R. P. DUTT

MERRE TART INDIA?

SZIKBA

SZIKRA

R. PALME DUTT

MERRE TART INDIA?

SZIKRA

BUDAPEST 1951

Az angol eredeti címe:

INDIA TODAY

(Bombay, People's Publishing House Ltd. 1949.)

R. Palme Dutt India Today c. művének egyes részletei 1946-ban, vagy az 1946 előtti időszakban íródtak. Amennyiben ezáltal vesztettek időszerűségükből, vagy a konkrét jellemzés szabatosságából, a könyv magyar kiadásának szerkesztésénél ezt figyelembe vettük. A jelenlegi helyzet és az indiai szabadságharc további perspektíváinak értékelésére vonatkozólag utalunk az Indiai Kommunista Párt programjára és választási felhívására a jelen kiadás függelékében.

A KIADÓ

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

Apám,

UPENDRA KRISNA DUTT

emlékezetének ajánlom ezt a művet,

aki 1857 október 17-én született Kalkuttában, Indiában

és 1938 május 12-én halt meg Leatherheadben, Angliában.

*

Ő tanított meg a politikai gondolkodásmódra,

ő tanított meg az indiai nép

és valamennyi szabadságáért küzdő nép szeretetére.

A „Merre tart India?" új kiadásának megjelenéséhez néhány magyarázó szót kell fűznöm.

A „Merre tart India?" eredetileg Angliában jelent meg 1940-ben. A könyvet Indiából kitiltották. A német bombatámadások következtében az összes angliai példányok elpusztultak. A háborús viszonyok miatt a kézirat nem juthatott Amerikába és így nem kerülhetett sor a könyv amerikai kiadására. A papírhiány miatt újabb angol kiadás nem jelenhetett meg. Így hát a könyv rövidesen ritkaságszámba ment és valójában nem volt kapható.

1947-ben teljesen átdolgozott, új kiadás jelent meg, Indiában. Ez a kiadás 1946 őszéig vezette az események fonalát, foglalkozott az angol kormányküldöttség alkotmányjogi javaslataival és azok indiai visszhangjával, a második világháború alatti gazdasági és politikai fejleményekkel és a háborúutáni első időszak eseményeivel is. Ez az indiai kiadás hamarosan elfogyott. Mivel a kiadás joga még mindig az eredeti kiadó kezében volt, az 1947. évi új kiadás nem jelenhetett meg Angliában és India határain kívül egyáltalában nem lehetett megkapni. Minthogy ez az új indiai kiadás hamarosan elfogyott, a könyvhöz éppen olyan kevéssé lehetett hozzájutni, mint azelőtt.

Az utóbbi időben (1949), a Mountbatten-egyezményt és az Indiai Unió és Pakisztán megalapítását követően, fontos változások történtek Indiában. A változások új viszonyokat teremtettek és új kérdéseket vetettek fel. Ha csak valamiképpen is foglalkozni akarnánk ezekkel az új viszonyokkal, akkor új könyvet kellene írni. Az imperializmus alapvető kérdései és az India felszabadulásával kapcsolatos problémák azonban még nem oldódtak meg; e kérdések tárgyalása ebben a könyvben segítséget nyujthat a jelenlegi problémák hátterének megismeréséhez.

Ezt a kiadást úgy egészítettem ki, hogy az új anyag felöleli az indiai eseményeket egészen 1948-ig. A szöveg túlnyomó része — néhány változtatástól és kiegészítéstől eltekintve — azonos az 1947. évi kiadással. Az általános leíró részeket, a történelmi fejtegetéseket és a statisztikai adatokat tehát úgy kell tanulmányozni, hogy ezek az India és Pakisztán dominiumok megalapítása előtti időre vonatkoznak.

Reméljük, hogy az indiai demokratikus mozgalom gyors fejlődése és a készülő nagy forradalmi megmozdulás olyan gyökeresen átalakítja Indiát, hogy ennek a könyvnek rövidesen csak történelmi érdekessége lesz. Ez az idő azonban ma még nem érkezett el.

1948 október R. PALME DUTT

I. FEJEZET

INDIA A MODERN VILÁGBAN

India napjainkban fontos és messze kiható változások korszakába lépett. Ezeknek a változásoknak a jellegéről és jövő alakulásáról még éles viták folynak. A végeredményt a már folyamatban lévő politikai és társadalmi harcok fogják meghozni, melyek szervesen hozzátartoznak az egész Ázsia területén megindult fejlődéshez. India jövője ma a világpolitika egyik nagy kérdése.

India 400 milliónyi lakossága az egész emberiségnek majdnem egyötödét alkotja. Ez a nép két évszázadon át idegen uralom alatt élt. Ma már az idegenek nyílt uralma megszűnt Indiában, noha az imperialista elnyomás még mindig tart. Ez is azonban végéhez közeledik.

India leigázása volt az újkorban a gyarmati uralom világviszonylatban legnagyobb és legfontosabb alapja. Ez a hatalmas terület, minden gazdagságával, erőforrásával, népének életével és munkájával, évszázadokon át a nyugati hatalmak behatolásának, támadásainak és terjeszkedésének színhelye volt, míg végül teljesen leigázták és a végletekig kizsákmányolták. Ennek a rendszernek megsemmisülése nemcsak az emberiség egyötöde számára jelent majd új korszakot, hanem a világ egyensúlyi helyzetében is döntő változást fog előidézni. Tovább gyengül az imperializmus rendszere és az egész világon megerősödik a népek szabadságmozgalma. India felszabadulása, a szabad Kína mellett, utat nyit Ázsia elnyomott népeinek és az összes gyarmati népeknek a szabadság felé.

A kapitalista világ valamennyi összeütközése és problémája a legélesebb formában megtalálható Indiában. Itt, a modern hódítók elnyomása következtében elsatnyult és összeomlott ősi civilizáció romjai között, egymás mellett él a primitív gazdálkodás legalacsonyabb foka, a nyomor, a szolgaság, és a finánctőke legmagasabbfokú kizsákmányolási formája. India jellemzői az állandó mezőgazdasági válság, az éhínség, az adósrabszolgaság, a kasztrendszer béklyói, a határtalan ipari kizsákmányolás, a nyomor és gazdagság olyan megrázó ellentéte, amely sehol másutt a világon nem tapasztalható, a társadalmi és vallási harcok, az osztályharcok és az országon belüli nemzeti ellentétek. Mindezek a kérdések, melyek sok

vonatkozásban egy elnyomott ország elmaradottságát és késleltetett fejlődését tükrözik vissza, és amelyeket az idegen uralom még csak elmélyít, ma már — az imperialista elnyomás alól való felszabadulás központi kérdésével egyetemben — teljesen előtérbe nyomultak és a felszabadulásért folyó harc feltételeit még bonyolultabbá teszik.

A mai India a gazdasági, társadalmi és politikai forradalom szakaszába lépett. Az első lépés ebben a forradalomban az idegen uralom alól való szabadulás és a teljes függetlenség kivívása. De a rohamosan közeledő felszabadulás óriási belső problémákat fog felvetni, kirobbannak azok a társadalmi feszültségek és ellentétek, amelyek évszázadokon keresztül gyülemlettek fel az idegen uralom alatt, amelyek megakasztották a fejlődést és amelyek ma megoldást követelnek. Ma az indiai nép hatalmas feladat előtt áll: újjá kell alakítania nemzeti és társadalmi életét.

1. India a szabadság előestéjén

Az új világhelyzet, mely a Szövetségeseknek a fasizmus feletti győzelmét követte, India szabadságának kérdését a világpolitika homlokterébe állította.

Az első világháború és az utána következő forradalmi hullám, amely végigsöpört az egész világon, nagy változások kezdetét jelentette India és az összes gyarmati országok számára. 1919—22-ben nagy tömegküzdelmek rázták meg Indiát és 1930—34-ben — a világgazdasági válság idején, amely Indiát nagymértékben érintette — ezek a harcok még jobban elmélyültek. A brit uralom a reformokat és az elnyomást váltogatva igyekezett a forradalommal szembeszállni. Az eljövendő önkormányzat ígéretével együtt alkotmányjogi engedményeket is tett, ezek azonban mitsem változtattak a tényleges hatalmi viszonyokon. Ezeknek az engedményeknek következményeként 1937-ben a tizenegy tartomány közül nyolcban megalakultak a Nemzeti Kongresszus tartományi minisztériumai. Ezek az engedmények nem szüntették meg a nyugtalanságot, ellenkezőleg, méginkább fokozták. A háború kezdetén, 1939-ben, India már élesedő függetlenségi harcot folytatott a szövetségi alkotmány ellen, amelyet az angolok Indiára akartak erőszakolni.

A második világháború még sürgetőbbé tette India felszabadításának kérdését. A Szövetségesek hivatalosan kinyilatkoztatták azt a célkitűzést, hogy „minden népnek joga legyen megválasztani azt a kormányformát, amelyben élni akar". Az első világháborúval ellentétben, a Szövetségesek egy négy nagyhatalom által vezetett koalíció volt, melyek közül kettő imperialista hatalom, — Anglia és az Egyesült Államok — de ott van mellettük a két nem imperialista hatalom: a szocialista Szovjetunió és Kína is. Szerte a világon erős nemzeti felszabadító mozgalmak harcoltak a fasizmus ellen a nemzeti függetlenségért. Természetes, hogy ebben a helyzetben az indiai nép egyre nagyobb eréllyel követelte ugyanazt a nemzeti függetlenséget, amelyért a népek egész sora harcolt és amelyért annyi indiai katona is feláldozta életét.

Az ázsiai háború különleges körülményei fokozták a kérdés megoldásának sürgősségét. A brit imperializmus ázsiai uralma, amely hosszú időn át az öngyilkossággal határos ostobasággal bátorította és segítette a japán támadást és terjeszkedést, Pearl Harbor után alapjaiban megrendült a támadás gyors előretörése következtében. Az elavult gyarmati rendszer csődje és belső rothadtsága mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, amikor az óriási délkeletázsiai területek csaknem minden ellenállás nélkül összeomlottak a támadók előtt. Csak az idegenből odaszállított csapatok kíséreltek meg némi sikertelen ellenállást. A külföldi elnyomók teljesen képtelenek voltak az uralmuk alatt álló népeket mozgósítani a japánok ellen.

Ez a felfedezés nagy hatást gyakorolt az egész indiai közvéleményre. Az angolok legyőzhetetlenségének legendája semmivé foszlott. A japán csapatok elérték, sőt át is lépték India határát. A tengelyhatalmak ügyesen felhasználták a Kongresszus volt elnökét, Szubhasz Boszét, aki szolgálatukba szegődött. Az „Indiai Nemzeti Hadsereget" is felhasználták támadó és hódító céljaik álcázására, miközben álszent módon India érdekeit emlegették.

A második világháború tehát olyan helyzetet teremtett, hogy már nemcsak a demokrácia elvei, hanem India védelmének és a Szövetségesek egész arcvonalának érdeke is sürgősen követelte India gyors felszabadítását. India nemzeti vezetői kezdettől fogva felismerték, hogy India és a demokratikus népek érdekei közösek a fasizmus világszövetségével szemben. Felismerték ezt a közös érdeket és ténylegesen harcoltak a fasiszta erőket támogató reak-

ciós politika ellen már abban az időben, amikor Anglia vezetői még mindig támogatták és uszították a fasiszta támadókat. Felismerték, hogy abban a háborúban, melyet a Szövetségesek viselnek a tengelyhatalmak ellen, India érdekei is a fasizmus leverését kívánják. India érdeke, hogy az a tábor győzzön, amelyhez a Szovjetunió, Kína és az európai felszabadító mozgalmak tartoznak. India nemzeti vezetői követelték és jogosan követelték India szabadságát, egy indiai nemzeti kormány felállítását. Olyan teljhatalmú kormányt követeltek, melynek joga van mozgósítani az indiai nép teljes erejét, az indiai népet, mely önkéntes félként venne részt a Szövetségesek koalíciójában. Ez a követelés megfelelt a Szövetségesek érdekeinek.

Mindezek ellenére a második világháború befejezése sem hozta meg India szabadságát. A toryk, Anglia akkori vezetői, csökönyösen elutasítottak minden indítványt, amely az indiai függetlenségre vonatkozott. Nem fogadtak el még időleges háborús megegyezésre vonatkozó kompromisszumos javaslatot sem, mely valamilyen tényleges hatalmat juttatott volna az indiai nép vezetőinek. Churchill mottója, hogy „nem azért lett Anglia miniszterelnöke, hogy felszámolja a Brit Birodalmat", az angol politika vezérfonala maradt a nehézségek legveszélyesebb és legkritikusabb napjaiban is. Cripps tárgyalásai 1942-ben kudarccal végződtek. A nemzeti mozgalom, amelyet a helyzetéből fakadó ellentmondások akadályoztak és megzavartak, az Augusztusi Határozat után zsákutcába jutott. India nemzeti vezetőit börtönbe vetették, a szórványos, szervezetlen megmozdulásokat és zavargásokat, amelyek a vezetők letartóztatása után felütötték a fejüket, könnyen elnyomták.

A háború végén India még mindig leigázott nemzet volt és a politikai helyzet megoldatlan maradt.

A Szövetségesek győzelme a fasizmus felett azonban új helyzetet teremtett. A fasiszta hatalmak katonai veresége és végső összeomlása az egész világon, a legsúlyosabb csapást jelentette a reakcióra 1917 óta. A népi mozgalmak mindenütt erőre kaptak. Az imperializmus súlyosan meggyengült. A német, olasz és japán imperializmus eltűnt a világ térképéről. Csak két imperialista nagyhatalom maradt meg — Anglia és az Egyesült Államok — és a tőlük függő, gyarmatokkal rendelkező országok: Franciaország, Belgium, Hollandia és Portugália. A gyarmati felszabadító mozgalom egész Ázsiában fellángolt. Az Indonéz Köztársaság szembe-

szállt az angol-holland imperializmus katonai támadásaival és japán zsoldosaival. 1945—46 telén Indiában a függetlenség követelése és a nemzeti forradalmi mozgalom még jobban megerősödött. Ez megmutatkozott a hindu-muzulmán egységet követelő tömegtüntetésekben; megmutatkozott abban, hogy a nemzeti forrongás a katonaság körében is elterjedt.

Az indiai brit uralom válsága a második világháború végén új helyzetet teremtett. A brit uralom régi formáit nem lehetett tovább fenntartani. A föld megrendült a tömegforrongások elemi kitöréseitől. A népfelkelés hullámai és a nyugtalanság megmutatták, hogy a viszonyok érlelődnek az indiai forradalom kitöréséhez. Az imperialistáknak, ha nem akarták, hogy a győztes népi forradalom kiverje őket Indiából, új alapot kellett teremteniök az előjogokkal rendelkező elemekkel való szövetséghez: már nemcsak a fejedelmekkel és „királyhű" nagybirtokosokkal, hanem a nemzeti burzsoázia vezetőivel is, akik a nemzeti mozgalom vezetését a kezükben tartották. Igy remélték megállítani az áradatot.

A második világháború utáni új helyzetben a munkáspárti kormány irányítása alatt álló angol politika gyors és döntő fordulatra kényszerült. 1946 február 19-én Attlee, a munkáspárti kormány miniszterelnöke, bejelentette, hogy rendkívüli kormánybizottságot küldenek Indiába. Március 15-én, a küldöttség elindulásakor, Attlee kijelentette:

„Helytelen lenne, ha a régi formulákat alkalmaznánk a jelenlegi körülmények között. Az 1946-os év légköre egészen más mint az 1920-as, 1930-as, sőt, az 1942-es éveké...

Semmi sem gyorsítja meg jobban a közvélemény átalakulását, mint egy nagy háború. Aki ezzel a kérdéssel az első világháború utáni időkben valamennyire is foglalkozott, jól tudja, hogy az 1914—18-as háború milyen hatással volt az indiai törekvésekre és eszmékre. Az események folyamata, mely békeidőben viszonylag lassú, erősen meggyorsul háború idején. A leggyorsabb azonban a háborút követő időkben, mert ez a folyamat a háborús időkben bizonyos mértékben akadályozva van. Meg vagyok győződve arról, hogy jelenleg a nemzeti mozgalom igen erős Indiában, helyesebben egész Ázsiában...

Indiának magának kell döntenie, hogy milyen helyet foglaljon el a világban. Az egység elérhető vagy az Egyesült Nemzetek, vagy a Brit Államközösség révén, de egyetlen nagy nép sem tud megállani egymagában úgy, hogy részt ne venne a világ eseményeiben.

Remélem, hogy India megmarad a Brit Államközösség keretei között. Biztos vagyok abban, hogy ez nagy előnyöket fog jelenteni számára. Ennek a választásnak azonban India saját akaratán kell alapulnia, mert a Brit Államközösséget és Birodalmat nem külső erők kényszerének láncai kötik össze. A Birodalom szabad népek önkéntes egyesülése.

Ha azonban India az önállóságot választja — és véleményünk szerint ehhez joga van — akkor nekünk kötelességünk segítséget nyujtani, hogy ez az átalakulás, amennyire csak lehetséges, zökkenőmentes legyen."

Hosszadalmas tárgyalások követték a kormányküldöttség útnakindítását. A terv, amit a kormányküldöttség kidolgozott, csődöt mondott. A feszültség nőtt. Végülis a tárgyalások eredményeként, 1947-ben, megszületett a Mountbatten-terv, amely kettéosztotta Indiát. Mind a két rész domíniumi státust kapott. 1947 augusztus 15-én, a Mountbatten-tervnek megfelelően, elismerték a két domíniumot, Indiát és Pakisztánt.

Anglia közvetlen uralma Indiában 1947 augusztus 15-én tehát megszűnt — százkilencven évvel a plassey-i csata után, melytől a britek indiai uralmának kezdetét számítani szokták. Az indiai miniszterek választott törvényhozó testületek alapján átvették a miniszteri tárcákat; mellettük megmaradtak a fejedelmek a továbbra is fennálló indiai államokban. Ezek az államok fokozatosan egyesültek egyik vagy másik domíniummal, miközben Kasmir és Hajderábád hovatartozása körül a viták és konfliktusok még tovább folytatódtak. 1948-ban már indiaiak töltötték be a főkormányzói állást az angol kormány megbízásából a kettéosztott India mindkét részében.

1948-ban India még mindig a Brit Birodalom része volt. A tárgyalások tovább folytatódtak, hogy a kapcsolat meghatározására olyan formát találjanak, amely megfelel az indiai „függetlenségi" igényeknek. Az angol főparancsnokok és néhányszáz tiszt még mindig vezető helyet foglaltak el az indiai fegyveres erők kötelékében. Kilátásba helyezték azonban, hogy idővel ezeket az állásokat is indiaiak fogják betölteni.

Az 1947. évi Mountbatten-egyezmény a brit uralom kezdete óta a legmesszebbmenő változásokat hozta India kormányrendszerében; az India fölötti közvetlen brit uralom régi formáinak összeomlását jelezte. India határain belül és kívül széles körben elterjedt az a vélemény, hogy az egyezmény az imperializmus indiai

uralmának a végét és egyben az indiai függetlenségi harc végső győzelmét is jelenti.

A valóságos politikai helyzet mérlegelése azonban megmutatja, hogy az imperialista kizsákmányolás és uralom Indiában a Mountbatten-egyezménnyel még nem ért véget. A történelem máris bebizonyította, hogy az egyezmény semmiesetre sem jelenti India szabadságának kezdetét, hanem a brit imperializmusnak az alkotmányjogi alkalmazkodás és kiegyezés terén folytatott sorozatos kísérletei közül a legújabb.

A modern imperializmus lényege abban rejlik, hogy hatalmas monopóliumokat hoz létre a gyarmati országokban. Kizsákmányolja az ország gazdasági erejét és a nép munkáját az imperialista monopóliumok és az országon belüli kiszolgálóik érdekében, s az országot, mint az imperialista tábor bázisát, stratégiailag uralja. A politikai formák alárendelt jelentőségűek az imperializmus eme lényeges tulajdonságaival szemben. Annak ellenére, hogy a politikai formák megváltoztak, India 1948-ban még mindig az imperializmus gyarmati országa volt. Az új politikai formák azt jelentették, hogy a tömegek feletti uralom fenntartását indiaiakra bízták — azonban az imperializmus keretein belül. Az új indiai kormányok, melyeket az indiai monopolista érdekeltségek hoztak létre, szoros szövetségben fonódtak össze a nagyobb angol és amerikai monopóliumokkal. Átvették az imperialista közigazgatási gépezetet, megvédték az imperializmus érdekeltségeit, behívták és támogatták az angol és amerikai tőkét és súlyosan elnyomták az indiai tömegeket. Az indiai tömegek számára az imperialista kizsákmányolás és elnyomás terhei egyáltalán nem enyhültek.

Így tehát a következő korszak bizonyos ideig további haladékot jelenthet az imperializmus léte számára és bár új formák között, de továbbfolytatódhat az imperializmus tényleges uralma. Az India szabadságáért vívott küzdelmet még meg kell nyerni.

Manapság azonban már senki sem kételkedhetik abban, hogy a történelmi fejlődés menete India szabadsága irányába mutat és hogy ezt a teljes szabadságot India a közeljövőben ki is vívja.

Ha a mai India helyzetét megvizsgáljuk, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az imperializmus végnapjait éli, a hosszú uralom ideje lejárt, és az indiai nép felszabadulása felé tör.

India évszázadokon át a modern imperialista terjeszkedés és uralom fő bázisa volt. India területe 1 808 679 négyzetmérföld[1], tizenötször akkora, mint az angol szigetek és húszszor akkora, mint Nagy-Britannia területe. Az utolsó, az 1941. évi népszámláláskor India lakosainak száma 389 millió volt és a mostani becslések szerint már megközelíti a 400 milliót, az emberiség egyötödét.

India 400 milliónyi lakossága a Brit Birodalom összlakosságának háromnegyedrészét alkotja, négyötödét a Brit Birodalom tengerentúli lakosságának és csaknem kilenctizedét a Brit Birodalom elnyomott gyarmati népeinek.

Ha összehasonlítjuk a nyolc vezető gyarmatbirodalom nagyságát a második világháború előestéjén, látjuk, hogy az angolok uralma alatt álló indiai népesség 1938-ban az egész gyarmatvilág lakosságának több mint a felét jelentette és másfélszer volt több, mint a francia, japán, holland, amerikai, belga, olasz és portugál gyarmatok együttes lakossága.

India nemcsak a Birodalom legnagyobb tartománya, hanem a legrégibb is. Ezt az országot tartják uralmuk alatt és zsákmányolják ki legrégebben, tehát ez az ország ad legtisztább képet a gyarmati rendszer működéséről és hatásáról.

A gyarmatosító európaiak első terjeszkedéseinek India és India gazdagsága volt a célpontja. Miközben új, Indiába vezető tengeri utakat kerestek, bukkantak rá Amerikára és a Nyugatindiai-szigetekre; csak a későbbi időszakban terjesztették ki uralmukat Afrikára, Ausztráliára, Kínára és Ázsia többi részére.

Ha megnézzük India térképét, könnyű megérteni, miért India az imperialista uralom központi területe.

Az Indiai-óceán óriási térségét, melynek stratégiai középpontja India, nyugaton a Perzsa-öböl, a középkeleti országok és Arábia, délnyugaton a Vörös-tenger, Egyiptom és egész Afrika, keleten Burma, a maláj államok és Hátsó-India, délkeleten Ausztrália veszi körül: és a szingapuri kapun, valamint újabban a Burma-Jünnan úton keresztül vezet az út Kína felé.

India, északon az áthághatatlan hegyek barrikádjaival, melyek csak északnyugat felé járhatók, s a tenger feletti uralmával e hatal-

[1] 1 négyzetmérföld = 2,59 négyzetkilométer. — *Szerk.*

mas terület központi erődje és bázisa, s egyúttal a gazdagság és kizsákmányolás legbőségesebb forrása.

Az európai kapitalizmus behatolása Indiába már több mint négyszáz évvel ezelőtt elkezdődött. A portugálok 1500-ban Kalikutban gyárat alapítottak, 1506-ban elfoglalták Goát. A Brit Keletindiai Társaságot 1600-ban alapították, a Holland Keletindiai Társaságot 1602-ben és a Francia Keletindiai Társaságot 1664-ben. India területén az angolok közvetlen uralma — a kereskedelmi településeken túlmenően, amelyek a hódítás előőrsei voltak — a XVIII. század közepétől számítható. Az 1757-ben lezajlott plassey-i csata a közel két évszázados indiai brit uralom kezdetét jelenti.

India meghódítása a nyugati civilizáció által alkotta Európa kapitalista fejlődésének egyik legfontosabb pillérét, megalapozta Anglia világhatalmi uralmát és a modern imperializmus egész struktúráját. Két évszázadon keresztül Európa története igen nagy mértékben — sokkal inkább, mint ahogy elismerik — épült az India feletti uralmon. Britannia állandó háborúinak hátterében, melyeket Spanyolországgal, Portugáliával, Hollandiával, Franciaországgal, Oroszországgal és Németországgal vívott, mindig az indiai útért és India birtokáért folytatott küzdelem állott. Anglia belpolitikájának irányát ugyancsak nagyrészt India birtoklása határozta meg, amely közvetlenül alátámasztotta Anglia egész — gondosan és fáradságosan megalapozott — társadalmi és politikai szerkezetét.

Már régen felismerték, hogy India a Brit Birodalom tengelye. Az Indiában még terjeszkedő imperializmus utolsó kimagasló alkirálya, Lord Curzon, 1894-ben (mielőtt alkirály lett) ezt írta:

„De Tocqueville megjegyzése szerint India meghódítása és kormányzása azok a vívmányok, melyek Anglia helyzetét a világ közvéleményében biztosították és a Brit Birodalom alapkövei az ázsiai pozíciójából eredő tekintély és gazdagság. Itt, az ősi ázsiai szárazföld szívében, ül Anglia azon a trónuson, mely mindig uralta a Keletet. Jogarát kiterjeszti a szárazföldek és tengerek fölé, «istenséghez hasonlóan markolja hármas szigonyát és királyi módon viseli koronáját»"[2].

Négy évvel később, 1898-ban, az imperializmusnak ez a megrészegedett dicshimnuszírója új hangon szólalt meg:

„A mi Birodalmunk tengelye India... Ha a Birodalom dominiumainak bármelyikét is elveszti, azt még túlélhetjük. De ha elveszítjük Indiát, Birodalmunk napja leáldozott."

[2] *G. N. Curzon.* Problems of the Far East. [A Távolkelet problémái.] 1894. 419. old.

Ebben a gyakran idézett szólamban már a közeledő vég előjelei mutatkoznak meg.

A történelem folyamán India gazdasági és pénzügyi jelentősége nagy hatással volt Angliára, az angol kapitalizmus fejlődésére és szerkezetére. Ez a hatás most már gyengül, de még mindig jelentős. Az indiai piac feletti régi monopólium, amely a XIX. században kiterjedt e piac több mint négyötödére és az első világháború küszöbén is még kétharmadára, most mindörökre megszünt. 1929 óta India többé már nem az angol áruk legnagyobb piaca és 1938 óta az angol piacok sorában a harmadik helyre esett vissza. De India kereskedelmének oroszlánrésze még mindig angol kézben van. 1933-ban az indiai angol tőkebefektetést egymilliárd fontra becsülték (az Indiai Kereskedelmi Kamara becslése), ami az összes angol külföldi tőkebefektetések egynegyedét tette ki. Ez az összeg most lecsökkent, bár a második világháború alatt és az azóta bekövetkezett változások kihatásáról nincs hivatalos becslés. Megjegyzendő, hogy míg más országokban lévő tőkebefektetéseikből a háború kényszerítő nyomása alatt az angolok sokat eladtak, addig indiai befektetéseikhez mindenáron ragaszkodtak. A jelenlegi összeget bőven ellensúlyozza — papíron — India sterlingkövetelése, amely a háború alatt Indiából fizetés nélkül kivitt áruk ellenértékeként gyülemlett fel. Ezen sterlingkövetelések jövendő sorsa még mindíg elintézésre vár. India évi adóját, amit Angliának különböző címeken fizet, 150 millió fontra becsülik. (Ez a számítás az 1921—1922. éven alapszik[3].) Ez az összeg több, mint az akkori egész indiai költségvetés és a becslés idején minden angliai lakosra több mint évi 3 font, vagy minden angliai nagyadó-fizetőre majdnem évi 1700 font jutott volna belőle.

India stratégiai jelentősége nem kevésbbé fontos az angol imperializmus számára. India nemcsak bázis, amelyről a Birodalom további terjeszkedése nagyrészt kiindult és nemcsak a tengerentúli háborúkba bevetett hadseregek és a számtalan expedíció kincsestára és csapatforrása, hanem az a középpont is, amelyre stratégiai számításaikat alapították (a Földközi-tenger, a Szuezi-csatorna, a Vörös-tenger, a Perzsa-öböl, a közelkeleti országok és Szingapur ellenőrzése). Ezt a stratégiai jelentőséget a második világháború még fokozta.

---

[3] *Sah—Khambata.* The Wealth and Taxable Capacity of India. [India gazdagsága és adózóképessége.] 234. old.

3. Az imperializmus csődje Indiában

Mi volt az imperialista uralom eredménye Indiában?

Bármilyen különbözőek és ellentétesek is a megfigyelők társadalmi és politikai szempontjai, egy pontban — legyenek jobb- vagy baloldaliak — mindannyian megegyeznek. Megegyeznek abban, hogy kétévszázados imperialista uralom után India a néptömegek szörnyű szegénységének és nyomorának az egész világon páratlan látványát nyujtja.

Ez nem az ország természetes szegénységéből vagy a nyersanyagforrások hiányából fakadó probléma. Az indiai nép által lakott óriási területek bővelkednek természeti kincsekben és nyersanyagtartalékokban. Ez nemcsak a talaj termékenységére és a mezőgazdasági termelésre vonatkozik, amely — mint a későbbi vizsgálat folyamán kitűnik — teljes kihasználás esetén bőségesen el tudna látni a jelenleginél sokkal nagyobbszámú lakosságot is. India elég nyersanyaggal rendelkezik magas fejlettségű ipari termelés kifejlesztéséhez is. Igy különösen szénnel, vassal, olajjal és vízierővel rendelkezik, valamint értelmes és ügyes, a technika iránt fogékony emberekkel. (A lakosságnak ez a tulajdonsága még megmaradt az imperialista uralom előtti időből, amikor India technikai téren magasabb fokon állt, mint a többi nemzetek.)

Ám ezek a források és lehetőségek még nagyrészt kiaknázatlanok. A kapitalizmust általában a pazarlás és a termelési lehetőségek teljes kihasználására való viszonylagos képtelenség jellemzi. Ez az állapot Indiában érte el a legmagasabb fokát és így India mint típus, alapvetően különbözik bármilyen imperialista országtól.

A közelmultban egy amerikai megfigyelő, Buchanan professzor, India 1934-ig terjedő gazdasági és ipari fejlődéséről szóló nagyszabású tanulmányában erre a melankólikus következtetésre jutott:

„Ime, egy ország, amely rendelkezik mindazokkal a nyersanyagokkal, amelyektől az ipari termelés függ, mégis — több mint egy évszázadon át — nagy mennyiségben importált készárukat és csak néhány egyszerűbb iparágat fejlesztett ki, amelyeknek gépesítése és szervezése más országokban már magas fokot ért el. Bőségesen rendelkezik gyapottal, jutával, könnyen bányászható szénnel, konnyen bányászható és rendkívül magas fémtartalmú vasérccel, nagyszámú lakossággal, amely kereseti lehetőség hiányában gyakran éhezik. Indiának olyan hatalmas mennyiségű arany- és ezüstkészlete van, hogy ebben a tekintetben nem marad el a világ egyetlen országa mögött sem... könnyen elérhető, kitűnő piacai vannak saját

határain belül; ezeken a piacokon azonban mások adták el nagy mennyiségben iparcikkeiket. Mindezen előnyök birtokában, egy évszázad után, India lakosságának csak körülbelül 2 százalékát tudta a gyáripar eltartani"[4].

Dr. Vera Anstey, a londoni egyetem kereskedelmi tanszékének előadója, India gazdaságának elismert angol szakértője, úgy látja, hogy India gazdasága egy fejlődésében meggátolt gazdaság képét mutatja, ami

„... annál különösebb, mivel egeszen a XVIII. századig India gazdasági helyzete viszonylag fejlett volt és az indiai termelési, valamint ipari és kereskedelemszervezési módszerek a világ bármely más részén érvényben lévő módszerekkel összehasonlítva, jól megállták helyüket...

Természetesen nem lehet azt állítani, hogy a brit uralom alatt semmiféle gazdasági haladás nem történt. Az Angliával való kapcsolat eredményeként ellátták Indiát olcsó iparcikkekkel, növelték a keresletet a sokfajta indiai termék iránt, olyan közműveket létesítettek és olyan közigazgatási módszereket vezettek be, amelyek által Indiának módjában állott hatalmas mértékben megnövekedett mennyiségű mezőgazdasági terményeket és más javakat termelni (különösen a kiterjedt öntözőcsatornák segítségével) és szállítani (vasúton és gőzhajón). India össztermelése és kereskedelme — különösen a XIX. század második felében — ugrásszerűen fejlődött.

Ezek a változások azonban sajátos függőséget hoztak létre India és a Nyugat között. India főleg nyersanyagokat és élelmiszereket termelt és exportált, viszont textilárukat, vas- és acélárukat, gépeket és a legkülönbözőbb fajtájú egyéb árucikkeket importált. A népesség szaporodása ellensúlyozta a megnövekedett termelést, úgyhogy az egy főre jutó termelés alig lett nagyobb. Ezek a tények erősen alátámasztják azt a véleményt, hogy az indiai gazdasági fejlődés megakadt...

A brit uralom hatása India népének jólétére a XIX. század végéig kétségtelenül kiábrándítónak mondható"[5].

Mi a helyzet most, amikor gyakran hallani azt az állítást, hogy a legutóbbi időszakban a viszonyok megváltoztak és az iparosodás a legjobb úton halad? Ugyanez a szakértő, az 1931-es népszámlálás adatait vizsgálva, negatív következtetésekre jut:

„Nehéz összeegyeztetni ezeket a számokat a gyorsan fejlődő iparosodás képével... Nemcsak, hogy az ipari fejlődés jelentéktelen a mezőgazdaságéhoz viszonyítva, de India még mindig túlnyomóan a külföldtől

---

[4] *D. H. Buchanan*: The Development of Capitalist Enterprise in India. [A kapitalista vállalkozás fejlődése Indiában.] 1934. 450. old.

[5] *V. Anstey*. The Economic Development of India. [India gazdasági fejlődése.] 3. kiad. 1936. Bevezetés, 5. old.

függ sok olyan árucikk és szolgáltatás megszerzésében, amelyek egy anyagilag fejlett ország részére életbevágóan fontosak... Gazdasági életük még nem kiegyensúlyozott és a tömegek életszínvonala nyomorúságosan alacsony maradt"[6].

Mi a magyarázata ennek az ellentmondásnak, amely az átlagos kapitalista országok hasonló ellentmondását messze túlszárnyalja: a bőség lehetősége közepette leírhatatlan nyomor, a technikailag legelőrehaladottabb és rendkívül fejlett ipari hatalom kétévszázados uralma után elsatnyult, meggátolt gazdasági fejlődés.

Hogy megérthessük ezt a fonák helyzetet, szükséges, hogy közelebbről megvizsgáljuk az imperializmus tényleges működését és ennek hatását az indiai nép társadalmi és gazdasági helyzetére.

Ugyanis India termelőerői fejlesztésének elmulasztása az, amely végülis megkondítja a mai Indiában a halálharangot az imperializmus felett, ugyanúgy, mint ahogy a brit burzsoá megszállók viszonylagos gazdasági fölénye a feudális fejedelmek uralmi rendszerével szemben (az invázióval kapcsolatos rombolások és fosztogatások ellenére) uralomra segítette az angolokat két évszázaddal ezelőtt.

Az indiai régi rendszer csődjének és az új rendszer felemelkedésének társadalmi és politikai kifejezése: az indiai nép növekvő lázadása az imperialista uralom ellen mindinkább rányomta a bélyegét az indiai helyzetre a XX. században.

Nem kétséges, hogy megértek annak a változásnak a feltételei, amely véget fog vetni Indiában a rothadó imperializmus uralmának és új Indiát, a nép Indiáját fogja létrehozni.

4. India ébredése

Ez ellen a hanyatló és csődbejutott imperialista uralmi rendszer ellen irányul az indiai nép állandóan terjedő és egyetemes forrongása. Az indiai nemzeti mozgalom[7] sok szakaszon keresztül fejlődött a mult század folyamán és modern formáiban a XIX. század harmadik negyede óta. A mozgalomnak sok formája volt: legális

---

[6] Ugyanott, Bevezetés, 8. old.

[7] Az „indiai nemzet" és az „indiai nemzeti mozgalom" kifejezések itt és a következő oldalakon annak a harcnak az egységét jelzik, melyet India népe a brit imperializmus ellen és saját politikai jövője kialakításáért folytat. Nem jelentenek azonban egyúttal ítéletet annak a jövendő

és illegális, alkotmányos és forradalmi. Több áramlatot foglalt magába — konzervatív és radikális, a modern korszakban pedig szocialista és kommunista áramlatokat. Félévszázaddal ezelőtt a legális mozgalom követelései csak az imperialista rendszeren belüli mérsékelt reformokra szorítkoztak. A szervezett mozgalmat egy maroknyi csoport képviselte, melynek tagjai a művelt középrétegekhez tartoztak. A XX. századtól kezdve azonban a mozgalom hatóköre és célkitűzései folyamatosan szélesedtek. Az első világháború után a nemzeti mozgalom már igazi tömegmozgalom jellegét öltötte és teljes önkormányzatot követelt. Ez a követelés 1929-től kezdve fokozatosan fejlődött mai formájába. A jelszó most már: teljes függetlenség és kiválás a Brit Birodalomból.

India ébredezik. Az indiaiak, akik évezredek óta egymást követő hódítási hullámoknak estek áldozatul, önálló létre ébrednek. Szabad néppé lesznek, amelynek saját szerepe van a világban. Az ébredés folyamata napjainkban meggyorsult. Az utolsó 25 év folyamán kibontakozott az új India. Általánosan elismert tény, hogy a mai India előretört a szabadság felé, és bármilyenek legyenek is a leküzdésre váró akadályok, a győzelmet a közeljövőben ki fogja vívni. India felszabadulása azonban az elnyomott népek feletti imperialista uralom főbázisát szünteti meg.

Az elmúlt korszakban az angol politika minden rendelkezésre álló eszközzel — erőszakos elnyomással vagy alkotmányos engedményekkel, az ellentétek ügyes kihasználásával vagy a mozgalom vezetőinek megkörnyékezésével — igyekezett ellensúlyozni, megállítani, megosztani, megvesztegetni a nemzeti mozgalmat, szembeszegülni vele és előrenyomulását feltartóztatni. A brit imperialista politika, az imperialista politika legügyesebb, leghajlékonyabb és legtapasztaltabb változata, minden rendelkezésre álló eszközzel, erőszakot és reformokat vegyesen alkalmazva — megkísérelte, hogy az új helyzethez alkalmazkodjék, hatalmát és a kizsákmányolást ténylegesen fenntartsa, miközben formálisan messzemenő engedményeket tesz. Ami Indiában történik, az próbaköve mindazoknak a liberális imperialista és reformista elméleteknek, amelyek szerint a gyarmati népeknek az imperializmus keretén belül lehetőségük van arra, hogy fokozatosan és békésen fejlődjenek és haladjanak

---

politikai formának a kérdésében, amelyet a szabad India magáévá tenne, sem a jövendő szabad India soknemzetiségű jellege kialakulásának jelei felett, bármilyen jelentőségük is lenne ezeknek a politikai intézményeket illetően. Ezzel a speciális kérdéssel később fogunk foglalkozni.

az önkormányzat és szabadság felé. A történelem fogja meghatározni ezen konfliktus végleges kimenetelét, amely nemcsak az indiai nép, hanem a Brit Birodalom jövőjére is döntő kihatással lesz.

Az utolsó negyedszázad történelme megmutatta, hogy az imperializmus minden törekvése az új feltételekhez való alkalmazkodásra, az erőszaknak és az engedményeknek egymást váltó hullámai, amelyek ezt a korszakot jellemezték — mindezek nem tudtak gátat vetni a nemzeti mozgalom előretörő áradatának, nem tudtak semilyen megoldást hozni India problémájára.

A növekvő ellentmondások, amelyek az imperialista uralom alatt lévő India társadalmi, gazdasági és politikai körülményeiben gyökereznek, újra meg újra meghiúsítják az összhang megteremtésére irányuló törekvéseket. A két színvonalat — fent a legmagasabbfokú és legbonyolultabb finánckapitalista kizsákmányolás és elnyomás, lent pedig a legmélyebb társadalmi nyomor és elmaradottság — az ok és okozati összefüggések hálózata szorosan összeköti. Ezen két szint között — az egymással szembenálló szélsőségek, a piramis csúcsán lévő imperialista kizsákmányolók és az alján lévő nyomorgó termelő tömegek között — egész sor átmeneti forma van: közvetítő élősködés, a kizsákmányolás alárendelt gépezetei, régi szétbomló erők és új, előretörő erők. Mindezek mellett évről-évre hatalmasabb mértékben fejlődik az indiai nép nemzeti öntudata és egyre erősödnek az éhező tömegek gazdasági követelései. A helyzet a végletekig feszült, a robbanás minden pillanatban bekövetkezhet.

India alapvető problémája nemcsak nemzeti, hanem társadalmi is. Az indiai nép harca az imperializmus ellen egyszerűen nem más, mint az emberiség egyötödének igénye az idegen uralom alól való felszabadulásra. De a szabadság követelése elkerülhetetlenül többet jelent, mint csupán a politikai függetlenségre való törekvést, amelyben politikailag kifejezésre jut. Alapjában véve az ellen a mélyen gyökerező kizsákmányolási rendszer ellen irányul, amelynek középpontja a londoni City, de amely szorosan összefügg az előjogok és kizsákmányolás fennmaradt rendszerével Indián belül. Egyikhez sem lehet hozzányúlni anélkül, hogy a másikat ne érintenénk.

Ebben az értelemben az indiai kérdés végső fokon társadalmi kérdés. India alapvető problémája 400 millió ember problémája, akik túlnyomó többségükben a legnagyobb nyomorban és éhín-

ségben élnek. Ugyanakkor idegen uralom alatt sínylődnek, amely teljesen kezében tartja életüket és erőszakkal fenntartja azt a társadalmi rendszert, amely ezekhez a szörnyű állapotokhoz vezetett. Ezek a százmilliók a létért küzdenek, a létfenntartás eszközeiért, a legelemibb szabadságért. India problémája: e kizsákmányolt milliók küzdelmének és céljai megvalósításának problémája.

Az indiai nép harcának közvetlen célja a nemzeti felszabadulás, a nemzeti függetlenség és az önkormányzat demokratikus jogának kivívása. Ez a cél azonban egy mélyebb társadalmi harc, egy Indián belüli társadalmi forradalom első szakaszát jelenti. A nemzeti és társadalmi kérdések szorosan összefonódnak és ennek az összefüggésnek megértése az indiai helyzet megértésének kulcsa.

A társadalmi konzervativizmus Indiában még mindig mélyen gyökerezik és alapvetően kihat a nemzeti mozgalom problémáira és jellegére. Ennek a társadalmi konzervativizmusnak és a reakciós irányzatoknak hatásai gyengítik és bomlasztják a nemzeti mozgalmat. Mint ahogy az imperializmus kitermelte saját mitológiáját, hogy rabló jellegét a „civilizáló küldetés" hagyományos álarca mögé rejtse, ugyanúgy óvakodnunk kell a hasonlóképpen megtévesztő, de ellenkező irányú előítéletektől és hagyományos mitológiáktól is.

Igy egyes, a mult felé vágyó csoportok a hagyományos imperialista mitológiával szemben ellenmitológia felépítésére törekszenek. Válaszképpen az imperialista uralom gaztetteire, arra törekszenek, hogy a brit uralom előtti időt úgy ábrázolják, mint India aranykorát. Igyekszenek elsiklani a brit támadás előtti idők rothadó társadalmi rendszerének bűnei felett. Mindent elkövetnek, hogy történelmileg indokolják, sőt idealizálják és dicsőítsék India multjának éppen azokat a reakciós maradványait, amelyek gátolják a haladást, visszatartják a nép öntudatát és megakadályozzák az egységet. Ezekre a reakciós maradványokra akarják felépíteni a nemzeti öntudatot. Az imperializmus elleni harcot át akarják alakítani olyan küzdelemmé, amely általában a „nyugati civilizáció" ellen irányul. A multba néznek és nem a jövőbe.

Ez szükségszerűen nem erősíti, hanem gyengíti a nemzeti frontot. Mitsem nyerünk azzal, ha szemet hunyunk az indiai társadalom bűnei előtt. Ezek a bűnök nemcsak az imperialista uralomból erednek, hanem jórészük India multjából öröklődött. A nemzeti front olyan mértékben erősödik, amilyen mértékben bebizonyítja, hogy jobban tud harcolni azok ellen a társadalmi visszásságok ellen, me-

lyeket az imperializmus — éppen társadalmi alapjának és szerepének természeténél fogva — kénytelen megtűrni, sőt előmozdítani.

Addig, amíg az imperializmus egy fejlettebb társadalmi és gazdasági rend képviselőjeként tudott fellépni Indiában — bármilyen kegyetlenséggel és pazarlással járt is — uralma elkerülhetetlen volt. Ma viszont az a helyzet, hogy minél jobban azonosulnak a nemzeti front erői az indiai nép előretörő társadalmi erőivel és minél inkább úgy jelenhetnek meg az imperializmussal szemben, mint egy magasabbrendű társadalmi és gazdasági rendszer képviselői, jövendő győzelmük annál biztosabbá válik.

Az indiai nép — a mély belső társadalmi konfliktusok és problémák következtében, amelyeket a növekvő válság felszínre vet — a legforradalmibb feladat előtt áll. India elmaradottságának mélyebb problémái, az évszázados elnyomatás szennyének és mocskának eltakarítása, a visszatartott fejlődés és maradi társadalmi szokások kérdései nem fognak rögtön megoldódni a nemzeti felszabadulás pillanatában, hanem csak teljes kifejlődésüket érik el és elsőízben alakulnak ki megoldásuk feltételei.

Az osztálytársadalom kultúrájának és civilizációjának minden foka, a legprimitívebbtől a leghaladottabbig, megtalálható Indiában. A társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai problémák egész sora a legélesebb formában jelentkezik itt. A különböző nemzetiségek és vallások kapcsolatának és együttélésének problémái; harc a régi babonák, a rothadó társadalmi formák és hagyományok ellen; a közoktatásért folyó küzdelem; a nők felszabadításáért folyó harc; a mezőgazdaság újjászervezésének és az ipar fejlesztésének, valamint a város és a falu kapcsolatának kérdése; az osztályharc problémái a legsokrétűbb és legélesebb formákban; a nacionalizmus és szocializmus viszonya — a modern világ mindezen problémái különös élességgel és sürgősséggel nyomulnak előtérbe Indiában.

Ezek a sokrétű problémák nem oldhatók meg egymástól elszigetelten, hanem szükségszerűen összeforrnak a nemzeti felszabadulás központi és legsürgősebb követelésével, mert csak ez szabadíthatja fel az új India megteremtéséhez szükséges anyagi és emberi erőket.

India népe egykor már nagy szerepet játszott a világtörténelemben, nem a hódítás, hanem a kultúra, a gondolkodás, művészet és ipar terén. Az indiai nép nemzeti és társadalmi felszabadulása nagy és új értékekkel fogja gazdagítani az emberiséget.

ELSŐ RÉSZ

INDIA — AMILYEN ÉS AMILYEN LEHETNE

II. fejezet. INDIA GAZDAGSÁGA ÉS NYOMORA

1. India gazdagsága
2. India nyomora
3. Téveszmék a túlnépesedésről

III. fejezet. KÉT VILÁG ELLENTÉTE

1. A szocializmus és imperializmus két évtizede
2. A középázsiai köztársaságok tapasztalatai

II. FEJEZET

INDIA GAZDAGSÁGA ÉS NYOMORA

„A legmegdöbbentőbb Indiában, hogy földje gazdag és népe szegény."

M. L. Darling. The Punjab Peasant in Prosperity and Debt. [A pandzsábi paraszt bőségben és adósságban.]

India jelenlegi helyzetében két tény emelkedik ki.

Az egyik: India gazdagsága — természeti kincsek, bőséges nyersanyagforrások, virágzó jólét lehetősége az egész népesség, sőt a jelenleginél nagyobb népesség számára is.

A másik: India szegénysége — a nép túlnyomó többségének minden képzeletet felülmúló nyomora.

Ebben az ellentétben rejlik az Indiában fennálló társadalmi és politikai rendszer problémája.

1. India gazdagsága

India a szegény emberek országa, de nem szegény ország.

India természeti forrásai rendkívül alkalmasak arra, hogy a mezőgazdaság és ipar együttes fejlesztésével a lakosság legmagasabbfokú jólétét biztosítsák. És az is tény, hogy a brit uralom előtt India gazdasági fejlettsége világviszonylatban is az elsők között volt.

Köztudomású, hogy az elmúlt korokban más országok India gazdagságát legendásnak tartották. Ilyen leírások megfelelő óvatossággal kezelendők, mert az akkori idők írói inkább a vagyonosok és hatalmasok birtokában felgyülemlett gazdagságot vették tekintetbe és nem törődtek annak megoszlásával. Az egyik ilyen jellegzetes leírás Clive[1]-től származik. Clive 1757-ben, amikor bevonult Mursidábádba, Bengál régi fővárosába, ezt írta:

„A város olyan nagy, népes és gazdag, mint London, azzal a különbséggel, hogy olyan egyének élnek benne, akik mérhetetlenül vagyonosabbak, mint az utóbbi város lakosai"[2].

---

[1] Robert Clive 1725—1774-ig élt. Angol tábornok, Brit-India megalapítója. — *Szerk.*

[2] Az indiai ipari bizottság jelentése. 249. old.

Ha figyelembe vesszük a rendelkezésünkre álló jelentések közötti eltéréseket, a leírások túlzásait, valamint a tudományos bizonyítékok minden lehetőségének hiányát, feltűnő, hogy a XVII. és a XVIII. század elejei indiai utazók milyen gyakran emlegetik az általános, még a falvakban is tapasztalható jólétet, ami homlokegyenest ellentétes a mai helyzettel[3]. Igy Tavernier a XVII. században, indiai utazásairól szóló leírásában megjegyzi, hogy:

„... rizs, liszt, vaj, tej, bab és más főzelékek, cukor és egyéb száraz és folyékony édességek még a legkisebb faluban is bőségesen beszerezhetők"[4].

---

[3] *W. H. Moreland.* „India at the Death of Akbar" [India Akbar halálakor] (1920) és „From Akbar to Aurangzeb" [Akbartól Aurangzebig] (1923) című műveiben megkísérli minden negatív bizonyíték összegyüjtését arra vonatkozólag, hogy a lakosság tömegei a XVII. században is túlnyomórészt szegények voltak. Azonban még így is, amikor az eredményeket összegezi, az „India Akbar halálakor" című mű „India gazdagsága" című fejezetében kénytelen ezeket a következtetéseket levonni:

„Valószínűtlen, hogy India egészében a falusi lakosság egy főre eső bruttó jövedelme jelentős mértékben megváltozott volna. Lehetséges, hogy valamivel kisebb, valószínűbb azonban, hogy valamivel nagyobb, mint volt, de a különbség egyik esetben sem olyan jelentős, hogy lényeges változást mutatna a gazdasági helyzetben." (286. old.)

„A legfontosabb termelési ágnak, a mezőgazdaságnak, körülbelül ugyanolyan átlagjövedelme volt, mint most, az erdészetnek körülbelül ugyanannyi, a halászatnak talán valamivel több és a bányászatnak bizonyára kevesebb. Ami az ipart illeti, a mezőgazdasági iparágak nem mutatnak a mérlegben semmi lényeges változást; a különböző kézműiparokból származó átlagjövedelem, a gyapjúszövés és a szállítási eszközök termelése — a hajóépítésen kívül — lényegesen megnövekedett, de a selyemszövés hanyatlást mutat. Ezeket a veszteségeket bőven ellensúlyozzák a bányászatból, szállítási eszközök termeléséből és a különböző kézműiparokból származó nyereségek; viszont ezek a nyereségek, bármilyen bőségesek is, erősen eltörpülnek a mezőgazdasági jövedelem hatalmas tétele mellett." (287. old.)

„Három másik jövedelmi forrás — a hajóépítés, külkereskedelem és textil- (pamut és juta) manufaktúra — részletes vizsgálata igazolni látszik azt a következtetést, hogy ezek nem jövedelmezhettek sokkal többet, mint ma és így az ország átlagjövedelmét nem emelhették a mai színvonal fölé." (293. old.)

„Majdnem biztos, hogy India nem volt gazdagabb (Akbar idejében) mint ma, sőt, talán még valamivel szegényebb is volt." (294. old.)

Amikor a másik tábor a legnagyobb erőfeszítéssel is csak háromévszázados tespedésnek nevezheti ezeket az állapotokat (összehasonlítva azokkal a változásokkal, melyek az európai országokban zajlottak le ez alatt a három évszázad alatt), nyilvánvaló, hogy a világ egyéb részeihez viszonyítva milyen komoly mérvű hanyatlás következett be.

[4] *Tavernier.* Travels in India. [Indiai utazások.] 1. köt. 1925. 238. old.

A velencei Manouchi, aki a XVII. században Aurangzeb főorvosa lett, emlékirataiban lelkesedéssel írja le India gazdagságát tartományról tartományra. Bengálról szóló leírását tekinthetjük a legjellemzőbbnek, ha arra gondolunk, mit szenvedett ez a tartomány később Clive és utódai garázdálkodása alatt és milyen kétségbeejtő szegénységben él ma:

„Franciaországban Bengált ismerik a legjobban a mogul összes királyságai közül. Európába szállított csodálatos árui bizonyítják hatalmas termékenységét. Megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy semmiben sem marad el Egyiptom mögött, sőt, felülmúlja selyem- és gyapot-, cukor- és indigótermékeivel. Minden nagy bőségben található itt: gyümölcs, hüvelyesek, gabona, muszlin, arany- és ezüstbrokátok"[5].

Egy Bernier nevű francia utazó a XVII. század közepén, 1660 körül, kétszer látogatott el Bengálba és leírta, amit ott a Mogul Birodalom felbomlása előtt látott:

„Két bengáli látogatásom alkalmával szerzett tapasztalataim alapján meggyőződésem, hogy ez a tartomány gazdagabb mint Egyiptom. Nagy mennyiségben exportál gyapotot és selymet, rizst, cukrot és vajat. Saját fogyasztására bőségesen termel búzát, zöldségfélét, gabonaneműeket; szárnyasokat, kacsát, libát. Hatalmas disznócsordái, juh- és kecskenyájai vannak, mindenféle halban bővelkedik. Rádzsmahaltól a tengerig számtalan csatorna húzódik, melyeket a régmult korokban hatalmas munkával hasítottak ki a Gangeszből hajózás és öntözés céljára"[6].

Abban a kérdésben, hogy milyen volt az indiai tömegek életszínvonala a brit uralom előtt, természetszerűen ellentétes nézetekkel találkozunk. A bizonyítékok zöme és a népi hagyományok azonban kétségtelenül a mainál nagyobb jólétre mutatnak.

A brit uralom előtti India nagy ipari fejlettsége az akkori világszínvonalhoz mérve, általánosan elismert és vitán felül álló tény. Az 1916—18. évi indiai ipari bizottság jelentését a következő megállapítással kezdte:

„Abban az időben, amikor Nyugat-Európát, a modern ipari rendszer szülőhelyét, még nem civilizált törzsek lakták, India híres volt uralkodóinak gazdagságáról és kézműveseinek nagyfokú művészi tudásáról. Még

---

[5] Lásd *F. F. Catrou.* The General History of the Mogul Empire. [A Mogul Birodalom általános történelme.] London 1709.

[6] Bernier e kijelentését idézi *Sir William Willcocks.* Lectures on the Ancient System of Irrigation in Bengal. [Előadások Bengál régi öntözési rendszeréről.] A kalkuttai egyetem kiadása, 1930. 18—19. old.

sokkal később is, amikor először jelentek meg a nyugati kalandor kereskedők Indiában, az ország ipari színvonala elérte a fejlettebb európai országokét"[7].

Sir Thomas Holland, a bizottság elnöke és az indiai ásványtartalékok vezető szaktekintélye, 1908-ban a következőket jelentette:

„A bennszülöttek által termelt kiválóminőségű vas, — amelynek előállítási módja előfutára volt az Európában ma gyártott elsőrendű acél gyártási módszereinek — valamint a művészi sárga- és vörösréz készítmények világviszonylatban is kimagasló helyet biztosítottak Indiának a fémgyártásban"[8].

Megállapítható, hogy a vas- és acélelőállítás már magas fejlettséget ért el s ebben a tekintetben már megvoltak a modern ipar kifejlődésének anyagi feltételei.

Azokat az okokat, amelyek a brit uralom alatt megszüntették ezt a vezető pozíciót és Indiát elmaradott gazdasági helyzetbe süllyesztették, későbbi fejezetekben tárgyaljuk.

Ugyancsak általánosan elfogadott tény, hogy India nyersanyagforrásai a legmodernebb gazdasági fejlődést is lehetővé tennék.

Ami a mezőgazdaságot illeti, idézzük Sir George Wattnak, az indiai kormány gazdasági előadójának a megállapítását:

„Bizonyosnak látszik az, hogy az öntözés kiterjesztésével, tökéletesebb szállítási lehetőségekkel, a mezőgazdasági módszerek és eszközök megjavításával és a termelési terület kiterjesztésével... India termelékenysége könnyen megnövelhető legalább 50 százalékkal. Ha pusztán csak a ki nem fejlesztett erőforrások belső értékét és nagyságát tekintjük is, valóban kevés országról mondható el, hogy olyan ragyogó mezőgazdasági lehetőségekkel rendelkezik, mint India"[9].

Még szembetűnőbbek az ipari fejlődés nagyarányú lehetőségei. India bőségesen rendelkezik szénnel, vassal, olajjal, mangánnal, arannyal, ólommal, ezüsttel és rézzel. (Burmának az új alkotmány alapján történt politikai különválasztása elvágta az olajellátás fő forrását. A különválasztás egyik kétségtelen célja volt, hogy az angol rabló imperializmus megőrizze a maga számára a burmai

---

[7] Az indiai ipari bizottság jelentése. 6. old.

[8] *T. H. Holland.* The Mineral Resources of India. [India ásványkészletei.] 1908.

[9] *Sir George Watt.* Memorandum on the Resources of British India. [Jegyzék Brit-India erőforrásairól.] Kalkutta 1894. 5. old.

olajra való igényét. A rendelkezésünkre álló bizonyítékok azonban arra mutatnak, hogy Indiában bőségesen vannak még ki nem aknázott olajforrások, melyeknek felkutatása jóformán még el sem kezdődött.)

Az amerikai műszaki küldöttség[10], amely 1942-ben azért jött Indiába, hogy „megvizsgálja ennek az országnak ipari erőforrásait, s olyan módszereket és eszközöket ajánljon, melyeknek segítségével az Egyesült Államok kormánya támogatást nyujthatna India háborús termelésének növelésére", a következőket jelentette:

„Bengál és Bihár széntartalékait 60 milliárd tonnára becsültük, amelyből csak 20 milliárdot tekintünk felhasználhatónak; a Középső Tartományok és Berár tartalékait 17 milliárd tonnára becsültük, amiből 5 milliárd 150 milliót tekintünk felhasználhatónak. Az aszamai Langrin-fennsíkon 60—80 millió, Nongsztoinban pedig 70 millió tonnát tartalmazó széntelepek találhatók. A fémkohászati koksz termelésére alkalmas széntartalékokat körülbelül 500 millió tonnára becsültük, aminek legalább a fele kárbavész a jelenleg alkalmazott bányászati módszerek következtében. Ezekből a tartalékokból évente körülbelül 15 millió tonnát tárnak fel, nagyrészt nem kokszgyártás céljára. Ha a kokszgyártásra alkalmas széntartalékokat kizárólag erre a célra használnák fel, úgy sok évig tartanának, még abban az esetben is, ha a vas- és acéltermelés erősen megnövekedne"[11].

Az amerikai műszaki küldöttség India bauxitkészletét is körülbelül 250 millió tonnára becsülte. India egymaga „a világ mangánérc-termelésének körülbelül 30 százalékát" szolgáltatja, „a világ csillámpala-készletének háromnegyedrésze itt található és itt termelik a legtöbb lakkmézgát".

Különösen nagyjelentőségűek a vasérckészletek, amelyek óvatos becslés szerint elérik a 3 milliárd tonnát, Anglia 2 254 millió tonnás és egész Németország 1 374 millió tonnás készleteivel szemben.

„A vasérc Indiában hatalmas mennyiségben fordul elő és vastartalma rendkívül gazdag. Pazarlás, hogy jelenleg nem használják fel, mert Indiában ugyanannyit lehetne termelni belőle, mint az Egyesült Államokban, Nagybritanniában, Németországban, Svédországban, Spanyolországban és Oroszországban — ahol az átlagtermelés 16,2 millió tonna, míg Indiában

---

[10] Érdekes megjegyezni, hogy e küldöttség tanácskozásait és jelentéseit az angol kormány szigorúan bizalmasaknak nyilvánította; nem is hozták nyilvánosságra és nem is használták fel azokat.

[11] Az indiai amerikai műszaki küldöttség jelentése. 1942 augusztus. 25. old.

jelenleg csupán 1,8 millió tonna. Másszóval az indiai termelés alig haladja meg a 11 százalékát annak, amennyit elérhetne és a hiányzó 89 százalék tulajdonképpen elvész"[12].

Az indiai vasérckészleteket legutóbb az amerikai műszaki küldöttség becsülte fel. A küldöttség jelentése a következőket mondja:

„Az indiai vasérckészletek minden valószínűség szerint a legnagyobbak az egész világon és minőségileg jobbak, mint bármely más országban. Csupán magában Szinghbhum kerületben azokat a vasérctartalékokat, melyeknek vastartalma meghaladja a 60 százalékot, több mint 3 milliárd tonnára becsülik, de nem lehetetlen, hogy elérik a 20 milliárd tonnát is. Basztar államban az igen jóminőségű vasérc mennyiségét 724 millió tonnára becsülik. Jelentős készletek vannak a Középső Tartományok szomszédos kerületeiben is, például a Rádzshana hegység 2,5 millió tonnára becsült vasérce 67,5 százalék vasat tartalmaz"[13].

Az ipari bizottság 1918. évi jelentése a következőket állapítja meg:

„India ásványi készleteinek mennyiségét és minőségét a Geológiai Kutató Hivatal rendszeresen megvizsgálta, ámbár a szűkös anyagi eszközök és a hiányos műszaki felszerelés — néhány különleges eset kivételével — lehetetlenné tették a vizsgálatoknak olyan módon való elvégzését, hogy azok a kereskedelmi kiaknázás céljaira további részletkutatások nélkül máris megfeleljenek.

Az ország ásványi kincsei az úgynevezett kulcsiparágak teljes szükségletét fedezik, eltekintve azoktól az iparágaktól, amelyeknek vanádiumra, nikkelre és esetleg molibdenre van szükségük...

Az indiai szárazföld számos részén található vasérc, de ritkák az olyan helyek, ahol jóminőségű vasérc megfelelő nagyságú széntelepekhez lenne közel. De ezek a ritka esetek is minden valószínűség szerint elégségesek ahhoz, hogy a már fennálló vas- és acélművek nagyszabású kibővítését lehetővé tegyék"[14].

Dr. C. S. Fox, az indiai Geológiai Kutató Hivatal főfelügyelője, ezzel kapcsolatban hivatkozik C. P. Perin amerikai bányamérnökre, aki csaknem egy negyedszázadon át szoros kapcsolatban állt az indiai vas- és acéliparral. Perin szerint azon a hatalmas négyszögű

---

[12] *R. K. Dasz.* The Industrial Efficiency of India. [India ipari képessége.] 1930. 17. old.

[13] Az indiai amerikai műszaki küldöttség jelentése. 1942 augusztus. 24. old.

[14] Az indiai ipari bizottság jelentése. 36. old.

területen, amelynek északkeleti sarkában fekszik Kalkutta és amely a várostól nyugatra 400 mérföld[15] és délre 200 mérföld kiterjedésű, 20 milliárd tonna kitűnő minőségű vasérc van, átlagosan mindössze 125 mérföldnyire a bengáli széntelepektől. (Az Indiai Vámhivatal jelentése az acélipar védelemben részesítése tárgyában. 1924.)

Meg kell jegyeznünk, hogy a Geológiai Kutató Hivatalt a „szűkös anyagi eszközök és a hiányos műszaki felszerelés" akadályozták meg abban, hogy elvégezze azokat a szükséges vizsgálatokat, amelyeknek alapján azután India óriási jelentőségű természeti kincseit ki lehetne aknázni. Igy ezek a kincsek csupán afféle feljegyzésekben szerepelnek, akárcsak a csillagászok által letérképezett égitestek. (Az összes indiai tudományos intézetek 1933—34. évi teljes költségvetése a kormány költségvetésének csupán egyharmad százaléka, a katonai kiadásoknak kevesebb mint egytizenheted része volt.) Jellemző az is, hogy a jelentés a vas- és szénforrásokkal kapcsolatban beéri a következő határozatlan utalással: „ezek minden valószínűség szerint elégségesek ahhoz, hogy a már fennálló vas- és acélművek nagyszabású kibővítését lehetővé tegyék".

De van itt még egy sokkal jelentősebb kérdés is: az India villamosítására alkalmas vízierők kihasználási lehetősége és ezeknek a lehetőségeknek az elhanyagolása. Az alábbi táblázat megmutatja a világ vezető országainak vízierő-forrásait és azok felhasználását Indiával összehasonlítva. (World Almanac. [Világalmanach.] 1932.)

VÍZIERŐ-FORRÁSOK

Ország	*Millió lóerőben kifejezve*		
	felhasználható	*kifejlesztve*	*felhasználás százalékban*
Egyesült Államok	35,0	11,7	33
Kanada	18,2	4,5	25
Franciaország	5,4	2,1	37
Japán	4,5	1,7	37
Olaszország	3,8	1,8	47
Svájc	2,5	1,8	72
Németország	2,0	1,1	55
India	27,0	0,8	3

India az Egyesült Államok után a második helyen áll a vízierőforrások tekintetében, mégis vízienergiájának csupán 3 százalékát

[15] 1 mérföld = 1609,33 méter. — *Szerk.*

használja fel, míg Svájc 72, Németország 55, Olaszország 47, Franciaország és Japán 37, az Egyesült Államok pedig 33 százalékát használja ki vízierő-forrásainak.

Az indiai gazdaság minden téren ugyanezt a képet mutatja. Határtalan potenciális gazdagság, amit azonban a fennálló kormányzat teljesen elhanyagol és nem fejleszt ki. Maguk az imperialisták is látják a helyzet fenyegető voltát, de nem tudják a kérdést megoldani. Sir Alfred Watson, India legnagyobb ujságának, a kalkuttai *Statesman*-nek szerkesztője és a *Times* kalkuttai levelezője, 1933-ban, a Birodalmi Társaság egy összejövetelén, a következő figyelmeztető szavakat mondotta:

„India ipari szempontból az elmulasztott lehetőségek országa, ami elsősorban az angolok hibája és ezért az angolokra súlyos felelősség hárul... Ámbár Indiában minden bőségesen megtalálható, amire egy nagy ipari országnak szüksége van, ma mégis egyike a gazdaságilag legelmaradottabb országoknak, főleg az ipar terén... Sohasem igyekeztünk India kétségtelenül nagy ipari kapacitásának lehetőségeit komolyan kifejleszteni...

Ha India ipara az elkövetkező években nem fog példátlanul hatalmas mértékben fejlődni, hogy elláthassa óriási népességének állandóan növekvő szükségleteit, akkor az ország életszínvonala, amely már most is megdöbbentően alacsony, az éhínség színvonalára fog süllyedni"[16].

2. *India nyomora*

India határtalan gazdasági lehetőségei és potenciális gazdagsága kifejlesztésének elmulasztása az a háttér, amely még fenyegetőbben emeli ki az indiai nép borzalmas nyomorát.

Az indiai statisztika, amely igen terjedelmes, amikor valamely közigazgatási gépezet működéséhez van rá szükség, végtelenül szegényes és hiányos, ha a nép életkörülményeiről szeretnénk felvilágosítást kapni. Nincsen hivatalos becslés a nemzeti jövedelemről vagy az átlagjövedelemről (a különféle hivatalos vizsgálatok eredményeit titokban tartják és bizalmas ügyként kezelik), ugyanígy nincs teljes statisztika India, illetőleg Brit-India össztermeléséről, a munkabérek nagyságáról, a bérek átlagos színvonaláról, a munkaidőről, a munkaviszonyokról, hiányzanak az egészségügyi és lakásviszonyokkal foglalkozó megfelelő statisztikák is.

---

[16] Sir Alfred Watson előadása a Királyi Birodalmi Társaság ülésén. Lásd The Times. 1933 január 4.

Számos kísérlet történt, hogy az egy személyre eső átlagos jövedelmet valahogyan megállapíthassák. A becslések, melyek sok éles vitát váltottak ki, 1868-tól a háborúutáni időkig a következő adatokat tartalmazzák:

BECSLÉSEK A NEMZETI JOVEDELEM MEGOSZLÁSÁRÓL

Felbecsülte	*Hivatalos vagy nemhivatalos*	*Az év, melyben készült*	*Az év, melyre vonatkozik*	*Egy főre eső évi jövedelem*	
				rupia	*shilling*
D. Naorodzsi[17]	nemhivatalos	1876	1868	20	20
Baring és Barbour	hivatalos	1882	1881	27	45
Lord Curzon	hivatalos	1901	1897—98	30	40
W. Digby[18]	nemhivatalos	1902	1899	18	24
Findlay Shirras[19]	hivatalos	1924	1911	49	65
Vadia és Dzsosi[20]	nemhivatalos	1925	1913—14	44,5	59
Sah és Khambata[21]	nemhivatalos	1924	1921—22	74	95
Simon-bizottság jel.	hivatalos	1930	1921—22	116	155
V. K. R. V. Rao[22]	nemhivatalos	1939	1925—29	78	117
Bankügyleteket vizsgáló központi bizottság (csak a mezőgazdasági népességre vonatkozóan)	hivatalos	1931	1928	42	63
Findlay Shirras[23]	hivatalos	1932	1931	63	94,5
Sir James Grigg[24]	hivatalos	1938	1937—38	56	84
V.K.R.V.Rao[25]	nemhivatalos	1940	1931—32	62	93

Ezek az adatok nem hasonlíthatók össze egymással, mert külön-

[17] *D. Naorodzsi.* Poverty and Un-British Rule in India. [Szegénység és Britanniához méltatlan uralom Indiában.] 1876.

[18] *W. Digby.* Prosperous British India. [A virágzó Brit-India.] 1902.

[19] *G. Findlay Shirras.* The Science of Public Finance. [A pénzügyek tudománya.] 1924.

[20] *Vadia és Dzsosi.* The Wealth of India. [India gazdagsága.] 1925.

[21] *Sah és Khambata.* The Wealth and Taxable Capacity of India.

[22] *V. K. R. V. Rao.* India's National Income. [India nemzeti jövedelme.] 1939.

[23] *G. Findlay Shirras.* Poverty and Kindred Economic Problems in India. [India nyomora és egyéb gazdasági problémák.] 1932.

[24] Sir James Griggnek, az indiai kormány pénzügyminiszterének költségvetési beszéde a Központi Törvényhozó Gyülés 1938 áprilisi ülésén.

[25] *V. K. R. V. Rao.* The National Income of British India. [Brit-India nemzeti jövedelme.] 1940.

féle számítások alapján keletkeztek és közben az árszínvonal is állandóan hullámzott. Az indiai árak mutatószáma, az 1873-as évet 100-nak véve (39 árucikket vontak be az index kiszámításába súlyozás nélkül, de 1897-ig kihagyták a gabonaneműeket), 1900-ban 116-ra, 1913-ban 143-ra és 1920-ban 281-re emelkedett; ezután újból esni kezdett, 1921-ben 236-ra, 1925-ben 227-re, 1930-ban 171-re és 1936-ban 125-re.

A számítások alapja igen sokféle volt és a különféle becsléseket csak megközelítőknek tekinthetjük. A régi hivatalos becslések az egész mezőgazdasági termelés teljes értékét vették alapul; ehhez hozzáadtak egy feltételezett 50 százalékos nem mezőgazdasági jövedelmet is (ami csaknem minden bizonnyal túlzott becslés). Digby számadatai nem vették tekintetbe a különféle szolgáltatásokból származó jövedelmet. A legismertebbek és általánosan leginkább elfogadottak a régi, 1868-as, Naorodzsi-féle becslések voltak, amelyek egy személyre 2 fontot számítanak. Baring ezredes (később Lord Cromer) 1882. évi becslése 2 font 5 shillinget számít fejenként és Lord Curzon alkirály 1901-ben egy beszédében ugyancsak 2 fontot számított egy főre. Ezek a számok világosan mutatják, milyen volt India hivatalosan beismert állapota egy évszázados brit uralom után.

A későbbi adatok méginkább különböznek egymástól. Ez részben az árak nagyfokú ingadozását tükrözi. Az árak 1912 és 1920 között a kétszeresnél is magasabbra emelkedtek, míg egy évtizeddel később, 1931-től kezdve, ismét a háborúelőtti szintre estek. Findlay Shirras professzor, aki 1914-től 1921-ig az Indiai Állami Statisztikai Hivatal igazgatója volt, becsléseiben szintén feltételezi a nem mezőgazdasági jövedelem emelkedését a háború után.

A Simon-bizottság 1930-as jelentésének első kötete, amelyet az imperialisták indiai uralmának szépítgetésére széles körben akartak terjeszteni, az átlagos indiai jövedelmet inflációs számban, majdnem évi 8 fontban állapítja meg. Ezt a becslést azóta sok helyen elfogadták. Miután ez valamennyi becslés között a legmagasabb, érdemes az alapját megvizsgálni.

Bár a Simon-bizottság jelentése 1930-ban készült, közvetlenül a háborúutáni inflációs évek árait vette alapul, melyek akkor már tízévesek voltak. Számos becslést idézett az 1919—20-as, 1920—21-es és 1921—22-es évek átlagjövedelméről, amely 74 és 116 rupia között váltakozott. Ezen becslések közül kiválasztották a legmagasabbakat, „a fenti becslések közül a legoptimistábbakat". (1,

köt. 334. old.) Az így nyert kivételesen kedvező számot fogadták el és ezután állandóan alkalmazták a további számítások során, mintha az egész időszakra jellemző lenne, holott csupán a háború utáni fellendülés csúcspontját közelítette meg („tekintettel arra, hogy az árak közben estek, nehezen lehet ma magasabb számokat alapul venni", — 2. köt. 207. old. — 1920-tól 1930-ig az árindex ténylegesen 281-ről 171-re esett, majd 1934-ben 119-re) és ezt a felduzzasztott számot — majdnem („kevesebb mint") évi 8 angol fontot — tekintették az indiai évi átlagjövedelemnek, szemben az évi átlagos angol jövedelemmel, 95 fonttal.

Még a hivatalos Simon-bizottság „legoptimistább" becslése is csak 5 pennyre teszi az 1921—22-es években az átlagos indiai napi jövedelmet.

Hogy a valóságos adatokat megismerhessük, meg kell néznünk a számításból kihagyott tényezőket.

Az indiai árak kormányindexe 1921-től 1936-ig 236-ról 125-re, azaz csaknem a felére zuhant. Ez a zuhanás legélesebben a mezőgazdasági árakat érintette, az indiai jövedelem legfőbb alapját. A kalászosok kiskereskedői árának mutatószáma 1921 és 1936 között a következő esést mutatja: a rizs 355-ről 178-ra, a búza 360-ról 152-re, a gram [indiai lencse] 406-ról 105-re, az árpa 325-ről 134-re esett, általában minden ár a felénél mélyebbre zuhant.

Ha tehát számításba vesszük a mezőgazdasági árak zuhanását, az a napi 5 penny átlagjövedelem, amelyet a Simon-bizottság az 1921—22-es évekre megállapított, az 1930-as években már körülbelül 2,5 pennyre zsugorodik össze.

Ez azonban csak az átlagos bruttó jövedelem és nem az óriási többség tényleges jövedelme. Ebből még le kell vonni a súlyos belföldi adókat és az imperializmusnak járó sarcot (a kölcsönök kamatai, az angol tőkebefektetések osztalékai, bank- és pénzügyi jutalékok stb.), amelyet importált áruk formájában, minden ellenszolgáltatás nélkül vontak ki Indiából. Ezt a kiszipolyozást Sah és Khambata a teljes nemzeti jövedelem egytizedénél valamivel magasabbra becsüli. Így a 2,5 penny 2,25 pennyre zsugorodik tovább.

A számításoknál tekintetbe kell még vennünk a végtelenül nagy jövedelemkülönbségeket, amelyeket az átlagjövedelem eltakar. Ha például az angliai átlagjövedelem, amelyet a Simon-bizottság fejenként 95 fontban állapított meg, valóban jellemző lenne, annyit jelentene, hogy az angol munkásnak, feleséggel és három gyermekkel, évi 475 font keresete van. A valóságban azonban kivéte-

lesen kedvező helyzetben van még az a munkás is, aki ennek csak a felét keresi. Az átlagmunkás, legjobb esetben, ennek az összegnek is csak egyharmadát keresi meg — rendszerint azonban keresete az egyharmad alatt marad. Fokozott mértékben jellemzi az egyenlőtlen elosztás Indiát. K. T. Sah és K. J. Khambata „Wealth and Taxable Capacity of India" című könyvükben kimutatják, hogy a lakosság 1 százaléka a nemzeti jövedelem egyharmadát élvezi, míg a lakosság 60 százaléka a nemzeti jövedelemnek csupán 30 százalékában részesül. Ez annyit jelent, hogy ha a valóságnak megfelelő képet akarunk nyerni a lakosság 60 százalékának — azaz többségének — tényleges jövedelméről, akkor a fejenkénti átlagos nemzeti jövedelem bruttó számát meg kell felezünk[26].

Ha tehát összevetjük a jövedelemmegoszlási statisztikát a Simon-bizottság „legoptimistább" véleményével és számításba vesszük az árak állandó esését, valamint a belső és külső adók súlyos terhét, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az átlagindiainak, a nép óriási többségének jövedelme a második világháború előestéjén mindössze napi 1 és 1,25 penny között mozgott.

Ennél a számításnál helyt adtunk minden olyan tényezőnek, mely

[26] Az indiai jovedelmek megoszlására és alacsony voltára valamelyest fényt vet a „The Indian Market" [Az indiai piac] című kereskedelmi tanulmány, amely 1939 áprilisában jelent meg a *The Times Trade and Engineering Indian Supplement*-ben. Ezt a nem hivatalos becslést a brit kapitalisták saját használatukra dolgozták ki, nem vezette őket propagandisztikus célkitűzés, nem akarták az imperialista kizsákmányolás eredményét rózsaszínben feltüntetni. A tanulmány kizárólagos célja az volt, hogy üzleti célokból osztályozza a fogyasztókat. Az eredmény pontosan az ellenkezője annak, amit a Simon-bizottság jelentése kimutatott. Az indiai háztartások jövedelmeinek a becslés szerinti osztályozása alább következik:

Jövedelem rupiában	*Angol valutában*	*Háztartások száma*
100 000 felett	7 500 font	6 000
5 000 átlagosan	375 «	270 000
1 000 «	75 «	250 000
200 «	15 «	35 000 000
50 «	3,5 «	a többi

A brit kapitalistáknak e saját használatukra összeállított táblázatához nem kell magyarázat.

az imperializmusnak előnyös, és a számítások az imperialisták saját becslései alapján készültek.

A pontos statisztikák hiánya miatt az általános feltevésnél nem lehetett továbbjutni. Ezt a feltevést azonban megerősíti két újabb hivatalos forrásból származó vélemény. 1931-ben az indiai bankügyleteket vizsgáló központi bizottság a következőt jelentette:

„A tartományi bizottságok jelentései és más nyilvánosságra hozott statisztikai információk szerint az évi mezőgazdasági termelés teljes bruttó értéke 1200 crore[27] rupia körül mozog, az 1928. évi árszínvonal alapján. Ezen az alapon, ha hozzáadjuk a még bizonyos mellékfoglalkozásokból származó esetleges jövedelmeket is, melyeket a mezőgazdasági jövedelem 20 százalékára becsülnek — és ha figyelmen kívül hagyjuk az utolsó 10 év népszaporulatát, valamint az árak 1929-től tartó állandó zuhanását — a mezőgazdasági munkás átlagjövedelme Brit-Indiában a legjobb esetben is csak évi 42 rupia, ami valamivel több, mint 3 angol font"[28].

Eszerint a mezőgazdasági népesség bruttó jövedelme fejenként napi 2 penny. A szám az 1928. évi árnívón alapszik. 1928 és 1936 között az árak mutatószáma 201-ről 125-re esett. Ez a 2 pennys napi jövedelmet a háborúelőtti időszakban 1,25 pennyre csökkentette.

1938 áprilisában Sir James Grigg, az indiai kormány pénzügyminisztere, India teljes nemzeti jövedelmét 16 milliárd rupiára, vagyis 1200 millió angol fontra becsülte Ez a szám, amellyel az adózás arányát akarták kimutatni a nemzeti jövedelemhez képest, csupán Brit-Indiára vonatkozik. (Ha egész Indiára vonatkozna, az egy személyre eső jövedelem természetesen arányosan kevesebb lenne.) Ha ezt az összeget elosztjuk Brit-India népességének számával, melyet 1938-ban 285 millióra becsültek, kitűnik, hogy a bruttó átlagjövedelem 56 rupia, vagyis 84 shilling fejenként. Ha ezzel az átlagszámmal összevetjük a jövedelem megoszlásáról szóló statisztikát (mely szerint a népesség 60 százaléka a jövedelemnek csak 30 százalékában részesül), ismét azt az eredményt kapjuk, hogy az átlagos indiainak, vagyis a britindiai népesség többségének, jövedelme napi 1,38 penny, ami alig haladja meg a napi 1,25 pennyt. Dr. Rao a fejenkénti évi bruttó jövedelmet 62

[27] 1 crore = 100 lakh = 10 millió. Brit-Indiában használt számegységek. — *Szerk.*

[28] Az indiai bankügyleteket vizsgáló kozponti bizottság jelentése. 1931. I. köt. 39. old.

rupiára, vagyis 93 shillingre becsülte[29]. Ha ismét alkalmazzuk a Sah és Khambata professzorok által megállapított arányt, az eredmény az lesz, hogy az indiai nép többségének fejenkénti napi jövedelme 1,5 penny.

Ezek a számok csak abból a szempontból fontosak, hogy már előzetesen fogalmat nyujtanak az indiai nyomor mélységeiről.

Mit jelentenek ezek a számok az életfeltételekben? India vezető közgazdászai, Sah és Khambata, a következőket mondják:

„Az átlagos indiai jövedelem éppen csak arra elegendő, hogy eltartsa az indiai lakosság kétharmadát, vagy hogy valamennyiöknek kétszer adjon enni a szükséges napi háromszori étkezés helyett, feltéve, hogy valamennyien mezítelenül járnak, a szabad ég alatt laknak, semmi szórakozásuk nem lehet és semmi mást nem akarnak, csak élelmet, abból is a legrosszabbat, a legdurvábbat és a legkevésbbé táplálót"[30].

Valami fogalmat alkothatunk magunknak a viszonyokról, ha összehasonlítjuk a börtönök számára és az éhínség esetére előírt fejadagok költségeit. 1939-ben Indiában egy fogoly évi eltartási költsége 116,67 rupia volt, vagyis háromszor annyi, mint amennyire a bankügyleteket vizsgáló központi bizottság az átlagos indiai földműves jövedelmét becsülte. Egy 1923-ban tartott hivatalos vizsgálat, mely Bombay-ban a munkásosztály háztartási költségeivel foglalkozott, a következő összehasonlítást tette a munkások életszínvonala és a bebörtönzöttek eltartási költsége, valamint az éhínségszínvonal között:

---

[29] Dr. Rao szerint az egy személyre eső jövedelem a városban háromszor olyan magas, mint vidéken. A vidéki jövedelem 51 rupia, azaz 77 shilling, míg a városi jövedelem 166 rupia, vagyis 249 shilling. Óriási a különbség a falusi és városi lakosság gazdasági viszonyai között, valamint a nép különböző rétegeinek viszonyai között.

Falun természetesen — amint azt később látni fogjuk — csaknem az egész termés a földesúré vagy a pénzkölcsönzőé.

A városokban is az egész lakosságnak kevesebb, mint egytizedéé a jövedelemnek majdnem a fele. Még a viszonylag jómódúak közül is — akiknek jövedelme évi 2000 rupia fölött van — 38 százalék a teljes jövedelemnek csupán 17 százalékában részesül, amíg 1 százaléknál alig valamivel nagyobb csoport a teljes jövedelem 10 százalékát vágja zsebre. (*Rao.* The National Income of British India, 1931—32. 189. old.)

[30] *Sah és Khambata.* The Wealth and Taxable Capacity of India. 253. old.

FELNÖTT FÉRFIAK NAPI FOGYASZTÁSA[31]

	Bombay-i munkások háztartási költsége	Bombay-i börtönök *nehéz munka*	*könnyű munka*	*Bombay-i éhínség adag (kubikosok)*
kalászosok	1,29 font[32]	1,5 font	1,38 font	1,29 font
hüvelyesek.....	0,09 «	0,27 «	0,21 «	
hús	0,03 «	0,04 «	0,04 «	adatok
só	0,04 «	0,03 «	0,03 «	hiányoznak
olajok	0,02 «	0,03 «	0,03 «	
egyéb	0,07 «	—	—	
összesen ...	1,54 font	1,87 font	1,69 font	

A bombay-i munkás, akinek ellátása jobb, mint a falusi népesség óriási tömegéé, éppen csak az éhínség színvonalán tudja magát élelmezni, de a raboknál rosszabbul van ellátva[33].

A népesség nagy tömegeinek életkörülményeiről a kormány jelentései évről évre ugyanazt a képet festik:

„Indiában csupán a legjobb szakmunkások kapnak annyi fizetést, ami elegendő a táplálkozásra és ruházkodásra. Mindenfelé túlzsúfoltságot, szennyet, mocskot és borzalmas nyomort láthatunk"[34].

„India lakosságának nagyrésze olyan súlyos nyomorban él, amilyen a nyugati országokban ismeretlen. Valójában éppenhogy a létminimum szélén élnek"[35].

---

[31] Bombay-i munkások háztartási költségének vizsgálatáról szóló jelentés. Bombay-i Munkaügyi Hivatal. 1923.

[32] 1 font = 45,36 dkg. — *Szerk.*

[33] A fenti megdöbbentő adatok későbbi kritikája kimutatta, hogy a jelentés nem vette részletes vizsgálat alá az egyéb kismennyiségű tápanyagot, mint az olcsó édességet, fűszereket, halakat, zöldségféléket vagy gyümölcsöt, amit a munkások fogyaszthatnak, ezért 1925-ben újabb pontos hivatalos vizsgálatokat végeztek. A vizsgálatok kimutatták, hogy ezek a kis élelmiszermennyiségek a fenti táblázaton ábrázolt élelmezési kimutatásnak csak 4,6 százalékát teszik ki, ami egyenlő 113 kalóriával. Ha ezt hozzáadjuk az előző 2450 kalóriához, kitűnik, hogy egy bombay-i felnőtt munkás naponta összesen 2563 kalóriát fogyaszt. (*Bombay Labour Gazette.* 1925 április. 841—842. old.) Ezt a mennyiséget szembeállíthatjuk az angol orvosszövetség élelmezési albizottságának jelentésével, amely a legalacsonyabb színvonalat 3390 kalóriában állapítja meg, vagy pedig R. Mukherdzsi professzor becslésével, amely szerint Indiában a minimális kalóriamennyiség 2800. (Food Planning for Four Hundred Millions. [Élelmezési terv 400 millió ember részére.] 1938.)

[34] India in 1927—28. [India 1927—28-ban.]

[35] India in 1929—30. [India 1929—30-ban.]

„A lakosságnak 70—80 százaléka még mindig éppen csak hogy éhen nem hal"[36].

1933-ban Sir John Megaw vezérőrnagy, az indiai egészségügyi szolgálat vezetője, jelentést adott ki a közegészségügyről. Ebben megállapította, hogy a lakosság 39 százaléka jóltáplált, 41 százaléka szegényesen és 20 százaléka nagyon rosszul táplált, ami annyit jelent, hogy a lakosság 61 százaléka, vagyis csaknem kétharmadrésze, hiányosan táplált. A Bengálra vonatkozó megfelelő számok 22 százalék, 47 százalék, illetve 31 százalék — azaz Bengál lakosságának 78 százaléka, közel négyötödrésze, hiányosan táplált. Megaw kimutatja továbbá, hogy „a betegségek egész Indiát elárasztják" és „állandóan és mind gyorsabban növekszenek".

Dr. Aykroyd élelmezési szakértő kijelentette, hogy „Indiában a lakosságnak körülbelül egyharmadrésze állandóan és súlyos mértékben hiányosan táplált"[37].

1926-ban a kormány kinevezett Indiában egy mezőgazdasági bizottságot. Ámbár a bizottságot működési feltételei már eleve megakadályozták abban, hogy érinthesse a földtulajdon, a birtokviszonyok, a bérlet és földjáradék kérdéseit, a szegénység közvetlen okozóit, a kormány saját hivatalnokai árasztották el a bizottságot a parasztság borzalmas életkörülményeinek különféle bizonyítékaival. Dr. D. Clouston, az indiai kormány mezőgazdasági tanácsadója, az első tanú, kijelentette, hogy a „falusi lakosság gyenge testalkatú és a járványok hamar leverik a lábáról". Graham ezredes kijelentette a bizottság előtt, hogy „a rosszultápláltság a mezőgazdaság fellendítésének egyik legfőbb akadálya". R. McHarrison alezredes, aki a kunuri Pasteur-intézetben a rosszultápláltság okozta betegségek kutatómunkájának vezetője, még jobban hangsúlyozta:

„Minden hiányosság közül, melyben az indiai tömegek szenvednek, a rosszultápláltság a legalapvetőbb ... A rossz táplálkozás az Indiában elterjedt betegségek egyik legkomolyabb okozója"[38].

---

[36] Sir Alfred Chatterton cikke a *Journal of the East India Association*-ban. 1930 július.

[37] Idézve a gabonatermelést tanulmányozó kormánybizottság jelentésében. 1943. 33. old.

[38] *R. McHarrison*. Memorandum on Malnutrition as a Cause of Physical Inefficiency and Illhealth among the Masses in India. [A rossz táplálkozásról, az indiai tömegek testi gyengeségének és rossz egészségi állapotának okáról.] A királyi mezőgazdasági bizottsághoz benyujtott jelentés. 1. köt. 95. old.

1929-ben a kormány egy munkaügyi bizottságot nevezett ki Indiában. A bizottság úgy találta, hogy „a legtöbb ipari központban az összes családoknak és egyéneknek nem kevesebb, mint kétharmadrésze eladósodott... és a legtöbb esetben a tartozás meghaladja háromhavi bérüket, sőt, gyakran még ennél is sokkal magasabb". (224. old.) A bizottság megállapította, hogy a bérek a következő szélső határok között mozogtak: a legkedvezőbb átlagbér a bombay-i textilmunkásoké volt; a férfiaknál havi 56 shilling, a nőknél 26 shilling; tanulatlan munkások havi 30 shillinget kerestek; a dzsarijai széntelepeken a bányászok átlagban havi 15—22 shilling keresetet értek el; az idénymunkások keresete férfiaknál napi 6 pennytől 1 shillingig váltakozott, míg a nők napi keresete 4—9 penny volt; Bengál, Bihár és Orissza tartományokban a tanulatlan férfimunkások napi keresete 9 penny, a tanulatlan nőmunkásoké 6 és a gyerekeké 4 penny volt; Madraszban, valamint a Középső Tartományokban a férfimunkások is csupán napi 5 penny bért kaptak. Kitűnt, hogy azokban a gyárakban és iparágakban, ahol az indiai ipari munkásság túlnyomó része dolgozik és amelyekre a gyári törvények nem vonatkoznak, „ötéves gyermekeket alkalmaznak munkásnak. Egyes gyárakban ezek a zsengekorú gyermekek megfelelő étkezési szünetek és heti pihenőnap nélkül dolgoznak igen gyakran 10—12 órát naponta, az éhbérnek sem számítható 2 annáért, ami 2,25 pennyvel egyenlő." (96. old.)

Ami a lakásviszonyokat illeti az átlagos munkáscsaládnak nincs külön szobája, hanem nagyon gyakran csak egy szobarészben lakik. 1911-ben Bombay összlakosságának 69 százaléka egy helyiségből álló lakásban lakott (szemben az ugyanazon évi londoni 6 százalékkal) és átlagosan 4,5 személyre jutott egy helyiség. Az 1931. évi népszámlálás kimutatta, hogy Bombay egész lakosságának 74 százaléka lakik egy helyiségből álló lakásokban — ebből világosan látni, hogy két évtized alatt mennyire nőtt a túlzsúfoltság. A lakosság egyharmadánál több mint öt személy jut egy helyiségre: 256 379 személy hat-kilencedmagával, 8133 személy tíz-tizenkilencedmagával, 15 490 személy huszadmagával vagy még többedmagával is lakott egy helyiségben. Ez a borzalmas túlzsúfoltság még sokkal élesebben kitűnik, ha a munkásosztály életkörülményeit nem általánosságban, hanem részleteiben vizsgáljuk meg.

A textilmunkások helyzetét vizsgáló bizottság, amelyet 1937-ben a Kongresszus tagjaiból álló minisztérium nevezett ki, 1940-ben kiadott jelentésében a következőket mondja:

„Bombay-ban a vizsgálatok a legsűrűbben lakott munkáskerületekre, az E, F és G kerületekre korlátozódtak. Az összegyűjtött statisztikai adatokból kitűnik, hogy az ittlakó családoknak 91,24 százaléka egy helyiségből álló lakásokban lakik, egy-egy ilyen helyiségre 3,84 lakó jut. Az egy személyre eső lakóterület hozzávetőlegesen 26,86 és 103,23 négyzetláb[39] között váltakozik"[40].

A Whitley-féle jelentés adatai szerint Karácsiban a lakosság egyharmad része hatod-kilencedmagával zsúfolódik egy helyiségbe. Ahmadábádban a munkásság 73 százaléka lakik egy szobából álló lakásokban.

1931 óta, de főleg a háború kezdetétől, az életkörülmények még sokkal rosszabbak lettek. A bombay-i lakosság 1945-ben 23 lakh-ra[41] növekedett, az 1931. évi 11 lakh-kal és az 1941. évi 14,89 lakh-kal szemben; a lakások száma azonban 1931 óta csupán 83 828-cal emelkedett. Az egy lakásban lakók számának átlaga körülbelül 7,01-ra nőtt az 1931. évi 4,01-dal szemben. Az egy szobából álló lakásokban a zsúfoltság természetesen sokkal nagyobb, mint a nagyobb lakásokban.

A lakásügyi bizottság (amelyet Bombay város közigazgatási hatósága nevezett ki), Bombay-ban az egy személyre eső lakóterület kiterjedését 12,5 négyzetlábra becsülte, holott „a börtönben a rabok részére kiszabott terület fejenként 40 négyzetláb, a bombay-i börtönszabályok szerint"[42].

Mindezeken felül ma a lakosság 13 százaléka az utcákon alszik. Ez a szám a háború előtt 5 százalék volt.

Az egészségügyi helyzetről a Whitley-jelentés az alábbiakat közli:

„Az egészségügy elhanyagolását gyakran szemmelláthatóan bizonyítják mindenütt a rothadó szemétdombok és a szennyvíz-tócsák. Az árnyékszékek hiánya teljesen megfertőzi a levegőt és a talajt. Nagyon sok ház padlózat, ablakok és megfelelő szellőztetési lehetőség nélkül készült és rendszerint csupán egy kis szobából áll, melynek olyan alacsony ajtónyílása van, hogy csak lehajolva lehet rajta keresztül a szobába jutni. Hogy a családok valamennyire elkülöníthessék magukat, régi petróleu-

[39] 1 négyzetláb = 929,01 cm². — *Szerk.*
[40] A textilmunkások helyzetét vizsgáló bizottság jelentése. 2. köt. 1940. 273. old.
[41] 1 lakh = 100 000. — *Szerk.*
[42] A lakásügyi bizottság jelentése. 1946 január.

mos hordókból és öreg jutazsákokból spanyolfalakat építenek és ezzel természetesen még jobban kirekesztik a szobából a világosságot és a levegőt. Ilyen és ehhez hasonló lakásokban emberi lények születnek, esznek és alszanak, élnek és meghalnak." (271. old.)

A Bombay-i Munkaügyi Hivatal 1932—33-ban megvizsgálta a munkásosztály háztartási költségeit. A vízellátás vizsgálatának eredménye a következő: a lakások 26 százalékánál 8, vagy 8-nál kevesebb lakásnak volt egy vízvezetékcsapja, 44 százalékánál 9—15 lakásnak volt egy vízcsapja és 29 százalékánál 16 vagy ennél is több lakásnak volt egy közös vízcsapja[43]. A lakások 85 százalékánál 8, vagy ennél is több lakásnak csak egy árnyékszéke volt; a lakások 12 százalékánál 9—15 lakásnak volt egy árnyékszéke és a lakások 24 százalékánál 16 vagy ennél is több lakásnak volt egy árnyékszéke. 1935-ben az Ahmadábádi Textilmunkás Szakszervezet az ipari munkások lakásviszonyaival foglalkozva megállapította hogy 23 706 megvizsgált lakásból 5669-nek semmiféle vízellátása nem volt, míg más helyeken 200-nál több családra jutott egy vagy két vízcsap. 5000 lakásnak semmiféle árnyékszékberendezése, semmiféle egészségügyi berendezése vagy csatornázása nem volt.

Az ipari bizottság előtt egy tanú kijelentette:

„Bár sok országban jártam és életemben már nagyon sok nyomort láttam s bár nagyon sokat olvastam is a szegénységről ... addig nem éreztem megrendítő és végtelenül lealjasító voltát, míg meg nem láttam a bombay-i szegényebb osztályok úgynevezett otthonát... Ha valaki látja a munkást otthonában, családja körében, akkor ösztönösen felmerül benne ez a kérdés: Emberi lény-e ez, vagy csak az én képzeletem varázsol elő az alvilágból egy lélektelen teremtményt?

Egy ilyen szobában, melynek nagysága tízszer tíz láb[44] és ahol alig lehet megmozdulni, egész családok alszanak, szaporodnak, főznek az áthatóan bűzös tehéntrágyával, és a családi élet minden funkcióját itt végzik, csupán a közös árnyékszékek vannak távolabb. A régi házak úgynevezett emeleti szobái nem egyebek, mint lyukak a lejtős tető alatt, ahol az ember még fel sem tud egyenesedni. A hátsó szobák rendszerint sötétek, homályosak és csak akkor lehet valamennyire észrevenni a szobában tartózkodókat, ha a szem megszokta már a félhomályt"[45].

---

[43] Report of Enquiry into Working-Class Budgets in Bombay. [Jelentés a munkásosztály háztartási költségeinek bombay-i vizsgálatáról.] 1935.

[44] 1 láb = 30,48 cm. — *Szerk.*

[45] *A. E. Mirams.* Evidence before the Indian Industrial Commission. [Tanúvallomás az indiai ipari bizottság előtt.] 4. köt. 354. old.

Egy indiai orvosnő, akit a bombay-i kormány küldött a vizsgálatokhoz, a következőket jelentette:

„Egy viskó másodikemeleti szobájában, amely tizenötször tizenkét láb volt, hat család élt. A padlón lévő hat külön tűzhely bizonyította, hogy valóban ez a helyzet. Vizsgálataim során meggyőződtem arról, hogy a szobában 30 felnőtt és gyermek lakik. Az itt élő hat asszony közül három közvetlenül szülés előtt állt. A szobát éjszaka megtölti a hat kályha füstje és egyéb tisztátlanságok búze, amely minden anyára és gyermekre nézve — akár szülés előtt, akár utána — súlyos veszélyeket rejteget. Rengeteg ehhez hasonló szobát láttam. Az ilyen házak alagsorában lévő szobák állapota még sokkal nyomorúságosabb. A nappali világosság is alig hatol be, de napfény sohasem éri ezeket a szobákat"[46].

1946 április 21-én meglátogattam a textilmunkások telepét Parel szívében, Bombay vörös központjában. Összezsúfolva állottak a nyomorúságosan épült egy helyiségből álló viskók sorai, mindegyik körülbelül tizenkétszer tíz láb terjedelmű, levegő és világosság nélkül. A szobákban nem voltak ablakok, csak a pislákoló olajmécses fellobbanó lángja árasztott némi gyenge fényt. A megrakott tűzhely nyomasztó hőséget árasztott. Betértünk az első viskóba, ahol tíz személy lakott. A havi bér hét rupia. Egy másik lakásban 13 kis tűzhelyet számoltam meg, ami azt mutatta, hogy itt 13 család él. Vezetőm, aki maga is erről a környékről származott, kijelentette, hogy ezek szerint legalább 20 ember, vagy még több is lakik ebben a szobában. A lakók nem merték azonban az ott élők teljes számát bevallani, mert féltek a lakbéremeléstől. Az első három házsor 30 viskóból állt, ami 300 személyt jelentett. Itt csupán három vízcsap volt, amelyekből csak reggel és este folydogált egy vékony kis vízsugár. Három árnyékszék tartozott a viskókhoz, ezek földbevájt gödrök voltak közvetlenül a csatorna felett. Az egyik már megtelt és teljesen használhatatlan volt. A következő sorban 160 viskó állt és csak hat vízcsap tartozott hozzájuk. A vízhiány miatt vizet csak napi két órán át lehetett kapni, az esti és a korareggeli órákban. Bombay jómódú negyedeiben egész napon át folyik a víz.

Könnyen elképzelhető, hogy az éhezésnek, a túlzsúfoltságnak és az egészségügyi berendezések teljes hiányának milyen hatása van a lakosság egészségére. Jól tükrözi ezt egyébként az 1931.

[46] Bombay Labour Gazette. 1922 szeptember. 31. old.

évi halálozási arányszám: ezrenként 22,4, szemben az angliai és walesi 12,4-del. Az indiai lakosság átlagos élettartama alig feleannyi, mint az angliai és a walesi lakosságé.

„Indiában az átlagos életkor — a legtöbb nyugati államhoz hasonlítva — alacsony; az 1921. évi népszámlálás adatai szerint a nők és férfiak átlagos életkora a 24,8 és 24,7 év között váltakozik, vagyis az indiaiak átlagos életkora 24,75 év, míg az angol és walesi lakosságé 56,6 év. Megállapították, hogy 1931-re a férfiak és nők átlagos életkora 23,2, illetve 22,8 évre csökkent"[47].

Az anyák halálozási aránya Indiában minden ezer szülésnél 24,5, Angliában és Walesben csak 4,1. Ugyanezt az arányt mutatja a következő példa is: Ahmadábád városának azokon a részein, ahol az indiai lakosság a fentebb leírt körülmények között él, a halálozási arányszám ezrenként 41,05, míg Ahmadábád európaiak által lakott területén a halálozási arányszám 12,84; ezen a területen az egészség és kényelem minden eszköze bőségesen

---

[47] Industrial Labour in India. [Az ipari munka Indiában.] A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadványa (1938. 8. old.) az 1931. évi indiai népszámlálás adatai alapján. 98. old.*

* Indiában a lakosságra vonatkozó statisztikai adatok reménytelenül pontatlanok. Az 1931. évi népszámlálási jelentés a tévedéseket 20 százalékra becsüli. A hivatalos beszámoló a várható élettartamot az 1881 és 1911 közötti években az alanti táblázatban mutatja be:

	1881	1891	1901	1911
férfiak	23,67	24,59	23,63	22,59
nők	25,58	25,54	23,96	23,31

Az 1921. évi népszámlálási bizottságnak ebből a jelentéséből kitűnik, hogy a várható élettartam 1881-től 1911-ig csökkent. Az 1921-es adatokat nem közölték. Az indiai állapotok éles ellentétben állottak az elmúlt félszázadban az angliai és walesi viszonyokkal, ahol a várható élettartam az 1881—1890-es évek közötti 45,4-ről 1933-ban 60,8-ra növekedett.

Egy másik számítás az 1931-es évre a férfiak várható élettartamát 26,9, a nőkét 26,6 évben állapítja meg Indiában. Ez valami csekély emelkedésre vallana. Azonban ezeknek a számoknak a pontatlansága kitűnik, ha a várható élettartamról szóló jelentéseket összehasonlítjuk a halálozási arányról szólókkal. Ha a halálozási arány megállapításánál a várható élettartam 1931. évi, legkedvezőbb adatát vesszük is alapul, a férfiak halálozási aránya ezrenként 37, a nőké 38, szemben a jelentésben feltüntetett ezrenkénti 23-mal.

„A várható élettartam számadatai maguk is hiányosak, de még így is megszilárdítják azt a feltevést, hogy az indiai átlagos halálozási arányszám — ezrenként 33 — megfelel a valóságnak." (*G. Ghand.* India's Teeming Millions. [India hemzsegő milliói.] 113. old.)

rendelkezésre áll. Ugyanezt látjuk a csecsemőhalandóság adataiból is. Indiában minden ezer egy éven aluli gyermek közül 1943-ban 163 halt meg, szemben az angliai és walesi 46-os arányszámmal. A csecsemőhalandóság Kalkuttában 239-es, Bombay-ban 248-as, Madraszban 227-es arányszámot ér el. (Az egy helyiségből álló lakásokban ez a szám sokkal magasabb. Bombay-ban 1926-ban az egy helyiségből álló lakásokban született minden ezer gyermek közül 577 halt meg, a két helyiségből álló lakásokban születettek közül minden ezerből 254 és a kórházakban ezrenként 107.)

Az indiai hivatalos jelentések a halálozások okául a különböző „lázakat" tüntetik fel. (Brit-Indiában 1932-től 41-ig évenként 6,2 millióból 3,6 millió halt meg lázban.) Ez a maga homályosságában igen kényelmes megjelölés az éhezés és nyomor okozta rossz egészségi állapotok leplezésére. Egy indiai ismert gazdasági szaktekintély véleménye szerint, aki pedig rokonszenvezik az imperializmussal, Indiában minden négy haláleset közül hármat a „nyomor betegsége" okoz.

„1926-ban az általános halálozási arányszám ezrenként 26,7. Ebből 20,5 a kolera, fekete himlő, pestis, «lázak», vérhas és hasmenés áldozata volt. Ezek mindegyikét nyugodtan sorolhatjuk a «nyomor okozta betegségek» címszó alá és legtöbbje megelőzhetőnek tekinthető. Jobb közegészségügy (beleértve a tisztavíz-ellátást, az élelmiszerfertőzések megelőzését, a jobb csatorna- és szennyvízlevezetési rendszert és a jobb lakásokat), megfelelő intézeti kezeléssel és orvosi tanácsadással, kétségtelenül alaposan lecsökkentené a városok halálozási arányszámát s a tüdővész és a légzőszervek egyéb betegségei által okozott haláleseteket... A halálesetek nagyrészét (és a rossz egészségi állapotokat), amelyeket Indiában a járványok okoznak, meg lehetne előzni a nyugati országokban már sikeresen alkalmazott eszközök felhasználásával"[48].

A bizottság, melyet az indiai kormány 1943-ban nevezett ki Sir Joseph Bhore vezetése alatt az egészségügy kivizsgálására és előmozdítására, 1946. évi jelentésében határozottan kijelentette:

„A közegészség fenntartása megköveteli, hogy néhány alapvetően fontos kérdést megfelelően rendezzünk. Gondoskodni kell olyan körülményekről, melyek elősegítik az egészséges életmódot, gondoskodni kell megfelelő táplálkozási lehetőségekről, a betegségeket megelőző és gyógyító egészségvédelmet[49] a közösség minden egyes tagja számára elérhetővé kell tenni,

[48] V. *Anstey*. The Economic Development of India. 69. old.
[49] A Brit-Indiában rendelkezésre álló kórházi ágyak száma, beleértve

tekintet nélkül arra, hogy képes-e fizetni érte és tekintet nélkül arra, hogy a nép aktívan résztvesz-e saját egészségének megvédésében. A megelőzhető betegségek és a halálozások, amelyekről a jelentések beszélnek, főleg abból erednek, hogy ezeket az alapvetően fontos követelményeket nem valósítják meg. Az egészségügyi viszonyok az ország legtöbb részében igen alacsony színvonalon állnak. A kevés és hiányos táplálkozás aláássa a lakosság nagy részének életerejét és ellenállóképességét. A fennálló egészségügyi szolgálat teljesen képtelen a nép szükségleteit kielégíteni. Az általános oktatás és az egészségügyi oktatás hiánya még sokkal nehezebbé teszi, hogy leküzdhessük a nép közömbösségét, amellyel eltűri maga körül az egészségtelen állapotokat és a betegségek özönét"[50].

A világ legborzalmasabb nyomorának és szegénységének ezt a képét valamennyi nem hivatalos megfigyelő is megerősíti. Alább közöljük egy amerikai benyomásait, aki egy indiai faluban élt és azt tapasztalta, hogy minden orvosi segélyre vagy más segítségre irányuló kísérlet megtört az alapvető problémán, a szegénységen:

„A lakosság 30—40 millió főt számláló részének csak napi egyszeri étkezésre telik és állandóan az éhenhalás határán van. A legreménytelenebb kísérlet volt a hozzám ozonlő betegek számára diétát előírni. Ha azt ajánlottam, hogy egy kolerabeteg nyomorúságos ruháit égessék el, a válasz az volt, hogy ha a beteg meg talál gyógyulni, nem lesz mit felvennie. A nyomor nem engedheti meg az ilyenfajta tékozlásokat. Nem piruláka, hanem élelemre és oktatásra van szükség az indiai faluban"[51].

A *Times* konzervatív imperialista kalkuttai levelezője is csak hasonló benyomásokat tudott feljegyezni. Szerinte India közelről nézve az éhínség országa és ez a benyomás elkerülhetetlenül „az ember szeme elé tolakszik":

„India bármely részében tartózkodik is az ember, a legmélyebb benyomást a rosszultápláltság és éhínség szomorú látványa gyakorolja rá. Ez

---

mind a közönséges, mind a különleges betegségek gyógyítására szolgálókat, Angliával összehasonlítva:

Anglia és Wales	7,14	ágy 1000 beteg részére
Brit-India	0.24	„ „ „ „

[50] Az egészségügyi kutató és fejlesztő bizottság jelentése. 1946. 1. köt. 11. old.

[51] *G. Emerson.* Voiceless India. [Néma India.] 1931.

a kép mindenütt az ember szeme elé tolakszik. Senki sem kételkedhetik abban, hogy India lakosságának nagy többsége sohasem ismerte a jóllakottság érzését.

A bengáli egészségügyi hatóságok is hangsúlyozzák, hogy manapság a lakosság sokkal rosszabbul táplált, mint egy emberöltővel ezelőtt"[52].

Ilyen az indiai nép helyzete a 180 éves imperialista uralom után. Fontos megjegyezni, hogy a nép nem a nyomor valamely adott szintjén tengődik, hanem a nyomor lejtőjén süllyed egyre mélyebbre. Igen sok illetékes megfigyelő osztja a *Times* levelezőjének véleményét, hogy a legújabb időszakban rosszabbodtak a körülmények. A bengáli egészségügyi felügyelőnek jelentése az 1927—28-as évekről kiemeli, hogy „jelenleg a bengáli parasztság nagyrésze olyan elképesztően keveset eszik, hogy ilyen táplálékon még a patkányok sem tudnának öt hétnél tovább életben maradni". „Életerejük a rossz táplálkozás következtében annyira meggyengült, hogy nem tudnak ellenállni a fertőzéseknek." 1933-ban az Indiai Egészségügyi Szolgálat igazgatója hasonló jelentést tett: „Egész Indiában" a betegségek „állandóan és mind gyorsabban terjednek". A helyzet rosszabbodása szoros összefüggésben van az imperialista uralom körülményei közt növekvő agrárválsággal. Ez a válság azonban az elkövetkezendő mélyreható társadalmi és gazdasági változások leghatalmasabb hajtóereje.

3. Téveszmék a túlnépesedésről

Mi húzódik meg az indiai nép e borzalmas nyomora mögött?

Mielőtt szemügyre vennénk a nyomor valódi okait, meg kell tisztítanunk az utat a felületes magyarázatoktól, amelyeket igen gyakran csak azért tákoltak össze, hogy elejét vegyék a komoly vizsgálatoknak.

A különböző magyarázatok között a legjellegzetesebb az, amely az indiai nyomort a társadalmi elmaradottsággal, a tömegek tudatlanságával és babonákban való hitével (maradiság a technika terén, kaszt-kötöttségek, tehénimádás, a higiénia elhanyagolása, a nők helyzete stb.) magyarázza. Kétségtelen, hogy ezek a tényezők óriási szerepet játszanak az indiai nyomor előidézésében és fenntartásában. Az indiai nép újjáépítési munkájában minden ilyen fejlődést

[52] A *Times* kalkuttai levelezője. 1927 február 1.

gátló erő leküzdése elsőrendű feladat. De, ha ezeket a tényeket tekintenénk az indiai nyomor okozóinak, fejtetőre állítanánk a való tényállást. A szociális és kulturális elmaradottság csak az alacsony gazdasági színvonal és a politikai leigázottság következménye és kifejezője, tehát az előbb ismertetett elméletnek éppen a fordítottja igaz. Az analfabétizmus miatt elítélhetjük a kormányt, amely elhanyagolja a közoktatást és a népet tudatlanságban tartja, de semmiesetre sem ítélhetjük el magát a népet, amelytől megvonták a tanulás lehetőségét. A fő kérdés gazdasági-politikai, és a kulturális kérdés ennek csak a függvénye. A társadalmi és kulturális elmaradottságot nem lehet a felemelkedésről szóló prédikációkkal és egészségügyi előadásokkal leküzdeni, miközben változatlanul megmarad a szörnyű nyomor és megakadályoz minden ilyen erőfeszítést. A nyomort csak a társadalom anyagi alapjának szerkezeti megváltoztatása győzheti le. Ez az a kulcs, amely minden más ajtót kinyit. Ehhez a változáshoz szükséges, hogy megváltozzanak az osztályviszonyok, ami az államforma megváltozását is jelenti. Csak egy erőteljes népi mozgalom, amely szétzúzza az országban uralkodó imperialista és feudális viszonyokat, képes arra, hogy utat nyisson az ország egyidejű anyagi, társadalmi és kulturális felemelkedéséhez.

Ennek az elemzésnek helyességét a Szovjetunió példája bőségesen igazolja. A cárizmus alatt élő nép nyomorát és alacsony színvonalát a „műveltek" az orosz paraszt állítólagos veleszületett visszamaradottságával magyarázták. Mihelyt azonban a munkások és parasztok szövetkeztek, hogy lerázzák elnyomóikat, hamarosan bebizonyították, hogy képesek olyan technikai és kulturális színvonalra emelkedni, amely a leghaladottabb országokét is túlszárnyalja. Ugyanez fog végbemenni Indiában is, mégha ez a folyamat más formákat ölt és más fejlődési fokokon halad is át. Az indiai parasztság elmaradottsága nemcsak az alacsony technikai és kulturális színvonal szembeszökő külső megnyilvánulásaiból áll, melyek az elnyomottság és a megakasztott fejlődés látható jelei, hanem az elmaradottság okait mindenekelőtt magában az elnyomásban, az imperialistáknak és földesuraknak való alávetettségben kell keresni, akiknek uralma megakadályozza a fejlődést. Ez az elmaradottság azonban hamarosan véget fog érni és ez az, ami a jövőbe vetett reményt táplálja.

Egy másik, rendkívül elterjedt elmélet szerint az indiai nyomor az állítólagos „túlnépesedés" következménye. Ezzel a nézettel bőveb-

ben kell foglalkoznunk, mert rendkívül elterjedt és a legtöbb nyugati olvasónak, akinek nem áll módjában a való tényeket megismerni, gyakori ismételgetése következtében azonnal ez jut eszébe. Rá kell mutatnunk, hogy az ismert tények mennyire ellentmondanak ennek az elméletnek.

A „kegyetlen emberek megnyugtatására szolgáló könnyű hazugságok" közül a legdurvább a túlnépesedés meséje, mellyel a kapitalizmus okozta nyomort akarják magyarázni. Ez a felkapott szólam, mint ahogy jól tudjuk, Malthushoz, a reakciós paphoz kapcsolódik. Malthus semmi újat nem mondott, de teóriája 1798-ban alkalmas volt arra, hogy (miként munkájának címe is mutatja) politikai fegyverül használják fel a francia forradalommal és a szabadelvű eszmékkel szemben. Jutalmul a Keletindiai Társaság főiskoláján professzori állást kapott. Malthus elméletét „... az angol oligarchia ujjongva köszöntötte, mint az emberi továbbfejlődésre irányuló vágyak nagy kiirtóját"[53] és — ámbár a tudósok és közgazdászok, bármilyen iskolához tartoztak is, csak nevettek rajta — továbbra is a reakció kedvenc filozófiája maradt. Érvelése abból az önkényes feltevésből indult ki, mintha a termelés kifejlődésének lehetőségei vaskorlátokba ütköznének. És ezt épp azon a történelmi fordulóponton nyilatkoztatta ki, amikor a termelékenység növekedése óriási iramban kezdett fejlődni. A XIX. században a gyakorlat megdöntötte ezt az elméletet. A termelt javak mennyisége túlszárnyalta a népesség növekedését és megmutatkozott, hogy a nyomor oka nem a „túlnépesedésben", hanem egészen máshol keresendő. A XX. században — különösen az első világháború és az utána következő gazdasági világválság hatása alatt — kísérletek történtek az elmélet felújítására. A nemzetközi statisztikák azonban e kísérleteket lehetetlenné tették. A világ élelmiszer-, nyersanyag- és ipari termelése — a háborúalatti és utáni nagyméretű pusztítások ellenére is — állandó emelkedést mutatott, messze túlszárnyalta a világ népességének növekedését és rákényszerítette az embereket, hogy nyomoruk okait a társadalmi rendszerben keressék. Az uralkodó osztály problémája most már az lett, hogyan korlátozhatná a javak termelését és célja eléréséhez sok ügyes tervet eszelt ki. A népességet illetően most már azt panaszolta, hogy Európa és Amerika nem termel elegendő gyermeket ágyútöltelék céljára. A modern uralkodó osztály jelszava — szem-

[53] *Marx.* A tőke. 1. köt. Szikra 1949. 666. old.

ben Malthusszal — most már ez lett: javakból kevesebbet és emberből többet!

Miután Európából és Amerikából száműzték, ez a régimódi, hitelét vesztett elmélet most Ázsiában keres végső menedéket. India nyomorának okát nem társadalmi rendszerével, hanem a „túlnépesedéssel" próbálják magyarázni. Az imperialista uralom jótékony hatása — így hirdetik — megmentette India földjét a háborútól és feltehetően csökkentette a ragályt és éhínséget. (Ez az utóbbi állítás kissé habozó, tekintettel a brit uralom alatti, közismerten súlyos éhínségekre, melyek 1770-től a XX. század elejéig tartottak. Ezt követően, 1918-ban, 14 millió ember halt meg influenzában, 3,5 millió ember halt meg a legutóbbi bengáli éhínség idején és jelenleg a lakosság zöme „patkányoknak való" táplálkozási színvonalon él.) Az imperialista uralom — mint mondják — sajnos megszüntette a népesség növekedésének áldott „természetes akadályait" és lehetővé teszi a meggondolatlan, szapora indiai nép növekedését a megélhetés határain túl. Ez lenne az oka a földre nehezedő egyre növekvő nyomásnak és az éhínségnek — amelyek valójában a „jótékony hatású" brit uralom kikerülhetetlen, természetes következményei. Ezeket a körülményeket szerintük csak úgy lehetne megváltoztatni, ha az indiai nép megtanulná, hogy a népszaporulatot az értelmes európai népek mintájára szabályozza.

Az effajta érvelés annál divatosabb lesz imperialista körökben, minél jobban kiéleződik az indiai kérdés.

„Hol van az indiai Malthus, — kiált fel drámai hangon egy neves imperialista gazdasági szakértő — aki felemelné szavát az indiai gyermekek pusztító áradata ellen?"[54]

„India, úgylátszik, Malthus elméletét illusztrálja, — jelenti ki egy másik birodalmi gazdasági szakértő — mert a megélhetés legvégső határáig növeli népességét, hacsak háború, ragály vagy éhínség meg nem akadályozza ebben"[55].

Ez a nézet elterjedt azokban a „baloldali" és „haladó" körökben is, melyek az imperialistákkal egy követ fújnak. 1933-ban konferenciát tartottak, melyen megtárgyalták azt a kérdést, hogyan lehet Ázsiában ellenőrizni a születéseket. A konferenciát Londonban az Egészségügy és Trópusi Gyógyászat iskolájában rendezték

[54] *V. Anstey.* The Economic Development of India. 475. old.

[55] *L. C. A. Knowles.* The Economic Development of the British Overseas Empire. [A brit tengerentúli birodalom gazdasági fejlődése.] 351. old.

meg, a Születésellenőrzés Nemzetközi Központja szervezésében. A konferencia célja az volt, hogy sürgesse a születések ellenőrzését. Ezt nemcsak mint orvosi kérdést tárgyalták meg, hanem hatásos gazdasági eszköznek nyilvánították, mely megoldaná Ázsia szegénységének problémáját. (Birth Control of Asia [Születésellenőrzés Ázsiában]; jelentés, melyet a Születésellenőrzés Nemzetközi Információs Központja adott ki 1935-ben.) Ez a felfogás még a kormányjelentésekbe is bekerült:

„A fokozott élelmiszertermelés végső fokon csak csekély mértékben emeli az életszínvonalat vagy az élelmiszerek mennyiségét, mert a népesség gyorsan megsokszorozódik az ilyen kedvező körülmények között. Azelőtt háború, éhínség és ragályok csökkentették azoknak a számát, akiket az országnak el kellett tartani. A háború és éhínség nagyjából elvesztették aktív befolyásukat és a ragály okozta halálozások száma is alaposan csökkent. Ennek következtében a föld teherbíró képessége egyre csökken. Más is osztja azt a véleményünket, hogy ez a tényező nagymértékben lenyomja az általános életszínvonalat"[56].

Ime, Malthus teljes dicsőségében elnököl egy királyi kormánybizottságban és ma az alsóház egy volt elnökének személyében szólal meg.

És most vizsgáljuk meg a tényeket.

Először is, az összes fenti érvek a brit uralom alatt élő indiai népesség rendkívül gyors növekedéséről adnak képet. Ez a szaporodás állítólag sokkal nagyobb, mint a többi nép növekedésének aránya. „Az abnormálisan gyors növekedés következménye a borzalmas nyomor". Vajjon hányan tudják, hogy India történelmének valódi tényei a brit uralom alatt pontosan az ellenkezőt bizonyítják?

A népesség növekedésének tényleges arányszáma a brit uralom alatt álló Indiában feltűnően alacsonyabb, mint csaknem valamennyi európai országban és a világ népesség-növekedési arányában majdnem az utolsó helyen áll. Ez egyformán vonatkozik a brit uralom egész időszakára éppúgy, mint az utolsó félévszázadra.

Az egész időszakot illetően csak feltevésekbe bocsátkozhatunk, mert 1872-ig nem tartottak népszámlálást Indiában. India népességét a XVI. század végén Moreland 100 millióra becsülte[57]. Ma ez a

[56] A Whitley-bizottság jelentése az indiai munkaviszonyokról. 1931. 249. old.

[57] *W. A. Moreland.* India at the Death of Akbar. 22. old.

szám 389 millió. Ez három évszázadnál hosszabb idő alatt nem egészen négyszeres növekedést jelent. Anglia és Wales lakossága 1700-ban az első gondos becslés szerint[58] 5,1 millió volt. Ma ez a szám 41,8 millió. Ez a népesség nyolcszoros növekedését jelenti két és egyharmad évszázadnál rövidebb idő alatt. Anglia népességének növekedése sokkal több, mint kétszerese volt az indiai népszaporulatnak[59].

Fontosabb azonban az utolsó félévszázad, amikor az ipari forradalommal kapcsolatban megindult európai terjeszkedés lassúdni kezdett. Először hasonlítsuk össze Indiát és Európát 1914 előtt, hogy számításainkból kiküszöbölhessük az ezután bekövetkezett bonyodalmakat és az európai országok területváltozásait. Az alábbi számok mutatják az indiai és a főbb európai országok lakosságának növekedési arányát 1870 és 1910 között.

A NÉPESSÉG NÖVEKEDÉSE 1870 ÉS 1910 KÖZÖTT[60]

	Növekedés százalékban
India	18,9
Anglia és Wales	58,0
Németország	59,0
Belgium	47,8
Hollandia	62,0
Oroszország	73,9
Európa (átlagosan)	45,4

A növekedési arányszám Indiában alacsonyabb volt, mint bármely más európai országban, Franciaország kivételével.

Ha pedig az 1872-től 1931-ig terjedő időszakot vizsgáljuk, a következő arányokat találjuk. Ez alatt az időszak alatt Indiában a népes-

[58] Finlaison, a kormány statisztikusának becslése a „Cenzus Returns of 1931" [1931. évi statisztikai jelentések] előszavában.

[59] Érdekes megjegyezni, hogy Carr-Saunders professzor, a világ népességéről szóló legújabb, alapvető munkájában (World Population: Past Growth and Present Trends. [A világ népessége: a multbeli növekedés és a jelenlegi irányzatok.] 1936.) felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy 1650 és 1933 között a világ népességének Európára jutó része 18,3 százalékról 25,2 százalékra növekedett, míg az Ázsiára jutó része 60,6 százalékról 54,5 százalékra csökkent. Minden még jelenleg is nagyon elterjedt legendával szemben, a szaporodó Európa a világtörténelem burzsoá korszakában visszaszorította Ázsia viszonylag hanyatló népességét.

[60] *B. Narain.* Population of India. [India népessége.] 1925. 11. old.

ség 30 százalékkal növekedett, míg Angliában és Walesben a növekedés 77 százalékos volt. A növekedés arányszáma Angliában és Walesben, az utolsó 60 évben, több mint kétszer akkora volt, mint Indiában[61].

Csak az 1921-től 1940-ig terjedő időszakban volt magasabb a lakosság növekedésének arányszáma Indiában, mint Angliában és a nyugateurópai országokban (Indiában 21 százalék, míg az Egyesült Államokban ugyanezen időszak alatt 24 százalék). A nyomor problémája azonban nem 1921 után merült fel Indiában[62].

A bankügyleteket vizsgáló központi bizottság 1931-ben kiadott jelentése adja jelenleg a legkiterjedtebb és leghitelesebb áttekintését India gazdasági viszonyainak. Ez a jelentés is kénytelen volt megcáfolni a régi, szokványos magyarázatokat, amelyek az indiai nyomor okait a „túlnépesedés"-ben keresik:

„A föld átlagos hozama acre[63]-enként és fejenként a legtöbb országgal összehasonlítva, alacsony... Az átlag földműves még mindig nagyon elégtelenül táplálkozik, ami visszahat munkaképességére és erősen hozzájárul

---

[61] Éhínségvizsgáló bizottság végleges jelentése. 1945. 75. old.

[62] Dr. R. R. Kuczynski, a neves statisztikus, kételkedik az 1921 és 1931 évek közötti indiai népszaporulat látszólagos hirtelen felugrásának jelentőségében és nem fogadja el azokat a következtetéseket, amelyeket ebből általában levonnak. Rendszerint erre az alapra építik a jövendő „túlnépesedés" jóslatait. Kuczynski ezt írja:

„Számos országban, ahol népszámlálásokat tartottak, hozzávetőlegesen meg tudjuk állapítani a lakosság számát, de minthogy a születésekről és halálozásokról nem áll rendelkezésünkre megfelelő statisztika, jóformán semmit sem tudunk a népesség szaporodásának irányzatáról. Így az indiai népszámlálási adatok mintha azt mutatnák, hogy a lakosság száma 1921 és 1931 között 34 millióval, vagyis 10,6 százalékkal növekedett. Igen ám, de az 1931. évi adatok szerint a halálozás rendkívül magas volt, míg a házasságonként született gyermekek számának vizsgálata és a terméketlen özvegyek nagy száma arra mutat, hogy a termékenység meglehetősen alacsony. Könnyen lehet, hogy az 1921 és 1931 között kimutatott népszaporulat nem volt tényleges, hanem abból adódott, hogy 1931-ben pontosabb számításokat végeztek, vagy átmenetileg a különböző korosztályok összetétele úgy alakult, hogy megnövekedett a születések és csökkent a halálozások száma." *(Dr. R. R. Kuczynski.* Population Trends in the World. [A világ népesedésének irányzatai.] — Megjelent a *Statist* 1937 december 25-i számában.)

Érdemes megjegyezni, hogy a születési arányszám Indiában láthatóan hanyatlik. A jelentések szerint az ezrenkénti születések arányszáma az 1901 és 1910 közti évekre jellemző 38-ról az 1931 és 1940 közti időszakban 34-re csökkent. Az arányszám 1943-ban 26 volt.

[63] 1 acre = 0,703 kat. hold. — *Szerk.*

az ország magas halálozási arányszámához... Ezeket az állapotokat nem lehet az aránytalan népességnövekedés és az ebből eredő földre nehezedő nyomás számlájára írni. Hasonlítsuk össze az indiai népesség növekedését az angliaival, vizsgáljuk meg azt a három évtizedet, amelyről népszámlálási adataink vannak mind a két országból. Angliában és Walesben a népesség növekedése 1891-től 1901-ig 12,17 százalék volt, 1901 és 1911 között 10,91 százalék és 1911-től 1921-ig 4,8 százalék. Ugyanezen évtizedek alatt Brit-India népességének növekedése 2,4 százalék, 5,5 százalék, illetőleg 1,3 százalék volt"[64].

Mi a helyzet a népsűrűséggel kapcsolatban? 1941-ben India népsűrűsége négyszögmérföldenként 246 volt, ezzel szemben Angliában és Walesben 703, Belgiumban 702, Hollandiában 639 és Németországban 348 személy jut egy négyszögmérföldre. Ezek a számok nem teljes értékűek, mert tekintetbe kell vennünk a különféle körzetek különféle népsűrűségét. De még a legsűrűbben lakott Bengálban is csak 779 lakos jut egy négyszögmérföldre, vagyis alig valamivel több, mint Angliában, Walesben vagy Belgiumban. Igaz, hogy Bengál egyes területein igen nagy a népsűrűség. Dakka népsűrűsége négyszögmérföldenként 1542, Tipperáé 1525 és Faridpuré 1024. Ezeknek a túlnépes kerületeknek a kérdésében azonban utalhatunk az 1931. évi bengáli statisztikai jelentés megállapítására (lásd 65. old.). Ez a jelentés választ ad a vitára, vajjon a tények alapján állíthatjuk-e (akár csupán a sűrűn lakott Bengállal kapcsolatban, tekintet nélkül India többi részére), hogy a népesség száma átlépte az életlehetőségek határait.

Vajjon a népesség növekedése túlszárnyalta-e a termelt élelmiszerek mennyiségének növekedését? Annak ellenére, hogy a mezőgazdaság fejlesztését bűnösen elhanyagolták és a megművelhető földeket csak részben használták ki, a jelenleg rendelkezésre álló adatok az előbbi állításnak éppen az ellenkezőjét bizonyítják. A termelt élelmiszerek abszolút mennyisége távolról sem elegendő és egy részét még ennek is exportálják. Az élelmiszer elégtelen mennyiségének okai azonban az elmaradott termelési módszerek, a földtulajdon-rendszer és a mezőgazdaságot megnyomorító terhek, nem pedig a népességnek az élelmiszertermelést túlszárnyaló növekedése. Sőt az élelmiszertermelés növekedésének aránya jelenleg felülmúlja a népesség növekedésének arányát.

---

[64] A bankügyleteket vizsgáló központi bizottság jelentése. 1931. 40—41. old.

1891 és 1921 között a népesség 9,3 százalékkal növekedett. Ugyanezen időszak alatt a gabonával bevetett terület 19 százalékkal, tehát kétszer olyan gyorsan növekedett, mint a népesség.

Az 1921 és 1931 közötti évekre vonatkozóan rendelkezésünkre állnak P. J. Thomas professzor „Population and Production" [Népesség és termelés] című művében közölt adatok. A könyv 1935-ben jelent meg. Az 1920—21-es és az 1921—22-es évek átlagát 100-nak véve, P. J. Thomas az 1930—31-es és az 1931—32-es évek átlagának mutatószámát a népességet illetően 110,4-re, a mezőgazdasági termelést illetően 116-ra és az ipari termelést illetően 151-re becsülte. Más szavakkal, abban az évtizedben, amikor a népesség növekedése a legmagasabb százalékot érte el, azt látjuk, hogy míg a népesség 10,4 százalékkal növekedett, a mezőgazdasági termelés 16 százalékkal és az ipari termelés pedig 51 százalékkal emelkedett.

Radhakamal Mukherdzsi professzor, noha megrögzött Malthus-követő és a siralom prófétája, „Food Planning for Four Hundred Millions" [Élelmezési tervezés 400 millió ember részére] (1938) című munkájában kénytelen bevallani, hogy „a mezőgazdasági össztermelés túlszárnyalta a népszaporulatot". (18. old.) Ennek a kijelentésének alátámasztására számokat is közölt.

A NÉPESSÉG ÉS A TERMELÉS ALAKULÁSA INDIÁBAN 1910-TŐL 1933-IG[65]

(A mutatószámok az 1910—11-től az 1914—15-ig terjedő évek átlagán alapulnak)

	Népesség	*Az összes termények*	*Élelmezésre szolgáló termények*	*Ipari termények*	*Ipari termelés*
Az 1910—11-től 1914—15-ig terjedő évek átlaga	100	100	100	100	100
1932—33	117	127	134	121	156

Az élelmezés céljait szolgáló termények mennyisége kétszer, az ipari termelés háromszor olyan gyorsan nőtt, mint a népesség.

[65] *R. Mukherdzsi.* Food Planning for Four Hundred Millions. 17. és 27. old.

Az 1900 és 1930 közötti három évtized eredményeit összegezve, Thomas professzor a következőket írja:

„1900 és 1930 között India népessége 19 százalékkal növekedett, az élelmiszer- és nyersanyagtermelés 30 százalékkal, az ipari termelés pedig 189 százalékkal emelkedett. Az 1921-től 1930-ig terjedő évtized alatt a népesség száma valóban felszökött, de ezzel a növekedéssel a termelés is lépést tartott... A fejlődés üteme a gazdasági válság ellenére is megmaradt; az ipari termelés mutatószáma (1928-ban 100) az 1934—35-ös évben 144 volt, ebben az évben pedig valószínűleg magasabb lesz.

Mindez arra mutat, hogy a népesség nem nő gyorsabban mint a termelés... A statisztika nem igazolja azt a vaklármát, hogy a népesség túlszárnyalja a termelést. Azok, akiket megrémít az indiai «gyermekek pusztító áradata», jól tennék, ha figyelmüket a nemzeti jövedelem elosztására, a fogyasztás minőségének megjavítására, a népesség földrajzi megoszlására és az ezzel kapcsolatos kérdésekre fordítanák"[66].

A bemutatott tények világosan bizonyítják, hogy az Indiában uralkodó nyomort nem lehet a népesség növekedésével magyarázni. A létfenntartáshoz szükséges eszközök termelése ennél sokkal gyorsabban nőtt. A nyomor okát másutt kell keresni[67].

---

[66] P. J. Thomas professzor cikke a *Times* 1935 október 24-i számában.

[67] A nyomor oka az imperialisták által Indiára erőszakolt társadalmi és gazdasági viszonyokban rejlik. A parasztok fokozatosan elszegényednek és az élelmiszertermelés csökken. Ezekre a tényekre éles fényt vetnek a következő Brit-Indiára vonatkozó számadatok (az adatokat W. Burns, az indiai kormány tisztviselője közölte):

	Fontosabb kalászosok vetésterülete (millió acre)	*Fontosabb kalászosok termelt mennyisége (millió tonna)*	*Népesség (milliókban)*
1921—22	158,6	54,3	233,6
1931—32	156,9	50,1	256,8
1941—42	156,5	45,7	295,8

(W. Burns. Technological Possibilities of Agricultural Development in India. [A mezőgazdasági fejlődés technikai lehetőségei Indiában.] 1944.)

Míg az 1921—22-től 1941—42-ig terjedő időszak alatt a britindiai népesség 62,2 millióval növekedett, addig a fontosabb kalászosok vetésterülete ténylegesen több mint 2 millió acre-rel csökkent. A termelés számadatainak esése még ijesztőbb: a termelés mennyisége 8,6 millió tonnával csökkent. A megművelt terület nagyságának és a kalászosok hozamának ez az *abszolút* csökkenése az utóbbi években következett be. Mindez egyenes következménye volt annak a bomlásnak, amit a világháború és a háborút követő, 1929. évi gazdasági válság okozott.

Meg kell jegyezni, hogy W. Burns adatai, ellentétben a már előbb idézettekkel, azt mutatják, hogy a hanyatlás már 1921 óta tart.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a létfenntartási eszközök jelenlegi termelése — a tulajdon, a földbirtoklás, a technika, az élősdiség és a rendelkezésre álló munkaerő pazarlása jelenlegi viszonyai között — megfelel a lakosság szükségleteinek. Ellenkezőleg, egyáltalán nem felel meg. Egy felnőttnek, aki testi munkát nem végez és normális életmódot folytat, akár férfi, akár nő — naponta körülbelül 2400 kalória értékű élelmiszerre van szüksége. Azok, akik mérsékelten nehéz munkát végeznek, beérik 2500—2600 kalóriával, míg azoknak, akik nehéz testi munkát végeznek, 2800—3000 kalóriára van szükségük. A *Health Bulletin* 23. számában, „The Nutritive Value of Indian Foods and the Planning of Satisfactory Diets" [Az indiai élelmiszerek tápértéke és a kielégítő élelmezés összeállítása] (1941) című cikkében dr. Aykroyd, a kunuri Élelmezésvizsgáló Intézet igazgatója, leírja az indiai lakosság szokásos napi étrendjét. Ez a mennyiségben elégtelen és összetételében is hiányos étrend csak napi 1750 kalóriát tartalmaz, mégis „az indiai milliók tipikus táplálkozása"[68]. Ezenkívül különösen komoly hiányt jelent a táplálkozásban a zsírok, proteinok és általában a védőtápszerek hiánya. A tej össztermelését 113 000 millió fontra becsülik. Ez még a felét sem éri el annak, amennyi a lakosság megfelelő táplálkozásához okvetlenül szükséges lenne.

Ezek a tények súlyosan vádolják a fennálló társadalmi és gazdasági rendet, amely elmulasztja India gazdag természeti erőforrásainak kihasználását és fejlesztését a lakosság szükségleteinek fedezésére. A tények azonban nem bizonyítják a túlnépesedést. Ellenkezőleg, a szakértők egyhangúlag elismerik, hogy az indiai tartalékok helyes kihasználása bőségesen el tudna látni a jelenleginél sokkal nagyobb számú népességet is. Indiában a megművelhető földek több mint egyharmada még mindig parlagon hever. A többi területet pedig olyan elmaradott, primitív módon művelik, hogy egy azonos termény hozama (a búzáé) csak egyharmada annak, amit Angliában kevesebb munkával elérnek. Tehát a probléma megoldásának kulcsa: az indiai nyomor megszüntetése érdekében le kell dönteni azokat az akadályokat, amelyek meggátolják India tartalékainak teljes kihasználását.

A kérdéssel kapcsolatban az imperializmus közgazdászai és szé-

[68] Jelenleg, az élelmiszeradagok óriási csökkentése következtében, az indiai átlagos fogyasztás, kalóriában kifejezve, 960-ra esett.

pítgetői szemfényvesztő módon a kérdés megkerülésével operálnak. Szerintük India „a jelenlegi viszonyok között" (vagyis ha belenyugszik az imperialista és feudális terhekbe, a pénzkölcsönzők zsarolásaiba, a fejlődés erőszakos megakadályozásába, a gazdasági káoszba, és mindezt istenadta természetes szükségességnek tekinti) nem tud annyit termelni, hogy eltartsa magát, mert India „túlnépesedett". A már említett Dr. Anstey, aki szenvedélyesen sóvárog egy „indiai Malthus" után, hogy megakadályozza „az indiai gyermekek pusztító áradatát", így érvel:

„Be akarták bizonyítani, hogy India nem túlnépesedett és ha az ismert legjobb termelési és elosztási módszereket alkalmaznák, jóval nagyobb népességet is el tudna tartani. *Nem kétséges, hogy India más körülmények között sokkal nagyobb számú népességet tudna eltartani,* de ez nem érinti azt a kérdést, hogy mi a népesség leghelyesebb száma. *A jelen körülmények között* egészen bizonyos, hogy a mainál kisebb népesség többet tudna termelni fejenként"[69].

A turpisság itt a „jelen körülmények között" kifejezés használatában van. Úgy tűnik, mintha tárgyilagosan és gyakorlatilag elismerné a tényeket, holott a valóságban teljes egészében elfogadja az imperialista és a földesúri kizsákmányolás rendszerének szükségességét, minden következményével együtt.

Ugyanúgy, a nagyzoló indiai mezőgazdasági vizsgáló bizottság, a vaskos kötetekre terjedő jelentéseiben és bizonyítékaiban szigorúan elkerüli a földtulajdon, a birtokviszony és jövedelmek alapvető kérdéseit. Természetesen a kérdést ilyen alapon nem tudják megoldani és Indiát „túlnépesedettnek" nyilvánítják.

Ez a modern lakáj-közgazdászok Prokrusztész-ágya. Az imperializmus meglévő termelési szervezete bűnös és tehetetlen, nem tudja fedezni a lakosság és a természetes népességnövekedés szükségleteit — amit helyesebb szervezéssel könnyen meg lehetne valósítani. Mindebből azt a következtetést vonják le, hogy nem a szervezést kell megjavítani, hanem a népességet kell csökkenteni. „Vágjuk le ennek az embernek a lábát, az ágy rövidebb, mint ő."

Dr. Kuczynski, a legkiválóbb modern közgazdász-statisztikus, aki a népesség kérdésében egyik legnagyobb szaktekintély, kíméletlenül leleplezte ezeket az Indiáról terjesztett hamis nézeteket.

---

[69] V. *Anstey.* The Economic Development of India. 40. old. — Kiemelés tőlem. *R. P. D.*

1933-ban, a londoni Egészségügy és Trópusi Gyógyászat iskolája konferenciát rendezett, melynek témája a születések ellenőrzésének kérdése Ázsiában volt. A konferencián Dr. Kuczynski a következőket mondta:

„Nem szabad ezeket a dolgokat merev szempontok szerint megítélnünk. Ma 200 millió acre földet művelnek meg Indiában és azt mondják, hogy a lakosság jó élelmezéséhez 353 millió acre terület megművelésére lenne szükség. De miért van ennyire szükség és milyen körülmények között kell ennyi? Szükség van ennyire, ha nem használunk trágyát és nem fejlesztjük a mezőgazdaságot. Senki sem tagadhatja, aki csak valamit is ért a korszerű mezőgazdasághoz, hogy a 200 millió acre területen is lenne bőségesen élelem valamennyi indiai részére, ha csak egy-két évig is oktatnánk az indiai gazdákat. Ahogy meg lehet szüntetni a magas halálozási arányszámot higiéniai rendszabályok alkalmazásával, éppúgy meg lehet szüntetni az élelmiszerhiányt a mezőgazdaság fejlesztésével."

Hasonlóképpen idézhetjük Sir George Watt véleményét is a Brit-India tartalékairól szóló memorandumból (1894) (32. old.). Sir George Watt szerint a mezőgazdaság területén India termelékenységét legalább 50 százalékkal lehetne könnyen fokozni:

„Kevés ország van a világon, amelyről elmondhatjuk, hogy olyan ragyogó mezőgazdasági lehetőségei lennének, mint Indiának — még ha nem is veszünk tekintetbe egyebet, csupán ki nem fejlesztett tartalékainak tényleges értékét és nagyságát."

Még néhány imperialistabarát szakértő legújabban kidolgozott tervezete is véglegesen felrobbantja az egész Malthus-féle túlnépesedési elméletet. Mint ahogy A. V. Hill professzor tanulmánya előszavában kijelentette, a tervezet célja az, hogy

„létrehozzon egy jólműködő gépezetet. Ez azután néhány egyszerű, gyakorlati rendszabály alkalmazásával — amelyekről már tapasztalatból tudják, hogy megfelelő eredményeket lehet velük elérni — hét év alatt fel tudná emelni India egész élelmiszertermelését negyedével vagy felével"[70].

Ebben a vonatkozásban nagyon érdekes az 1931. évi bengál népszámlálási jelentés megállapítása. A bevezetés az élelmiszerellátás és a népesség kérdéseivel foglalkozik.

---

[70] A Food Plan for India. [Élelmezési tervezet India részére.] 1945.

„Félelmetes a kilátása, sőt még a lehetősége is annak, hogy a világ már amúgy is legsűrűbb népessége ilyen nagy mértékben növekszik. Attól kell tartani, hogy Bengál lakossága rövidesen eléri azt a számot, amelyet az ország termelése már nem sokáig tud valamennyire is elfogadható életszínvonalon eltartani. Tagadhatatlan, hogy Bengál népe máris igen alacsony színvonalon él és ha a tartomány lehetőségeit nem fejlesztik megfelelő módon, a népesség növekedése feltétlenül tovább növeli a nyomort. Nem szabad azonban elfelejteni: ezek a lehetőségek olyan nagyok, hogy semmi aggodalomra nincs ok a népesség nagy felszaporodása esetén sem. Ugyanúgy, mint India egyéb vidékeire, Bengálra is jellemző, hogy tartalékait nem fejleszti és nem aknázza ki megfelelő módon. A talaj már nem romolhat tovább. Az olyan területekről, mint Bengál, ahol a szűkös trágyázás miatt rossz a termés, az a vélemény alakult ki, hogy a terméshozam már ennél mélyebbre nem eshet és attól a feltételtől függ, hogy a föld az időjárás útján milyen mértékben jut növénytápláló anyagokhoz. A bengáli földműves sohasem trágyázza a földet. Trágyázással és a mezőgazdasági eszközök javításával valószínűleg óriási mértékben lehetne emelni a föld termőképességét.

A hozzáértők véleménye szerint fejlettebb módszerek alkalmazásával Indiában átlag 30 százalékkal magasabb terméseredményekre lehetne számítani. Semmi kétség sem lehet aziránt, hogy az a többletmunka, amelyet az intenzívebb földművelés megkíván, könnyen megoldható, mert a bengáli földműves általában kevesebbet dolgozik, mint a földművesek a világ majdnem minden más részében. A mellékelt első számú táblázat is mutatja, hogy az egész megművelhető területnek most csak 67 százaléka áll művelés alatt. Ha az egész megművelhető területet munkába vennék és ha a fejlettebb földművelési módszerekkel 30 százalékkal emelni lehetne a terméshozamot, akkor egy egyszerű hármasszabály-számítással világosan ki lehetne mutatni; hogy Bengál, a jelenlegi életszínvonalon csaknem kétszerannyi embert tudna eltartani, mint amennyi az 1931-es kimutatásokban szerepel"[71].

India és az európai országok között a döntő különbség nem a népesség növekedésének arányában van, ami sokkal nagyobb volt az európai országokban. Az indiai és európai viszonyok között a különbség igazi oka az, hogy Európában a gazdaság fejlődött, a termelés kiterjedt és ez előmozdította a lakosság gyors növekedését. Indiában viszont a brit kapitalizmus mesterkedései és szükségletei ezt megakadályozták és a népesség egyre növekvő részét a kezdetleges és túlterhelt mezőgazdaságtól való függésre ítélték.

---

[71] Bengal Census Report. [Bengáli népszámlálási jelentés.] 1. köt. 1931. 63. old.

Az ország gazdagságát kimerítették, az ipari és minden egyéb fejlődést megakadályozták és meghiúsították; a mezőgazdaságot, amely most a népesség tömegeinek egyedüli, túlterhelt létfenntartási forrásává vált, nyomorúságos állapotba döntötték, elhanyagolták és hanyatlásra kárhoztatták.

Nem az emberek tevékenységén és ellenőrzésén kívül álló természeti tényezőkben, nem a mítikus, nemlétező túlnépesedés tényezőjében, hanem az imperialista uralom alatti társadalmi-gazdasági viszonyokban kell keresni az indiai nép végtelen nyomorának titkát. A következő fejezetek be fogják bizonyítani ezen állítás helyességét. A kérdés alapos megvizsgálásából az a politikai következtetés adódik, hogy a társadalmi-politikai átalakulás most már követelő szükségesség Indiában, mert csak ez adhatja meg az indiai népnek a létfenntartáshoz szükséges eszközöket.

III. FEJEZET

KÉT VILÁG ELLENTÉTE

„Az állandó szükség ételben és italban, a közegészségügyi berendezések és az orvosi segítség hiánya, a közlekedési eszközök elégtelen volta, a nevelésügyi intézkedések szegényes volta, a kétségbeesés mindent betöltő szelleme, amelyet falvainkban a több mint százéves brit uralom után magam is tapasztaltam, kételkedést ébresztenek bennem arra vonatkozóan, hogy vajjon a brit uralom jótékonyan hatott-e? Bár ebben az országban csaknem bűn a Szovjetunióról beszélni, mégis rá kell mutatnom a két rendszer közt levő ellentétre. Be kell vallanom, hogy csodálatomba irigység vegyült, látva azt a rendkívüli lelkesedést és ügyességet, amellyel a termelést, a nevelésügyet, a betegségek elleni küzdelmet előrevitték országukban. Szovjet-Európa és Szovjet-Ázsia között nincs semmiféle, bizalmatlanságból vagy sértő megkülönböztetésből eredő elválasztó vonal. Csak összehasonlítom a tényeket, amelyeket itt és ott megismertem és meg kell állapítanom, hogy helyzetünkért az úgynevezett Brit Birodalomban az az óriási szakadék felelős, amely a Birodalom uralkodó és elnyomott részei között tátong."

Rabindranath Tagore 1936-ban.

Az „India amilyen és amilyen lehetne" című fejezet által vázolt képet egy gyakorlati példával hasznosan ki lehetne egészíteni.

1917 előtt még lehetett azzal érvelni, hogy az imperializmust szavakban elítélni azért, mert elmulasztja az indiai erőforrások fejlesztését és a nép életszinvonalának emelését, utópisztikus állásfoglalás, mely nem veszi tekintetbe az ázsiai országokat jellemző legyőzhetetlen akadályokat: a végtelenül alacsony színvonalú technikai felkészültséget és az óriási, elmaradt, nagyrészt írástudatlan lakosságot. Bármilyen sötétek is a jelenlegi körülmények — és hogy azok, azt az imperializmus szépítgetőinek is be kell ismerniök — gyakran hozták fel védelmül, hogy semmiféle más uralom sem tudott volna és nem tudna többet elérni.

Manapság már meg sem kísérelhetik, hogy ilyen védekezést elfogadtassanak. A modern kor tapasztalatai kitágították a látóhatárt, óriási módon megnövelték a gyors változás lehetőségeit. Bebizonyosodott, hogy még a legelmaradottabb körülmények között is létrejöhet gyors változás. De különösen sokat jelent az 1917-ben

végbement oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalata. Az ország, ahol a szocialista forradalom győzött, rendkívül visszamaradott technikával rendelkezett, hatalmas területén a legnagyobbfokú zűrzavar uralkodott és lakossága nagyrészt írástudatlan volt. A forradalom, mely európai és ázsiai népeket egyesített, a gyakorlatban bizonyította be, milyen óriási lehetőségei vannak az alkotó tevékenységnek, és felnyitotta a világ népeinek, és nem utolsó sorban India népének, a szemét. Hasznos lesz, ha tovább visszük az összehasonlítást és bizonyos mértékig részletekbe bocsátkozunk. Ez a vizsgálat egyrészt megvilágítja India mai tespedő állapotát, szembeállítva egy haladó társadalommal, másrészt bizakodó, reményteljes képet kapunk arról, hogy mit lehet elérni megfelelő társadalmi és politikai viszonyok között.

1. A szocializmus és az imperializmus két évtizede

1937-ben a Szovjethatalom fennállásának 20. évfordulója egybeesett a britek indiai uralmának 180. évével, ha ennek kezdetét a plassey-i csatától számítjuk. Az imperializmusnak ezek szerint Indiában kilencszer annyi ideje volt mint a szocializmusnak a Szovjetunióban arra, hogy bebizonyítsa, mit tud elérni.

Bármilyen döntő módon különböztek is ennek a két hatalmas területnek a régebbi viszonyai (a legfőbb különbség abban állott, hogy az egyik független imperialista ország volt, a másik pedig gyarmati ország), mégis mutatkoznak bizonyos analóg vonások: a lakosság többsége az írástudatlan és elmaradt parasztság, hatalmas kiterjedésű területek, melyeket a civilizáció különféle fokán álló nemzetiségek laknak, viszonylag kiaknázatlan, gazdag természeti források, a zsarnoki uralom hagyománya, a feloszlásban lévő faluközösség. Ezek a közös vonások egyenesen csábítanak arra, hogy összehasonlítsuk, mit végzett az imperializmus Indiában 180 év alatt és mit tett a szocializmus a Szovjetunióban 20 év alatt.

A szocializmus eszméje, vagyis a szükségletre való termelés társadalmi megszervezése az előző kizsákmányoló rendszerek helyében, újkori elgondolás, amely az újkor viszonyaiból fejlődött ki. Alig egy évszázada fejlődött ez az eszme az utópia világából a tudomány világába; és csupán a mi időnkben egészítették ki a tudományt az új szocialista rend gyakorlati megvalósulásának

tapasztalatai. A szocializmus megvalósult a gyakorlatban. Így tehát lehetővé vált nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is összehasonlítani az imperializmus és a szocializmus eredményeit.

Összehasonlítás céljából vizsgáljuk meg a cári Oroszországot, éspedig nem 1917-es állapotában, végső összeomlásában és szétzilált-ságában, ahogy azt a szocialista rendszer átvette, hanem legnagyobb eredményeinek idején, 1913—14-ben. Az összehasonlításnál látni fogjuk, hogy mit csinált az országból a szocializmus 1937-ig, húszéves uralma alatt. Ezután nézzük meg Indiát ugyancsak 1914-ben, a háború előestéjén és vizsgáljuk meg az imperializmus húszéves uralmának eredményeit 1934-ig. Végül egy még tanulságosabb összehasonlítást tehetünk a Szovjetunió középázsiai köztársaságaival, ahol fennálltak mindazok a különleges nehézségek és problémák, mint Indiában és a nép átlagos fejlettségi foka a forradalom kezdetén még sokkal alacsonyabb volt.

Kezdjük az alapvető ismérvvel, a termelőerők fejlesztésének vizsgálatával.

A Szovjetunióban az ipari termelés indexe a nagyiparban az 1913. évi 100-ról 1937-re 816,4-re ugrott, ami nyolcszoros emelkedést jelent. Ez a fejlődés — amelyhez hasonlót egyetlen ország gazdaságtörténetében sem találhatunk — nemcsak a Szovjetunió döntő méretű iparosodását jelenti, nemcsak annyit jelent, hogy megteremtették a külföldi tőkétől független nehézipart és gépgyártást, valamint a könnyűipart. Ez az óriási fejlődés azt is jelenti, hogy a korábbi „paraszt-kontinens", a külföldi tőke uralma alatt álló, csak részlegesen fejlesztett iparral rendelkező, elmaradt Oroszország Európa első és a világ második ipari országa lett. A nemzeti termelésnek az iparra eső része az 1913. évi 42 százalékról 1937-ben 77 százalékra emelkedett, ami azt jelenti, hogy Oroszország túlnyomórészt mezőgazdasági országból túlnyomórészt ipari országgá alakult át. Az ipari munkásságnak az összes dolgozókhoz viszonyított aránya 16 százalékról 31 százalékra emelkedett. A nemzeti jövedelem az 1913. évi 21 milliárd rubelről (az 1926—27-es árak alapján) 1937-ben 96 milliárdra, vagyis négy és félszeresére emelkedett.

Jellemző Indiára, hogy meg sem kísérelnek általános statisztikát összeállítani vagy indexet megállapítani az ipari termelésre vagy a teljes nemzeti termelésre és jövedelemre vonatkozóan. D. B. Meek „Indian External Trade" [India külkereskedelme]

című munkájában megkísérelte, hogy nem hivatalosan megállapítsa a főbb iparágakban az ipari termelés mutatószámait. 1936 áprilisában az Angol Tudományos Akadémia [Royal Society of Arts] indiai szakosztályán tartott előadásában arra a következtetésre jutott, hogy ha az 1910—11 és 1914—15 között eltelt öt év átlagát 100-nak veszi, 1932—33-ban az ipari termelés 156-ra, azaz 56 százalékkal emelkedett. Ez a növekedés a sokkal alacsonyabb pontról induló szovjet termelés emelkedésének egytizenhatodával egyenlő. 1911-ben és 1921-ben ipari cenzust csináltak, 1931-ben azonban már nem. A vizsgálat kimutatta, hogy a „szervezett iparágakban" vagy olyan vállalatoknál, amelyek 20 munkásnál többet foglalkoztattak, a munkások száma 1911-től 1921-ig 2,1 millióról 2,6 millióra növekedett. Ez évenkénti 2,4 százalékos emelkedést jelent, ami 20 év alatt egyenlő lenne 48 százalékkal, ha az emelkedés tovább tartott volna. (Valójában azonban a háború alatt és a közvetlenül utána következő időszakban történt növekedés később nem folytatódott.) Ez is csak egytizenkilenced része a Szovjetunió munkáslétszám-növekedésének. 1911-ben az iparban alkalmazott munkások száma 17,5 millió volt; ez a szám 1931-ig 15,3 millióra csökkent, vagyis az abszolút *csökkenés*, a népesség növekedése ellenére, 12,6 százalék volt. Ebben visszatükröződik, hogy a kis kézműipar állandóan pusztul, anélkül, hogy a gyáripar ennek megfelelően nőne. A következmény az volt, hogy míg a mezőgazdaságból élő lakosság aránya az 1911. évi 72 százalékról 1921-re 73 százalékra növekedett és 1931-ig ugyanezen a színvonalon maradt, addig, az összes dolgozók számához viszonyítva, az ipari munkások aránya az 1911. évi 11,7 százalékról 1931-ben 10 százalékra *esett*. Ilyen „előrehaladást" ért el húsz év alatt az imperializmus.

Ezt az általános képet még kiegészíthetjük a legfontosabb termékekre vonatkozó adatszerű összehasonlítással. Az indiai széntermelés az 1914. évi 16,4 millió tonnáról 1934-ben 22 millió tonnára emelkedett, vagyis a termelés 20 év alatt 5,5 millió tonnával, 34 százalékkal emelkedett. A Szovjetunió széntermelése az 1913. évi 29 millió tonnáról 1937-ben 128 millió tonnára, azaz 99 millió tonnával emelkedett, ami 340 százaléknak felel meg. A növekedés aránya pontosan tízszer olyan gyors a magasabb kezdőszámról induló szovjet termelésben. Az acéltermelés Indiában éppen csak megindult a háború előtt, 1934—35-re nem érte el még az 1 millió tonnát sem (834 000 tonna). A Szovjetunióban az acéltermelés

1937-ben 17,5 millió tonna volt, vagyis 13 millió tonnával több a háborúelőtti termelésnél. A Szovjetunió villamosenergia-termelése az 1913. évi 1900 millió kilowattóráról 1937-ben 36 500 millióra, vagyis több mint tizennyolcszorosára emelkedett. Az indiai villamosenergia-termelésre vonatkozóan semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre, kivéve az 1935-ös becslést. Ekkor a termelés 2500 millió kilowattóra volt, vagyis a Szovjetunió termelésének kevesebb mint egytizennegyedrésze és a Szovjetunió egy főre eső termelésének kevesebb mint egyharmincadrésze.

A mezőgazdaság területén az ellentét még sokkal feltűnőbb, annak az alapvető jelentőségű átalakulásnak a következtében, amely a lakosság óriási többségének életében végbement. A cári Oroszország nyomor sujtotta, földéhes parasztsága, mely a földesurak, uzsorások és kulákok kényének volt kiszolgáltatva, a Szovjethatalom évei alatt szabad és jómódú, kollektívan gazdálkodó parasztsággá vált. A hatalmas kiterjedésű kolhozföldeket a világ összes országai között a legfejlettebb technikával és gépekkel műveli, pénzjövedelme már a kollektivizálás befejezése utáni első öt évben megháromszorozódott. A vetésterület az 1913-asnak egyharmadával növekedett, a gabonatermés mennyisége az 1913. évi 801 millió métermázsáról 1937-ben 1202 millió métermázsára, vagyis a felével emelkedett. Az 1913. évi 7,4 millió mázsás nyersgyapot-termésmennyiség 1937-ben 25,8 millió mázsára nőtt, tehát az emelkedés három és félszeres. Az indiai mezőgazdasági válság, amellyel a későbbi fejezetekben foglalkozunk, évről-évre fenyegetőbbé válik; a földesurak, uzsorások és a kormány együttes nyomása nyomorba dönti a parasztságot és mind nagyobb részét fosztja meg földjétől; a vetésterület és a termésmennyiség növekedése alig haladta túl a népesség növekedését, sőt, az utolsó néhány évben az abszolút visszaesés baljóslatú jelei mutatkoznak.

Ha a termelés és a termelőerők fejlesztésének alapvető kérdéséről áttérünk az állam szociális intézkedéseire és összehasonlítjuk a közoktatásügy, egészségügy és népjólét fejlesztését, akkor az ellentét az imperializmus és a szocializmus között szintén felülmúl minden képzeletet.

A közoktatásügy terén a cárizmus szándékosan fenntartotta az írástudatlanságot és kiterjesztette a lakosság 78 százalékára. Ezt a számot a Szovjetunió 8 százalékra csökkentette; 1930-ban bevezették az általános, kötelező elemi oktatást, 1934-ben az általános

hétéves oktatást és ezt a nagy ipari központokból kiindulva általánosan kötelező tízéves oktatási rendszerré fejlesztették.

Indiában az írástudatlanság, amely 1911-ben kiterjedt a népesség 94 százalékára, 1931-ben még mindig 92 százalék volt. Az imperializmus húsz év alatt a nép írástudatlanságát csupán egyötvenedel csökkentette.

1937-ben a Szovjetunióban az elemi és középiskolai oktatásban részesülő gyermekek száma 29,4 millió volt, azaz a lakosság 17,2 százaléka (szemben a cári Oroszország 7,8 milliójával).

Brit-Indiában a statisztikai jelentések szerint az 1934—35-ös évben 13,5 millió gyermek, azaz az egész lakosság 4,9 százaléka részesült elemi vagy középiskolai oktatásban. De a vizsgálat kiderítette, hogy azoknak a gyermekeknek kétharmada, akik állítólag elemi oktatásban részesültek, egy évnél tovább nem jártak iskolába és még egyötödük sem érte el a negyedik tanévet, amely az elemi iskola befejezéséhez szükséges[1]. Így azoknak a gyermekeknek a tényleges száma, akik négyéves elemi iskolai oktatásban részesültek, csupán egyötöde a hivatalos statisztikában szereplő 11,1 milliónak. Az elemi iskolát elvégzett gyermekek tényleges száma 2,2 millió, a lakosságnak csupán 0,8 százaléka.

A Szovjetunióban az egyetemeket és főiskolákat látogató diákok száma 1937-ben 551 000 volt (szemben a cári Oroszország 120 000 diákjával), vagyis az egész lakosság 3,2 ezreléke.

Brit-Indiában az egyetemeken és főiskolákon 1934—35-ben 109 800 diák tanult, vagyis a lakosság 0,4 ezreléke, a szovjet aránynak pontosan egynyolcada.

A legkiáltóbb ellentét a műszaki oktatás terén mutatkozik, amelynek fejlesztése életbevágóan fontos egy elmaradt ország számára. A Szovjetunióban működő műszaki középiskolák és főiskolák óriási hálózatához mégcsak hasonló sem található Indiában. A Szovjetunióban egyetlen év alatt, 1937-ben, 45 900 műszaki szakember (gépész- és építészmérnök, szállítási és híradástechnikai mérnök, mezőgazdasági géptervező mérnök és agronómus) nyert oklevelet. Indiában 1934—35-ben az egyetemet bevégző mérnökök, mezőgazdasági és kereskedelmi szakemberek száma összesen 960 volt, vagyis egynegyvennyolcada a Szovjetunióban végzettek számá-

[1] Education in India, 1928—29. [Közoktatásügy Indiában 1928—29-ben.] 1931. 28. old.

nak, és a lakosság számához viszonyítva, egyhetvennyolcad része a szovjet aránynak.

Vegyük a kulturális fejlődés egy másik területét, a sajtót és könyvkiadást. A Szovjetunióban a napilapok száma az 1913. évi 859-ről 1937-ben 8521-re emelkedett, vagyis az emelkedés tízszeres volt. Napi példányszámuk 2,7 millióról 36,2 millióra, vagyis tizennégyszeresére emelkedett. Indiában az ujságok száma 1913—14-től 1933—34-ig 827-ről 1748-ra emelkedett. A napi példányszámról nincsen adat, de bizonyára nagyon kicsi. A Szovjetunióban kiadott könyvek példányszáma az 1913. évi 86,7 millióról 1937-ben 673 millióra emelkedett. Az emelkedés csaknem nyolcszoros. Az Indiában megjelent könyvek száma (a példányszám nagysága ismeretlen) 1913—14-ben 12 189 volt, 1933-34-ben ez a szám 16 763-ra emelkedett. Tehát a könyvkiadás pontosan egyharmaddal fejlődött húsz év alatt.

Vizsgáljuk meg a közegészségügyet és a társadalombiztosítást. A Szovjetunióban kiépítették a társadalmi gondozás és biztosítás mindent átfogó és rendszeres hálózatát. Ehhez hasonló egyetlen országban sem található. Gondoskodnak minden polgár egészségéről a bölcsőtől a sírig, beleértve az orvosi kezelést, az anyagi gondoskodást mindenféle betegség és baleset esetén, az anya- és csecsemővédelmet, a fizetett szabadságot, a munkásüdülőket és az öregekről való gondoskodást. Indiában a legcsekélyebb mértékben sem törődnek ezekkel a dolgokkal, társadalombiztosításnak még csírája sem található, holott ez valamilyen formában a legtöbb kapitalista országban is megvan. Nincs egészségvédelmi törvény. A városi és falusi dolgozók érdekében hozott köztisztasági és egészségügyi rendszabályok olyan kezdetlegesek, hogy lényegében a semmivel egyenlők.

A Szovjetunióban a közegészségügyi kiadások az 1913. évi 128 millió rubelről 1928-ban 699 millióra, 1933-ban 3802 millióra és 1937-ben 9050 millióra, azaz hetvenszeresre emelkedtek. Az 1937. évi 9050 millió rubel fejenként 53 rubelnak felel meg. Indiában változások történtek a közigazgatásban, a közegészségügyi költségek fő terhét a tartományokra hárították. Ez megakadályozza, hogy az 1913. évi kiadásokat a későbbiekkel összehasonlítsuk. Az 1921—22-es évben az egyesült központi és tartományi közegészségügyi célokat szolgáló kiadás 47,3 millió rupia volt. Ez az összeg 1935—36-ban 57,2 millióra, vagyis az 1921—22-es központi és tartományi teljes költségvetés 2,1 százalékáról 1935—

36-ban 2,6 százalékra emelkedett. Az 1935—36. évi 57,2 millió rupia megfelel 4,3 millió angol fontnak, vagyis 2,75 pennynek fejenként.

Összehasonlításképpen vegyük alapul a kórházi ágyak számát. A Szovjetunióban számuk az 1913. évi 138 000-ről 1937-ben 543 000-re emelkedett, vagyis 1937-ben 313 főre jutott egy ágy. Brit-Indiában a kórházi ágyak száma (beleértve az összes köz- és magánintézményekhez tartozó ágyakat is, mely intézmények közül sok csak az európaiak, a köztisztviselők és katonai szolgálatban lévők számára állt fenn) az 1914. évi 48 435-ről 1934-ben 72 271-re emelkedett. Vagyis 3810 főre jutott egy ágy, ami kevesebb mint egytizenketted része a szovjet kórháziágy-ellátásnak.

1913-ban, a cári Oroszországban, a halálozási arányszám ezrenként 28,3, vagyis majdnem azonos az indiaival. Indiában, 1914-ben, a halálozási arányszám ezrenként 30 volt. A Szovjetunió 1926-ra a halálozási arányszámot 20,9-re csökkentette, míg Indiában ugyanabban az évben az arányszám még mindig 26,7 volt. Moszkvában a halálozási arány 1913-ban ezrenként 23,1 és 1926-ban 13,4 volt. Bombay-ban a halálozási arány 1914-ben 32,7 és 1926-ban 27,6 volt. Moszkvában 1913-ban a csecsemőhalandóság ezrenként 270 volt, és ezt a számot 1928—29-re lecsökkentették ezrenként 120-ra. Ugyanabban az évben Bombay-ban a csecsemőhalandóság ezrenként 255 volt.

Vagy nézzük a közegészségügyi rendszabályokat és ezek kihatását a ragályos betegségekre. A Szovjetunióban 1913-ban a tífuszos megbetegedések száma tízezrenként 7,3 volt. Ez a szám 1929-ben tízezrenkénti 2-re csökkent — vagyis a javulás 72 százalékos. A diftéria a tízezrenkénti 31,4-ről 5,9-re csökkent; a javulás 80 százalékos. A himlő 4,7-ről 0,37-ra, azaz 90 százalékkal csökkent[2]. Indiában a tífuszt és a diftériát illetően nem állnak rendelkezésünkre adatok, azonban a himlő okozta halálozások adatai tanulságos összehasonlításul szolgálnak. 1914-ben 76 590 ember halt meg Indiában himlőben, azaz minden 10 000 ember közül 3,2. 1934-ben 83 925 ember halt meg himlőben, vagyis minden 10 000 ember közül 3. Ez a szám 1935-ben kissé emelkedett. Indiában a himlőokozta halálozások arányszáma húsz év alatt változat-

[2] *H. E. Sigerist.* Socialised Medicine in the Soviet Union. [Társadalmasított gyógyászat a Szovjetunióban.] 357. old.

lan maradt (3,2 és 3 tízezrenként). A Szovjetunióban a himlőesetek száma erősen csökkent, az arány 4,7-ről 0,37-re zuhant.

Az orvosok száma Oroszországban 1913-ban 19 800 volt. Ez a szám 1937-ben 97 000-re nőtt. Indiában 1934—35-ben egyetemi orvosi diplomával rendelkezők száma összesen 630 volt; ehhez még hozzá kell adni azoknak a számát, akik angliai tanulmányútjukról tértek vissza Indiába, de ez a szám rendkívül alacsony.

Vegyük végül szemügyre szűkebb értelemben a munkásosztály helyzetét. Ragadjuk ki a Szovjetunió sokféle munkásvédő intézkedései közül a munkaidőre vonatkozó rendelkezéseket. A Szovjetunió 1922-ben bevezette a napi 8 órás munkaidőt. 1927-ben már az általános napi munkaidőt 7 órára csökkentették, de az egészségre veszélyes iparágak munkásai, a bányászok, továbbá a szellemi munkások, a tizenhat és tizennyolc év közötti fiatalok részére bevezették a 6 órás munkaidőt[3]. Tizennégy éven aluli gyermekek semmi körülmények között sem vállalhatnak munkát. Tizennégy és tizenhat év közötti gyermekek csak rendkívüli esetekben alkalmazhatók és akkor is csak legfeljebb napi 4 órát dolgozhatnak.

Indiában az 1922. évi gyári törvény bevezette a 11 órás munkanapot. Az 1934. évi törvény a munkanapot 10 órára csökkentette és megtiltotta a tizenkét éven aluli gyermekek alkalmazását. A törvény betartását azonban senki sem ellenőrzi. Olyan kisszámú ellenőrt alkalmaztak (a Whitley-bizottság jelentése szerint 1929-ben egész Indiában összesen 39 ellenőr működött), hogy így az egyes gyárak évenként egyszeri ellenőrzése is lehetetlenné váljék. A törvényt a gyárosok kijátszották, főleg a gyermekek alkalmaztatása tekintetében. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a gyári törvény az ipari munkásságnak csak igen kis részére vonatkozik. (1936-ban összesen 1,6 millió volt azoknak a munkásoknak a száma, akik a törvény hatálya alá tartoztak, holott az 1931. évi statisztika szerint az ipar és közlekedés 17,7 millió munkást foglalkoztatott.) Az indiai munkások túlnyomó többségé-

---

[3] A háború kitörésekor a Szovjetunió honvédelmének érdekei a munkaidő meghosszabbítását követelték.

„1940 június 26-án, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet adott ki arról, hogy a fizikai munkások munkaidejét 7 óráról 8 órára, a tisztviselők és ifjúmunkások munkaidejét 6 óráról 8 órára kell meghosszabbítani. De az egészségre káros foglalkozási ágakban megmaradt a 6 órás munkaidő." *(V. Karpinszki.* A Szovjetunió társadalmi és állami struktúrája. Moszkva 1947. 93. old. [oroszul].) — *Szerk.*

nek munkaideje nincs meghatározva, nincs munkásvédelem és a legfiatalabb gyerekek kizsákmányolása sincs korlátok közé szorítva. A Whitley-jelentés megemlíti, hogy gyakran ötéves gyermekeket is napi 12 órán át dolgoztatnak.

Az itt bemutatott kontraszt komoly tényeken alapszik. Csupán a tények alapján, politikai nézőponttól teljesen függetlenül, meg kell állapítanunk, hogy a Szovjetunió és India közötti különbség egyenlő a civilizáció és a barbárság közötti különbséggel.

A forradalom előtt azonban nem volt ilyen tátongó a szakadék a cári Oroszország és az angolok által kormányzott India népeinek viszonyai között. A szocialista rendszer hozta létre a változást. Tehát nyilvánvaló, hogy az átalakulás megfelelő politikai körülmények között és az osztályerőviszonyok megváltozásával Indiában is elérhető.

2. A középázsiai köztársaságok tapasztalatai

Összehasonlításunkat még jobban alátámasztja a Szovjetunió középázsiai köztársaságainak példája.

Összehasonlítva az 1913. évi cári Oroszországot a mai Indiával, kétségtelen, hogy Indiában az átalakulás kezdőpontja sokkal alacsonyabb, mint a cári Oroszország fejlettségi foka 1913-ban volt — bár ez egyáltalán nem befolyásolja az ezutáni fejlődés arányában mutatkozó ellentétet. (Ténylegesen a cári Oroszország a világ termelési színvonalához képest az 1913-at megelőző évtizedben visszafejlődést mutatott.) Ha mindezt tekintetbe vesszük, még jelentősebb lesz a Szovjetunió középázsiai köztársaságainak példája. Ezek a köztársaságok az Októberi Forradalom előtt sokkal elmaradottabbak voltak, mint a mai India és jelenlegi magas fejlettségi fokuk ezért különösen értékes példát szolgáltat India számára.

Bár már a Szovjetunió és a brit uralom alatt álló India közötti különbség is kirívó, de még ezt is meghaladja az ellentét a középázsiai szovjet köztársaságok és India között. Itt ugyanazt a fejlődési folyamatot láthatjuk mint a Szovjetunió egyéb területein, de a fejlődési folyamat megindulása előtt a középázsiai köztársaságok helyzete sokkal jobban megközelítette az indiai viszonyokat. Ezekben megtalálhattuk mindazokat a különleges nehéz-

ségeket, melyek Indiára jellemzőek. A középázsiai köztársaságokban egykor a lakosság élete sokkal elmaradottabb, kezdetlegesebb, elnyomottabb és nyomorúságosabb volt, mint Indiában. Az ázsiai gazdasági és társadalmi viszonyokkal összefüggő sajátos problémák — az asszonyok helyzete, vallás stb. — szintén nagyon súlyosak voltak. Éppen ezért itt láthatjuk legjobban az ellentétet az imperialista gyarmati politika és a szocialista politika között az elmaradt népekkel kapcsolatban.

A három középázsiai szovjet szocialista köztársaság egyenrangú, önkormányzattal bíró tagja a 16 szovjet szocialista köztársaságnak, melyek közösen alkotják a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét. Az egyik Turkménia, területe 171 000 négyzetmérföld, lakosainak száma 1,25 millió, a másik Üzbekisztán, területe 66 000 négyzetmérföld, lakosainak száma 6 millió, a harmadik Tadzsikisztán, területe 55 000 négyzetmérföld, lakosainak száma 1,5 millió. Ezekkel szoros kapcsolatban áll a Kara-Kalpak Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság és a Kirgiz Szovjet Szocialista Köztársaság. Az öt köztársaság Kazahsztántól délre van, közel India határához.

„Kazahsztántól délre terül el Közép-Ázsia — öt szocialista köztársaság: az üzbek, turkmen, tadzsik, kirgiz és kara-kalpak köztársaság. Nevüket az ott lakó nemzetiségek nevétől nyerték.

A köztársaságok a Szovjetunió legdélibb területén fekszenek. Határosak Perzsiával, Afganisztánnal és Nyugat-Kínával. India a középázsiai köztársaságok határától 15 kilométerre terül el.

Közép-Ázsiában a forradalom előtt fél-rabszolgaság és gyarmati kizsákmányolás uralkodott. Most egyenrangú nemzetiségek területe lett szocialista mezőgazdasággal és újonnan alkotott iparral"[4].

Kezdjük meg vizsgálatainkat Tadzsikisztánnal, amely csak néhány mérföldnyire van Indiától. A multban a tadzsik nép élete nem volt boldog. Egészen a forradalomig a cári Oroszország igája és a bokharai emir feudális-teokratikus zsarnoksága alatt sínylődött. A polgárháborúk, melyek a cári birodalom megdöntését követték, egészen 1925-ig tartottak. 1925-ben Tadzsikisztán autonóm köztársaság lett és 1929-ben, mint szövetségi köztársaság, tagja lett a Szovjetuniónak.

A cári Oroszország végtelen elmaradottságban tartotta a tad-

[4] *N. Mihajlov.* Szovjet földrajz. 1937.

zsik népet. A forradalom előtt a lakosságnak csak fél százaléka tudott írni-olvasni. (Indiában kedvezőbb volt ugyanekkor a helyzet: 1911-ben 6 százalék tudott írni-olvasni.) 1933-ban a lakosságnak már 60 százaléka volt írástudó (míg Indiában 1931-ben 8 százalék). 1936-ban a köztársaságban 3000 iskola (minden 500 főre 1 iskola), 5 felsőbbfokú iskola és több mint 30 műszaki iskola volt. 1939-re az iskolásgyermekek száma 328 000-re nőtt (szemben az 1914. évi 100-zal). Ekkor már 21 magasabb képzettséget nyujtó iskola működött a köztársaságban.

1924-ben a teljes vetésterület 1 005 000 acre volt; ez 1936-ra 1 626 000 acre-re nőtt, melyen főleg gyapotot termeltek. A parasztgazdaságok túlnyomó többsége a kollektív földművelésre tért át. A gyapottermelést nagymértékben gépesítették. Szántás, vetés stb. most már általában a traktorok munkája. Különös figyelmet érdemel az öntözés fejlődése:

„A gyapottermő terület megnövekedése itt nagymértékben az öntözéstől függött. Tadzsikisztán 1929-ben kereken 3 millió, 1930-ban 12 millió rubelt költött az öntözésre. Az 1931. évi öntözési költségvetés 61 millió volt, azaz lakosonként 50 rubel. Ennek a pénznek a legnagyobb részét nem a tadzsik nép megadóztatásából szerezték, hanem a Szovjetunió kormánya bocsátotta rendelkezésre"[6].

Éles ellentétben áll a Tadzsikisztánban végbement fejlődéssel az indiai öntözési rendszer lassú és szűkmarkú fejlesztése. Sőt, a régi öntözési berendezések is megrongálódnak, nem gondozzák azokat sem. Igen korlátozottan építettek ugyan új öntözési berendezéseket (az 1913—14. évi 46,8 millió acre kiterjedésű öntözött területet 1933—34-re mindössze 50,5 millióra fejlesztették), de a berendezések építését igen magas, átlagosan 7 százalékos haszonnal járó tőkeberuházás alapján hajtották végre és ilyen körülmények között az öntözőberendezések még súlyosbították a parasztságra nehezedő terheket s a szegényparasztság számára eleve lehetetlenné vált, hogy használja az öntözőberendezéseket.

Még sokkal jellemzőbb az ipar gyors fejlődése abban az országban, ahol azelőtt ipart egyáltalán nem ismertek. A szocialista rendszerben fel sem merülhet az a gondolat, hogy a régebben gyarmati területet megtartsák mezőgazdasági hátországnak, míg

[6] *J. Kunitz.* Dawn Over Samarkhand. [Hajnal Szamarkand felett.] 1935. 235. old.

a modern ipart, mint azelőtt, a kiváltságos „központi" vidékeken összpontosítsák. Ellenkezőleg, a régebben elmaradt területeken minden eszközzel elsősorban az ipar fejlődésének kedveznek, az ipar fejlődését segítik elő.

„Egészen a forradalomig Tadzsikisztánnak semmiféle ipara sem volt. Ma konzervgyárai, selyemgyárai vannak, mind az utóbbi néhány évben épültek... Most fejezték be a varzobszki villamoserőmű építését, ez fogja árammal ellátni a város iparvállalatait... Teljes erővel dolgoznak Sztálinabadban a ruházati gyárak és Leninabadban a nagy selyemkombinát. Ebben az évben kezdték meg egy nagy textilkombinát, egy húsipari kombinát, egy sörgyár és egy cementgyár építését. Két téglagyár és két olajgyár működik, van tíz gyapottisztító üzemük és tíz nyomdájuk stb."[6]

A forradalom előtt Tadzsikisztánban nem voltak modern utak. Az első ötéves terv alatt Tadzsikisztán 181 kilométer vasútvonalat és 12 000 kilométer kövezett utat épített, ebből 6000 kilométer kitűnő autóút.

Vagy nézzük a közegészségügyet. 1914-ben összesen 13 orvos volt Tadzsikisztánban, 1939-ben már 440 az orvosok száma. 1914-ben 100 kórházi ágy állt az egész nép rendelkezésére, 1939-ben 3675. 1914-ben nem volt megfelelő szülőágy sem a szülőotthonokban, sem a kórházakban. 1937-ben már 240 ágy állt az anyák rendelkezésére. 1914-ben nem voltak anya- és csecsemővédő intézetek, 1937-ben már 36 működött.

A tadzsik népnek a szocializmus új, gazdag életet adott. Erről szól a tadzsik kolhozparaszt éneke, melyet Josua Kunitz idéz „Hajnal Szamarkand felett" című művében:

„Szabadon lélegzem s mikor a határban
látom földjeinken, hasad a barázda,
látom a vad folyót terelő gátakat,
s a velem egysorban küzdő elvtársakat,
úgy örülök, mint az apa gyermekének:
Éljen az új ember! Éljen az új élet!
És amikor látom, hiam traktort vezet,
a gép földet hasít s tépi a gyökeret,
hangosan kiáltok: Üdv a dolgozónak!

[6] Szovjet kereskedelmi küldöttség Angliában. Lásd Monthly Review. 1936 október. 552. old.

De ha azt hallom — a régit visszahoznák
adj egy marék golyót elvtárs és egy puskát;
elborul a lelkem, haragom feltámad
s megyek megvédeni szép szovjet hazámat."

Most nézzük Üzbekisztánt, a legnagyobbik középázsiai köztársaságot. Lakosainak száma 5,5 millió. A forradalom előtt a lakosságnak csupán 3,5 százaléka tudott írni-olvasni. 1932-ben már 531 000 gyermek járt elemi és 130 000 középiskolába. 710 000-en vettek részt az írástudatlanok számára indított tanfolyamokon. A kollektív mezőgazdaság mellett az ipar fejlődése is gyorsan haladt előre. Az ipari termelés értéke 1913-ban 269 millió rubel volt és 1936-ban már elérte az 1175 milliót. A villamosenergia-termelés az 1928. évi 34 millió egységről 1936-ra 230 millióra nőtt. Üzbekisztánban 51 pamutfonoda működik, szénbányászata fejlett, hatalmas mezőgazdasági gépgyára van Taskentban, van egy cementgyára, egy kénbányája, egy oxigéngyára, egy papírgyára, egy bőrgyára és több ruházati üzeme. 1914 és 1937 között az orvosok száma 128-ról 2185-re emelkedett. A forradalom előtt az országnak még saját ábécéje sem volt. Ezt a nehézséget az új latinosított ábécé bevezetése oldotta meg. 1935-ben már 118 ujság jelent meg a köztársaságban öt nyelven, évente több mint 100 milliós példányszámban.

Hogyan fedezik ennek az óriási átalakulásnak a költségeit? A kérdésre adott válasz megvilágítja az elmaradt népek gyarmati kizsákmányolásának imperialista módszerei és az egyenrangú nemzetek baráti együttműködésének szocialista módszerei között fennálló gyökeres különbséget. Az imperialista rendszerben óriási adót préselnek ki évenként a nyomorult, elmaradt, gyarmati uralom alatt sínylődő népekből az uralkodó hatalmak gazdag kizsákmányoló osztályai részére. A szocializmusban az elmaradt népeket gyors fejlődéshez segítik. Az ehhez szükséges összeget olymódon nyerik, hogy ezeknek a népeknek a Szovjetunió teljes költségvetéséből aránytalanul nagy részt juttatnak, tehát ebben a fejlődési szakaszban többet kapnak, mint amennyit adnak. Ezeket az összegeket teljesen szabadon kapják, anélkül, hogy adósságba vernék magukat. Az alanti táblázat megmutatja,

hogy a különböző szovjet köztársaságokban az 1927—28. évi költségvetési kiadásokból mennyi jutott egy-egy főre:

A SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK
EGY FŐRE JUTÓ KÖLTSÉGVETÉSI KIADÁSAI 1927—28-BAN
(rubelban)

Felhasználás célja	*Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság*	*Ukrajna*	*Belorussia*	*Kaukázuson túl*	*Üzbekisztán*	*Turkménia*	*Átlag*
A kormányzat költségei	0,69	0,86	1,06	2,23	1,60	2,45	1,02
Gazdasági irányítás költségei	1,08	0,88	1,57	1,13	1,04	1,46	1,06
Szociális-kulturális szükségletek	2,16	1,92	2,57	3,59	2,48	3,84	2,20
A nemzetgazdaság finanszírozása ..	1,65	1,62	2,37	4,95	3,39	8,90	1,91
A helyi költségvetésnek átutalva	5,87	5,56	5,57	6,70	5,77	5,58	5,83
Egyéb kiadások...	0,04	—	—	0,53	0,20	—	0,06
Összesen:	11,49	10,84	13,14	19,13	14,48	22,23	12,08

Láthatjuk, hogy minden fontos költségvetési tételben a legfejlettebb köztársaságok — az oroszországi és az ukrán — a többi köztársaság után következnek. A Szovjetunió gondját viseli az elmaradt nemzetiségeknek, kulturális és gazdasági fejlődésüket meggyorsítja.

A Szovjetunió 1939. évi költségvetése ugyanezt a képet mutatja. Az egész Szovjetunió költségvetése 12,4 százalékkal volt nagyobb, mint az előző évben, viszont Kazahsztán költségvetése 20,1 százalékkal növekedett és Turkméniáé 22,4 százalékkal. A szociális és kulturális kiadások az 1928—29-től 1939-ig terjedő tíz év alatt az egész Szovjetunióban huszonötszörösre, ugyanakkor Turkméniában huszonkilencszeresre és Kazahsztánban harmincegyszeresre emelkedtek. Az iparosítás terén is éppen ilyen különleges figyelemmel kísérik a kevésbbé fejlett nemzetiségeket. Például Kazahsztán teljes költségvetése 1513 millió rubel, de ezenkívül 509 millió rubelt kapott a Szovjetunió pénzügyi alapjából a köztársaság területén lévő óriási balhasi rézolvasztó művek felépítéséhez. Karaganda most a Szovjetunió harmadik nagy szénmedencéje; a csimkenti és

leninogorszki (riderszki) ólomművek adják a Szovjetunió ólomtermelésének háromnegyed részét.

Igy megy végbe az ipar tervszerű új területi elosztása a szocializmusban. A cári Oroszországban — mint azt Mihajlov „Szovjet földrajz" című művében kimutatja — az ipar a birodalom óriási területén egyenlőtlenül volt elosztva. Az orosz ipar fele a jelenlegi moszkvai, leningrádi, ivanovói stb. területre koncentrálódott. A gazdasági térképen ez a terület szigetnek tűnt. Itt született meg és itt fejlődött az ipari tőke, innen nyujtotta ki csápjait a cári hódítás, hogy a hatalmas mezőgazdasági és nyersanyagtermelő területeket alávesse az ipari központnak. Az ipari területeket óriási távolságok választották el a nyersanyagforrásoktól. A munkaerőt pocsékolták, az ipart főleg a gyarmatok költségén fejlesztették. „Az üzbek gyapottermelő áruját nem fizették meg rendesen, ő pedig hallatlan árakat fizetett a készáruért... A tönkretett kézműves munkaereje olcsóbb mint a villamosság."

A tervszerű szocialista termelés új elvek szerint iparosította az egyes területeket, az együttműködésen és a nemzeti egyenjogúságon alapuló fejlődés vonalán.

„A tervszerű szocialista termelés és elosztás kizárja a központ konkurrenciáját. A régi, fejlődést akadályozó törvények helyébe a távoleső nemzeti területek ipari és kulturális fejlesztése lépett.

Valamennyi népnek, amely a Szovjetunió területén él, egyenlő jogai vannak. Az összes nemzetiségek *jogszerinti* egyenlőségét a Szocialista Forradalom legelső napján kimondották. De ahhoz, hogy az egyenlőtlenséget *ténylegesen* megszüntessék, el kellett tüntetni Oroszország volt gyarmati lakosságának gazdasági elmaradottságát"[7].

Sztálin a Bolsevik Párt XII. kongresszusán, 1923-ban a következő elvet nyilvánította ki:

„Feltétlenül szükséges, hogy, az iskolák és a nyelv fejlesztésén kívül, az oroszországi proletariátus minden intézkedést megtegyen, hogy a végvidékeken, a kulturális tekintetben elmaradt köztársaságokban — amelyek nem saját hibájukból maradtak el, hanem azért, mert azelőtt nyersanyagforrásoknak tekintették őket — feltétlenül szükséges, hogy ezekben a köztársaságokban ipari gócok létesüljenek"[8].

---

[7] *N. Mihajlov.* Szovjet földrajz.

[8] Sztálin. Előadói beszéd a nemzeti mozzanatokról a párt- és államépítésben az OK(b)P XII. kongresszusán, 1923 április 23. Lásd *Sztálin* Művei. 5. köt. Szikra 1951. 267. old.

Láthatjuk tehát a különbséget az imperialista gyarmati kizsákmányolás és a szocialista rendszerben megvalósuló nemzeti egyenlőség között, amely segíti a legelmaradottabbakat, hogy gyorsan elérjék a leghaladottabbak színvonalát.

A középázsiai szovjet köztársaságok egyenlőségének és gyors haladásának képe okvetlenül harcra kell hogy buzdítsa az indiai népet. Az összehasonlítás igen keserű az előbb vázolt viszonyok és az imperialista uralom alatti India kizsákmányoltsága és tespedése között. Azonban éppen ez a kép nyujt reményt és ébreszt bizalmat Indiában. Megmutatja, hogy India fejlődése előtt éppen ilyen szabad út nyílik, ha lerázza az imperialista igát és az indiai dolgozó nép ura lesz saját országának.

MÁSODIK RÉSZ

A BRIT URALOM INDIÁBAN

IV. fejezet. AZ INDIAI NYOMOR TITKA

1. Marx Indiáról
2. Az indiai faluközösség szétzúzása
3. A brit uralom romboló szerepe Indiában
4. Az indiai brit uralom „újjáteremtő" szerepe.

V. fejezet. BRIT URALOM INDIÁBAN — A RÉGI ALAP

1. India kirablása
2. India és az ipari forradalom
3. Az ipar elpusztítása

VI. fejezet. A MODERN IMPERIALIZMUS INDIÁBAN

1. Az átmenet a finánctőke uralmához
2. A finánctőke és India
3. Az iparosodás kérdése
4. Az iparosodás hátráltatói
5. A háborúelőtti húsz esztendő mérlege
6. A finánctőke harapófogójában
7. A finánctőke és a második világháború
8. A külföldi és az indiai monopóliumok szövetsége
9. Az imperializmus eredménye Indiában

IV. FEJEZET

AZ INDIAI NYOMOR TITKA

„Még egy osztály akad, egész mindennapi;
Nem kap elismerést, de nem is kell neki.
Tudják: az ángolna csak ángolna marad
S ángolnát nyúzni kell, ebben megnyugszanak.
Hogy nyúzás tájhat is, nem jut eszükbe sem.
Ez a sors. Az indus azért van — tizessen.
De ha majd az indus emelve ökleit
Ütni készül — «miért?» riadtan kérdezik."

„India".

Költemény három énekben; írta egy fiatal bengáli. London, 1834.

Az imperializmus indiai szerepének megértéséhez elengedhetetlenül szükséges bizonyos történelmi háttér megismerése.

A legutóbbi évek folyamán az indiai brit uralom valódi történetét kezdik kihámozni a hivatalos burokból. Még mindig igaz azonban, amit Sir William Hunter, az *Imperial Gazetteer of India* szerkesztője, 1897-ben kijelentett:

„Az indiai nép igazi történetét a brit uralom alatt még mindig apránként, adatonként kell összeszedni száz és száz különböző irattár mélyéből. Hatalmas munka ez, meghaladja egyetlen ember erejét és költségei olyan nagyok, hogy túllépik bármiféle magánvagyon anyagi lehetőségeit."

Lord Rosebery azt mondta az ír kérdésről: „Sohasem lett történelem, mert sohasem került le a politika napirendjéről." Pontosan ez a helyzet Indiával kapcsolatban is. Csak ha az indiaiak elnyerik függetlenségüket, akkor lehet majd a nagy feladatot, az indiai történelem komoly tanulmányozását elkezdeni, új, a hódítókétól gyökeresen különböző szempontok szerint.

Disraeli, a XIX. századbeli angol konzervatívok vezére, a következőket írta az angol történelemről:

„Ha valaha valakinek elég tudása és bátorsága lesz ahhoz, hogy megírja Anglia történetét — mert mindkét tulajdonság egyformán szükséges egy ilyen vállalkozáshoz — a világ jobban fog csodálkozni, mint mikor

Niebuhr naplóját olvasta. Általánosságban szólva, minden nagyobb eseményt eltorzítottak, a legtöbb fontos okot eltitkolták. Sok jelentős egyéniségről egyáltalán nem beszéltek, azokat pedig, akiket szerepeltettek, félreértették és meghamisították. Az eredmény: teljes elködösítés"[1].

Az angol történelem „elködösítése" a kapitalizmus kezdete óta, és különösen a „dicsőséges forradalom" óta, csupán visszatükrözi azt a tényt, hogy a szűkkörű pénzoligarchiának mitológikus formába kellett burkolnia uralmát.

Ha azonban ez helytálló az angol történelmet illetően, még sokkal inkább vonatkozik a Brit Birodalom történelmére. Ez a történelem elsősorban a britek indiai uralmának története; középpontjában India áll, az angol uralkodó osztály hatalmának legfontosabb alapja, kimeríthetetlen erőforrása a versenytársak elleni harcaiban, az a döntően fontos terület, amely három évszázadon keresztül egész politikáját irányította.

Közel kerültünk az angol politika fő rúgóihoz, közel kerültünk ahhoz a titokhoz, miként kerekedett felül az angol kapitalizmus a XVIII. század második felében és a XIX. században összes vetélytársai felett, melyek azok a döntő tényezők, melyek stratégiáját mind a mai napig irányítják.

Ezen a területen különösen nagy szerepük van a hivatalos legendáknak és szépítgetéseknek. A történelem legelemibb tényeit is, amelyek megmutathatnák teljes meztelenségükben a burzsoá civilizáció igazi jellegét, gondosan elfátyolozzák, eltakarják az angol nép lelkiismerete elől, s csak az írek és indiaiak gyűlölete őrzi meg a tényeket a maguk valóságában. A komoly történelmi elemzést a sajtóban, vagy a szószéken a Kipling-féle dajkamesék helyettesítik. Még a birodalom megszerzését is, amely pedig a felhalmozásnak Rockefeller életművéhez méltó kegyetlen, szívós folyamata volt, úgy tünteti fel a hivatalos történetírás, mint valami szórakozottság okozta véletlen gyümölcsét. A „Britannia uralkodói koronájának legragyogóbb ékkövéről" szóló fellengős frázisok eltakarják az igazságot. Megakadályoznak minden komoly kísérletet, amely arra irányul, hogy az indiai tömegek borzalmas és szégyenletes helyzetét vizsgálat alá vegye. Ezek az állapotok vádolják a mindenkori kormányt, amelynek gondoskodnia kellett volna a tömegek jólétéről.

---

[1] *Disraeli.* Sybil. 3. fej.

A mitológia sehol sem olyan feltűnő, mint Anglia és India viszonyának történetében.

Jellemző továbbá, hogy ez a mitologizáló hajlam a modern időszakban megerősödött. A hatalom teljében Wellington, Burke, Clive, Hastings vagy Adam Smith nyiltan és nyersen beszélt a sarcról, a rablásról, a fosztogatásról, Salisbury is nyiltan beszélt India „elvéreztetéséről". Ma azonban, amikor a hatalom alapjai már nem olyan biztosak, a hivatalos hangok betegesen édeskés filantrópiától csöpögnek, de emögött is a kizsákmányolás és az elnyomás szövevényes gépezete rejtőzik.

Egy érdekes bibliográfiai jegyzetben az Indiával foglalkozó legújabb történetírók beszélnek arról a kérdésről, hogy az elmúlt félszázadban hogyan változott át a „nyiltság" — az ő szavaikkal élve — „csendes cenzúrává".

„A Brit-Indiával foglalkozó átlagos történelmi művek közül — kevés kivétellel — sokkal nyiltabbak, teljesebbek és érdekesebbek azok, melyeket egy évszázaddal ezelőtt, vagy még régebben írtak, mint azok, melyek az utolsó ötven évben jelentek meg. Abban az időben, amikor még senki sem gondolta, hogy lesznek olyan vakmerők, akik valóban lényegbevágó kérdéseket tesznek fel (például: «egyáltalában milyen jogon tartózkodtok Indiában?») és amikor még senki sem gondolt más közvéleményre, mint az angolokéra, akkor a kritika élénk és jólértesült volt, és a kérdések megítélését nem befolyásolták politikai meggondolások. Az utóbbi években egyre inkább — és ez a folyamat természetes is — minden indiai kérdést a kormányzás szempontjából közelítenek meg: «vajjon könnyebbé és nyugodtabbá teszi-e a kormányzást?» A mai írót a saját népén kívül az egész világ is feszülten figyeli, éppen olyan érzékenyen, mint saját népe. «Aki nincs velünk, az ellenünk van.» A hitetlen, gyanakvó, mindenre fülelő közönség és annak tudata, hogy már nincsenek maguk között, állandó csendes cenzúraként hat a történelemírásra. Ez a tény a britindiai történelemírást a leggyatrább tudományággá tette"[2].

Jelenlegi céljaink nem teszik szükségessé, hogy belemenjünk a britek indiai uralmának részletezésébe, amelyről, ha hasznos munkát akarnánk végezni, külön kötetet kellene írnunk. A minden kézikönyvben előforduló közismert tényeket sem tárgyaljuk meg. Célunk csak az, hogy megmutassuk a fejlődést mozgató, döntő fon-

[2] *E. Thompson—G. T. Garratt.* Rise and Fulfilment of British Rule in India. [Az indiai brit uralom kezdete és kiteljesedése.] 1934. 665. old.

tosságú erőket, amelyek a jelenlegi helyzet és ennek problémái mögött meghúzódnak.

A multat nem lehet megmásítani. A britek indiai uralmának története, ha az igazságnak megfelelően mondják el, egyáltalán nem épületes történet. Fontos, hogy az angolok megismerjék ennek a történetnek igazi tényeit (amelyeket az iskoláskönyvek rendszerint elhallgatnak), hogy megszabaduljanak az imperialista előítéletektől; és ezen tényeknek a megismerése fontos az indiaiak számára, hogy az indiai szabadság kérlelhetetlen harcosaivá edződjenek. De semmit sem nyerünk azzal, ha a multnál időzünk és mitsem érünk a csupán a mult szenvedéseit és igazságtalanságait panaszoló nemzeti propagandával. A mult elnyomói és elnyomottai egyaránt már régóta halottak; és ha — egy alkirály híres mondása szerint — 1834-ben India síkságain az indiai pamutszövők csontjai fehérlettek, ma az alkirály csontjai sincsenek jobb állapotban a családi sírboltban. Ma a legégetőbb kérdés a jelenlegi elnyomás, és a felszabadulás útja. A mult bennünket csak annyiban érdekel, hogy segítségével felfedjük azokat a mozgató erőket, melyek a jelenben is működnek.

Az első, aki dialektikusan közelítette meg India történelmét és tudományos módszerekkel világította meg az indiai fejlődés társadalmi hajtóerőit, amelyek a brit uralom előtt és után egyaránt működnek, az első, aki felfedte a brit uralom romboló szerepét és forradalomérlelő hatásának jelentőségét a jövőt illetően — a tudományos szocializmus megteremtője, Marx Károly volt. Ezt a munkát — mely az emberiség jövője szempontjából legfontosabb munkái közé tartozik — Marx a XIX. század közepén fejezte be. Tanulmányai több mint félévszázadon át feküdtek eltemetve és csaknem teljesen ismeretlenül, akkor is, mikor többi művét már az egész világon ismerték. Tartalmuk csak az elmúlt negyedszázad alatt kezdett jobban elterjedni a kérdés tanulmányozói körében és csak ekkor kezdte egyre nagyobb mértékben befolyásolni az indiai kérdésekről kialakult közvéleményt. A modern történelemkutatás mindjobban megerősíti Marx felfogásának fő vonalait.

1. Marx Indiáról

Harminc évvel ezelőtt egy neves angol szocialista író még hirdethette azt a nézetét, mely szerint „az az igyekezet, hogy az

indiai kérdést a marxizmus tételei szerint tanulmányozzuk, inkább elmés kísérlet, mint komoly szellemi hozzájárulás a szocializmus fejlesztéséhez"[3].

Jellemző a nyugateurópai szocialisták korlátolt gondolkodására, hogy sejtelmük sem volt róla, hogy Marx állandóan foglalkozott Indiával és sok fontos munkáját szentelte ennek az országnak. Valójában Marx Indiáról írt híres cikksorozata 1853-ból, legtermékenyebb írásai közé tartozik és kiindulópontot képez a kérdés modern felfogásához. Ha Marx írásait behatóan tanulmányozzuk, láthatjuk, hogy állandóan és különös figyelemmel kísérte Ázsia gazdasági problémáit, főleg Indiáét és Kináét. Vizsgálta azt a hatást, amit az európai kapitalizmus betörése keltett ezekben az országokban. Levonta a következtetéseket a világ jövendő fejlődésére, valamint India és Kína népének felszabadulására vonatkozólag. A „Tőké"-ben körülbelül ötven utalás foglalkozik Indiával, Marx és Engels levelezésében pedig még ennél is jóval több.

Közvetlenül a „Kommunista Kiáltvány" megjelenése (amelyben Marx és Engels rámutattak, hogy milyen hatalmas jelentősége van az indiai és kínai piacok megnyitásának a kapitalista termelés fejlődése szempontjából) és az 1848-as forradalmi hullám összeomlása után, Marx figyelmét az összeomlás okainak vizsgálatára fordította. Arra a következtetésre jutott, hogy ez a kapitalizmus Európán kívüli, ázsiai, ausztráliai és kaliforniai terjeszkedésére vezethető vissza. Ezt a gondolatmenetet Engels 1852-ben írt levele (Engels levele Marxhoz. 1852 augusztus 21.) már érintette, de még élesebben kifejezésre jut egy 1858-ban kelt levélben:

„Nem tagadhatjuk, hogy a polgári társadalom másodszor élte át a maga XVI. századát, olyan XVI. századot, amelytől remélem, hogy éppúgy megkondítja fölötte a lélekharangot, ahogyan az első életre hívta. A polgári társadalom tulajdonképpeni feladata, hogy létrehozza, legalábbis körvonalaiban, a világpiacot és az ennek alapján nyugvó termelést. Minthogy a föld kerek, Kalifornia és Ausztrália gyarmatosításával és Kína és Japán feltárásával ez a feladat nyilván befejeződik. A súlyos probléma számunkra ez: a kontinensen küszöbön áll a forradalom és nyomban szocialista jelleget is fog ölteni. Vajjon nem fogják-e szükségszerűen eltiporni ebben a kis zugban, mikor sokkal nagyobb területen a polgári társadalom mozgása még emelkedő irányú?"[4]

---

[3] *H. Laski.* Communism. [Kommunizmus.] 1927. 194. old.

[4] Marx levele Engelshez 1858 október 8-án. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 124. old.

Marx felismerte, hogy milyen hatalmas jelentősége van az Európán kívüli kapitalista terjeszkedésnek a kapitalista fejlődés és a szocialista forradalom perspektívája szempontjából Európában. Erre a rendkívüli fontosságú felismerésre Marx a XIX. század ötvenes éveiben jutott, de az európai szocialisták legnagyobb része csak a legutóbbi időben kezdte lassacskán felfogni ezt a gondolatot.

1853-ban, amikor a Keletindiai Társaság kartájának felújítása utoljára került a parlament elé, Marx egy nyolc cikkből álló sorozatot írt Indiáról a *New York Daily Tribune*-ben. Ezekben a cikkekben, a „Tőké"-ben és a levelezés utalásaiban együttvéve, megtaláljuk Marx Indiával kapcsolatos gondolatainak velejét.

2. *Az indiai faluközösség szétzúzása*

Marx elemzése az „ázsiai gazdaság" jellegzetességeiből indult ki, amelyet a kapitalizmus behatolása megdöntött. „Az, hogy a Keleten nincs földtulajdon, valóban az egész Kelet megértésének kulcsa" — írta Engels 1853 júniusában[5]. De a földmagántulajdon hiánya eredetileg nem különbözik az európai gazdaság kezdeti fokától; a különbség az azután bekövetkezett fejlődésben van.

„A legutóbbi időkben az a nevetséges előítélet terjedt el, hogy a köztulajdon *ősi* formája sajátosan szláv, sőt, kizárólagosan orosz forma. Ennek az ősi formának a létezését kimutathatjuk a rómaiaknál, teutonoknál és keltáknál; és még most is sok példáját találhatjuk Indiában, bár részben szétrombolt állapotban. A közösségi tulajdon ázsiai, különösen indiai formáinak pontosabb vizsgálata kimutatná, hogyan fejlődtek az őskommunizmus különböző formáiból felbomlásuk különböző formái. Így például a római és teuton magántulajdon különböző eredeti típusai az indiai közösségi tulajdon különböző formáira vezethetők vissza"[6].

Miért nem fejlődött tehát az őskommunizmus Keleten földtulajdonhoz és feudalizmushoz, amint az Nyugaton történt? Engels szerint a válasz az éghajlati és földrajzi viszonyokban keresendő:

„... mi az oka annak, hogy a keletiek nem jutnak el a földtulajdon-

[5] Ugyanott, 89. old.

[6] *Marx.* Zur Kritik der politischen Ökonomie. [A politikai gazdaságtan bírálatához.] Dietz, Berlin 1947. 27. old.

hoz, még a feudálishoz sem? Azt hiszem, ennek fő oka az éghajlat és a talajviszonyok, különösen pedig a nagy sivatagok, amelyek a Szaharától Arábián, Perzsián, Indián és Tatárföldön át egészen a legmagasabb ázsiai hegyvidékig húzódnak. A földművelés első feltétele itt a mesterséges öntözés, ez pedig vagy a községek és tartományok, vagy a központi kormány dolga"[7].

A föld megművelésének feltételei összeegyeztethetetlenek voltak a földmagántulajdonnal és így alakult ki a jellegzetes „ázsiai gazdaság" az őskommunizmus roncsain. Az ázsiai gazdaság alapja a falugazdaság, amelyen a zsarnoki központi kormányzat épül. Ez irányította az öntözést, a közmunkákat, valamint a háborút és a fosztogatást.

A faluközösség rendszerének megértése tehát India megértésének nyitja. A faluközösség rendszerének klasszikus leírása a „Tőké"-ben található:

„Azok az ősrégi, kicsiny indiai közösségek például, amelyek részben még ma is fennállnak, a föld közösségi tulajdonán, a földművesség és a kézművesség közvetlen kapcsolatán és a munka szilárd megosztásán nyugszanak, amely utóbbi új közösségek létesítésénél tervül és vezérfonalul szolgál. Önellátó termelési szervezetet alkotnak, melynek termelési területe száz és néhány ezer acre között változik. A termékek túlnyomó részét a közösség közvetlen szükségleteinek kielégítésére termelik, nem pedig *áruként* s a termelés ezért független az indiai társadalom egészében az árucsere által közvetített munkamegosztástól. Csupán a termékek fölöslege alakul *áruvá*, részben megint csak az állam kezében, amely természetbeni járadékként ősidők óta megkapja a termékek bizonyos mennyiségét. E közösségek formája India különböző részeiben különböző. Legegyszerűbb formájánál közösen művelik a földet s a termékeket az egyes tagok között a közösség osztja el, míg az egyes családok a fonást, szövést stb. mint házi mellékfoglalkozást űzik. Az egyforma munkát végzők nagy tömege mellett szerepel a *„főlakos"*, aki bíró, rendőr és adóbeszedő egyszemélyben; a *könyvelő*, aki a földművelésre vonatkozó elszámolást vezeti és minden erre vonatkozó adatot feljegyez; egy harmadik hivatalnok, aki a gonosztevőket üldözi, az idegen utazókat védelmezi és egyik faluból a másikba kíséri; a *határőr*, aki a közösség határait a szomszédos közösségekkel szemben megvédelmezi; a *vízfelügyelő*, aki a földművelés céljaira a közös tartályokból a

[7] Engels levele Marxhoz 1853 június 6-án. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 89. old.

vízet szétosztja; a *bramin*, aki a vallási teendőket végzi; a *tanító*, aki a közösség gyermekeit írni-olvasni tanítja a homokban; a *naptár-bramin*, aki mint csillagjós meghatározza a vetés és az aratás idejét és mindenfajta földművelő munkára megmondja, hogy mikor lehet jó vagy rossz órában elvégezni; a *kovács* és az *ács*, akik a földműves szerszámokat csinálják és javítják; a *fazekas*, aki a falu számára az edényeket készíti; a *borbély*, a *ruhamosó*, aki a ruhákat tisztítja; az *ezüstműves* és itt-ott a *költő*, aki egyes községekben az ezüstművest, másutt a tanítót helyettesíti. E tucatnyi személyt az egész közösség költségére tartják el. Ha a népesség megszaporodik, akkor szűz földön új közösséget alapítanak a régi mintájára. A közösség szerkezete a munka tervszerű megosztását mutatja, de a manufaktúra-jellegű munkamegosztás itt lehetetlen, minthogy a kovács, az ács stb. számára a piac nem változik s legfeljebb a falvak nagyságának különbözősége szerint egyetlen kovács, fazekas stb. helyett két vagy három szerepel. A közösség munkájának megosztását szabályozó törvény itt a természettörvény megingathatatlan tekintélyével érvényesül, míg ugyanakkor mindegyik kézműves, a kovács stb. a hagyományos módon, de önállóan és anélkül, hogy műhelyében bármiféle tekintélyt ismerne el, végzi a szakmájához tartozó valamennyi műveletet. Ezeknek az önellátó közösségeknek egyszerű termelőszervezete, amelyek önmagukat mindig azonos formában termelik újra, és amelyek, ha esetleg szétrombolják őket, ugyanazon a helyen, ugyanazon néven újra felépülnek, adja kezünkbe a kulcsot annak a titoknak a megértéséhez, hogy az ázsiai *államok* folytonos felbomlásával és újjáalakulásával és az uralkodó családok szüntelen változásával szemben az ázsiai *társadalmak* miért oly *változatlanok*. A politika felhőrégióiban lejátszódó viharok nem érintik a társadalom gazdasági alapelemeinek szerkezetét"[8].

Ezt a hagyományos indiai gazdaságot alapjaiban megrázkódtatta a brit uralom által képviselt külföldi kapitalizmus rohama. A brit hódítás abban különbözött minden előző hódítástól, hogy míg az ezelőtti idegen hódítók érintetlenül hagyták a gazdasági alapot és végül is maguk is beleilleszkedtek szerkezetébe, a brit hódítás megrázkódtatta ezt az alapot és idegen, kívülről ható és a sarcot kihurcoló erő maradt. A kapitalizmus győzelme Indiában abban is különbözött európai győzelmétől, hogy a romboló folyamatot nem kísérte az új erők növekedésének megfelelő folyamata. Ebből ered az a „sajátos melankólia", amely a brit uralom alatti indiaiak nyomorának velejárója. Az indiaiak azzal a ténnyel találták szembe magukat, hogy „elvesztik a régi világot, anélkül, hogy újat kapnának helyette".

[8] *Marx*. A tőke. 1. köt. 386—387. old.

„... nem fér kétség ahhoz, hogy az a nyomorúság, amelyet a britek hoztak Hindosztánra, lényegesen különbözik és végtelenül nagyobbfokú valamennyinél, amit Hindosztánnak azelőtt kellett átszenvednie. Nem arra az európai zsarnokságra gondolok, amelyet a Brit Keletindiai Társaság ültetett az ázsiai zsarnokságba, úgyhogy keveredésük szörnyűbb képet nyujt, mint bármelyik istenszörny, amely a salsette-i templomban rettent bennünket...

Valamennyi polgárháború, betörés, forradalom, hódítás, éhínség, bármily különösen bonyolultan, rohamosan és rombolóan következhetett egymásra Hindosztánban, nem hatolt túl a felszínén. Anglia szétzúzta az indiai társadalom egész szerkezetét és még semmi jele annak, hogy új épülne helyébe. Ez a körülmény, hogy elvesztették régi világukat s nem kaptak újat helyébe, különösen nyomasztóvá teszi a hinduk mostani nyomorúságát és elválasztja az angol uralom alatt álló Hindosztánt valamennyi régi hagyományától, egész hajdani történelmétől"[9].

3. A brit uralom romboló szerepe Indiában

Ennek a romboló szerepnek a végrehajtását Marx gondos figyelemmel nyomon követte. Különbséget tett a Keletindiai Társaság monopóliumának korábbi periódusa — mely 1813-ig tartott — és a későbbi, 1813 utáni periódus között, mikor a monopólium megszűnt és az ipari tőkés gyártmányok inváziója elárasztotta Indiát és befejezte a művet.

A korábbi periódusban a pusztítás kezdetét a következő tényezők jelentették. Először: a Társaság óriási közvetlen rablásai („a XVIII. század egész folyamán a kincseket, melyeket Indiából Angliába szállítottak, sokkal kisebb mértékben nyerték a viszonylag jelentéktelen kereskedelemből, mint az ország közvetlen kizsákmányolásából és a hatalmas, kierőszakolt és Angliába szállított vagyonokból"); másodszor: az öntözés és közművek elhanyagolása, melyeket az előző kormányok karbantartottak, most azonban pusztulni hagyták őket; harmadszor: az angol földtulajdonrendszer bevezetése, a föld magántulajdonba kerülése, és így eladhatóvá és elidegeníthetővé válása, az egész angol büntetőtörvénykönyv bevezetése; és negyedszer: a közvetlen tilalmak és a súlyos vámok az indiai iparcikkek importjára — először az Angliába és később az Európába irányuló egész importra.

---

[9] Marx. A brit uralom Indiában. Lásd *Marx—Engels*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 322—323. old.

Mindez még nem adta meg a „végső csapást". Ez a XIX. század kapitalizmusának időszakában következett be.

A Keletindiai Társaság monopóliuma szoros kapcsolatban állt a pénzhatalmasságok uralmával, amely a whig forradalommal vette kezdetét:

„A Keletindiai Társaság monopóliumának valódi kezdetét csak 1702-től számíthatjuk, amikoris a különféle társaságok, a keletindiai kereskedelem monopóliumára igényt tartva, egyetlen társaságban egyesültek. Egészen addig az eredeti Keletindiai Társaság puszta léte is állandóan veszélyben forgott és egyszer Cromwell protektorátusa alatt több évre fel is függesztették, III. Vilmos uralkodása alatt pedig egyszer az a veszély fenyegette, hogy parlamenti beavatkozással végleg feloszlatják.

Csakis a holland herceg uralomrajutása idején, amikor a whigek lettek a Brit Birodalom jövedelmeinek beszedői, amikor a Bank of England létrejött, amikor a protekcionizmus rendszerét hivatalosan is bevezették Angliában és amikor a hatalmi egyensúly Európában végleg megszilárdult — csakis akkor ismerte el a parlament a Keletindiai Társaság létezését. A látszólagos szabadságnak ez az időszaka a valóságban a monopóliumok időszaka volt, amelyek nem királyi engedélyek alapján létesültek, mint Erzsébet és I. Károly idejében, hanem parlamenti határozattal szankcionálták és terjesztették ki őket az egész országra"[10].

Az angol manufaktúraérdekeltségek, melyek követelték és keresztül is vitték az indiai iparcikkek kiszorítását, valamint a többi angol kereskedelmi érdekeltség, amelyeket kirekesztettek a jövedelmező indiai kereskedelemből, szakadatlan agitációt folytattak ez ellen a monopólium ellen. Ez a küzdelem okozta végsősoron azt, hogy a Fox-kormány 1783-ban megbukott az India Billen [indiai törvényjavaslaton], amely fel akarta számolni a „Társaság Igazgatóinak és Tulajdonosainak Ügyvezető Testületét", és ez volt az alapja az ezután következő hosszúranyúlt hadakozásnak Hastings felelősségrevonása körül, mely 1786-tól 1795-ig tartott. De csak 1813-ban, az ipari forradalom győzelme után, amikor az angol ipari kapitalizmus kerekedett felül, sikerült a monopóliumot megdönteni, és 1833-ban számolták fel végleg.

Az indiai gazdaság végleges rombadöntése csak 1813 után következett be, az angol gyártmányok beözönlésével. Ennek a rombolásnak a hatását a XIX. század első felében Marx megdönthetet-

[10] Marx. The East India Company, Its History and Outcome. [A Keletindiai Társaság, annak története és eredménye.] Lásd New York Daily Tribune. 1853 július 11.

len tényekkel mutatta ki. 1780 és 1850 között a teljes angol export Indiába 386 152 fontról 8 024 000 fontra, vagyis a brit export egyharmincketted részéről egynyolcad részére emelkedett; 1850-ben a pamutipar, amelynek külföldi piacaiból az indiai piac egynegyed részt foglalt el, Anglia lakosságának egynyolcadát foglalkoztatta és az egész nemzeti jövedelemhez egytizenketted résszel járult hozzá.

„1818-tól 1836-ig a Nagybritanniából Indiába irányuló fonalkivitel 1:5200 arányban nőtt meg. 1824-ben a brit muszlinkivitel Indiába alig 1 millió yard[11] volt, 1837-ben pedig meghaladta a 64 millió yardot. Ugyanezen idő alatt azonban Dakka lakossága 150 000-ről 20 000-re apadt. Az iparukról híres indiai városok e hanyatlása azonban még semmiképpen sem volt a legrosszabb következmény. A brit gőzgép és a brit tudomány Hindosztán egész területén gyökerestől megszüntette a mezőgazdaság és a kézműipar együttműködését"[12].

„... az angol pamutgyártó gépek Kelet-Indiára akut módon hatottak. Kelet-India kormányzója 1834—35-re vonatkozóan megállapította: «Ez a nyomorúság a kereskedelem történetében párját ritkítja. *India síkságain a pamutszövők csontjai fehérlenek.*»"[13]

A falurendszer „a mezőgazdasági és kézműipari foglalkozások családias egységén" épül. „A kézi szövőszék és a rokka... voltak a régi indiai társadalom szerkezetének tartóoszlopai." De „a brit hódító darabokra törte az indiai kézi szövőszéket és szétzúzta a rokkát". Ezáltal Anglia létrehozta „a legnagyobb, helyesebben az egyetlen *társadalmi* forradalmat, amely valaha is volt Ázsiában". Ez a forradalom nemcsak, hogy elpusztította a régi kézműipari városokat, és azok lakosait elűzte, hogy a falvakba zsúfolódjanak, hanem megbontotta a falu gazdasági életének egyensúlyát is. Ebből származott a mezőgazdaságra nehezedő borzalmas túlterhelés, ami azóta is egészen a mai napig fokozódik. Ugyanakkor a maximális adók könyörtelen kipréselése a földművesekből anélkül, hogy bármiféle ellenszolgáltatást juttatnának nekik a termelés szükséges kibővítése és befektetések céljaira (az 1850—51. évi 19,3 millió font adóból csak 166 390 fontot, vagyis nyolctized százalékot térítettek

[11] 1 yard = 91,44 cm. — *Szerk.*

[12] Marx. A brit uralom Indiában. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 324. old.

[13] *Marx.* A tőke. 1. köt. 466. old.

vissza, mint a különféle közművek költségeit), nagyban megakadályozta a mezőgazdasági fejlődést.

„Ez a járadék olyan méreteket ölthet, hogy komolyan veszélyezteti a munkafeltételek és termelési eszközök újratermelését. Többé-kevésbbé lehetetlenné teszi a termelés kibővítését és a közvetlen termelőket a létfenntartási eszközök fizikai minimumára szorítja le. Ez különösen ott fordul elő, ahol ezt a formát egy hódító kereskedőnemzet — mint Anglia Indiában — készen találja és kiaknázza"[14].

Marx az angolok által Indiától kizsarolt „sarcot" így becsüli fel:

„Indiának egymagának ötmillió font sarcot kell fizetnie a «jó kormányzatért» az angol tőke kamatai, osztalékai fejében stb., nem számítva azokat az összegeket, amelyeket a hivatalnokok illetményeikből félretesznek és évenként hazaküldenek, vagy azokat az összegeket, amiket az angol kereskedők, mint profitjuk egy részét küldik haza, hogy azokat Angliában fektessék be"[15].

Talán Marx siratja a falurendszer bukását és az indiai társadalom régi alapjának lerombolását? Marx látta azt a végtelen szenvedést, amit a burzsoá társadalmi forradalom okoz minden országban, és Indiában még sokkal nagyobb mértékben, tekintve, hogy a fentebb vázolt körülmények között ment végbe. De Marx látta egyszersmind a falurendszer mélyen reakciós jellegét és lerombolásának elkerülhetetlen szükségességét az emberiség haladásának szempontjából. Lángoló szavakkal írja le az ember megalázásának körülményeit ezekben az „idillikus faluközösségekben" és szavai még ma sem vesztettek erejükből azok számára, akik — akár Indiában, akár Európában — vissza és nem előre próbálnak nézni, és Indiában úgy igyekeznek harcolni a brit uralom ellen, hogy a rokka és a kézi szövőszék letűnt, brit uralom előtti Indiája korszakának felélesztését hirdetik.

„... bármilyen nyomasztóan hat is az emberi érzésre, mikor azt látja, hogy e szorgalmas, patriarchális és békés társadalmi szervezetek miriádjait szétzüllesztik és elemeire bomlasztják, a nyomorúság tengerébe taszítják, tagjai pedig egyszerre vesztik el ősi civilizációjukat és hagyományos létfenntartási eszközeiket — nem szabad megfeledkeznünk arról,

---

[14] *Marx.* Das Kapital. 3. köt. XLVII. fej. 3. pont. Dietz, Berlin 1949. 847. old.

[15] Ugyanott, XXXV. fej. 4. pont. 638. old.

hogy ezek az ártalmatlannak tetsző idilli faluközösségek voltak mindig a keleti zsarnokság szilárd alapjai, hogy az emberi szellemet a lehető legkisebb területre korlátozták, a babona ellenállásra képtelen bábjává tették, a hagyományos szokások rabszolgájává aljasították, megfosztották minden nagyságtól és történelmi erőtől. Nem szabad megfeledkeznünk a barbár önzésről, amely valami nyomorúságos földdarabra korlátozódva, nyugalommal szemlélte birodalmak pusztulását, kimondhatatlan kegyetlenségek elkövetését, nagy városok lakosságának lemészárlását s annyi ügyet vetett csak minderre, mint a természeti jelenségekre és amely maga is védtelen zsákmánya volt bármelyik támadónak, aki egyáltalán észrevételre méltatta. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez az emberhez nem méltó, egyhelyben topogó, tengődő élet, a létnek ez a passzív módja a másik oldalon, visszahatásként, a rombolás vad, célnélküli, féktelen erőit hívta ki és magát a gyilkosságot vallásos szertartássá tette Hindosztánban. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezeket a kis közösségeket kasztmegkülönböztetések és rabszolgaság szennyezték be, hogy az embert a külső körülményeknek vetették alá, ahelyett hogy a körülmények urává emelték volna, hogy az önmagát fejlesztő társadalmi állapotot soha nem változó természeti rendeltetéssé alakították át és ezzel egy kegyetlen természetimádatot hoztak létre, amely lealacsonyodását közszemlére bocsátja azzal, hogy az ember, a természet ura, térdrehullva hódol *Hanuman*, a majom, és *Sabbala*, a tehén előtt"[16].

Ezért, ámbár Marx a britek indiai gazdaságát „disznóság"-nak nevezi (egy 1853 június 14-én Engelshez intézett levelében), ugyanakkor a brit hódítást a „történelem öntudatlan eszközének" tekinti:

„Anglia, igaz, a leghitványabb érdekek szolgálatában indította el Hindosztán társadalmi forradalmát és ostoba volt a mód, ahogy keresztülhajtotta az érdekek érvényesítését. De nem ez a kérdés. A kérdés az, betölthetí-e az emberiség a maga hivatását anélkül, hogy mélyreható forradalmat ne hajtana végre Ázsia társadalmi helyzetében? Ha nem, akkor bármily nagy is Anglia bűne, ez az ország e forradalom végrehajtásában a történelem öntudatlan eszköze volt"[17].

---

[16] Marx. A brit uralom Indiában. Lásd *Marx—Engels*. Válogatott művek. 1. köt. 326—327. old.

[17] Ugyanott, 327. old.

4. Az indiai brit uralom „újjáteremtő" szerepe

Marx szerint Angliának „kettős küldetést kell betöltenie Indiában: az egyik romboló, a másik alkotó — a régi ázsiai társadalom megsemmisítése és a nyugati társadalom anyagi alapjainak lefektetése Ázsiában"[18]. Eddig főleg a romboló szerep volt látható; azonban az újjáteremtő szerep is megkezdődött.

„A britek az első hódítók, akik fölötte állottak a hindu civilizációnak s ezért nem kerülhettek hatása alá. Szétzúzták tehát azt a régi közösségek lerombolásával, a régi ipar tönkretételével és azzal, hogy letörtek mindent, ami a régi társadalomban nagy és kiemelkedő volt. Indiai uralmuk történetének lapjai aligha tanúskodnak másról, mint rombolásról. Az alkotás munkája alig tűnik elő a romhalmazból. És mégis, ez a munka megkezdődött"[19].

Miben látta Marx az ilyen „újjáteremtés" kezdeteit? Felsorolja ennek egynéhány tanújelét:

1) „politikai egység... szilárdabb formában és nagyobb területen, mint ahogy ez a nagymogulok alatt bármikor létrejöhetett", melyet majd „megerősít és állandósít a távíró";

2) a „bennszülöttekből álló hadsereg" (ezt az 1857-es zendülés után feloszlatták és az angol haderőket megfontolt szándékossággal egyharmaddal megnagyobbították, s megerősítették az angol katonai ellenőrzést);

3) „a szabad sajtó, amely elsőízben jelenik meg az ázsiai társadalomban" (ez az indiai sajtószabadság 1835-ben történt kikiáltását követő és a különféle sajtótörvények sorozata előtti időkre vonatkozik. A sajtótörvények kibocsátása 1873-ban kezdődött és a törvényeket állandóan szigorították a hanyatló imperialista uralom modern időszakában);

4) „a földmagántulajdon — ami után az ázsiai társadalom annyira sóvárog" — bevezetése;

5) a hindu művelt osztály megteremtése, bár igen „kelletlenül és csak a legszükségesebbre szorítkozva", melynek „megvannak a képességei a kormányzásra és amelyet áthatott az európai tudomány";

6) „rendszeres és gyors kapcsolat Európával" a gőzhajózás által.

Mindezeknél nagyobb jelentőségűek voltak India ipari-tőkés kizsákmányolásának következményei. Az indiai piac fejlesztése céljából lényeges volt, hogy biztosítsák „India átalakítását újra-

[18] Marx. Az indiai brit uralom eljövendő eredményei. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 329. old.
[19] Ugyanott.

termelő országgá" — azaz olyan forrássá, melyből nyersanyagot lehet exportálni cserébe az importált iparcikkekért. Ez szükségessé tette a vasutak, utak és az öntözési rendszer kiépítését. Ez az új időszak még csak kezdetén volt, amikor Marx műveit írta. Az új fejlődés következményeiről állította fel Marx azt a jóslatot, amely a leghíresebb Indiáról szóló kijelentései között:

„Tudom, hogy az angol gyárosok kizárólag azért akarják Indiát vasutakkal ellátni, hogy alacsonyabb költséggel kerítsék elő gyáraik számára a gyapotot és más nyersanyagokat. De ha egyszer egy vassal és szénnel rendelkező ország közlekedésébe gépet vezetnek be, nem lehet visszatartani ezt az országot attól, hogy maga ne kezdje el a gépgyártást. Nem lehet egy ilyen hatalmas országban vasúthálózatot fenntartani anélkül, hogy ne vezetnék be a vasúti közlekedés közvetlen és folyó szükségleteihez elengedhetetlen ipari folyamatokat, és ennélfogva fokozódnia kell a gépek használatának azokban az iparágakban is, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a vasúttal. A vasútrendszer tehát valóban a modern ipar előfutára lesz Indiában... A vasútrendszer eredményeként létrejövő modern ipar fel fogja bomlasztani a hagyományos munkamegosztást, márpedig ezen alapulnak az indiai kasztok, India haladásának és hatalmának ezek a döntő kerékkötői"[20].

Vajjon annyit jelentene-e ez, hogy Marx az Indiába betörő imperializmusban olyan haladó erőt látott, amely képes felszabadítani India népét és előre viszi őket a társadalmi haladás útján? Ellenkezőleg. Amikor Marx a brit kapitalista uralom indiai „építő" szerepéről beszél, világosan kifejti, hogy csak az új haladás anyagi feltételeinek lefektetésében vitt szerepére utal. Az új haladást azonban csakis maga az indiai nép tudja megvalósítani azzal a feltétellel, ha kivívja felszabadulását a brit imperialista uralom alól — vagy saját sikeres forradalma által, vagy pedig az ipari munkásság angliai győzelme által, amely magával hozná az indiai nép felszabadulását. Mindaddig azonban az imperializmus minden anyagi vívmánya sem tud Indiának semmi jót nyujtani, az indiai nép helyzetén nem tud javítani.

„Mindaz, amit az angol burzsoázia esetleg kénytelen lesz megtenni, nem fogja a nép tömegeit felszabadítani, sem nem javít lényegesen társadalmi helyzetükön, mert ez nemcsak a termelőerők fejlődésétől, hanem attól is függ, hogy azokat a nép sajátítsa el. De az anyagi feltételeket

[20] Ugyanott, 331—332. old.

ehhez mindenesetre le fogja rakni az angol burzsoázia. S tett-e a burzsoázia valaha ennél többet? Hozott-e létre valaha haladást anélkül, hogy egyéneket és népeket ne vonszolt volna véren és szennyen, nyomoron és megaláztatáson át?

Az indiaiak nem fogják learatni a gyümölcseit a társadalom új elemeinek, melyeket a brit burzsoázia hint el közöttük, mindaddig, amíg Nagybritanniában magában a most uralmon lévő osztályokat nem szorítja ki az ipari proletariátus, vagy amíg a hinduk maguk nem lesznek elég erősek, hogy az angol igát teljesen lerázzák"[21].

Ezzel összehasonlíthatjuk Engels 1882-ben tett kijelentését az indiai forradalom kilátásairól és a gyarmati népek felszabadításának szükségességéről:

„India talán forradalmat csinál, sőt ez igen valószínű, és minthogy a magát felszabadító proletariátus nem viselhet gyarmati háborúkat, hagyni kell, hogy csináljon, amit akar, ami természetesen nem történhetik meg mindenféle pusztítás nélkül, de hiszen az ilyesmi minden forradalommal együttjár. Ugyanez játszódhat le másutt is, pl. Algériában és Egyiptomban és *számunkra* kétségkívül ez lenne a legjobb"[22].

Láthatjuk, hogy Marx elemzése az indiai helyzetről a XIX. század közepéig három fő tényezőn alapszik: először, a brit uralom romboló szerepe Indiában, mely elpusztítja a régi társadalmat; másodszor, a brit uralom újjáteremtő szerepe Indiában a szabadkereskedelem kapitalizmusának korszakában, mely lefekteti a jövő új társadalmának anyagi feltételeit; harmadszor, az ebből folyó gyakorlati következtetés a politikai átalakulás szükségességéről, amely által az indiai nép felszabadítja önmagát az imperialista uralom alól, hogy új társadalmat építsen.

A mai imperialista uralom Indiában, mint a kapitalizmus mindenütt az egész világon, túlélte objektíven haladó vagy alkotó szerepét, mely a szabadkereskedelem kapitalizmusának korszakát jellemezte és India leghatalmasabb reakciós erejévé vált, mely támogatja az indiai reakció összes többi formáit. Elérkeztünk ahhoz az állapothoz, amikor az a politikai átalakulás, amelyről Marx beszélt, közvetlenül napirendre került.

---

[21] Ugyanott, 332. old.

[22] Engels levele K. Kautskyhoz 1882 szeptember 12-én. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 416. old.

V. FEJEZET

BRIT URALOM INDIÁBAN — A RÉGI ALAP

„Végeláthatatlan az erőszakosságok és fosztogatások ama sorozata, amelyet brit uralomnak hívnak Indiában."
Lenin. Gyülékony anyag a világpolitikában. 1908.

Több mint kilencven esztendő telt el azóta, hogy Marx Indiáról írt. Mélyreható változások mentek azóta végbe. Marx történeti elemzésének fő körvonalai ma is helytállóak és előrelátását India jövőjét illetően (melyhez hasonlót nem találunk egy XIX. századbeli író Indiáról szóló művében sem) nemcsak a fejlődés folyamán nyert tapasztalatok erősítették meg, hanem politikai következtetései is ma szemünk előtt nyernek igazolást.

Ezt az elemzést ma tovább fejleszthetjük mind az indiai angol imperializmus, mind az indiai népi erők egész további fejlődési szakaszára.

Az indiai imperialista uralom történetében három fő szakaszt különböztetünk meg. Az első a kereskedelmi tőke időszaka, melyet a Keletindiai Társaság uralma képvisel és amely nagyjából a XVIII. század végéig terjed. A második az ipari tőke időszaka, amely a XIX. században India kizsákmányolásának új alapját teremtette meg. A harmadik a finánctőke modern időszaka, amely India kizsákmányolására irányuló sajátos rendszerét a régi maradványokon építette fel; a XIX. század utolsó éveiben indult meg és a legutóbbi szakaszban érte el teljes kifejlődését.

Marx Indiával kapcsolatban az első kettővel, a kereskedelmi tőke és az ipari tőke időszakával foglalkozik. Most folytatnunk kell az elemzést a finánctőke modern időszakára és a finánctőke indiai politikájára vonatkozóan.

Összefoglalásszerűen végigmegyünk a két első időszakon. Ezek elsőrendű fontosságúak, mert a jelenlegi rendszer alapját képezik és mert segítségükkel tudjuk megérteni a fejlődés menetét egészen a mai helyzetig. Célunk az, hogy ezután főleg a legújabb fejlődésre fordítsuk figyelmünket[1].

[1] Az e fejezetben felhasznált anyagért hálámat fejezem ki R. C. Dutt „Economic History of India under Early British Rule" [India gazdaságtörténete a brit uralom korai szakaszában] (1901) és „Economic History of

1. India kirablása

A Keletindiai Társaság éráját az 1600-as alapítólevéltől 1858-ig, a Koronába való végleges beolvadásáig szokták számítani. Valójában indiai uralmának fő időszaka a XVIII. század második felére esik.

Bár az első kereskedelmi gócok már a XVII. században megalakultak (Szurat 1612-ben, Fort St. George, Madrasz 1639-ben; Bombay-t 1669-től kezdődőleg vette bérbe a Társaság; Fort William, Kalkutta 1696-ban), az új Keletindiai Társaság, amely ezután meghódította Indiát, csak 1698-ban kapta meg az első alapítólevelet és 1708-ban nyerte el végső, határozott formáját. A Keletindiai Társaság, amely meghódította Indiát, a whig forradalommal Angliát markába kaparintó oligarchiának volt tipikus monopolista alkotása. A XVIII. század közepe táján a Társaság kezdte kiépíteni területi uralmát Indiában. A belső háborúk, amelyek a XVIII. században, a Mogul Birodalom hanyatlása után, Indiában dúltak, a belső zavaros állapot kifejezői voltak (a háborúk bizonyos szempontból az angliai vörös- és fehérrózsa háborúval, vagy a németországi harmincéves háborúval hasonlíthatók össze). Ez szükséges volt a régi rend megdöntéséhez és előkészítette az utat, a fejlődés természetes menete szerint ahhoz, hogy a burzsoázia az indiai társadalomban a fejlődő kereskedelmi, hajózási és ipari érdekeltségek alapján uralomrajusson. Ebben a válságos időszakban azonban a sokkal fejlettebb európai burzsoázia képviselői törtek be Indiába és fölényes technikai és katonai felszerelésükkel, valamint társadalmi és politikai összeforrottságukkal megakadályozták a fejlődés e természetes menetét. Ez azt eredményezte, hogy a burzsoá uralom, mely Indiában a régi rend felbomlását követte, nem a régi rend burkában kifejlődött indiai burzsoázia uralma volt, hanem egy idegen burzsoáziáé, amely erőszakkal rákényszerítette magát a régi társadalomra és a feltörekvő indiai burzsoá osztályt csírájában elfojtotta. Ez volt az indiai fejlődés tragédiája, mely az idegen burzsoázia javára erősen akadályozott és eltorzult társadalmi fejlődéssé vált.

Éppen ez a zavaros, válságos átmeneti korszak, amely a XVIII.

India in the Victorian Age" [India gazdasagtörténete a viktoriánus korban] (1903) című műveiért, melyek a XIX század végéig terjedő korra vonatkozó leghitelesebb tanulmányok.

századbeli Indiát jellemezte, adott alkalmat a külföldi támadóknak arra, hogy uralmuk alá hajtható területekért harcoljanak és intrikáljanak. Ebben a „mindenki háborújában mindenki ellen" a leghaladottabb burzsoá hatalmat képviselő brit burzsoázia győzött. Területi hatalmát Indiában először névlegesen, a régi formák között, Bengál meghódításával alapította meg a XVIII. század második felének elején, azt állandóan terjesztette, míg a XIX. század elején meg nem szerezte a legfőbb hatalmat Indiában.

A Társaság névlegesen 1858-ig működött. A valóságban azonban a brit államnak, mint az újonnan meghódított területek uralkodójának szuverenitását már Lord North 1773-as jogrendi törvénye és Pitt 1784-es törvénye megalapozta. A jogrendi törvény létrehozta a főkormányzói tisztséget, a főkormányzó tanácsadó testületét és a legfelsőbb bíróság intézményét. Pitt törvénye felállította Londonban az Indiaügyi Minisztériumot és az Ellenőrző Hivatalt. A Társaság megkülönböztetett gazdasági szerepe 1813-ban monopóliumának megszüntetésével (kivéve Kínával folytatott kereskedelmének monopóliumát, amely 1833-ban szűnt meg) ért véget. A kettős fennhatóság üres formája, amely még a XIX. század első felében, egészen az 1857-es zendülésig folytatódott, felfedte a Társaság csődjét és elavultságát és odavezetett, hogy a következő évben a Társaságot felszámolták.

Igy láthatjuk, hogy a Keletindiai Társaság uralmának és Indiában alkalmazott sajátos kizsákmányolási módjának döntő időszaka a XVIII. század második fele volt, a modern kapitalizmus csírázásának nagy időszaka. E kizsákmányolás jellege különbözik az ezt követő XIX. századi, ipari tőkés kizsákmányolástól és külön elemzést igényel.

A Keletindiai Társaság Indiában folytatott kereskedelmének eredeti célja a kereskedelmi tőkés monopolista társaságok jellegzetes célkitűzése volt — mégpedig: azáltal tegyenek szert profitra, hogy monopóliumot biztosítanak maguknak egy tengerentúli ország javainak és termékeinek kereskedelme felett. A fő cél nem az angol iparcikkek piaca utáni hajsza volt, hanem az a törekvés, hogy készletet biztosítsanak a maguk számára India és a Keletindiai-szigetek termékeiből (különösen fűszerekből, pamutból és selyemárukból). Ezek az áruk Angliában és Európában jó piacot találtak, így minden sikeres expedíción, amely szállítmánnyal tért vissza, busás nyereségre tettek szert.

A Társaságnak azonban ahhoz, hogy kereskedelem útján biz-

tositsa magának ezeket az indiai javakat, kezdettől fogva egy problémával kellett szembenéznie: Indiának adni kellett valamit cserébe. Anglia azon a fejlődési fokon, melyet a XVII. század elején ért el, nem tudott Indiának minőségben és technikai színvonalban az indiai termékekkel összehasonlítható termékekből ellenértéket szolgáltatni. Abban az időben az egyetlen fontos iparág, mely fejlett volt, a gyapjúáruk gyártása volt, viszont ezekre a cikkekre Indiának nem volt szüksége. Ezért, hogy India áruit meg tudják vásárolni, nemesfémeket kellett kivinni.

„A Kelettel folytatott kereskedelem minden nehézsége abban a tényben rejlett, hogy Európa igen kevés olyan áruval rendelkezett, amelyre a Keletnek szüksége volt, csak néhány luxuscikkről lehetett szó, melyeket a királyi udvaroknál használtak, ón, vörösréz, higany, cin, korall, arany és elefántcsont cikkekről. Kivételt képezett az ezüst, amelyet India nagy mennyiségben vett át. Tehát főleg ezüstöt vittek ki"[2].

Ennek következtében működése kezdetén a Keletindiai Társaság külön engedélyt kapott, hogy évente 30 000 font értékben ezüstöt, aranyat és külföldi érméket exportálhasson. Ez azonban a legnagyobb mértékben sértette a kereskedelmi kapitalizmus egész rendszerét. A kereskedelmi kapitalizmus szemében a nemesfémek képezték egy ország igazi vagyonát és a kereskedelem döntő tárgyát, mert ezek segítségével biztosítható a kedvező mérleg, ami a nemesfémek beözönlésében, vagyis az igazi gazdagság növelésében jut kifejezésre.

A Keletindiai Társaság kereskedő „kalandorai" kezdettől fogva azon törték a fejüket, hogyan találhatnák meg a probléma megoldásának módját és hogyan szerezhetnék be az indiai árucikkeket csekély fizetségért, vagy akár minden ellenszolgáltatás nélkül. Kezdetben alkalmazott fogásaik egyike a közvetett kereskedelem rendszerének kifejlesztése volt és főleg a többi gyarmatosított területről — Afrikából és Amerikából — rabolt értékeket fordították a költségek fedezésére Indiában, ahol még nem volt meg a hatalmuk a közvetlen rablásra:

„Az Indiával folytatott angol kereskedelem valójában hajsza volt valami olyasmi után, amit India hajlandó volt átvenni és e téren óriási

[2] *L. C. A. Knowles.* Economic Development of the Overseas Empire. 73. old.

jelentőséggel bírt az az ezüst, amit a Nyugatindiai-szigeteken és Spanyol-Amerikában a rabszolgák eladásával szereztek"[3].

Mihelyt azonban a XVIII. század közepe felé uralmukat kezdték megalapozni Indiában, egyre inkább tudtak hatalmi módszereket alkalmazni a csere mérlegének egyensúlyozására, és annak biztosítására, hogy a lehető legkevesebb fizetség ellenében a lehető legtöbb árut szerezhessék meg. A kereskedelem és a rablás közötti választóvonal, ami kezdettől fogva nem volt éles (az egykori „kalandorok" a kereskedelmet gyakran kötötték össze a kalózkodással), kezdett elmosódni. A kereskedőnek, aki az egyéni termelővel szemben, legyen az akár szövő, akár paraszt, mindig kedvező helyzetben volt, most, ha olyan üzletet akart lebonyolítani, amelynél a csere egyenlőségének még a látszata sem volt meg, módjában volt latbavetni a szablyát. 1762-ben a bengáli nábob már tehetetlenül panaszkodik a Társaságnak a Társaság ügynökeire:

„A rájatoktól (parasztok), kereskedőktől stb. erőszakkal veszik el javaikat és áruikat a valódi érték negyedéért; és erőszakkal, zsarnoki módon kényszerítik a rájatokat stb., hogy öt rupiát adjanak olyan áruért, mely csak egy rupiát ér"[4].

Hasonló eljárásról számol be William Bolts, angol kereskedő 1772-ben megjelent „Considerations on India Affairs" [Gondolatok az indiai ügyekről] című munkájában.

„Az angolok banjanjaik[5] és fekete gomasztahjaik[6] segítségével önkényesen szabják meg, hogy az egyes kézművesek milyen mennyiségű árut milyen áron szállítsanak... Általában a szegény szövő beleegyezését rendszerint nem tartják szükségesnek; a Társaság alkalmazásában álló gomasztahok gyakran azt iratnak velük alá, amit akarnak; kitudódott, hogy azokat a szövőket, akik nem voltak hajlandók elfogadni a felkínált pénzt, övüknél fogva megkötözték és megkorbácsolták... E szövők egy részét rendszerint nyilvántartják a Társaság gomasztahjainak könyveiben és nem engedik meg, hogy másoknak dolgozzanak. Egymásnak adják őket tovább, mint megannyi rabszolgát... Az ezen a téren

---

[3] Ugyanott, 74. old.
[4] Bengál nábobjának memoranduma az angol kormányzóhoz. 1762 május.
[5] Banjan — kiskereskedő, aki a nagyobb tőkésektől, jelen esetben a britektől függ. — *Szerk.*
[6] Gomasztah — a kereskedő vagy földesúr könyvelője. — *Szerk.*

uralkodó gazság minden képzeletet felülmúl; minden arra irányul, hogy a szegény szövőt becsapják. Az árak, melyeket a Társaság gomasztahjai a dzsacsendarokkal (az áruszakértőkkel) egyetértésben az árura vonatkozólag megállapítanak, mindenutt legalább 15 százalékkal, és bizonyos esetekben még 40 százalékkal is alacsonyabbak, mint amennyiért az így előállított cikkek a nyilvános bazárokban, vagy szabad piacon elkelnének"[7].

Az úgynevezett „kereskedelem" tehát már inkább rablás volt, mint kereskedelem.

Amikor pedig 1765-ben az adóügyek intézése Bengálban, Bihárban és Orisszában, a deváni, azaz a polgári közigazgatás odaadományozásával együtt átkerült a Társaság kezébe, a „kereskedelemből" eredő nyereség mellett újabb tere nyílt a mértéktelen közvetlen rablásnak. Megindult India nagyarányú, szemérmetlen kifosztása, amely a Társaság kormányzását a XVIII. század utolsó harmadában hírhedtté tette a történelemben. Az Alsóház határozata 1784-ben a következőket mondja:

„A parlamenti vizsgálatok megállapították, hogy a Keletindiai Társaság teljes mértékben korrupt és teljes mértékben eltért mind politikai, mind kereskedelmi vonatkozásban alapításának céljától. A vizsgálat eredménye megállapítja továbbá, hogy a háború és béke kérdése feletti hatalmával, melyet az alapítólevél biztosított számára, visszaélt, mindenütt ellenségeskedést szított, csakhogy rabolhasson; hogy majdnem minden békeszerződés, melyet kötött, ugyanannyi szerződésszegésre adott alkalmat; hogy egykor virágzó országokat süllyesztett a tehetetlenség, hanyatlás, elnéptelenedés állapotába."

Hasonlítsuk össze ezzel a Társaság saját véleményét szerepéről úgy, ahogy azt 1858-ban egy parlamenti beadvány mondja el az álszent, nagyképű John Stuart Mill megszövegezésében:

„A kormányzás, melyben résztvettek, nemcsak a lehető legtisztább szándékú, hanem működése is az emberiség által ismert lehető legjótékonyabb volt."

Ezzel az állítással kapcsolatban Sir George Cornwell Lewis 1858-ban a parlamentben kijelentette:

„A leghatározottabban fenntartom, hogy e földkerekségen még nem létezett olyan civilizált kormány, mely korruptabb, álnokabb és tehe-

[7] *William Bolts.* Considerations on India Affairs. 1772. 191—194. old.

tetlenebb lett volna, mint a Keletindiai Társaság kormánya 1765-től 1784-ig"[8].

Clive 1772-ben egyik parlamenti beszédében elmondja, hogyan látja a Keletindiai Társaság irányadó szempontjait (nem csupán az egyes hivatalnokokét, akiknek egyéni rablása még hozzájárult a Társaságéhoz):

„A Társaság olyan birodalmat szerzett, mely Francia- és Oroszország kivételével nagyobb bármely európai királyságnál. Négymillió font jövedelme van és ennek megfelelő kereskedelme. Természetes a feltevés, hogy ilyen tárgy megérdemli a kormányzat legkomolyabb figyelmét... Talán tekintetbe vették ezt? Korántsem. Inkább kezelték déltengeri buborékként, semmint valamit, ami szilárd és értékes. Kizárólag a jelenre gondoltak, nem voltak tekintettel a jövőre: szerezzük meg ma, amit lehet, mondták, a holnapot bízzuk sorsára; nem gondoltak egyébre, mint az azonnali osztozkodásra"[9].

Mi jellemezte azt a rendszert, melyet a Keletindiai Társaság bevezetett, amikor Bengálban és a többi meghódított területen kezébe vette a polgári közigazgatást? Clive 1765-ben az igazgatókhoz intézett levelében — olyan világosan és egyszerűen, hogy az a későbbi filantrópikus ámításokkal szemben szinte üdítőnek hat — kifejti, hogy a közigazgatás átvételében egyetlen szempont vezette őket: a profitszerzés, a haszon, amit Angliába utalhatnak át:

„E szerzemény által az Önök jövedelme, beleértve régebbi burdvámi stb. birtokukat, véleményem szerint a következő évben közel 250 lakh szikka rupia[10] lesz. Ezután pedig még 20 vagy 30 lakh-kal többre fog rúgni. Az Önök polgári és katonai kiadásai békeidőben nem haladhatják meg a 60 lakh rupiát; a nábob járadékát már leszállítottuk 42 lakh-ra és a királynak (a nagymogulnak) járó sarcot 26-ra; úgy, hogy a Társaság tiszta nyeresége 122 lakh szikka rupia, vagyis 1 650 900 font lesz"[11].

Itt minden olyan egyenes és üzletszerű, akár egy kereskedő

---

[8] Sir George Cornwell Lewis beszéde az alsóházban 1858 február 12-én.
[9] Clive beszéde az alsóházban 1772 március 30-án.
[10] Szikka rupia — a mogulok alatt és a brit uralom első idejében forgalomban lévő rupia. Egyidejűleg „Mohara" néven aranyérme is volt forgalomban. A szikka rupia ezzel bizonyos csereérték-viszonyban volt. — *Szerk.*
[11] Clive levele a Keletindiai Társaság igazgatóihoz 1765 szeptember 30-án.

főkönyve. A lakosságból kisajtolt jövedelem egynegyede fedezi a kormány költségeit; egynegyed a helyi hatalmasságok (a nábob és a mogul) követeléseinek kielégítésére szolgál; a megmaradt összeg, vagyis a jövedelem fele, ami 1,5 millió fontra becsülhető, a „tiszta nyereség". Bottomley régi álma az „üzletemberek kormányáról" ezzel olyan tökéletesen megvalósult, hogy arra sem azelőtt, sem azóta nem volt példa.

Hogy mennyire megfeleltek az elért eredmények a kitűzött céloknak, kitűnik abból a kimutatásból, melyet a Társaság közigazgatásának első hat éve alatt Bengálban befolyt jövedelmekről és az ottani kiadásokról 1773-ban a Parlament részére készítettek. A bevételek összege 13 066 761 font volt; a kiadások összege 9 027 609 font; a 4 039 152 fontot kitevő egyenleget átutalták. Tehát a bengáli jövedelemnek közel egyharmadát küldték ki „tiszta nyereség" címén az országból.

De ez még a legkevésbbé sem volt a teljes sarc. A Társaság egyes hivatalnokai hatalmas vagyonokat szereztek. Clive maga, aki semmivel kezdte és negyedmillió fontra becsült vagyonnal tért haza, — ehhez járult még indiai birtoka, mely évi 27 000 fontot hozott — elmondta, hogy „2 év alatt 100 000 fontot kitevő vagyont lehet szerezni". Még jobban feltárják a sarc méreteit az export és import adatok. Verelst kormányzó jelentése szerint az 1766-tól 1768-ig terjedő három esztendő alatt az export 6 311 250 fontot, míg az import csak 624 375 fontot tett ki. Tehát tízszer annyit vittek ki az országból, mint amennyit behoztak ezen újtípusú, országot kormányzó kereskedelmi társaságnak gondos uralma alatt.

Igy megvalósult a Keletindiai Társaság kereskedőinek legkedvesebb álma: India vagyonát úgy vihették ki, hogy nem kellett érte cserébe más értéket adniok. Clive tanácsadó testületének egyik tagja, L. Scrafton, már a Plassey után véghezvitt rablás kezdeti szakaszában, 1763-ban, azon örvendezett, hogy három év óta olymódon sikerült lebonyolítaniok az indiai kereskedelmet, hogy „egy uncia aranyat sem vittek ki" Angliából:

„E dicsőséges sikerek közel hárommilliót hoztak a nemzet számára; mert tulajdonképpen majdnem az egész hatalmas összeg, amely Szoubahból befolyik, végülis Angliába kerül. Ennek olyan hatalmas része jutott a Társaság kezébe, — akár saját részesedésként, akár olyan összegek formájában, melyek a különböző számlákért és befizetésekképpen folytak be a kalkuttai kincstárba — hogy három éven keresztül az egész indiai kereskedelmet (kivéve a Kína felé irányuló kereskedelmet) sikerült úgy

lebonyolítania, hogy egyetlen uncia aranyat sem vittek ki. A külföldi társaságokon keresztül is hatalmas összegű átutalások folynak, ami, tekintve az összegek nagyságát, kedvezően befolyásolja a külföldi országokkal folytatott kereskedelmünk mérlegét"[12].

A Bengálból származó jövedelemnek azt a részét, amelyet Angliába átutaltak, körmönfont kifejezéssel a Társaság „befektetésének" nevezték. Erről a módszerről az alsóház különbizottsága 1783-ban a következőket jelentette:

„A bengáli jövedelem bizonyos részét évek óta áruvásárlásra fordítják, amely árut azután Angliába exportálják. Ezt nevezik befektetésnek. E befektetés nagysága jelenti azt a mértéket, melynek alapján a Társaság vezető alkalmazottainak érdemeit általában le szokták mérni; és India elnyomorodásának ezt a fő okát általában gazdagsága és jóléte mértékének tekintik... De a sarcízetés az, nem pedig az ország számára előnyös kereskedelem, amely ilyen megtévesztő, félrevezető megjelenési formát öltött.

Ha jól szemügyre vesszük ezt a kapcsolatot, — mert az, ami Bengál és Anglia között folyik nem kereskedelem — mindjárt éles megvilágítást nyer az a tény, hogy milyen káros hatása van a jövedelmekből származó befektetések rendszerének. Ebben a megvilágításban láthatjuk, hogy az ország egész termékexportja, már amennyiben a Társaság érdekelt, nem csere alapján történik, hanem mindennemű fizetség, vagy ellenszolgáltatás nélkül"[13].

Elképzelhető, milyen hatással volt ez a rendszer Bengál lakosságára. A Társaság mindig több és több zsákmányt követelt, ami végül is oda vezetett, hogy elképesztően magasra emelték a földadót. Ez sok esetben azt jelentette, hogy elvették a parasztoknak még a vetőmagját és ökreit is. Bengál utolsó indiai uralkodója kormányzásának utolsó évében, 1764—65-ben, a behajtott földadó 817 000 font volt. A Társaság kormányzásának első esztendejében, 1765—66-ban, a Bengálban behajtott földadó 1 470 000 fontot tett ki. 1771—72-ben már 2 341 000 és 1775—76-ban 2 818 000 font volt. Lord Cornwallis 1793-ban, a földbirtokviszonyok végleges rendezésekor, ezt az összeget 3,4 millió fontban állapította meg.

A kortársak mind arról tanúskodnak, hogy e folyamat következtében az országban néhány éven belül gyors pusztulás következ-

[12] *L. Scrafton.* Reflection on the Government of Indostan. [Megjegyzések a hindosztáni kormányról.] 1763.

[13] Az alsóház különbizottságának kilencedik jelentése. 1783. 54—55. old.

zett be, hogy az ennek nyomán beálló éhínség a lakosság egyharmadát pusztította el és hogy az ország egyharmada „csakis vadállatok által lakott őserdővé" változott.

1769-ben a Társaság murshidábádi ügyvivője, Becher, a következőket jelentette a Társaságnak:

„Egy angol számára fájdalmas kell hogy legyen a gondolat, hogy amióta a Társaság megkapta a devánit (a polgári közigazgatást), az ország népének helyzete rosszabb mint volt, mégis félek, hogy ez a kétségtelen valóság... E remek ország, amely a legzsarnokibb és legönkényesebb kormányzat idején virágzott, most, hogy az angoloknak valóban olyan nagy szerepük van a kormányzásban, a tönk szélén áll...

Jól emlékszem, milyen volt az ország, amikor a kereskedelem még szabad volt, milyen virágzó állapotok uralkodtak akkor és aggódva látom jelenlegi vészes helyzetét. Ez meggyőződésem szerint a monopóliumnak tulajdonítható, amelyet az utóbbi években a Társaság nevében az ország majdnem valamennyi készítményére kiterjesztettek."

1770-ben a „vészes helyzethez" Bengálban éhínség járult, ami a Társaság jelentése szerint „minden elképzelést felülmúl. A lakosság több mint egyharmada pusztult el az egykor bővelkedő Purnea tartományban és a nyomorúság máshol szintén ugyanilyen nagy." A becslések szerint tízmillió ember pusztult el az éhínség folyamán. Ennek ellenére a földadót nemcsak hogy szigorúan behajtották az éhínség ideje alatt is, hanem lényegesen növelték. 1771 február 12-én a Társaság kalkuttai tanácsa a következőket jelentette: „Annak ellenére, hogy a legutóbbi éhínség igen komoly volt és ennek következtében a lakosság száma lényegesen csökkent, Bengál és Bihár tartományokban az ez évre szóló járandóság összegét megnövelték." Hogy ezt hogyan hajtották végre, arra nézve Warren Hastings 1772-ből származó rideg feljegyzése ad felvilágosítást:

„Annak ellenére, hogy a tartomány lakosságának egyharmada pusztult el, és hogy ennek következtében a földművelésben hanyatlás állott be, 1771-ben többet hajtottak be, mint 1768-ban... Természetesen az ember azt várta volna, hogy az adó csökkenése arányban lesz az ilyen nagy csapás okozta egyéb következményekkel. Hogy ez nem történt meg, annak az az oka, hogy erőszakkal a régi színvonalon tartották"[14].

[14] *Warren Hastings.* Report to the Court of Directors. [Jelentés az igazgatótanácshoz.] 1772 november 3.

Másfél évtizeddel később William Fullarton képviselőházi tag leírja, milyen átalakulás ment végbe Bengálban a Társaság húsz éve tartó uralma következtében:

„Bengál vidékei azelőtt a nemzetek magtára, a kereskedelem, kincsek és ipar keleti tárháza voltak ...

A mi rossz kormányzásunk azonban olyan fáradhatatlan energiával működött, hogy rövid húsz év leforgása alatt ezeknek a vidékeknek számos része sivataghoz vált hasonlóvá. A földet már nem művelik meg, hatalmas területeket máris bozót borít, a gazdákat kirabolják, a kézműveseket elnyomják, egymást követik az éhínségek; állandóan csökken a lakosság száma"[15].

„Ha ma kikergetnének bennunket Indiából — mondta Burke szónoki vádbeszédében — semmi sem maradna, ami arról tanúskodnék, hogy uralmunk dicstelen időszaka alatt India más lett volna, mint az orangutang vagy tigris birodalma."

1789-ben ezt a szónoki képet Lord Cornwallis főkormányzó ténnyel támasztotta alá:

„Nyugodtan állíthatom, hogy a Társaság hindosztáni területeinek egyharmada ma csakis vadállatok által lakott őserdő"[16].

2. *India és az ipari forradalom*

A modern Anglia a XVIII. század második felében India kirablásának alapján épült fel.

A XVIII. század közepén Anglia még főleg mezőgazdasági jellegű ország volt. 1750-ben az északi megyék lakossága még mindig nem volt több, mint a népesség egyharmada; Gloucestershire sűrűbben lakott volt, mint Lancashire[17]. Még mindig a gyapjúipar volt a fő iparág; Baines „History of the Cotton Manufacture" [A pamutipar története] című munkája szerint 1770-ben a gyapjúkivitel az egész export egyharmada és egynegyede között mozgott. (112. old.) „A pamutiparban használt gépek — írja Baines —

[15] *William Fullarton* képviselő A View of the English Interests in India. [Szemle az indiai angol érdekeltségek felett.] 1787.

[16] Lord Cornwallis 1789 szeptember 18-án kelt jegyzőkönyve.

[17] *A. Toynbee.* The Industrial Revolution. [Az ipari forradalom] 9—10. old.

1760-ig majdnem olyan kezdetlegesek voltak, mint az Indiában használtak." (115. old.)

Társadalmilag, az osztálytagozódást illetően, a proletariátus kialakulásával és a szilárd burzsoá uralom megalapozásával megértek az ipari kapitalizmus kibontakozásának feltételei. A kereskedelmi alap már le volt rakva. De az ipari kapitalizmus fokára való fejlődéshez sokkal nagyobb arányú eredeti tőkefelhalmozásra volt szükség, mint amivel a XVIII. századbeli Anglia rendelkezett.

Ekkor, 1757-ben, a plassey-i csata után, India kincsei egyre nagyobb méretekben kezdtek özönleni az országba.

Közvetlenül ezután indult meg a találmányok hosszú sora, amely beindította az ipari forradalmat. 1764-ben megjelent Hargreaves fonógépe, a „spinning-jenny", 1765-ben Watt gőzgépe, melyet 1769-ben szabadalmaztak; 1769-ben Arkwright orsós fonógépe, melyet 1775-ben több kártoló-, nyújtó- és fonógép szabadalma követett; 1779-ben Crompton „mule" nevű gépe és 1785-ben Cartwright gépi szövőszéke; 1788-ban a gőzgépet már az olvasztókemencénél is alkalmazták.

Az a tény, hogy a találmányok ez időszakában ilyen tömegesen jelentkeztek, arra mutat, hogy kihasználásukra megértek a társadalmi feltételek. A korábbi találmányokat nem hasznosították:

„1733-ban Kay szabadalmaztatta gyorsvetélőjét és 1738-ban Wyatt szabadalmaztatta vízierővel hajtott görgősfonógépét, de e találmányok közül egyiket sem értékelték"[18].

Anglia ipari történetének legfőbb szakértője, dr. Cunningham „Growth of English Industry and Commerce in Modern Times" [Anglia iparának és kereskedelmének fejlődése az újkorban] című művében kifejti, hogy a találmányok kibontakozásának korszakát nem csak egyszerűen a „feltaláló szellem sajátos és kiszámíthatatlan kirobbanása" tette lehetővé, hanem a megfelelő mennyiségű tőke felhalmozása. Ez elengedhetetlen feltétel volt, mert egyedül tudta biztosítani a gépek felhasználásához szükséges nagyarányú költségeket:

„A találmányok és felfedezések sokszor merő véletlennek tűnnek. Az emberek hajlamosak arra, hogy úgy tekintsenek az új gépekre,

[18] *G. H. Perris.* The Industrial History of Modern England. [A modern Anglia ipari története.] 16. old.

mintha azokat a feltaláló szellem sajátos és kiszámíthatatlan kirobbanása hozta volna létre a XVIII. században. Ha rámutatunk arra a tényre, hogy Arkwright és Watt szerencsések voltak, hogy az idő megérett számukra, ezzel nem kisebbítjük érdemeiket. William Lee-től és Dodo Dudley-től kezdve számos feltaláló elme létezett, de az idő feltételei nem kedveztek sikereiknek.

A drága eszközök és eljárások bevezetése nagy költséggel jár. Akármilyen tettrekész is valaki, ha nem rendelkezik jelentékeny nagyságú tőkével és nem áll rendelkezésére megfelelően kiterjedt piac, nem érdemes kísérleteznie. A XVIII. században ezek a feltételek egyre inkább megvalósultak. A Bank of England és a többi bank megalapítása erős ösztönzést adott a tőkeképződésnek. Most sokkal inkább lehetővé vált, mint bármikor azelőtt, hogy egy tehetséges ember megszerezze az eszközöket, melyekkel üzleti vállalkozásába költséges újításokat tudott bevezetni"[19].

A Bank of England létrehozása 1694-ben azonban nem tudta önmaga megvalósítani az eredeti tőkefelhalmozást. A XVIII. század közepéig gyéren volt banktőke és pénztőke. Mi adta a XVIII. század második felében a hirtelen lökést a tőkefelhalmozáshoz? Marx kimutatta, hogy az újkor eredeti tőkefelhalmozása, a burzsoázia kifejlődésének kezdeti szakában éppen úgy, mint későbbi fejlődése folyamán, a gyarmati rendszer rablásaiból, Mexikó és Dél-Amerika ezüstjéből, a rabszolgakereskedelemből és India kirablásából ered. („Ha a *pénz*, Augier szerint, «félorcáján természetes vérfoltokkal jön a világra», úgy a *tőke* tetőtől-talpig minden pórusából vért és szennyet izzad"[20].

A tőke hirtelen megnövekedését Angliában a XVIII. század második felében mindenekelőtt India kirablása tette lehetővé.

„Megalapítása után, több mint hatvan éven keresztül, a Bank of England legkisebb értékű bankjegye húszfontos volt, ami túlságosan nagy összeg volt ahhoz, hogy szabadon forogjon és csak ritkán jutott messze a Lombard Streettől. 1790-ben Burke azt írja, hogy amikor 1750-ben Angliába érkezett, a tartományokban még tizenkét banküzlet sem volt, holott jelenleg (1790-ben) — mondja — már minden mezővárosban van egy. Így a bengáli ezüst megérkezése nemcsak mennyiségileg növelte a pénzállományt, hanem forgását is elősegítette. Ugyanis a bank azon-

[19] W. *Cunningham*. Growth of English Industry and Commerce in Modern Times. 610. old.
[20] *Marx*. A tőke. 1. köt. 821—822. old.

nal, már 1759-ben, tíz és tizenöt fontos bankjegyeket bocsátott ki és a vidéki magáncégek bőségesen ontották a papírpénzt"[21].

„India kincseinek beözönlése, miközben jelentékenyen szaporította a nemzet készpénztőkéjét, nemcsak annak energiakészletét növelte, hanem nagymértékben megnövelte hajlékonyságát és forgási sebességét is. Plassey után hamarosan befut Londonba a bengáli zsákmány és hatása azonnal mutatkozik; az összes forrásmunkák megegyeznek ugyanis abban, hogy az «ipari forradalom», vagyis az az esemény, amely a XIX. századot minden megelőző korszaktól elválasztja, 1760-ban kezdődött. 1760 előtt, — Baines szerint — Lancashire-ben a pamutfonáshoz használt gépek majdnem olyan kezdetlegesek voltak, mint Indiában, miközben 1750 körül az angol vasipar az erdők kiirtása miatt (amit azért tettek, hogy tüzelőhöz jussanak) teljesen hanyatlóban volt. Ebben az időben a királyságban használt vas négyötödét Svédországból hozták be.

1757-ben vívták meg a plassey-i csatát, ami után talán még soha nem tapasztalt gyorsaságú változás történt. 1760-ban megjelent a gyorsvetélő és a fémolvasztáshoz a fa helyett már szenet használtak. 1764-ben Hargreaves feltalálta a «spinning-jenny»-t, 1779-ben Crompton a «mule»-t, 1785-ben Cartwright szabadalmaztatta gépi szövőszékét, és ami a legfontosabb, 1768-ban Watt elkészítette a gőzgépet, ami mind közül a legtökéletesebb energiaösszpontosító találmány. Ezekben a gépekben ugyan kifejezésre jutott a kor egyre gyorsuló mozgása, a gyorsulást magát azonban nem a gépek okozták. A találmányok önmagukban passzívak, a legfontosabbak között is sok olyan volt, amely századokon át aludta álmát, várva arra, hogy elegendő erő gyűljön fel mozgásba hozására. Ennek az erőkészletnek mindig pénz alakjában kell jelentkeznie, mégpedig nem nyugvó, hanem mozgásban lévő pénz alakjában. Az indiai kincsek beözönlése és a hitel megnövekedése előtt nem volt elégséges erő erre a célra; ha Watt ötven évvel korábban él, vele együtt találmánya is elpusztul. Talán mióta a világ áll, még soha befektetés nem hozott olyan gazdag profitot, mint az indiai zsákmány, mert Nagybritannia közel ötven éven keresztül versenytárs nélkül állt. 1694-től egészen a plassey-i csatáig (1757) a növekedés aránylag lassú volt. 1760 és 1815 között a növekedés erősen meggyorsult és bámulatossá vált"[22].

Ilymódon India kirablása jelentette azt a rejtett felhalmozási forrást, mely döntő szerepet játszott az angliai ipari forradalom előidézésében.

Miután Angliában India kirablása segítségével végbement az

[21] *Brooks Adams.* The Law of Civilisation and Decay. [A civilizáció és a hanyatlás törvénye.] 263—264. old.
[22] Ugyanott, 259—260. old.

ipari forradalom, a következő lépés az volt, hogy megfelelő piacot keressenek az iparcikkek áradata számára. Ez a körülmény szükségképpen forradalmat idézett elő a gazdasági rendszerben, mely a merkantil-kapitalizmus elvéről áttért a szabadversenyű kapitalizmus elvére. E változás viszont a gyarmati rendszer módszereinek teljes átalakulását eredményezte.

Indiában az új helyzet az addigi monopólium helyett a szabad piac megteremtését követelte. Szükségessé vált, hogy India, amely addig pamutárut szállított az egész világnak, átalakuljon pamutárut importáló országgá. Ez a tény forradalmat idézett elő India gazdasági életében és ugyanakkor, a Keletindiai Társaság egész addigi rendszerének teljes megváltoztatását jelentette. Meg kellett változtatni az India kizsákmányolásánál alkalmazott módszereket. De ahhoz, hogy ezt az átalakítást végre tudják hajtani, le kellett győzni a Keletindiai Társaság erős ellenállását, melyet monopolista jogai védelmében kifejtett.

Az első lépéseket, melyek e változást előkészítették, még a XVIII. század utolsó tizenöt esztendejében tették meg.

Nyilvánvaló volt, hogy a kizsákmányolás eredményesebbé tétele érdekében a Keletindiai Társaság, valamint alkalmazottainak anarchikus és destruktív rabló módszereit nem lehetett változtatás nélkül tovább alkalmazni. A Társaság, valamint alkalmazottainak esztelen és féktelen kapzsisága aláásta a kizsákmányolás alapját, éppen úgy, ahogy Angliában néhány évvel később a lancashire-i gyárosok határtalan mohóságukban egyszerre kilenc generációt faltak fel. És ahogyan a gyárosok mohóságát az egész tőkés osztály érdekében állami intézkedéssel kellett megfékezni, éppen a további kizsákmányolás lehetősége érdekében (a támadást gazdasági vetélytársuk, a földbirtokos osztály is szorgalmazta), éppen úgy a XVIII. század utolsó negyedében az állam központi szerveit kellett segítségül hívni a Társaság indiai működésének megrendszabályozásához. A támadást itt is a riválisérdekeltségek indították meg. Mindazok az érdekeltségek, amelyek szembenálltak a Keletindiai Társaság korlátlan monopóliumával, hatalmas támadásra szövetkeztek ellene. A támadásból nagymennyiségű ellenzéki irodalom nőtt ki ebben az időben, mely a Keletindiai Társaság rossz kormányzása ellen irányult; olyan ellenzéki irodalom, mely az imperializmus leleplezésében teljesség, adatok és megbízhatóság tekintetében minden időben párját ritkítja.

Az angol gyárosok már a XVIII. század elején megtámadták a

Keletindiai Társaságot, mivel a jobbminőségű indiai szövetek importja veszedelmes versenytársat jelentett számukra. 1720-ban sikerült az indiai selyem és nyomott kalikó angliai behozatalának teljes betiltását keresztülvinniök és egyre súlyosabb vámot vetettek ki minden Indiában gyártott pamutárura. A Társaság az indiai iparcikkekkel való kereskedelmet mint szabadkikötő-kereskedelmet honyolította le, az árukat angol kikötőkön keresztül exportálták Európába.

Az új támadás azonban, amely a XVIII. század utolsó negyedében bontakozott ki, a Keletindiai Társaság egész korrupt monopolista indiai kormányzási rendszere ellen irányult. A támadás, amelyet nemcsak az erősödő angol ipari érdekeltségek támogattak, hanem azok a hatalmas kereskedelmi érdekeltségek is, amelyeket a Keletindiai Társaság monopóliuma kirekesztett, előfutára volt a fejlődésnek induló ipari kapitalizmusnak. Az ipari kapitalizmus szabad behatolást követelt magának az indiai piacra, és igyekezett eltávolítani minden egyéni korrupció és rablás által útjába állított akadályt, hogy a piacot annál eredményesebben tudja kizsákmányolni.

Jellemző, hogy a támadást 1776-ban a szabadkereskedelmen alapuló manufaktúra kapitalizmus klasszikus gazdaságtanának atyja, és az új korszak előfutára, Adam Smith indította el. 1776-ban a „Wealth of Nations" [A nemzetek gazdagsága] című művében, amely az újtípusú, az ifjabb Pitt-féle államférfiak bibliája lett, Adam Smith kíméletlen támadást intézett a Keletindiai Társaság egész szervezete ellen. Klasszikusan közvetlen stílusában leszögezte:

„Az ilyen kizárólagos joggal rendelkező társaságok minden szempontból károsak. Többé-kevésbbé terhesek az ország számára, melyben megalakultak és megsemmisítőek azokra nézve, akik szerencsétlenségükre, uralmuk alá kerülnek.

A Keletindiai Társaságnak, ha mint uralkodót tekintjük, az az érdeke, hogy az indiai birtokaira szállított európai javakat ott a lehető legolcsóbban adja el, és ugyanakkor az onnan kivitt indiai áru jó árat érjen el — vagyis a lehető legmagasabb áron keljen el. Mint kereskedelmi vállalatnak azonban éppen fordított az érdeke. Mint uralkodóé, érdeke pontosan ugyanaz, mint azé az országé, amely fölött a hatalmat gyakorolja. Mint kereskedőé, ezzel egyenesen ellentétes.

Igen különös kormány az olyan, melynek minden tagja szeretne elkerülni az országból, következésképpen szakítani akar, mégpedig ami-

lyen gyorsan csak lehet, a kormánnyal, és miután ezt sikerült megtennie és magával vitte egész vagyonát, az sem érdekli őt, hogy földrengés nyeli-e el az egész országot"[23].

„Gyakran a nagy, de néha még a kisebb vagyonnal rendelkező emberek is szívesen fektetnek ezer fontot indiai részvényekbe, csupán a befolyásért, amit úgy remélik, hogy elérnek, ha szavazhatnak a Részvényesek Ügyvezető Testületében. Ez számukra is lehetővé teszi, ha nem is India kirablását, de a rablók kijelölését. ... Feltéve, hogy néhány éven keresztül élvezhetik ezt a befolyást és ezáltal bizonyos számú barátjukról gondoskodni tudnak, gyakran nem is törődnek az osztalékkal, sőt még a részvény értékével sem, melynek alapján jogot formálnak a szavazatra. Annak a nagy birodalomnak virágzásával pedig, melynek kormányzásában szavazatuknál fogva résztvesznek, igen ritkán törődnek. Soha uralkodók nem voltak, és a dolog természeténél fogva nem is lehettek, olyan közömbösek azzal szemben, hogy alattvalóik jólétben vagy nyomorban élnek, hogy uralt területeik fejlődnek-e vagy hanyatlanak, hogy kormányzatuk sikeres-e avagy dicstelen, mint amilyen, és amilyennek szükségképpen lennie is kell megmásíthatatlan erkölcsi okoknál fogva, egy ilyen kereskedelmi társaság legtöbb tulajdonosának"[24].

Az ipari tőkések erősödő ellenállásának a hangja ez a Keletindiai Társaság kereskedő alapjával szemben, valamint annak a győzelemnek az előjátéka, melyet az ipari tőkések fognak aratni a régi rendszer felett.

A Keletindiai Társaság régi alapja elleni támadások és reformkövetelések az alsóház különbizottságának 1782—83-ban tartott ülésein folytak le. 1783-ban nyujtotta be Fox indiai törvényjavaslatát, mely meg akarta szüntetni az Igazgatók és Részvényesek Ügyvezető Testületét és azt a Parlament részéről kinevezett megbizottakkal akarta helyettesíteni. A javaslat a Társaság ellenállásán bukott meg. A vereség a Fox-kormány bukásához és Pitt uralomrajutásához vezetett, aki két évtizeden keresztül volt hatalmon. E kritikus fordulópontnál világossá vált, hogy India az angol politika tengelye. Pitt indiai törvényét, amely a nehézkes kettőshatalmi rendszer bevezetésével Fox javaslatához viszonyítva kompromisszumot jelentett, de amely a közvetlen állami- ellenőrzés ugyanazon alapvető elvét juttatta érvényre, 1784-ben, Hastings és a Társaság ellenállásával szemben megszavazták. 1786-ban Lord Cornwallist, mint főkormányzót kiküldték, hogy hajtson végre hat-

[23] *Adam Smith.* The Wealth of Nations. IV. könyv. 7. fej.
[24] Ugyanott, V. könyv. 1. fej.

hatós változtatásokat a kormányzatban. 1788-ban Warren Hastings-t, aki 1772-től 1785-ig kormányzó és főkormányzó volt, felelősségre vonták korrupció és rossz kormányzás miatt. A felelősségrevonás valójában kormányintézkedés volt, melyre Pitt maga adott felhatalmazást a parlament vezető erői, Fox, Burke és Sheridan támogatásával, és nem annyira az egyén, mint inkább a rendszer ellen irányult.

A támadás további kibontakozását háttérbe szorították a francia forradalom világraszóló eseményei, melyek véget vetettek a Pitt-féle kormány reformkorszakának és feltárták az angol burzsoázia, mint a világ ellenforradalmi erői vezérének szerepét. Burke már nem az India fölött gyakorolt zsarnoki uralom és rossz kormányzat ellen intézett heves támadásokat, amivel eddig megszerezte a liberális elemek megbecsülését. Ennél sokkal hevesebben támadta a Franciaországban folyó szabadságharcot, s magatartásával sikerült elnyernie az európai monarchiák nagyrabecsülését és elismerését. Érdekes megjegyezni, hogy Philip Francis, az indiai kormányzó tanácsadó testületének tagja, aki a testületben harcolt Hastings ellen és aki Burke és a többiek számára a bevádoláshoz szükséges legfőbb anyagot szolgáltatta, levelet írt Burke-nek, melyben mélységes megvetéssel bélyegezte meg a francia forradalommal szemben tanusított reakciós magatartása miatt. Hastings felelősségrevonásából hét éven át tartó hosszadalmas eljárás lett, amely végül is 1795-ben Hastings teljes felmentésével végződött. Pitt, aki előzőleg a szabadkereskedelem felé hajlott, a Franciaország elleni háború védővámrendszere mellett foglalt állást. Csak a Franciaország elleni háború vége felé, 1813-ban, amikor az ipari tőke már szilárd alapokon nyugodott, vetették fel újra az indiai kérdést és tették meg a döntő lépést a fejlődés új szakasza felé.

Lord Cornwallis mint főkormányzó újjászervezte a közigazgatást, hogy az anarchikus, egyéni korrupció és rablás rendszerét jólfizetett közigazgatási apparátussal váltsa fel. A földjáradék addig önkényes, állandó növelését, amely az országot őserdővé változtatta és így tönkretette a kizsákmányolás alapját, úgy próbálta megszüntetni, hogy Bengálban elrendelte a „földbirtokviszonyok végleges rendezését" (Permanent Land Settlement). Ezzel új földbirtokos osztályt teremtett, mely a brit uralom társadalmi alapja lett és állandó, rögzített összeget fizetett a kormánynak.

Mindezeket az intézkedéseket reformoknak tüntették fel, holott valójában ezek a rendszabályok azért voltak szükségesek, hogy

megtisztítsák a talajt India tervszerűbb kizsákmányolása számára az egész tőkés osztály érdekében. Az új korszakot készítették elő, melyben a kizsákmányolás az ipari tőke által történt, ami sokkal nagyarányúbb rombolást végzett India gazdasági életében, mint az addig alkalmi jellegű rablások.

3. *Az ipar elpusztítása*

1813-ban az ipari és a többi kereskedelmi érdekeltség támadása végülis sikerrel járt és megszüntették a Keletindiai Társaság indiai kereskedelmi monopóliumát. India ipari tőkés kizsákmányolásának új korszakát tehát 1813-tól számíthatjuk.

1813 előtt az Indiával folytatott kereskedelem aránylag jelentéktelen volt. Seeley „Expansion of England" [Anglia terjeszkedése] című munkájában, amely 1883-ban jelent meg, beszámol a XIX. században végbement változásról:

„Macculloch, Adam Smith általa kiadott művéhez csatolt «Note on India»-jában [Megjegyzések Indiáról], az Anglia és India között 1811 táján — vagyis a monopólium idején — fennálló kereskedelmi kapcsolatról azt mondja, hogy teljesen jelentéktelen volt, alig volt fontosabb, mint az Anglia és Jersey, vagy a Man-sziget között lévő kereskedelmi kapcsolat.

Ma azonban Indiával folytatott kereskedelmünket Jersey és a Man-sziget helyett az Egyesült Államokkal és Franciaországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatainkkal hasonlítjuk össze... Az Egyesült Államokat kivéve India az angol árubehozatal terén megelőzi Franciaországot és az összes többi országot"[25].

A Keletindiai Társaság 1812-ben kiadott hivatalos jelentéséből hasonlóképpen az derül ki, hogy India ebben az időben mint a közvetlen sarc és rablás forrása, nem pedig mint árupiac volt értékes:

„E hatalmas birodalom fontossága az ország számára inkább azokban a hatalmas összegekben rejlik, melyekkel évente gyarapítja vagyonát és tőkéjét, mintsem az ország készárutermelőinek az indiai bennszülöttek fogyasztása révén szerzett bármilyen jelentős hasznában"[26].

---

[25] *J. R. Seeley.* Expansion of England. 299. old.

[26] Report of the East India Company for 1812. [A Keletindiai Társaság 1812. évre vonatkozó jelentése.] Idézi *Parsad.* Some Aspects of India's Foreign Trade, [India külkereskedelmének néhány vonása.] 49. old.

Az 1813-i parlamenti vizsgálatok lefolyása, mely megelőzte az alapítólevél megújítását és a monopólium eltörlését, megmutatta, hogy a cél most már teljes mértékben India piaccá való kiépítése a feltörő gépesített angol ipar számára. Figyelemreméltó jelenség volt továbbá, hogy a régi iskola képviselői, mint Warren Hastings, kijelentéseikben tagadták, hogy India piaccá fejleszthető.

A vizsgálatok idején az Angliába importált indiai kalikót 78 százalékos vám terhelte. E védvám nélkül az angol pamutipar kezdeti fokáról nem tudott volna továbbfejlődni.

„A bizonyítékok felvétele során (1813-ban) kiderült, hogy az indiai pamut- és selyemárukat ebben az időben a brit piacon haszon mellett 50—60 százalékkal alacsonyabb áron lehetett eladni, mint az Angliában gyártottakat. Ennélfogva szükségessé vált, hogy ezek védelmére az indiai árut értékük 70 és 80 százalékának megfelelő vámmal vagy kifejezetten tilalommal sujtsák. Ennek megtörténte nélkül, ilyen védővámok és ilyen rendelkezések nélkul, Paisley és Manchester üzemeit már megindulásukkor le kellett volna állítani és aligha lehetett volna őket újra üzembe helyezni, akár gőzerővel is. Ezeket az üzemeket az indiai manufaktúra feláldozásával teremtették még"[27].

Az indiai manufaktúrával szemben alkalmazott vámmegkülönböztetést, melynek célja az angol textilipar felépítése volt, a XIX. század egész első felében fenntartották. Az 1840-ben végzett parlamenti vizsgálat eredményeképpen megállapították, hogy míg az Indiába importált angol pamut- és selyemáru után 3,5, gyapjúáru után 2 százalék vámot fizettek az Angliába behozott indiai pamutárut 10 százalékos, a selyemárut 20 százalékos és a gyapjúárut 30 százalékos vám sujtotta.

Tehát nemcsak a gépipar technikai fölényének volt a következménye, hanem az állam egyenes támogatásával kifejlesztett egyoldalú szabadkereskedelemnek is (az angol áru szabad, vagy csaknem szabad bevitele Indiába, de ugyanakkor vámilleték az Angliába importált indiai árukra; a hajózási törvény útján a közvetlen kereskedelmi kapcsolat akadályozása India és az európai, valamint más külföldi országok között), hogy az angol iparcikkek tért hódítottak az indiai piacon és tönkretették az indiai manufaktúrákat.

---

[27] *H. H. Wilson.* History of British India. [Brit-India története.] 1. köt. 385. old.

Ez a folyamat döntő mértékben a XIX. század első felében ment végbe, bár hatása a XIX. század egész folyamán, sőt még a XX. században is érvényesült. Az angol ipar gyors előretörésével párhuzamosan hanyatlott az indiai ipar.

1814 és 1835 között az Indiába importált angol pamutáru mennyisége nem egészen 1 millió yardról több mint 51 millió yardra emelkedett. Ugyanakkor az Angliába importált pamutáru (darabáru) 1,25 millió darabról 306 000-re és 1844-ig már 63 000-re csökkent.

Nem kevésbbé szembeotlő a különbség akkor sem, ha a külkereskedelem pénzértékét vizsgáljuk. 1815 és 1832 között az Indiából exportált pamutáru pénzértéke 1,3 millió fontról 100 000 fontra esett, vagyis 17 év alatt kereskedelmének tizenkét-tizenharmad részét vesztette el. Ugyanezen idő alatt az Indiába importált angol pamutáru pénzértéke 26 000 fontról 400 000 fontra emelkedett, vagyis tizenhatszorosára. India, amely századokon keresztül a világ minden részébe szállított pamutárut, 1850-ben Anglia egész pamutáru exportjának egynegyedét importálta.

Míg az Angliából behozott gépi készítményű pamutáru a szövőket, addig a gépi készítményű fonal a fonókat tette tönkre. 1818 és 1836 között az Angliából Indiába exportált pamutfonál mennyisége 5200-szorosára emelkedett.

Ugyanez a folyamat figyelhető meg a selyem- és gyapjúáru, valamint a vas-, cserép-, üveg- és papíráru terén is.

Gondolhatjuk, milyen hatással volt az indiai manufaktúrák e nagyarányú tönkretevése az ország gazdasági életére. Angliában a kéziszövők tönkrejutását nyomon követte az új gépipar megerősödése. Indiában azonban a kézművesek és mesteremberek millióinak tönkrejutását nem követte az ipar új formáinak kialakulása. A régi népes manufaktúrával foglalkozó városok, mint Dakka, Mursidábád (melyről Clive 1757-ben azt írta, hogy „olyan nagy, népes és gazdag, mint London városa"), Szurat és más hasonlók, a „pax britannica" [brit béke] nyomán néhány éven belül olyan kihaltakká váltak, amilyenné még a legpusztítóbb háború, vagy külföldi hódítás sem tudta volna őket tenni. „Dakka népessége 150 000-ről körülbelül 30—40 000-re csökkent — jelentette Sir Charles Trevelyan az 1840-es parlamenti vizsgálat kapcsán — és az őserdő s a malária egyre gyorsabban kerítik hatalmukba a várost... Dakka, mely India Manchesterje volt, gazdagon virágzó városból egészen szegény kis várossá zsugorodott össze. Nyomora valóban

rendkívül nagy." „Szurat, Dakka, Mursidábád és mindazon helységek hanyatlása és pusztulása, ahol hazai manufaktúra folyt — jegyezte meg Montgomery Martin, a Brit Birodalom egy korai történetírója, ugyanazon vizsgálat alkalmával — túlságosan kínos kérdés ahhoz, hogy hosszan foglalkozzunk vele. Nem hiszem, hogy ez tisztességes kereskedelem volt. Úgy látom, az történt, hogy az erősebb ráerőszakolta hatalmát a gyengébbre." „Nem egészen száz évvel ezelőtt — írja Sir Henry Cotton 1890-ben — Dakka egész kereskedelmi forgalmát 1 crore (tízmillió) rupiára és lakosságát 200 000 főre becsülték. 1787-ben Dakka 30 lakh (hárommillió) rupia értékű muszlint exportált Angliába. 1817-ben e cikk kivitele teljesen megszűnt. A fonás és szövés mestersége, mely ősidők óta sok embernek és nagy ipari lakosságnak nyujtott megélhetést, teljesen megszűnt. Egykor jómódú családok kénytelenek voltak elhagyni a városokat és a falvakban keresni megélhetést. Ez a visszaesés nemcsak Dakkában következett be, hanem valamennyi vidéken. Egyetlen év sem múlik el anélkül, hogy a kormánybiztosok és kerületi hivatalnokok ne jelentenék a kormánynak, hogy a kézműiparos osztályok az ország valamennyi részében elszegényednek."

Az 1911-es népszámlálási jelentés azt mutatta, hogy ez a folyamat még akkor is tartott. A textilipar területén például, mint azt az 1911-es jelentés kimutatja, a textilmunkások száma a megelőző tíz év alatt, bár az indiai textilipar akkor már fokozatosan fejlődött, hat százalékkal csökkent. A csökkenést annak a ténynek tulajdonítják, hogy a „kézi pamutfonás majdnem teljesen megszűnt".

Az 1911-es népszámlálás kimutatta, hogy a nyersbőr-, bőr- és fémiparban a munkások száma hat százalékkal csökkent, holott ugyanakkor a fémipari termékekkel kereskedők száma hatszorosára emelkedett. Az okot ismét világosan kifejtik:

„A fémmunkások számának csökkenése és ugyanakkor a fémipari termékekkel kereskedők számának növekedése főleg annak tulajdonítható, hogy a hazai sárgarézből és vörösrézből készült cikkek helyett zománc- és aluminiumárut hoznak be Európából"[28].

A vas- és acélipar ugyanezt a képet mutatta:

„A hazai kohóipart a vasutak körzetében úgyszólván teljesen kiszorí-

[28] Census of India Report. [Indiai népszámlálási jelentés.] 1911,

totta az importált olcsó vas és acél, úgyhogy már csak a félsziget távolabbi részein létezik"[29].

„Indiában az acélt fegyverkészítésre, díszítési célokra és szerszámok készítésére használták és igen magas színvonalú cikkeket termeltek. Régi fegyvereiknek nincs párja és azt mondják, hogy a híres damaszkuszi pengéket az indiai Hajderábádból importált acélból kovácsolták. A híres vasoszlop, az úgynevezett delhi Kutub-oszlop, több, mint öt tonna súlyú és a felirat szerint időszámításunk előtt 415-ben készült. Még ma sem érti senki, hogyan tudtak abban az időben vasat ilyen méretekben kovácsolni. Az Indiában talált olvasztókemencék maradványai lényegileg olyanok, mint az európaiak voltak az újkor előtt.

Az agariák, vagyis a vasöntők kasztja igen kiterjedt volt és a Lohara[30] név igen gyakori a vasérctermelő vidékeken. De az olcsón előállított európai vas behozatala majdnem teljesen fölöslegessé tette iparukat, úgyhogy a legtöbb agariából segédmunkás lett. Egy és egynegyed évszázad előtt Dr. Francis Buchanan sok ilyen öntővel találkozott"[31].

Nemcsak a régi manufaktúrával foglalkozó városokat és központokat pusztították el úgy, hogy a lakosság kénytelen volt a falvakban összezsúfolódni, hanem mindenekelőtt a falu régi gazdasági alapjára, a mezőgazdaság és háziipar egységére mértek halálos csapást. A tönkrement kézművesek és mesterek, fonók, szövők, fazekasok, cserzők, olvasztárok, kovácsok millióinak, akár a városok, akár a falvak lakói voltak, nem volt más választásuk, mint a mezőgazdaságba zsúfolódni. Ilymódon Indiát, mely egyenlő mértékben volt mezőgazdasági és ipari ország, erőszakkal átalakították az angol kapitalista ipar mezőgazdasági gyarmatává. Az a halálos nyomás, amely az indiai mezőgazdaságra nehezedik, s amelyről a hivatalos irodalom még mindig egyszerűen azt mondja, hogy a régi indiai társadalom természetes jelensége, és amely egyes felületes és tudatlan megállapítások szerint a „túlnépesedés" egyik tünete, a brit uralom e szakaszával kezdődött és a brit uralom közvetlen hatására jött létre. Valójában Indiában a mezőgazdaságra utalt lakosság száma a brit uralom alatt nőtt meg és emelkedett tovább a XIX. századon keresztül, de még a XX. században is, mint ahogy azt a népszámlálási adatok alapján is megállapíthatjuk. (1891 és 1921 között a lakosságnak a mezőgazda-

[29] Imperial Gazetteer of India. 1907. 3. köt. 145. old.

[30] Loha vasat jelent. Lohara az a hely, ahol a vasat olvasztják. — *Szerk.*

[31] *D. H. Buchanan.* The Development of Capitalist Enterprise in India. 274. old.

ságból élő része 61 százalékról 73 százalékra nőtt; az adatok behatóbb elemzését lásd a VII. fejezetben.)

Montgomery Martin már 1840-ben, az előbb említett parlamenti vizsgálat alkalmával figyelmeztetett, hogy milyen veszedelmes dolog Indiát „Anglia mezőgazdasági körzetévé" alakítani:

„Nem értek azzal egyet, hogy India mezőgazdasági ország; India éppen annyira ipari, mint mezőgazdasági ország; és az, aki mezőgazdasági ország szinvonalára akarná visszaszorítani, a civilizáció alacsonyabb fokára süllyeszti. Nem vagyok azon a nézeten, hogy Indiának Anglia mezőgazdasági körzetévé kell válnia; India iparral rendelkező ország, különböző manufaktúrái régi idők óta léteznek. Egy nemzet sem tudott volna vele versenyrekelni a fair play szabályai szerint... Ha Indiát visszafejlesztjük mezőgazdasági országgá, igazságtalanságot követünk el vele szemben."

A Keletindiai Társaság, amelyet miután megfosztottak kereskedelmi monopóliumától, jobban érdekelték a jövedelmek, mint a kereskedelem, sötét képet festett az Indiában végbemenő „kereskedelmi forradalomról"; Lord William Cavendish-Bentinck főkormányzó 1829 május 30-i jegyzőkönyve, mely az Ügyvezető Testület nézeteit tükrözte, ezeket mondta:

„A Testület tagjaiból mély együttérzést váltott ki a kereskedelmi minisztérium jelentése, amely sötét szinekkel festi az Indiában végbemenő kereskedelmi forradalmat. Ez India számos osztályának most igen sok szenvedést okoz. Hozzá fogható forradalom még nem is volt a kereskedelem történetében."

Az ipari érdekeltségek azonban el voltak rá szánva, hogy folytatják az előnyomulást. „Kétségtelenül sajnálom a keletindiai munkásokat, — jelentette ki Mr. Cope, egy macclesfieldi gyáros, 1840-ben a parlamenti vizsgálóbizottság előtt — de ugyanakkor családom fontosabb számomra, mint a keletindiai munkások családja. Úgy gondolom, helytelen lenne feláldozni családom kényelmét a keletindiai munkások kedvéért, csak azért, mert történetesen rosszabb körülmények között élnek, mint én."

Az ipari tőkések indiai politikájukat teljes világossággal meghatározták: Indiát a brit kapitalizmus mezőgazdasági gyarmatává akarják tenni, amely nyersanyagot szállít és felveszi a gyártott cikkeket. Ezt a politikát fejtette ki Thomas Bazley, a manchesteri

kereskedelmi kamara elnöke, a parlamenti vizsgálóbizottság előtt 1840-ben elhangzott tanuvallomásában:

„India hatalmas terület és lakossága rendkívül nagy mennyiségű angol árut tudna felvenni. Ami Indiával folytatott kereskedelmi kapcsolatunkat illeti, a kérdés csak az, hogy földjük termékeivel meg tudják-e fizetni azoknak az iparcikkeknek az ellenértékét, melyeket küldeni szándékozunk."

Ez ugyanolyan rideg és könyörtelen számvetés volt India kizsákmányolásának új szakaszát illetően, mint a már idézett Cliveterv háromnegyed évszázaddal azelőtt a megelőző szakaszra vonatkozóan.

Az indiai piac kifejlesztéséhez az indiai nyersanyagok termelésének és kivitelének fokozására volt szükség. A brit politika tehát e kérdés felé fordult.

„India azért volt oly jelentős Anglia számára a század első felében, mert India fontos nyersanyagokat szállított, például nyersbőrt, olajat, festékeket, jutát és gyapotot, amelyekre az angliai ipari forradalomnak szüksége volt, és ugyanakkor egyre növekvő piacot jelentett az angol vas- és pamutgyártmányok számára"[32].

A brit politika új fejlődési szakaszának kezdetét az az 1833-as határozat jelezte, amely megengedte, hogy az angolok földet vásároljanak Indiában és mint ültetvényesek telepedjenek le. Ugyanebben az évben törölték el a Nyugatindiai-szigeteken a rabszolgaságot. Az új ültetvényes-rendszer, amely nem volt egyéb, mint enyhén leplezett rabszolgaság, azonnal fejlődésnek indult Indiában. Említésreméltó tény, hogy az eredeti ültetvényesek között sok olyan volt, aki azelőtt rabszolgahajcsárként működött a Nyugatindiai-szigeteken. („A Nyugatindiai-szigetekről tapasztalt ültetvényeseket hoztak be... A terület a legdurvább ültetvényeseket vonzotta. Amerikai rabszolgahajcsárok is voltak köztük, akik sajnálatos nézeteket és szokásokat hoztak magukkal"[33].) Rémtetteiket 1860-ban az Indigo-bizottság leplezte le. Jelenleg a tea-, gumi- és kávéültetvények több mint egymillió munkást fog-

[32] *L. C. A. Knowles.* The Economic Development of the Overseas Empire. 305. old.

[33] *D. H. Buchanan.* The Development of Capitalist Enterprise in India. 36—37. old.

lalkoztatnak, többet, mint a textilipar, szénbányászat. gép-, vas- és acélipar együttvéve.

A nyersanyagkivitel, különösen 1833 után, emelkedett. A nyersgyapotkivitel, amely 1813-ban 9 millió font súlyt tett ki, 1833-ban már 32 millióra, 1844-ben pedig 88 millióra emelkedett. A gyapjúkivitel, amely 1833-ban 3700 font volt, 1844-ben 2,7 millió font súlyra emelkedett. A lenmagból 1833-ban 2100 buselt[34] exportáltak, 1844-ben 237 000-et"[35]. 1849 és 1914 között a nyersgyapotkivitel 1,7 millió font értékről 22 millió fontra emelkedett. Súlyban a nyersgyapotkivitel az 1833-as 32 millió fontról 1914-ben 963 millió fontra, vagyis harmincszorosra emelkedett. A jutakivitel az 1849-es 68 000 fontról 1914-ig 8,6 millió fontra, vagyis 126-szorosára emelkedett.

Még jelentősebb volt az éhező India gabonakivitelének emelkedése. A kalászosok, főleg a rizs és a búza kivitele 1849 és 1858 között 858 ezer fontról 3,8 millió fontra, 1877-ig 7,9 millióra, 1901-ig 9,3 millióra és 1914-ig 19,3 millióra, vagyis összesen huszonkétszeresére emelkedett.

E folyamattal párhuzamosan, a XIX. század második felében erősen megnövekedett az éhínségek száma és intenzitása. A XIX. század első felében 7 éhínség volt, melyek folyamán összesen másfél millió ember halt éhen. A XIX. század második felében, 24 éhínség tört ki (1851 és 1875 között 6 és 1876 és 1900 között 18), a halottak száma a hivatalos adatok szerint 20 millió volt. „Az éhínségek és ínséges esztendők száma a XIX. század utolsó harminc esztendejében mintegy négyszerese volt a száz évvel azelőttinek és négyszer olyan nagy területre terjedt ki"[36].

W. S. Lilley „India and its Problems" [India és problémái] című művében a következő hivatalos becslésen alapuló megközelítő adatokat teszi közzé:

Év	*Éhenhaltak száma*
1800—1825	1 000 000
1825—1850	400 000
1850—1875	5 000 000
1875—1900	15 000 000

[34] 1 busel = 36,348 liter. — *Szerk.*
[35] *Porter.* Progress of the Nation [A nemzet fejlődése.] 1847. 750. old.
[36] *W. Digby.* Prosperous British India. 1901.

1878-ban egy éhínségvizsgáló bizottságot neveztek ki az egyre növekvő éhínségek kérdésének tanulmányozására. A bizottság 1880-ban nyilvánosságra hozott jelentésében megállapítja, hogy „az indiai éhínségek szerencsétlen következményeinek fő oka és a hathatós segítségnyujtás legfőbb akadálya az a tény, hogy a nép nagy tömege közvetlenül a mezőgazdaságra van utalva és nincs más foglalkozás, amely a lakosság jelentékenyebb része megélhetését biztosíthatná".

„Az indiai nép szegénységének és annak a veszélynek alapvető oka, melynek ínség idején ki van szolgáltatva, az a szerencsétlen körülmény, hogy a földmüvelés a tömegek majdnem kizárólagos foglalkozása. Egyetlen olyan megoldás sem tudja teljesen orvosolni a jelenlegi bajokat, amely nem gondoskodik a foglalkozási ágak változatosságának megteremtéséről. Ez lehetővé tenné, hogy a lakosság egy részét elvonjuk a mezőgazdasági tevékenységtől és a gyáripar, vagy hasonló foglalkozás felé irányítsuk, hogy ott találja meg a megélhetést"[37].

Ezekkel a szavakkal az ipari tőke ítéletet mondott saját műve felett, amelyet Indiában alkotott.

[37] Az indiai éhínségvizsgáló bizottság jelentése. 1880.

VI. FEJEZET

A MODERN IMPERIALIZMUS INDIÁBAN

„Közigazgatás és kizsákmányolás karöltve járnak."
Lord Curzon, 1905.

Elterjedt az a felfogás, hogy az 1914—18-as háború óta Indiában az imperializmus új szakaszba lépett, amelynek alig van közös vonása a megelőzővel.

Politikai körök véleménye szerint a régi abszolutizmus véget ért az 1917-es Nyilatkozattal, amely új célkitűzést ígért, azt, hogy: „Indiában mint a birodalom szerves részében fokozatosan meg fogják teremteni az új felelős kormányzatot." Az ezután következő időszakot a fokozatos fejlődés időszakának tekintik, melyet időnként ugyan megzavar a tömegek ellenséges megnyilvánulása és a nem-együttműködési kampányok, amely azonban a brit kormánykiküldöttség 1946 május 16-i nyilatkozata szerint az egymást követő alkotmányjogi reformokon keresztül e cél végső megvalósítása felé halad.

Egyes körök nézete szerint gazdasági téren az indiai ipari fejlődéssel szemben elfoglalt régi nemtörődöm, ellenséges magatartás új felfogásnak adott helyet, mely a brit uralom jótékony gondoskodásával és a brit tőke segítségével Indiát modern ipari országgá alakítja.

Ha jobban megvizsgáljuk az 1918 óta lefolyt eseményeket, azt látjuk, hogy távolról sem felelnek meg e képnek, mely a hanyatló imperializmust haladónak tünteti fel.

Kétségtelen, hogy Indiában átalakulás ment végbe: a szabadkereskedelem elvén nyugvó ipari kapitalizmus régi kizsákmányolási módja véget ért. De a változást valójában nem az 1914-es háború indította el, bármennyire is úgy látszik első tekintetre, hogy ez okozta a régi szakasz végét és az új kezdetét. Az első világháború mélyreható következményeivel erősítette azt az átalakulási folyamatot, amely a XX. század első 15 esztendejében már kifejlődőben volt. A változás azáltal jött létre, hogy a szabadkereskedelem alapján álló ipari kapitalizmus szakaszát felváltotta a finánctőke szakasza és ennek uralma Indiában. A változás alapja már le volt rakva.

Az 1914-es háború meggyorsította és előbbrevitte az egész fejlődési folyamatot, miközben — párhuzamosan a kapitalizmus általános válságának kirobbantásával — olyan jellegű politikai tömegharcokat indított el, amelyek Indiában azelőtt ismeretlenek voltak. Ebből a kettős folyamatból ered a modern korszak megkülönböztető jellege Indiában. Ebben az időszakban bontakoztak ki teljes egészükben a finánckapitalizmus indiai uralmának jellegzetes vonásai, amelyek a megelőző szakaszban csak részben, nem teljesen kifejlett formában jelentkeztek és ugyancsak ebben az időszakban csapnak magasra a tömegellenállás hullámai, melyek megrengették az imperialista uralom alapját. Ez a két döntő erő formálta a mai, új Indiát.

Az alkotmányjogi reform Indiában nem új találmány. Kezdve az 1861-es, tanácsadó testületekre vonatkozó törvénytől (melyről E. A. Horne irányadó „Political System of British India" [Brit-India politikai rendszere] című művében azt írja, hogy ez „vetette el Brit-Indiában a képviseleti intézmények magvát"), egymás után következtek a reformok: 1865-ben és 1882-ben a városi és kerületi testületek megalakulása, az 1892-es tanácsadó testületekről szóló törvény és az 1909-es Morley—Minto-féle reformok. Az új időszak, melyet általában az 1917-es Nyilatkozattól számítanak, tulajdonképpen közvetlenül az 1914 előtti években, a Morley—Minto-féle reformokkal kezdődik. Ezek indították el a nagy garral beharangozott liberális reformok és engedmények sorát, de ugyanakkor nem szüntették meg az erőszakot és a tényleges hatalom gyakorlása terén sem hoztak semmi változást. Igaz, hogy a Montagu—Chelmsford-féle jelentés igyekezett kisebbíteni és lebecsülni a Morley—Minto-féle reformok jelentőségét, hogy ezzel saját haladó jellegét hangsúlyozza („a pillanat hevében túlzott fontosságot tulajdonítottak nekik"), de az ő kettőshatalmi módszerét nem kevésbbé kicsinyelték le, ítélték el az utána következők. Tény, hogy a korábbi tervezetek nem adtak önkormányzatot, azonban ez az ellenvetés a későbbiekkel szemben is fennáll. Az 1918 utáni időszakot az angol közvélemény előtt az enyhébb uralom korának tüntették fel, melynek folyamán végrehajtják a hatalomátadást. India népe azonban mást tapasztalt. Az engedményekkel egyidőben, gondosan kiagyalt, kiterjedt elnyomó intézkedések, eddig ismeretlen méretű bebörtönzések, az erőszak és a fegyveres beavatkozás nagyméretű alkalmazása és a tilalmi törvények áradata jellemezték a helyzetet.

Gazdasági téren hasonlóképpen az új időszak első jelei már a XX.

század első éveiben mutatkoznak. Lord Curzon 1905-ben alapította meg az új Kereskedelem- és Iparügyi Hivatalt és 1907-ben tartották az első ipari konferenciát. Az indiai pamutipar fejlődése nemcsak aránylag, hanem abszolúte véve is sokkal nagyobb méretű volt az 1914-et megelőző 20 évben, mint az azt követő 20 évben. Az iparosítás céljával kapcsolatos politika megváltozásáról szóló nyilatkozatok azóta sokkal határozottabbak, mint azt megelőzőleg és az új vámpolitika is az 1918 utáni időszakban lépett életbe. De az eredmények, amint ezt általában beismerték, összehasonlítva a szükségletekkel és lehetőségekkel, rendkívül csekélyek voltak. Ezenkívül az eredményes fejlődést akadályozó ellentétek továbbra is fennálltak, sőt, új formában megerősödve jelentkeztek.

A modern korszakban a legfontosabb változás politikai változás volt, amelyet az indiai nép szabadságharcának új szakasza hozott létre. Ezt a haladást azonban az indiai nép az imperializmussal szembeszállva érte el.

Az indiai imperialista uralom modern szakasza mozgatóerőinek elemzéséhez meg kell vizsgálnunk, hogyan alakult át az ipari tőke finánctőkévé. E folyamat és következményei megértése szükséges mindenekelőtt ez időszak megértéséhez.

1. Az átmenet a finánctőke uralmához

Azok a sajátos formák, melyek között Indiát a XIX. században az ipari tőke kizsákmányolta, nem zárták ki a közvetlen rablás régi formáinak folytatódását. A közvetlen rablást továbbfolytatták, de ugyanakkor át is alakították.

A „sarcot", amint azt hivatalos személyek egészen a XIX. század közepéig nyiltan nevezték, vagyis a sokmillió font értékű kincset továbbra is küldték minden évben Angliába, részben „költségvetésből fedezett átutalások" (vagyis a gyarmati uralom fenntartására fordított költségek) címén, részben magánátutalások formájában, anélkül hogy ennek fejében Indiának árut szállítottak volna (kivéve az aránylag kismennyiségű, Angliából származó állami szállítmányokat). Ez a rablás végig a XIX. század folyamán folytatódott és a kereskedelem növekedésével párhuzamosan, gyorsan nőtt. A XX. században, amikor a kereskedelem viszonylag visszaesett, még gyorsabban nőtt.

A Nyugat- és Keletindiai-szigetek cukor- és kávéültetvényeinek

kérdésével foglalkozó képviselőházi különbizottság előtt 1848-ban Sykes, a Keletindiai Társaság egyik igazgatója, ezt a „sarcot" — amint maga nevezte — évi 3,5 millió fontra becsülte: „India csak azért tudja elviselni ezt a sarcot, mert kivitele felülmúlja behozatalát." Hasonlóképpen N. Alexander, egy keletindiai kereskedő, ugyanannak a bizottságnak a következőket jelentette: „1847-ig India behozatala körülbelül 6 millió, kivitele 9 millió font összeget tett ki. A különbözet az a sarc, melyet a társaság az országtól szed és amely körülbelül 4 millió fontot tesz ki."

1851 és 1901 között az az összeg, amelyet a kormányhatóság „költségvetésből fedezett átutalások" címén a magánátutalásokon kívül Angliába küldött, meghétszereződött; 2,5 millió fontról 17,3 millió fontra emelkedett. Ebből az összegből áruszállítmányok megvásárlása csak 2 millió fontot tett ki. Az Angliába küldött összeg 1913—14-ben 19,4 millióra nőtt, melyből áruszállítmányok megvásárlása csak 1,5 millió fontot tett ki. 1933—34-ben a teljes behajtott összeg kormányjelentések szerint 27,5 millió font volt, melyből csak 1,5 millió fontot tett ki a szállítmányok megvásárlására fordított összeg. (Azzal, hogy a rupia árfolyama az 1914-es 1 shilling 4 pennyről 1933-ra 1 shilling 6 pennyre emelkedett, Indiának szám szerint kevesebb rupiát kellett fizetnie az áruszállítmányokért, de az indiai árszínvonal esése 1914 és 1933 között 147-ről 121-re több mint kiegyenlítette a különbséget, úgyhogy az Indiára nehezedő teher az 1914-es árfolyam szerint 30 millió fontra nőtt.)

1851 és 1901 között az indiai exporttöbblet (áru és nemesfém együttvéve) megháromszorozódott, azaz 3,3 millió fontról 11 millió fontra emelkedett (az áru értéke egyedül 7,2 millió fontról 27,4 millió fontra szaladt fel). A XX. században ez a többlet sokkal gyorsabban kezdett nőni. 1901 és 1913—14 között 11 millió fontról 14,2 millió fontra emelkedett (az áru értéke maga 38,4 millió fontot tett ki). Az 1913—14-es esztendő azonban nem érte el az átlagot. Ha a háborúelőtti öt esztendőt vesszük, 1909—10-től 1913—14-ig, azt látjuk, hogy az évi tiszta exporttöbblet 22,5 millió font, vagyis az 1901-es érték egy évtized alatt megkétszereződött[1].

1933—34-ben az indiai exporttöbblet nettó értéke elérte a 69,7 millió fontot, melyből 26,8 millió font képviselt árut és 42,9 millió font nemesfémet. Ez utóbbi rendellenesen magas szám azt tükrözi, hogy Indiából vittek be aranyat a válságos helyzetben lévő font

[1] Az indiai pénzügyi bizottság jelentése. 1922. 20. old.

támogatására. Ha a könnyebb összehasonlítás kedvéért az 1931—32-től 1935—36-ig terjedő öt esztendő átlagát vesszük, azt látjuk, hogy a szám 59,2 millió fontot tesz ki, vagyis majdnem háromszorosa a háborúelőtti ötesztendős időszak (1910—14) átlagának és több mint ötszöröse az 1901-es átlagnak.

Ha az Indiából Angliába vándorló közvetlen sarc növekedéséről (nem számítva a további, az indiai export- és importáruk közti árszínvonalkülönbség általi kizsákmányolást) a XIX. század közepétől kezdődően táblázatot készítünk, első pillantásra feltűnik, menynyire fokozódott a legújabb időszakban India kizsákmányolása, jóllehet a táblázat csak egy részletét mutatja az egész folyamatnak.

AZ INDIÁBÓL SZEDETT ANGOL SARC NÖVEKEDÉSE

(millió fontban)

	1851	*1901*	*1913—14*	*1933—34*
Költségvetésből fedezett átutalások	2,5	17,3	19,4	27,5
Indiai exporttöbblet	3,3	11,0	14,2	69,7

Ha ötéves időszakokat veszünk, hogy kiegyensúlyozottabb képet kapjunk a kereskedelmi viszonyokról, ezt látjuk:

AZ ÖTÉVES IDŐSZAKOK ÉVI ÁTLAGA

(millió fontban)

	1851—55	*1897—1901*	*1909—10-től 1913—14-ig*	*1931—32-től 1935—36-ig*
Indiai exporttöbblet	4,3	15,3	22,5	59,2

A kizsákmányolásnak e meredeken emelkedő görbéje nemcsak a mennyiségi növekedést mutatja meg, hanem a kizsákmányolás minősége és módszerei terén bekövetkezett változásokat is tükrözi.

Az Indiából Angliába irányuló sarc hatalmas és gyors növekedése a XIX. század második felében, és gyorsuló növekedése a XX. században, valójában új kizsákmányolási formák kialakulását mutatja. Ezek a XIX. század szabadkereskedelmen alapuló kapitalizmusának körülményeiből alakultak ki, de belenőttek India finánctőkés kizsákmányolásának új, XX. századbeli szakaszába.

A XIX. századbeli szabadkereskedelmen alapuló kapitalizmus követelményei bizonyos változtatásokat tettek szükségessé az indiai brit politikában.

Elsősorban egyszersmindenkorra meg kellett szüntetni a Társaságot és a brit tőkés osztály egészét képviselő brit kormány közvetlen közigazgatásával kellett helyettesíteni. Ezt részben megvalósították az 1833-as kartával, de teljesen csak 1858-ban vitték véghez.

Másodszor, Indiát jobban meg kellett nyitni a kereskedelmi behatolás számára. Ehhez szükség volt vasúthálózat és utak építésére, figyelmet kellett fordítani az öntözőművekre, amelyeket a brit uralom alatt teljesen elhanyagoltak; szükség volt a távíró bevezetésére és az egységes postarendszer létrehozására; szükség volt az angol rendszerű oktatás első korlátozott kezdeteire, hogy megfelelő számú hivatalnokot és alárendelt ügynököt nevelhessenek maguknak és szükség volt végül az európai bankrendszer bevezetésére.

Mindez azt jelentette, hogy miután a kormány Ázsiában egy századon keresztül elhanyagolta legelemibb feladatait is a közmunkák terén, most a kizsákmányolás érdekében arra kényszerült, hogy megtegye az első lépéseket, bármilyen egyoldalú és egyenlőtlen módon is. Ezeknek a kezdő lépéseknek egyedüli céljuk az volt, hogy — az ipari fejlődést továbbra is hátráltatva és elfojtva — a külföldi behatolás kereskedelmi és stratégiai szükségleteit kielégítsék, és a nép számára rendkívül súlyos pénzügyi feltételeket jelentettek.

Lord Dalhousie híres memoranduma a vasutakról 1853-ban, amely az első határozott ösztönzést adta a nagyarányú vasútépítkezések megindításához, nyiltan és világosan kifejtette azt a kereskedelmi célt, hogy Indiát az angol áru piacává és nyersanyagforrásává fejlesszék:

„Valóban azt hiszem, hogy ennek megvalósítása Indiára nézve olyan kereskedelmi és társadalmi előnyöket jelentene, melyek ma még kiszámíthatatlanok... Angliának sürgős szüksége van gyapotra, melyet India bizonyos mennyiségben jelenleg is termel, de csak akkor tudna belőle megfelelő minőségben és mennyiségben termelni, ha megfelelő közlekedési eszközök állnának rendelkezésére, melyek a gyapotot a távoli gyapotföldekről elviszik a szállítására kijelölt kikötőkbe. Amint láttuk, a kereskedelmi lehetőségek megjavításával együtt India legtávolabbi piacain is emelkedett az európai áru iránti kereslet... Új piacok nyílnak számunkra a földgolyó e részén, mégpedig olyan körülmények között,

melyek lehetséges értékét és jövendő kiterjedését ma még fel sem lehet mérni"[2].

De a fejlesztési tevékenység és főleg a vasútépítkezések kibontakozása, mely azért vált szükségessé, hogy az ipari tőke számára lehetővé tegye Indiában a kereskedelmi behatolást (valamint, hogy piacot szerezzen a vas-, acél-, és gépipar számára), szükségszerűen további következményeket vont maga után — a fejlődés új szakaszának, az indiai brit tőkebefektetések kifejlődésének alapjait volt hivatva lerakni.

Az imperialista terjeszkedésre vonatkozó szokásos terminológiával ezt a jelenséget tőkekivitelnek neveznénk. India esetében azonban Indiába irányuló angol tőkeexportról beszélni a valóság nagyonis keserű parodizálása lenne. A tényleges tőkekivitel összege igen kisméretű volt. Az 1914-ig terjedő egész időszakban mindössze az 1856—62 közötti hét esztendő alatt lépett a szokásos exporttöbblet helyére importtöbblet. Ez az importtöbblet a hét esztendő alatt összesen 22,5 millió fontot tett ki, ami a tőkebefektetések összegéhez, melyet 1914-ben már közel 500 millió fontra becsültek, nem valami nagy hozzájárulást jelentett. Az egész időszakon keresztül Indiába kivitt angol tőke összegét sokszorosan felülmúlta az ellenkező irányban, a tőkebefektetésekkel egyidőben Indiából Angliába özönlő sarc értéke. *Tehát az Indiába befektetett angol tőkét valójában először Indiából szerezték meg az indiai nép kirablása útján. A befektetést azután India számlájára írták mint olyan adósságot, mellyel India Angliának tartozik, s ami után, ettől kezdve, Indiának kamatot és osztalékot kellett fizetnie.*

Az angol tőkebefektetések magja Indiában az államadósság volt. Ezt a fogást már az angliai oligarchia is előszeretettel alkalmazta uralma megalapozására. Amikor 1858-ban az angol kormány vette át a hatalmat, a Keletindiai Társaságtól 70 millió font adósságot vett át. A valóságban, amint azt indiai írók kiszámították, a Keletindiai Társaság 150 millió font sarcot szedett Indiától azokon a költségeken kívül, melyet Anglia háborús kiadásainak fedezésére fizettetett Indiával, holott e háborúkat Anglia India területén kívül — Afganisztánban, Kínában és más országokban viselte. Minden tisztességes számvetés alapján tehát a mérleg India javára billent volna, de ez természetesen nem akadályozta meg, hogy az adósságot átvegyék és gyorsan növeljék.

[2] *Lord Dalhousie* (főkormányzó 1849-től 1856-ig). Minute on Railways. [Memorandum a vasutakról.] 1853.

Az angol kormány kezében az államadósság 18 év alatt 70 millió fontról 140 millió fontra emelkedett, vagyis megkétszereződött. 1900-ban elérte a 224 millió fontot. 1913-ban már 274 millió font volt. 1939-re, közvetlenül a második világháború előtt, az adósság összege 11 790 millió rupiára (884,2 millió fontra) nőtt, amely megoszlott 7099 millió rupia (532,4 millió font) indiai adósságra és 351,8 millió font (4691 millió rupia) sterling-adósságra, vagyis angliai adósságra. Tehát a közvetlen brit uralom közel háromnegyed évszázada alatt az adósság több mint tizenkétszeresére emelkedett.

Különösen figyelemreméltó volt a kettő közül az angliai sterling-adósság megnövekedése. Még 1856-ban, a Keletindiai Társaság uralmának megszüntekor az angliai adósság összege 4 millió font alatt volt, 1860-ban ez az összeg már 30 millió fontra szökött, 1880-ban 71 millióra, 1900-ban 133 millióra, 1913-ban 177 millióra és 1939-ben 351,8 millióra.

Az adósság eredetileg elsősorban a háborús költségekből és egyéb Indiára ruházott költségekből adódott, később még hozzájárultak a vasútépítkezések és más közmunkák költségei is, melyeket a kormány kezdeményezett. Az eredeti 70 millió főleg Lord Wellesley háborúiból eredt, az első afgán háborúkból, a szikh háborúkból és az 1857-es zendülés elfojtásából. A következő 70 millió fontból, mellyel az angol kormány 18 év alatt az eredeti összeget kétszeresére növelte, csak 24 millió fontot költöttek államvasutakra és öntözőművekre. A többi adósság legnagyobb részét olyan módszerrel hozták létre, hogy Indiát a legkülönfélébb költségekkel terhelték meg, melyek a legtávolabbi, vagy akár egész fantasztikus módon voltak csak kapcsolatba hozhatók Indiával, vagy az indiai brit uralommal. Odáig mentek ebben, hogy India terhére írták a török szultán tiszteletére rendezett londoni fogadás kiadásait, Anglia kínai és perzsiai diplomáciai és konzuli hivatalainak fenntartási költségeit, az abesszín háború költségeit és részben a földközitengeri flotta fenntartási költségeit.

„Azok a terhek, melyeket alkalmasnak találtak arra, hogy Indiára ruházzák, teljesen abszurdak. A zendülés költségeit, azt az összeget, amelybe a Társaság jogainak a Koronára való átruházása került, az egyidőben folyó kínai és abesszín háborúk költségeit, minden londoni kormányzati tételt, amely akár a legtávolabbról is vonatkozásba hozható volt Indiával egészen az Indiaügyi Hivatalban foglalkoztatott takarítónők fizetéséig és azoknak a hajóknak a fenntartási költségéig, melyek forgalomban voltak ugyan, de nem vettek részt a hadviselésben, valamint

indiai csapatoknak a behajózásuk előtti hathónapos otthoni kiképzésének költségeit — mindezt megkérdezetlenül az indiai paraszt számlájára írták, akinek semmiféle képviselete nem volt. A török szultán 1868-ban nagy pompával látogatást tett Londonban. A hivatalos bált az Indiaügyi Hivatalban rendezték meg és a számlával Indiát terhelték meg. Elmegyógyintézet Ealingben, adomány egy zanzibári misszió tagjainak, Anglia kínai és perzsiai konzuli és diplomáciai hivatalainak fenntartása, a földközitengeri flotta állandó költségeinek egy része, az Anglia és India közötti távíróvonal teljes költségei — mind olyan tételek voltak, melyeket 1870 előtt az indiai kincstár terhére írtak. Nem csoda, ha az Indiából származó jövedelmek évi 33 millió fontról az angol kormányzat első harminc esztendeje alatt évi 52 millió fontra duzzadtak és hogy India deficitje 1866-tól 1870-ig 11,5 millióra nőtt. 1857 és 1860 között egy 30 millió font összegű belső államadósságot hoztak létre, mely állandóan növekedett, miközben az angol államférfiak, az indiai elszámolások íly hozzáértő kezelése által, takarékosságukkal és pénzügyi jártasságukkal jó hírnevet szereztek maguknak"[3].

A vasútépítés fejlesztése akár olymódon, hogy a munkákat magáncégek végezték állami támogatással és garanciával, akár mint később, mikor az építkezést közvetlenül az állam végezte — óriási mértékben növelte az adósságot. Kialakult az a rendszer, hogy az állam 5 százalék kamatot biztosított bármely tőke számára, melyet angol tőkések ruháztak be a vasútépítkezésekbe. Nyilvánvaló, hogy ez a rendszer mindenféle szertelen és tékozló kiadásokra buzdított. 1872-ig az első 6000 mérföld 100 millió fontba került, vagyis mérföldenként több mint 16 000 fontba. „Bizonyos megegyezés állt fenn közöttük, — jelentette ki a vasúti elszámolások volt kormányrevizora 1872-ben az indiai pénzügyekkel foglalkozó parlamenti vizsgálóbizottság előtt — hogy nem fogják őket (a vállalkozókat) túlságosan ellenőrizni... nem is tudták mennyi pénzt adtak ki, amíg elszámolásra nem került a sor." Hatalmas összegeket tékozoltak el, „mivel a vállalkozóknak semmiféle takarékosságra nem volt okuk", jelentette W. N. Massey, a volt indiai pénzügyminiszter, ugyanazon vizsgálat alkalmával. „A pénz az angol tőkéstől jött, és amíg az ő 5 százaléka az Indiából származó jövedelemmel biztosítva volt, mindegy volt számára, vajjon kölcsönzött pénzét a Hugli folyóba dobják, vagy téglába és habarcsba fektetik... Nézetem szerint, ennél tékozlóbb vállalkozás még soha nem volt."

---

[3] *L. H. Jenks.* The Migration of British Capital. [A brit tőke vándorlása.] 223—224. old.

A XIX. század végéig 226 millió fontot költöttek a vasutakra olymódon, hogy haszon helyett 40 millió font veszteség volt kimutatható. Ez az összeg az indiai költségvetést terhelte. A századforduló után már sikerült hasznot kipréselni a vasutakból; és egészen 1943—44-ig, amikor a vasútépítkezésekből eredő sterlingtartozásokat behajtották, közel évi 10 millió fontnyi (1933—34-ben 9,7 millió font) összeget utaltak át Indiából Angliába a vasútépítkezésekből származó adósságok törlesztésére.

A vasútépítés fejlődésével, valamint a tea-, kávé- és gumiültetvények és néhány kisebb vállalkozás fejlődésével, a XIX. század második felében gyorsan kezdett előretörni az indiai angol magántőkebefektetés.

Ugyanebben az időszakban, a Keletindiai Társaság részéről gyakorolt monopolista korlátozások megszüntetése után, az angol magánbankügyletek is fejlődésnek indultak Indiában. A Presidency Bank-ekre [jegybankok] vonatkozó 1876-os törvény a három Presidency Bank-et a kormány védnöksége alá helyezte. Ezek a bankok később, 1921-ben, a mindenható Imperial Bank of India [Indiai Birodalmi Bank] néven egyesültek. Az Exchange Bank-ek [kereskedelmi bankok], amelyeknek központjai India területén kívül voltak, főleg az 1853-ban alapított Chartered Bank of India, Australia and China, továbbá a Mercantile Bank of India [Indiai Kereskedelmi Bank], mely egy szintén 1853-ban alapított, régebbi bankból keletkezett, az 1864-től fennálló National Bank of India [Indiai Nemzeti Bank], valamint az 1867-ben alapított Hongkong and Shanghai Banking Corporation (a „négy nagy" Exchange Bank) egyre jobban kifejlesztették működésüket Indiában és a Presidency Bank-ekkel együttesen, angol ellenőrzés alatt uralkodtak a pénzügy, kereskedelem és ipar felett. Az Indian Joint Stock Bank-ek [indiai egyesült bankrészvénytársaságok] megpróbáltak ezek uralma ellenére helytállni, de a külföldi bankok nagyobb előnyeivel szemben nem győzték az iramot. 1913-ban a külföldi bankok (Presidency Bank-ek és Exchange Bank-ek) birtokában volt a bankbetétek több mint háromnegyedrésze, ugyanakkor az Indian Joint Stock Bank-ek birtokában kevesebb mint egynegyedrész.

Sir George Paish 1911-ben a Királyi Statisztikai Társaság előtt tartott előadásában az 1909—10. évi indiai és ceyloni brit tőkebefektetések összegét (kivéve minden olyan magántőkét, melyet nem vállalat fektetett be, vagyis melyről adatszerű bizonyítékok

nem voltak könnyen hozzáférhetők) 365 millió fontra becsüli. Ez az összeg a következő tételekből állt:

	millió font[4]
Kormányzás és városi közigazgatás	182,5
Vasutak	136,5
Ültetvények (tea, kávé, gumi)	24,2
Villamosvasutak	4,1
Bányák	3,5
Bankok	3,4
Olaj	3,2
Kereskedelem és ipar	2,5
Pénzügyletek, föld, értékpapírok	1,8
Különféle	3,3

Ebből az igen tanulságos jegyzékből azt látjuk, hogy az indiai brit tőkebefektetés folyamata, az úgynevezett „tőkeexport", egyáltalában nem jelentette Indiában a modern ipar fejlesztését. Az 1914-es háború előtt az indiai brit tőkebefektetések 97 százalékát a kormányzat, a szállítás, az ültetvények és a bankok céljaira fordították, vagyis olyan célokra, melyek elősegítették az Indiába való kereskedelmi behatolást, India mint nyersanyagforrás és mint az angol áruk piaca kizsákmányolását. Ezek a tőkebefektetések a legkevésbbé sem voltak kapcsolatban az ipar fejlesztésével.

Sir George Paish becslése köztudomásúan konzervatív értékelés, amely bizonyos meghatározhatatlanabb elemeket kihagy a számításból. Más becslések szerint az 1914 előtti indiai brit tőkebefektetések összege 450 millió fontot (*H. E. Howard.* India and the Gold Standard. [India és az aranyalap.] 1911.), illetőleg 475 millió fontot tett ki (az *Economist* „Our Investments Abroad" [Külföldi befektetéseink] című cikke. 1909 február 20.).

2. *A finánctőke és India*

India finánctőkés kizsákmányolása tehát, bár már az első háború előtt nagyjából megvolt az alapja, teljesen csak a következő időszakban bontakozott ki.

India brit finánctőkés kizsákmányolásának új alapja, mely a már meglévő ipari tőkés és kereskedelmi kizsákmányolás feltételeiből

[4] Journal of the Royal Statistical Society. [A Királyi Statisztikai Társaság Évkönyve.] 74. köt. 1. rész. 1911 január 2. 186. old.

nőtt ki, kezdettől fogva — amint az Sir George Paish elemzése az indiai tőkebefektetések összetételéről 1909—10-ben kimutatja — csak kiegészítette a kereskedelem általi kizsákmányolást, nem pedig felváltotta. Mindamellett az arányokban beállott változás döntő jelentőségű lett az új időszak szempontjából.

Anglia XIX. századbeli ipari monopóliuma és uralkodó szerepe a világpiacon a XIX. század negyedik negyedében kezdett gyengülni. Hanyatlása a világ más részein, az új európai és amerikai versenytársakkal szemben, jelentős volt. Indiában a hanyatlás sokkal lassúbb volt, mert a politikai hatalom segítségével Anglia továbbra is biztosítani tudta uralmát. Egészen az 1914-es háborúig Anglia a világ többi részével szemben szilárdan tartotta az indiai piac kétharmadát. A XIX. század harmadik negyedének végétől kezdve azonban Indiában is megindult a hanyatlás lassú, de állandó folyamata.

Az 1874 és 1879 közötti öt esztendőben Anglia 82 százalékkal részesedett az indiai behozatalban, ehhez járult még a birodalom többi részének behozatala, ami 11 százalékot tett ki. A többi ország számára tehát csak az indiai piacnak nem egész egytizennegyede maradt meg. 1884—89-ben a 82 százalékos angol részesedés 79 százalékra csökkent; 1889—1904-ben 66 százalékra és 1909—14-ben már 63 százalékra esett.

De ugyanakkor a befektetett tőke profitja és a költségvetésből fedezett átutalások állandóan emelkedtek. 1913—14-ben az Anglia és India közötti kereskedelmi forgalom 117 millió font értékű volt; és minden árun, akár Angliából exportálták, akár Indiából 10 százalék volt a kereskedelmi haszon, ami 12 millió fontot eredményezett. Ha ehhez hozzávesszük a gyárosok 10 százalékos hasznát, amelyet minden Indiába exportált brit árun nyertek (78 millió fonton 8 milliót), valamint 8 millió font hajószállításból eredő jövedelmet (a kereskedelmi minisztérium 1913-ban végzett vizsgálata szerint India részesedése az Egyesült Királyság hajózásból származó összjövedelmében, mely 94 millió fontot tett ki, 9 százalék), akkor a brit kereskedelem, ipar és szállítás 1913-ban összesen 28 millió font hasznot húzott Indiából.

De az indiai brit tőkebefektetések összege H. E. Howard „India and the Gold Standard" című munkájának becslése szerint 1911-ben elérte a 450 millió fontot és az általános vélemény szerint ez az összeg közvetlenül az 1914-es háború előtt már 500 millió font fölé emelkedett. Ha az átlagos kamatlábat csak 5 százaléknak vesszük,

ez is 25 millió fontot jövedelmez. Ehhez még hozzá kell adnunk az azon tőkék profitjának és jövedelmének megfelelő összegét, melyek nem kereskedelmi vállalatokban fekszenek (hanem ültetvényekben, szénbányákban, jutában stb., ezek gyakran még 50 százalékos osztalékot is fizetnek), valamint a pénzügyletekből, átutalásokból, bank- és biztosítási ügyletekből eredő jövedelmeket. Ha ezt csak 15 millió font összegre értékeljük, akkor is a tiszta jövedelem összege 40 millió fontot tesz ki. Ugyanakkor a költségvetésből fedezett átutalások összege, nem számítva az adósság kamatát, 1913—14-ben 9 millió fontra emelkedett, úgyhogy a tőkebefektetésekből és a közvetlen sarcból származó haszon összege majdnem elérte az 50 millió fontot.

Az ilyen becsléseknek csak igen korlátolt értékük van összehasonlítás céljaira. Annyi azonban nyilvánvaló, hogy 1914-ben a tőkebefektetésekből származó kamat és profit, valamint a közvetlen sarc lényegesen felülmúlta az Indiából nyert kereskedelmi, ipari és hajózási profitot. *India finánctőkés kizsákmányolása jutott uralkodó szerephez a XX. században.*

Az 1914—18-as háború és az utána következő időszak óriási mértékben meggyorsította ezt a folyamatot. Az angolok részesedése az indiai piacból kétharmadrészről alig több mint egyharmadra csökkent. A japán, az amerikai és végül az újból erőre kapó német versenytársak a vámok és a birodalmi vámelőny ellenére is előretörtek. Az indiai ipari termelés, főleg a könnyűipar terén, az igen számottevő akadályok, anyagi nehézségek és a hivatalos akadályozó intézkedések ólomsúlya ellenére — melyek az 1914 előtti időszakban nyílt, majd a háborút követő időszakban leplezettebb formában jelentkeztek — mégis előrehaladt.

1913 és 1931—32 között az Egyesült Királyság részesedése az indiai importban 64 százalékról 35 százalékra esett. Ezt követően a vámelőnyt biztosító ottawai rendszabályok segítségével, amelyeket az indiaiak tiltakozása ellenére kényszerítettek az országra, 1934—35-ben a részesedés arányszámát erőszakkal 40,6 százalékra srófolták fel. Ez a szám azonban 1935—36-ban 38,8 százalékra és 1936—37-ben már 38,5 százalékra süllyedt. Japán részesedése az 1913—14-es 2,6 százalékról 1935—36-ban 16,3 százalékra emelkedett, Németországé ugyanazon idő alatt 6,9 százalékról 9,2-re, az Egyesült Államoké 2,6-ról 6,7 százalékra nőtt[6].

[6] Economist. 1937 február 13.

Burma 1937-ben történt adminisztratív különválasztása a legutóbbi években megváltoztatta a hivatalos statisztikai adatokat. Az indiai kormány gazdasági tanácsadója által évente kibocsátott „Review of the Trade of India" [Indiai Kereskedelmi Szemle] bemutatja, hogy a különböző országok milyen arányban részesednek az indiai piacból (Burmát kivéve):

AZ INDIAI IMPORT MEGOSZLÁSA

(százalékban)

	1935—36	*1937—38*	*1939—40*
Egyesült Királyság	31,7	29,9	25,2
Burma	17,5	14,9	19,0
Japán	13,0	12,8	11,7
Németország	7,9	8,8	4,0
Egyesült Államok	5,6	7,4	9,0

A második világháború idején India kereskedelme nagy változáson ment keresztül. Miután az ellenséges országokkal megszűnt a kereskedelmi kapcsolat, lényegesen megnőtt az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, valamint a középkeleti országok: Irán, Arábia, Irak, Törökország, Egyiptom stb. részesedése az indiai kereskedelemben. A „Review of the Trade of India in 1942—43" a következő adatokat közli: Az Egyesült Királyság részesedése az indiai importban 1942—43-ban 26,8 százalék volt (1939—40-ben 25,2 százalék), az Egyesült Államoké 17,3 százalék (1939—40-ben 9,0 százalék), Kanadáé 5,0 százalék (1939—40-ben 0,8 százalék), Ausztráliáé 2,9 százalék (1939—40-ben 1,4 százalék), a középkeleti országoké (Egyiptomot kivéve) 20,2 százalék (1939—40-ben 2,9 százalék), Egyiptom részesedése 1942—43-ban 7,4 százalék.

Az oroszlánrész még mindig Angliáé, részesedése nagyobb, mint valamennyi fő vetélytársáé együttvéve. Ez az oroszlánrész azonban fokozatosan csökken és az oroszlánnak egyre elkeseredettebben kell használnia karmait mind külföldi, mind indiai versenytársaival szemben, hogy megtartsa részét. 1936 óta India (Burmát is beleszámítva) már nem Anglia legfőbb vásárlója, mint az elmúlt évszázadban, hanem 1937-ben második, 1938-ban pedig harmadik helyre került.

Az indiai piacból való brit részesedés erős hanyatlása, mely a leggyorsabban az 1918 utáni időszakban bontakozott ki, mindenekelőtt India XIX. századi ipari tőkés kizsákmányolása fő területének,

a pamutáru-exportnak katasztrofális összeomlását tükrözte. A kereskedelem- és iparügyet vizsgáló Balfour-bizottság megállapította, hogy az angol pamutáru kivitele Indiába 1913 és 1923 között 57 százalékkal csökkent. Ennek mennyisége 1913-ban 3057 millió yard volt, vagyis majdnem fele Lancashire 7075 millió yardot kitevő teljes kivitelének. 1928-ban az Indiába irányuló kivitel 1452 millió yardra, 1939—40-ben pedig 144 millió yardra esett vissza. 1942—43-ban a behozatal csak 11 millió yard volt.

Miközben a régi alap ekként összeomlott, a finánctőkés kizsákmányolásból eredő profit új alapja állandóan nőtt és szélesedett. Sayer, a Bombay-i Kereskedelmi Kamara volt titkára az indiai brit tőkebefektetések összegét 1929-ben a *Financial Times*-ben a legkonzervatívabb alapon 573 millió fontra becsülte, de valószínűbb, hogy ez az összeg 700 millió font. Számítása szerint az összeg a következőképpen oszlott meg:

	millió font
A kormány sterlingadóssága	261
Garantált vasúti adósság	120
5 százalékos hadikölcsön	17
Beruházások Indiában bejegyzett vállalatokba	75
Beruházások az India területén kívül bejegyzett vállalatokba	100

Az Indiában működő vállalatokkal kapcsolatban feltüntetett 175 millió font az általános vélemény szerint szinte bizonyosan kisebb a valóságos összegnél, tehát, ha az összes befektetések összegét 700 millió fontnak vesszük, „valószínűleg nem járunk nagyon messze a valóságtól". Majd a következőket fűzte hozzá:

„Indiai pénzügyi érdekeltségünk fontosságát talán csak néhány szakértő tudja igazán értékelni. A legtöbb embernek nincs fogalma sem méretéről, sem sokféleségéről. Még az érdekeltek között is van sok kereskedő, bankár és gyáros, aki megközelítőleg sem tudná kiszámítani, hogy tulajdonképpen mekkora összegű tőkéről és szolgáltatásokról van szó. A külföldi tőke olyan sokféle formában kerül Indiába, hogy bármely számítás csak találgatás lehet"[6].

Egy későbbi, 1933-ra vonatkozó, az Indiai Brit Egyesült Kereskedelmi Kamarától származó becslés a teljes összeget egymilliárd

[6] Financial Times. 1930 január 9.

fontban állapította meg. Ebből 379 millió font a kormány sterling-adóssága, 500 millió fontot tesz ki az India területén kívül bejegyzett, de Indiában működő vállalatok befektetése, a megmaradt összeg az Indiában bejegyzett vállalatok befektetéseiből és egyéb különféle befektetésekből áll[7].

Ez az egymilliárd font nem kevesebb, mint egynegyed része annak a négymilliárd fontot kitevő összegnek, melyre Anglia összes külföldi befektetéseit becsülik. Sir George Paish 1911-es becslése szerint Anglia indiai tőkebefektetései összes külföldi befektetéseinek 11 százalékát képviselik. *Ez az egykilencedről egynegyedre, 11 százalékról 25 százalékra való emelkedés megmutatja India növekvő fontosságát a legújabb korban az angol finánctőke számára és megmagyarázza a modern imperialista politikát, mely különleges rendelkezésekkel védi az indiai brit pénzügyi érdekeltségeket.*

Mi az értéke annak az egész sarcnak, melyet Anglia a modern imperialista kizsákmányolás módszereivel Indiából évről-évre kipréselt? Két indiai közgazdász, K. T. Sah és K. J. Khambata „The Wealth and Taxable Capacity of India" című, 1924-ben megjelent művükben igyekeztek ezt hozzávetőlegesen megállapítani. Az 1921—22. évi statisztikai adatokra alapozva számításaikat, a következő eredményekre jutottak (rupiában végzett számításaikat kiegészítettük az 1921—22-es, 1 shilling 4 pennys hivatalos árfolyam szerinti megfelelő sterling átszámítással).

---

[7] A második világháború utáni és az új dominiumi viszonyok között eszközölt angol (és amerikai) tőkebefektetések nagyságára vonatkozóan nem szerezhetők be pontos adatok. Az angolok számos régi vállalatban lévő részesedésüket (a háborúutáni magas inflációs árakon) eladták indiai vállalkozóknak, de ugyanakkor jelentős méretű angol és amerikai tőkebehatolás indult meg, új formák közepette, főleg az új egyesült indiai-brit és indiai-amerikai részvénytársaságok útján. Indiának a második világháborúból származó sterlingkövetelései, amelyek eltörölték India adósságát, Indiát névlegesen Anglia „hitelezőjévé" tették. A sterlingfelesleg azonban a valóságban azoknak a kifizetetlen tételeknek az összege volt, amelyeket Indiából a háború folyamán kisajtoltak. Ezeknek a tételeknek nagy részét a háború után befagyasztották, várva a tárgyalásokra, amikor majd töröltethetik (lásd 179—180. old.). B. R. Senoj, az indiai Federal Reserve Bank [Szövetségi Takarékbank] közgazdásza, „The Sterling Assets of the Reserve Bank of India" [Az Indiai Takarékbank sterlingkövetelései] (Oxford University Press, 1946) című művében az indiai brit követelések teljes összegét 1945-ös árszínvonalon 2274 millió fontra becsüli. Ez azonban túlmagas becslés, amely az árak emelkedését számításbavéve, megsokszorozott régebbi, háborúelőtti becsléseken alapszik, nem pedig valamely újabb vizsgálat adatain.

AZ ÉVI SARC, MELYET INDIÁBÓL ANGLIA ÉS A KÜLFÖLDI ORSZÁGOK HÚZNAK (1921—1922)

	millió rupia	*millió font*
Politikai jellegű és költségvetésből fedezett átutalások	500	33,3
Az Indiában bejegyzett külföldi tőkének fizetett kamat	600	40,0
A külföldi vállalatoknak fizetett teher- és személyszállítási költségek	416,3	27,7
A banküglyletek után fizetendő jutalékok	150	10,0
Indiában élő külföldi üzletemberek és szakemberek haszna stb.	532,5	35,5
	2 198,8	146,5

Ez a nagyjából 2200 millió rupiát, vagyis közel 150 millió fontot kitevő összeg azt jelenti, hogy a számítások idején minden angliai lakosra 3 font, vagy minden nagy adófizető angliai polgárra közel évi 1700 font jutna.

Később, az áraknak az 1921—22-es igen magas árszínvonalról való lezuhanása után Sir M. Viszveszvaraja „Planned Economy for India" [Tervgazdaság India számára] című 1934-ben megjelent művében igyekszik felbecsülni a sarc összegét. A következő eredményt érte el (a rupiában számított összegek mellett feltüntettük az akkori, 1 shilling 6 pennys árfolyam szerint átszámított font-összegeket):

	millió rupia	*millió font*
Brit és egyéb külföldi hajózási szolgálat	350	26
Devizáért és egyéb járandóságképpen a külföldi bankoknak fizetendő összeg	210	16
Az indiai iparágakban működő brit állampolgárok üzleti nyeresége, fizetése stb.	400	30
Az indiai brit befektetések után fizetett kamat	650	49
	1 610	121

Ezek az adatok „nem foglalják magukba a nyugdíjak és egyéb költségvetésből fedezett átutalásokként Angliába hivatalosan átutalt összegeket, valamint az azokkal a nem angol állampolgárokkal szemben fennálló kötelezettségeket, akiknek kereskedelmi kapcso-

latai k vannak Indiával". A költségvetésből fedezett átutalások, nem számítva az adósság után fizetett kamatot, 1933—34-ben 14 millió fontot tettek ki, és a teljes összeget 135 millió fontra emelték. Tekintve, hogy az indiai árak mutatószáma az 1921. évi 236-ról 1933-ban 121-re esett, látható, hogy ez az összeg, ha helyesen értékeljük, az egy évtizeddel előttihez képest jelentékeny növekedést mutat. Minthogy azonban számos tételre vonatkozóan hiányzanak a pontos statisztikai adatok, ezek a becslések csak hozzávetőleges képet adnak.

Legutóbb Lawrence K. Rosinger mutatta ki, mekkora sarcot fizet India évenként Angliának, „Independence for Colonial Asia — the Cost to the Western World" [Milyen hátrányokkal járna a gyarmati Ázsia függetlensége a nyugati országok számára] című munkájában, mely 1945-ben jelent meg az Amerikai Külpolitikai Társaság kiadásában. Szerinte az évi sarc összege, amely az alább felsorolt tételekből áll, 135 millió font.

	millió font[8]
A 670 millió fontot kitevő beruházások után az angol 6—7—8 százalékos kamatláb mellett fizetett kamatok összege...	46
Költségvetésből fedezett átutalások	33
Kereskedelem	30
Hajózás	20
Az Indiában szolgálatot teljesítő angolok átutalásai	6
	135

Ha tekintetbe vesszük a pontosan ki nem számítható tényezők legszélesebb skáláját, arra a nyilvánvaló és elkerülhetetlen következtetésre jutunk, hogy India kizsákmányolása a legújabb korban sokkal fokozottabb, mint megelőzőleg volt. A becslések szerint a brit uralom háromnegyed évszázada alatt, egészen addig az időpontig, amikor a brit kormány vette át a hatalmat, az Indiából kipréselt teljes sarc összege 150 millió font volt. A modern korban, a háborút megelőző két évtized alatt az Indiából szedett angol sarc *évi* összege mozgott 135—150 millió font körül. Indiának ez a fokozott kizsákmányolása a fináncкapitalizmus körülményei között az alapvető oka az egyre mélyülő válságnak és az egyre erősödő imperialistaellenes harcnak Indiában.

[8] Hindustan Standard. Kalkutta, 1945 július 5.

3. *Az iparosodás kérdése*

Tőkés körökben igen elterjedt az a nézet, hogy az indiai brit uralom modern finánctőkés időszakának kibontakozása, különösen az 1914—18-as háború óta, bár fokozott kizsákmányoláshoz vezetett, bizonyos mértékben előmozdította az ipar és a gazdasági élet fejlődését, szemben azzal a bomlással, mely a szabadkereskedelem elvén nyugvó ipari kapitalizmus uralmát jellemezte. A modern imperialista propaganda, amely arra törekszik, hogy Indiát a világ egyik „vezető ipari országának" tüntesse fel (az angol kormánynak ez a dagályos kijelentése, amely 1922-ben hangzott el Genfben, a legnagyobb mértékben kétes adatokra támaszkodik[9] és az volt a célja, hogy az angol kormánynak még egy helyet biztosítson a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal elnökségében), támogatja ezt a nézetet és elvben jóindulatú álláspontot vall magáénak India ipari fejlődésével kapcsolatban.

Ha megvizsgáljuk a tényeket, látni fogjuk, hogy ez a nézet a legkevésbbé sem indokolt. Igaz, hogy az ipar bizonyos fokig fejlődött Indiában, részben az 1914-es háború előtt és főleg azóta, de ez a fejlődés semmiképpen sem hasonlítható össze más nagy Európán kívüli ország egyidejű fejlődésével. Az az ipari fejlődés, mely valóban végbement, tulajdonképpen a brit finánctőke ellen mind pénzügyi, mind politikai téren vívott erős harc eredményeképpen jött létre. A fejlődés ezenkívül igen egyoldalú volt, főleg a könnyűiparban ment végbe, a döntően fontos nehézipar ágai viszont igen gyengén fejlődtek. Mint az első fejezetben adott előzetes vizsgálatunk már jelezte, lehetetlenség arról beszélni, hogy Indiában általános iparosodási folyamat ment végbe.

---

[9] Lord Chelmsford a Népszövetség Tanácsa 1922 októberi ülésén az indiai kormány nevében kijelentette:

„El kell ismernünk India különleges kívánságát, hogy soroljuk a nyolc fő ipari ország közé. Követelését széles általános alapokra helyezte és igazolásához nem szükséges bonyolult statisztikai módszerek. Iparból élő lakosságának száma körülbelül 20 millióra tehető."

Azt már nem fejtette ki, hogy ez a „20 millió iparból élő" lakosság főleg kézművesekből és háziipart űző munkásokból áll, hogy azoknak az ipari bérmunkásoknak a száma, akik a 10, vagy ennél több személyt foglalkoztató üzemekben dolgoznak, az 1921-ben készült ipari statisztika jelentése szerint 2,6 millió, hogy ezek közül közel 1 millió ültetvénymunkás, nem pedig ipari munkás, és hogy azoknak a munkásoknak a száma, akikre a Factories Act [gyári törvény] vonatkozik, összesen 1,3 millió.

Az imperializmusnak India ipari fejlődésével szemben kifejtett ellenállása 1914-ig nyilt és leplezetlen volt. Ugyanaz a magatartás, amely meghatározta Anglia viszonyát Amerikához a függetlenségi háború előtt és amely a legszigorúbban megtiltotta, hogy az amerikai gyarmatokon acélkohókat állítsanak fel[10], határozta meg 1914-ig Anglia Indiával szemben követett politikáját. Sir Valentine Chirol ezeket írja 1922-ben „a tisztán indiai vállalkozásokkal szembeni" hivatalos „féltékenységről", amely az 1914-es háborúig teljesen leplezetlen volt:

„India ipari fejlődésével szemben tanusított magatartásunk a multban nem volt valami becsülésreméltó és a kormány csak a háborús szükségletek kényszerítő hatása alatt változtatta meg a tisztán indiai vállalkozásokkal szemben korábban tanusított tartózkodó magatartását, ha ugyan nem féltékenységét"[11].

Hasonlóképpen hangzik az 1921. évi kormányjelentés:

„A háborúelőtti időkben a Whitehall minden olyan kísérletet sikeresen elnyomott, amely újfajta gyárak alapításával és kormánytámogatással igyekezett előbbrevinni India iparát"[12].

Sir John Hewett 1907-ben a következőket jelentette ki:

„A technikai és ipari oktatás kérdése több mint 20 éve áll a kormány és a közönség előtt. Talán nincs olyan kérdés, amelyről többet írtak, vagy beszéltek volna és amelynek megoldása terén kevesebb történt volna"[13].

Az az eset, melyre az 1921. évi kormányjelentés utal, megemlítve, hogy a „Whitehall sikeresen elnyomta" India ipari fejlődését, azt követően történt, hogy Lord Curzon kezdeményezésére 1905-ben megalakították a Kereskedelem- és Iparügyi Hivatalt és hogy 1908-ban a madraszi kormány kinevezte az Iparügyi Hivatal igazgatóját. A madraszi Iparügyi Hivatal működése „tiltakozást váltott ki a helyi európai kereskedelmi körökből, amelyek úgy látják, hogy az komolyan fenyegeti a magánvállalkozás érdekeit és az ál-

---

[10] *Adam Smith.* Wealth of Nations. IV. kót. 7. fej.

[11] Sir Valentine Chirol cikke az Observer-ben 1922 április 2.

[12] Moral and Material Progress of India. [India erkölcsi és anyagi haladása.] 1921. 144. old.

[13] Sir John Hewett, az Egyesült Tartományok kormányzóhelyettesének felszólalása az Indiai Ipari Konferencián 1907-ben.

lam részéről jogtalan beavatkozást jelent olyan ügyekbe, amelyek nem tartoznak a kormány hatáskörébe"[14]. 1910-ben a Whitehall tilalma egy Lord Morley államtitkár aláírásával ellátott élesen elítélő hangú memorandum formájában lecsapott a kísérletre:

„Megvizsgáltam a madraszi kormány beszámolóját azokról a kísérletekről, melyeket a tartományban új iparágak létesítése érdekében tett. Az eredmények sok munkáról és leleményességről tanuskodnak, de mégsem tudják eloszlatni kételyeimet az államnak ilyen irányban történő erőfeszítései hasznosságát illetően, hacsak nem korlátozódnak szigorúan az ipari oktatásra és a kereskedelmi vállalkozás látszatát is elkerülik ... Nincs kifogásom ipari tájékoztató iroda létesítése ellen, vagy az ellen, hogy egy ilyen központ tájékoztatást és tanácsokat adjon az új iparágakkal, ipari folyamatokkal vagy felszerelésekkel kapcsolatban, feltéve, hogy nem avatkozik szándékosan a magánvállalkozás hatáskörébe"[15].

A jegyzék „halálos hatásáról" az indiai ipari bizottság jelentése számol be (4. old.).

India ipari fejlődését nemcsak adminisztratív eljárásokkal, vagy eljárások elmulasztásával akadályozták, hanem határozott vámpolitikával is gátolták. Amikor az igen gyenge indiai pamutipar a XIX. század hatvanas és hetvenes éveiben fejlődésnek indult, Anglia azonnal felemelte szavát és követelte a pamutárura is kiterjedő behozatali vámból eredő jövedelem eltörlését. 1874-ben a Manchesteri Kereskedelmi Kamara beterjesztett egy ilyen értelmű feljegyzést és 1877-ben a képviselőház határozatot fogadott el erre vonatkozólag. Lord Salisbury a határozatot továbbította az indiai kormányhoz. A határozat célját teljesen világossá tette az aggodalom, mellyel Lord Salisbury rámutatott a tényre, hogy rövidesen „még öt textilgyár kezdi meg működését és hogy 1877 március végére, a becslés szerint már 1 231 284 orsó lesz üzemben Indiában"[16]. 1879-ben meg is szüntették a durvább pamutárura kiszabott vámot, tekintve, hogy ennek a cikknek erős versenytársa volt, majd 1882-ben valamennyi behozatali vámot, kivéve a sót és italokat terhelő vámokat eltörölték. Amikor 1894-ben a pénzügyi helyzet szükségessé tette az általános behozatali vám, köztük a pamutárura kiszabott vám visszaállítását, újabb fogással olyan fogyasztási adót szabtak ki minden indiai gyárilag előállított szövetre, amelyre nincs

[14] Az indiai ipari bizottság jelentése. 70. old.
[15] Lord Morley 1910 július 29-én kelt jegyzéke.
[16] Lord Salisbury 1877 augusztus 30-án kelt levele a főkormányzóhoz.

példa egy ország gazdaságtörténetében sem. E fogyasztási adó, amelyet 1896-ban 3,5 százalékban állapítottak meg, 1917-ig teljes mértékben érvényben volt. Ekkor részben csökkentette hatását az, hogy a behozatali vámot 3,5 százalékról 7,5 százalékra emelték. Végleg csak 1925-ben törölték el (tulajdonképpen a textilmunkások sztrájkjának kényszerítő hatására).

Ilyen körülmények között az ipari fejlődés 1914-ig rendkívül lassú és kisméretű volt. 1914-ben a gyári törvény hatálya alá tartozó ipari munkások száma csak 951 000 volt. A fejlődés főleg a pamutiparra korlátozódott, ahol az indiai tőke igyekezett előretörni, és a jutaiparra, ahol az angol tőke igyekezett az olcsó indiai munkaerőt hasznothajtó fegyverként az angol jutamunkások követeléseivel szemben felhasználni. A gépipart csupán gépjavító műhelyek képviselték, amelyek főleg a vasutak szolgálatában álltak; az 1914-es háború előestéjén éppen csakhogy elkezdték a vas- és acélgyártást, gépeket egyáltalán nem gyártottak.

Az első világháború kitörésekor a kormány nyilvánosságra hozta, hogy politikájában teljes fordulat áll be. Hivatalosan kijelentette, hogy célja gazdasági téren az iparosítás és politikai téren a felelős kormány megalakítása. Az új politikát elsőnek Lord Hardinge alkirály proklamálta 1915-ben:

„Mind világosabbá válik, hogy a háború után olyan politikát kell folytatnunk, mely határozottan és tudatosan India ipari teljesítőképességének emelésére irányul, hacsak nem akarjuk, hogy India a külföldi nemzetek gyárosainak dömping-területévé váljék. Ezek annál erőteljesebben fognak versenyezni a piacokért, mentől inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a nagyobb nemzetek politikai jövőjét gazdasági helyzetük határozza meg. A kérdéssel kapcsolatban az indiai közvélemény egyöntetű álláspontot foglal el és ezt nem lehet számításon kívül hagyni...

A háború után India jogosnak fogja tekinteni, hogy megkövetelje kormányától a legteljesebb segítséget ahhoz, hogy — amennyire azt a körülmények megengedik — ipari országgá váljék"[17].

Ezt követően 1916-ban kinevezték az indiai ipari bizottságot, melynek elnöke Sir Thomas Holland, a Bányamérnökök Intézetének elnöke lett. A bizottság 1918-ban tette meg jelentését. Az indiai alkotmányjogi reformokkal foglalkozó Montagu—Chelmsford-jelentés 1918-ban szintén meghatározta a célt:

---

[17] Lord Hardinge jelentése az indiaügyi miniszterhez. 1915 november 26.

„Minden területen a legsürgetőbben lép fel az ipar fejlesztését elősegítő politika követelménye. Erre nemcsak azért van szükség, hogy India gazdasági helyzetét megszilárdítsuk, hanem azért is, hogy eleget tegyünk az indiai nép törekvéseinek...

A Birodalom érdekei is azt kívánják, gazdasági és katonai szempontból egyaránt, hogy India erőforrásait a jövőben jobban kihasználjuk. Fel sem tudjuk mérni, micsoda erőgyarapodást fog jelenteni az iparosított India a Birodalom számára"[18].

A politikai vonal e hirdetett megváltoztatásának okai a háború körülményeiből adódtak, amint ez a hivatalos nyilatkozatokból is világosan kitűnik. Az okok három fő csoportját különböztethetjük meg.

Először: katonai stratégiai okok. A háború körülményei, az összeköttetési és utánpótlási utak megszakadása és nem utolsó sorban a mezopotámiai botrányok feltárták a régifajta indiai birodalom és az egész keleti brit stratégiai helyzet gyengeségét, mely annak volt a következménye, hogy az angolok nem teremtették meg Indiában a modern ipar legalapvetőbb elemeit sem és ennek következtében a döntő fontosságú katonai szükségletek ellátása a távoli, tengerentúli szállításoktól függött. Hogy milyen nagy mértékben befolyásolta ez a megfontolás az angol uralkodókat, az kifejezésre jut a Montagu—Chelmsford-féle jelentésben, mely számolt India, mint a „keleti hadszíntér" alapja modernizálásának szükségességével.

„Az a tény, hogy a tengeri összeköttetés átmenetileg megszakadhat, arra kényszerít bennünket, hogy Indiára támaszkodjunk, mint hadianyagtámaszpontra a keleti hadszíntéren véghezvitt védelmi hadműveleteinkben. Manapság egy iparilag fejlett ország termékeinek listája, ha minőségileg nem is, de jellegükben annyira egyeznek a hadianyagok listájával, hogy India erőforrásainak kifejlesztése majdnem katonai szükségesség."

A második csoportba tartoznak a gazdasági okok. A külföldi versenytársak kezdték megtörni Anglia monopóliumát az indiai piacon és az angol ipar pozíciójának a háborús szükségletek következtében történt meggyengülése azzal fenyegetett, hogy utat nyit a háború után a külföld további gyors előretörésének és az indiai piac elvesztéséhez vezet. Fennállt az a veszély, amint azt Lord Hardinge kifejtette, hogy India „a külföldi nemzetek gyárosainak dömpingterületévé válik". Ha ennek megakadályozására vámrendszert

[18] Montagu—Chelmsford jelentés, 267. old.

vezetnek be, ezzel kettős célt érnek el. Először, amennyiben az indiai ipar fejlesztésével kiszorítják a külföldi gyárosokat, az angol pénzügyi és politikai hatalom kedvezőbb lehetőséget tud biztosítani a végső profit kisajtolására a brit tőke számára, mintha valamilyen független külföldi kapitalista hatalom javára elveszne a piac. Másodszor, a vámrendszer bevezetése előkészítené az utat a birodalmi vámelőny biztosításához, támogatná Britanniát az indiai piac visszanyerésében.

Harmadszor: belpolitikai okok. Ahhoz, hogy Anglia a háború alatt és az azt követő zavaros időkben hatalmát fenn tudja tartani, fontos volt, hogy biztosítsa az együttműködést az indiai burzsoáziával. Ennek megteremtésére gazdasági és politikai téren egyaránt olyan engedményekre és engedményekre vonatkozó ígéretekre volt szükség, amelyekkel megnyerhette a burzsoázia támogatását. „Az indiai közvélemény... álláspontját — utalt rá Lord Hardinge előrelátóan — nem lehet számításon kívül hagyni."

A politikai vonal megváltoztatásának módszere védővámrendszer bevezetése volt. Első lépésként a pamut darabárura kiszabott vámot 1917-ben 7,5 százalékra és 1921-ben 11 százalékra emelték, míg a fogyasztási adó, egészen 1925-ig, mikoris végleg eltörölték, 3,5 százalék maradt. Az általános behozatali vámot 1921-ben 11 százalékra és 1922-ben 15 százalékra emelték. 1921-ben pénzügyi bizottságot neveztek ki. Ez 1922. évi jelentésében a „megkülönböztető védelem" érdekében lépett fel olymódon, hogy minden egyes eset külön alapos megvizsgálását követelte. Ugyanakkor a bizottság öt indiai tagja ellenmemorandumot adott ki a teljes védelem mellett. A Vámhivatalt, amelyet a jelentés ajánlott, 1923-ban állították fel. Az első legfontosabb kérdés, mellyel foglalkoznia kellett, a vas- és acélipar döntő kérdése volt. 1924-ben a vas- és acélipar 33,33 százalékos védővámot és még ezenkívül prémiumrendszert biztosított magának.

Ebben az időben nagyon felcsigázódtak az indiai ipari tőkések reményei aziránt, hogy a kormány előremutató politikát fog folytatni és támogatni fogja őket. Ez volt a Szvaradzs Párt, vagyis az indiai haladó kapitalizmus pártjának korszaka. Ez a párt győzte le 1923-ban a Nemzeti Kongresszusban a Gandhi vezette „nem együttműködési" politikát és uralta politikájával az 1923—26-os éveket. Az első párt volt, mely belépett a tanácsadó testületekbe; ezzel az volt a célja, hogy belülről vezesse a harcot és végül áttérjen a „megbecsülésen alapuló együttműködés" politikájára. Mindezekben a

reményekben azonban az elkövetkező években mélyen csalatkozniok kellett.

4. *Az iparosodás hátráltatói*

A vas- és acélipar érdekében 1924-ben bevezették a védővám- és szubvenciórendszert és ezzel az 1914—18-as háború után az ipar fejlesztését célzó kormánytámogatás elérte csúcspontját. Ettől kezdve megindult a gyors visszaesés.

Az indiai ipari bizottság gondosan kidolgozott tervéből, arra vonatkozólag, hogy felállítanak egy Birodalmi Iparügyi Hivatalt, nem lett semmi. Ez a szerv az egyes tartományokban a tartományi hivatalok egész hálózatát irányította volna. A központi szervet sohasem állították fel, ellenben a tartományi hivatalokat, hasonlóan a közoktatásügyhöz, az „átadott" ügyek sorába iktatták — vagyis megfosztották őket pénzalapjuktól, és azután az indiai minisztereket tették felelőssé a hivatalok tehetetlenségéért. Az 1934-ig elért eredményekről egy hozzáértő külső megfigyelő a következőképpen nyilatkozik:

„Sajnos, a központi szervet még nem állították fel; és az 1919-es alkotmányjogi reformokkal a tartományi szervezetet, a közoktatásüggyel együtt az «átadott» ügyek közé sorolták és a választott törvényhozó testületeknek felelős helyi kormányoknak adták át. Tekintve, hogy a rendelkezésre álló pénzalap teljesen elégtelen volt, sajnos, nem lehetett lényegbevágó kezdeményezéseket indítani. Az ipar támogatása továbbá átfogó egységes kormánypolitikát követel, nemcsak a nyersanyagok és a gyártási módszerek, hanem a piac tekintetében is. Ennek tulajdonképpen kapcsolatban kell lennie a közoktatásüggyel és majdnem minden más üggyel, mely valóban nemzeti érdekű. Kérdéses, vajjon az Indiában felállított tartományi hivataloknak lesz-e bármilyen jelentős hatásuk"[19].

A Központi Ipari Tájékoztató és Kutató Irodát jóval később állították fel és három évre bőkezűen 37 500 fontot juttattak neki. Kijelentették, hogy elsősorban a selyemkultúrával és a kéziszövéssel kell foglalkoznia!

„Az eddig nyilvánosságra hozott gyakorlati eredmények a következők:

[19] *D. H. Buchanan.* The Development of Capitalist Enterprise in India. 274. old.

a Központi Ipari Tájékoztató és Kutató Iroda, melynek céljaira a most következő három év alatt 5 lakh rupiát (37 500 fontot) fognak fordítani, éppen most kezdi meg működését és figyelmét a selyemhernyótenyésztésre és kéziszövésre fogja fordítani. A nehézipart, amelyre jelenleg a legnagyobb szükség van, szigorúan érintetlenül hagyja és az ország gazdasági fejlesztésével kapcsolatos hosszúlejáratú tervek, ha egyáltalán vannak ilyenek, bizonytalanságba és titokzatosságba vannak burkolva"[20].

Azután, hogy 1924-ben a vas- és acélipar számára a védővámot biztosították, más iparágak is védelmet kértek a Vámhivataltól. Az esetek legnagyobb részében, melyek között a legfontosabb a cement- és papíripar volt, a kérést nem hagyták jóvá. Említésreméltó, hogy kivételt képezett a gyufaipar, amelynek megadták a védővámot; a gyufaipar ugyanis külföldi érdekeltség volt.

Még jellegzetesebb volt az a mód, ahogy a vas- és acélipar védőrendszere kérdését kezelték, amikor 1927-ben ennek megújítására került a sor. Az alapvető vámokat leszállították; a támogatást beszüntették. És, ami a legfontosabb volt, bevezettek egy új elvet — a birodalmi vámelőny elvét, vagyis angol gyártmányok behozatalát elősegítő vámokat léptettek életbe.

A birodalmi vámelőny elve lett most a vámrendszer alapja. 1930-ban a birodalmi vámelőny jogát kiterjesztették a pamut darabárura. 1932-ben megkötötték az Ottawai Egyezményt és az általános indiai tiltakozás és az Indiai Törvényhozó Testület ellenséges szavazata ellenére a birodalmi vámelőnyt, mint általános rendszert, rákényszerítették Indiára. Anglia részesedése az indiai importban 1931—32-ben 35,5 százalék volt. Ez a szám 1934—35-re 40,6 százalékra emelkedett. A japán és más nem angol pamutárura 50 százalékos vámot szabtak ki (sőt, 1933-ban, a heves kereskedelmi háború idején 75 százalékosat), ugyanakkor az angol pamutárura kiszabott vámot 20 százalékra csökkentették. Semmibevették a Vámhivatal 1933-as jelentését is, amelyben tiltakozott a pamutiparra kényszerített birodalmi vámelőny ellen.

Amellett, hogy a vámrendszer közvetlenül segítette a brit ipar versenyképességét, Indiában is úgy hatott az ipar fejlődésére, hogy főleg a külföldi, legtöbb esetben brit érdekeltségeknek kedvezett. Amint később látni fogjuk, a nagy külföldi monopóliumok, hogy szabadon kihasználhassák a védővámrendszert, leányvállalatokat

[20] *M. Viszveszvaraja.* Planned Economy for India. 247. old.

létesítettek Indiában és komolyan veszélyeztették az indiai ipar fejlődését.

Így az 1920-as évek elejének vámrendszerét, melyet eredetileg az indiai ipar támogatása eszközének hirdettek, az ezután következő időszakban átalakították az angol ipart támogató birodalmi vámelőny rendszerévé (ugyanakkor India cserében megkapta azt az előjogot, hogy kedvező vámok mellett exportálhassa nyersanyagát és félkész áruit — vagyis, kísérletet tettek arra, hogy visszatérjenek az 1914 előtti rendszerhez). Világos, hogy ez nagy mértékben megváltoztatta a vámrendszer jelentőségét. Az 1914-es háború előtt még a reakciós Curzon-kormány is ellene volt, hogy a birodalmi vámelőnyt bevezessék Indiába, tekintve, hogy az Indiára nézve tiszta veszteséget jelentene. A brit gyárosokkal, az indiai piac legnagyobb monopolistáival szemben az indiai ipari vállalkozók nem kevésbbé kívántak védelmet, mint a többi idegen gyárossal szemben. A brit kapitalizmus viszont elsősorban annak megakadályozására kívánt vámokat Indiában, hogy a nem angol versenytársak elárasszák az indiai piacot. Innen eredt az érdekösszeütközés. Az összeütközés nyilt formát öltött, amikor az Indiai Törvényhozó Testület 66 szavazattal 58 ellenében leszavazta az 1935 januárjában javasolt kereskedelmi egyezményt, mely magábanfoglalta az Ottawai Egyezmény pontjait és a birodalmi vámelőny rendszerét még jobban kiszélesítette. A brit kormány erőszakkal érvénytelenítette a szavazatot és az egyezményt Indiára kényszerítette. Az ellentét nyiltan megmutatkozott; az 1916—18-as évek „jóindulatú" légköre régen a multé volt[21].

Ugyanez a folyamat figyelhető meg a gazdasági élet egyéb területein is. A közvetlenül az 1914—18-as háborút követő rövidéletű fellendülés Indiában még lázasabb volt, mint máshol. A pamut- és jutagyárak óriási haszonnal dolgoztak. A legnagyobb bombay-i pamutgyárak 1920-ban átlagosan 120 százalékos osztalékot fizettek; az osztalék bizonyos esetekben elérte a 200, 250 és 365 száza-

[21] Az ellentét még nyiltabban megmutatkozott India és az Egyesült Királyság között 1939 márciusában lefolyt újabb kereskedelmi egyezmény tárgyalása alkalmával. Az egyezményt az Indiai Torvényhozó Testület 1939 márciusában 59 szavazattal 47 ellenében elvetette; az Indiai Kereskedelmi Kamarák Szövetségének bizottsága szintén kifejezte ellene tiltakozását. Az angol kormány a Törvényhozó Testület szavazatát ismét érvénytelennek nyilvánította és az indiai képviselők tiltakozása ellenére kikényszerítette a kereskedelmi egyezményt.

lékot is[22]. A legnagyobb jutagyárak átlag 140 százalékos osztalékot fizettek, de gyakran elérték, a külön osztalékot is beleszámítva, a 400 százalékot is. 41 brit ellenőrzés alatt álló jutagyár 4 évi jelentései 1918—21-ig 6,1 millió font össztőkén 22,9 millió font profitot mutatnak ki a tartalékolt 19 millió fonton kívül. Vagyis 6 millió font tőkén 4 év alatt 42 millió font volt az összny ereség.

A közvetlenül háborútáni években az angol tőke abban a reményben özönlött Indiába, hogy ilyen óriási profitot húzhat. Megelőzőleg Sir George Paish az 1908—10-ben Indiába és Ceylonba kivitt angol tőke átlagösszegét mintegy 14—15 millió fontra, vagyis az összes angol tőkekivitel 9 százalékára becsülte. 1921-ben ez az összeg 29 millió fontra, vagyis az összes tőkekivitel több mint egynegyedére, 1922-ben 36 millió fontra, vagyis ismét több mint egynegyedével emelkedett; 1923-ban még mindig 25 millió font volt, vagyis az egésznek egyötöde. Az 1920—21 és az 1921—22-es években, 1856—62, a vasúti befektetések időszaka óta először, még névleges importtöbblet is mutatkozott. De ez tulajdonképpen részben a kormány arra irányuló kísérletének végzetes következményeit tükrözte, hogy a rupia árfolyamát mesterségesen 2 shillingen tartsa. Ez mesterségesen ösztönözte az importot, tönkretette az indiai exportőröket és a kormánynak nem kevesebb mint 55 millió fontba került az a hiábavaló igyekezet, hogy az árfolyamot fenn tudja tartani.

De 1920 végén és 1921-ben bekövetkezett a válság, amelyet a kormány árfolyampolitikája még súlyosbított. A kormány felhagyott a 2 shillinges árfolyammal és a rupia hirtelen 1 shilling 4 pennys színvonalra zuhant. Ez tönkretette az importőröket és a csődtömeg több mint 30 millió fontot tett ki. Számos olyan indiai cég ment tönkre az ezt követő években, amely a háborút követő fellendülés idején létesült. Amikor kiderült, hogy a háborút követő fellendülés rendkívüli profitjának folytatódására már nem lehet számítani, megszűnt az angol tőke beözönlése. 1924-ben ennek teljes összege 2,6 millió fontra esett vissza, ami az azévi angol tőkekivitel tizenötöd részét jelentette. 1925-ben 3,4 millióra, 1926-ban 2 millióra és 1927-ben 1 millió alá esett, vagyis az angol tőkekivitel nem egészen fél százalékává zsugorodott.

Az alább következő adatok, amelyek a háború előtt és a háború után Indiába és Ceylonba exportált brit tőke összegét mutatják,

---

[22] *Arno Pearse.* The Cotton Industry of India. [India pamutipara.]

igen tanulságosak (a háborúelőtti helyzetre vonatkozó adatok Sir George Paishtől származnak, a háborúutániak a Midland Bank adataira támaszkodnak):

BRIT TŐKEEXPORT INDIÁBA ÉS CEYLONBA

Évi átlag	*Indiába és Ceylonba* millió font	*A tengerentúlra irányuló export teljes összege* millió font	*Az ebből Indiára és Ceylonra eső rész százalékban*
1908—1910	14,7	172,3	8,5
1921—1923	30,2	129,0	23,7
1925—1927	2,1	120,9	1,7
1932—1934	4,2	135,1	3,1
1934—1936	1,0	30,2	3,3

A rövid háborúutáni fellendülés után az arány a háborúelőtti színvonal alá süllyedt.

Nem kevésbbé tanulságos az Indiában bejegyzett vállalatok összetőkéjéről készült kimutatás (hivatalos adatok alapján):

A BRIT-INDIÁBAN BEJEGYZETT VÁLLALATOK BEFIZETETT TŐKÉJE
(Burmán kívül)

	1914/15	*1924/25*	*1934/35*	*1939/40*
Millió rupiában	744	2 398	2 666	2 885

Az 1914-től 1924-ig terjedő évtizedben a növekedés 222 százalék, vagyis évente átlag 22 százalék volt. A következő évtizedben azonban, 1924 és 1934 között, a növekedés csak 11 százalék, vagyis évente átlag 1 százalék. Az 1934-től 1939-ig terjedő félévtized alatt az évi átlag szintén csak 1,5 százalék. Még ha tekintetbe is vesszük az adatokat befolyásoló árszínvonalváltozásokat, a különbség akkor is élesen szembeötlő és a visszaesés a háborút követő rövid fellendülés után tagadhatatlan.

1927-ben a *Statist* az 1914-es állapotot száznak véve, közzétette az Indiában bejegyzett új társaságok tőkéjének mutatószámait:

ÚJ TŐKEKIVITELEK BRIT-INDIÁBA

	1914	*1921*	*1922*	*1923*	*1924*	*1925*	*1926*	*1927*
Az egyes években bejegyzett vállalatok tőkéjének mutatószáma ...	100	221	121	51	40	31	45	29

Ezt az 1914-es színvonal alá történt súlyos zuhanást a londoni pénzügyi szaklap a következőképpen magyarázza:

„Alig lehet kétséges, hogy e számok azt mutatják, hogy az ország gazdasági fejlődésében határozott visszaesés állt be. E visszaesés előidézéséért az indiai kormány valuta- és árfolyampolitikája is hibáztatható"[23].

Tehát világos, hogy az indiai ipari fejlődésben a visszaesés már jóval a világválság előtt erősen észrevehető volt. Az indiai vállalatok a huszas évek közepén igen nehéz időket éltek át. A Tata Iron and Steel Company-nek [Tata Vas- és Acéltársaság], amely az indiai kapitalista fejlődésben mindazon iparágakban vezető szerepet töltött be, melyek nem gyapotot dolgoztak fel, részvényei 1926-ban 100 rupiáról 10 rupiára estek, úgy, hogy a Társaság kénytelen volt a londoni piacon 2 millió font értékű kölcsönt felvenni. Ezekben az években az angol finánctőke, miután a háborút követő kezdeti években lazábban fogta a gyeplőt, megerősítette szorítását az indiai vállalkozás körül.

További hatalmas csapás érte az indiai ipart 1927-ben, amikor a Hilton—Young-bizottságnak az indiai pénzügyről és valutaügyről 1926-ban összeállított jelentése alapján elhatározták, hogy a rupia árfolyamát a háborúelőtti 1 shilling 4 penny helyett 1 shilling 6 pennyben állapítják meg. Ezt a deflációt az indiai tőkés közvélemény általános tiltakozása ellenére hajtották végre. Pursotamdasz Thakurdasz, az indiai kapitalizmus vezető személyisége, az árfolyam kérdését vizsgáló bizottság jelentésével kapcsolatos ellenvéleményét kifejtve kijelenti: „Az indiai termelőt ez olyan mértékben fogja sujtani, hogy meg fogja haladni erőit. Az ország földművelésből élő lakosságának négyötödét fogja sujtani, mégpedig igen keményen." Ugyanakkor lépéseket tettek arra, hogy a pénzügyi ellenőrzést még jobban kivonják a legtávolabbi indiai befolyás alól is. Ennek keresztülvitelére elhatározták, hogy az 1929-ben alapított Imperial Bank of India mellé fel kell állítani a Hilton—Young-bizottság által javasolt új Indian Reserve Bank-et. A határozatot az indiai ellenzékkel vívott hosszú harcok után 1934-ben végre is hajtották.

Így, az amúgyis nehéz viszonyok közepette, a világgazdasági válság súlyosabban érintette Indiát, mint bármely más nagy országot, mivel India a legteljesebb mértékben a nyersanyagtermeléstől

[23] Statist. 1927 augusztus 6.

függött. A nyersanyagoknak, amelyek termelésétől a lakosság négyötödének megélhetése függött, az ára a felére esett (ez az ár szabta meg a gyengén fejlett ipar piacát is). 1928—29 és 1932—33 között az indiai áruexport pénzértéke 3390 millió rupiáról 1350 millió rupiára esett; az indiai importé 2600 millió rupiáról 1350 millió rupiára. Mindamellett a súlyos sarcot, az adósság után járó kamatokat és a költségvetésből fedezett átutalásokat, amelyek az áresés folytán most megkétszereződtek, továbbra is éppúgy fenntartották és könyörtelenül behajtották. India nem kapott Hoover-moratóriumot, mint Európa, nem fagyaszthatta be a kapott kölcsönöket, mint Németország, nem is tagadhatta meg az adósság kifizetését, mint Anglia amerikai adósságával kapcsolatban. A sarc lerovása az indiai kincs kivitele útján történt. 1931 és 1935 között nem kevesebb, mint 32 millió uncia[24] súlyú és 203 millió font értékű aranyat préseltek ki Indiából[25], vagyis többet, mint amekkora Anglia teljes aranykészlete volt a válság előtt. 1936-ban és 1937-ben további 38 millió font értékű aranyat vittek ki Indiából[26], vagyis az 1931 és 1937 közötti hét esztendő alatt összesen 241 millió font értékű aranyat. Ez az arany képviselte a parasztság és a szegényebb rétegek megtakarításának hagyományos formáját, amely általános az olyan országokban, ahol a néptömegek körében ismeretlen a bankügylet, vagy a pénzmegtakarítás egyéb módja. Az angol finánctőke ezzel az 1931 és 1937 közötti aranylecsapolással szakavatott módon kipréselte az elnyomorodott indiai parasztság szegényes megtakarított értékeit, hogy így duzzassza fel az angol aranytartalékot, amely a Nemzetközi Elszámolások Bankjának jelentése szerint 1932 végétől 1936 végéig svájci aranyfrankban számítva 3021 millió frankról 7911 millió frankra, vagyis 162 százalékkal emelkedett. Ismét az történt, újabb formában, ami az ipari forradalom idején: az angol kapitalizmus megerősítését az 1933—37-es években India kifosztásával valósították meg.

1936 végén az *Economist* Indiával foglalkozó függeléke sötét képet fest az „iparosítás" folyamatáról:

„A lakosság azon részének aránya, amely kizárólag iparral foglalkozik, egészében csökkenőben van és bizonyos iparágakban — különösen a juta-

---

[24] 1 uncia = 28 gramm. — *Szerk.*
[25] Economist. 1936 december 12.
[26] Ugyanott, 1938 április 2.

és pamutiparban — a foglalkoztatottak számában néhány év óta abszolút esés állt be...

Bár Indiában megkezdődött a kulonbozó iparágak korszerűsítése, aligha lehetne még azt mondani, hogy India «ipari ország»"[27].

5. *A háborúelőtti húsz esztendő mérlege*

Nézzük meg India gazdasági fejlődésének eredményét az iparosítás eredeti ragyogó ígéreteinek fényében a két háború közötti 20 esztendőben — azokban az években, melyek az indiai ipari bizottság kinevezése után következtek.

E két évtized alatt — mialatt a Szovjetunió szocialista iparosítása diadalt aratott és felülmúlta Európa és Ázsia minden más országát — kétségtelenül történt bizonyosfokú fejlődés az indiai ipar terén, mely fejlődés már 1914 előtt a hivatalos angol ellenzés dacára megindult. Néhány iparág útban volt afelé, hogy kielégítse a belső indiai piacot. Az indiai pamutfeldolgozó üzemek, amelyek 1914-ben az Indiában szükséges gyári pamutáruk egynegyedét termelték, 1934—35-ben fedezték a szükséglet háromnegyedét. Az indiai acélipar, amely a háború előtt éppen csak hogy megindult, a Vámhivatal 1934. évi jelentése szerint 1932—33-ban már az indiai szükséglet közel háromnegyedét fedezte. Ez azonban főleg az indiai acélpiac rendkívül korlátozott méretét mutatja, ami az alacsony ipari színvonalnak volt a következménye. Az 1935—36-os 879 000 tonna rekord acéltermelés nem éri el Lengyelország azévi színvonalát (holott Lengyelország lakossága kevesebb mint egytizede India lakosságának), és ugyanakkor kevesebb mint egyhatoda Japán 1936-os, és egytizenkilencede a Szovjetunió azévi acéltermelésének.

Az iparosítás szempontjából azonban nem a textilipar fejlődése a döntő, — amelynek alapjai amúgyis már 1914 előtt fejlődtek ki — hanem a nehézipar, vas-, acél- és gépipar fejlődése. Ez volt az a terület, ahol a háború előtt India gyengesége kitűnt. Gépszükséglete terén India még teljesen a külföldi országoktól függött:

„A gép- és textiliparnak háziipar jellege van, noha vannak már gépi üzemek, melyek tömegesen foglalkoztatnak munkásokat. A pamutgyárban szövőszéket szövőszék mellé, orsót pedig orsó mellé helyeznek. A gépipar a javítóműhelyek formájában tulajdonképpen egyéni jellegű. Bármely

[27] A Survey of India To-day. [Áttekintés a mai Indiáról.] Lásd Economist, Indian Supplement. 1936 december 12.

országban igazi változás csak akkor áll be, amikor a vas- és acélipar fejlődésnek indul . . . Az igazi ipari forradalmat a fémiparok fejlődése jelenti"[28].

Hogy ez az igazi iparosítás szükségszerű sorrendje, azt megmutatja a Szovjetunióban végbement nagy szocialista ipari forradalom, amely az első ötéves tervben a nehéziparra fektette a fősúlyt, hogy azután a második ötéves tervben előmozdítsa a könnyűipar fejlődését is. *India a függő gyarmati országokra jellemző fordított gazdasági fejlődést mutatja.*

Ha az iparral és mezőgazdasággal foglalkozó lakosság ezen időszakra vonatkozó arányszámát összehasonlítjuk az 1914 előtti adatokkal, az ipari fejlődés alacsony színvonala még inkább kitűnik. A népszámlálási adatok szerint az iparban foglalkoztatott lakosság száma 1911 és 1931 között abszolút mértékben csökkent, míg ugyanakkor a mezőgazdasággal foglalkozók száma megnövekedett. Az iparban foglalkoztatott lakosság aránya a kimutatások szerint az 1911. évi 11,2 százalékról 1921-ben 10,49 százalékra és 1931-ben 10,38 százalékra esett.

Még feltűnőbbek azok a hivatalos adatok, melyek az iparban foglalkoztatott munkások számát mutatják. Abszolút mértékben is éles csökkenést mutatnak, de különösen súlyos a csökkenés a foglalkoztatott munkások összlétszámához viszonyítva.

AZ IPARBAN FOGLALKOZTATOTT MUNKÁSOK ARÁNYA
(1911—31)

	1911	*1921*	*1931*	*A különbség százalékban 1911/31 között*
A lakosság (millióban)..	315	319	353	12,1
Dolgozó lakosság (millióban)	149	146	154	4,0
Az iparban foglalkoztatott személyek száma (millióban)	17,5	15,7	15,3	— 12,6
Az iparban foglalkoztatott munkások arányszáma a dolgozó lakossághoz viszonyítva ..	11,7	11,0	10,0	— 9,1
Az ipari munkások arányszáma az egész lakossághoz viszonyítva	5,5	4,9	4,3	— 21,8

[28] *L. G. A. Knowles.* The Economic Development of the British Overseas Empire. 443. old.

Tehát az említett húsz év alatt az ipari munkások száma több mint kétmillióval csökkent. Míg a lakosság száma 12 százalékkal növekedett, az iparban foglalkoztatottak száma több mint 12 százalékkal csökkent. Az ipari munkások arányszáma az egész lakossághoz viszonyítva több mint egyötöddel lett kisebb.

A fő iparágakról szóló kimutatások 1911-től kezdődően ugyanezt a hanyatlást mutatják:

A FŐ IPARÁGAKBAN DOLGOZÓ MUNKÁSOK SZÁMÁNAK CSÖKKENÉSE

	1911	*1921*	*1931*
Textilipar	4 449 449	4 030 674	4 102 136
Ruházati ipar	3 747 755	3 403 842	3 380 824
Faipar	1 730 920	1 581 006	1 631 723
Élelmezési ipar	2 134 045	1 653 464	1 476 995
Kerámia	1 159 168	1 085 335	1 024 830

Tehát közvetlenül a háború előtt az indiai helyzet olyan képet mutat, amit legmegfelelőbben *„az ipar visszafejlesztésének"* lehet nevezni; a régi kézműipar lehanyatlott, de nem helyettesítette a modern ipar kifejlődése. A gyáripar fejlődése nem ellensúlyozta a kézműipar hanyatlását. A XIX. századra jellemző hanyatlási folyamat folytatódott a XX. században és az 1918-at követő időszakban.

A következtetés elkerülhetetlen. Az imperialista uralom alatt álló India „iparosításáról" festett kép — legenda. A mezőgazdaság túlzsúfoltsága az imperialista uralom legutóbbi időszakában tovább fokozódott.

„Akármilyen nagy is a néhány ipari centrum, a gyárak a lakosság kisebb részének nyujtanak megélhetést, mint a kézműipar nyujtott a gyárak megjelenése előtt. Az ország még mindig több iparcikket hoz be évente, mint amennyit kivisz. Bár az arányok fokozatosan változnak, India gazdasági életére még mindig a nyersanyagok kivitele és az iparcikkek behozatala jellemző. Gyárai és alacsony életszínvonala ellenére India most az iparcikkek terén kevésbbé van közel ahhoz, hogy önellátó legyen, mint volt egy évszázaddal ezelőtt"[29].

1931-ben a gyári törvény hatálya alá tartozó munkások száma 1,5 millió volt, vagyis kevesebb mint a dolgozó lakosság 1 százaléka; ha ehhez hozzáadjuk a bányászok számát, amely 260 000

[29] *D. H. Buchanan.* The Development of Capitalist Enterprise in India. 451. old.

és a vasutasok számát, amely 820 000, az eredmény 2,6 millió, ami még mindig csak azt jelenti, hogy a dolgozó lakosság 1,5 százaléka dolgozott ipari munkásként a modern iparban.

De ez még nem minden; 1914 óta a fejlődés üteme, mely addig sem mutatott gyors iparosítást, bizonyos tekintetben lassúbb volt, mint 1914 előtt. A következő táblázat a gyári törvény hatálya alá tartozó munkások számának növekedését mutatja (1922-ig ez a törvény az 50, vagy ennél több munkást foglalkoztató üzemekre vonatkozott; 1922 óta azokra is, amelyek 20, vagy ennél több, sőt bizonyos esetekben olyanokra is, amelyek 10, vagy ennél több munkást foglalkoztatnak. Ez a változás, az adatokat illetően, kedvező a háborúutáni számokra és éppen ezért még megerősíti érvelésünket):

A GYÁRI MUNKÁSOK SZÁMÁNAK NAPI ÁTLAGA

1897	421 000
1907	729 000
1914	951 000
1922	1 361 000
1931	1 431 000

Az 1897 és 1914 között eltelt 17 év alatt a gyárimunkások száma 530 000-rel nőtt.

Az 1914 és 1931 közötti 17 év alatt a gyárimunkások száma 480 000-rel nőtt.

Tehát az 1914 után következő időszakban nemcsak a fejlődés üteme volt jelentősen lassúbb, mint 1914 előtt, hanem az abszolút növekedés is kisebb volt.

Még a pamuttextil-ipar is, amelyben leginkább észrevehető fejlődés, sokkal kevesebbet fejlődött Indiában, mint Japánban vagy Kínában. A következő táblázat az orsók számának viszonylagos növekedését mutatja 1914 és 1930 között Indiában, Japánban és Kínában[30].

AZ ÜZEMBEN LÉVŐ ORSÓK SZÁMA

	1914	*1930*	*Növekedés*
India	6 397 000	8 807 000	2 410 000
Japán	2 414 000	6 837 000	4 423 000
Kína	300 000	3 699 000	3 399 000

[30] Ugyanott, 220. old.

Indiában 37 százalékos a gyarapodás. Japánban és Kínában ugyanebben az időszakban 188 és 1133 százalék. 1914-ben Indiának kétszer annyi orsója volt, mint Japánnak és Kínának együttvéve. 1930-ban Japán és Kína (Kínában a fejlődés nagyrészt japán ellenőrzés alatt történt) teljesen elhagyta Indiát.

Mi volt az oka, hogy az imperializmus uralma alatt India iparosodása ilyen lassan haladt előre? Bármilyen sok ok is rejlik India egész gazdasági struktúrájában, ami feltartóztatja a gazdasági fejlődést, a fő ok magában az imperialista rendszerben rejlik, mely működésében szükségszerűen ellenséges egy független ipar kialakulásával szemben. Éppen ezért minden eszközzel megkötözi azokat az erőket az indiai népen belül, amelyek egyébként le tudnák győzni a többi akadályt. Az iparosítás minden álma és ígérete tehát összetörik az elhatalmasodó ellentmondásokon. Az imperializmus gyarmati rendszere akadályozza és késlelteti a markába kaparintott nép gazdasági fejlődését.

Ezek az ellentmondások nemcsak az India iparosodását ellenző érdekek közvetlen ellenséges magatartásában rejlenek és nemcsak abban az elhatározásban, hogy minden eszközzel megnöveljék az indiai piacból való egyre csökkenő brit részesedést, hanem abban is, hogy az indiai ipar belső piacának kérdése megoldhatatlan az imperialista kizsákmányolás feltételei között, a mezőgazdasági lakosság végső elnyomorodása közepette. A vámrendszer, amely még további terhet rak a dolgozó parasztság vállára, nem oldja meg, sőt ellenkezőleg, növeli ezt az ellentmondást. *Indiában az ipar kérdését nem lehet megoldani a mezőgazdaság kérdésétől függetlenül, mely szorosan összefügg az imperialista uralom alapjaival.* Végül, az ellentmondások magában az angol finánctőke stratégiai pozíciójában is gyökeredznek, melynek azáltal, hogy kezében van valamennyi döntő stratégiai pont, az indiai ipari fejlődés teljesen ki van szolgáltatva.

6. *A finánctőke harapófogójában*

Míg India területén kívül a kérdés feletti vitákban a figyelmet általában az iparosításról, a vámengedményekről, és az indiai piac feletti brit uralom gyengüléséről való fellengős szólamokra összpontosították, ugyanakkor kevésbbé figyeltek arra, hogy a valóságban a brit finánctőke szorítása az indiai gazdasági életen erősö-

dött és hogy a brit finánctőke aktív rendszabályokat hozott minden indiai fejlődés megakadályozására.

Az indiai tőke előnyomulása ellenére az angol tőke megtartotta ténylegesen monopolista uralmát a bankügyletekben, a kereskedelemben, a váltó- és biztosítási ügyletekben, a hajózásban, a vasútnál, a tea-, kávé- és gumiültetvényeken, valamint a jutaiparban (itt a számszerűleg nagyobb indiai tőke angol ellenőrzés alatt áll). Az egész politikai rendszernek a célja e hatalom fenntartása. A vas- és acéliparban az indiai tőke kénytelen volt megegyezni az angol tőkével. A vállalkozások üzleti részét lebonyolító ügynökségek [managing agency] rendszere révén az angol tőke befolyása még a pamuttextil-iparban, az indiai tőke otthonában is sokkal nagyobb, mint ahogy azt általában képzelik.

A „managing agency" rendszere sajátos, Indiában és Ázsia más részein létesült imperialista vállalatoknál bevezetett intézmény, mely Anglia egyik legfontosabb fegyvere India ipari fejlődése fölötti hatalma fenntartására. E rendszer segítségével aránylag kisszámú ilyen cég alapítja, ellenőrzi és jelentékeny mértékben finanszírozza a különféle ipari részvénytársaságokat és vállalatokat, irányítja működésüket és termelésük mennyiségét, továbbá elhelyezi termékeiket, úgy, hogy a társaságok igazgatótestületei csak alárendelt, vagy éppen névleges szerepet töltenek be. A profit java nem a részvénytulajdonosokhoz, hanem ezekhez az ügynökségekhez vándorol. 1927-ben a Vámhivatalnak a pamuttextil-iparban folytatott vizsgálatában a bizonyítási eljárás során kiderült, hogy a bombay-i pamutfeldolgozó üzemek ezeknek az ügynököknek az 1905-től 1925-ig terjedő húsz év alatt a befizetett tőke után évi átlag 5,2 százalék jutalékot fizettek. Ezt a részvényeik után járó osztalékon és az adás-vétel alkalmával járó jutalékon kívül kapták. Jelentettek olyan eseteket, hogy a pamutfeldolgozó üzemek veszteséggel dolgoztak és ugyanakkor az ügynökség jutaléka nagyobb összeget tett ki, mint az irányítása alatt álló üzem vesztesége. Például 1927-ben az történt, hogy amíg 75 bombay-i pamutfeldolgozó üzem tiszta vesztesége 736 309 rupia volt, az ügynököknek kifizetett juttatások és jutalékok összege 3 087 477 rupiára rúgott[31].

Vannak indiai és angol üzleti ügynökségek; azonban a leghatal-

[31] *P. S. Lokanathan.* Industrial Organisation in India. [Az ipari szervezet Indiában.] 1935. 168. old.

masabbak és legrégibbek, és természetesen, amelyeknek a kormánnyal és Londonnal a legjobb összeköttetéseik vannak — angol cégek. Az Andrew Yule and Co.-hoz, vagy a Jardine and Skinnerhez hasonló cégek elválaszthatatlanok az indiai brit uralom történetétől. „A Vámhivatal jelentése a pamuttextil-iparban végzett vizsgálatról" 1927-ben igen sokatmondó képet mutat a bombay-i pamutiparban uralkodó erőviszonyokról. A jelentés alapjául a bombay-i pamutfeldolgozó üzemek 99 százalékát felölelő statisztikák szolgáltak (1. köt. 258. old. XII. függelék; az alábbi táblázat a függelékben közzétett tájékoztatás alapján készült és nyomtatásban megjelent a *Labour Research* 1928 júniusi számában):

A BOMBAY-I PAMUTFELDOLGOZÓ ÜZEMEK

	Üzemek	*Orsók*	*Szövőszékek*	*Tőke (millió rupia)*
Angol üzleti ügynökök vezetése alatt álló vállalatok (9)	27	1 112 114	22 121	98,9
Indiai üzleti ügynökök vezetése alatt álló vállalatok (32)	56	2 360 528	51 580	97,7

Ebből látható, hogy amíg az angol ügynökségek a részvénytársaságoknak csupán 22 százalékát ellenőrizték, ugyanakkor az üzemek 33, az orsók 32, a szövőszékek 30, és a tőke tényleges többségét, 50,3 százalékát kontrollálták. Ez volt a helyzet abban az iparágban, amely az indiai tőke előretörésének fő terepe volt.

A bekövetkező gazdasági válság lehetővé tette, hogy az üzleti ügynökségek fokozott nyomást gyakoroljanak az üzemekre, sőt bizonyos esetekben kisajátítsák az indiai részvényeseket, mint ahogy azt az indiai bankügyleteket vizsgáló központi bizottság 1931-ben jelentette:

„Igaz ugyan, hogy az olyan válságok idején, mint amilyent Bombay is átélt, az üzleti ügynökségeknek nagy veszteségeik voltak, ami annak volt közvetlen következménye, hogy az ellenőrzésük alá tartozó üzemeket finanszírozták, de voltak olyan esetek is, amikor ezek az irodák a vállalatnak adott kölcsönt kötvényekké változtatták, melynek eredményeképpen a vállalat átment a kezükbe és a részvényesek elvesztették a vállalatba fektetett egész tőkéjüket"[32].

[32] A bankügyleteket vizsgáló kozponti bizottság jelentése. 1 köt. 1931. 279. old.

A brit tőke uralmi helyzete az indiai piacon még mindig fennáll. Bár Anglia indiai befektetéseinek felszámolására vonatkozóan, mint ahogy azt Hugh Dalton 1946 júliusában az alsóházban kijelentette, nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok, tény, hogy nem sokat adtak át indiai kezekbe. Másrészről teljesen ellentétes folyamat — tőkebehatolás — figyelhető meg Indiában. Külföldi társaságok leányvállalatokat alapítanak Indiában, melyeket Indiában jegyeznek be. A Lever Brothers-nak, Dunlopnak, Imperial Chemicals-nek és más hasonló hatalmas vállalatoknak Indiában leányvállalataik vannak. És ezeknek az „India Limited"-cégeknek a száma napról-napra nő. 1945-ben a Központi Törvényhozó Testület költségvetési tárgyalása alkalmával az indiai kormány kereskedelmi minisztere bejelentette, hogy az 1942—43-at megelőző négy esztendő alatt öt Brit-Indián kívül bejegyzett vállalat a nevük végére írt „India Limited" szavakkal üzleti vállalkozásokat alapított Indiában. Sőt, az 1943—44-et megelőző öt esztendő alatt a különféle iparágakban 108 „India Limited"-et jegyeztek be. Mint ahogy Vadia és Merchant professzorok megjegyezték „a nem indiai gyárak, melyek mögött hatalmas tőke áll, megindították a gyufa, cigaretta, szappan, csizma és cipő, gumi és vegyipari cikkek stb. óriási méretű gyártását s a falhoz szorították az indiai vállalatokat. Nemcsak a nagyiparral kelnek versenyre, hanem a mi (indiai) kisiparunkat is fenyegetik"[33].

A növekvő veszéllyel kapcsolatban, melyet ezek az „India Limited"-ek az indiai iparra jelentettek, a bombay-i ipari és gazdasági vizsgálóbizottság 1940-ben közzétett jelentésében a következőket jegyzi meg:

„Ha ipari politikánknak az a célja, hogy bátorítsa kis vállalatok megalakulását, akkor . . . az a körülmény, hogy minden észszerű és hatásos korlátozás nélkül megengedik külföldi vállalatok létesítését . . . meghiúsítja ezt a célkitűzést"[34].

Az angol finánctőke ellenőrző hatalma szempontjából azonban a legfontosabb a külföldi bankok szerepe, amelyek a kormány pénz- és árfolyampolitikájával működnek karöltve. Addig, amíg a pénzügyi hatalom monopóliuma az angolok kezében van, önálló indiai kapitalista fejlődésről beszélni üres ábránd.

---

[33] *Vadia—Merchant.* Our Economic Problem. [Gazdasági problémánk.] 1945. 466. old.

[34] Jelentés. 1940. 168. old.

A modern bankrendszer szervezete Indiában az intézmények négy csoportját vagy típusát foglalja magában.

1) A Reserve Bank of India [Indiai Jegybank], amelyet az 1934. évi törvénnyel alapítottak és amely 1935 óta működik, alkotja a piramis csúcsát. Ez a bank, akárcsak a Bank of England, magántulajdonban és magánellenőrzés alatt van, de kezében tartja a bankjegykibocsátás és árfolyamszabályozás jogát, lebonyolítja a kormány bankügyleteit és átutalásait és így éppen úgy, mint a Bank of England, ellenőrzi a hitelt. Az elnököt, a két helyettes elnököt, valamint az öt igazgatót a kormány nevezi ki, de a nyolc közül csak hatnak van szavazati joga; a kormány jelöltjeinek hat szavazata ellen a bank nyolc igazgatót választ, akik összesen nyolc szavazatot adhatnak le. Tehát a bankot a politikai ellenőrzéstől törvény védi. Az ok, amiért megalakították ezt az új központi bankot 1935-ben, egyidőben az indiai kormányról szóló törvény beiktatásával, az volt, hogy ha esetleg az alkotmányjogi reform az indiai álláspontot részben kifejezésre is juttatná a központi kormányban, biztosítva legyen a pénzügyi hatalom fellegvárának további sértetlensége. Vagyis a londoni *Times* (1928 február 11.) szavai szerint: a pénzügyi hatalom védve legyen minden „politikai nyomással szemben, melytől a hitel- és valutaügyleteknek teljesen érintetlenül kell maradniok". Hogy az igazgatótanács választott tagjainak többsége csupán cégér, és hogy a tulajdonképpeni hatalom a kormány kezében van, kitűnik abból, hogy a Reserve Bank of India a háború alatt mennyire alávetette magát az imperialista politika akaratának, úgyhogy a bank csupán a kormány egyik szerveként működött. A Reserve Bank első tíz évének működését áttekintve az *Eastern Economist* a következőket írja:

„Igy a Reserve Bank, mint a vele kapcsolatos kormányhatározatok technikai végrehajtója, nagyszerűen végezte feladatát . . . Az összes rendelkezésünkre álló bizonyítékok és a tényekedéseiből levont észszerű következtetés alapján kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy a Reserve Bank központi testülete nem rendelkezik teljes önállósággal . . . A valóság az, hogy a kormány szándéka az volt, hogy a bank szabad legyen — de nem a politikai, hanem a népi ellenőrzéstől"[35].

2) Az Imperial Bank of Indiát három volt Presidency Bank össze-

[35] Eastern Economist. 1945 május 25

olvadásából hozta létre az 1920. évi törvény és 1921-ben kezdte meg működését. Ez is magánkézben és magánellenőrzés alatt van, bár törvénnyel alapították meg, 9 millió font engedélyezett tőkével. Eredetileg az volt a rendeltetése, hogy hasonlóan a Central Bank-hez [Központi Bank], a bankjegykibocsátás és a kormány bankárának szerepét kereskedelmi tevékenységgel egyesítse. Az 1934-es kiegészítő törvény értelmében most a Reserve Bank-kel összhangban működik, de tovább folytatja kereskedelmi ügyleteit. Közel 400 fiókjával és alügynökségével, az összes bankbetétek egyharmadának birtokában, uralja az indiai bankéletet. Az igazgatósági tagok közül 1936-ban 11 volt angol és 4 indiai[36].

Tehát az abszolút többség a nem indiaiaké. Voltaképpen sokkal kisebb rész is elég lenne néhány ellenőrző hatalommal bíró befolyásos pozícióban lévő angol részvényes kezében a hathatós angol befolyás biztosítására.

3) Az Exchange Bank-ek vagyis az indiai angol és külföldi magánbankok Indiában. Ezeknek India területén kívül van a központjuk és jellegükben teljes mértékben nem indiaiak[38]. Ezek ellenőrzik az export- és importkereskedelem pénzügyleteit. 1943-ban számszerint 16 ilyen bank volt, ezek között a legfontosabb volt a Chartered Bank of India, Australia and China, a Mercantile Bank of India, a National Bank of India, a Hongkong and Shanghai Banking Corporation és a Lloyds. Ezek birtokolják az indiai bankbetétek közel egyötödét.

4) Az Indian Joint Stock Bank-ek, vagyis az Indiában bejegyzett magánbankok képezik a piramis alját. Az indiai tőke egyedül itt juthat szerephez. De még ezek között is vannak olyanok, melyek idegen ellenőrzés alá kerültek, mint például az Allahabad Bank, amely egyike a legnagyobbaknak és most a Chartered Bank of India, Australia and China leányvállalata lett. Tehát ezen bankok együttes tőkeereje alapján nem lehet az indiai bankélet erejét megítélni. Súlyos nehézségekkel kellett megbirkózniok, jónéhány tönkrement közülük, mint például a People's Bank of India, az

---

[36] 1930-ban az Imperial Bank of India teljes befizetett részvénytőkéjéről, amely a bank ügyvezető igazgatójának a bankügyleteket vizsgáló központi bizottságnak adott felvilágosítása szerint 56,25 millió rupiát tett ki, 28,4 millió képezte „nem indiaiak" és 27,8 millió „indiaiak" tulajdonát[37].

[37] Jelentés. 2. köt. 624. old.

[38] Azzal, hogy a Central Bank of India 1939-ben megalapította a Central Exchange Bank of Indiá-t, az indiai bankrendszer megtette az első kísérletet arra, hogy benyomuljon erre a területre.

Indian Specie Bank és az Alliance Bank of Simla. 1922 és 1928 között nem kevesebb, mint 100 indiai bank ment csődbe[39].

A három bankcsoport — az Imperial Bank of India (1921 előtt a három Presidency Bank), az Exchange Bank-ek és az Indian Joint Stock Bank-ek — birtokában lévő betétek arányát az 1913, 1920 és 1934-es években megmutatja az alábbi táblázat:

BANKBETÉTEK
(millió rupiában)

	Imperial Bank of India (vagy Presidency Bank-ek)		*Exchange Bank-ek*		*Indian Joint Stock Bank-ek*	
	Összeg	*Százalék*	*Összeg*	*Százalék*	*Összeg*	*Százalék*
1913	424	43,5	310	31,8	241	24,7
1920	870	36,9	748	31,6	735	31,6
1934	749	33,6	714	32,0	768	34,4

Láthatjuk, hogy az angol és a külföldi bankok, az Imperial Bank of India és az Exchange Bank-ek uralják a helyzetet. Továbbá látjuk, hogy az Indian Joint Stock Bank-ek legnagyobb fejlődése, bankbetétei arányának megnövekedése az összes betétek egynegyedéről egyharmadára 1913 és 1920 között történt. Azóta az Indian Joint Stock Bank-ek fejlődése igen lassú volt. Ha azt is tekintetbe vesszük, hogy egy részük ez alatt az idő alatt külföldi ellenőrzés alá került, az indiai tőke szempontjából tulajdonképpen visszaesésről beszélhetünk.

A helyzet a háború alatt sem igen változott. Hasonlítsuk össze a három bankcsoport bankbetétállományát az 1938 utáni években.

BETÉTEK[40]
(millió rupiában)

	1938	*1941*	*1942*	*1943*
1. Imperial Bank of India	815,1	1 089,2	1 634,6	2 145,3
2. Exchange Bank-ek ..	672,0	1 067,3	1 168,5	1 401,9
Az összes külföldi bankok.....	1 487,1	2 156,5	2 803,1	3 547,2
3. Bejegyzett bankok ..	918,7	1 290,4	1 893,4	3 196,5
4. Nem bejegyzett bankok	149,4	200,5	290,1	402,3
Az összes Indian Joint Stock Bank-ek	1 068,1	1 490,9	2 183,5	3 598,8

[39] *Economist.* 1930 április 12.

[40] A táblázatban feltüntetett számok a Reserve Bank of India kiadványá-

A fenti táblázatból kitűnik, hogy 1943-ig az Imperial Bank és az Exchange Bank-ek az összes Indian Joint Stock Bank-ek felett uralkodó szerepet játszottak. Az indiai bankok csak 1943-ban érik utól őket, és betéteik körülbelül 1,5 százalékkal többet tesznek ki, mint az Imperial Bank és az Exchange Bank-ek betétei.

Az indiai ipari vállalkozók erősen hangoztatott panasza, hogy a brit ellenőrzést az indiai bankrendszer felett India ipara és önálló gazdasági élete fejlődésének akadályozására és a brit érdekeltségek javára használják fel. Erre nézve jellemző T. C. Goszvaminak a külföldi tőkekapcsolatokat tanulmányozó bizottság jelentéséhez függelékképpen csatolt nyilatkozata:

„Kifejezésre szeretném juttatni azt az általános véleményt, — melyről tudom, hogy szilárdan a valóságos tényeken alapul — mégpedig azt, hogy a hiteljuttatásokban faji és politikai megkülönböztetéseket tesznek és hogy az indiaiak a hitelügyletekkel kapcsolatban nem részesülnek olyan elbánásban, mint amilyenre vagyoni helyzetük feljogosítaná őket, míg ugyanakkor angol üzletembereknek gyakran nagyobb hitelt nyujtanak, mint amennyi nekik a szokásos üzleti elvek alapján járna"[41].

Ezt a panaszt alátámasztja az indiai banküglyeteket vizsgáló központi bizottság kisebbségi jelentése. A többségi jelentés sokatmondóan hallgat a kérdésről és „pontosabb értesülések hiányában" nem nyilvánít véleményt:

„Panaszok hangzottak el, melyek szerint az Imperial Bank of India hivatalnokai a hitel iránti kérelmek mérlegelésénél faji megkülönböztetést tesznek. Azt állítják, hogy a Bank európai igazgatóinak életmódjuk és társadalmi szokásaik révén inkább van alkalmuk arra, hogy szorosabb személyi kapcsolatba kerüljenek európai ügyfeleikkel, mint az indiaiakkal és hogy e személyi információknak és kapcsolatoknak eredményeképpen az európai vállalatokat kedvezőbb elbánásban részesítik, mint az indiaiakat.

Általánosan kialakult vélemény továbbá az is, hogy a Bank sokkal bőkezűbben kölcsönöz európai vállalatoknak, mint indiaiaknak és hogy néhány, a Bank segítségét igénybevevő indiai vállalat keserű tapasztalatokat szerzett. Az általános nézet szerint, amíg a nem indiai vállalatoknak a Bank

---

ból származnak, melynek címe: „Statisztikai táblázatok az indiai és burmai bankokra vonatkozóan az 1942-es és 1943-as években".

[41] *T. C. Goszvami.* Minute appended to the External Capital Committee's Report. [A külföldi tőkekapcsolatokat tanulmányozó bizottság jelentéséhez függesztett jegyzőkönyv.] 24. old.

teljes támogatást nyujt, ugyanakkor az indiai vállalatoknak nyujtott segítség igen csekély és erősen lemarad a vállalatok valódi szükségleteitől. Az Imperial Bank of India szívessége révén rendelkezésünkre állnak az indiai és nem indiai vállalatoknak nyujtott kölcsönök adatai, azonban az egyes vállalatokra vonatkozó pontosabb értesülés hiányában a panaszt nem áll módunkban kivizsgálni"[42].

Hasonlóképpen ír 1925-ben Sir M. Viszveszvaraja, akit a kormány az indiai gazdasági helyzetet vizsgáló bizottság elnökének nevezett ki:

„Indiában az iparágak megindulásakor a legfőbb nehézséget a finanszírozás kérdése okozza. Ez abból fakad, hogy az ország pénzügyei a kormány ellenőrzése alatt állanak, és a kormány, amint láthattuk, az ipari politika kérdésében nem ért egyet az indiai vezető személyiségekkel. Nagyon kevés bank van indiai üzletemberek kezében, és a nagybankok közül sok vagy a kormány befolyása alatt áll, vagy pedig angol és külföldi bankok fiókja"[43].

7. *A finánctőke és a második világháború*

A fentiekből kitűnik, hogy a brit finánctőke tényleges uralmát a legújabb korban erőszakkal, a független indiai gazdasági fejlődés rovására tartották fenn. A második világháború, valamint az ennek következtében felmerülő lehetőség és szükségesség, hogy Indiát Kelet fő utánpótlási bázisává fejlesszék ki, szintén nem jelentett változást az imperialista álláspontban. Az egész háború alatt az indiai brit politika arra irányult, hogy megakadályozza India bárminemű iparosítását. Az *Eastern Economist* 1945 augusztus 31-én a következőket írta:

„Mindent előállíthattunk és mégis semmit. Mi csak szállítottunk, mindenfélét javítottunk, a világon mindenfélét helyreállítottunk, de semmit sem mi készítettünk. Nem volt sem rendszer, sem terv. Azaz hogy volt egy terv — világos és alapos — megakadályozni ennek az országnak az iparosodását a háborúutáni időszakban."

A háború alatt elkerülhetetlen volt azonban, hogy az ipari tevé-

[42] Az indiai bankügyleteket vizsgáló központi bizottság többségi jelentése. 1. köt. 1931. 271—272. old.
[43] *M. Viszveszvaraja.* Planned Economy for India. 1934. 95. old.

kenység bizonyos mértékben felélénküljön. Az indiai gyárakban alkalmazott munkások száma (beleértve a kormány összes hadiüzemeit stb.) 1939 és 1945 között 1 751 137-ről 2 643 000-re emelkedett. Brit-Indiában a részvénytársaságok befizetett tőkéje 1939—40 és 1943—44 között 2885 millió rupiáról 3292 millió rupiára emelkedett. Az ipari tevékenység mutatószáma (melyet az indiai brit pénzügyi érdekeltségek hetilapja, a *Capital* havonta közzétesz) az 1939—40. évi 114-ről 1945 májusában — az európai háború befejezésének időpontjában — 120,5-re emelkedett. A legmagasabb index is azonban csak 132,1 volt; ezt 1945 januárjában érték el. Emelkedett bizonyos árufajták termelése is. A papírgyártás a háború előtti 59 000 tonnáról 1943—44-ben 90 000 tonnára emelkedett (később 1944—45-ben már 75 000 tonnára csökkent). A gyárilag készült szövet mennyisége 3,8 millió yardról 1944—45-ig 4726 millió yardra emelkedett. A háború lökést adott a vegyiparnak is; az előállított kénsav mennyisége 1938—39-től 1944—45-ig 512 000 cwt-ről[44] 778 000 cwt-re emelkedett. Megnövekedett az acél évi termelése, amely az 1938—39-es 726 000 tonnáról 1944—45-ig 923 000 tonnára emelkedett. Új acélfajtákat, különleges öntvényű és saválló acélt ekkor gyártottak elsőízben. Bizonyos keretek között repülőgép- és hajójavításokat is végeztek.

Amint azonban Sir Badridasz Goenka, az Indiai Kereskedelmi- és Iparkamarák Szövetségének elnöke megjegyezte, bármilyen növekedés is mutatkozott Indiában a háború alatt a termelés terén, ezt „a meglévő üzemek és gépek mértéktelen kihasználásával, több műszak beállításával érték el, anélkül, hogy némi kivételtől eltekintve — a többi hadviselő országhoz hasonlóan — a termelési kapacitást növelték volna"[45].

A háború előtt az indiai iparnak kihasználatlan kapacitásfelesleges okozott nehézségeket. A jutaipar kapacitásának például háromnegyede, kétharmada kihasználatlanul maradt. A Bombay-i Textilgyárosok Szövetségének becslése szerint 1939-ben az ország 389 felszerelt pamutfeldolgozó üzeme közül 22 részben vagy teljesen állt[46]. A háború alatt elsősorban ezt a kapacitásfelesleget használták fel, később pedig mind nagyobb mértékben túlterhelték a meglévő gépeket. A gyakorlatban semmiféle ipari berendezésnek

[44] 1 cwt (hundredweight) = 50,80 kg. — *Szerk.*

[45] Eastern Economist. 1946 március 5.

[46] *P. C. Jain.* India Builds her War Economy. [India fejleszti hadigazdaságát.] 1943. 4. old.

a behozatalát nem engedélyezték — nemcsak olyanokat nem, amelyek új iparágak beindításához szükségesek, hanem a meglévő iparágak felszereléseinek megújításához szükségeseket sem. Az ebből eredő túlterhelés néhány példából rögtön kitűnik. Vegyük például a vasúti szállítást. A háborúelőtti évekkel összehasonlítva a személyszállító vonat 32 százalékkal, a tehervonat 8,5 százalékkal nagyobb terhet vitt; a mozdonyoknak kétszer olyan távolságot kellett megtenniök, mint háború előtt, míg végül üzemen kívül helyezték őket. Az elhasznált mozdonyoknak mintegy 29 százalékát, továbbá nagyszámú elhasznált vasúti kocsit tartottak üzemben anélkül, hogy újakkal váltották volna fel[47]. Vegyük a pamuttextilipart. Jelenleg a szövőgépek 50 százaléka olyan állapotban van, hogy ki kellene cserélni. A jelenleg használatban lévő gyapottisztítóberendezések 11,5 százalékát 1890 előtt állították be, 11,1 százalékát 1906 és 1910 között, 18,6 százalékát 1921—25 között és 11,4 százalékát 1936—40 között; a jelenlegi fonógépek 35,5 százalékát 1910 előtt gyártották[48]. Ennek az elavult felszerelésnek kellett megbirkóznia a fokozott háborús követelményekkel. A kormány azzal a hamis kifogással, hogy nincs elegendő hajótér és azáltal, hogy a tőkebefektetés stb. fölött ellenőrzést gyakorolt, ügyelt arra, hogy a gyakorlatban semmiféle ipari berendezés ne jöhessen be az országba a háború alatt.

Inkább vállalták azt a kockázatot, hogy szabotálják a háborús erőfeszítést, de nem tettek komoly kísérletet az ország hatalmas erőforrásainak[49] mozgósítására. Az indiai kormány nemcsak hogy megakadályozta az autóipar és a hajóépítőipar megteremtését azzal, hogy megtiltotta a gépek behozatalát és nem volt hajlandó garanciát adni katonai vásárlások eszközlésére, hanem még az amerikai műszaki küldöttség ajánlatait sem fogadta el (mely pedig szintén határozottan és kategorikusan állást foglalt minden alap-

---

[47] Eastern Economist. 1946 február 15.

[48] Ugyanott, 1944 július 7.

[49] Ezzel kapcsolatban érdemes foglalkozni az amerikai műszaki küldöttség észrevételeivel. Jelentése befejező szakaszában a küldöttség felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy „az ipari termelés számára milyen nagy lehetőségek rejlenek Indiában, éppen bő természeti és emberi erőforrásai miatt. A küldöttségnek az a véleménye, hogy a természeti erőforrásokat nagy mértékben ki lehetne fejleszteni és terjeszteni, ha erre a célra megfelelő eszközök állnának rendelkezésre. A küldöttség arról is meggyőződött, hogy az indiai munkások ügyesen kezelik a gépeket és megfelelő ösztönzés és munkafeltételek mellett, rövid ideig tartó kiképzés után, szakmunkásokká válhatnának".

vető fontosságú iparág, vízierőművek, repülőgép- és hajógyártás, szélesnyomtávú mozdonyok gyártásának stb. megteremtése ellen).

Az amerikai műszaki küldöttség azt tapasztalta, hogy „a bombay-i hajójavító műhelyekben patkót, a katonai bakancsokra szükséges védővasat, vasúti váltószerkezeteket gyártottak, miközben a kikötőben több mint 100 hajónak kellett kisebb-nagyobb javításokra várnia"[50]

A dominiumoknak, például Kanadának és Ausztráliának, segítették megteremteni a nehézipar egyes ágait és előmozdították gazdasági fejlődésük színvonalának emelését. Az indiai gazdaság jellege azonban olyan maradt, amilyen volt; a nehézipart ezután sem fejlesztették ki.

Az India fejlődésének megakadályozására irányuló politika céljaira főleg az Eastern Group Supply Council [Keleti Hadsereg Beszerzési Tanácsa] működését használták fel. E szervnek, melynek központja Indiában volt, az volt a feladata, hogy összegyűjtse a Birodalom különböző országaiból származó hadifelszereléseket és gondoskodjék megfelelő elosztásukról. A kormány azzal az ürüggyel, hogy a Birodalom országai között el kell kerülni a termelési párhuzamosságot, éppen ezen a szerven keresztül gondoskodott az indiai ipar fejlődésének meggátolásáról. A Keleti Hadsereg Beszerzési Tanácsa, amelyben Indiát egy kormánymegbízott képviselte, tudatosan a legnagyobb megkülönböztetést tette az egyes országok között a hadimegrendelések szétosztásakor. Sir M. Viszveszvaraja, a Gyárosok Összindiai Szervezetének elnöke, megjegyezte:

„A jelenlegi háborúhoz szükséges áruk megrendelését úgy látszik a Roger-küldöttség és a Keleti Hadsereg Beszerzési Tanácsa javaslata alapján osztották szét a Birodalom különböző hadviselő országai között. Mint az eddigi intézkedésekből kitűnik, az indiai gyárakat és ipari vállalkozókat mindössze néhány cikk gyártásával bízták meg, olyanokkal, melyek nem igényelnek fejlettebb technikai felkészültséget vagy gyakorlatot. Azoknak a cikkeknek megrendeléseit, melyek gyártásához nehéziparra és magasabb technikai felkészültségre van szükség, az Amerikai Egyesült Államoknak, valamint Kanada és Ausztrália dominiumoknak juttatták"[51].

A Keleti Hadsereg Beszerzési Tanácsának e hátráltató célját és működését az angol érdekeltségek már 1940 decemberében joggal

[50] Jelentés. 3. old.

[51] *M. Viszveszvaraja.* Prosperity Through Industry. [Jólét az ipar nyomán.] 1943. 15. old.

nagy megkönnyebbüléssel vettek tudomásul. A londoni *Railway Gazette* Guy Lococknak, az angol kereskedelmi minisztérium képviselőjének, a Keleti Hadsereg Beszerzési Tanácsa 1940 októberi ülésén tett látogatásával kapcsolatban a következőket írja:

„Guy Locock, aki mint a kereskedelmi minisztérium megbízottja vett részt a küldöttségben, azt a megbízást kapta, hogy mérlegelje, milyen hatással lesz a haditermelés jelenleg folyó kibővítése az angol iparra a jövőben, miközben állandóan tartsa szem előtt az életbevágó háborús szükségletek elsőrendű fontosságát . . . Ugyanakkor Lococknak az a véleménye, hogy a termelés kibővítésekor — ami a küldöttség látogatásának eredménye volt — egyetlen olyan intézkedést sem hoztak, mely ne lett volna lényeges a háborús célok szempontjából, és hogy az angol ipar háborúutáni indiai érdekeltsége valószínűleg nem fog olyan nagy mértékben kárt vallani, mint azt régebben gondolták"[52].

Az indiai kormány nemcsak hogy megakadályozta India alapvető iparágainak fejlődését, hanem különféle más megbízások útján kifejezetten támogatta a külföldi vállalatokat. Például, a United Kingdom Commercial Corporation, amely a háború alatt ötmillió font befizetett tőkével indult, megkapta a különböző országokkal való kereskedelem monopóliumát. Sőt, az indiai gépjárművek összeszerelésére is majdnem teljes egészében a két amerikai társaság, a General Motors és a Ford szerelő üzemeivel kötöttek szerződést.

India ipara ez alatt az egész időszak alatt nemcsak hogy nem fejlődött, hanem olyan mértékű kizsákmányolás alatt nyögött, melyre nem volt példa a brit uralom történetében. Az indiai nép vállára, még sokkal inkább mint a megelőző háborúkban, rendkívül súlyos terhet raktak. 1939 novemberében Őfelsége angliai kormánya, ügynökével, az indiai kormánnyal, pénzügyi egyezményt kötött, mely szerint Indiának kellett vállalnia a honvédelmi kiadások egy részét. A megegyezés feltételei szerint az indiai hadi kiadások teljes összegéből India köteles vállalni:

1) a béke idejére megállapított szokásos évi hadügyi költségeket, melyek összegét évi 367,7 millió rupiában határozták meg; plusz

2) ehhez az alapösszeghez hozzáadva az áremelkedés következtében előálló összeget; plusz

---

[52] *M. Viszveszvaraja.* Reconstruction in Post-War India. [Újjáépítés a háborúutáni Indiában.] 1944. 15. old.

3) azoknak a háborús rendszabályoknak a költségét, melyeket India saját érdekében hajt végre — és végül

4) egy tízmillió rupiát kitevő átalányosszeget, amellyel India hozzájárul a Birodalom védelmében a tengerentúl lekötött csapatok költségeinek fedezéséhez.

Indiának kellett fedeznie az Indiában felállított szárazföldi csapatok szervezésével, kiképzésével, felszerelésével és fenntartásával járó költségeket, amíg azok India területén tartózkodtak és India védelme számára igénybevehetők voltak. Amikor tengerentúlra mentek, szervezésük, kiképzésük, valamint felszerelésük költségeit Őfelsége kormánya tartozott fedezni, amelynek a csapatokkal kapcsolatban minden további kötelezettséget vállalnia kellett.

Nagybritannia emellett vállalta az Indiában állomásozó külföldi csapatok számára szükséges mindennemű áru- és egyéb szolgáltatás költségét. Ez az összeg Japán hadbalépte után óriási mértékben megnövekedett.

Ez a látszólag becsületes és igazságos egyezmény, miközben azt a látszatot keltette, hogy a Birodalom védelmének anyagi terhei nem Indiára hárulnak, tulajdonképpen nem volt egyéb, mint ravasz fogás, melynek segítségével kevésbbé szembeötlő módon lehetett a terhet India nyakába varrni.

Őfelsége angliai kormánya, az indiai kormány és a Reserve Bank of India, vagyis egy és ugyanazon család három tagja, megegyeztek abban, hogy az Őfelsége kormánya által vállalt ilyen és hasonló költségek fedezésére a Reserve Bank mind több és több bankjegyet fog kibocsátani. A megfelelő sterlingösszeget pedig Őfelsége kormánya a Bank of England üzleti könyveiben fogja jóváírni. Így az egész egyezményt puszta fizetési ígéretté csökkentették és Indiára hárították a vállalt súlyos költségek oroszlánrészét.

Hogy ez India gazdasági életének milyen megterhelését jelentette, az legjobban akkor tűnik ki, ha India hadi kiadásait összevetjük az Őfelsége kormánya által vállalt kiadásokkal.

Az az összeg, amely az egyezményben India hadi kiadásai címen szerepel, elképesztő magasságokig emelkedett, egyes években elérte a háborúelőtti nemzeti jovedelem közel egyharmadát.

INDIA HADI KIADÁSAI[53]

(millió rupiában)

Év	*Kölcsönből fedezve*	*Államháztartási bevételekből fedezve*	*Összesen*
1939—1940	—	495,4	495,4
1940—1941	—	736,1	736,1
1941—1942	—	1 039,3	1 039,3
1942—1943	525,1	2 146,2	2 671,3
1943—1944	374,6	3 584,0	3 958,6
1944—1945	628,3	3 954,9	4 583,2
1945—1946[54]	149,3	3 764,2	3 913,5
Összesen.....	1 677,3	15 720,1	17 397,4

Azok a hadi kiadások, melyeknek megtérítésére Őfelsége kormánya kötelezte magát, szintén hasonló összeget tettek ki:

MEGTÉRÍTENDŐ HADI KIADÁSOK[55]

Év	*millió rupia*
1939—1940	40,0
1940—1941	530,0
1941—1942	1 940,0
1942—1943	3 254,0
1943—1944	3 728,7
1944—1945	4 108,4
1945—1946[56]	3 470,7
Összesen	17 121,8[57]

India sterlingköveteléseinek teljes összegét a háború egész ideje alatt elvonták az indiai néptől. Nem juthatott hozzá semmiféle áru-, vagy aranytranzakció útján. A követelések halmozódtak, de

[53] Reserve Bank of India: „Report on Currency and Finance, 1945—46". [Árfolyam- és pénzügyi jelentés. 1945—46.]

[54] Módosított becslések.

[55] Reserve Bank of India: „Report on Currency and Finance, 1945—46." 48. old.

[56] Módosított becslések.

[57] A hadi kiadások összegét a távolkeleti angol imperialista politika csődje növelte ilyen hatalmassá, az a politika, amely jogfosztottságban tartotta a gyarmati népeket, az a politika, amely elvetette az országok teljes erőforrásainak mozgósítását. Ezt a mozgósítást csak a gyarmati népek aktív támogatásának és bizalmának megnyerése útján tudta volna megvalósítani.

India még a töredékéhez sem tudott hozzájutni, hogy a szükséges gépeket stb. importálhatta volna érte.

Mint India ura, Anglia alaposan kihasználta helyzetét. Eltérően attól, ami más országokban történt az angol befektetésekkel, még az indiai angol és külföldi befektetések felszámolását sem engedte meg a sterlingfeleslegek fejében. Mindössze India sterlingállam-adósságának 323,4 millió font erejéig való leírását tették lehetővé. A fennmaradó 1273,5 millió font, vagyis ennek az ősrégi adósságnak ténylegesen a négyszerese, továbbra is a Bank of England-ben maradt. A háború után javaslatok hangzottak el, melyek különféle ürügyekkel igyekeztek ezt az adósságot részben megtagadni, vagy „csökkenteni". Ebből a célból angol-amerikai megegyezés jött létre, amely azután az 1946-os angol-amerikai pénzügyi egyezmény egyik pontját képezte.

Az imperialista uralkodók ezenkívül India dollártartalékait is bezsebelték. A háború alatt egyezményt hoztak létre, az úgynevezett „Dollar Pool Arrangement"-et [dollárgyűjtőalap-egyezmény] és arra kényszerítették a „sterlingterület" országait, hogy teljes dollártartalékukat, melyhez az Egyesült Államoknak eladott áruik révén jutottak, ebbe az alapba befizessék. India és a többi ország nem vásárolhattak e dollártartalékok kontójára közvetlenül az Egyesült Államoktól, mert ezeket kizárólag az Egyesült Királyság kormánya használhatta fel hadikiadások finanszírozására. Még az összeg pontos nagyságát sem közölték és a becslések India dollártartalékáról igen eltérőek.

Az Egyesült Államok kereskedelmi minisztériuma kimutatta, hogy az 1942—45 között eltelt négy esztendő alatt Indiának aktív kereskedelmi mérlege volt az Egyesült Államokkal szemben, ami 421 millió dollárt tett ki. Manu Szubedar állítása szerint India követelése még ma is 1140 millió rupia értékű dollár. Az *Eastern Economist* 1946 március 8-i száma szerint India 1945 októberéig legalább 900 millió dollárt fizetett be a birodalmi dollárgyűjtőalapba. Azonban az indiai kormány pénzügyminisztere azt a nettó összeget, mellyel India a birodalmi dollárgyűjtőalaphoz hozzájárult, 1945 márciusáig csupán 492 millió rupiára becsüli.

Tehát 1945 márciusáig India dollárhozzájárulása mintegy egy- és kétmilliárd rupia között mozgott és a mérleg azóta is folyton emelkedett. Még a mai napig sem szabadították fel India számára ezt a tartalékot, melyet így sikeresen távoltartottak attól, hogy India iparosítása céljából ipari berendezések behozatalára fordítsák.

Az indiai kormány pénzügyminisztere 1946-ban tartott költségvetési beszédében mégis azt igyekezett bebizonyítani az indiai népnek, hogy a dollárgyüjtőalap fenntartása saját érdeke!

Az imperialista háborús pénzügyi politikának ez az egész módszere, az egyre nagyobb és nagyobb tömegű bankjegykibocsátás, komolyan visszahatott az indiai gazdasági életre. India súlyosan elszegényedve és gazdaságilag meggyengülve került ki a háborúból. A háborús terhek valódi súlya a már addig is éhező tömegekre nehezedett.

Először is nézzük meg, milyen méreteket öltött az infláció.

FORGALOMBAN LÉVŐ BANKJEGYEK

	(millió rupiában)
1939 augusztus	1 788,9
1939—1940	2 092,2
1940—1941	2 414,1
1941—1942	3 076,8
1942—1943	5 134,4
1943—1944	7 771,7
1944—1945	9 686,9
1945—1946	11 626,4
1947 március 28.	12 420,3

A fenti táblázatból, amelyet a Reserve Bank of India jelentéseiből vettünk, kitűnik, hogy a gyakorlatban a háborús évek alatt a bankjegykibocsátás 600 százalékkal növekedett (és a folyamat egyre tart). Ugyanakkor az ipari tevékenység mutatószáma, amely 1939—40-ben 114,0 volt, a háború alatt (1945 január) 132,5-ig emelkedett.

Az infláció következtében az ipari vállalkozók és hadiszállítók óriási haszonra tettek szert.

Vegyük a textilipar profitját. Bár az egész nyereség összegét illetőleg nem rendelkezünk az iparág egészére vonatkozó összindiai adatokkal, a bombay-i gyárak adatai általában hű képet adnak. 1941-ben a bombay-i pamutfeldolgozó üzemek nyeresége 69,4 millió rupia volt, ami 1940-hez képest 1288 százalék emelkedést jelent. Néhány kiválogatott bombay-i gyár nyeresége az 1940-es adatokhoz képest 2250 százalékos emelkedést mutat[58]. 15 vezető bombay-i pamutfeldolgozó üzem összes nyeresége 1940-ben 9 millió rupia,

[58] Vadia és Merchant. Our Economic Problem. 270. old.

1941-ben 29,5 millió, 1942-ben 80,5 millió, 1943-ban 175,2 millió és 1944-ben 130,6 millió rupia volt[59].

Prem Szagar Gupta számításai szerint Bombay-sziget 61 pamutfeldolgozó üzemének tiszta nyeresége a háború 5 éve alatt elérte az összesen 139,3 millió rupiát kitevő befizetett tőkéjének hat és félszeresét. Ezekben az években az évi átlag az 1939-es nyereség 26-szorosát teszi ki[60].

Ugyanezt a képet mutatja az itt következő profitindex is, bár a számok nem az iparág egészére, hanem egyes vállalatok nyereségére vonatkoznak.

AZ ÁTLAGOS TISZTA NYERESÉG MUTATÓSZÁMAI (vállalatonként)
(az 1939-es alapot 100-nak véve)[61]

	1939	*1940*	*1941*	*1942*	*1943*
Juta	100	590	617	896	926
Pamut	100	73	205	313	645
Tea	100	118	214	252	392
Cukor	100	143	122	160	218
Szén	100	88	107	95	124
Gépipar	100	115	180	36	225
Különféle	100	104	326	394	401
Az összes többi ..	100	127	282	259	327

Még a nyereség hivatalos mutatószámai (melyek az indiai kormány gazdasági tanácsadójától származnak, és amelyeket nyilvánvalóan alacsonyabbnak állítottak be a valóságnál és csak 1942-ig hozzáférhetőek, holott az infláció és ennélfogva a nyereség is tetőfokát 1943-ban érte el) sem tudják elrejteni a valódi irányzatot.

A NYERESÉG MUTATÓSZÁMAI
(az 1928-as alapot 100-nak véve)

	1939	*1942*		*1939*	*1942*
Pamut.....	154,6	760,7	Cukor	179,4	219,8
Juta.....	13,6	49,2	Vas és acél	289,3	403,3
Tea	96,2	219,5	Papír	151,8	488,4
Szén.....	139,1	110,3	Valamennyi iparág összesen	72,4	169,4

[59] H. T. Parekh cikke. Lásd Commerce. 1945 július 7.

[60] A tiszta nyereség kiszámítása ebben az esetben az üzemköltségek, az ügynököknek járó jutalékok és díjazások levonásával, valamint az értékcsökkenés tekintetbevételével történt.

[61] M. H. Gopal. Industrial Profits Since 1939. [Ipari profitok 1939 óta.] Lásd Eastern Economist. 1944 május 12. 730. old.

Ez az egész folyamat kimondhatatlan nyomorúságot és szenvedést jelentett a munkások és parasztok tömegei számára. India népének hat hosszú esztendőn át kellett elviselnie a legkülönbözőbb bércsökkentésekkel, élelmiszer- és ruhahiánnyal járó szenvedéseket, valamint az országosméretű éhínségeket és nélkülözéseket.

Az élelmiszerek nagybani árának mutatószáma az indiai kormány adatai szerint az 1939 augusztusi 100-as alapról 1941 augusztusáig 122,9-re, 1942 augusztusáig 163,2-re, 1943 júliusig 300,2-re emelkedett. 1944 januárjában a mutatószám 233,0-ra esett, de ennek főleg az volt az oka, hogy a hivatalos árakat a piaci áraknál alacsonyabban szabták meg. Ezután a mutatószám némi ingadozást mutat; 1945 decemberében 238,8. A háború befejezése után az emelkedés még nagyobb, a mutatószám 1947 januárjában 276,0 és ezzel eléri csúcspontját. Az áremelkedés tulajdonképpen sokkal magasabb volt, mert hivatalos áron árut alig lehetett kapni. A feketepiac országszerte megszokott jelenséggé vált.

A kiskereskedői árak még magasabbra emelkedtek. Például Bombay-ban egy font tej ára 2 annáról 1, majd 2 rupiára szökött; a paradicsom ára fontonként 2 annáról 10 annára; a burgonya ára fontonként 1 annáról 4 annára emelkedett. Az Egyesült Tartományokban, az egyik legnagyobb búzatermő vidéken, a búza ára maundonként[62] a háborúelőtti 4 rupiáról 1946 júliusában 18 rupiára emelkedett. A háború előtt egy 8 uncia súlyú kenyér ára 1 anna volt, majd a 6 uncia súlyú cipó került 2,5 annába.

A durvaszövésű vászon ára, mely a háború előtt fontonként 7 anna volt, 1943 júniusában 42 annára emelkedett. A kalászosok árának mutatószáma, amely 1939 szeptemberében 93 volt, 1943 szeptemberében 530-ra emelkedett[63].

A munkásosztály megélhetési költségeinek mutatószáma (melyet többnyire a hivatalos árak szerint számítottak ki) Bombay-ban, például, az 1939 augusztusi 100-ról 1944 augusztusáig 238-ra emelkedett, 1945 márciusában 214-re esett vissza, majd 1946 decemberében ismét 266-ra emelkedett. Ahmadábádban a mutatószám 1943 októberében egészen 329-ig emelkedett; 1946 decemberében 296 volt. Más központokban az emelkedés még nagyobb volt.

---

[62] Maund = változó indiai súlymérték. Körülbelül 75 font. — *Szerk.*

[63] *P. S. Lokanathan.* India's Post-War Reconstruction and its International Aspects. [India háborúutáni újjáépítése és nemzetközi helyzete.] 1946. 31. old.

Ugyanabból az alapból kiindulva (1939 augusztusát 100-nak véve), 1946 decemberében a mutatószám Lahorében 326 volt, Dzsabalpurban 308, Kánpurban 345, Dzsalgaonban 347 és Solapurban 314.

A munkások jövedelme ezzel szemben nagyon kevéssel emelkedett. A tőkések nem voltak hajlandók a megélhetési költségek emelkedésének arányában drágasági pótlékot fizetni. Az indiai kormány számadatai, amelyeket havi tájékoztatójában az *Indian Labour Gazette*-ben tett közzé, bár nem nagyon megbízhatóak, azt mutatják, hogy az 1939-es évhez viszonyítva 1945-ben a munkások évi jövedelmének emelkedése (az összes pótlékokkal együtt) a textiliparban 109,1 százalék, a gépiparban nem egészen 147,9 százalék, az állami hadiüzemekben csak 77,6 százalék és a bányászatban mindössze 31,6 százalék volt.

A munkások reálbérének csökkenése még megdöbbentőbb, ha tekintetbe vesszük, hogy már azelőtt is éhbérért dolgoztak.

Amint később látni fogjuk, a falusi lakosság tömegeinek helyzete sem volt jobb. Vidéken az árak mutatószáma még nagyobb emelkedést mutat, mint a városokban.

Így, főleg az imperialistáknak az indiai gazdasággal szembeni állásfoglalása következtében — melynek lényege: Indiát a többi szövetséges és dominiumi országtól eltérően elmaradt gyarmati sorban tartani — India sokkal szegényebben került ki a háborúból, mint amilyen megelőzőleg volt. Nemcsak az indiai gazdaság felépítésének alkalmát mulasztották el, hanem a háborús túlterhelés következtében India gazdasági helyzete a második világháborút követő években egyre válságosabb állapotba jutott, melyet a növekedő infláció, az emelkedő árak és a tömeg nyomora jellemeznek.

8. A külföldi és az indiai monopóliumok szövetsége

Az indiai imperialista politika állandó célja a brit érdekeltségek fenntartása, védelme és megerősítése. Az egymást követő alkotmánytervezetek és politikai mesterkedések mind ezt célozták. A legutóbb, 1947-ben létrejött Mountbatten-egyezménnyel, India és Pakisztán dominiumok létrehozásával is — mint ahogy azt a tényleges gazdasági viszonyok vizsgálata megmutatná — India függetlenségének formális homlokzata mögött az angol imperializmus még mindig arra törekedett, hogy fenntartsa gazdasági ural-

mát és az imperializmus érdekében ellenőrizze és korlátozza India gazdasági fejlődését.

A második világháborút követő válságos években azonban ennek az imperialista politikának új formákat és módszereket kellett keresnie, nemcsak politikai, hanem gazdasági téren is. A gazdasági viszonyok megváltozása, elsősorban a brit imperializmus meggyengülése, az amerikai imperializmus agresszív előretörése és az indiai tőkés osztály viszonylagos — bár sokkal alacsonyabb szinvonalon történt — erőgyarapodása, új fejlődési irányt szabott. Az indiai gazdasági fejlődés ellenőrzésének és akadályozásának öröksége új utakon és új formák között tovább folytatódott az imperializmus jólfelfogott érdekei szerint. Ezen új formák jellegzetes megnyilvánulásai voltak az indiai nagyiparosokkal kötött egyezmények közös indiai-brit és indiai-amerikai vállalatok alapítására.

A továbbra is fennálló ellentétek dacára bizonyos fokig szövetség alakult ki a leghatalmasabb külföldi monopóliumok és a vezető indiai monopóliumok között — ez a szövetség azonban nem az egyenlők szövetsége volt, hanem az indiai monopolisták alárendelt szerepet játszottak benne. Nem is az ellentétek megszűnését jelentette, hanem bizonyosfokú megalkuvást üzleti téren és politikai együttműködést az erősödő tömeglázongás ellen. A nagytőkének ezek az 1945-től kezdődően létrejövő üzleti megegyezései képezték annak az új alkotmányjogi megegyezésnek a hátterét, mely a két dominiumnak, Indiának és Pakisztánnak a megalapításában jutott kifejezésre.

Jóllehet, a háború India népére nagy szegénységet és sok szenvedést zúdított, hatalmasan megnövelte az indiai üzletemberek, kereskedők, vállalkozók és nagyiparosok felső rétegének vagyonát. Mint az előző fejezetben rámutattunk, óriási háborús nyereség halmozódott fel. Ennek a hatalmas háborús profitnak következtében az indiai tőkés osztály óriási tőkék birtokában került ki a háborúból, amelyek azonnal a további növekedés útját keresték. Másrészt, e tőkefelhalmozás nem alapult semmiféle komoly, a háború alatt végbement produktív gazdasági fejlődésen, vagy az ipar előrelendülésén. Az indiai tőkés osztály felduzzadt vagyona és az indiai gazdasági fejlettség alacsony színvonala között szédületes volt az ellentmondás. Az indiai nagytőke lapja 1944 vége felé ezeket írta:

„India iparágai törpék az óriások világában... Gazdasági élete különösen a hatalmas külföldi konszernek támadásaitól sebezhető. Az az uralmi pozíció, melyet külföldi társaságok, mint például a Swedish Match Company, Lever Brothers, a Burma-Shell csoport, a Dunlop Company, az Imperial Tobacco Company és végül, de nem utolsó sorban, az Imperial Chemical Industries teremtettek maguknak az indiai ipar fontos területein, túlságosan szembetűnőek ahhoz, semhogy elkerülhessék figyelmünket"[64].

Az indiai tőkés érdekeltségek ennélfogva a háború vége felé különösen erőteljesen követelték az iparosítást és új befektetési lehetőségek nyitását. Megnövekedett tőkeakkumulációjuk folytán és azáltal, hogy számos kisebb angol érdekeltséget meg is vásároltak, sokkal szilárdabb talajon érezték magukat. Csak a sterlingfeleslegek ügyében folytatott tárgyalások fedték fel helyzetük valódi gyengeségét és háborús nyereségük nagy részének bizonytalan alapját. Számos nem hivatalos terv látott napvilágot, melyek mind a nagyarányú iparosítást tűzték ki célul. Ezek között a leghíresebbet — „India gazdasági fejlesztésének tervét", amelyet általában a „bombay-i terv" néven ismertek — a Tata-konszern és más vezető nagyiparosok képviselői dolgoztak ki. Szerintük a terv végrehajtásával 15 éven belül megkétszereződik a nemzeti jövedelem. A terv gyengesége abban rejlett, hogy alábecsülte az imperializmus szerepét, hogy képtelen volt megbirkózni az alapvető jelentőségű mezőgazdasági problémával és hogy a javasolt pénzügyi módszerek elviselhetetlen terheket raktak volna a nép vállára. Ennek ellenére a terv, bármennyire reakciós jellegű is volt, országszerte nagy érdeklődést keltett, mivel az iparosítás égető szükségességét tükrözte. Az indiai nagyiparosok továbbá azért is érezték helyzetüket biztosabbnak, mert azt hitték, hogy növekvő mértékben kereshetnek segítséget az amerikai tőkénél és így bizonyos kedvezőbb tárgyalási alapot szerezhetnek a brit tőkével szemben.

A brit imperializmusnak e változásokról tudomást kellett vennie. Egy alsóházi vita folyamán A. V. Hill professzor, konzervatív képviselő, a Royal Society titkára, kijelentette:

„Ha elég bátrak, nagylelkűek és előrelátóak vagyunk, van rá lehetőség, hogy együttműködjünk az indiai iparral. Viszont, ha nem tudjuk felmutatni ezeket a tulajdonságokat, nem az fog történni, hogy India ipara nem fejlődik ki, hanem az, hogy az indiaiak nem hozzánk, hanem az amerikaiakhoz fordulnak majd segítségért"[65].

---

[64] Eastern Economist. 1944 október 13.

[65] Indian Annual Register. [Indiai évi nyilvántartás.] 2. köt. 1944. 302. old.

A brit imperializmus tehát, tekintetbevéve az új fejleményeket, kénytelen volt megváltoztatni az indiai ipar növekedésével szemben tanúsított ellenállásának formáját. Az imperializmus igyekezett gazdasági téren éppenúgy alkalmazkodni az új időkhöz, mint politikai téren. Anglia most csak úgy biztosíthatta érdekeltségeit Indiában, ha kompromisszumot köt az indiai burzsoáziával; India iparosítása elleni támadását most már kizárólag belülről készítette elő, nem kívülről; India csak az indiai monopolisták segítségével maradhatott az angol iparcikkek biztos piaca. Tehát az imperializmus azzal az ürüggyel, hogy megadja az India számára annyira szükséges technikai segítséget, pénzügyi érdekeltségeinek biztosítására új taktikához folyamodott: társas viszonyra lépett az indiai ipari vállalkozókkal. Az imperializmus új elméletet hangoztatott: a kölcsönös bizalomnak és az érdekek azonosságának elméletét. Mint ahogy azonban később látni fogjuk, a legújabb időkben történt összes proklamációk és fejlemények mind azt a kristálytiszta tényt támasztják alá, hogy az imperializmus ezzel a társas viszonnyal megerősíteni akarta pénzügyi és gazdasági uralmát Indiában, nem pedig feladni. Ezekkel az egyezményekkel nem a független indiai gazdasági élet fejlődését tette lehetővé, hanem India ipari fejlődésének belső szabotálását készítette elő és hajtotta végre.

Sir Archibald Rowlands, az indiai kormány volt pénzügyminisztere, az új imperialista politikát vázolva, Indiából való távozása előtt kijelentette, hogy bármint is fog alakulni a két ország közötti politikai kapcsolat, mindkettőjüknek kölcsönösen javát fogja szolgálni, ha „az ipar, kereskedelem és kultúra terén szorosabbra fűzik a szálakat, mint a multban"[66].

Viszont teljesen őszinte kijelentés hangzott el Lord Wavell részéről, aki, miközben biztatni igyekezett az angol pénzügyi érdekeltségeket, hogy az 1935. évi indiai törvényben foglalt „kereskedelmi biztosítékok" nem fognak megszűnni, kifejezte az indiai-brit társas kapcsolat kívánatosságát, mely a legjobb fogás a jövőbeni tökéletes biztonság fenntartásához. Kalkuttában, a Kereskedelmi Kamarák Szövetségében tartott beszédében 1945 december 10-én Lord Wavell kijelentette:

„Nem hiszem, hogy addig, amíg az alkotmánytörvény módosítása meg nem történik, s Anglia és India között kereskedelmi szerződés nem jön

[66] Commerce. Bombay, 1946 június 8.

létre, lehetősége lenne a törvény biztosítékokról szóló cikkelyeinek teljes eltörlésére. De az indiai kormány tisztában van vele és nem fogja figyelmen kívül hagyni az indiaiak nagyon is érthető kívánságát, hogy amennyire csak lehet, saját tőkéjükkel, saját vezetésükkel fejleszthessék és ellenőrizhessék döntő iparágaikat. Véleményem szerint azonban az angol és az indiai üzleti élet szempontjából a jóakarat és a szívélyes kapcsolat fontosabb, mint egy törvény cikkelyei. Ilyen kapcsolat létesítése az, ami, most és a jövőben mindkét fél érdekét valóban biztosítja. Szilárdan hiszem, hogy az angol és indiai vállalkozás jóindulatú együttműködése nyujtja a legjobb eszközt, mely India ipari fejlődését a leggyorsabb és legeredményesebb módon biztosítja"[67].

Nehogy azt higgyük, hogy itt egyszerűen kölcsönös együttműködésre irányuló kegyes kívánságról van szó. A brit kapitalizmus részletköveteléseit igen nagyszámú más szószóló hangoztatta.

A *Capital,* az indiai angol pénzügyi körök lapja, 1945 november 15-én a következőket írja:

„A brit üzleti világnak nincs szándékában, hogy itthagyja az országot, sem most, sem ezután . . . bár egyesek a jövőben meglehetősen alárendelt szerepet szánnak neki, nem fogja engedni, hogy kiűzzék abból az országból, melynek felvirágoztatásához olyan maradandó módon járult hozzá."

Sir Renwick Haddow, az Egyesült Kereskedelmi Kamarák elnöke, 1945 december 10-én kijelentette:

„Sok olyan ipari vállalkozó van az Egyesült Királyságban, aki hajlandó lenne gyárat alapítani Indiában, úgy, hogy az tartósan szolgálja az ország jólétét, ha biztos lenne a méltányos elbánásban. De természetesen nem hajlandók pénzt adni azért, hogy azt más valaki eltulajdonítsa és elköltse. Nem lehet szó egyoldalú egyezményről, arról, hogy Britannia adja az ipari felszereléseket és a szakértőket és ugyanakkor az angol üzletembereket elriasszák attól, hogy briteket küldjenek Indiába új vállalatok indítására és a már meglévők vezetésére"[68].

A. V. Hill professzor, a Royal Society titkára, még pontosabban juttatta kifejezésre a speciális brit követeléseket:

„Az indiaiaknak meg kell érteniok, hogy a brit ipar nem fogja mindezt

[67] Times of India. 1945 december 11.
[68] Ugyanott.

csak szerelemből tenni. Nem várhatják el, hogy az angol ipar szaktudása és erőforrásai felhasználásával olyasvalamit létesítsen, melynek ellenőrzésében másodrendű szerepe van. Ha fejlődést akarnak, egyenlően kell osztozkodniok az angol üzletemberekkel. A felezés tisztességes ajánlat"[69].

Sir T. Ainscough, Anglia volt indiai, burmai és ceyloni kereskedelmi biztosa, az angol tőkések egyik gyűlésén nyiltan felsorolta mindazokat az előnyös pozíciókat, melyeket az angol nagytőke az indiai üzleti világgal szemben elfoglal:

„. . . ha teljes súlyában tekintetbe vesszük az indiai kereskedelem terén és az ország sajátos szükségleteit illetően egyedülálló tapasztalatainkat, érdekeinket a piacon, felülmulhatatlan üzleti összeköttetéseinket és jó hírnevünket, amihez most még hozzá kell adnunk az *adós helyzetünkből származó előnyöket*, nem vagyunk túl merészek, ha azt reméljük, hogy Indiát ismét legnagyobb exportpiacunkká tehetjük"[70].

1945-től kezdődően jónéhány üzlet jött létre az indiai és brit, valamint az indiai és amerikai monopóliumok között.

1945 júniusában egyezmény jött létre az indiai gépkocsigyártásra vonatkozóan a Birla Brothers Ltd. — az egyik legnagyobb indiai monopolista vállalat — és az angliai Nuffield Organization között. A Birla—Nuffield megállapodásnak az volt a célja, amint azt bizonyos sajtószervek közölték (a tényleges feltételeket nem hozták nyilvánosságra), hogy Indiában közös vállalatot létesítsenek. A megállapodás szerint Nuffield a tőke 25—30 százalékát adja, ennek megfelelően részesedik a haszonból, szabadalmi jutalékokból stb. Ugyancsak a Nuffield Organization „gyártja és szállítja azokat a gépi alkatrészeket, melyeknek előállítása Indiában nem lenne gazdaságos, és természetesen Nuffield műszaki emberei fogják eldönteni, mely alkatrészeket gyártsák Angliában és melyeket Indiában"[71].

1945 decemberében hasonló egyezmény jött létre nehézvegyipari művek létesítésére Indiában a Tata, a nagy indiai monopolista konszern és az Imperial Chemical Industries (ICI), Nagybritannia legnagyobb monopóliuma között. A sajtó jelentése szerint az ICI a tőke 24 százalékát jegyzi, a többit nagyrészt a Tata Művek bocsátja rendelkezésre. Továbbá, „amíg a hazai ipar nem tudja

[69] Bharat Dzsájoti. 1946 április 1.
[70] Bombay Chronicle. 1945 március 5. (A kiemelés tőlem. — *D. R. P.*)
[71] Capital. 1946 január 3.

teljes mértékben kielégíteni a hazai szükségleteket, addig az ICI által importált és hazai védjeggyel ellátott festékanyagokat fogják közösen eladni". (*API* tudósítás, 1945 december 22.) Ezt az időt mintegy 15—20 évre becsülték.

Hasonló indiai-amerikai üzleti egyezményt jelentett a Birla—Studebaker szerződés, a Walchand—Chrysler szerződés, a National Rayon Corporation stb.

Ezeken a nagy- és középtőkével kötött üzleti szerződéseken kívül, az angol imperialisták tervbevették az önkényuralmi indiai fejedelemségek kifejlesztését, melyek a jövőben legfőbb bázisaik lennének. A fejedelmi közigazgatás bevonásával, vagy anélkül, igyekeztek mind több és több tőkét bevinni az indiai fejedelemségekbe. Az indiai kormány az indiai fejedelemségek ipari fejlesztéséről különleges intézkedéseket tett és ezeket 1945 áprilisában hozta nyilvánosságra ipari politikáról szóló nyilatkozatában. A nyilatkozat a következőképpen hangzik:

„Hasonlóképpen világos, hogy a beruházási engedélyek rendszerét úgy kell megvalósítani, hogy az indiai fejedelemségeket biztosítsuk afelől: ipari fejlődésre irányuló jogos követelésüket figyelembe vesszük"[72].

A *Capital*, az indiai angol pénzügyi érdekeltségek lapja, 1946 január 24-én megjelent vezércikkében egészen nyiltan beszél az angolok céljairól:

„Mind (az indiai fejedelemségek) arra törekednek, hogy határaikon belülre vonzzák az ipari vállalkozást és a kilátások Brit-Indiában sokszor annyira nem sokat igérőek, hogy elkerülhetetlenül előfordulnak olyan esetek, mikor az új ipari tervekkel rendelkező vállalkozók erős kísértésben vannak, hogy a politikai nyugtalanság és az egyre hangosabb párt- és szakszervezeti követelések elől az indiai fejedelemségek viszonylagos nyugalmába meneküljenek. Valószínű, hogy itt az uralkodóhatalom, tradíciói és helyzete következtében, rokonszenvez az ipari vállalkozó kívánságával, hogy vállalatát illetéktelen külső beavatkozás nélkül vezesse."

És a fejedelmek uralma alatt álló India megadta ezt a biztosítékot. H. S. Malik, Patiala állam miniszterelnöke és az indiai fejedelemségek ipari küldöttségének vezetője — mely az indiai ipari vállalkozók küldöttsége után az Egyesült Királyságba utazott — egészen nyiltan állást foglalt a magas technikai felkészültséggel

[72] Hindustan Times. 1945 április 23.

rendelkező külföldi ipari vállalkozókkal társas viszony alapján való együttműködés mellett. Malik szavai így hangzottak:

„Véleményünk szerint — ha idejön egy angol vagy amerikai gyáros és érdekeltséget vállal az itteni iparban — akár 30 vagy 40 százalék erejéig — feltétlenül érdekelni fogják ennek az iparnak az eredményei. Egyébként nem tudom, hogyan várhatnók el egy technikai tudással rendelkező, tapasztalt és modern gyárostól a teljes együttműködést, ha nem vagyunk készek ugyanilyen mértékben megbízni benne"[73].

Mir Maqbul Ahmed, az Indian Chamber of Princes [Indiai Fejedelmi Kamara] titkára, az *Asiatic Review* egyik cikkében kijelenti:

„Az indiai fejedelemségek ipari fejlődése terén is tág lehetőség nyílik az indiai-brit együttműködés számára."

Számos indiai fejedelemség lépett társas viszonyra angol pénzemberekkel. A hajderábádi kereskedelmi küldöttség, amely 1946 nyarán járt az Egyesült Királyságban

„82 millió rupia értékben rendelt gépeket, főleg a textilipar és vízierőművek részére . . .

Az egyik hajderábádi magánvállalatnak, a küldöttség egyik tagján keresztül bonyolítva le tárgyalásait, sikerült olyan megállapodást kötnie, melynek értelmében a legnagyobb textilgép-gyárosok kötelezettséget vállalnak, hogy Hajderábádban textilgép-gyárat létesítenek. A szóban lévő cég a manchesteri Lansil, tíz egyéb gyárvállalat csoportja.

A megállapodás értelmében a manchesteri cég gondoskodik felszerelésről és tervrajzokról, magas képzettségű, alapvető gyártási folyamatokban jártas szakemberekről és biztosítja az indiai alkalmazottak szakmai oktatását. Egy másik, Hajderábádban felállításra kerülő viscose műselyemgyárban pedig az indiai munkásokat megtanítják a Lansil-féle fonási technikára"[74].

Hajderábád közzétette a Godavari-völgy tervezetét. A tervben vízierőművek, vas- és acélművek, valamint textilgyárak létesítése szerepelt. A tőke 40—70 százalékát brit tőkések ajánlották fel.

Tiruvánkur állam ugyancsak eladta egy angol cégnek gazdag tóriumföldje kiaknázásának minden jogát.

Amint a fentiekből kiderül, az imperializmus mind mélyebb és mélyebb gyökereket eresztve India földjébe, igyekezett az angol

[73] Times of India. 1946 január 17.
[74] Amrita Bazar Patrika. 1946 január 15.

finánctőke jövőjét biztosítani Indiában. Az indiai gyárosokkal kötött megállapodások révén gondoskodott róla, hogy az indiai brit befektetések mindig biztosítva legyenek. A kívánt hatás hamarosan láthatóvá vált. G. D. Birla, India egyik legnagyobb monopolistája, a Birla—Nuffield-féle egyezmény egyik érdekeltje, az indiai angol tőkéről beszélve megjegyezte:

„Nem hiszem, hogy valaha is kisajátítják. A brit cégek tovább fognak működni"[75].

Ezek az üzleti egyezmények semmiesetre sem vezethettek India iparosodására. Amint az két fontos egyezmény, a Birla—Nuffield és a Tata—ICI egyezményeknek a feltételeiből nyilvánvalóan kitűnik, ezen társulások eredményeképpen sohasem fog megindulni Indiában az alapvető fontosságú nehézipar. A megállapodások értelmében a vegyipari cikkeket meghatározatlan ideig Angliában gyártanák és indiai védjeggyel ellátva árusítanák az indiai piacon. Hasonlóképpen Indiát egyszerűen műhellyé szándékoztak zsugorítani, melynek szerepe a brit gyártmányú szerszámok és alkatrészek összeszerelésére szorítkozna. Hogy milyen volt annak az „indiai autóipar"-nak a jellege, amelyet a Birla—Nuffield megállapodás javasolt, a legvilágosabban a „Hindustan Ten" gyártásában mutatkozott meg. Erről a gépkocsiról nagyhangon hirdették, hogy „indiai gyártmány", holott alkatrészei valójában a Morris művekben készültek és csupán ezek összeszerelése történt Indiában.

Így az egyezmények csupán lepelként szolgáltak, amely alatt amennyire csak lehetett, tovább akadályozták és korlátozták a nehézipar, a nehézvegyipar, a gépgyártás megindulását és amelynek segítségével továbbra is markukban tartották a valóban biztos piacot az angol iparcikkek számára Indiában. Mint a *Bombay Chronicle* 1945 december 27-i vezércikke is kifejti: ezeknek az üzleti egyezményeknek az lesz az eredményük, hogy „újtípusú érdekeltségek keletkeznek, melyek óriási akadályt fognak jelenteni országunk intenzív iparosítása számára... ezzel a nemzeti kormány, ha végül megalakul, igen nehezen tud majd megbirkózni."

Ezek a gazdasági egyezmények az indiai és angol monopolisták között, melyek 1945-től kezdődőleg mind nagyobb arányokban jöttek létre, fontos hátterét alkották a megfelelő politikai megálla-

[75] Hindustan Times. 1946 április 11.

podásért 1946-ban folyó alkotmányjogi tárgyalásoknak, és ezek eredményeképpen India és Pakisztán dominiumok 1947-ben történt megalapításának. A külföldi és indiai nagymonopolista érdekeltségek között létrejött ilyenfajta egyoldalú szövetség további alakulását nyomon lehet követni az új dominiumi kormányok gazdaságpolitikájában és a védnökségük alatt egyre növekvő angol-amerikai kapitalista behatolásban.

9. Az imperializmus eredménye Indiában

Amikor Marx a brit uralomról azt mondta, hogy „társadalmi forradalmat idéz elő" Indiában és Angliát úgy jellemezte, mint „a történelem öntudatlan eszközét ezen forradalom előidézésében", kettős folyamatra gondolt, mint ahogy az fejtegetéséből világosan kitűnik.

Először: a régi társadalmi rend lerombolása.

Másodszor: az új társadalmi rend anyagi alapjainak lerakása.

E két tényező ma is működik, bár jelentőségét háttérbe szorították a modern imperializmus új szakaszainak jellegzetességei, melyek a megelőző folyamatból fejlődtek ki.

A régi kézműipar pusztulása továbbra is az ipari munkások összlétszámának fokozatos csökkenésében nyilvánul meg (mely folyamatot a háború átmenetileg megszakította), tekintve, hogy a csökkenést nem ellensúlyozza a modern ipar lassú fejlődése. A régi falugazdaság lerombolása most az ellentmondások olyan fokát érte el, amely általános agrárválsághoz vezet.

Ugyanakkor, amint azt Marx előre megmondotta, a brit uralom által lefektetett anyagi alapból, bár rendkívül lassan, kifejlődtek a modern ipar első csírái és ezzel megszületett az indiai társadalom új osztálya, a modern gépiparban tömörült ipari bérmunkások osztálya, amely a jövendő India új társadalmi rendjének teremtő ereje.

A folyamat további fejlődése következtében azonban, mely Marx idejében még nemlétező erőket hozott létre, ma új helyzet állt elő. Ma Indiában a feltételek teljesen megértek a termelőerők modern színvonalra való nagyarányú fejlesztésére. Ennek szükségessége évről-évre sürgetőbbé és mindinkább elkerülhetetlenebbé válik. A modern imperializmus másrészt már nem játssza azt a szerepet, amelyet a régebbi kapitalista uralom India gazdasági

forradalmasításában játszott, mikor a maga romboló munkájával megtisztította az utat a fejlődés számára és ennek megvalósulására megteremtette az alapvető anyagi feltételeket. Ellenkezőleg, Indiában a modern imperializmus a termelőerők fejlődésének legfőbb akadálya, pénzügyi és politikai uralmának minden fegyverével akadályozza és késlelteti a termelőerők fejlődését. Most már nem beszélhetünk a kapitalista uralom objektíve forradalmasító szerepéről Indiában. A modern imperializmus szerepe Indiában teljesen és minden vonatkozásban reakciós.

Ezért a legújabb korban az indiai társadalom összes haladó erői mind erőteljesebb nemzeti mozgalomban egyesülnek, felkelnek a fő ellenség és a reakció erődítménye, — az imperializmus ellen — de ugyanakkor minden olyan indiai reakciós gazdasági és politikai erő ellen is, amely összefonódott, kapcsolatban áll az imperializmussal.

Az Indiában kifejlődő termelőerők küzdenek az imperializmus bilincsei és az imperializmus által védett és támogatott elavult gazdasági szerkezet ellen. Ez az összeütközés az agrárválságban jut kifejezésre, amely az imperialista gazdaság csődjének mutatója és a döntő változás fő hajtóereje. Indiában éppenúgy felismerhetők a közeledő agrárforradalom jelei, mint ahogyan felismerhetők voltak a cári Oroszország utolsó éveiben vagy Franciaországban a XVIII. század végén. Indiában a fejlődő agrárforradalom összefonódott az imperialista uralom ellen irányuló fejlődő nemzeti demokratikus felszabadító mozgalommal — e kettő szövetsége a kulcs az indiai történelem most induló új korszakához.

A mai indiai politikai helyzet és a nemzeti harc kérdéseinek tanulmányozását ezért az agrárkérdés tanulmányozásával kell kezdenünk.

HARMADIK RÉSZ

INDIA ALAPVETŐ PROBLÉMÁJA — AZ AGRÁRKÉRDÉS

VII. fejezet. A MEZŐGAZDASÁG VÁLSÁGA

1. A mezőgazdaság túlterhelése
2. A mezőgazdaság túlterhelésének következményei
3. A mezőgazdaság pangása és visszafejlődése

VIII. fejezet. A PARASZTSÁGRA NEHEZEDŐ TERHEK

1. A földmonopólium
2. A földtulajdonrendszer átalakulása
3. A földesúri rendszer megteremtése
4. A parasztság nyomorba döntése
5. Az adósságteher
6. A hármas teher

IX. fejezet. AZ AGRÁRFORRADALOM FELÉ

1. Az agrárválság növekedése
2. Az agrárforradalom szükségessége
3. A kormány reformpolitikájának csődje
4. A parasztmozgalom erősödése

VII. FEJEZET

A MEZŐGAZDASÁG VÁLSÁGA

„A parasztok helyzetében bekövetkezett jelenlegi romlás előrevetíti az agrárforradalmat."

R. Mukherdzsi „Land Problems of India." [A földkérdés Indiában.] 1933.

A szegénység és szenvedés, melyben az indiai parasztság tömegei élnek, életkörülményeiket a legnyomorúságosabbá teszik a világon. Az indiai agrárkérdésről írt egyik legismertebb új műben, a „Land Problems of India"-ban Radhakamal Mukherdzsi professzor ezekkel a szavakkal jellemzi a helyzetet:

„India mezőgazdasági népessége jelenleg igen sovány eszközökre van utalva, amelyek, ha szemügyre vesszük a parasztok anyagi helyzetét, látjuk, hogy nagyon rosszul oszlanak meg. Ha megvizsgáljuk azokat a változásokat, amelyek a földbirtoklásban és földbérletben az elmúlt 50 év alatt végbementek, látjuk, hogy ez a helytelen megoszlás egyre rosszabbá válik. A kisbirtokosok gazdasági helyzete rosszabbodott, ugyanakkor a földesurak és a kisajátított parasztok — a földjáradékot húzók egyre növekvő osztálya és a dolgozó mezőgazdasági jobbágyok közötti ellentétek mezőgazdaságunk történetének válságos korszakát jelzik ... A parasztság osztályöntudatának halk moraja, amely India egyes részeiben már hallható, hadüzenet a jelenlegi mezőgazdasági rendszernek." (4. old.)

Ebből az alábbi következtetéseket vonja le:

„A különböző politikai és gazdasági nézeteket valló emberek egyre inkább felismerik, hogy a változás India földbirtokrendszerében parancsoló szükségesség. E vélemény már elterjedt a társadalom minden osztályában. A nyomás alatt, melyet a hatalmas népesség a földre gyakorol, a birtokok olyan kicsinyek és feldaraboltak lettek, hogy egyrészt nem tudják kihasználni egy család teljes munkaerejét, másrészt nem tudják eltartani a családot még a jelenlegi alacsony életszínvonal mellett sem. Ugyanakkor a földesúr, akinek régi, tisztességes szerepe a mezőgazdaságban megszűnt, a javak termelőjéből sokkal inkább a földbér beszedőjévé vált; nem bocsát rendelkezésre mezőgazdasági tőkét és nem ellenőrzi a mezőgazdasági munkát. Kialakult a közvetítők osztálya is, amely hasznot húz a jelenlegi földbirtokrendszer bonyolultságából és a föld valódi megművelőjének helyzetét még bizonytalanabbá teszi. Ez nem bírálat, hanem a tények össze-

gezése. A régi rendszer felbomlott és helyébe új rendszernek kell lépnie, amely megfelel a mezőgazdasági és társadalmi élet mai feltételeinek és követelményeinek." (361—362. old.)

India mai mezőgazdasági helyzetének minden szakértője ezt az általános következtetést vonja le. De a kérdés, hogy milyen változásokra van szükség és hogyan történjék azok végrehajtása, azonnal felveti az imperialista uralom alatt lévő India jelenlegi gazdasági és társadalmi rendszerének összes problémáit. Ugyanis, éppen a mezőgazdasági viszonyokban gyökerezik a fennálló társadalmi rend, melyet az imperializmus tart fenn és amely megfojtja a nép életét. Ugyancsak itt keletkeznek a változást előidéző legerősebb hajtóerők, amelyek felhalmozódnak és végetvetnek a fennálló társadalmi rendnek és megnyitják az utat az új rendszer számára.

Az agrárkérdést Indiában nem vizsgálhatjuk sem az imperialista uralom alatt görnyedő ország általános gazdasági életétől, sem az imperialista uralom által fenntartott osztályviszonyok rendszerétől elszigetelve.

Amikor 1926-ban kinevezték az indiai mezőgazdaság kérdésével foglalkozó parlamenti vizsgálóbizottságot és amikor az ezt követően, 1928-ban, egy közel 800 oldalas jelentésben számolt be, amelyhez még 16 kötet bizonyítékanyagot is csatolt, utasították, hogy „tegyen javaslatokat a mezőgazdaság fejlesztésére, valamint a falusi lakosság jólétének és boldogulásának előmozdítására". De ugyanakkor, ugyanabban a megbízólevélben figyelmeztették:

„Nem tartozik a bizottság feladatai közé, hogy a fennálló földbirtok- és bérletrendszer, vagy a földadó kivetése és az öntözési költségek terhei tárgyában javaslatokat tegyen."

Ez valóban annyi, mint „nesze semmi, fogd meg jól!" Lehetetlen az indiai mezőgazdaság kérdésével foglalkozni anélkül, hogy ne foglalkoznának a földbirtokrendszer kérdésével.

Az alapvető tényezők, melyek a mai mezőgazdasági válságot előidézték, a következők:

1) a népesség túlzsúfolódása a mezőgazdaságban a többi gazdasági lehetőség elzárása következtében;

2) a földmonopóliumnak és a parasztságra nehezedő terheknek hatásai;

3) az elavult technika, valamint a technika fejlődésének akadályai;

4) a mezőgazdaság pangása és visszafejlődése a brit uralom alatt;

5) a parasztság fokozódó elnyomorodása, a birtok felparcellázása és elaprózása, valamint a széles rétegek nincstelensége;

6) az ebből következő növekvő osztályrétegeződés, ami végül oda vezetett, hogy a parasztság egyre nagyobb része, egyharmada —fele süllyedt a földnélküli proletariátus soraiba.

Csak a tényezők vizsgálata alapján kereshetjük a megoldást.

1. A mezőgazdaság túlterhelése

India „falu-kontinens", mondják gyakran különösen azok, akik reménykedve ebben látják a gyors demokratikus, vagy társadalmi fejlődés állítólagos akadályát.

Általában természetes jelenségnek tüntetik fel, azt az ellentétet, amely India lakossága túlnyomó többségének a mezőgazdaságtól való függése és a fejlett iparú nyugateurópai országok között van, és amely az indiai társadalom elmaradt jellegét és — ami ebből következik — a javasolt változtatásokban a rendkívüli óvatosság szükségességét támasztja alá.

Igen jellemző az a kijelentés, amelyet az 1918. évi klasszikus Montagu—Chelmsford-jelentés első fejezetében olvashatunk az „indiai állapotok"-ról:

„A nép egyetlen nagy foglalkozási ága a földművelés. Rendes körülmények között egy Angliához hasonló, fejlett ipari ország 100 lakosa közül 58 iparral foglalkozik és csak 8 mezőgazdasággal. India 100 lakosa közül viszont 71 földműveléssel vagy pásztorkodással foglalkozik... India 315 millió lakosa közül 226-ot a föld tart el, ebből 208 millió saját vagy más földjének a megműveléséből él vagy függ közvetlenül."

A Simon-bizottság 1930-ból való jelentése, melynek az volt a rendeltetése, hogy Angliában a lakosság között széles körben terjesszék, „A mezőgazdaság uralkodó szerepe" című első részében szintén idézi a fenti kijelentést és azt a számára reményteljes következtetést vonja le, hogy a változás „valóban nagyon lassú lesz".

„Az általános politikai ítélőképesség megélénkülése, a falusi látókör tágulása, mely most nem terjed túl az időjárás és víz, a termés és a jószág,

az ünnepségek és vásárok, valamint a családi szertartások, az éhség és az árvíz iránti kizárólagos és tradicionális érdeklődésen vagy félelmen — vagyis minden olyan változás, mely eltávolodást jelent az indiai falusi lakosság ezen ősi érdeklődési körétől, igen lassan fog bekövetkezni."

Az itt felsorolt tények — vagyis az indiai lakosság súlyosan függő helyzete a mezőgazdaságtól és a különbség, mely őt az iparosított országoktól elválasztja — megfelelnek a valóságnak. De azáltal, hogy e tények bemutatásakor nem veszik figyelembe az imperializmus gyarmati rendszerében meglévő hajtóerőket, melyek e mögött a helyzet mögött rejtőznek, alapjában véve hamis és félrevezető képet adnak. A következtetés szintén teljesen hamis; ugyanis éppen az agrárválság kiélesedése a leghatalmasabb erő, amely Indiában gyors változást fog létrehozni.

Ami hasonlóképpen kimaradt a helyzetnek ebből a vulgáris imperialista bemutatásából, az az a tény, hogy ez a nagyarányú, túlzott, aránytalan és káros függőség a lakosság háromnegyed részének egyedüli foglalkozását képező mezőgazdaságtól — nem a régi primitív indiai társadalomtól örökölt és a modern időkben továbbélő jellegzetesség, hanem éppen ellenkezőleg — mai formájában modern jelenség és az imperialista uralom egyenes következménye. Az aránytalanul nagy függőség a mezőgazdaságtól a brit uralom alatt fokozatosan *növekedett*. Ebben jut kifejezésre az ipar és a mezőgazdaság közötti régi egyensúly szétrombolása és India lesüllyesztése az imperializmus mezőgazdasági függvényévé.

A valóságos képet az elmúlt félévszázad hivatalos népszámlálási adatai mutatják meg. A kép még meggyőzőbb lenne, ha rendelkezésünkre állnának a megelőző korszak adatai. Az indiai ipar terén véghezvitt rombolás nagy része ugyanis a XIX. század első háromnegyedében ment végbe, ekkor pusztították el az egykor népes ipari központokat, kergették a lakosságot a falvakba, és fosztották meg ugyanakkor a falusi kézművesek millióit a megélhetési lehetőségtől. E korszakra vonatkozólag nem rendelkezünk statisztikai adatokkal; de a legutóbbi évtizedek népszámlálási adatai azt mutatják, hogy ez a folyamat később sem szűnt meg és napjainkban is tart.

Az első népszámlálás 1881-ben történt. Ez azonban nagyon hiányos és nem nyujt összehasonlítási alapot. 115 millió férfimunkást sorolnak a foglalkozást űzők közé, ezek között 51 millió földművest

mutatnak ki. Ez az arány — kevesebb mint az egész fele — természetesen túl alacsony.

Az 1891 és 1921 közötti időszakra vonatkozó adatok inkább alkalmasak az összehasonlításra. Ezek a következő képet mutatják:

A MEZŐGAZDASÁGI LAKOSSÁG ARÁNYSZÁMA

1891	61,1
1901	66,5
1911	72,2
1921	73,0

1931-ben megváltoztatták az osztályozás alapját, minek következtében a mezőgazdaságtól függő lakosság arányszáma a kimutatásban 65,6-re csökkent. Ez a változás azonban csak papíron volt meg, nem pedig a valóságban.

„A mezőgazdasággal és pásztorkodással foglalkozó lakosok számának látható csökkenése 1921 és 1931 között illuzórius... az osztályozás alapjának, nem pedig a foglalkozásnak a megváltozása idézte elő... A mezőgazdasággal és pásztorkodással foglalkozó lakosság arányszáma 1921 és 1931 között alig változott"[1].

Említésre méltó, hogy az indiai bankügyleteket vizsgáló központi bizottság 1931-ben a következőket jelentette:

„India lakosságának az a része, melynek megélhetése a mezőgazdaságtól függ, igen nagy és ez az arány állandóan nő. 1891-ben 61 százalék volt. 1901-ben ez a szám 66 százalékra és 1921-ben 73 százalékra emelkedett. Az 1931-re vonatkozó népszámlálási adatok nem állnak rendelkezésünkre, de joggal tehető fel, hogy ez a szám 1931-ben még magasabbra emelkedett." (39. old.)

Vadia és Merchant professzorok arra a megállapításra jutnak, hogy „ha a korábbi népszámlálásokkor alkalmazott régi osztályozási rendszer szerint jártak volna el, vagyis 1931-ben nemcsak a dolgozókat vették volna számba, hanem a családtagokat is, a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság aránya az egész lakossághoz viszonyítva 75 százalék lett volna, ha nem több"[2]. Az 1931-es adat, vagyis 66,6 százalék, még a módosított osztályozási rendszer

[1] *V. Anstey.* The Economic Development of India. 61. old.
[2] *Vadia—Merchant.* Our Economic Problem. 86. old.

szerint is emelkedést mutat az 1891-ben kimutatott 61,1 százalékkal szemben.

A mezőgazdaságtól való egyre növekvő függés okait, amely állapot az angol kapitalista politika eredménye volt, az V. fejezet 3. pontjában már kifejtettük. Ezeket az okokat az 1911-es népszámlálási biztos is világosan felismerte:

„Az olcsó európai méteráru és szükségleti cikkek nagyarányú behozatala, valamint számos nyugati típusú gyár létesítése magában Indiában, sok háziiparágat tett többé-kevésbbé tönkre. A mezőgazdasági termékek magas ára szintén arra késztetett számos falusi kézművest, hogy a mezőgazdaság kedvéért feladja ősi mesterségét... A régi faluszervezetnek ez a felbomlása területenként más és más méretű. A változás a haladottabb tartományokban a legszembetűnőbb"[3].

1911-től kezdve az ipar hanyatlása és az ezt követő még egyoldalúbb függés a mezőgazdaságtól, egyre nagyobb arányokat öltött. 1911 és 1931 között az iparban foglalkoztatottak száma több mint 2 millióval csökkent, holott ugyanakkor a lakosság száma 38 millióval növekedett.

AZ IPARI LAKOSSÁG ARÁNYSZÁMA

1911	5,5
1921	4,9
1931	4,3

Amíg a lakosság száma e két évtizedben 12 százalékkal nőtt, az iparban foglalkoztatottak száma 12 százalékkal csökkent és az ipari munkások százalékszáma az összlakossághoz viszonyítva több mint egyötöddel lett kisebb. Ez a szám 1941-ben tovább csökkent, 4,2 százalékra. Mindez az ipar visszafejlesztésének állandó romboló folyamatát tükrözi, vagyis a régi háziipar lerombolását, melyet nem helyettesít a modern ipar kifejlődése és a mezőgazdaságnak ebből eredő állandóan növekvő túlnépesedését.

Ugyanakkor az ipari növények vetésterületének aránya az élelmezésiekhez viszonyítva megnövekedett. 1892—93 és 1919—20 között az élelmezést szolgáló növényekkel bevetett terület 187 millió arcre-ről 210 millió acre-re, vagyis 7 százalékkal emelkedett; az ipari növényekkel bevetett terület 30 millióról 43 millióra, vagyis 43

[3] Census of India Report. 1. köt. 1911. 408. old.

százalékkal emelkedett[4]. Ez a folyamat a legújabb időkben még jobban előrehaladt. Az 1910—11 és 1914—15 közötti öt év átlaga és 1934—35 között az élelmezést szolgáló növényekkel bevetett terület 12,4 százalékkal, az ipari növényekkel bevetett terület 54 százalékkal növekedett[5]. Míg 1934—35 és 1939—40 között az ipari növényekkel bevetett terület 1,6 millió acre-rel növekedett, az élelmezés céljára termelt növényekkel bevetett terület 1,5 millió acre-rel lett kisebb. A nyersgyapotkivitel, amely 1900—1901-ben 178 000 tonna volt, 1936—37-ben 762 133 tonnát tett ki, vagyis 328 százalékkal emelkedett (1939—40-ben a kivitel mennyisége 526 411 tonna volt). A teakivitel az 1900—1901. évi 190 millió font súlyról 1939—40-ben 359 millió fontra emelkedett. Az olajmagkivitel 1900—1901 és 1938—39 között 549 000 tonnáról 1 172 802 tonnára emelkedett.

Így a mezőgazdaság mind súlyosabb és súlyosabb túlnépesedése, valamint az export céljára alkalmas ipari növények termelésének növekvő jelentősége (míg az indiai tömegek ugyanakkor éheztek) egyenes következménye volt a brit kapitalista politikának, melynek Indiára mint piacra és nyersanyagforrásra volt szüksége.

A mezőgazdaság túlnépesedése és a parasztság kizsákmányolásának társadalmi körülményei együtt képezik az indiai nyomor alapját. A kezdetleges mezőgazdaságra nehezedő, fokozatosan erősödő túlterhelés, ami az indiai brit kapitalista politika egyenes következménye, az indiai néptömegek szegénységének döntő oka. Ezt a tényt már az 1880. évi éhínségvizsgáló bizottság is felismerte, amikor a jelentéséből már előbb is idézett részletben a következőket szögezi le:

„Az indiai nép szegénysége és válságos helyzete inséges időkben, nagyrészt abban a szerencsétlen körülményben gyökerezik, hogy a mezőgazdaság képezi a néptömegek majdnem kizárólagos foglalkozását."

Egy évszázaddal ezelőtt, 1840-ben, Sir Charles Trevelyan a következőket jelentette az alsóház különbizottságának:

„Elsöpörtük kézműiparágaikat; kizárólag földjük termésére vannak utalva."

---

[4] *Vadia—Dzsosi.* The Wealth of India.

[5] *R. Mukherdzsi.* „Food Planning for Four Hundred Millions" című művének táblázata. 16. old.

Egy évszázaddal később, 1928-ban a mezőgazdaság kérdésével foglalkozó parlamenti bizottság ugyanezt a szomorú tényt ismétli:

„A nép túlzsúfolódása a földeken, más megélhetést biztosító lehetőség hiánya, valamiféle kiút találásának nehézsége, és az a tény, hogy az emberekre már egész fiatal korukban ránehezedik az ellátatlanok gondja, mind arra késztetik a földművest, hogy ott és olyan feltételek mellett termeljen élelmet, ahol és ahogyan tud"[6].

2. *A mezőgazdaság túlterhelésének következményei*

A mezőgazdaság túlterhelése azt jelenti, hogy a jelenlegi elmaradt indiai mezőgazdaságra egyre súlyosabb feladat nehezedik: az, hogy megélhetést biztosítson a növekvő lakosság mind nagyobb része számára.

Ugyanakkor a fennálló rendszerben a mezőgazdaság fejlődését gúzsbakötő korlátok — a földmonopólium hatása, valamint a parasztok kizsákmányolásának bénító terhei — a jelenlegi mezőgazdaságot mind képtelenebbé teszik arra, hogy ezt a feladatot betöltse.

Ez a hamis körforgás az, ami az indiai mezőgazdaságot fogva tartja és az egyre erősödő válságokat okozza. Eredménye a mezőgazdasági fejlődés stagnálásában és a földművesek életkörülményeinek katasztrofális rosszabbodásában tükröződik vissza, sőt, a jelek a fennálló termelési színvonal esését is mutatják, melynek oka a mezőgazdaságot sujtó rendkívüli terhek.

A mezőgazdaság növekvő túlterhelése azt jelenti, hogy az egyes földművesekre egyre kevesebb művelhető földterület jut.

1911-ben Sir Thomas Holderness ezt írta:

„India összlakossága, beleértve a protektorátus alatt álló fejedelemségeket is, 315 millió. E hatalmas lakosság háromnegyed részét a mezőgazdaság tartja el. A megművelt terület nagysága nem ismeretes pontosan, mivel a fejedelemségekből származó adatok hiányosak. De nem vagyunk távol az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a közvetlenül mezőgazdaságból élő lakosságra fejenként kevesebb mint 1,25 acre jut...

India földje nemcsak e hatalmas népességet látja el élelemmel; a föld

[6] Jelentés. 443. old.

igen jelentékeny részét olyan növények termelésére fordítják, melyek azután exportra kerülnek... India tulajdonképpen főleg mezőgazdasági termékek eladásából fedezi az import költségeit és egyenlíti ki egyéb nemzetközi adósságait. Ha a megművelt terület egészéből leszámítjuk azt a területet, melyet a külföldi piacok ellátásának céljaira fordítanak, azt látjuk, hogy a fennmaradó területből nem jut több az egész indiai lakosságra, mint fejenként kétharmad acre. Tehát India abból élelmezi és bizonyos fokig ruházza lakosságát, amit a fejenkénti kétharmad acre hoz. Talán nincs még egy ország a világon, ahol a földtől ennyit kívánnak"[7].

Dr. Harold H. Mann, a Mezőgazdasági Ügyek vezetője Bombayban 1917-ben közzétette egy tipikus puna faluban folytatott vizsgálat eredményeit. Megállapította, hogy 1771-ben a földbirtokok átlag terjedelme 40 acre volt. 1818-ban ez 17,5 acre-re esett, 1820 és 1840 között 14 acre volt, 1914—1915-ben pedig már 7 acre-re csökkent. Tapasztalata szerint a birtokok 81 százaléka „a legkedvezőbb körülmények között sem tudja eltartani tulajdonosát". Ezt a következtetést vonja le:

„Mindebből nyilvánvaló, hogy a földbirtokok jellege az elmúlt 60 vagy 70 év alatt megváltozott. A brit uralom előtti időkben és a brit uralom kezdetén a birtokok normális méretűek voltak, legtöbbször 9 vagy 10 acre fölött. 2 acre-nél kisebb földbirtok alig létezett. Ma a földbirtokok száma több mint megkétszereződött és a birtokok 81 százaléka 10 acre-nél, 60 százaléka pedig 5 acre-nél kisebb terjedelmű"[8].

Hasonló eredményekre jutottak más tartományokban is:

„Keatinge-nek az a véleménye, hogy «a bombay-i körzet mezőgazdasági földbirtokai nagyrészt olyan állapotba süllyedtek, hogy eredményes megművelésük lehetetlen». Dr. Slater hasonló állapotokat tapasztalt Madrasz egyes részeiben. Más tartományokban is ugyanilyen állapotok uralkodnak"[9].

Az 1921-es népszámlálás adatai szerint az egy-egy földművesre jutó acre-ek száma a következő:

Madrasz	4,9
Bengál	3,1
Bihár és Orissza	3,1
Aszama	3,0

[7] *Sir Thomas Holderness.* Peoples and Problems of India. [India népei és problémái.] 1911. 139. old.

[8] *Dr. H. H. Mann.* Land and Labour in a Deccan Village. [A föld és a munkaerő egy dekáni faluban.] 1. köt. 1917. 46. old.

[9] A mezőgazdasági bizottság jelentése. 132. old.

Egyesült Tartományok	2,5
Burma	5,6
Pandzsáb	9,2
Középső Tartományok és Berár.	8,5
Bombay	12,2

Ezek átlagszámok, tehát a többség birtokainak rendkívül kis méretét a kisebbség tulajdonában lévő nagyobb birtokok elleplezik.

„Egy konkan falu társadalmi és gazdasági helyzete vizsgálatá"[10]-nak eredményei megmutatják, hogy a falu 192 acre megművelhető területéből 113 acre 24 nem mezőgazdasággal foglalkozó egyén birtokában van, vagyis ezeknek fejenként átlag 4,71 acre földjük van, míg 28 földműves ugyanakkor együttesen 78 acre, vagyis fejenként átlag 2,85 acre földdel rendelkezik.

Az „Egy malabar falu gazdasági élete" című tanulmány[11] kimutatja, hogy a faluban a megvizsgált birtokok 34 százaléka kisebb egy acre-nél.

A mezőgazdasági bizottság jelentése a paraszti bérlőkre, tehát a földművesek többségére vonatkozóan az alábbiakat közölte (133. old.):

„A pandzsábi adatok, amelyek az egyedüli rendelkezésünkre álló tartományi adatok, azt mutatják, hogy a földművesek 22,5 százaléka egy acre-rel vagy annál is kevesebbel rendelkezik, a földművesek további 15,4 százalékának földje 1 és 2,5 acre között van, 17,9 százaléka 2,5—5 acre, 20,5 százaléka pedig 5—10 acre földon gazdálkodik. Kivéve Bombay-t, amely valószínűleg igen hasonló eredményt, és Burmát, amely magasabb átlagot mutatna, az összes többi tartományokban sokkal kisebb az egy-egy földművesre jutó átlagterület."

Tehát, még az aránylag „virágzóbb" Pandzsábban is (amely rövidebb ideig volt brit uralom alatt) a földművesek több mint egyharmada gazdálkodik 2,5 acre-en és több mint fele 5 acre-nél kisebb területen.

Az 1921-es bengáli népszámlálási jelentés kimutatta, hogy az egyes földművelőre 2,2 acre megművelt földterület jut fejenként. „Ezek az adatok — mondja a jelentés — megmagyarázzák a földművesek szegénységét."

---

[10] Megjelent a Provincial Co-operative Institute, Bombay, kiadásában. Mezőgazdasági sorozat. [Rural Economic Series.] 3. sz.

[11] Megjelent a madraszi egyetem gazdasági sorozatában. [Economic Series.] 2. sz.

Ezek tények, melyek jelentőségét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Feltárják a reménytelen, állandó és növekvő földéhséget. Mind egyetlenegy irányba mutatnak, oda, ahova az orosz történelemben az agrárkérdés kiéleződésének hasonló tényei mutattak.

3. *A mezőgazdaság pangása és visszafejlődése*

Ez az állandó és növekvő földéhség azt jelenti talán, hogy itt a lakosság számához viszonyított megváltoztathatatlan, természetadta abszolút földínség problémájával állunk szemben?

Ellenkezőleg. Ez a felfogás ugyan széltében-hosszában elterjedt, a tények alapján azonban ki fog derülni, hogy nem ez a helyzet. (Lásd II. fejezet, 3. pont adatanyagát.)

Nem abszolút földhiányról van szó. A földínség elsősorban onnan ered, hogy a meglévő művelhető területet nem használják ki a korlátozások és a fejlesztés elmulasztása következtében és másodszor onnan, hogy a megművelt területen a termelés színvonala rendkívül alacsony a fennálló társadalmi rend bénító terhei és azoknak az akadályoknak következtében, melyeket a technika fejlesztése és a nagyarányú szervezés útjába állítottak.

Megállapították, hogy ha a terméketlen területek művelhetővé tételére és az öntözésre megteszik a szükséges intézkedéseket, a megművelés céljára felhasználható terület, még a mostani gyenge technikai felkészültség mellett is, 447 millió embert tudna eltartani, vagyis a jelenlegi lakosság számánál 70 millióval többet[12].

R. K. Dasz indiai közgazdász szerint a megművelhető terület 70 százalékát nem használják ki és csak 30 százalékát használják fel a termelés céljára:

„A ténylegesen bevetett terulet 228 millió acre, vagyis az egész megművelhető föld 53 százaléka. De, ha azokat a területeket, amelyeken egy évben többször vetnek, egy-egy termény szempontjából külön területnek tekintjük, az egész bevetett terület 262 millió acre-re emelkedik. Hála az éghajlati viszonyoknak, a megművelhető terület tekintélyes része évente több mint kétszer ad termést. Másrészt azonban, e terület egy része csak egyszer művelhető meg és van olyan része is, amelyet egy ideig egyszer egy évben sem lehet megművelni. Ezért feltehetjuk, hogy az egész megművelhető terület évente átlag két termést hoz. Így a potenciális meg-

[12] *R. Mukherdzsi.* Food Planning for Four Hundred Millions. 26. old.

művelhető föld területe körülbelül 864 millió acre-t tenne ki, amelyből csak 262 millió acre-t, vagyis 30 százalékot használnak fel termelés céljára, és 602 millió acre, vagyis 76 százalék parlagon hever"[13].

Tulajdonképpen az elmúlt negyedszázad alatt, amíg a két világháború közti nagy válság gátat nem vetett a fejlődésnek, a meglévő megművelt földterület gyorsabban nőtt, mint a lakosság száma, mint ahogy azt a következő táblázat mutatja:

A NÉPESSÉG ÉS A MEGMŰVELT FÖLDTERÜLET MUTATÓSZÁMAI[14]

	Népesség	*Az egész bevetett terület*	*Kalászosokkal bevetett terület*
Háborúelőtti átlag (1910—11-től 1914—15-ig)..	100	100	100
1930—1931	107	118,6	113,9
1934—1935	120	117,2	112,4

Tehát míg 1910—14 és 1930—31 között a lakosság száma 7 százalékkal nőtt, a megművelt földterület 18,6 százalékkal lett nagyobb. Csak a legutóbbi években, a depresszió óta mutatkoznak a megművelt földterület abszolút csökkenésének baljós jelei, míg ugyanakkor a kalászosokkal bevetett terület még nagyobb mértékben csökkent. (Lásd 60—61. old.)

Még fontosabb azonban a megművelhető földterületnek az az igen magas százalékaránya, mely jelenleg nincs megművelve. A legújabb statisztikai adatok a következő képet mutatják:

BRIT-INDIA MEZŐGAZDASÁGI TERÜLETE, 1939—1940[15]

(Burma nélkül)

	millió acre
Földterület	512,7
Ebből:	
erdős terület	68,1
megművelésre nem alkalmas terület	89,3
parlagon heverő megművelhető terület, de nem ugar.....	97,2
ugar	47,3
megművelt földterület	209,9

[13] *R. K. Dasz.* The Industrial Efficiency of India. 13. old.
[14] *R. Mukherdzsi.* Food Planning for Four Hundred Millions. 16—17. old.
[15] Brit-Indiára vonatkozó statisztikai kivonat.

Tehát 355 millió acre megművelhető területből csak 59 százalékot vetnek be, 13,2 ugar; és a megművelhető föld nem kevesebb mint 27,3 százalékát hagyják parlagon. Továbbá érdemes megjegyezni, hogy a hivatalos kimutatással kapcsolatban, mely szerint az egész földterület több mint egyhatoda „megművelésre nem alkalmas", a mezőgazdasági bizottság jelentése kénytelen volt hozzátenni: „nehezen hihető, hogy az egész hatalmas területet, melyet «megművelésre nem alkalmas»-nak osztályoztak... nem lehet megművelni, vagy nem alkalmas erre". Ennélfogva joggal tesszük fel, hogy a megművelhető, de meg nem művelt föld területének aránya nagyobb, mint a hivatalosan kimutatott 27,3 százalék és valószínűleg megközelíti az egyharmadot.

Milyen ez a parlagon heverő megművelhető hatalmas terület, amely nem ugar, és miért nem művelik meg? Tudnunk kell, hogy e terület aránya a különböző tartományok szerint változik; még a legnagyobb népsűrűségű és legfejlettebb tartományokban is, mint Bengálban, Madraszban vagy az Egyesült Tartományokban a „parlagon heverő... de nem ugar" besorolású megművelhető terület aránya igen magas; Bengálban 18 százalék, Madraszban 21 százalék és az Egyesült Tartományokban 20,3 százalék.

A feleletet Sir James Caird (az éhínségvizsgáló bizottság egyik tagja) már 1879-ben megadta abban a jelentésében, amelyet az indiaügyi miniszternek nyujtott be:

„A megművelésre alkalmas jó föld Indiában majdnem mind foglalt. Az ország különböző részein hatalmas területek hevernek parlagon, melyeket őserdő borít és amelyeket vissza lehetne nyerni és megművelésre alkalmassá lehetne tenni. Ehhez azonban tőkére lenne szükség, de a népnek nincs miből megtakarítani"[16].

Nem arról van szó, hogy ezt a területet nem lehet művelhetővé tenni. De az a rendkívüli szegénység, melyben a földművesek élnek, akiktől minden gramm felesleget, és még annál is többet, kiszipolyoznak, s akik legtöbbjének életnívója a létminimum alatt van, nem ad számukra semmiféle eszközt vagy lehetőséget e feladat végrehajtására. Ez a feladat csakis kollektív szervezéssel, állami segítséggel oldható meg, úgy, hogy az ország minden erőforrásfölöslegét a termelés égetően sürgető kibővítésére fordítják. A kormány azonban sohasem ismerte el ezért a felelősséget. Éppen

[16] Sir James Caird jelentése az indiaügyi miniszterhez. 1879 október 31.

abban mutatkozik a mostani kormányzati és társadalmi rendszer csődjének jellegzetessége, hogy kezdeti időszakában még azokat a közműveket és öntözési hálózatot is tökéletesen elhanyagolták, melyeket a brit uralom korszakát megelőző kormányok fenntartottak; sőt, ezek rendkívül erőszakos kihasználása odavezetett, hogy csökkent a megművelt földterület nagysága. A legújabb időkben ugyan hozzáfogtak a föld művelhetővé tételéhez és az öntözőművek helyreállításához, de ez a kezdeményezés a lehetőségekhez és szükségletekhez képest igen csökevényes.

Erről a hírhedt, kezdettől tartó nemtörődömségről Marx egyik klasszikus megállapításában a következőket mondja:

„Ázsiában általában, időtlen időktől fogva, a kormányzásnak három területe volt csupán: pénzügy, vagyis a belföld kifosztása, a hadügy, vagyis a külföld kifosztása és végül a közmunkák területe...

...a britek Kelet-Indiában átvették elődeiktől a pénz- és hadügyet, a közmunkák ügyét azonban teljesen elhanyagolták. Ezért indult pusztulásnak a mezőgazdaság, amelyet nem lehet a szabadverseny, a *laissez-faire* és *laissez-aller* brit elve alapján irányítani"[17].

„Azok az utak, víztárolók és csatornák, — jegyezte meg az egyik megfigyelő 1838-ban — melyeket a hindú és muzulmán kormányok a népek használatára és az ország érdekében építettek, olyan rossz állapotban vannak, hogy közel állnak a pusztuláshoz. És most az öntözési eszközök hiánya éhínségeket okoz"[18].

Sir Arthur Cotton, a modern öntözőrendszer úttörője Indiában, 1854-ben „Public Works in India" [Közmunkák Indiában] című művében még Marxnál is súlyosabb ítéletet mond:

„A közmunkákat egész Indiában úgyszólván teljesen elhanyagolták... Mindezideig ez az elv uralkodott: «Ne végezz semmit, ne végeztess semmit és azt se engedd, hogy bárki valamit is végezzen. Tűrj el minden kárt, ne törődj vele, ha az emberek éhenhalnak, ha víz és utak hiánya miatt száz- meg százezer lakhot kitevő jövedelem megy veszendőbe, fő, hogy ne tégy semmit"[19]

Montgomery Martin „The Indian Empire" [Az indiai birodalom] című alapvető művében 1858-ban rámutatott, hogy a Keletindiai

---

[17] Marx. A brit uralom Indiában. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 323. old.

[18] G. *Thompson.* India and the Colonies. [India és a gyarmatok.] 1838.

[19] *Cotton* alezredes. Public Works in India. 1854. 272. old.

Társaság „nemcsak hogy nem fejlesztette tovább a közműveket, hanem még azt is elmulasztotta, hogy a régi műveket karban tartsa, amelyektől a jövedelem függött". A közművek elhanyagolása valójában még sokkal nagyobb arányokat öltött, mint az ugyanakkor Angliában uralkodó *laissez-faire* gyakorlata. Ugyanis, amint azt John Bright 1858 június 24-én az alsóházban megjegyezte, „egyedül Manchester városa nagyobb összeget fordított lakóinak csak vízellátására, mint amennyit a Keletindiai Társaság 14 év alatt, 1834—1848-ig, hatalmas birodalma különféle közmunkáira összesen."

Még 1900-ban is, amikor az állami jövedelemből 225 millió fontot fordítottak vasutakra, melyek megkönnyítették az angol kereskedelem behatolását, a mezőgazdaság számára döntő fontosságú csatornákra összesen csak 25 millió fontot, vagyis a vasutakra fordított összeg egykilencedét költötték.

Annak bizonyítására, hogy ez az elhanyagolás nemcsak a multra jellemző, hanem a jelenben is folytatódik, idézzük a Bengáli Öntözési Hivatal által kiküldött bizottság jelentését 1930-ból:

„A csatornákat, melyek a különböző területeken a belső hajóforgalmat bonyolítják le, időről-időre feltölti az iszap. A csatornák és folyók Kelet-Bengálban az utak és országutak szerepét játsszák és nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos a tartomány e részének gazdasági élete szempontjából, hogy ezek hajózható állapotban legyenek." (6. old.)

„Közép-Bengál ma pusztuló terület. Erősen maláriás, a lakosság száma állandóan csökken, az eddig megművelt földeket veszni hagyják. Természetesen meglehet, hogy a pusztulás máris annyira előrehaladt, hogy nem lehet feltartóztatni, és a szóban lévő területnek az a sorsa, hogy fokozatosan újból mocsárrá és őserdővé váljék." (11. old.)

„Ami a kisebb utak rendbehozását vagy karbantartását illeti... tulajdonképpen semmi sem történt. Ennek következtében a csatornák, legalábbis a tartomány egyes részeiben, feltöltődtek és így a hajózás az év néhány hónapjára korlátozódott. A termés csak akkor kerülhet piacra, amikor a monszun idején a csatornák vize elég magas ahhoz, hogy a szállítás lehetővé váljék"[20]. (11. old.)

Sir William Willcocks, a kiváló vízépítő-mérnök véleménye a bengáli öntözési rendszer pusztulásáról nem kevésbbé megdöbbentő:

[20] A Bengáli Öntözési Hivatal bizottságának jelentése. 1930.

„Sir William Willcocks, a kiváló vízépítő-mérnök, akinek a nevéhez kapcsolódnak Egyiptom és Mezopotámia hatalmas öntözőművei, újabban megvizsgálta a bengáli állapotokat. Azt találta, hogy a deltavidék számtalan ártalmas kis folyója, mely medrét állandóan változtatja, eredetileg csatorna volt. A brit uralom alatt nyugodtan tűrték, hogy ezek elhagyják medrüket és szabadon folyjanak. Azelőtt ezek a csatornák osztották szét áradás idején a Gangesz vízfölöslegét, gondoskodtak a föld megfelelő öntözéséről, és kétségtelenül ezeknek volt köszönhető Bengál virágzása, ami a Keletindiai Társaság kapzsi kereskedőit a XVIII. század elején annyira vonzotta... Nemcsak hogy nem történt semmi az eredeti csatornarendszer felhasználása és fejlesztése érdekében, hanem egymásután építették a vasúti töltéseket, amelyek azokat teljesen tönkretették. Bizonyos területek, ahová nem jutott el a Gangesz iszapdús vize, fokozatosan terméketlenné váltak; más területek, melyekről nem vezették el a fölösleges vizet, túlságosan átszivódtak vízzel, ami menthetetlenül a malária elterjedéséhez vezetett. Arra vonatkozólag sem történt semmi kísérlet, hogy a Gangesz alacsonyfolyású területein gátakat építsenek és megakadályozzák a hatalmas arányú földelmosásokat, melyek következtében évről-évre falvak, ligetek és szántóföldek kerültek víz alá.

Sir William Willcocks szigorú bírálatot gyakorol a mai közigazgatási hivatalnokok és hatóságok felett, amelyek, bár minden lehetőségük megvolt a műszaki szakemberek igénybevételére, még egy alkalommal sem tettek semmit az évtizedről-évtizedre rosszabbodó borzalmas helyzet orvoslására"[21].

Tehát az elhanyagolás és visszafejlődés semmiképpen sem olyan kérdés, amellyel kizárólag az elmúlt évszázad történetében és a brit uralom első felében találkozunk, hanem a jelen időszakban is folytatódik. Egy 1930-as hivatalos jelentés szavai szerint „az eddig megművelt földeket veszni hagyják" — ez történik a legreménytelenebb földinség és a megművelt területek túlterheltsége közepette. 1789-ben Lord Cornwallis beszámolt róla, hogy a Tár-

[21] *G. Emerson.* Voiceless Millions. [Néma milliók.] 140—141. old.
Sir William Willcocks idevonatkozó megállapításait részletesen megtaláljuk a „Lectures on the Ancient System of Irrigation in Bengal and its Application to Modern Problems" [Előadások Bengál régi öntözési rendszeréről és annak a mai problémákkal kapcsolatos alkalmazásáról] (Calcutta, University Readership Lectures, University of Calcutta, 1930.) című munkájában, valamint az ezt követő vitában, melynek címe: „Note by Mr. C. Addams-Williams, late Chief Engineer, Irrigation Department, Bengal, on the Lectures of Sir William Willcocks, on irrigation in Bengal, together with a reply by Sir William Willcocks [C. Addams-Williams, az Öntözési Hivatal néhai főmérnöke megjegyzései Sir William Willcocks-nak, a bengáli öntözési rendszerről tartott előadásairól, valamint Sir William Willcocks válasza]. (Bengal Secretariat Book Department. 1931.)

saság területének nagy része „vadállatok által lakott őserdővé" vált. 1930-ban egy kormánybizottság Közép-Bengállal kapcsolatban azt jelentette, hogy „természetesen meglehet, hogy a pusztulás máris annyira előrehaladt, hogy nem lehet feltartóztatni, és a szóban lévő területnek az a sorsa, hogy fokozatosan újból mocsárrá és őserdővé váljék".

A szűk területre összezsúfolódott indiai földművesek azonban nemcsak arra kényszerülnek, hogy a megművelhető földterület mindössze 59 százalékán termeljék termékeiket. Még ezen a leszűkített művelhető területen is az a helyzet, hogy a társadalmi viszonyok, a földművesekre helyezett bénító terhek, rendkívüli szegénységük és a kezdetleges technika — amelyet nem állt módjukban fejleszteni — olyan állapotokat teremtenek, hogy ugyanakkor, amikor a gazdasági élet aránytalansága következtében a földdel szemben támasztott követelés nagyobb, mint bármely más országban, a termelés színvonala alacsonyabb, mint bárhol másutt.

Ha India rizs- és búzatermését összehasonlítjuk Kínáéval, Japánéval, vagy az Egyesült Államokéval, a következő tanulságos különbséget látjuk:

A TERMÉSHOZAM ACRE-ENKÉNT QUINTALBAN[22]

	India	*Kína*	*Japán*	*Egyesült Államok*
Búza	8,1	9,7	13,5	9,9
Rizs	16,5	25,6	30,7	16,8[23]

További összehasonlításra a Népszövetség adatai szolgáltatnak alapot:

TERMÉSHOZAM ACRE-ENKÉNT AVOIRDUPOIS FONTBAN[24]

	Rizs	*Búza*
India	1 357	652
Japán	2 767	1 508
Egyiptom	2 356	1 688
Egyesült Államok	2 112	973
Olaszország	4 601	1 241
Németország	—	1 740
Egyesült Királyság	—	1 812[25]

[22] 1 quintal = 100 angol font = 45,559 kg. — *Szerk.*

[23] Problems of the Pacific. [A Csendes-óceán problémái.] 1931. 70. old.

[24] 1 avoirdupois font = 0,453 kg. — *Szerk.*

[25] Statistical Yearbook of the League of Nations. [A Népszövetség statisztikai évkönyve.] 1932—33.

A különbség még kirívóbb, ha a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkások számát hasonlítjuk össze. Indiában minden 2,6 acre-re jut egy mezőgazdasági munkás, míg az Egyesült Királyságban 17,3 acre-re és Németországban 5,4 acre-re. Ez a hatalmas munkaerőpocsékolás a mezőgazdaság túlnépesedésének és alacsony technikai színvonalának a jele.

Az alacsony terméshozam oka nem a természeti hátrányokban, nem a föld alacsony termékenységében rejlik.

„Van, aki azt állítja, hogy India földje természettől fogva silány. Ez nem áll. Silánnyá vált. A nagy folyóvölgyek valamikor a világ legtermékenyebb területei lehettek. Dánia és Németország területének nagyrésze eredetileg terméketlen homokpusztaság volt, melyen nem nőtt más, mint rekettye és hanga"[26].

Ugyanez a memorandum továbbá megjegyzi:

„Ha az acre-enkénti termelést a franciaországi színvonalra lehetne emelni, az ország vagyona 669 millió fonttal növekednék. Ha a termelés elérné az angliai színvonalat, az ország vagyona évi 1 milliárd fonttal emelkednék; holott Anglia mezőgazdasági színvonala egyáltalában nem magas. Ezenkívül nem számítjuk, hogy India földjének egy része évenként kétszer hoz termést. Azok az országok, melyekre hivatkoztunk, csak egy termést takarítanak be. Ez az előny pótol bármilyen szárazságból eredő kárt. Ha a dániai színvonalra emelnék a búzatermelést, az ország vagyonának növekedése évi 1,5 milliárd fontot tenne ki. Tehát nem a föld az oka az indiai falu szegénységének."

Nemcsak a jelenlegi terméshozam alacsony, de a termékenység csökkenésének jelei is mutatkoznak. A fent idézett MacDougall-féle memorandum a föld kiszipolyozására utalva azt mondja, hogy annak az az oka, „hogy folytatólagosan termelnek trágyázás nélkül". Ugyanis, „a trágyát, sajnálatos módon, tüzelésre fecsérlik" (ami a szigorú erdőtörvényeknek volt a következménye). Megjegyzi, hogy „a nyugati országokban a föld termékenységét trágya gyanánt használt szalmával és tarlóhántással biztosítják. Indiában viszont az egész szalmát marhatakarmánynak használják" (ez pedig a legeltetési lehetőségek korlátozásának volt a következménye). A tehéntrágya tüzelésre való felhasználását sokszor úgy

[26] Az indiai bankügyleteket vizsgáló központi bizottság jelentése. XIII. melléklet. 700. old.: A. P. MacDougall memoranduma. 1931 március 19.

tüntetik fel, mint az indiai földművesek különös tékozló szokását. E ponton érdemes utalnunk a mezőgazdasági bizottság jelentésének megállapítására. Eszerint, mivel, a tüzifa vagy faszén használata korlátozva van és a vasúti szállítási díjak „igen magasak", „eltekintve attól, hogy a legszívesebben használják, jelenleg a tehéntrágya az egyetlen fűtőanyag, melyet a földművesek többsége biztosan meg tud szerezni". (264. old.) Semmi megoldást sem nyujtanak ennek az állapotnak a megszüntetésére, amely elkerülhetetlenül a termőföld pusztulásához vezet.

Az egyik bengáli jelentés így szól:

„A mezőgazdasági terület termékenysége a takarmányhiány következtében állandóan csökken. A különböző terményeknek hozama egyre kevesebb és kevesebb lesz"[27].

A jelentés ezt az állítást statisztikai adatokkal támasztja alá:

ÁTLAGOS TERMÉSHOZAM BENGÁLBAN

(acre-enként fontban)

Ötesztendős időszak; végetér	*Búza*	*Téli rizs*	*Gram*	*Repce és mustármag*
1906—07-ben	801	1 234	881	492
1911—12-ben	861	983	881	492
1916—17-ben	698	1 036	867	460
1921—22-ben	688	1 029	826	485
1926—27-ben	721	1 022	811	483
A csökkenés 20 év alatt ..	80	212	70	9

W. Burns, az indiai kormánynak különleges feladattal megbízott hivatalnoka hasonló adatokkal szolgál India egész területére vonatkozólag:

ÁTLAGOS RIZSTERMÉSHOZAM[28]

(acre-enként fontban)

1914—15-től 1918—19-ig terjedő időszak átlaga	982
1926—27-től 1930—31-ig « « «	851
1931—32-től 1935—36-ig « « «	829
1938—39	728

[27] A bengáli tartományi bankügyleteket vizsgáló bizottság jelentése. 1930. 21. old.

[28] Technological Possibilities of Agricultural Development in India. 55. old.

A búza terméshozamában szintén csökkenés mutatkozik. 1909—1913-ban az átlagos terméshozam acre-enként 724 font volt; ez 1924-től 1933-ig 636 fontra süllyedt[29].

Tehát, ha csak az indiai mezőgazdasági termelés jelenlegi állapotát és fejlődési irányát vizsgáljuk az egész gazdasághoz viszonyítva, anélkül, hogy egyelőre az egyre növekvő társadalmi ellentmondások kérdését érintenénk, akkor is minden szempontból világos, hogy az indiai mezőgazdaság egyre fokozódó válságával állunk szemben.

A fokozódó válság oka nem a természeti körülményekben, hanem a társadalmi viszonyokban rejlik. Különösen a legutóbbi idők tapasztalata mutatta meg, hogy milyen hiábavalóak azok a jószándékú és rövidlátó kísérletek, melyek a földműveseknek elmaradottságukról prédikálnak és közben érintetlenül hagyják kizsákmányolásuk kérdését; vagy a technika fejlesztésére buzdítják őket, holott a jelenlegi földtulajdon-viszonyok közepette a földműveseknek nincs sem eszközük, sem lehetőségük a fejlettebb technikai módszerek alkalmazására.

És valóban, szakemberek bizonyítják, hogy az indiai földművesek még a jelenlegi állapotok és korlátok ellenére is mennyire hozzáértőek és leleményesek. 1889-ben a kormány azzal bízta meg Dr. J. A. Voelckert, a Királyi Mezőgazdasági Társaság vegyészeti tanácsadóját, hogy vizsgálja meg az indiai mezőgazdasági technikát és tegyen javaslatot annak fejlesztésére. Két évvel később megjelent beszámolójában, mely az indiai mezőgazdaságról írt alapvető művek egyike, a következőket írja:

„Egy ponthoz nem fér kétség, — azok az Angliában általánosan elterjedt, sőt Indiában is gyakran kifejezésre jutó nézetek, hogy az indiai mezőgazdaság a maga egészében kezdetleges és elmaradott, és alig történt valami ennek az állapotnak az orvoslására, teljesen hibásak... A legjobb indiai rájat vagy földműves éppen olyan jó, sőt bizonyos tekintetben jobb, mint az átlagos angol farmer. A legrosszabbjáról is csak azt lehet mondani, hogy a fejlesztési lehetőségek olyan fokú hiánya juttatta ebbe a helyzetbe, mely talán páratlan minden országban. A rájat a nehézségek ellenére türelmesen, panasz nélkül fog küzdeni tovább, úgy, ahogy azt rajta kívül senki sem tenné.

Az angol farmereket ez nem kell hogy meglepje, hiszen ismeretes, hogy az indiaiak már századokkal előbb termeltek búzát, mint mi Angliában.

---

[29] Ugyanott, 57. old.

Tehát nem valószínű, hogy *gyakorlatuk* terén sokat lehetne javítani. Ami megakadályozza őket abban, hogy nagyobb terméshozamot érjenek el, az a lehetőségek korlátozottsága, az a körülmény, hogy például nem áll rendelkezésükre víz és trágya.

Ha pedig a mezőgazdaság mindennapos műveleteit vesszük, nincs aki nagyobb gonddal tisztítaná meg földjét a gyomtól, aki leleményesebb lenne valamilyen vízduzzasztó szerkezet kitalálásában, aki jobban ismerné a földet és pontosabban tudná, mikor kell vetni és aratni, mint az indiai földműves, még pedig nem is a legjobb, mert ez az általános színvonal. Csodálatos milyen sokat tudnak a vetésforgóról, a vegyes vetésnek és a föld pihentetésének módszeréről. Annyi bizonyos, hogy ami engem illet, sohasem láttam még a földnek ilyen gonddal, kemény munkával, kitartással és leleményességgel történő megművelését, mint ezen utazásom alkalmával"[30].

Az indiai mezőgazdaság fokozódó válságának oka nem a kedvezőtlen természeti viszonyok, az ügyesség vagy leleményesség hiánya, bár ezek csak szűk határok között érvényesülhetnek, vagy pedig a földműves valamely veleszületett elmaradottsága, mely a fejlődést akadályozza. Az imperializmus és az általa fenntartott társadalmi viszonyok azok a tényezők, melyek a mezőgazdaság túlterheltségét, pangását és visszafejlődését okozzák, melyek a földművesek tömegeit arra ítélik, hogy egyre bizonytalanabb helyzetben, állandóan az éhínség határán éljenek. E tényezők messzeható forradalom feltételeit készítik elő, amely ennek a folyamatnak egyetlen lehetséges eredménye és megoldása lesz. Rá kell térnünk ezek után a mezőgazdaságban fennálló társadalmi viszonyokkal való foglalkozásra, hogy feltárjuk az agrárválság hajtóerőit.

[30] *Dr. J. A. Voelcker.* Report on the Improvement of Indian Agriculture. [Jelentés az indiai mezőgazdaság fejlesztéséről.] 1891.

VIII. FEJEZET

A PARASZTSÁGRA NEHEZEDŐ TERHEK

„Az agrárrendszer már összeomlott, a társadalom újjászervezése most már elkerulhetetlen"

Dzsavaharlal Nehru. 1933

A mezőgazdasági termelés válsága, amely a jelenlegi rendszer idején a mezőgazdaság túlterhelésében, alacsony színvonalában, pangásában és visszafejlődésében jelentkezik, csupán külső megnyilvánulása a mezőgazdaságban fennálló társadalmi viszonyok belső „válságának. Az imperializmus körülményei között a parasztság intenzív kizsákmányolása olyan méreteket öltött, amire nincs példa egyetlen országban sem. Az imperialista uralom és kizsákmányolás védőburkában kifejlődött az alárendelt élősdiek tömege, amely egyrészt függ az egész rendszertől, másrészt annak szerves részét alkotja. A mindennek eredményeképpen létrejövő folyamatban nemcsak a parasztokra nehezedő terhek, szegénységük és eladósodottságuk növekedett, hanem nőtt az osztálytagozódás és a földművesek tömegeinek mind gyorsabb ütemű kisajátítása is. A nincstelen földművesek úgyszólván jobbágyi sorba süllyednek, vagypedig a földnélküli proletariátus növekvő seregébe kerülnek. Ez a folyamat a jövendő vihar közeledtét jelzi.

1. A földmonopólium

India hagyományos, a brit uralom előtti földtulajdonrendszerében a föld a paraszté volt és a kormány a termés egy részét kapta.

„India földje a törzsé volt, vagy valamelyik alcsoportjáé — a faluközösségé, kláné, vagy a faluban letelepedett fratriátusé — és sohasem tekintették a király tulajdonának"[1].

„Sem a feudális, sem a császári rendszerben nincs nyoma annak, hogy a föld valaha is másé lett volna, mint a paraszté"[2].

---

[1] *R. Mukherdzsi.* Land Problems of India. 16. old.
[2] Ugyanott, 36. old.

„A király részét", vagyis a királynak járó részt a hindu királyok alatt hagyományosan a termés egyhatodában vagy egytizenkettedében állapították meg, de háború idején ezt a mennyiséget a termés egynegyedéig lehetett emelni. Manu törvénykönyve kimondja:

„Mint ahogy a pióca, a borjú és a méh megszerzi élelmét, úgy a királynak is birodalmában mérsékelt adót kell szednie. A királyt illeti a marha- és aranyszaporulat egyötöde, a termés egyhatoda, egynyolcada vagy egytizenkettede, bár azt a kszatrija[3] királyt, aki háború idején a termés egynegyedét szedi be, nem érheti vád, ha legjobb képessége szerint védi alattvalóit."

Amikor a mogul császárok kerültek uralomra, ezt a járandóságukat egyharmadra emelték. Akbar törvénye kimondja:

„Hindosztán uralkodói azelőtt adó fejében a föld termésének egyhatodát követelték. Ő fensége az adót a közepesen megművelt földek termésének egyharmadában állapította meg."

A mogul birodalom összeomlása idején az adószedők, akiknek bérbeadták az adó behajtását és akik már maguk is a félfeudális urak színvonalára fejlődtek, valamint a független törzsfőnökök az adót gyakran a termés felényire növelték.

Amikor az angolok a mogul birodalom romjain megalapították uralmukat, átvették az adó hagyományos földalapját. Megváltoztatták azonban jellegét és ezáltal megváltoztatták az indiai földtulajdonrendszert is.

Amikor átvették az uralmat, az uralkodó rendszer a bomlás és zűrzavar állapotában volt. A parasztok kiszipolyozása rendkívül magas fokot ért el. A faluközösség rendszere és ennek a földhöz való hagyományos viszonya azonban még töretlen volt és a sarcot (melyet rendszerint természetben vagy megegyezés szerint készpénzben fizettek) még az évi termés alapján határozták meg, nem pedig a földbirtok nagysága alapján, a termés ingadozására való tekintet nélkül.

A kiszipolyozó sarcot, melyet ebben a zavaros korszakban szed-

[3] A „kszatrija" a régi kasztrendszerben a harcosok kasztja volt, amely felelős volt az állam megvédéséért. Régen az indiai király rendszerint ehhez a kaszthoz tartozott. Indiában régen csak négy kaszt volt — a brahminok (a papi arisztokrácia), a kszatriják (a harcosok), a vaisják (a kereskedők) és a szudrák (a rabszolgák). A mai kaszttagozódás már nem felel meg ennek. — *Szerk.*

tek, az új hódítók kiindulópontnak és szokásos színvonalnak tekintették. Az egykorú írók arról tanúskodnak, hogy az új uralkodók adókivetésének iránya kezdettől növekedő volt és az alaposabb behajtás következtében a kiszipolyozás a gyakorlatban még súlyosabb lett. Dr. Buchanan kimutatta „Statistical Survey" [Statisztikai tanulmány] című munkájában, melyet a XIX. század elején a Keletindiai Társaság megbízásából készített, és amely az első alapos hivatalos vizsgálat volt, hogy mind Dél-Indiában, melyet 1800-ban és az azt követő években, mind Észak-Indiában, amelyet 1807—1814-ben tanulmányozott, a parasztságra rótt új terhek rendkívül súlyossá váltak, sőt az előző időkhöz képest meg is nőttek. Így a bengáli Dinagepur-kerületről a következőket írja:

„Az itteniek azt állítják, hogy bár a mogul hivatalnokok sokszor nyomorgatták őket és mindig a legnagyobb megvetéssel bántak velük, mégis inkább ezt a rosszat viselik el, mint azt az újabban alkalmazott elviselhetetlen módszert, hogy ha adójukkal hátralékba kerülnek, kénytelenek eladni földjeiket. Azonkívül a legtöbb esetben sokat el lehetett érni megvesztegetéssel, de azt állítják, hogy a megvesztegetési összegekkel együtt a felét sem fizették annak, amit ma"[4].

Heber püspök 1826-ban a következőket írja:

„Azt hiszem, a most kivetett adó mellett nem boldogulhatnak sem az indiai, sem az európai földművesek. A kormány a föld egész termésének felét követeli... Hindosztánban (Észak-Indiában) a király tisztviselői körében az az általános vélemény, és bizonyos körülmények arra késztetnek, hogy ehhez én magam is csatlakozzam, hogy a Társaság uralma alá tartozó tartományok parasztsága egészben véve rosszabb helyzetben van, szegényebb és csüggedtebb, mint az indiai fejedelmek alattvalói. És itt Madraszban, ahol a föld általánosságban véve terméketlen, a különbség elismerten még szembetűnőbb. Tény, hogy egy indiai fejedelem sem követel olyan adót, mint mi"[5].

Thompson és Garratt történészek ezt írják:

„Ha a zendüléselőtti kor adókivetését vizsgáljuk, azt látjuk, hogy gyakran tettek sikertelen kísérleteket «gazdaságilag elérhető» földjáradék be-

---

[4] *Dr. Francis Buchanan.* Statistical Survey. 4. köt. Idézve az alsóház különbizottságának 5. jelentésében. 1872.

[5] *Heber* püspök. Memoirs and Correspondence. [Memoár és levelezés.] 2. köt. 1830. 413. old.

hajtására, amit sokszor azonosítottak a «tiszta terméshozammal». A megadóztatás jogának árubabocsátása Bengálban eredetileg kísérlet volt arra, hogy mentől nagyobb részt vegyenek el a «tiszta terméshozamból». Ezen rendszer kudarca vezetett a «Permanent Settlement»-hez, a földbirtokviszonyok végleges rendezéséhez. Madraszban és Bombay-ban az eredeti adókivetéseket rendszerint a felbecsült «tiszta terméshozam» négyötödében állapították meg. Ez túl magasnak bizonyult. Hasonló módon mondtak csődöt az Északnyugati Tartományokban az első adókivetési kísérletek, úgy, hogy ezeket 1842-ben feladták ... Kétségtelen, hogy Madraszban és Bombayban sok szenvedést okoztak a XIX. század első negyedében kivetett súlyos adók ... Még Pandzsábban is, ahol a brit adókivetések alacsonyabbak voltak, mint a szikhek régebbi követelései, «úgy látszott, hogy a készpénzfizetés és az adók szigorú behajtása nagymértékben ellensúlyozta a földműves számára mutatkozó előnyt» *(H. Calvert.* Wealth and Welfare of the Punjab. [Pandzsáb gazdagsága és jóléte.] 122. old.)"[6].

Dr. Harold Mann 1921-ben egy dekáni faluról készült második tanulmányában megállapítja, hogy a brit uralom előtti és utáni idők földadója között feltűnően nagy a különbség:

„A brit hódítás után teljesen megváltozott a helyzet. 1823-ban 2121 rupia adót szedtek be, amire eddig úgyszólván nem volt példa és a falu kiadásai az 1817. évi összeg felére csökkentek"[7].

Az 1844—74 között eltelt 30 esztendőben az egész falura kivetett földadó 1161 rupia volt, vagyis 9 anna 8 pie acre-enként; az 1874—1904 között eltelt 30 esztendőben 1467 rupia, vagyis 11 anna 4 pie acre-enként; 1915-ben egy újabb kivetés az adó összegét felemelte 1581 rupiára, vagyis acre-enként 12 anna 2 pie-re[8]. 1917-ben egy

---

[6] *Thompson—Garratt.* Rise and Fulfilment of British Rule in India. 427. old.

[7] *Mann—Kanitkar.* Land and Labour in a Deccan Village. 2. köt. 1921. 38. old.

[8] Táblázatuk, mely megmutatja a földadó kivetését a XVII. századig visszamenőleg, igen érdekes:

A FÖLDADÓ NÖVEKEDÉSE EGY INDIAI FALUBAN

Év	*Földadó (rupia)*	*Megadóztatott terület (acre)*
1698	301	1 963
1727	620	2 000
1730	1 173	2 000
1770	1 632	2 008

dekáni faluról készült első tanulmányában Dr. Mann megállapítja, hogy az adóbevétel teljes összege az 1829—30. évi 889 rupiáról 1849—50-ben 1115 rupiára és 1914—15-ben 1600 rupiára emelkedett.

1764—1765-ben, a mogulok ügynökei kormányzásának utolsó esztendejében, Bengálban a földadó teljes összege 818 000 fontot tett ki. 1765—1766-ban a Keletindiai Társaság pénzügyi adminisztrációja első évében, ez az összeg 1 470 000 fontra emelkedett. Bengálban 1793-ban, a földbirtokviszonyok végleges rendezésekor, ez az összeg 3 091 000 font volt.

A Társaság által húzott földadó teljes összege 1800—1801-ben 4,2 millió font volt. Ez az összeg (főleg a földterület megnövekedése, de a magasabb adókivetés következtében is) 1857—1858-ban, amikor az angol kormány vette át a hatalmat, 15,3 millió fontra emelkedett. A brit fennhatóság alatt 1900—1901-ben a jövedelem összege 17,5 millió fontra és 1911—1912-ben 20 millió fontra emelkedett és 1936—1937-ben már 23,9 millió fontot tett ki.

A legújabb időkben kivetett földadóra vonatkozó későbbi adatok szerint az összterméshozamhoz viszonyítva az adó aránya kisebb (a kivetés alapja rendszerint a tiszta terméshozam vagy a haszonbér fele volt — *Mukherdzsi*. Land Problems of India. 202. old.), mint a brit uralom első időszakában és a közvetlenül megelőző időszakban, melynek végletekig erőszakos kiszipolyozó módszereit nem lehetett fenntartani. Ekkor azonban már a kizsákmányolás más formái jutottak megfelelően nagyobb szerephez és a földesúri rendszer kialakulása, a felemelt földbérek, a kereskedelmi behatolás, a fogyasztási cikkekre kiszabott rendkívüli adók és az eladósodottság fokozódása a terméshozam nagyobb részét követelte, mint a

É.	*Földadó (rupia)*	*Megadóztatott terület (acre)*
1785	552	1 954
1790	66	1 954
1803	1 009	1 981
1808	818	1 954
1817	792	1 954
1823 (a brit uralom kezdete után)	2 121	2 089
1844—74	1 161	2 089
1874—1904	1 467	2 271
1915	1 581	2 271

közvetlen kormányzati földadó. A megelőző időszakban szedett egyszerű közvetlen sarc, amely főleg a földadóra támaszkodott, helyt adott a modern finánctőkés kizsákmányolási formák szövevényének és a paraziták tömegének, mely elhatalmasodott az indiai gazdasági életen.

Ennek ellenére a legújabb korban is mutatkozik egy olyan irányzat, hogy a földadó színvonalát minden revízió alkalmával emeljék. Ennek megfelelően minden egyes revízióval nőttek a parasztságra rótt terhek, ami lázongásokhoz vezetett. Bardoliban 1928-ban 87 000 paraszt a Kongresszus vezette egységes mozgalomban sikeresen ellenállt az adó felemelésének. A kormány kénytelen volt elismerni a revízió igazságtalanságát és az adót leszállította[9]. „Különösen Madraszban, Bombay-ban és az Egyesült Tartományokban növekedtek az adók ugrásszerűen" — írja R. Mukherdzsi „Land Problems of India" című munkájában (206. old.). Kimutatja, hogy 1890—91 és 1918—19 között a földadó összege 240 millió rupiáról 330 millió rupiára emelkedett és hozzáteszi:

„Míg a mezőgazdasági jövedelem az Egyesült Tartományokban, Madraszban három évtized alatt hozzávetőlegesen 30, 60 és 23 százalékkal növekedett, a földadó 57, 22,6 és 15,5 százalékkal lett nagyobb. A földadó ilyen mértékű megnövekedése, melyet ráadásul most már készpénzben kellett leróni és aratás idején szedtek be, nagyon kedvezőtlenül hatott a nem jövedelmező birtokokkal rendelkező földművesek gazdasági helyzetére, akik pedig e tartományokban többségben vannak." (345. old.)

---

[9] A dühöshangú hivatalos kommentár a bardoli adósztrájk sikere felett igen figyelemreméltó: nem a sérelem jogos voltát vonják kétségbe, hanem azt panaszolják, hogy a jövőben minden adókivetés jogos voltát e precedensre támaszkodva fogják kétségbevonni:

„E terület (Bardoli) adókivetését a megszokott módon vették revízió alá. A politikusok tiltakoztak az új adókövetelés ellen. Végül, Bombay-ban egy hivatalos kormánybizottság megállapította, hogy a kivetés egészben véve túl magas. Ez esetben a zavargást igazolta az eredmény, de igazi jelentősége annak a ténynek van, hogy precedens történt. A jövendő revíziók valószínűleg mind nagyobb mértékben fogják politikai viták tárgyát képezni."

W. H. Moreland. Peasants, Landholders and the State [Parasztok, földbirtokosok és az állam.] a „Modern India" című műben. 1932. 166. old.

A kezdeti idők adóterheinek tényleges emelkedésénél sokkal fontosabb volt az a forradalom, mely a brit hódítás hatására a földtulajdonrendszerben végbement. E forradalomban az első lépést az adókivetések rendszere és a földbirtok nyilvántartása jelentette, melyek által a hagyományos indiai gazdasági élet elvei és intézményei helyébe, vagy azok fölé, a teljesen másjellegű angol gazdasági és jogi élet elvei kerültek. Az előző, tradicionális „király része" valamikor az évi terméshozam egy részét képezte és az évi terméshozammal együtt változott. A sarcot vagy adót a közös birtokkal rendelkező parasztok, vagy az önmagukat kormányzó faluközösségek szolgáltatták be az uralkodónak. Ezt most rögzített készpénzfizetési rendszer váltotta fel; az összeget a föld alapján vetették ki, ezt készpénzben kellett fizetni, függetlenül attól, hogy jó volt-e az évi termés, vagy rossz, több vagy kevesebb földet műveltek-e meg és a szerződések túlnyomó többségében az adót a birtokok egyéni tulajdonosaira vetették ki, akár maga a földműves, akár az állam részéről kijelölt földesúr volt is az illető. Ezt a fizetést a közigazgatási hivatalnokok és a hivatalos okmányok kezdetben rendszerint „járadék"-nak nevezték és ezzel kifejezésre juttatták azt a tényt, hogy a parasztok tulajdonképpen bérlőkké váltak, közvetlenül az állam, vagy közvetve az állam részéről kijelölt földesurak bérlőivé, bár ugyanakkor bizonyos tulajdonjogokat és más hagyományos jogokat továbbra is megtartottak. Teljessé tette a folyamatot a brit földesúri rendszer bevezetése (melynek Indiában azelőtt nem volt megfelelője; az új osztály a volt adóbehajtókból rekrutálódott), az egyéni földbirtok, a jelzálog, a föld adás-vételének bevezetése, az angol burzsoá jogi fogalmak egész apparátusának alkalmazása, ami annyira idegen volt az indiai gazdasági élettől, és az idegen bürokrácia közigazgatása, mely bürokrácia egyesítette magában a törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási funkciókat. Ezzel az átalakítással a brit hódítók állama ténylegesen birtokába vette a földet, a parasztokat a bérlőkkel tette egyenlővé, akiket megfoszthatott birtokuktól, ha nem fizettek, vagy átadhatta a földet azoknak, akiket ő maga jelölt ki földesurakká. Ezek az államtól kapták birtoklevelüket és megfoszthatták őket a földtől, ha nem fizettek. Az egykori, önmagát kormányzó faluközösséget megfosztották mind

gazdasági, mind közigazgatási funkciójától. A közös földek nagy részét felosztották az egyéni birtokosok között.

Ilymódon Indiában a gyarmati rendszerre jellegzetes folyamatot valóban könyörtelen alapossággal hajtották végre — India népét megfosztották földjétől; bár ezt a folyamatot részben sikerült a törvényes formák egyre szövevényesebb útvesztőjével leplezni, amely mástél évszázad folyamán az egymásbafonódó rendszerek, tulajdonviszonyok, szokások és jogok áthatolhatatlan sűrűjévé vált. A parasztok a föld tulajdonosaiból a föld bérlőivé váltak, bár ugyanakkor a birtokuk túlnyomó részét terhelő jelzálog és adósságok révén, a tulajdonosok minden gondjában részesültek. E folyamat további alakulása során az elmúlt évszázadban, de különösen az elmúlt félévszázadban, egyre többen váltak földnélküli munkásokká, vagyis létrejött az agrárproletariátus új osztálya, amely ma a mezőgazdasági népesség mintegy egyharmadát—felét alkotja.

Ezen átalakulás kezdeti szakaszára utal Marx, amikor kiemeli azt a tényt, hogy a régi faluközösségek lerombolását nemcsak a burzsoá kereskedelmi behatolásnak és a gyári termékek beözönlésének közvetett hatása okozta, hanem a brit hódítók „mint uralkodók és földesurak, közvetlen politikai és gazdasági hatalma". Rámutat, hogy mennyivel lassúbb volt a felbomlás folyamata Kínában, „ahol azt nem támogatta az angolok részéről közvetlen politikai hatalom":

„Hogy az egyes országokban még meglévő, a tőkés termelést megelőző termelési módok belső szilárdsága és tagozódása milyen akadályokat gördít a kereskedelem bomlasztó hatásának útjába, kirívóan megmutatkozik az angoloknak Indiával és Kínával való kapcsolatában. A termelési mód széles alapját itt a kisüzemű mezőgazdaság és a háziipar egysége alkotja, amihez Indiában még a föld közös tulajdonán nyugvó faluközösségi forma is járul (az eredeti forma egyébként Kínában is ez volt). Indiában az angolok az uralom és a földjáradék birtokában egyszersmind közvetlen politikai és gazdasági hatalmukat is latba vetették e kis gazdasági közösségek felrobbantására"[10].

Marx ehhez a következő lábjegyzetet fűzi:

„Ha valamely nép történelméről, akkor az angolok indiai gazdálkodásáról el lehet mondani, hogy nem más, mint elhibázott és valóban ostoba

[10] *Marx.* Das Kapital. 3. kot. 365—366. old.

(a gyakorlatban gyalázatos) gazdasági kísérletek története. Bengálban az angol nagybirtok karikatúráját teremtették meg; Délkelet-Indiában a parcellatulajdon karikatúráját; északnyugaton — amennyire tőlük telt — a föld közös tulajdonán nyugvó indiai gazdasági közösséget önmaga karikatúrájává változtatták"[11].

3. *A földesúri rendszer megteremtése*

A brit földesúri rendszer módosított formában való bevezetése volt a nyugati hódítók első földbirtokrendezési kísérlete. Ilyen jellegű volt Lord Cornwallis híres rendelete a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-ről, melyet 1793-ban Bengálban, Bihárban és Orisszában hajtottak végre és amelyet később kiterjesztettek Észak-Madrasz egyes részeire. A zemindárokat, akik tulajdonképpen adóbehajtók vagy hivatalnokok voltak, s akiket az előző uralkodók jutalékos alapon a földadó behajtásával bíztak meg (a hivatalosan megállapított jutalék 2,5 százalékot tett ki, de a gyakorlatban a kiszipolyozott összeg ezt felülmúlta), megtették örökös földesurakká. Ezek kötelesek voltak a kormánynak egy egyszer és mindenkorra megállapított összeget fizetni, amelyet ebben az időben a földművesek összadójának tíz tizenegyedében szabtak meg. A fennmaradó egytizenegyed volt a földesúr része.

Abban az időben a földbirtokrendezés e feltételei igen súlyosak voltak a zemindárok és a földművesek számára, de igen jövedelmezők a kormány számára. Az a 3 millió fontot kitevő összeg, melyet a zemindároknak Bengálban a kormány részére be kellett hajtaniok, irdatlan növekedést jelentett ahhoz az összeghez képest, melyet a megelőző uralkodók alatt beszedtek. Sok régi, a tradíciók által befolyásolt zemindár család, amely a régi módszer szerint járt el és a nehézségek idején némi megfontolást és türelmet mutatott a parasztok irányában, összeroskadt a teher súlya alatt, mire azonnal könyörtelenül áruba bocsátották mindenét, birtokát elárverezték. Sok érzelmes történetet mesélnek a régi jobbérzésű zemindárokról, akik úgy látták, hogy bizonyosfokú becsületbeli kötelezettségeik vannak a gondjaikra bízott parasztokkal szemben. Ezeket a zemindárokat, ha nem tudták behajtani a megszabott összeget, az új uralkodók könyörtelenül elkergették. Megjelent a színen a kapzsi és rabló üzletemberek új típusa, hogy magához-

[11] Ugyanott, 366. old.

ragadja a birtokokat. Ezek semmitől sem riadtak vissza. Elszedték a paraszt utolsó annáját is, hogy meg tudják fizetni kvótájukat és megtömhessék saját zsebüket. Ilyen volt az új „gentleman-birtokosok osztálya", melynek megteremtése a brit urak szándékai szerint a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-nek feladata volt. A midnapuri adóbeszedő 1802-ből való jelentésének szavai ezt így fejezik ki:

„Az eladási és lefoglalási rendszer néhány éven belül a legtöbb bengáli zemindárt nyomorba döntötte és koldusbotra juttatta. Nagyobb változást idézett elő Bengál földbirtokviszonyai terén, mint az valaha bármely korban, vagy bármely országban ennyi idő alatt pusztán belső intézkedések hatására történt."

Az idők folyamán a rendszer visszájára fordult, olyan irányban, melyet a kormány nem látott előre. Tekintve, hogy a pénz értéke csökkent, és a parasztokból kiszipolyozott uzsorabér összege megnövekedett, a zsákmányból a kormányra eső rész, melyet állandó összegként 3 millió fontban állapítottak meg, aránylag mind kisebb, míg a zemindárokra eső rész mind nagyobb lett. Bengálban „a földbirtokviszonyok végleges rendezése" alapján a földbérek összegét mintegy 12 millió fontra becsülték, melyből egynegyed rész jutott a kormányra és háromnegyed rész a zemindárokra[12].

Amióta ez kiderült, a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-t egyetemesen támadják és ítélik el, nemcsak a parasztság és az indiai nép, kivéve a zemindárokat, hanem az imperialisták is és erős mozgalom indult módosítására. (Hogy milyen hevesen támadták az akkori imperialisták a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-t, az kitűnik az „Oxford History of India" [India történelme] című munkában foglalt nyílt elítélésből. 561—570. old.) Az imperializmus mai szépítgetői igyekeznek úgy feltüntetni a dolgot, hogy az egész rendezés tulajdonképpen ártatlan tévedés, mely annak a ténynek állítólagos nemismeréséből következett, hogy a zemindárok nem földesurak. Anstey „The Economic Development of India" című átfogó művében a következőket írja (98. old.):

[12] A kizsarolt földbérek összegét törvénytelen behajtásokkal növelték. A Bengáli Törvényhozó Testület második ülésszaka idején, 1937-ben, amikor a bérleti törvényt tárgyalták, a bengáli bérjövedelmet három különböző felszólaló 29 crore-ra (17 crore törvényes és 12 törvénytelen), 30 crore-ra (20 törvényes és 10 torvénytelen) és 26 crore-ra (20 törvényes és 6 törvénytelen) becsülte. E becslések szerint az összeg, beleszámítva a törvénytelen behajtásokat is, mintegy 20 millió fontot tesz ki.

„Kezdetben a bonyolult indiai rendszer hét lakattal lezárt rejtély volt a Társaság alkalmazottai előtt. Kezdték «keresni a foldesurat»... Később kiderült, hogy a «zemindárok» a legtöbb esetben előzőleg korántsem voltak a föld tulajdonosai... Abban az időben tévedésből angol értelemben vett «földesuraknak» tartották őket."

Ez a tündérmese nyilvánvaló képtelenség. A korabeli dokumentumok teljes világossággal bizonyítják, hogy Lord Cornwallis és az illetékes államférfiak tökéletesen tudatában voltak annak, hogy a földesurak új osztályát teremtik meg és ezt céltudatosan is tették.

A zemindár-birtokok végleges rendezésével angol mintájú, új földesúri osztályt akartak létrehozni, hogy megteremtsék az angol uralom társadalmi támaszát. Felismerték, hogy ahhoz, hogy a csekélyszámú angol uralma alatt tudja tartani a hatalmas népességet, feltétlenül szükséges, hogy uralmuknak társadalmi alapot teremtsenek egy új osztály létrehozásával. Ennek az osztálynak, azáltal, hogy a zsákmányból kap egy kisebb részt (az eredeti terv szerint annak egytizenegyed részét), a legszorosabb érdeke az angol uralom fennmaradása. Lord Cornwallis memorandumában, melyben megvédte politikáját, világosan kifejtette: teljesen tudatában van annak, hogy új osztályt hoz létre és olyan jogokat biztosít számára, melyek semmiféle vonatkozásban nincsenek a zemindárok egykori jogaival. Kijelentette: meggyőződése, hogy „amennyiben kiderülne, hogy a zemindároknak nincs jogcímük a földre, a köz érdekében szükséges lenne számukra, vagy másfajta személyek számára tulajdonjogot adományozni a földre". Sir Richard Temple „Men and Events of My Time in India" [Emberek és események indiai tartózkodásom idején] című munkájában elmondja (30. old.), hogy a Lord Cornwallis által elrendelt „földbirtokviszonyok végleges rendezése" olyan „intézkedés volt, melyet azért hajtottak végre, hogy Bengál bennszülöttei körében meghonosítsák az angliai földbirtokrendszert". Lord William Bentinck, aki 1828-tól 1835-ig India főkormányzója volt, e minőségében egyik hivatalos beszédében példás világossággal kifejti, hogy a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-nek az volt a rendeltetése, hogy a forradalommal szemben védőbástyául szolgáljon:

„Amennyiben a széleskörű népi megmozdulásokkal és forradalmakkal szemben biztonságra volt szükség, mondhatom, hogy a «földbirtokviszonyok végleges rendezésé»-nek, bár sok más tekintetben, mégpedig a legfontosabb

kérdésekben nem vált be, legalább az az előnye van, hogy megteremtette a gazdag földbirtokosok hatalmas csoportját, amelynek komoly érdeke fűződik a brit uralom fenntartásához és amely teljes mértékben kézben tartja a néptömegeket"[13].

A brit uralom e szövetsége a földesúri rendszerrel Indiában, melyet fő társadalmi alapjául nagyrészt saját intézkedéseivel hozott létre, még ma is áll, és Angliát megoldhatatlan ellentmondásokba sodorja. Ezek az ellentmondások a földesúri rendszer bukásával együtt a brit uralom bukását is előkészítik. Miközben India népe függetlenségi harcát vívja mindinkább előretör, az egyes tartományokban a Földbirtokosok Szövetsége, a Földbirtokosok Egyesülete, vagy a hasonló egyesülések különböző gyűléseket rendeznek, hogy kifejezzék örök odaadásukat a brit uralom iránt. Jellemzőnek tekinthető a Bengáli Földbirtokosok Egyesülete elnökének beszéde, melyet 1925-ben az alkirályhoz intézett:

„Excellenciád számíthat a földesurak fenntartásnélküli támogatására és őszinte segítségére."

1938-ban tartották a földbirtokosok első összindiai konferenciáját, előkészületként egy egységes összefogó szervezet megalakítására. Az elnöki megnyitónak, melyet a majmenszinghi maharadzsa tartott, leglényegesebb pontja az volt, mely leszögezte, hogy „ha mint osztály fenn akarunk maradni, kötelességünk, hogy megerősítsük a kormány hatalmát". Az 1935-ös alkotmány külön intézkedik arról, hogy a földbirtokosok mind a tartományi törvényhozó gyűlésekben, mind a szövetségi gyűlésben képviseletet nyerjenek.

De a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-vel elkövetett hibát nem ismételték meg. A zemindárokkal kötött egyezmények ezután „ideiglenesek" voltak — vagyis időnként módosításoknak vetették alá őket, hogy a kormány folyamatosan emelhesse követeléseit.

A „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-t követő időszakban új módszerrel kísérleteztek, először Madraszban, majd számos más vidéken is. Az a gondolat merült fel, hogy a kormány közvetlen egyezményt kössön a földművesekkel, nem állandót, hanem ideig-

[13] Lord William Bentinck 1829 november 8-án tartott beszéde. Lásd *A. B. Keith.* Speeches and Documents on Indian Policy 1750—1921. [Beszédek és dokumentumok az indiai politikával kapcsolatban, 1750—1921.] 1. köt. 215. old.

leneset, vagyis olyat, melyet időről-időre újra mérlegelés tárgyává tesz. Így az egész prédát a maga számára biztosítja és anélkül, hogy osztozkodnia kellene a közvetítőkkel, a „földbirtokviszonyok végleges rendezésé"-nek hátrányát kiküszöböli. Ez volt a rájatvár-rendszer, melynek megszervezése Madraszban Sir Thomas Munro nevéhez kapcsolódik. Munro ebben a rendszerben az indiai intézményekhez való közeledést látta. Már 1807-ben javasolta (először mint állandó formát) szemben a zemindár-rendszerrel. 1820-ban mint Madrasz kormányzója életbe léptette és mint általános rendezést kiterjesztette Madrasz nagyobb részére. E példát követte ezután a többi tartomány egy része is és a rendszer Brit-India területének több mint felében jutott érvényre.

Bár a rájatvár-rendszert úgy tüntették fel, mint ami szorosabb közeledést jelent az indiai intézményekhez, de lényegében azáltal, hogy az egyes földművesekkel kötött megállapodást és hogy a föld alapján vetette ki az adót, nem pedig a tényleges termés arányában, éppen olyan homlokegyenest ellenkezett az indiai intézményekkel, mint a zemindár-rendszer. A madraszi adóhivatal valóban hosszú és eredménytelen harcot vívott ellene és azt követelte, hogy kössenek a faluközösségekkel kollektív egyezményt, az úgynevezett mauzávár-megállapodást. Érdemes idézni 1818-as memorandumukat, melyben bírálják a rájatvár-rendszert:

„Látjuk, hogy a külföldi hodítók egy kis csoportja, akik nem ismerik az újabban meghódított országok igazi forrásait, valamint földtulajdonviszonyaik pontos jellegét, alighogy elfoglaltak egy hatalmas kiterjedésű területet, ahol többféle, nyelvben és szokásban egymástól különböző nemzet él, máris olyan kísérletbe kezdenek, ami még a legcivilizáltabb európai országokban is, ahol minden statisztikai adat rendelkezésre áll, és ahol a kormány a néppel egységet alkot, herkulesi feladatnak, vagy még inkább fantasztikus tervnek számítana. Ugyanis földbért vetettek ki, de nem az egyes tartományokra, körzetekre vagy vidékekre, nemis az egyes földbirtokokra, vagy gazdaságokra, hanem az uralmuk alá tartozó terület minden földdarabjára külön-külön.

Látjuk, hogy az állítólagos javítás során akaratlanul is szétszakítják azokat a régi kötelékeket, régi szokásokat, melyek minden egyes hindu falu köztársaságát egyesítették és valamiféle mezőgazdasági törvénnyel újra felbecsülik és felparcellázzák a földeket, melyek ősidők óta a faluközösség közös tulajdonában voltak. Azt hangoztatják, hogy követelésüket az egyes földdarabokra korlátozzák, de valójában éppen ezáltal egy elérhetetlen maximumot szabnak meg, tetszés szerint becsülik fel a parasztot. Akárcsak

a muzulmán kormány, mely előttük uralkodott, erőszakkal kényszerítik a parasztot az eke mellé, hogy olyan földet műveljen, melyről tudja, hogy túlértékelték. Ha elmenekül a paraszt, visszakényszerítik. Követeléseiket elhalasztják akkorra, mikor a vetés beérik, akkor elvesznek a parasztól mindent, ami elvehető és nem hagynak meg neki többet, mint bivalyát, meg a vetőmagot. Sőt, lehet, hogy kénytelenek még el is látni ezzel, hogy újból nekiláthasson szomorú feladatának, vagyis hogy olyan földet műveljen, mely nem a maga, hanem más részére terem"[14].

A helyi hivatalnokoknak ezt a memorandumát, melyben a kollektív egyezményt és azoknak a földeknek az elismerését kívánták, „melyek emberemlékezet óta a faluközösség kollektív tulajdonában voltak", nem vették figyelembe. Az igazgatók londoni Ügyvezető Testülete a rájatvár-rendszer mellett döntött, vagyis az egyik korabeli okirat szavai szerint elhatározta, hogy „a magántulajdon áldásait átruházza" a parasztságra. Utasításaikkal felszerelve Sir Thomas Munro visszatért Londonból, hogy ezt a rendszert valósítsa meg, mint általános rendezést.

Ennek megfelelően ma Brit-Indiában a földtulajdon formák tradicionálisan ebbe a három fő csoportba tartoznak, melyeket mind az angol kormány teremtett meg és amelyek tulajdonképpen mind azt mutatják, hogy a legfőbb földesúr szerepére az angol kormány tart igényt.

Először, a zemindárok tulajdonjogi helyzetét megállapító végleges rendezés, mely Bengálban, Bihárban és Észak-Madrasz bizonyos részeiben, Brit-India egész területének 19 százalékán van érvényben.

Másodszor, a zemindárokra vonatkozó ideiglenes rendezés, mely az Egyesült Tartományok legnagyobb részében és a Középső Tartományokban, Bengál és Bombay egyes részeiben, valamint Pandzsábban a terület 30 százalékát foglalja magába. (E megállapodásokat vagy az egyes tulajdonosokkal, vagy a tulajdonosok csoportjával kötötték, mint például Pandzsábban az úgynevezett „falvak közös egyezménye" esetében.)

Harmadszor, a rájatvár-rendszer, mely főleg Bombay-ban, Madrasz legnagyobb részében, Berárban, Szindhuban, Aszamában és más területeken van érvényben és a terület 51 százalékára érvényes.

---

[14] Minute of the Madras Board of Revenue. [A madraszi adóhivatal jegyzőkönyve.] 1818 január 5.

Nem szabad ebből arra következtetnünk, hogy a földesúri rendszer Brit-India területének csak 49 százalékán uralkodik, vagyis azon a területen, melyre a zemindár-egyezmények vonatkoznak. A gyakorlatban azáltal, hogy a földet albérletbe adják ki, hogy a pénzkölcsönzők és mások az eredeti földműveseket megfosztják földjeiktől, s így sikerül megkaparintaniok ezeket a földeket, a földesúri rendszer erősen kiterjedt és egyre nagyobb teret foglal el a rájatvár-területeken. Bár az eredeti elgondolás az volt, hogy közvetlenül a tényleges földművesekkel kössenek egyezményt, a viszonyok nagymértékben megváltoztak. A becslés szerint „Madraszban és Bombay-ban a földek több mint 30 százalékát nem maguk a bérlők művelik"[15]. 1901 és 1921 között Madraszban a nem dolgozó földtulajdonosok száma ezrenként 19-ről 49-re nőtt, a dolgozó földtulajdonosok száma ezrenként 484-ről 381-re csökkent, a dolgozó bérlők száma pedig ezrenként 151-ről 225-re emelkedett. A pandzsábi 1921. évi népszámlálás kimutatja, hogy 1911 és 1921 között a mezőgazdasági földbérből élő személyek száma 626 000-ről 1 008 000-re emelkedett. Az Egyesült Tartományokban 1891 és 1921 között azoknak a személyeknek a száma, akik az adatok szerint a mezőgazdasági földbérekből nyerik fő jövedelmüket, 46 százalékkal megnövekedett. A Középső Tartományokban és Berárban ugyanebben az időszakban a földjáradékot élvezők száma 52 százalékkal növekedett.

A földesúri rendszer mind jobban kiterjedő láncolata Indiában, mely rendszer a legújabb időszakban nő a leggyorsabban, azt tükrözi, hogy a parasztok kisajátítása mind nagyobb méreteket ölt és hogy a kis és nagy pénzérdekeltségek, miután nem találtak megfelelő befektetési lehetőséget az iparban, elözönlik a mezőgazdaságot is, itt igyekeznek elhelyezni tőkéjüket. Hatalmas területeken kialakult az albérleti rendszer elképesztően hosszú láncolata, bizonyos esetekben ötvenediziglen adják bérbe ugyanazt a földet. („Bizonyos területeken az alárendelt hűbéri kapcsolatok láncolata olyan megdöbbentő arányokat öltött, hogy a csúcsot jelentő zemindárok és a legalul levő tényleges földművesek közé 50, vagy még annál is több közbeeső érdekeltség került"[16].)

Ennek következtében a bérleti viszonyt szabályozó legtöbb törvény, melynek rendeltetése szerint a földművest kellett volna véde-

[15] *Mukherdzsi.* Land Problems of India. 329. old.
[16] Simon-jelentés. 1. kot. 349. old.

nie, csak a kisebb birtokosig ért el. A tényleges földművesek többsége viszont, ha ugyan nem süllyedt még a földnélküli munkások sorába, védtelen bérlő, akit könyörtelenül arra kényszerítenek, hogy a nagy élősdieken és végül a kormány követelésein kívül még a teljesen funkciónélküli közvetítők hordáját is eltartsa, illetve kielégítse. E folyamat, amely az egész földesúri rendszer abszurd mivoltát a végletekig fokozza, az Indiában kialakulóban lévő mezőgazdasági válság egyik legélesebb megnyilvánulása.

4. A parasztság nyomorba döntése

Az indiai mezőgazdasági viszonyok képe következésképpen éles és növekvő osztályrétegeződést mutat.

Az 1931. évi népszámlálás az indiai mezőgazdasági lakosság osztálytagozódásáról a következő képet adja:

Nemdolgozó, földjáradékot élvező birtokosok	4 150 000
Dolgozó birtokosok és bérlők	65 495 000
Mezőgazdasági munkások	33 523 000

Ez az osztályozás csak korlátolt értékű, tekintve, hogy a „dolgozó birtokosok és bérlők" általános csoportosítása nem vet fényt a birtokok nagyságára és következésképpen nem tesz különbséget a nagyparasztok, középparasztok és szegényparasztok között. Főképpen nem ad képet annak a legtöbb földművest magábafoglaló csoportnak a nagyságáról, melybe a törpebirtokosok tartoznak, akiknek életkörülményei megközelítik a munkásokét és megélhetésüket csak úgy tudják biztosítani, ha mint munkások is dolgoznak. A gyakorlatban a kis albérlő és a munkás között a határ elmosódott. Hogy az igazságnak megfelelőbb képet kapjunk, az általános népszámlálási adatokat ki kell egészítenünk vidékek szerinti helyi hivatalos és nemhivatalos vizsgálatok eredményeivel.

Az osztályozási rendszerben hozott változtatások szintén nehézzé teszik az összehasonlítást a megelőző népszámlálási adatokkal. Az 1921. évi népszámlálás az egész mezőgazdasági lakosság számát, beleértve a családtagokat is, 221 millióban állapítja meg, szemben az 1931. évi népszámlálással, mely 103 milliót mutat ki. Ennélfogva a megelőző népszámlálás alkalmával számbavett „tényleges munkások" számát, amely 100 milliót tesz ki, valamint az

1931. évi népszámláláskor kimutatott 103 milliót kell számbavennünk, hogy akárcsak hozzávetőleges összehasonlítást is tehessünk. Az osztályozási rendszerben alkalmazott további változások még ezt az összehasonlítást is meghiúsítják. Ugyanis kiveszik mindazokat, akik a mezőgazdasági tevékenységet mellékfoglalkozásként folytatják és kivesznek mindenekelőtt 7 millió nőt, a parasztoknak a gazdaságban segédkező női családtagjait, akiket a „háztartási munkával" foglalkozók rovatába sorolnak. Ezáltal azt a látszatot keltik, mintha a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság aránya viszonylagosan csökkent volna (amint ezt a 201. oldalon már kifejtettük). Ezek a változtatások azonban csak megerősítik a következtetések általános érvényét. Ezen az alapon az összehasonlítás a következő eredményeket mutatja:

	1921 millió	*1931 millió*
Nem dolgozó földesurak	3,7	4,1
Földművelők (tulajdonosok vagy bérlők) ...	74,6	65,5
Mezőgazdasági munkások	21,7	33,5

Ezeket az adatokat az említett okoknál fogva nem hasonlíthatjuk össze részletekbemenően, különösen ami a második csoportot illeti. De az általános irányvonal kétséget kizáróan látszik, ez pedig a nem dolgozó földesurak számának további növekedése (1911-ben ez a szám 2,8 millió volt) és a földnélküli munkások számának hatalmas megnövekedése.

Madrasz esetében részletesebb adatok is rendelkezésünkre állnak:

OSZTÁLYTAGOZÓDÁS A MEZŐGAZDASÁGBAN MADRASZBAN[17]

(A mezőgazdasági lakosság ezrenként)

	1901	*1911*	*1921*	*1931*
Nem dolgozó földtulajdonosok ...	19	23	49	34
Nem dolgozó bérlők	1	4	28	16
Dolgozó földtulajdonosok.....	481	426	381	390
Dolgozó bérlők	151	207	225	120
Munkások	345	340	317	429

[17] Az 1901—1921. évi adatok a népszámlálási jelentések alapján P. P. Pillai „Economic Conditions in India" [India gazdasági viszonyai] című munkájából származnak. 114. old. Az 1931. évi adatok az 1931. évi madraszi népszámlálási jelentésből valók.

Az 1901-től 1931-ig eltelt három évtized alatt a nem dolgozó, földjáradékot élvezők száma 2,5-szeresére emelkedett (ezrenként 20-ról 50-re). A dolgozó birtokosok vagy bérlők száma egynegyeddel csökkent (ezrenként 635-ről 510-re). A földnélküli munkások száma egyharmadról közel félre emelkedett (ezrenként 345-ről 429-re).

Bengálban a következő a helyzet (népszámlálási adatok alapján):

	1921	*1931*	*változás*
Nem dolgozó földesurak vagy földjáradékot élvezők	390 562	633 834	plusz 61%
Dolgozó földtulajdonosok és bérlők	9 274 924	6 079 717	mínusz 50%
Munkások	1 805 502	2 718 939	plusz 34%

A részletadatok ebben az esetben nem hasonlíthatók össze az osztályozás megváltoztatása következtében, aminek az az illuzórius és látszólagos kép az eredménye, hogy a mezőgazdasági lakosság száma kétmillióval csökkent. De ez csak annál meggyőzőbben bizonyítja a nem dolgozó földjáradékot élvezők, valamint a földnélküli munkások arányának megnövekedését.

A nem dolgozó, földjáradékot élvezők számának elképesztő megnövekedését, melyről már az előző pontban is tettünk említést, a bizonyítékok az ország minden részéből megerősítik. Ez a tény a földművesek mind nagyobb számban való kisajátításának következménye.

Még nagyobb jelentőséggel bír a gazdasági létra alsó fokán a földnélküli mezőgazdasági munkások számának növekedése. 1842-ben Sir Thomas Munro mint népszámlálási biztos jelentette, hogy Indiában nincs földnélküli paraszt (ami kétségtelenül nem felelt meg a valóságnak, de arra mutat, hogy számuk olyan kicsi volt, hogy nem tartották szükségesnek a velük kapcsolatos statisztikai méréseket). 1881-ben a népszámlálás a mezőgazdasági lakosság körében 7,5 millió „földnélküli napszámost" számlált. Az 1921-es népszámlálás adatai szerint számuk 21 millió, vagyis a mezőgazdaságból élők számának egyötöde; az 1931-es népszámlálás szerint 33 millió, vagyis a mezőgazdaságból élők számának egyharmada. Az azóta történt becslések szerint (például a Bengáli Törvényhozó Testületnek az 1938. évi bérleti törvény módosítása felett folytatott vitái során; a fent közölt madraszi adatok is ugyanezt a becslést mutatják) a mezőgazdasági munkások jelenlegi valódi aránya

közelebb áll a mezőgazdaságban foglalkoztatott összlakosság számának feléhez[18].

A mezőgazdasági munkások bérére vonatkozóan a következő táblázat ad tanulságos képet:

	1842	*1852*	*1862*	*1872*	*1911*	*1922*[19]
Mezei munka élelmezés nélkül (napibér annában)	1	1,5	2	3	4	4—6
A rizs ára (az egy rupiáért vehető rizs sirben[20])	40	30	27	23	15	5

Tehát, amíg a bérek ez alatt az idő alatt négyszeresre-hatszorosra nőttek, a rizs ára nyolcszorosára emelkedett — vagyis a reálbér a „fejlődés" 80 esztendeje alatt negyedére, felére esett. Az ötévenként tartott bérvizsgálat adatai szerint 1934-ben az Egyesült Tartományokban az átlagbér napi 3 anna, vagyis 3 penny; 326 faluban 1,5 anna, vagyis napi 1,5 penny volt.

Ha még lejjebb szállunk a létrán, amennyiben ez egyáltalában lehetséges, eljutunk a jobbágyság, kényszermunka, adós-rabszolgaság és a bérezés nélküli földnélküli munkások sötét birodalmába, akik India minden részében megtalálhatók és akikről a statisztikai adatok hallgatnak.

„A gazdasági létra legalsó fokán Indiában azok az állandó mezőgazdasági munkások vannak, akik ritkán kapnak pénzt és akiknek életkörülményei a teljes és enyhébb rabszolgaság között mozognak. India sok részében a zemindár, malguzár[21] vagy a közönséges földműves igyekszik módot találni arra, hogy szolgáját adósává tegye, és ezáltal felette, sőt utódai felett is hatalmat szerezzen.

A bombay-i körzet területén élnek a dublák és a kolik[22], akik adósság által többé-kevésbbé rabszolgaságba süllyesztett emberek. Családjuk

---

[18] Az északbihári Khirhar falu viszonyai megvizsgálása során 1939-ben megállapították, hogy „a földnélküli munkások osztálya a legnépesebb, 760 családból áll, 5023 személyt számlál, és a falu lakosságának 72 százalékát alkotja". (Sz. Szarkar. Economic Conditions of a Village in North Bihar. [Egy északbihári falu gazdasági viszonyai.] Lásd Indian Journal of Economics. 1939 július.)

[19] *R. Mukherdzsi.* Land Problems of India. 22. old.

[20] 1 sir = 0,933 kg. — *Szerk.*

[21] *Malguzár* — kis földbirtokos, aki földjét rendszerint nem maga műveli meg, hanem saját földdel nem rendelkező földmunkással műveltetí. — *Szerk.*

[22] *Dublák és kolik* — alacsonyrendű kasztok Indiában. — *Szerk.*

többnyire több nemzedéken keresztül tulajdonképpen rabszolgaként szolgált gazdájuk házában...

Madrasz délnyugati részében élnek az izhavák[23], cserumák[24], puleják[25], és holijákok[26], akik mind ténylegesen rabszolgák. A keleti parton igen nagy a brahminok hatalma a földek felett és a mezőgazdasági munkások nagy része páriákból áll, akik gyakran padialok. A padial egy bizonyos fajta jobbágy, aki eladósodás következtében öröklődő függőségbe jutott a földbirtokostól... Az ilyen adósságot sohasem fizetik vissza, egyik nemzedékről a másikra száll és ha a hitelező eladja a földjét vagy meghal, a padialt a földdel együtt átruházzák...

A szolgaság legmélyebb fokát a bihári kamiák érik el, ezek eladósodás következtében süllyedtek rabszolgasorba. A felvett kölcsönért kötelezik magukat, hogy a kölcsön után járó kamat fejében mindennemű alantas munkát, amit csak uruk kíván tőlük, elvégeznek"[27].

Sok vidéken ezek a mezőgazdasági szolgák és adós-rabszolgák az ősi törzsek ivadékai. Az egykor szabad paraszt helyzete azonban, aki elvesztette földjét és az eladósodás következtében tulajdonképpen hitelezője rabszolgájává vált, vagy aki a részesbérlő kötött helyzetébe került, nincs messze a törvényes rabszolgaságtól.

Sok tekintetben hasonló az ültetvényeken dolgozó rabszolgák helyzete. Több mint egymillió munkás dolgozik a magas osztalékot fizető hatalmas tea-, kávé- és gumiültetvényeken, melyeknek 90 százaléka európai társaságok tulajdonában van. India minden részéből toboroznak ide munkaerőt. A munkások családjukkal a birtokon, a társaságok teljes ellenőrzése alatt élnek és a legelemibb polgárjogokkal sem rendelkeznek. A férfiak, nők és gyermekek munkaerejét alacsony béren vásárolják meg és zsákmányolják ki és noha a kényszermunka-szerződéseket az utóbbi években névlegesen eltörölték és az 1930. évi Whitley-jelentés óta különböző rendszabályokat léptettek életbe, a munkások valójában hosszú időre, sőt sok esetben a gyakorlatban egész életük tartamára, urukhoz vannak láncolva.

---

[23] *Izhavák* — népcsoport, mely Malabarban, India délnyugati partvidékén él. A kiközösítettekhez, az érinthetetlenekhez és páriákhoz tartozik. — *Szerk.*

[24] *Cserumák* — „kiközösített" népcsoport Madraszban. — *Szerk.*

[25] *Puleják* — „kiközösített" népcsoport Tamilnadban, a madraszi körzetben. — *Szerk.*

[26] *Holijják* — „kiközösített" népcsoport India délnyugati partvidékein. — *Szerk.*

[27] *R. Mukherdzsi.* Land Problems of India. 225—229. old.

A parasztság elnyomorodását mutatja az a tény, hogy a földnélküli munkások számának aránya a mezőgazdasági népesség egyharmadára, sőt felére növekedett. De tulajdonképpen a törpebirtokosok, az albérlők és a védtelen bérlők többségének helyzete sem nagyon különbözik a mezőgazdasági munkásokétól; a két csoport közti határvonal rendkívül elmosódott. Így a madraszi bankügyleteket vizsgáló bizottság jelentése 1930-ban megjegyezte:

„Nehéz éles vonalat húzni a zsellérekkel folytatott földművelés és az albérletbeadás között. Az albérletbeadás ritkán történik pénzben való bérfizetés alapján. Rendszerint részes alapon történik, úgy, hogy a földesúr a termés 40—60, sőt 80 százalékát kapja és a bérlőé a maradék. Ilyen feltételek mellett a bérlő rendszerint évről-évre csak igen keservesen tudja bizonytalan megélhetését biztosítani, a földesúrhoz fordul kölcsönért, az látja el vetőmaggal, jószággal és szerszámokkal. A zsellér pedig, aki a földesúr vetőmagját, igásbarmát és szerszámait használja, kisebb szükségleteinek fedezésére időnként készpénzelőleget kap. A termésből fizetik: vagy egy átalánymennyiségű gabonát kap, vagy pedig a termés egy bizonyos részét. A zsellért néhol kevés készpénzzel, valamint egy bizonyos meghatározott gabonamennyiséggel fizetik. A bérlő saját jószágával és szerszámaival művelheti meg a földet, de a gyakorlatban nincs éles határvonal kettőjük között. Ha pedig a birtoktól távol élő földesúrról van szó, nem mindig világos, hogy a föld tényleges megművelője zsellér-e vagy albérlő."

1927-ben N. M. Dzsosi, az Összindiai Szakszervezeti Kongresszuson 25 millióra becsülte a mezőgazdasági bérmunkások számát és további 50 millióra a mellékfoglalkozásképpen mezőgazdasági bérmunkásként dolgozók számát. Ilymódon az indiai földművesek túlnyomó többségének helyzete közelebb áll a falusi proletariátushoz, mint a kisbirtokoséhoz.

1930-ban a Simon-jelentés, az imperialista önelégültség ezen emlékműve, a mezőgazdasági bizottság két évvel azelőtti jelentését ismételve kijelentette:

„A tipikus földművesnek még mindig van egy pár ökre, és családjával, valamint alkalmilag felfogadott munkaerővel, néhány acre-nyi földet művel"[28].

Hogy mennyire fantasztikus ez a kép a jelenlegi helyzethez viszonyítva, kitűnik a közölt tényekből. 1927-ben, a mezőgazda-

[28] Simon-jelentés. 1. köt. 18. old.

sági bizottság előtti tárgyalás során bemutatták egy egymillió acre nagyságú bombay-i kerület megvizsgálásának eredményét, mely kerületről azt állították, hogy viszonyai „összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek, mint más kerületé". Csupán az 1917 és 1922 között eltelt öt év alatt a földbirtokok arányában a következő változások történtek[29]:

Birtokok terjedelme acre-ben	A birtokok száma 1917	1922	Csökkenés vagy növekedés (százalékban)
5 alatt	6 272	6 446	plusz 2,6
5-től 15-ig	17 909	19 130	plusz 6,8
15-től 25-ig	11 908	12 018	plusz 0,9
25-től 100-ig	15 532	15 020	mínusz 3,3
100-tól 500-ig	1 234	1 117	mínusz 9,5
500 fölött	20	19	mínusz 5,0

A tanu, egy kormányhivatalnok, magyarázatképpen hozzátette: „Ezek a számok, melyek csupán ötévi időszakra vonatkoznak, azt mutatják, hogy igen jelentékenyen megnövekedett azoknak a földműveseknek a száma, akiknek földje 15 acre-ig terjed. Ez olyan terjedelem, mely kevés termőföld kivételével egy pár ökröt sem tud gazdaságosan kihasználni... Viszont bizonyos esés tapasztalható a 25—100 acre kiterjedésű birtokokban, ami azt jelenti, hogy kisebb lett a viszonylag szilárdabban álló földműves osztály, amely ha szerencséje van, némi kis pénzt is félre tud tenni."

Tehát 1922-re már a parasztbirtokosok fele (nem számítva a földnélküli munkások seregét) nem rendelkezett olyan földdel, amely egy pár ökröt gazdaságosan ki tudott volna használni — és ez az arány gyorsan nőtt.

Így a parasztság valóságos helyzetének vizsgálata során mindig felvetődik a birtokok nagyságának döntő kérdése, amelyre vonatkozólag már e fejezet 2. pontjában adtunk tájékoztatást. A különbség, a régi népszámlálási megjelölést használva, az „átlagos földműves", — akár birtokos, akár bérlő — valamint a földnélküli munkás között sokkal kevésbbé jellemző a valóságos helyzetre, mint az a különbség, amely a földnélküli munkásokból és törpebirtokosokból álló túlnyomó többség, valamint a megélhetést biztosító földekkel rendelkező elenyésző kisebbség között van, nem beszélve arról a még kisebb rétegről, melyet a „viszonylag szilárdabban álló földműves osztályba" lehetne sorolni és a nem dolgozó földjáradékot élvezőkről.

[29] Tanuvallomások. 2. köt. I. rész. 292. old.

A bengáli földadót vizsgáló bizottság [Floud-bizottság] tárgyalásai során az az általános vélemény jutott kifejezésre, hogy öt acre a legkisebb terület, amely egy átlagos család megélhetési költségeit biztosítani tudja. A bizottság viszont megállapította, hogy a bengáli parasztcsaládok háromnegyed része öt acre-nél kevesebb földdel rendelkezik, a gazdaságok 57,2 százaléka pedig három acre-nél kisebb.

Dr. Harold H. Mann egy dekáni falu életével és munkájával foglalkozó klasszikus tanulmányában (Life and Labour in a Deccan Village) jobban megvilágítja a helyzetet. Dr. Mann, aki a Mezőgazdasági Ügyek vezetője volt Bombay-ban, beható vizsgálatot folytatott egy jellegzetes dekáni faluban. Tisztán tudományos alapon megvizsgálta egy tipikusan „száraz" falu akkori körülményeit, a föld megművelését, a termést, a gazdaságokat, az adósságokat, a családok jövedelmét és kiadásait. Ez volt az első eset, hogy ilyen teljes és kimerítő vizsgálatot folytattak. Az eredmény olyan megdöbbentő volt (a szerző szavai szerint „váratlan" és „lesujtó"), hogy a bírálat megállapította, — miután a tények tudományos pontosságát nem lehetett kifogásolni — hogy a szóban lévő faluban észlelt állapotokat nem lehet tipikusnak tekinteni. Erre Dr. Mann egy másik, ettől teljesen különböző jellegű faluban folytatott vizsgálatot és a róla írt tanulmányában, amely 1921-ben jelent meg, pontosan ugyanarra az eredményre jutott, sőt még sokkal hangsúlyozottabban. Azóta az ország számos részében történtek hasonló vizsgálatok, melyek mind megerősítették ezeknek az eredményeknek általános helyességét.

Az első faluban Dr. Mann azt tapasztalta, hogy a gazdaságok 81 százaléka „még a legkedvezőbb körülmények között sem tudja eltartani birtokosát". A 156 gazdaság megoszlása a következő képet mutatta:

30 acre felett	2
20—30 acre	9
10—20 acre	18
5—10 acre	34
1—5 acre	71
1 acre alatt	22

Keating becslését követve, mely szerint „egy jó szárazföldű gazdaság, amiből a legtöbb van e nyugatdekáni faluban, egy indiai rájat életszínvonalát véve alapul, akkor jövedelmező, ha terjedelme

körülbelül 10—15 acre", Mann arra a megállapításra jutott, hogy „még ha minden egyes birtok egy tagban lenne is, nyilvánvaló, hogy nagy részük (81 százalék) e terjedelem alatt van". Ezt az eredményt a paraszt életstandardjának hozzávetőlegesen megállapított minimuma alapján nyerték, amely a legalacsonyabb, hiányos ruházkodási és táplálkozási színvonalon mozog és még a mesterséges világítás fényűzését sem teszi lehetővé. A 103 család között 8 olyat talált, akik számára földjük „rendezett gazdasági helyzetet" teremtett. 28-an voltak olyanok, akik csak úgy tudták helyzetüket biztosítani, ha földjük megművelésén kívül külső munkát is vállaltak. Azoknak a száma viszont, akik a földjükből és az egyéb munkából származó együttes jövedelmük mellett is „rendezetlen" gazdasági helyzetben voltak, 67 volt, vagyis 65 százalék. Az első falu esetében azonban az állapotok nem voltak tipikusak, mert a szomszédságban volt egy lőszergyár, amely a lakosság 30 százalékát foglalkoztatta.

A második faluban, amely távol volt minden gyári vagy ipari központtól, a családok 85 százaléka volt ilyen „rendezetlen" gazdasági helyzetben. Ebben a faluban, ahol a jövedelmező gazdaságok nagyságának alsó határa 20 acre volt, a gazdaságok 77 százaléka volt e színvonal alatt. 147 család közül 10 tartozott az első csoportba, amely földje alapján „rendezett gazdasági helyzetet" tudott fenntartani. 12 család tartozott a második csoportba, ezek csak a földjükből és egyéb külső munkából származó együttes jövedelemből tudtak megélni; és 125 volt, vagyis 85 százalékot tett ki azoknak a családoknak a száma, amelyek földjükből és egyéb munkájukból származó összes jövedelmük mellett is „rendezetlen" gazdasági helyzetben voltak. Az utóbbi csoportba tartozott a 732 főből álló lakosságból 664 személy; vagyis a lakosság 91 százaléka volt „rendezetlen" gazdasági helyzetben.

Hogyan tudja ez a legalacsonyabb életszínvonal alatt tengődő túlnyomó többség biztosítani a megélhetését? Nem tudja. Menthetetlenül egyre jobban eladósodnak, elvesztik földjüket és a földnélküli munkások seregét szaporítják. A vizsgálat kimutatta az adósság egyre erősödő szorítását a falun. Az első megvizsgált faluban az évi adósság összege szemben a 8338 rupiát kitevő tiszta jövedelemmel 2515 rupiára rúgott. „Az adósságok most már megsemmisítő terhet jelentenek. Összegük eléri a falu tőkeértékének 12 százalékát és a vele járó tényleges terhek a földművesek összhasznának 24,5 százalékát teszik ki." (152. old.) A második vizs-

gálat feltárta, hogy az adóssággal járó terhek a földművesek tiszta jövedelmével szemben, mely 15 807 rupiát tett ki, 6755 rupia volt, vagyis a földművesek jövedelmének több mint kétötöde vándorolt a pénzkölcsönzőhöz.

Kimutatása végén Dr. Mann a következő általános következtetést vonta le:

„Úgy látszik, hogy az átlagos esztendőben, ha vizsgálatunk és számításaink hű képet adnak a falu életéről, a falu lakossága hiányosan táplálkozik, eladósodása fokozódik, és a jelenlegi népesség és a földművelés jelenlegi módszerei mellett láthatólag az eddiginél még kevésbbé tudja valódi gazdasági függetlenségét megteremteni."

5. *Az adósságteher*

Amint fokozódnak a paraszt nehézségei, egyre súlyosabban nehezedik rá az adósság terhe, ami viszont ismét tovább növeli nehézségeit. Ez az a hamis körforgás, mely csak az utolsó szakaszban törik meg — a kisajátítás szakaszában. Így az eladósodás fokozódása, valamint az ezt kísérő jelenségek, a jelzálog, a föld eladása és átruházása nem dolgozó birtokosokra, az agrárválság fokozódásának legélesebb megnyilvánulásai.

„A parasztok hatalmas többsége — jegyzi meg a Simon-jelentés (1. köt. 16. old.) — a pénzkölcsönző adósa."

Elismert tény, hogy az eladósodás súlya a brit uralom velejárójaképpen, egyre nagyobb lett és hogy ez a kérdés a legutóbbi időben mind égetőbb és általánosabb problémává vált. Sir Edward Maclagen 1911-ben egyik írásában megjegyezte:

„Régóta elismert tény, hogy az eladósodás nem új dolog Indiában. Munro, Elphinstone és mások írásából kitűnik, hogy uralkodásunk kezdetekor is nagy volt az eladósodás. De az is elismert tény, hogy az eladósodás uralmunk idején — különösen az elmúlt félévszázad alatt — tekintélyesen megnövekedett. Azok a jelentések, melyeket időnként kapunk, valamint az évenként történő eladásokra és jelzálogra vonatkozó adatok, világosan bizonyítják, hogy az utolsó félévszázad alatt az adósság igen jelentékenyen megnövekedett"[30].

Az éhínségvizsgáló bizottság már 1880-ban beszámolt arról, hogy:

[30] *Sir Edward Maclagen.* 1911. Idézve a központi banküglyeteket vizsgáló bizottság jelentésében. 1931. 55. old.

„A földtulajdonosok egyharmada mélyen és menthetetlenül eladósodott és legalább ugyanilyen arányban vannak azok, akik szintén eladósodtak, de nem olyan mértékben, hogy ne tudnának újra talpraállni."

Azóta ez az adósságteher még rohamosabban súlyosodott. 1928-ban a mezőgazdasági bizottság a következőket jelentette:

„Több mint valószínű, hogy a falvak összadóssága ebben az évszázadban megnövekedett. Hogy ennek aránya az emberek megnövekedett anyagi eszközeihez képest ugyanaz maradt-e és vajjon nagyobb, vagy könnyebb súllyal nehezedik-e a módosabb földművesre, mint azelőtt, olyan kérdések, melyekre a rendelkezésünkre álló adatok nem adnak feleletet"[31].

A növekedés tényét a bankügyleteket vizsgáló központi bizottság 1931-ben megerősítette:

„Arra a kérdésre vonatkozóan, hogy a mezőgazdasági eladósodottság mértéke növekedőben, vagy csökkenőben van-e, a vélemények általában megegyeznek abban, hogy az utolsó évszázad folyamán az eladósodottság nagyobb méretű lett"[32].

A mezőgazdasági népesség összadósságát ebben az időben (1931-ben) a bizottság 900 crore rupiára, vagyis 675 millió fontra becsülte. Azóta, a gazdasági válságot és a mezőgazdasági árak esését követően, az emelkedés még meredekebb volt és a legutóbbi becslések szerint az összeg megkétszereződött (lásd 257. old.).

Mi az oka annak, hogy a brit uralom alatt és különösen a legújabb időszakban az adósság ilyen nagy mértékben megnövekedett? A felületesebb írók és a szokásos mentegetőzések még mindig a lakosság „könnyelmű" és „tékozló" hajlandóságának tulajdonítják az eladósodottságot és megállapítják, hogy az eladósodottság abból a társadalmi szokásból ered, hogy a nép erején felül költ esküvőre, temetésre, és más hasonló hagyományos társadalmi szertartásokra, vagy pereskedésre. A puszta tények azonban nem igazolják ezt az elemzést. A dekáni földművesek helyzetét vizsgáló bizottság már 1875-ben jelentette:

„Túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítottak az esküvőkre és más ünnepségekre fordított kiadásoknak... A paraszt számlájának tartozik

[31] A mezőgazdasági bizottság jelentése. 1928. 441. old.
[32] A bankügyleteket vizsgáló központi bizottság jelentése. 1931. 55. old.

rovatában e kiadásnak van némi jelentősége, de ritkán jelenti az eladósodottság tulajdonképpeni okát."

A bengáli tartományi bankügyleteket vizsgáló bizottság „alapos falukutatások" alapján arra a megállapításra jutott, hogy az említett vád nem helytálló. Például a Bogra-kerületben lévő Karimpur faluban, ahol ötvenkét család volt eladósodva, 1928—29-ben a következő célokra vettek fel kölcsönt:

	rupia
Régi adósságok visszafizetésére	389
Alapvető és állandó jellegű feljavításokra, beleértve jószág vásárlását	1 087
Földadóra és bérre	573
A föld megművelésére	435
Társadalmi és vallási célokra	150
Pereskedésre	15
Más célokra	66
Összesen	2 715

Tehát a társadalmi és vallási célokra vagy pereskedésre felvett adósságok az egész adósság egytizenhatod részét alkotják. Csak a második tétel, amely az egész összeg kétötödét teszi ki, és mutatja a paraszt tőkehiányát, tekinthető bizonyos értelemben produktív adósságnak. Az adósság megmaradt része, amely az egész összeg felét képezi, a sürgős folyó követelmények: földadó, földbér, adósság visszafizetése és a napi földművelési költségek fedezésére szolgál.

Hasonló eredményre jutottak Délnyugat-Birbhumban (Bengál), ahol 1933—34-ben folytattak vizsgálatot. Itt hat falu 426 családja közül 234, vagyis 55 százalék volt eladósodva, úgy, hogy adósságuk összege 53 799 rupiát, vagyis családonként 230 rupiát (17 font 5 shilling) tett ki. Az eladósodottság okai a következő arányban oszlottak meg:

	rupia	*százalék*[33]
Haszonbérlet fizetésére	13 007	24,2
Alapvető feljavításokra	12 736	23,7
Társadalmi és vallási célokra	12 021	22,3
Régi adósságok visszafizetésére	4 503	8,4
Földműveléssel kapcsolatos kiadásokra	2 423	4,5
Pereskedésre	708	1,3
Különböző célokra	8 401	15,6

[33] *S. Bosze.* A Survey of Rural Indebtedness in South-West Birbhum,

Az adósság fő tétele — hozzávetőlegesen egynegyede — a bérletfizetés. A bérleti díj és adósságtörlesztés együtt az összeg egyharmadát teszi ki. Egynegyednél kevesebbet fordítottak az alapvető feljavításokra. A társadalmi és vallási célokra felvett kölcsön itt nagyobb arányban szerepel, mint a másik példában, de még mindig alig több, mint az összeg egyötöde. Az adósság fő része gazdasági szükségletekből származott és ennek csak kis része volt produktív adósságnak tekinthető.

Az indiai parasztság eladósodottságának oka tehát gazdasági és szorosan összefügg kizsákmányolásával, a földadókkal és földbérekkel való megterhelésével. „Az eladósodottság fő oka — a fent idézett vizsgálat megállapítása szerint — a földműves osztály általános szegénysége." Sir T. Hope, egy Bombay-i adótiszt, 1879-ben mondott beszédében, melyben a dekáni földművesek megsegítésére irányuló törvényjavaslatát (Deccan Agriculturist's Relief Bill) előterjesztette, kijelentette: „őszintén be kell ismernünk, hogy bizonyos fokig adórendszerünk is hozzájárult a parasztok eladósodásához". „Nem kétséges — jegyezte meg jelentésében az a bizottság, melyet 1892-ben a dekáni földművesek megsegítésére irányuló törvény hatásának vizsgálatával bíztak meg — hogy a jelenlegi rendszerünk merevsége az egyik fő oka annak, hogy a dekáni földművesek kénytelenek mindig újabb adósságokat csinálni." Az ilyen rendszer, amely készpénzben fizetendő meghatározott összegű adót vet ki, esetleg harminc esztendős időtartamra egyforma összegben — tekintet nélkül a termésre vagy a gazdasági körülmények megváltozására —, kedvezőnek tűnhetik az adóbeszedő számára, vagy a költségvetést kiszámító kormányférfiak számára, de a gazdálkodó számára, akinek az állandóan változó jövedelemből mindig azonos összeget kell fizetnie, a rossz években csapást jelent és menthetetlenül a pénzkölcsönző karjaiba kergeti. Végszükség esetén előfordul, hogy elkésve felfüggesztik vagy mérsékelik az adósságot, ez ugyan lassíthatja, de meg nem akadályozhatja a folyamatot. A fentemlített bizottság Puná-kerület egy egész sor falujában adatokat gyüjtött a földadó fizetésének módjairól. A következő táblázat, mely áttekintést ad a válaszokról, igen jól megvilágítja a helyzetet:

Bengal, in 1933—34. [Vizsgálat a mezőgazdasági lakosság eladósodottságáról a bengáli Délnyugat-Birbhumban. 1933—34.] Lásd Indian Journal of Statistics. 1937 szeptember.

Falu	*Hogyan fizetik a földadót*
Vaivand ..	A parasztok kénytelenek kölcsönt felvenni, hogy adót tudjanak fizetni.
Pimpalgaon.	Némi kölcsönt még a jó években is felvesznek.
Deulgaon...	Bizonyos esetekben vesznek fel kölcsönt.
Kanagaon .	A termény ritkán érik be az adófizetés idejére, ezért a parasztoknak kölcsönt kell felvenniök.
Nandgaon .	Ha az eső nem elég, kölcsönt vesznek fel a még le nem aratott dzsovarra (kölesre).
Dhond	Kölcsönt vesznek fel a még le nem aratott termésre.
Girim	Kölcsönt vesznek fel a termésre, ha pedig nem kapnak hitelt, eladják a termést még aratás előtt.
Szonvari ...	Ha nincs megtakarított pénzük, vagy állatuk, amit eladhatnak, kölcsönt kell felvenniök, hogy meg tudják fizetni az adót.
Vadhana ...	Az első részletet úgy fizetik, hogy kölcsönt vesznek fel a még le nem aratott termésre. Ha nincs termés, betáblázzák vagy eladják a földet.
Morgaon ...	Ugyanaz.
Ambi.....	Ugyanaz.
Tardoli.....	Az első részletet úgy fizetik, hogy kölcsönt vesznek fel a még le nem aratott termésre, vagy ha nincs termés, kamatra vesznek fel kölcsönt.
Kuszigaon .	Ugyanaz.

„Bombay-i tartózkodásom alatt tökéletesen meggyőződtem arról, — írja Vaugham Nash, aki a bizottság jelentéséből a fenti táblázatot összeállította, a «The Great Famine» [A nagy éhínség] című, 1900-ban megjelent munkájában — hogy a hatóságok az adófizetésben a pénzkölcsönzőket fő támaszuknak tekintették."

A pénzkölcsönző és az adósság nem új jelenségek az indiai társadalomban. De a kapitalista kizsákmányolás alatt és főleg az imperializmus időszakában a pénzkölcsönző szerepe új arányokat öltött és új jelentőséget nyert. Azelőtt a parasztok csak ingóságaikra vehettek fel kölcsönt a pénzkölcsönzőtől és a pénzkölcsönző-mesterség kockázatos és bizonytalan volt. Ügyletei a gyakorlatban a falu ítéletétől függtek. A régi törvények értelmében a hitelező nem vehette el az adós földjét. Mindez megváltozott a brit uralom alatt. A brit törvényrendszer, mely az adóssal szemben megadta a lefoglalás jogát, és átruházhatóvá tette a földet, sikeres vadászterületet teremtett a pénzkölcsönző számára. Felsorakoztatta mögéje a rendőrség és a törvény minden hatalmát és az egész kapitalista kizsákmányolási rendszer nélkülözhetetlen tengelyévé tette. A pénzkölcsönző ugyanis nemcsak a földadó behajtásának nélkülözhetetlen eszköze, hanem személyében rendszerint egyesíti a gabonakeres-

kedő szerepét az uzsoráséval. Monopolisztikus helyzetet élvez aratás idején a termés felvásárlásában. Gyakran ő előlegezi a vetőmagot és a szerszámokat és a parasztok, akik rendszerint nem tudják ellenőrizni az uzsorás számvetését arról, hogy mit fizettek már meg és mi az ami nekik jár, egyre inkább hatalmába kerülnek. A pénzkölcsönző a falu zsarnokává válik. Ha megkaparintotta a földet, a folyamat még tovább tart: a parasztból munkás lesz vagy részes bérlő, aki kizárólag neki dolgozik és a bér, valamint a kamat együttes összege fejében termése nagyobb részével fizet. A pénzkölcsönző egyre inkább az indiai falu gazdasági életének kistőkésévé válik, aki a parasztot mint saját munkását alkalmazza. A parasztok haragja mindenekelőtt a pénzkölcsönző, e látható zsarnok és bajaik szembetűnő okozója ellen fordul. Ezt bizonyítják azok a szórványos esetek, amikor még a békés és sokattűrő indiai parasztok is odáig jutottak, hogy megölték a pénzkölcsönzőt. De csakhamar meg fogják érteni, hogy a pénzkölcsönző mögött ott áll az imperializmus egész hatalma. A pénzkölcsönző a termelés területén a finánctőkés kizsákmányolás bonyolult gépezetének nélkülözhetetlen kis fogaskereke.

Amikor a pénzkölcsönző okozta kár nagyobb méreteket ölt, a kormány a kizsákmányolás általános érdekében nagy sietséggel igyekszik megakadályozni, hogy a pénzkölcsönző megölje a tyúkot, amely az aranytojást tojja. Egész sor különleges törvényt hoztak az uzsorakamat korlátozására és a földek elidegenítésének megakadályozására. E törvények sikertelenségét azonban be kellett ismerni (lásd a mezőgazdasági bizottság jelentésének „Failure of Legislation" [A törvényhozás kudarca] című részét, 436—437. old., amely a mezőgazdasági lakosság eladósodásának megakadályozását célzó törvények végrehajtása során nyert tapasztalatokra hivatkozik). A kudarcot a továbbiak során az eladósodás akadálytalan, sőt mind gyorsabban növekvő folyamata is bizonyítja.

M. L. Darling „The Punjab Peasant in Prosperity and Debt" eredetileg 1925-ben megjelent művében, valamint később megjelent műveiben, melyeknek címe: „Rusticus Loquitur" [A paraszt beszél] (1930) és „Wisdom and Waste in a Punjab Village" [Bölcseség és pazarlás egy pandzsábi faluban] (1934) igen részletesen foglalkozik az eladósodás egész kérdésével és annak növekedésével a brit uralom alatt. Az író szépítgető szemléletmódja ellenére a tények élesen kirajzolódnak. Első művében kimutatja, hogyan nőtt Pandzsábban az eladósodás a brit hódítás óta:

„A jelzálog, ami a szikhek idején ritka jelenség volt, minden faluban felütötte fejét és 1878-ban már a tartomány 7 százaléka volt megterhelve... 1880-ban ez az egyenlőtlen harc a parasztbirtokos és a pénzkölcsönző között az utóbbi megsemmisítő győzelmével végződött... A következő 30 év folyamán a pénzkölcsönzők virágkorukat élték, számuk megsokszorozódott és a mesterség rendkívül fellendült, annyira, hogy a bankárok és pénzkölcsönzők száma (beleértve családtagjaikat is) 1868 és 1911 között 53 263-ról 193 890-re emelkedett"[34].

Darlingnak az volt a véleménye, hogy a pénzkölcsönzők 1911-ben érték el „zenith"-jüket és 1927-ben a mezőgazdasági bizottság előtt tett tanuvallomásában bizakodva utalt arra, hogy

„Pandzsábban a falusi pénzkölcsönzők tevékenysége, kivéve két kerületet, mindenütt fokozatosan csökken és hogy e csökkenés oka a szövetkezeti mozgalom gyors növekedése, az a törvényes védelem, melyben a kölcsönt felvevő parasztot részesítik, valamint a paraszti pénzkölcsönző megjelenése"[35].

De 1930-ra, mikor következő könyve, a „Rusticus Loquitur" megjelent, ennek általánosságban véve optimisztikus hangja ellenére, újból meg kellett húznia a vészharangot:

„A föld elidegenítését tiltó törvény ellenére fennáll az a veszély, hogy a parasztok kisajátítása ismét nagy arányokban megindul. Nyugat-Pandzsábban bizonyos jelek már erre a lehetőségre utalnak, ugyanis itt a gazdag földesurak a törvénnyel visszaélve igyekeznek a parasztok kárára földjeik nagyságát növelni." (326. old.)

1935-ben a pandzsábi földadó ügyeket intéző hatóság a következőt jelentette:

„A mezőgazdasági területeken a paraszti pénzkölcsönzők láthatóan megerősödnek"[36].

1919-ben végzett vizsgálatai során Darling azt tapasztalta, hogy a földdel rendelkező parasztok közül csak 17 százaléknak nincs adóssága és hogy az átlagadósság nem kevesebb, mint 463 rupia, vagyis a földadó összegének tizenkétszerese.

Az eladósodás növekedésének megdöbbentő példáját mutatja a

[34] *M. L. Darling.* The Punjab Peasant in Prosperity and Debt. 208. old.
[35] Jelentés. 442. old.
[36] A pandzsábi földadó ügyeket intéző hatóság jelentése. 1935. 6. old.

bengáli Faridpur kerületben észlelt helyzet. 1906-ban J. C. Jack, aki később a Kalkuttai Legfelsőbb Bíróság bírája lett, vizsgálatot folytatott ebben a kerületben és a vizsgálat eredményeit „Economic Life in a Bengal District" [Egy bengáli kerület gazdasági élete] (1916) című munkájában tette közzé. Idézett adatai azt mutatják, hogy ebben az időben a faridpuri családok 55 százalékának még nem volt adóssága. Negyedévszázaddal később, 1933—34-ben egy bengáli vizsgálóbizottság újabb vizsgálatot folytatott ezen a területen és megállapította, hogy ekkor a faridpuri családoknak már csak 16,9 százaléka volt adósságtól mentes.

6. A hármas teher

Így a paraszt földművelő, ha még nem süllyedt le a földnélküli proletariátus soraiba, hármas teher alatt él. Hárman szorongatják, hárman szipolyozzák ki, és mindegyikük kisajtolja a maga részét abból a sovány hozadékból, melyet a földműves a maga szűkreszabott földjéből vagy földsávjából elégtelen eszközei segítségével ki tud csikarni, bár ez arra sem elég, hogy a puszta létet biztosítsa a földműves és családja számára

Mindegyiküket sujtja a kormány földadókövetelése, valamint a közvetett adók, melyek csekély vásárlásaikat érintik. (A Simon-jelentés azon siránkozik, hogy „az indiai falvak önellátó volta következtében a belső fogyasztási adó csupán néhány cikkre korlátozódik, például sóra, petróleumra és alkoholra, amelyeket a mezőgazdasági területek kívülről kénytelenek megvásárolni". De még így is a sóadóból származó állami jövedelem — a só a legszegényebbnek is életszükségletéhez tartozott — nem kevesebb, mint 8,1 millió fontot, vagyis a földadóból származó jövedelem kétötödét tette ki.)

A földművesek többségét sujtja a kormánynak fizetendő földadó mellett a földesúr haszonbér követelése is. Brit-India összterületének feléhez ugyanis, ahol a zemindár-rendszer van érvényben, hozzájön még a rájatvár-területen lévő birtokoknak legalább egyharmada, melyek albérletekre vannak osztva.

A lakosság túlnyomó többségét, — Darling adatai és Faridpur idézett példája szerint — a lakosság négyötödét sujtja a pénzkölcsönző kamatkövetelése.

Milyen nagy tehát az a rész, amelyet a paraszt terményéből el-

vesznek? Mit hagynak meg megélhetésére? Az indiai mezőgazdaság ezen alapvető kérdésére vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre adatok. Még csak meg sem kísérelték, hogy megállapítsák, menynyit tesz ki a földadón kívül a földbér összege és még kevésbbé, hogy mekkora az adósság után járó kamat összege. Pontos adatok hiányában a bankügyleteket vizsgáló központi bizottság kisebbségi jelentése megkísérelte, hogy egy igen általános jellegű, hozzávetőleges becslést tegyen. (36—37. old.) A 350 millió rupia földadót véve alapul, az adósság után járó kamat valószínű nagyságát, a legóvatosabb számítások szerint, ennek az összegnek a háromszorosára, vagyis egymilliárd rupiára becsüli, a földadóhoz járuló földbérek összegét pedig a földadó másfélszeresére. Ez az összeg közel ötszörös terhet jelentene a földadóhoz képest. De még ez is, a jelentés szerint, majdnem kétségtelenül alábecsülése a helyzetnek. Az a számítás, amely a közvetítők által szedett földbér összegét a földadó másfélszeresére becsülte, egy Madraszban beterjesztett, de elvetett törvényjavaslaton alapszik. E törvényjavaslat javítani akart a fennálló állapotokon azáltal, hogy ezt az összeget tette meg maximumnak. A valóságnak megfelelő arány kétségtelenül magasabb Bengálban (ahol a bruttó haszonbér legkevesebb négyszerese, de feltehetően hatszorosa a földadónak), sőt valószínűleg másutt is az, ha nem is annyira aránytalanul magas mint Bengálban. A jelentés a következő nézetre hajlik:

„Bár a körülmények erősen eltérőek hely és emberek szerint, tekintettel a birtokviszonyok és a termékenység különbözőségére, mindenütt, ahol közvetítők vannak, a földművesekre nehezedő teher nagyobb, mint amilyet az 1 : 1,5 arány jelez."

Az adósság után fizetett kamat, melynek összegét kilencmilliárd rupia összegnél egymilliárd rupiára, vagyis 11 százalékra értékelték, kétségtelenül túl alacsony. A falusi pénzkölcsönzők egy rupia után havi 1 anna (néha 1,5 anna) vagyis 75 százalékos kamatot számítanak. Ennélfogva az adósságnak az előző összeg kétszeresére becsült növekedése megfelelően kellett, hogy növelje a terhet. A valódi teher súlya tehát természetesen sokkal nagyobb még a becslés szerint feltüntetett összegnél is. És ha a sóadót is hozzáadnók a becsléshez, akkor a teher évi kétmilliárd rupia körüli összeget érne el, ami 20 rupiát jelent földművesenként. Ezzel szemben áll a bankügyleteket vizsgáló központi bizottság többségi jelentése, mely szerint „egy britindiai földműves átlagjövedelme nem több mint évi 42 rupia, vagyis valamivel több mint 3 font". (39. old.)

N. S. Szubramanian a „Study of a South Indian Village" [Tanulmány egy délindiai faluról][37] című részletekbe menő munkája pontosabb képet ad a kizsákmányolás mértékéről. Nerur falu a tricsinapalli kerületben fekszik és 6200 lakosa van. A tanulmányban, amely e falu gazdasági viszonyaival foglalkozik, pontos kimutatást kapunk a lakosságnak minden lehető forrásból származó összjövedelméről, az összkiadásáról és a fogyasztásra fordítható tételről. A kizsákmányolás foka itt különös világossággal tűnik ki, mert a föld nagyrészt a falun kívül élő tulajdonosok kezében van és az adósság nagy részével is a falun kívül élő hitelezőknek tartoznak. A földjáradék és kamat legnagyobb része tehát kivándorol a faluból és tiszta levonást jelent a falu jövedelméből.

Milyen viszonyokat tárt fel e vizsgálat? A mezőgazdaságból származó bruttó jövedelem, a termékeket piaci áron számítva, 344 000 rupiát tett ki. A mezőgazdaságból származó tiszta jövedelem a föld megművelésére fordított költségeket leszámítva (de nem számítva a munkabéreket és a falun belül kifizetett béreket) 212 000 rupia. A nem a mezőgazdaságból, hanem egyéb forrásokból (a falu területén kívül keresett bér, állami hivatalnokok fizetése, nyugdíjak, a kölcsönök után járó kamatok) származó tiszta jövedelem összege 24 000 rupiát tett ki, úgy hogy a valamennyi forrásból származó jövedelem együttes összege 236 000 rupiára rúgott.

Ezzel szemben a faluból kivándorló összegek a következők: földadó, öntözés és hasonló adók 30 000 rupia. A falu területén kívül élő birtokosoknak fizetett haszonbérösszeg 70 000 rupia. Az adósság után fizetett kamat (a legalacsonyabb kamatlábat, 8 százalékot számítva) 40 000 rupia. Az alkoholkimérések után a kormánynak járó bérleti összegek, faadók, a fatulajdonosoknak fizetett bérleti összegek 12 000 rupia. Mindez azt jelenti, hogy 152 000 rupiát fizettek ki állami bevételek, földjáradék, adó és kamat formájában. A 4000 rupiát kitevő kisebb összegekkel együtt a falu összkifizetése 156 000 rupiára rúgott, úgy hogy a falu számára 80 000 rupia egyenleg, vagyis fejenként 13 rupia maradt.

Látható tehát, hogy e falu egy-egy lakója átlag évi 38 rupiát, vagyis 2 font, 17 shillinget keres. Miután az adóbeszedő, a földesúr és a pénzkölcsönző, ki-ki elvette a maga részét, a paraszt-

[37] Congress Political and Economic Studies. 2. szám. 1936.

nak nem egészen 13 rupiája, vagyis 19 shillingje marad, amiből egy évig kell élnie. Jövedelmének egyharmadát meghagyják, kétharmadát elveszik.

„A tiszta jövedelem több mint kétharmada földadó, fogyasztási adók, valamint kamatok és bérleti díjak formájában, melyeket a falun kívül lakó tulajdonosoknak fizetnek, kivándorol a faluból." Erre az eredményre jut az említett kimerítő tanulmány, melyről csak rövid összegezést adtunk a fenti kerek számokon keresztül.

Carlyle egyik híres mondása, amelyben a francia parasztság helyzetét jellemzi a nagy forradalom előestéjén, így hangzik:

„Az özvegy csalánt szed gyermekeinek ebédre. A parfömtől illatos nagyúr, aki kényelmesen henyél az *Oeil de Boeuf*-ben, olyan alkímiát űz, amelylyel elrabolja az asszonytól minden harmadik csalánját és azt Járadéknak, valamint Törvénynek nevezi."

Brit-Indiában ma még titokzatosabb alkímiát űznek. Egy szál csalánt hagynak meg a parasztnak és kettőt követelnek az uraság számára.

AZ AGRÁRFORRADALOM FELÉ

„Ébredj bátor paraszt! Talpra! Krisna[1] nyomába lépj!
Házunkat tolvajok és rablók lepik el.
Ébredj bátor paraszt! Talpra! Krisna nyomába lépj!
Baisakh[2] havában, amikor begyüjtötted a gabonát,
A földesúr elveszi a termést és a földet a kulák.
Nincs egy nyugodt napod,
Munkád gyümölcsét elrabolják,
Neked nem hagynak egy falatot.
Talpra bátor paraszt! Talpra! Krisna nyomába lépj!"

Szatoki Sarma, Muthra-kerületbe való földnélküli parasztköltő. Elnök a parasztköltők konferenciáján. Faridábád 1938 májusában.

Előző elemzésünk alapján tehát összefoglalhatjuk az agrárválság fokozódásának jellegzetes vonásait. E válság okai és előzményei a brit uralom folyamán alakultak ki és ma elérték csúcspontjukat.

1. Az agrárválság növekedése

Az első jellegzetes vonás a mezőgazdaság egyre inkább egyoldalú, kiegyensúlyozatlan helyzete a nemzetgazdaságban, az egyidőben jelentkező túlzsúfoltság és fejletlenség, továbbá az ipar még mindig folyó „visszafejlesztése" — ami mind India gyarmati helyzetéből következik. Ez az általános helyzet befolyásolja és súlyosbítja az összes többi tényezőt.

A második, a mezőgazdaság pangása és visszafejlődése, az alacsony terméshozam, a munkaerő pazarlása, a művelhető területek

[1] Krisna hajtotta Ardzsun harckocsiját a csatatérre, amikor ez Mahabharat ellen harcba indult. Ardzsun félt attól, hogy megölje saját nagybátyjait és rokonait, de Krisna megmagyarázta neki a háború filozófiáját és előkészítette a csatára.

[2] Hónap neve a hindu naptárban.

meg nem művelése, a már megművelt területek fejlesztésének elmulasztása, sőt jelek, melyek azt mutatják, hogy a terméshozam visszaesik, eddig megművelt földek veszendőbe mennek és a megművelt terület nagysága abszolút mértékben csökken.

A harmadik, a parasztság fokozódó földínsége, a parasztbirtokok állandó csökkenése, a mind nagyobb mértékű felparcellázás és felaprózás és a nem jövedelmező földek arányának növekedése, olyan mértékben, hogy ma már ezek teszik ki a földek többségét.

A negyedik, a földesúri rendszer elterjedése, a bérlet és albérlet megsokszorozódása, a teljesen funkciónélküli, nem dolgozó földjáradékot élvezők számának gyors növekedése, valamint az a körülmény, hogy mind több és több föld megy át ezeknek a nem dolgozó tulajdonosoknak a kezébe.

Az ötödik, a még földjük birtokában lévő földművesek növekvő eladósodása és a legújabb időkben a falut terhelő adósságok összegének csillagászati magasságokba való növekedése.

A hatodik, a földművesek mind nagyobbmérvű kisajátítása a növekvő eladósodottság következtében, ami azt eredményezi, hogy a föld a pénzkölcsönzők és spekulánsok tulajdonába megy át. E folyamat a földesurak, valamint a földnélküli proletariátus számának megnövekedéséhez vezet.

A hetedik, a mezőgazdasági proletariátusnak mindezen tényezőkből következő egyre rohamosabb növekedése. Az 1921—31 között eltelt egyetlen évtizedben számuk az összes földművesek számának egyötödéről egyharmadára emelkedett és azóta tovább nő, úgy hogy valószínűleg már az összes földművesek felét képezik.

Általánosan elismert tény, hogy a kisajátítás az eladósodottság következménye. A dekáni bizottság, melyet a földművesek megsegítésére irányuló törvény kihatásának vizsgálatával bíztak meg, már 1892-ben keserűen jelentette: „a föld átmegy egy sereg uzsorabért szedő idegen tulajdonába, akik mit sem tesznek a mezőgazdaság színvonalának emelése érdekében". Az új földbirtokos osztályról pedig kijelentette, hogy „talán az egész világon a legkevésbbé alkalmas arra, hogy az önkényes földesúr hatalmával éljen... Mint földesúr, uzsorásként viselkedik, a lehető legszigorúbb feltételeket szabja bérlőjének, aki egyben adósa is, és sokszor helyzete alig kedvezőbb a rabszolgáénál". 1928-ban a mezőgazdasági bizottság elismerte, hogy „az eladósodás kikerülhetetlenségének látszata a nép előtt óriási hatalmat ad a pénzkölcsönző-

nek. Ennek következtében mint a végzetet, úgy fogadják el a föld feltartóztathatatlan átvándorlását a pénzkölcsönző tulajdonába. A pénzkölcsönző uralkodó helyzete így rendületlen". (435. old.)

Ugyanakkor a kormánybizottságok az uzsorás földrablók gonoszsága fölötti erkölcsi felháborodásukban elfelejtik megemlíteni, hogy ezek hatalmukat az állam törvényes támogatásának köszönhetik, hogy az erőszakos földátruházások is e támogatás mellett történnek, mint ahogyan a kormányjárandóságok és adók behajtása az, ami a földműveseket először a pénzkölcsönző karjába kergeti. 1931-ben a bankügyleteket vizsgáló központi bizottság mint általános véleményt leszögezte:

„az eladósodás következtében a föld a földművelők tulajdonából átmegy a nem földművelő pénzkölcsönző tulajdonába; e folyamat következtében létrejön az alantas gazdasági helyzetbe kényszerített földnélküli proletariátus. Mint mondják, ennek eredményeképpen csökken a mezőgazdaság termelékenysége, tekintve, hogy a pénzkölcsönző olyan kamatláb mellett adja albérletbe a földet, hogy a földművest alig indítja valami arra, hogy jó termésre törekedjék"[3].

Az 1931. évi népszámlálási jelentés a következő megállapításra jutott: „úgylátszik, hogy a föld egyre inkább a nem dolgozó tulajdonosok kezében koncentrálódik"[4].

De a pusztulásnak, a kisajátításnak és a fokozódó osztályrétegeződésnek ez a folyamata a világgazdasági válság, a mezőgazdasági árak esése, később a második világháború hatása és az azt követő országos éhínséghullám következményeképpen nagy mértékben továbbhaladt, még pedig az eddiginél sokkal rohamosabb iramban.

Az összeomlás méretét világosan mutatják azok a statisztikai adatok, melyeket a Kereskedelmi Tájékoztató és Statisztikai Hivatal vezérigazgatója tett közzé. 1928—29-ben, a depresszió beállta előtt, a mezőgazdasági termények pénzértéke, átlag termésárakat számítva, körülbelül 10 340 millió rupia volt. 1933—34-ben már csak 4730 millió rupiát tett ki — vagyis 55 százalékkal esett.

Elképzelhető, milyen hatással volt a már amúgyis elszegényedett földműves helyzetére az a körülmény, hogy bevétele hirtelen a felére csökkent. Pénzfizetési kötelezettségeit nem csökkentették

[3] A bankügyleteket vizsgáló központi bizottság jelentése. 59. old.
[4] Census of India. [Indiai népszámlálás.] 1. köt. I. rész. 1931. 288. old.

ennek megfelelően. Ellenkezőleg, a földadó, amely 1928—29-ben 331 millió rupia volt, 1931—32-ben megmaradt 330 millió rupia értékben és csak 1933—34-ben, főleg annak következtében, hogy a parasztok egyszerűen képtelenek voltak fizetni, és sok esetben átadták földjüket, esett a földadó 300 millió rupiára, vagyis alig több mint 9 százalékkal.

A bengáli földművesek nyomorúságos helyzetét lemérhetjük azokon az adatokon, melyeket a bengáli jutaipari vizsgálóbizottság jelentése közölt 1934-ben különös tekintettel a vásárlóerő 1920—1921 és 1932—1933 közötti változásaira. Az adatok szerint a piacra termelt bengáli termékek pénzértéke az 1920—1921 és 1929—1930 közötti évtized évi 724 millió rupia átlagáról 1932—1933-ig 327 millió rupiára esett, míg ugyanakkor a pénzben fizetendő kötelezettségek ténylegesen 279 millió rupiáról 283 millió rupiára növekedtek. Ez viszont azt jelenti, hogy a földművesek „szabad vásárlóereje" 445 millió rupiáról 44 millió rupiára esett. A kalkuttai árindex a 223-as átlagról ugyanezen idő alatt 126-ra esett, ami 44 százalékos esést jelentett, viszont a „szabad vásárlóerő" ugyanakkor 90 százalékkal csökkent.

Ebben az időszakban csikarták ki a parasztok utolsó aranydíszeit, (a megtakarítás hagyományos formáját) a tönkrejutás elodázására. Így akarták egyúttal biztosítani az Indiában szedett évi sarcot, amikor az áruexport azt már nem tudta fedezni. 1931 és 1937 között nem kevesebb mint 241 millió font értékű aranyat csikartak ki Indiából. Ez az aranyban fizetett vérdíj azonban csak részben segíthetett és csupán arra volt jó, hogy bizonyos időre elhalassza a végzetes napot.

1931-ben 71 430 volt azoknak a bérlőknek a száma, akik földjüket azért hagyták el, mert nem tudták megfizetni a bérösszeget. 256 284 esetben rendelték el a földadó kényszerbehajtását. Már láttuk, hogy 1930-ban az öntözés kérdésével foglalkozó bizottság Bengállal kapcsolatban jelentette: „az eddig megmunkált földeket veszni hagyják".

Az 1934—35. évi mezőgazdasági jelentések azt mutatták, hogy a *megművelt földterület nagyságának abszolút csökkenése 5 millió acre.* 1933—34-ben a vetésterület 233,2 millió acre volt; 1934—35-ben 226,9 millió acre, vagyis a csökkenés 5 266 000 acre. A kalászosokkal bevetett terület nagysága 5 589 000 acre-rel csökkent.

Az árak terén 1934 óta mutatkozó igen csekély javulás nem

tudta mérsékelni a depressziót és az összeomlás továbbfolytatódó hatását sem tudta legyőzni. „1934 óta — írja Anstey — a nép szenvedése még fokozódott"[5].

Az adósságteher megkétszereződött, mégpedig a földműves jövedelmének felével. Ez elkerülhetetlenül az adósság növekedését jelentette, melyet jelenleg az 1931-es színvonal kétszeresére becsülnek.

1921-ben a mezőgazdasági adósság összegét 400 millió fontra becsülték[6].

1931-ben a banküglyeteket vizsgáló központi bizottság jelentése az adósság összegét 900 crore rupiára, vagyis 675 millió fontra becsülte.

1937-ben a Reserve Bank of India mezőgazdasági hitelosztályának első jelentése már 1800 crore rupiára, vagyis 1350 millió fontra becsüli az adósságot.

Az emelkedés: az 1921—31 között eltelt tíz esztendőben 400 millió fontról 675 millió fontra és az 1931—37 között eltelt hat esztendőben 675 millió fontról 1350 millió fontra. Ezek a parasztok adósságának emelkedését mutató számok igen élesen kifejezésre juttatják a mélyülő agrárválságot.

Az indiai mezőgazdaság csődje akkor mutatkozott meg teljes leplezetlenségében, amikor Japán hadbalépte után megszűnt a burmai rizsbehozatal. Azonnal gabonahiány lépett fel Indiában, az árak emelkedtek. Ezen elsősorban úgy lehetett volna segíteni, ha fokozott erővel hozzálátnak a kalászosok termelésének növeléséhez, ha könnyítenek a bérlőre nehezedő terheken és gondoskodnak számára a szükséges öntözési lehetőségekről és más segítségről; másodsorban, ha bevezetik az árak ellenőrzését, rendezik az elosztást általános jegyrendszer segítségével, és végül, ha erélyes intézkedéssel megakadályozzák a földbirtokosok és kereskedők áruhalmozását és feketézését. Ehelyett az imperialista kormány, amely a nép kizsákmányolása útján igyekezett a háborút finanszírozni, éppen az inflációra, a magas árakra támaszkodott és ő maga használta fel az áruhalmozókat a katonaság élelmiszerellátásának biztosítására — azt azonban nem tartotta fontosnak, hogy a nép számára megszervezze az élelmiszerek igazságos elosztását. Ennek következményeképpen — bár 1943-ban csak 1,4

[5] *V. Anstey.* The Economic Development of India. XXVII. fej. 488. old.
[6] *M. Darling.* The Punjab Peasant in Prosperity and Debt.

millió tonnányi volt a gabonahiány, ami India szükségletének csekély töredéke — az ország hatalmas területein éhínség tört ki és az emberek tömegesen pusztultak el.

A K. P. Csattopadhjaja professzor által vezetett kutatás szerint csupán Bengálban 3,5 millió ember halt éhen. Még a hivatalos éhínségvizsgáló bizottság is 1,5 millióban állapítja meg a halálesetek számát.

Az éhínség nyomán járványok léptek fel. 1944 szeptemberéig 1,2 millió ember halt meg Bengálban különböző betegségekben[7].

Az éhínség nem valami természeti csapás, hanem emberek műve volt. Az élelmiszerhiány Bengálban mindössze hat hétre szükséges élelmiszer hiányát jelentette, amin behozatallal és helyes elosztással segíteni lehetett volna. Ezzel szemben Bengál lakosságának egyharmadát sujtotta az éhínség. A nagyzemindárok és kereskedők felvásárolták az összes készleteket és a korrupt bürokrácia ahelyett, hogy a készletek kiadására kényszerítette volna őket, még segített nekik az árak felhajtásában és az emberélet millióinak elpusztításában. Kalkuttában a rizs ára, ami 1942 januárjában maundonként 6 rupia volt, 1942 novemberében 11 rupiára, 1943 február—áprilisában 24 rupiára, májusban 30, júliusban 35, augusztusban 38 és októberben 40 rupiára emelkedett. A távoleső kerületekben a rizs ára maundonként 50—100 rupiára emelkedett. Rizst az éhínség egész tartama alatt lehetett kapni, még pedig korlátlan mennyiségben, — csak éppen maundonként 100 rupiás áron.

Az eredmény az volt, hogy a gazdag kereskedők az éhínség folyamán 1,5 milliárd rupia értékű óriási többletprofitra tettek szert a feketepiacon[8].

Az éhínség elsősorban a bengáli parasztcsaládok 75 százalékát sujtotta, amelyeknek 5 acre-nél kisebb földjük volt és ennélfogva nem tudták fedezni gabonaszükségletüket. 1943 májusára e 75 százaléknak már egyáltalán nem volt rizstartaléka és „az élelmiszertartalékok a dzsotedárok[9] és kereskedők, a kormány ügynökei és a gyártulajdonosok birtokában voltak"[10]. Az éhínség először a leg-

---

[7] *Bhovani Szen.* Rural Bengal in Ruins. [Bengál mezőgazdasági területe a pusztulás állapotában.] 18. old.

[8] Ugyanott, 1. old.

[9] *Dzsotedárok* — bengáli kis földbirtokosok. Földjüket általában nem maguk művelik meg, hanem földmunkást fogadnak, akinek a termény egy részével fizetnek. — *Szerk.*

[10] Ugyanott, 4. old.

szegényebb rétegeket sujtotta és azután hatása fokozatosan kiterjedt a középparasztokra is. Mentől szegényebb volt a paraszt, annál hamarabb kényszerült arra, hogy eladja holmiját, annál hamarább vált nincstelenné és pusztult éhen. Az egyik vizsgálat, melyet P. C. Mahalanobisz professzor és az Indiai Statisztikai Intézet más megbízottai folytattak, megállapítja:

„Tulajdonképpen az az osztályozás, melyet az éhínség előtt egy-egy család rizsföldjének nagysága szerint állítottak fel, nagyjából párhuzamos azzal a mértékkel, ahogy az éhínség az egyes családokat érinti"[11].

Az éhínség következtében a parasztság még inkább elszegényedett és a föld fokozottabb mértékben összpontosult a gazdagabb földesurak és pénzkölcsönzők kezében.

Az említett vizsgálat szerint közel 1 590 000 család (körülbelül egynegyede azoknak, akiknek az éhínség előtt rizsföldjük volt) adta el egészben, vagy részben földjét, vagy táblázta be 1943 áprilisa és 1944 áprilisa között, az éhínség esztendejében. Ezek közül 260 000 család teljesen elvesztette a földjét és így a földnélküli munkások szinvonalára süllyedt. 660 000 volt azoknak a száma, akik földjük egy részét eladták és 670 000-en táblázták be rizsföldjüket.

A kiszanok közül, akik ilymódon elvesztették földjüket, alig egy százalék kapta vissza földjét, a többinek ez még törvényes orvoslás útján sem sikerült[12].

A 710 000 acre rizsföldből, melyet az éhínség ideje alatt adtak el, csak 20 000 acre-t vásároltak vissza a falvakban. Íly módon 420 000 acre rizsföld átment a kívülállók, valószínűleg olyan nem dolgozó birtokosok kezébe, akik a városokban laktak[13].

Nemcsak a földjükön adtak túl ebben az időben az emberek. Az emberek egész életét szétrombolták. A szülők kénytelenek voltak gyermekeiket és csecsemőiket kitenni az útszélre, remélve, hogy majd valaki felszedi őket és enni ad nekik. A férjek kénytelenek voltak elhagyni feleségüket és családjukat és sorsukra bízni őket. Az asszonyok kénytelenek voltak eladni magukat és bor-

[11] A Sample Survey of After-Effects of the Bengal Famine of 1943. [Az 1943-as bengáli éhínség utóhatásainak vizsgálata.] 3. old. Szangkhaja, 7. köt. IV. rész. 1946.

[12] Ugyanott, 6. old.

[13] Sample Survey. 4. old.

délyházba költözni; a 125 000 kisemmizett paraszt közül, aki elment Kalkuttába, mintegy 30 000-re teszik azoknak a fiatal nőknek a számát, akik prostituáltakká lettek, csak azért, hogy puszta létüket biztosítsák.

Sokszázezer ember zuhant a nyomorba. Egy hivatalos statisztikai becslés (Sample Survey) szerint 1944 májusában Bengálban 1 080 000 volt a nincstelenek száma, akik közül 480 000 ember kifejezetten a háború és az éhínség okozta állapotok következtében vált azzá[14]. Az elszegényedettek száma, akik azonban nem süllyedtek teljesen nyomorba, 6 millió[15].

Az egész falugazdaság felbomlott. A falu kézművesei és mesteremberei: a halász, a tímár, a kovács, a fazekas és a takács az éhínség alatt mindenkinél jobban szenvedtek. Tulajdonképpen az elsők között voltak, akikre az éhínség lesujtott és akik a teljes nyomorba süllyedtek.

Még azok is az elnyomorodás útján vannak, akik túlélték a csapást. A falu kézművesei igen nehezen tudnak talpraállni. Minden olyan cikk, amelyre szükségük van: fonal, vas, háló, bőr stb. a feketepiacra vándorolt. A parasztoknak nincs igásállatuk, amelylyel fel tudnák szántani a földet. A bengáli parasztcsaládok 8,5 százaléka, mintegy 300 000 család, az éhínség folyamán elvesztette minden igásállatát. Ezalatt az egy esztendő alatt az ökrök 20 százaléka vagy elpusztult, vagy pedig nem dolgozó földtulajdonosok birtokába került.

Az eladósodott családok aránya hatalmas mértékben megnövekedett. A következő adatok mutatják, hogyan nőtt azoknak a családoknak az adóssága, akik a legrosszabb, éhségsujtotta területeken életben maradtak:

	Az eladósodott családok aránya százalékban[16]	
	1943	*1944*
Kiszan családok	43	66
Különböző mesteremberek	27	56
Egyéb	17	46

Ma a parasztok hatalmas tömegeinek nincsen földje, sem vető-

[14] Ugyanott, 5. old.
[15] *Bhovani Szen.* Rural Bengal in Ruins. 16. old.
[16] Ugyanott, 12. old.

magja, sem igásállata, sem pénze, hogy megvegye, amire szüksége van. Sok éptestű ember az egymást követő betegségek következtében teljesen munkaképtelenné válik. Valójában „a paraszti földtulajdonos földje, marhája, takarmánya, sőt még vetőmag tekintetében is a falu gazdag parasztjától, vagy a dzsotedártól függ. Hogy biztosítsa a földet, marhát és vetőmagot, minden feltételt el kell fogadnia, különben napszámossá válik"[17].

Ami Bengálban történt, az az egész országra kiterjedő válságnak csak legélesebb megnyilvánulási formája volt. A paraszttömegek sehol sem nyertek a magas háborús árakon. Csupán a középparasztok vékony rétege tudott megszabadulni adósságának egy részétől — a tömegek mind mélyebbre merültek az adósságba és elvesztették földjüket. Nemrég Dr. B. V. Naidu vezetésével a madraszi kormány megvizsgálta a mezőgazdasági népesség háború alatti eladósodását. A vizsgálat eredményeként kimutatott különböző statisztikai adatok egyáltalában nem adnak helyes képet. Nagyonis részrehajlóak, a statisztika felállításakor ugyanis hatalmas túlsúlyt adtak a földesuraknak. De még ez a vizsgálat sem tudta leplezni a valóságos irányzatot, azt, hogy a kisbirtokosok, bérlők és mezőgazdasági munkások adóssága a háború következtében óriási mértékben megnőtt.

A parasztok kisajátításának folyamata végig az egész háború folyamán szörnyű iramban haladt előre és Indiát az állandó szükség, éhezés és éhínség állapotába döntötte. 1946-ban, három évvel a nagy éhínség után, Indiában a kalászosokban mutatkozó hiányt ismét hatmillió tonnára becsülték és a lakosság egynegyedét pusztulás fenyegette.

2. *Az agrárforradalom szükségessége*

Mindezek folytán az indiai parasztság égető létkérdésekkel áll szemben, melyek megoldását feltétlenül meg kell találnia.

Van-e megoldás a jelenlegi rendszeren belül, a fennálló földtulajdonrendszer és az erre épült imperialista uralom körülményei között?

Nyilvánvaló és általánosan elismert tény, hogy mélyreható változásokra van szükség a földbirtokviszonyok alapjaiban és a

[17] Ugyanott, 10. old.

föld jelenlegi elosztásában, de nem kevésbbé a mezőgazdasági termelés technikájában is.

A Bengáli Tartományi Kiszan Szabha[18] a Floud-bizottsághoz intézett jegyzékében a következőket szögezte le:

„A «földbirtokviszonyok végleges rendezése» korlátlan jogokat ruházott a zemindárokra, ezek viszont a rendszert a monopolizmus és zsarnokság szövevényévé tették a rendezés megsemmisítő nyomása alatt... Tapasztalatunk azt mutatja, hogy a «földbirtokviszonyok végleges rendezése» olyan vaskeretet képez, amelyen belül gyakorlati reformok útján keveset lehet elérni. A törvényes reformot be lehet ugyan iktatni a törvénykönyvbe, de hatástalanná lehet tenni a hatalommal, amely a földbirtokos osztály kezében marad... Az elnyomott földművesek szemében ez a rendszer különféle ügynökei, a földesurak, a pénzkölcsönző és a rendőrség útján szüntelenül azon van, hogy őt földjéről elkergesse. Ilyen körülmények között a «földbirtokviszonyok végleges rendezése» eltörlésének követelése nem valami zavaros gondolatmenet eredménye, hanem abból a mélyen gyökerező megértésből fakad, hogy a jelenlegi földbirtokrendszer toldozása-foltozása által nem megyünk semmire"[19].

A földesúri rendszernek meg kell szűnnie. Amint láttuk, Indiában mesterségesen teremtette meg a földesúri rendszert az idegen uralom, amely igyekezett átültetni a nyugati intézményeket Indiába. A földesúri rendszernek nincs gyökere a nép hagyományaiban. Ennek következtében a földesúri rendszernek itt még kevésbbé van valamilyen funkciója, mint bármelyik más országban. Még csak látszatát sem kelti annak, hogy szükséges szerepet tölt be a föld termőképességének megtartásában és fejlesztésében, sőt rövidlátó, túlzott követeléseivel egyre nagyobb kárt okoz és mindinkább tönkreteszi a földet. A földesúri rendszer a paraszton való élősködést jelenti. A nagyobb földbirtokosok rendszerint birtokuktól állandóan távol élnek és ebben az esetben még több élősdi közvetítő, az albérlő-földesurak súlyosbítják a parasztság terhét. Az ilyen élősdi követeléseket a parasztság már amúgyis szűkös terméséből nem lehet kielégíteni. Amit a paraszt termel, az elsősorban a létfenntartás céljaira, másodszor szociális szük-

[18] *Szabha* szó jelentése egyesülés, vagy gyülekezet; *Kiszan:* parasztot jelent. A Kiszan Szabha kommunista vezetés alatt működő, egész Indiára kiterjedő harcos parasztszervezet. — *Szerk.*

[19] Memorandum. 4—5. old.

ségletekre és harmadsorban a mezőgazdaság fejlesztésére szükséges.

Ugyanez vonatkozik a pénzkölcsönzőre és a töméntelen adósságra. Elkerülhetetlenül szükséges, hogy az adósságot hathatósan leszállítsák és végül töröljék. Önmagában ez azonban nem ér semmit, vagy legalábbis csak átmenetileg enyhít a helyzeten, ha ugyanakkor nem hoznak létre olyan szervezeti formákat, melyekkel ki lehet küszöbölni az eladósodás okait és melyek helyettesíthetik a pénzkölcsönző szerepét. Ez elsősorban annyit jelent: meg kell szüntetni a földművesekkel szemben támasztott mértéktelen követeléseket, és jövedelmező parasztbirtokokat kell teremteni; másodsorban pedig gondoskodni kell olcsó hitelről, mindaddig, amíg a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése a hitelt végül feleslegessé teszi.

Az átmeneti és részleges intézkedések a földbérek elengedésére és csökkentésére, valamint az adósság és kamatláb csökkentésére átmenetileg jelenthetnek ugyan segítséget, és ilyen rendszabályokkal kisebb-nagyobb mértékben már próbálkoztak is, mégis el kell ismerni, hogy a kérdés alapvető megoldása az egész földtulajdonrendszer teljes újjászervezését követeli. Még bonyolultabbá teszi a földesúri rendszer egész kérdését az a tény, hogy van egy nagy osztály, amely hárommillió kisföldesúrból áll. Ezek maguk is nagyon szegények és mint kisjövedelmű városi lakosok, birtokukat gyakran „öregségi nyugdíjukból" félre tett pénzen vásárolták. Ezért minden átmeneti intézkedést, amely a földbérek csökkentését célozza, úgy kell létrehozni, hogy az abból származó károsodás főleg a nagyobb birtokkal rendelkező földesurat sujtsa. Felmerült az a javaslat, hogy vezessék be a progresszív mezőgazdasági jövedelmi adó rendszerét, mely a nagybirtokosok jövedelmére vetné ki a legsúlyosabb adókat és a kisbirtokosokat mentesítené. (A jelenlegi jövedelmi adó ugyanis nem vonatkozik a mezőgazdasági jövedelemre és így a földesurakat egyáltalán nem érinti, aminek következtében az ipar megterhelése súlyosbodik.) Ez a módszer azonban, míg egyrészt növelné az állam jövedelmét és ez a jövedelem népi kormány kezében a mezőgazdaság fejlesztéséhez pénzalapot jelentene, nem oldaná meg azt a legfontosabb és közvetlen feladatot, hogy azonnal könnyítsen a parasztság terhein. Ezt csak akkor lehetne megvalósítani, ha az így nyert pénzalapot a földadó csökkentésére fordítanák, és ezzel egyidejűleg kikényszerítenék a haszonbér leszállítását. A földesúri rendszer átkával való módszeres megbirkózásnak egy átfogóbb

gazdasági újjászervezés részét kell alkotnia, amely más megélhetési lehetőséget teremt a földjükből kiforgatott kis- és törpebirtokosoknak, valamint azoknak a milliónak, akik a mezőgazdaság jelenlegi túlterheltsége következtében feltétlenül kikerülnek a mezőgazdaságból. Innen ered a mezőgazdasági és ipari fejlődés feladatainak egysége.

A döntő probléma nemcsak a földesúri rendszer, hanem az egész fennálló földtulajdonrendszer újjászervezésének és a birtokok elosztásának kérdése. A birtokok újbóli felosztása már régóta esedékes, még pedig abból a kettős okból, hogy leküzdjék az életképtelen birtokok és a felaprózódás átkát. Ha visszaemlékszünk arra, hogy a bombay-i körzetben például a gazdaságok 48 százaléka 5 acre-nél kisebb, és együttvéve nem tesznek ki többet, mint az egész terület 2,4 százalékát (Evidence of the Agricultural Commission[20]), akkor látni fogjuk, mennyire sürgetően szükséges az újrafelosztás. Ezt az újrafelosztást azonban, amely a többség követelésére keresztülvág az egyéni érdekek szövevényén, nem hajthatja végre egy idegen kormány egyszerű bürokratikus intézkedéssel, még ha akarná sem, hanem csakis a paraszttömegek maguk kezdeményezhetik és hajthatják végre egy őket képviselő és az ő érdekeikért harcoló kormány vezetésével.

Maga az újrafelosztás azonban csak bevezetése lehet a mezőgazdasági fejlődés egész problémája megoldásának, ami jelenti a mezőgazdasági technika modern színvonalra való emelését, a mezőgazdaság gépesítését, és hatalmas, parlagon heverő, művelhető földek bevonását a művelésbe. Érdemes felidéznünk ezzel kapcsolatban azokat az adatokat, melyeket a banküglyeteket vizsgáló központi bizottság idéz (XIII. melléklet, 700. old.). Ezek szerint, ha az acre-enkénti terméseredményt az angol termelési színvonalra emelnék, ez az ország vagyonát azonnal évi egymilliárd fonttal növelné. Viszont, ha a dán búzatermelés színvonalára emelnék, ez 1,5 milliárd font emelkedést jelentene (vagyis ötszörösét az 1933—34. évi termés bruttó értékének és az indiai nép tényleges jövedelmének mintegy kétszeresét). Az ilyen fejlődés azonban határozott szakítást követel a kisüzemű technika hagyományaival, a kormány nemtörődöm politikájával, és megköveteli az indiai viszonyoknak megfelelő fejlődést a kollektív nagyüzemű gazdálkodás felé.

---

[20] A mezőgazdasági bizottság bizonyítási eljárása. 2. köt. I. rész. 76. old.

Az imperializmus szakemberei is elismerik *elméletben* a nagyüzemű gazdálkodás szükségességét ahhoz, hogy lehetségessé váljék a gépek nagyarányú alkalmazása:

„Az önjáró gépekkel kezdve, melyek közül a legnagyobb a gőzeke és a forgókéses altalajlazítógép, az ilyen nagy gépek alkalmazhatósága világos. Ezeket csak nagy birtokokon lehet alkalmazni és ott is csak akkor, ha megvan hozzá a szükséges tőke. Teljesítményük egyformán jó és alkalmazhatóságukat kizárólag a fent említett körülmények korlátozzák. E gépek iránti kereslet megnövekedése kizárólag szövetkezeti alapon történő alkalmazásuktól remélhető, ami ma még távoli lehetőség"[21].

Az imperializmus szakemberének véleménye szerint ilyen fejlődés „távoli lehetőség". De a tönkrement indiai parasztság és földnélküli mezőgazdasági munkásság — ezek az egyre erősödő társadalmi erők — az elkövetkező időszakban meg fogják tudni mutatni, hogy az ilyen irányú fejlődés nem olyan „távoli lehetőség", mint ahogy azt ezek a szakemberek képzelik. E téren India szempontjából különösen fontos a Szovjetunió példája. A Szovjetunióban két évtized alatt rendkívüli fejlődés ment végbe a cári uralom nincstelen parasztjaitól a földesúri rendszer megszüntetésén keresztül, az első lépés, a föld újrafelosztása után, a virágzó kollektív mezőgazdaságig.

3. A kormány reformpolitikájának csődje

Van vajjon kilátás ilyen fejlődésre, vagyis lehetséges az agrárkérdés gyökeres megoldása az imperializmus viszonyai között? A kérdés egyúttal felelet is. Ez nyilvánvalóan fantasztikus feltevés lenne. Eltekintve attól a kérdéstől, hogy azok, akik az imperialista uralom kormányzati intézkedéseiért felelősek, akarják-e vagy sem, az imperializmus érdekei akadályozzák az agrárkérdés valódi megoldását. Ugyanis az imperializmus érdekei egyrészt a földesúri rendszer és a félfeudális intézmények fenntartásához fűződnek, mivel ezek népellenes uralmának nélkülözhetetlen társadalmi alapját jelentik, másrészt az indiai népnek, mint elmaradt mezőgazdasági

[21] Wynne Sayer, a Birodalmi Mezőgazdasági Kutatóintézet tagja, Új-Delhi. Use of Machinery in Agriculture. [A gépek használata a mezőgazdaságban.] Lásd Times Trade & Engineering Supplement. 1939 április.

gyarmati lakosságnak fináncтőkés kizsákmányolásával vannak szoros kapcsolatban.

Az imperialisták maguk is beismerik, hogy képtelenek megoldani az egyre sürgetőbb agrárkérdést. Jellemzőek erre azok a feltételek, amelyekkel 1927-ben az Indiába küldött királyi mezőgazdasági bizottság hatáskörét megszabták. 170 évi brit uralom után ez volt az első bizottság, amelyet azzal bíztak meg, hogy vizsgálja meg „Brit-India mezőgazdaságát és falusi gazdaságát". Ugyanakkor azonban megtiltották, hogy a földtulajdonrendszer kérdéséhez hozzányúljon. Ennélfogva gyakorlatilag teljesen hatástalanok maradtak azok a szükségszerűen korlátozott és jelentéktelen javaslatok, amelyek a 17 kötetnyi „Jelentés és bizonyítási anyag" közé temetve, ott porladnak a polcokon, bár a mezőgazdasági állapotokról gyűjtött adatok valóságos tárházát képezik. A legkisebb mértékben sem tudták megakadályozni a mezőgazdasági válság fokozódását, amely a Jelentés óta elérte csúcspontját.

Az imperializmus tehetetlenségét az agrárkérdéssel szemben világosan bizonyítja a hivatalos vizsgálódások teljes meddősége. A legutóbbi időkben ugyan néhány, igen korlátolt számú mezőgazdasági kutatóintézetet és kutatóállomást részesítettek bizonyos szegényes juttatásokban (a Birodalmi Mezőgazdasági Kutatóintézet létesítését egy chicagói milliomos adománya tette lehetővé; 1936—1937-ben a földművelésügyi minisztériumokra, a központiakra és a tartományiakra, összesen 2,25 millió fontot fordítottak, vagyis az egész költségvetés 1,4 százalékát), de ez a gyakorlatban addig nem jelenthet támogatást a parasztok tömegei számára, amíg a parasztok nem rendelkeznek a technikai fejlesztés lehetőségével és amíg a kizsákmányolás, amely az éhezés, alávetettség és tudatlanság legelmaradottabb állapotában tartja őket; érintetlen marad.

A mezőgazdasági bizottság jelentése már beszámolt arról (436—437. old.), hogy a parasztok védelmét célzó törvények különböző rendszabályai, melyek az eladósodás növekedését akarták megakadályozni, nem váltak be. A bérlők védelmét célzó bérleti törvénnyel kapcsolatos számos kísérlet ugyanúgy nem tudta megakadályozni a nagybirtok-, albérlet- és uzsorabérrendszer gyors elterjedését, tekintve, hogy a kiváltságos helyzetben lévő „védett bérlők" igen gyakran maguk is kisföldesurakká váltak, akik kizsákmányolták a védtelen bérlőket.

Miután a már meglévő öntözési hálózatot teljesen elhanyagol-

ták és pusztulni hagyták (lásd 210—212. old.), a későbbiek folyamán a XIX. század közepe után épült öntözőberendezéseket úgy tüntették fel, mint hatalmas vívmányokat a mezőgazdaság számára. Ezzel szemben az öntözött területek Brit-India egész vetésterületének még mindig csak 23 százalékát képezik (1939—1940-ben 245 millió acre-ből 55 millió acre) és a kormány öntözőművei a földek 10 százalékát öntözik (1939—1940-ben 25 millió acre-t). Ezenkívül az indiai fejedelemségekben közel 10,5 millió acre-t öntöztek. Az öntözött területek tehát összesen 65,5 millió acre-t tettek ki. A magas öntözési adók (a legtöbb esetben külön adót vetettek ki) a paraszt számára elérhetetlenné tették az öntözést és szaporították a parasztságra nehezedő terheket. 1918—21-ben a kormány öntözőművei 7,8 százalék tiszta nyereséget hoztak, sőt még 1935—36-ban is 5,7 százalékot.

A kormány utolsó csodaszere a mezőgazdasági bajok orvoslására olyan mezőgazdasági szövetkezetek, amelyek majdnem kizárólag szövetkezeti hiteltársaságok voltak, s amelyeket egy kormányszerv alapít és támogat. Legutóbbi művében Darling naív módon kifejti, melyek azok a célok és remények, amelyek miatt a kormánynak különös érdekei fűződnek a szövetkezéshez. A kormány ugyanis azt remélte, hogy ezek majd valami mágikus védelmet nyujtanak a földbérek és adók kérdésében folytatott agitációval szemben. Arra az agitációra hivatkozva, amelyet a Kongresszus a földbérek és adók megtagadása érdekében folytatott, megjegyzi, hogy a Pandzsáb egyik kerületét „megfertőzte az ostoba propaganda", majd magyarázatképpen hozzáfűzi: „igen figyelemreméltó, hogy e falvak közül csak egyetlenegyben működött szövetkezeti társaság". Majd így folytatja:

„Az effajta agitáció legjobb ellenszere a szövetkezet és nem kétséges, hogy az elmúlt esztendőben a tartomány 20 000 szövetkezete csillapítóan hatott a falu népére és «hozzájárult az oly sok falut megzavaró törvényellenesség általánosabb elterjedésének megakadályozásához»"[22].

E remények ellenére azonban a mezőgazdasági hitelszövetkezetek nem jutnak el a szegényparaszt tömegekig, akik megfelelő anyagi eszközök híján nem felelnek meg a tagokkal szemben emelt követelményeknek. Tulajdonképpen a középparasztokig jutnak csak el,

[22] *M. L. Darling.* Wealth and Waste in the Punjab Village. [Gazdagság és pazarlás a pandzsábi faluban.] 1934. 83—84. old.

akik amúgyis jobbmódúak, és akiket kevésbbé szükséges az agitációval szemben érzéketlenné tenni.

„A mérleg egyik oldalán azok vannak, akik olyan jómódúak, hogy nem hajlandók vállalni a tagsággal járó korlátlan kötelezettségek kockázatát. A másik oldalon azok, akik olyan szegények, hogy nem veszik fel őket tagoknak. Ezért nem ítélünk helytelenül, amikor feltesszük, hogy a szövetkezetek tagsága a mezőgazdasági népesség középső rétegét képviseli"[23].

„A másik nagy nehézség, hogy a hiteltársaságok működésének éppen a legszegényebb területeken nincs értelme, ott, ahol a földműveseknek leginkább van szükségük segítségre. A lehető legcéltalanabb olyan földműveseknek kölcsönt nyujtani, akik a föld felaprózása, éghajlati és más nehézségek következtében sohasem képesek arra, hogy jövedelmezővé tegyék földjeiket. Így a hiteltársaságok főleg a jómódú területeken működnek sikerrel"[24].

Ezt megerősíti az a tény, hogy a jelenlegi körülmények között a mezőgazdasági szövetkezetek kiterjedési köre igen korlátolt. 1939—40-ben Brit-Indiában a mezőgazdasági szövetkezeti társaságok tagjainak száma 4 098 426 volt, vagyis a mezőgazdasági népesség 1,6 százaléka. A mezőgazdasági területeken élő családokhoz viszonyított arányról a mezőgazdasági bizottság jelentése a következő kimutatást közli (447. old.):

A MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETKEZETI TÁRSASÁGOK TAGJAINAK ARÁNYA A PARASZTCSALÁDOK SZÁMÁHOZ VISZONYÍTVA

Bengál	3,8
Bombay	8,7
Középső Tartományok	2,3
Madrasz	7,9
Pandzsáb	10,2
Egyesült Tartományok	1,8

„Látható, — fűzi hozzá a jelentés — hogy Pandzsábot, Bombay-t és Madraszt kivéve, a nagyobb tartományokban a mozgalom eddig a mezőgazdasági népességnek csak csekély részét öleli fel." Az arányok azt a réteget jelzik, amelyet a szövetkezetek felölelnek (az alacsony számok különösen a legkeményebben sujtott tartományokra jellemzőek, ahol a szegénység a legnagyobb, mint

[23] A bengáli tartományi bankügyleteket vizsgáló bizottság jelentése. 69. old.

[24] V. *Anstey*. The Economic Development of India. 202. old.

Bengálban és az Egyesült Tartományokban) és azt is mutatják, hogy amíg a jelenlegi akadályok és terhek fennmaradnak, a mezőgazdasági szövetkezetnek semmi kilátása, hogy megoldja a paraszttömegek problémáit.

Az imperializmus szépítgetőinek írásaiban is egyre jobban kezd elterjedni az a felismerés, hogy az indiai agrárkérdés — vagyis az indiai néptömegek égető létproblémája — megoldásához gyökeres, a földtulajdonrendszer alapjait érintő újjászervezésre van szükség, és hogy ezt az újjászervezést nem hajthatja végre az imperializmus, hanem kizárólag maga az indiai nép saját, felelős kormánya vezetésével:

„A politikusok és hivatalos személyek elismerik, hogy szükség van a falu életének átalakítására, de a bajok orvoslását célzó konkrét rendszabályok... gyakran elégtelennek bizonyultak, vagypedig forradalmi változásokat jelentenek, melyekkel várni kell addig, amíg India önkormányzattal fog rendelkezni"[25].

„Elhangzott olyan javaslat, hogy a legjobb lenne a különböző területek ellen egyenként indítani támadást és az egész rendszert, beleértve az összes családi és törvényes jogokat, felszámolni[26]. Ez azonban teljesen kivihetetlennek látszik, amíg nem alakulhat meg a teljesjogú felelős kormány"[27].

„Igaz ugyan, hogy az ismert feljavítási módszerek széleskörű alkalmazása elégséges lenne ahhoz, hogy forradalmat idézzen elő a mezőgazdasági termelésben, de kétséges, hogy azok az alapvető nehézségek, amelyek a multban a gyorsabb fejlődést megakadályozták, elháríthatóak-e a közeljövőben. Ugyanis a szükséges reformok bevezetése bizonyosfokú beavatkozással jár a vallási és társadalmi intézményekbe, valamint szokásokba, amire nem lehet alkalmas olyan kormány, amely nem rendelkezik az alattvalók teljes bizalmával és támogatásával"[28].

E felfogás elvi alapja kétségtelenül helyes, bár képviselői éppen ezzel az érvvel halasztanak el és utasítanak vissza minden azonnali gyökeres reformot („Várni kell", „teljesen kivihetetlen, amíg...", „kétséges... a közeljövőben").

---

[25] *Thompson—Garratt.* Rise and Fulfilment of British Rule in India. 648. old.

[26] *H. Stanley Jevons.* The Consolidation of Agricultural Holdings in the United Provinces. [A mezőgazdasági birtokok megszilárdítása az Egyesült Tartományokban.] Az allahábádi egyetem közgazdasági karának 9. sz. bulletinje. 1918.

[27] *V. Anstey.* The Economic Development of India. 101. old.

[28] Ugyanott, 177. old.

Azokat a hatalmas változásokat, amelyek az indiai mezőgazdaságban — mely India gazdaságának és életének alapja — most már annyira sürgőssé váltak és amelyek szükséges voltát minden oldalról beismerik, kizárólag India néptömegei maguk hajthatják végre, mégpedig olyan magukválasztotta kormány vezetésével, amelyben megbíznak és amely mozgósítani tudja a nép önkéntes aktivitását és támogatását[29].

Ez az oka annak, hogy a ma oly szükséges mezőgazdasági újjászervezés megvalósítása összekapcsolódott a nemzeti felszabadulás és demokratikus szabadság kivívásával.

Ezt az igazságot még jobban igazolják az indiai és pakisztáni dómíniumi kormányok uralma alatt észlelt tapasztalatok, valamint az a tény, hogy e kormányok, amelyek az imperializmussal szövetséges csatlós burzsoázia uralmát képviselik, teljesen képtelenek voltak az agrárkérdés megoldására. A nagyszámú törvényjavaslat és tervezet, amelyet a különböző tartományi minisztériumok „a föld államosítására" vonatkozólag beterjesztettek, nem érintették a földesúri rendszer alapját; nemcsak azért, mert különböző ürügyek címén a gyakorlatban hatalmas területeket hagytak a földesurak kezében, hanem mindenekelőtt azért, mert olyan bőkezű kártalanítást javasoltak, hogy ez a valóságban még fokozta volna a parasztokra nehezedő terheket. Egyes esetekben a tervezeteket éppen azért kellett feladni, mert pénzügyileg keresztülvihetetlenek voltak. Így India agrárkérdésének megoldása továbbra is a győztes népi forradalomra vár.

---

[29] A mezőgazdasági bizottság jelentésében érdekes állítással találkozunk, melynek jelentősége kétségtelenül túlmegy az író szándékán.

„Ott, ahol félmillió falu kérdéséről van szó, azonnal nyilvánvaló: egyetlen hivatalos szerv sem számíthat arra, hogy e falvakban minden egyes személyt fel tud ölelni. Hogy ezt meg tudja tenni, a lakosságnak önsegélyszervezetekbe kell egyesülni és helyi szervezeteiket kell nagyobb egyesületekbe tömöríteni, addig, amíg kiépül az a gépezet, mely minden egyes falunak továbbítani tudja a különféle szakhivatalok utasításait." (468. old.)

E találó megjegyezés — annál inkább, mivel az, aki tette, nem így szándékozta tenni, hanem a puszta tényeket akarta leszögezni — már magába foglalja a jövendőbeli faluszovjetek elvének egy lényeges elemét.

4. A parasztmozgalom erősödése

Ebben a helyzetben a parasztmozgalom legutóbbi években végbement megerősödése az egyik legjelentősebb indiai fejlődési folyamat.

A brit uralom időszakában a parasztmegmozdulások és parasztfelkelések Indiában egyre gyakoribbak. Első kezdeti és spontán formájukban a parasztok dühe és elégedetlensége elszigetelt bosszú- és erőszakcselekményekben nyilvánult meg egyes pénzkölcsönzők és földesurak ellen. 1852-ben egy, a bombay-i kormányhoz intézett jelentés a következőket tartalmazta:

„Úgy látom, az a tény, hogy körzetünk úgyszólván két ellentétes végében az adósok megölték a falusi pénzkölcsönzőt, nem tekinthető a hitelezők elnyomása által kiváltott elszigetelt jelenségnek. E két eset különösen éles formában jellemzi azt az általános viszonyt, amely a pénzkölcsönzők osztálya és mezőgazdasági lakosságunk között fennáll. Ha pedig ez a viszony ilyen, akkor egyrészt micsoda szörnyű elnyomásra, másrészt mekkora szenvedésre vet fényt az előbbi eset! Milyenek lehetnek azok a körülmények, amelyek a közmondásosan türelmes és a szenvedéseket elviselő földműveseket, akik már hozzászoktak az állandó, több-kevesebb bántalmazáshoz és igazságtalansághoz, arra kényszerítik, hogy szembenézve a rájuk váró becstelen halállal, sérelmeiket gyilkossággal igyekezzenek megtorolni? Milyen mértékben kellett hogy megsértsék igazságérzetüket! Mennyire meg kellett hogy fosszák őket minden reménytől, hogy a törvény, vagy a kormány orvoslását várják, ha türelmes és békés természetük ellenére az elkeseredettségnek ilyen fokára jutottak és képesek lettek efféle cselekedet végrehajtására"[30].

A parasztfelkelések közül a XIX. század második felében az 1855-ös szanthali lázadás és az 1875-ös dekáni felkelés voltak a legkiemelkedőbbek.

A parasztlázongások Indiában azonban elsősorban az 1914—18-as világháborút követő két évtizedben és különösen a világgazdasági válság óta eltelt utolsó évtizedben fejlődtek a multhoz képest példátlan gyorsasággal és azóta öltenek mind radikálisabb jelleget. A világgazdasági válság India már amúgyis kimerült mezőgazdaságának megadta a kegyelemdöfést. Az ennek következményeként

[30] *Sir George Wingate.* Report to the Bombay Government in 1852. [Jelentés a bombay-i kormányhoz. 1852.]

jelentkező uzsorabérlet, adós-rabszolgaság és kisajátítások hatására India minden részében erősödtek a parasztmozgalmak. A parasztok spontánul falubizottságokat alakítottak a parasztok elűzésének megakadályozására, azon földek megvételének bojkottálására, amelyeket az adósság nem fizetése következtében bocsátottak árverésre, továbbá a pénzkölcsönzőkkel szembeni egyesülés céljából.

A parasztokat saját sérelmeik alapján vonták be az Indiai Nemzeti Kongresszus politikai harcába, de a politikai harc sohasem kapcsolódott össze közvetlenül a helyi kiszan (paraszt)-bizottságokkal. A parasztok szükségét érezték, hogy ezeket a bizottságokat kifejlesszék és megteremtsék a maguk tömegszervezeteit. A parasztok falubizottságai fokozatosan kerületi bizottságokba tömörültek, ezek pedig — bár kezdetben igen laza módon — tartományi szervezetekbe.

1936-ban megalakult az első összindiai parasztszervezet — az „Összindiai Kiszan Szabha". Az első kongresszust 1936 decemberében tartották Faizpurban az Indiai Nemzeti Kongresszussal egyidejűleg. 20 000 paraszt vett részt a tanácskozásokon, sokan többszáz mérföldet is megtettek, hogy jelen lehessenek. Az Indiai Nemzeti Kongresszus Faizpurban ezzel egyidejűleg magáévá tette a parasztszervezet agrárprogramját és kimondta a két szervezet politikai szolidaritását.

1938 májusában, a Komillában tartott harmadik kongresszus idejére az Összindiai Kiszan Szabha már 550 000 tagot számlált. Húsz különböző nyelvterület közül most már tizenkilencnek volt tartományi parasztbizottsága. Ezen a kongresszuson világos programot fogadtak el egyrészt a földesúri rendszer és az imperializmus elleni harc célkitűzéseit, másrészt a parasztok azonnali követeléseit illetően.

A Kongresszus tagjaiból álló minisztériumok megalakítása 1937-ben hatalmas ösztönzést adott a parasztszervezkedésnek. 1938-ban India valamennyi tartományában súlyos parasztharcok törtek ki és sok esetben részleges sikert értek el a megkísérelt földbéremelések, a parasztok elűzése, a kényszermunka, a törvénytelen behajtások ellen és a földbér leszállítása terén. Ugyanakkor a hatalmas parasztfelvonulások és tüntetések 30—40 000 részvevővel, hetilapok, daloskönyvek és röpiratok kiadása, valamint parasztiskolák alapítása — mind a mozgalom megerősödését és megszilárdulását bizonyították. Erős nyomást gyakoroltak a kongresszusi minisztériu-

mokra, hogy biztosítsák a reformok végrehajtását és ellensúlyozzák a földesuraknak a minisztériumokra kifejtett befolyását.

A negyedik Összindiai Kiszan Szabhát 1939 áprilisában tartották Gajá-ban. A tagok száma ekkor már 800 000 volt. A kongresszus politikai határozata kimondta:

„Az elmult esztendő az indiai kiszanok hatalmas arányú ébredését és szervezeti megerősödésüket hozta. A parasztok nemcsak sokkal nagyobb mértékben vették ki részüket az ország általános demokratikus mozgalmaiban, mint bármikor azelőtt, hanem tudatára ébredtek osztályhelyzetüknek, melyet az az elkeseredett igyekezet jellemez, hogy a kíméletlen feudál-imperialista kizsákmányolással szemben fennmaradjanak. Osztályszervezeteik ezért megsokszorozódtak és mint a számos részletharc tanusítja, a kizsákmányolás ellen vivott harcuk magas színvonalra emelkedett és új politikai öntudattal hatotta át őket. Felismerték azoknak az erőknek a természetét, amelyek ellen harcolnak, valamint szegénységük és kizsákmányoltatásuk igazi orvoslását. Látókörük többé már nem korlátozott, mert az ország többi antiimperialista erőivel szövetségben cselekszenek. Ezért arra a következtetésre jutottak, hogy napi küzdelmeik logikus vége csakis az imperializmus elleni hatalmas erejű támadás lehet, magának az imperializmusnak megsemmisítése, továbbá az agrárforradalom, amely földet ad számukra, eltávolítja a köztük és az állam között lévő valamennyi közbeeső kizsákmányolót, megszabadítja őket az adósság terhétől, és lehetővé teszi számukra, hogy teljes mértékben élvezhessék munkájuk gyümölcsét.

Másodszor, az elmult esztendő kisebb enyhítéseket hozott a parasztságnak a tartományi kormány részéről. Az a tény, hogy ezek az enyhítések kiáltóan elégtelenek voltak, továbbá az, hogy megnőtt a tőkés érdekeltségek ellenállása, melyet le kell győzni, világosan mutatja, hogy a tartományi autonómia képtelen megoldani az alapvető mezőgazdasági kérdéseket és teljesen leleplezte a tartományi autonómia formális voltát. A szervezet ma büszkén jelentheti ki, hogy az indiai parasztok készek arra, hogy felszabadítsák magukat a feudál-imperialista kizsákmányolás alól és hogy erre ma elszántabbak mint valaha.

... a Parasztszervezet megállapítja, hogy eljött az ideje, mikor az ország egyesült erőinek — amelyek magukba foglalják a Kongresszust, a fejedelemségek népeit, a parasztokat, munkásokat, valamint a szervezeteket és a népet általában — egy lépést kell előre tenniök és támadást kell indítaniok az imperialista uralom rabszolgaalkotmánya ellen a teljes nemzeti függetlenségért és az indiai népi demokratikus államért, amely végül a Kiszan-Mazdur Radzs-hoz (parasztok és munkások uralma) fog vezetni."

Néhány hónappal a gájai tanácskozások után kitört a háború.

Az India védelméről szóló törvény címén az elnyomás hulláma söpört végig az indiai népen. Országszerte tömeges letartóztatásokat foganatosítottak és tárgyalás nélkül börtönbe vetették a munkás- és parasztmozgalmak vezető funkcionáriusait. A parasztok azonban minden elnyomás ellenére az ország valamennyi részében folytatták elszánt harcukat az imperialista-feudális rendszer ellen. Pandzsábban Láhor és Amritszár kiszanjai tömegfelvonulásokat és tüntetéseket szerveztek s a földadó leszállítását követelték. Több mint ötezer kiszant, köztük sokszáz asszonyt bebörtönöztek. Négyen elpusztultak a börtönben még mielőtt a mozgalom hat hónappal később véget ért volna. A mozgalom kivívta néhány követelés részbeni teljesítését. Bihárban, Andhrában, Bengálban, a Középső Tartományokban, az Egyesült Tartományokban, Malabárban, Szindhuban és a Szurma-völgyben a parasztok erőteljesen harcoltak az önkényes megadóztatások, a földek erőszakos kisajátítása stb. ellen. Az Összindiai Kiszan Szabha ötödik ülésszakán, amelyet 1940 márciusában Palaszában tartottak, a következő határozatot hozták:

„... A Szabha továbbá hiszi, hogy a parasztok, akiknek a békéhez a legnagyobb érdekük fűződik, a mazdurokkal együtt a szabadságért vívott harc élcsapatában fognak harcolni, szembeszállnak az idegen kormány hatalmával és megakadályozzák az ország gazdagságának kiszipolyozását. E célból a parasztok saját szervezeteik vezetésével haladéktalanul kezdjék meg és fokozzák napi harcukat a brit kormány, valamint az indiai urak, a zemindárok és szahukárok[31] ellen, akik az országban a brit uralom oszlopai. Ezeknek az egyre erősödő és mind nagyobb területekre kiterjedő harcoknak hamarosan egyetlen országos adó- és földbérellenes mozgalomba kell egyesülniök, amely véget fog vetni az imperializmus e parazitái gazdasági hatalmának és megrendíti a brit kormány politikai hatalmát az országban..."

Az 1942 és 1945 közötti idő nagy erőpróbája volt a kiszan-mozgalomnak. 1942 augusztusában az imperializmus kegyetlen támadást indított az egész nemzeti mozgalom ellen — a kongresszusi vezetők letartóztatását súlyos elnyomás követte. Ezzel párhuzamosan az ország gazdasági életében rendkívüli méretű összeomlás következett be. Az áruhalmozók, akik egyszemélyben földesurak

[31] Szahukár — falusi pénzkölcsönző. — *Szerk.*

és kereskedők voltak, a korrupt bürokráciával szövetségben sokmillió emberéletet pusztítottak el. A parasztmegegeket éhség és pusztulás sujtotta, Bengálban és más tartományokban a szegény, nyomorbasüllyedt kiszanok hullottak, akár a legyek.

Így a szervezett kiszan-mozgalomra nagy felelősség nehezedett. Ennek elegettéve az Összindiai Kiszan Szabha és tartományi szervezetei állandó agitációt fejtettek ki a nemzeti mozgalom vezetőinek szabadonbocsátásáért és nemzeti kormány megalakításáért. Bátran harcoltak a kormány elnyomó intézkedései ellen, önsegélymozgalmat szerveztek azzal a céllal, hogy több élelmet termeljenek és legyűrjék minden faluban a bürokratákat, az árufelhalmozókat és feketézőket.

Az egész időszakot az indiai kiszanok dicső tettei jellemzik. Andhrában sokezer acre ugart vontak be a művelésbe. A parasztok összeálltak, hatalmas gátakat építettek és nagy területeket mentettek meg az árvíz pusztításától. Bengálban a kiszanok még az éhínség legsúlyosabb napjaiban is, majdnem minden felesleggel rendelkező faluban összeálltak, egész készleteiket összegyüjtötték és a falu feleslegét elküldték a nélkülöző vidékekre, éhező testvéreiknek. Az Összindiai Kiszan Szabha vezetésével országos méretű mozgalom indult meg, hogy megmentsék a bengáli népet az éhínség halálos szorításából. A parasztok az egész országban a helyzet magaslatára emelkedtek és Bengál megsegítésére tömeges gyüjtéseket rendeztek. Saját tartományaikban élelmezési bizottságokat szerveztek, leleplezték a feketézőket, felszínre hozták a felhalmozott készleteket és kiosztották a nélkülözők között. A helyi kormányhivatalnokok minden akadályozó és elnyomó intézkedésével rendkívüli eréllyel és magabiztosan szembeszálltak és legyőzték azokat.

Az Összindiai Kiszan Szabha annak következtében, hogy állandó harcot folytat az ország szabadságáért és az egyszerű ember jogaiért, harcol azért, hogy a nép számára elérhetővé tegye az élelmet, egyre hatásosabb és népszerűbb szervezetté válik. Tagjainak száma 1942 és 1944 között 225 781-ről 553 427-re és 1945-ben 829 686-ra emelkedett. A háború végén az indiai parasztság elnyomorodott tömegei mindinkább öntudatra ébredtek. Az igen mély és egyre fokozódó élelmezési válság, a nélkülözhetetlen közszükségleti cikkek hiánya és magas ára, a kormány erőszakcselekedetei, valamint a földesúri elnyomás a falvakban az indiai

parasztokat jogaik védelmében mind harcosabb cselekedetekre ösztönözték. A parasztok egyrészt azonnali mezőgazdasági törvényhozást követelnek a földesúri rendszer megszüntetésére, másrészt már meg is teszik az első lépéseket és a Kiszan Szabha vezetésével birtokukba veszik a nagybirtokosok megműveletlen földjeit és keményen visszavernek minden kísérletet, hogy földjeikről elkergessék őket, vagy a földbéreket emeljék.

Ez a mind erőteljesebben kibontakozó agrárforradalom a legújabb időben új csúcspontokat ért el. Ilyen csúcspont a bengáli tebhaga-mozgalom és mindenekelőtt Hajderábádban a telenganai hőstettek. Itt kétezer falu a Nizam fasiszta bandáinak rablásai ellen védekezve megalakította saját népi bizottságait, birtokbavette a földet és mintegy 15 000 négyzetmérföld területen, ami körülbelül megfelel Dánia területének, megszervezte saját közigazgatását és fegyveres védelmét. Ezek a jelenségek azt mutatják, hogy érlelődnek az agrárforradalom feltételei Indiában.

NEGYEDIK RÉSZ

INDIA NÉPE MEGMOZDUL

X. fejezet. AZ INDIAI NEMZETI MOZGALOM KIBONTAKOZÁSA

1. Egység és különféleség
2. A kaszt, vallás és nyelv kérdése
3. Az indiai nemzeti öntudat kialakulása
4. A Nemzeti Kongresszus megalakulása

XI. fejezet. A NEMZETI HARC HÁROM SZAKASZA

1. Az első nagy harci hullám, 1905—1910
2. A második nagy harci hullám, 1919—1922
3. A harmadik nagy harci hullám, 1930—1934

XII. fejezet. A MUNKÁSOSZTÁLY ÉS A SZOCIALISTA MOZGALOM KIALAKULÁSA

1. Az ipari munkásosztály növekedése
2. A munkásosztály helyzete
3. A munkásmozgalom kialakulása
4. Politikai ébredés
5. A meeruti per
6. A munkásmozgalom újjáéledése Meerut után
7. Háborúelőtti fellendülés
8. A munkásosztály a második világháborúban

XIII. fejezet. AZ INDIAI DEMOKRÁCIA KÉRDÉSEI

1. A fejedelmek
2. A vallásközösségi megoszlás
3. A többnemzetiségű állam kérdése és Pakisztán

X. FEJEZET

AZ INDIAI NEMZETI MOZGALOM KIBONTAKOZÁSA

„Mihelyt valamely lázadással kapcsolatban felmerül az a veszély, hogy már nem lázadás, hanem az egyetemes nemzeti érzés kifejezése, abban a pillanatban vége minden reményünknek és vége kellene hogy legyen minden törekvésünknek, hogy Birodalmunkat fenntartsuk."

J. R. Seeley. The Expansion of England. 1883.

Az előző fejezetekben, mikor az indiai nép szerencsétlen sorsával és helyzetével foglalkoztunk, az indiai nép mint a történelem tárgya szerepelt; most sokkal örvendetesebb kép tárul elénk — India népe, mint a történelem alanya.

Elemzésünknek az volt a célja, hogy megvilágítsa az indiai helyzetet és megmutassa azokat az erőket, amelyek az indiai nép fejlődő felszabadító mozgalmát érlelik és elkerülhetetlenné teszik. E mozgalom első szakaszaiban szükségszerűen az idegen uralom alóli nemzeti demokratikus felszabadító harc jellegét ölti s párhuzamosan halad és összefonódik a parasztság harcával, melyet az a földesurak és a pénzkölcsönzők igája alól való felszabadulásáért vív.

Az indiai nemzeti mozgalom története e nemzeti felszabadító mozgalom fejlődő öntudatosodásának és tömegbázisa kiszélesedésének története. A mozgalom a kialakuló burzsoázia és az értelmiség szűk köréből indult ki igen korlátolt célkitűzésekkel és a történelem folyamán csak ma éri el teljes kibontakozását és kifejlődését és készíti elő egy még mélyrehatóbb társadalmi felszabadulás útját.

1. Egység és különféleség

Mindjárt kezdetben sajátos kérdéssel állunk szemben. E kérdést az imperializmus szépítgetői még mindig gyakran teszik fel, bár a fejlődés különböző szakaszaiban a kérdés más és más formában jelentkezett.

Beszélhetünk-e egyáltalában indiai népről? Lehet-e az India hatalmas, kontinensszerű területén élő különféle népek és vallások összességét, amelyek közé a kaszt, a nyelv és más különbségek állí-

tanak magas válaszfalakat, és amelyeket rendkívül sokféle társadalmi és kulturális színvonal jellemez, „nemzetnek" tekinteni, vagy válhat-e ez a nép valaha „nemzetté"? Nem a nyugati fogalmak téves alkalmazása-e ez teljesen másjellegű viszonyokra? Nem az-e az egyetlen egység Indiában, amelyet a brit uralom kényszerített rá?

Az álláspontok e döntő kérdéssel kapcsolatban sokszor változtak. A régi imperialista iskola mint illúziót megvetéssel vetette el az indiai nemzet eszméjét. A XX. században a nemzeti mozgalom növekvő ereje azt eredményezte, hogy mindinkább elismerték, legalábbis az úgynevezett liberális imperialista iskola, az indiai nemzet létezését. Ekkor másik érv lett népszerű, mégpedig, hogy ez a fejlődés a brit uralom, valamint a brit liberális eszmék meghonosodásának diadalmas vívmánya és igazolása. Újabban az elnyomott indiai néptömegek öntudatra ébredése és soknemzetiségű jellegének növekvő kibontakozása a kérdéssel kapcsolatban új szempontot vetett fel. Ezt a szempontot, amely helyesen értelmezve semmiképpen sem mond ellent az indiai nép egységéről vallott elvnek, teljesen elferdítették annak a speciális elméletnek a propagálásával, hogy a hinduk és muzulmánok „két nemzet". Az imperializmus szépítgetői természetesen maradéktalanul kihasználták ezt a nézetet.

A régebbi imperialista iskola válasza, míg a nemzeti mozgalom növekvő ereje naív önbizalmát meg nem ingatta, teljesen határozott volt.

„India nincs és sohasem volt", jelentette ki Sir John Strachey 1888-ban a legnagyobb határozottsággal, pontosan úgy, mint az egyszeri paraszt, aki az állatkertben hirtelen szembetalálta magát a zsiráffal:

„A legelső és legfontosabb dolog, amit Indiával kapcsolatban meg kell tanulnunk, hogy nincs és soha nem is volt olyan India, vagy akár indiai ország, amely akár földrajzi, politikai, társadalmi vagy vallási szempontból európai felfogás szerinti egységet alkotott volna. Nincs sem indiai nemzet, sem «indiai nép», amelyről oly sokat hallunk"[1].

Sir John Seeley álláspontja sem volt kevésbé határozott:

„Az a nézet, hogy India nemzet, azon a közönséges tévedésen alapszik,

[1] *Sir John Strachey.* India: its Administration and Progress. [India: kormányzása és haladása.] 1888. 5. old.

amelyet a politikai tudomány legfőbb céljának tart hogy kiirtson. Az India név nem takar politikai fogalmat, hanem földrajzi meghatározás, akárcsak «Európa» vagy «Ázsia». Nem egy nemzet és egy nyelv területét jelöli, hanem sok nemzetét és sok nyelvét"[2].

„Mi a becsület?" kérdezte Sir John Falstaff és így felelt: „Egy szó. Mit jelent az a szó, becsület, mi az, hogy becsület? Levegő." Ugyanezen mély realizmus szellemében a mi modern Sir Johnunk bebizonyítja, hogy az indiai milliók harca az idegen uralom alól való felszabadulásért „közönséges tévedés". Az osztrák birodalom teóretikusai saját megnyugtatásukra szintén bebizonyították, hogy Olaszország „földrajzi fogalom".

Ezeknek a régi időknek határozott tagadó álláspontja óta, ami ugyan nem tudta feltartóztatni a nemzeti mozgalom előretörő árját, Kanut király udvaroncai megváltoztatták taktikájukat. Most, miután az imperialisták kísérlete, hogy ezt a tényt eltagadják, csődöt mondott, az az érv vált népszerűvé, hogy ha van indiai nemzet, akkor az létét nyilvánvalóan a brit uralomnak köszönheti. Hogy ezt az állítást a történelem milyen mértékben igazolja, azt a következő fejezetben fogjuk megvizsgálni.

Még mindig igen elterjedt azonban a különféleséggel való érvelés, amely az indiai nemzet tagadását jelenti, vagy pedig igyekszik igazolni az indiai nemzet elismerésének rendkívüli lassúságát. Ezt az érvet teljes dicsőségében fejti ki a brit imperializmus Indiával kapcsolatos fő propagandaműve, a Simon-jelentés, mégpedig a vizsgálatokat tartalmazó kötet. A Jelentést 1930-ban adták ki, mégpedig nagy példányszámban, mert ezt tartották az indiai kérdésben a közvélemény számára a legmegfelelőbb tájékoztató műnek. E nevezetes állami dokumentum, mindjárt előljáróban, hűvösen leszögezi, hogy „amit «indiai nemzeti mozgalom»-nak neveznek" (úgy mondja ki a szót, mintha fogóval nyúlna hozzá), a valóságban a „hemzsegő indiai népesség igen kis töredékének reményeit érinti közvetlenül". Ennek az ítéletnek ragyogó éleselméjűségét igazolta rögtön ezután az 1930—1934. évi törvények megtagadására irányuló mozgalom jellege, valamint az 1937. évi választások eredménye. Ezután a jelentés — mindig a puszta tények tisztán tudományos, pártatlan

[2] *Sir John Seeley*. The Expansion of England. 254—257. old.

és tárgyilagos közlésének jelszavával — a szokásos képpel igyekszik rémíteni az olvasót: az indiai „probléma" „hatalmas méretével és nehézségeivel", a „terület és népesség hatalmas méretével", a „nyelvkérdéssel", melyet nem kevesebb mint „222 nyelv" tesz még bonyolultabbá, a „megszámlálhatatlan kaszt hatalmas szövevényével", a „vallási nézetekben uralkodó majdnem végtelen különbséggel", a hinduk és muzulmánok közti „alapvető ellentéttel", a „fajok és vallások tarka gyülekezetével", a „fajok és vallások konglomerátumával", a „heterogén tömegek halmazával"; és bőségesen használt más, ezekhez hasonló finom kifejezéseket.

A kérdés ilymódon való megközelítésének célja nyilvánvaló. Az elfogulatlan átlagolvasóban azt a benyomást akarja kelteni, hogy lehetetlen Indiában egyhamar az önkormányzat bármely formáját megvalósítani és az olvasót az alábbi végső következtetés levonására akarja bírni (mely H. W. Nevinsontól származik, aki annak idején az egyik szocialista ujságban jóhiszeműen ismertette a Simon-jelentést):

„... szinte legyőzhetetlen nehézségbe ütközik olyan alkotmány vagy államforma megteremtése (nem megbírálása), mely megfelel egy kisebbfajta kontinens számára, ahol 560 bennszülött indiai (névleg független) fejedelemség van, 222 különböző nyelvű nemzetiség él, ahol a nép két fő és egymással szembenálló vallást követ (csupán Brit-Indiában a hinduk száma 168 millió és a muzulmánok száma 60 millió) 10 millió a kasztokból kivetettek vagy a «kiközösítettek» száma, akiket «érinthetetleneknek» is neveznek... Mindenkinek, aki Indiára gondol, kezdetnek legalább is ezeket a puszta tényeket kellene ismernie. Aki nem ismeri őket, olvassa el a Jelentés 1. kötetét. Aki pedig nem ismeri őket és nem is olvas felőle, hallgasson"[3].

Az a tény, hogy egy H. W. Nevinsonhoz hasonló, rokonszenvező, baloldali egyén egy „szocialista" lapban ilyen jellegű következtetésre jut, és az a tény, hogy nemcsak a hivatalos sajtó fogadta így a jelentést, hanem ez jellemezte majdnem az egész akkori baloldali, liberális, munkáspárti vagy „szocialista" sajtót is — mindegyik szószerint elfogadta a hivatalos propagandát — mutatja, hogy a módszer eredményes volt. Mert valójában a kérdésnek ez a beállítása, annak ellenére, hogy a kedvezőtlen tények pártatlan tudomásulvételének látszatát kelti, nem más, mint propaganda, mégpedig

[3] *H. W. Nevinson.* A Simon-jelentés ismertetése a *New Leader*-ben. 1930 június 27.

arcátlan propaganda. Semmiképpen sem a „puszta" elemi tényeket mutatja be, amelyeket mindenkinek „ismernie kellene" Indiáról, hanem a tényeket tudatosan és szándékosan egy bizonyos céllal válogatja ki, sőt ferdíti el mindazt, ami a tények mögött van. E hivatalos kép a mai Indiáról, a „probléma" állítólagos „körülményei"-ről, elhallgatja mindazt, ami alapvetően fontos India jelenlegi helyzetének igazi megértése szempontjából. Tökéletesen elhallgatja India imperialista kizsákmányolását, a brit finánctőke szerepét Indiában, nem beszél a brit uralkodó osztály profitjáról, a kizsákmányolási módszerekről, melyek a nép nyomorát okozzák, a tömegek kibontakozó küzdelméről (tekintet nélkül a nemzetiségi vagy vallási megoszlásra), valamint azokról az elnyomó módszerekről, melyeket az imperializmus ez ellen a harc ellen alkalmaz. Ezek azok a lényeges „puszta tények", amelyekről egy becsületes szocialista vagy demokrata lapnak ki kellett volna jelentenie, hogy mindenkinek „ismernie kellene" őket Indiával kapcsolatban. Ehelyett a Jelentés előszeretettel beszél hosszasan olyan tényekről, amelyek az indiai népet kedvezőtlen színben tüntethetik fel és amelyek alkalmasak arra, hogy fenntartsák az „oszd meg és uralkodj" hivatalos elvét. („A Simon-bizottság... — írja Fenner Brockway a *New Leader* 1930 júniusi számában — bátran és alaposan végezte munkáját... ami ezt az első jelentést illeti, elismeréssel kell adóznunk annak a gondosságnak, mellyel Sir John Simon és társai feladatukat megközelítették. Kétlem, hogy a nemzeti mozgalomnak akár legszélsőségesebb híve is rá tud-e mutatni komoly pontatlanságra a fontosabb tényekkel kapcsolatban.")

Az Egyesült Államok polgára kétségtelenül megdöbbenne, ha egy brit Kék Könyvben országáról a következő pártatlan leírást kellene olvasnia:

„Az Egyesült Államok majdnem kontinensszámba menő területét az éghajlati és földrajzi viszonyok rendkívüli különbözősége jellemzi. Lakói nemzetiségi és vallási tekintetben hasonlóképpen igen különbözőek. A szokásos frázis, mely szerint az Egyesült Államok egyetlen egység, odavezet, hogy a tájékozatlan brit megfigyelő előtt homályba burkolja a nemzetiségek és vallások tarka sokaságát, amelyből az egész összetevődik. Egyedül New York városában majdnem száz különböző nemzetiség él. Egyesek ezek közül olyan népesek, hogy New York egyidejűleg a világ legnagyobb olasz, a legnagyobb zsidó és a legnagyobb néger városa. Az ilyen egymástól különböző elemek szomszédsága a legelkeseredettebb közösségi összeütkö-

zések bőséges forrása. Különösen a déli államokban vezetett faji zavargásokra és gyilkosságokra. Ezek megismétlődését csak külső, pártatlan hatalom jelenléte akadályozhatja meg, amely biztosítani tudja a törvény és rend uralmát. Az egymással versengő chicagói gengszterbandák és a newyorki kínai bandák hírhedtsége elterelte a figyelmet a nem kevésbbé égető problémákról, amelyeket a Legfelsőbb Hatalom számára az Utahban élő mormonok, a Minnesotában élő finnek, a mexikói bevándorlás a Mississippi mentén és a Nyugaton bevándorló japánok, nem is beszélve a bennszülött lakosság még mindig tekintélyes számú leszármazottairól — jelentenek"[4].

Pontosan ebben a szellemben közelítette meg a Simon-jelentés feladatát: az indiai helyzet áttekintését.

Érdemes megjegyezni, hogy az angol források közvetlenül az amerikai forradalom előestéjén hasonló mély elemzésekkel és „bizonyítékokkal" állították, hogy az amerikai nép egységének megteremtése lehetetlen. Lecky Anglia történetéről szóló könyvében a következőket írja:

„A nagy holland, német, francia, svéd, skót és ír csoportok, melyek az angolok leszármazottai között elszórtan élnek, hozzájárultak a gyarmatok heterogén jellegének kialakításához és oly sok különböző kormányformát, vallást, kereskedelmi érdeket és társadalmi típust képviseltek, hogy egyesítésük sokak számára még a forradalom előestéjén is hihetetlennek tűnt"[5].

Majd ismét:

„Valószínűtlen volt, hogy egy olyan ország, ahol a lakosság nemrég vándorolt be különböző országokból, különböző hitet vallott, s a hatalmas távolságok és a közlekedési eszközök tökéletlen volta miatt igen gyéren érintkezett egymással, és ahol a pénzkeresés szelleme különösen erős volt — ki tudja alakítani a hazafiságot vagy közösségi érzést"[6].

Burnaby, aki 1759-ben és 1760-ban az északamerikai gyarmatokon utazott, a következőket írta:

„A tűz és víz nem különböznek jobban egymástól, mint a különböző gyarmatok Észak-Amerikában... Az egyes gyarmatok jellege, szokásai,

---

[4] Ez a remek paródia R. Page Arnot igen figyelemreméltó cikkéből való, melynek címe: „The Simon Commission Report" [A Simon-bizottság jelentése]. Megjelent a *Labour Monthly* 1930 júliusi számában.

[5] *W. E. H. Lecky.* History of England in the Eighteenth Century. [Anglia története a XVIII. században.] 4. köt. 12. old.

[6] Ugyanott, 34. old.

vallása, érdekei annyira különböznek egymástól, hogy az emberi természetet ismerve azt hiszem, ha magukra hagynák őket, hamarosan polgárháború pusztítana a kontinens egyik végétől a másikig. Ezalatt az indiaiak és négerek, akiknek erre alapos okuk van, türelmetlenül várnának az alkalomra, hogy valamennyiöket kiirthassák."

Otis, az ismert amerikai államférfi, 1765-ben ezt írta:.

„Ne adja isten, hogy ezek a gyarmatok egyszer megfeledkezzenek kötelességükről az anyaországgal szemben. Ha ez a nap mégis bekövetkezne, szörnyű események kezdetét jelentené. Amint a gyarmatok magukra maradnának, Amerika már másnapra mészárlás és zürzavar színhelyévé válna"[7].

A mai diehard[8]-jóslatok „a zűrzavar és mészárlás tompa robajáról és sikolyáról" (Churchill), mely akkor törne ki, ha az angolok elhagynák Indiát, csupán a jólismert szólamok megismétlése.

Egy nemzeti felszabadító mozgalom győzelmének előestéjén a demokraták éberek lesznek az ilyen célzatos jóslatokkal és a tények ilyen bemutatásával szemben, amelyeket egy birodalom urainak érdekei sugallnak.

Hogy a multban milyen fokon állt India egysége, ennek megállapítását rábízhatjuk a történészekre. Érdemes megjegyezni, hogy a modern történelemkutatás, beleértve az imperializmust kiszolgáló iskolákat is, már nem igyekszik fenntartani a félévszázad előtti Seeley- és Strachey-féle határozottan tagadó, igen gyér tájékozottságon alapuló álláspontot.

„Egész India politikai egysége, bár sohasem valósult meg teljesen, évszázadokon keresztül állandóan a nép eszménye volt. A Csakravartin Radzsához[9] hasonló központi uralkodó eszménye végigvonul a szanszkrit irodalmon és számtalan feliratban jut kifejezésre. A Mahabharátában elmondott történet a nemzetek gyülekezéséről a kuruksetrai ütközetre, arról a hitről tanuskodik, hogy az indiai népeket, beleértve a legdéliebbeket is, tényleges kötelékek és közös érdekek fűzték egymáshoz. Az európai

---

[7] Ezek és más hasonló idézetek B. D. Basu őrnagy „Ruin of Indian Trade and Industries" [Az indiai kereskedelem és ipar pusztulása] című műve „Contemporary India and America on the Eve of Becoming Free" [A jelenkori India és Amerika a szabadság előestéjén] című érdekes függelékében találhatók. Kalkutta 1935. 254—267. old.

[8] *Diehardók* — az angol konzervatív párt legreakciósabb és legimperialistább szárnyának szélsőséges képviselői. — *Szerk.*

[9] *Radzsa* — királyt jelent, Csakravartin Radzsa — szószerint királyok királya; tulajdonképpen császár, aki alá a királyok tartoznak. — *Szerk.*

írók Indiában rendszerint inkább a különbözőségeket vették észre, mint az egységet. Joseph Cunningham, e különösen függetlenszellemű író, kivétel volt. Amikor 1845-ben leírja a szikhek félelmét a brit agressziótól, igen éles és helyes megfigyelést tesz: «Hindosztánt, sőt Kabultól az Aszama-völgyéig az egész területet, valamint Ceylon szigetét egy országnak tekintik. A nép tudatában az uralom e fölött az ország fölött egyetlen fejedelem, vagy egyetlen faj uralkodásához kapcsolódik.» Tehát Indiában most is él és jóval több mint kétezer éven át mindig is élt a politikai egység eszménye...

Indiában kétségtelenül megvan a mély, alapvető egység, mely sokkal mélyebb, mint az, amelyet akár a földrajzi elkülönülés, akár a politikai fennhatóság hoz létre. Ez az egység felülemelkedik a vér, szín, nyelv, ruházkodás, szokások és szekták megszámlálhatatlan változatán"[10].

Fontosabb, hogy megvizsgáljuk az egység jelenlegi fokát. És itt beszélnünk kell azokról a szétválasztó tényezőkről, melyeket a brit propaganda annyira kiemel és hangsúlyoz, azt állítva, hogy ezek az önkormányzat akadályai és igazolják a brit uralom fenntartásának szükségességét.

2. A kaszt, vallás és nyelv kérdései

Kétségtelen, hogy az indiai népnek meg kell szabadulnia a súlyos, örökölt terhektől, a mult maradványaitól, a válaszfalaktól és az egyenlőtlenségektől — mint ahogy minden népnek le kell győznie a maga átkos örökségét és meg kell oldania a maga problémáit. Az önkormányzatra éppen azért van oly nagy szükség egyéb fontos okok között, hogy az indiai nép haladó vezetői számára alkalom nyíljék arra, hogy ezekkel a problémákkal foglalkozzanak, megoldhassák azokat és az indiai népet előbbre vigyék a demokratikus és társadalmi fejlődés útján. Az elmult félévszázad tapasztalata ugyanis különösen megmutatta, hogy az imperialista rothadás mai szakaszában (miután az indiai brit uralom objektíve haladó jellege a XIX. század első felében véget ért) a támadást a különböző átkos örökségek, az érinthetetlenség, a kasztkorlátok, a vallási megoszlás, az írástudatlanság és hasonlók ellen mind erősebben és aktívabban az indiai nemzeti mozgalom képviselői vezetik. Az imperializmus ezalatt tovább játszotta gátló szerepét, megakadályozta számtalan

[10] *Vincent A. Smith.* The Oxford History of India. 1919. Bevezetés, 9—10. old.

olyan reformjavaslat létrejöttét, amelyet India képviselői sürgettek és követeltek, és arra törekedett, hogy a mult átkos hagyatékát fenntartsa, sőt súlyosbítsa.

Önmaga felett mond ítéletet az a politika, mely a gyakorlatban elősegíti és fenntartja egy leigázott nép szétszakítottságát és elmaradottságát, sőt adminisztratív eszközökkel fokozza ezt, és ugyanakkor nyilvánosan azt hirdeti, hogy e bajok sajnálatos módon bizonyítják a nép képtelenségét az egységre és önkormányzatra.

A vallásközösségi ellentét kérdésével, amely az indiai nép egyik legkomolyabb és legégetőbb problémája, teljes részletességgel egy következő fejezetben foglalkozunk majd. (Lásd XIII. fejezet, 2., 3. pont.) Be fogjuk bizonyítani, hogy a valóságban — minden hivatalos cáfolat ellenére — a brit politika ezt az ellentétet tudatosan mélyítette. Még a Simon-jelentés is kénytelen volt beismerni, hogy a hindu-muzulmán ellentét a közvetlenül brit uralom alatt lévő területek jellegzetes vonása („a közösségi viszály a fejedelemségekből viszonylag hiányzik") és hogy megnövekedett a brit uralom alatt („egy nemzedékkel ezelőtt Brit-Indiában... a lakosság békéjét veszélyeztető vallásközösségi ellentét minimális volt. De a reformok bevezetése és annak elképzelése, hogy milyen események következhetik ezekből, újabb okot adott a hindu-muzulmán versengésre" [29. old.]). Bizonyos, hogy a közösségi probléma nem fog teljesen megoldódni, amíg az imperialisták uralma meg nem dől.

Ugyanez vonatkozik az indiai államokra, vagy fejedelemségekre, melyek fennmaradásukat és meghosszabbított létüket a brit oltalomnak köszönhetik.

Ami a kasztkorlátozásokat és az érinthetetlenséget illeti, vajjon sokkal kedvezőbb helyzetben van-e az a koldusnépség Angliában, amelyet mint köztudomású, aligha hívnak meg a Mayfair (London előkelő negyede) asztalaihoz. Ezek kétségtelenül mély elismeréssel fognak olvasni a Carlton Club és a színsorompó képviselőinek felháborodott méltatlankodásáról, amellyel ezek a kasztkorlátozások és érinthetetlenség ellen kikelnek. (Mellékesen megjegyezve a kaszt szó eredeti jelentése „szín" és az árja hódítók felsőbbrendűségi tudatát és elkülönülését fejezte ki.) Valóban megható az imperializmus képviselőinek azon igyekezete, hogy felsrófolják a kiközösítetteknek és az érinthetetleneknek számát. Egy nemzedékkel ezelőtt, még mielőtt a politikai helyzet ennyire kiéleződött, rendszerint 30 millióról beszéltek. Valentine Chirol 1910-ben „Indian

Unrest" [A lázongó India] című munkájában ezt a számot 50 millióra emelte. Anstey „The Economic Development of India" című művében, amely először 1929-ben jelent meg, a számot merészen, minden bizonyíték nélkül, 60 millióra duzzasztja. Ez a szám volt a leghatásosabb és így a szónoki emelvényeken és a parlamentben általánosan kedvelt lett. A „Modern India" [A mai India] című tanulmánygyűjtemény szerint, mely Sir John Cumming szerkesztésében 1931-ben jelent meg, a szám 30 és 60 millió között mozog. A Simon-jelentés a számot 43 millióban igyekezett megállapítani, de ugyanakkor rámutatott arra, hogy három tartományban, Bengálban, az Egyesült Tartományokban, valamint Bihár és Orisszában, melyekben a 43 millió érinthetetlenből 28 millió él, „az elméleti érinthetetlenség és gyakorlati kitaszítottság között nincs szoros kapcsolat, és egy speciális vizsgálat kimutathatná, hogy azoknak a száma, akiktől megtagadták az egyenlő jogokat az iskolázás, vízhasználat és hasonlók terén, kisebb, mint a hivatalosan elfogadott számadat az említett területeken élő kiközösítettek számának nagyságáról". (41. old.) Tehát a szám vitatható.

Az érinthetetlenség elleni harcot nem az angol kormány vezette, hanem a haladó nemzeti mozgalom. Hiszen emlékszünk arra az esetre, amikor Dél-Indiában bizonyos híres templomokat, amelyek a hagyomány szerint az érinthetetlenek előtt zárva voltak, Gandhi kereszteshadjárata megnyitott az érinthetetlenek előtt. Erre rögtön odairányították a rendőrséget az érinthetetlenek belépésének megakadályozására, azzal az indokolással, hogy ennek megtörténte sértené a nép vallásos érzelmeit, ezt pedig a kormánynak szent kötelessége megvédeni.

Az angol kormány valóban foglalkozott azzal, hogy az érinthetetleneket vagy kiközösítetteket egy külön választói listára tegye és külön képviseletet biztosítson számukra. Ezzel az volt a célja, hogy újabb választalat teremtsen és gyöngítse a Nemzeti Kongresszust. Ilymódon a bejegyzett kasztokat hozzáadták a külön választók mind hosszabb listájához (jóllehet a külön képviselet gyakorlati eredményét a punai egyezmény hatása jelentős mértékben érvénytelenítette). Ami azonban maguknak az érinthetetleneknek a véleményét illeti e szerető gondoskodásról, arra nézve szolgáljon bizonyítékul az az elnöki beszéd, amelyet Dr. Ambedkar, a Bejegyzett Kasztok Szövetségének vezetője, akit a kormány elismert a bejegyzett

kasztok vezetőjeként és képviselőjeként, a kiközösítettek összindiai kongresszusán, 1930-ban mondott:

„Attól tartok, hogy az angolok nem azért reklámozzák szerencsétlen körülményeinket, hogy azokat megszüntessék, hanem kizárólag azért, mert ez az eljárás alkalmas ürügyül szolgál az indiai politikai fejlődés késleltetésére"[11].

Dr. Ambedkar így folytatta:

„Önök a brit uralom előtt érinthetetlenségük következtében rettenetes körülmények között éltek. Tett-e valamit a brit kormány annak érdekében, hogy véget vessen érinthetetlenségüknek? A brit uralom előtt a faluban nem húzhattak vizet. Biztosította az önök számára a brit kormány a kúthasználat jogát? A brit uralom előtt nem léphettek be a templomba. Ma talán beléphetnek? A brit uralom előtt nem léphettek be a rendőrség kötelékébe. Megengedi ezt ma a brit kormány? A brit uralom előtt nem engedték meg, hogy katonai szolgálatot teljesítsenek. Ma talán nyitva áll önök előtt ez a pálya? Uraim, egyik kérdésre sem tudnak igenlő választ adni. Azok, akiknek oly hosszú időn keresztül oly nagy hatalmuk volt, valamit csak tettek, ami hasznára válik az országnak. De kétségtelen, hogy az önök helyzetében alapjában nincs javulás. Ami önöket illeti, a brit kormány elfogadta az állapotokat úgy, amint azokat találta, és híven meg is őrizte azokat, akár az a kínai szabó, aki amikor mintaként egy öreg kabátot kapott, nagybüszkén megcsinálta pontos mását a szakadásokkal, foltokkal, mindenestől együtt. Az önök bajai továbbra is nyitott sebek maradtak, nem orvosolta azokat senki...

Senki sem szabadíthatja meg önöket bajaiktól, csak saját maguk, de önök sem tudják azokat megszüntetni, amíg politikai hatalom nincs a kezükben. Addig nem juthatnak politikai hatalomhoz, amíg a brit kormány olyan marad, amilyen. Csak egy szvaradzs-alkotmány által kaphatják meg a politikai hatalmat; enélkül nem válthatják meg népüket."

A kiközösítettek érdekei és felszabadításuk elkerülhetetlenül összekapcsolódik a közös nemzeti felszabadító mozgalommal.

A megnyomorító kasztrendszer nem szüntethető meg szónoklatokkal és vádbeszédekkel, hanem csakis a modern ipar és a demokrácia kifejlődése útján, amikor a régi kötöttségek helyébe új társadalmi kötelékek és a közös érdek lép. Marx szavaival:

„...a modern ipar fel fogja bomlasztani a hagyományos munkameg-

[11] Dr. B. R. Ambedkar. Presidential Address to the All-India Depressed Classes Congress, August, 1930. [A kiközösítettek összindiai kongresszusán elhangzott elnöki beszéd. 1930 augusztus.]

osztást, márpedig ezen alapulnak az indiai kasztok, India haladásának és hatalmának ezek a döntő kerékkötői"[12].

A népszámlálási jelentések már arról tanuskodnak, hogy Marx hetven év előtti jóslata kezd megvalósulni:

„A Dzsamsedpurhoz hasonló helyeken, ahol a munka modern feltételek közepette folyik, a különböző kasztokhoz és nemzetiségekhez tartozó emberek egymás mellett dolgoznak a szövőgyárakban, anélkül hogy szomszédaik kasztját illetően aggályaik lennének"[13].

Nem kétséges, hogy az érinthetetlenekre, kasztonkívüliekre vagy bejegyzett kasztokra, amint ma hivatalosan nevezik őket, nehezedő különleges kötöttségekből sok súlyos probléma adódott. Éppen ezek a különleges kötöttségek és sérelmek teremtették meg a fejlődési lehetőséget a Bejegyzett Kasztok Szövetsége számára, amely egyes vidékeken bizonyos fokú szervezett támogatásra talált. E problémákat azonban csak a munkásmozgalom és a demokrácia előretörése és az a harc oldhatja meg, amelyet a demokratikus nemzeti mozgalom folytat e kötöttségek megszüntetéséért, nempedig ezeknek a csoportoknak külön gazdasági és politikai mozgalma.

Ami a nyelvek különbözőségét és a híres „222 külön nyelvét" illeti, e nehézség mértéktelen eltúlzásában, és a járatlanok félrevezetésére szolgáló statisztikai adatok jellegében ismét az imperialista propaganda keze látható. Rendelkezésünkre állnak a különféle hatóságok különböző becslései, melyek szerint a nyelvek száma 16 és 300 között mozog. Már ezek a változatok is elárulják a becslések mögött megbúvó politikai érdeket. Az 1901-es népszámlálás 147 nyelvet számlált. Ha ezt a számot összehasonlítjuk az 1921-es népszámlálási adatokkal, amelyeket a Simon-jelentés használ fel, arra az érdekes eredményre jutunk, hogy amíg 1901 és 1921 között a lakosság száma 292 millióról 316 millióra emelkedett (anélkül, hogy újabb idegen népesség jött volna hozzá), a beszélt nyelvek száma 1901 és 1921 között 147-ről 222-re emelkedett (miközben India a legkevésbbé sem gyarapodott újabb, vagy többnyelvű területtel). Valóban csodálatos, mire képes az indiai nép: egy nemzedék alatt tömegesen hoz létre új nyelveket.

---

[12] Marx. Az indiai brit uralom eljövendő eredményei. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 332. old.

[13] Bihár-orisszai népszámlálási jelentés. 1921.

A részletesebb vizsgálat azonban még élesebb fényt vet a „222 külön nyelv" mítoszára, amely oly nagy benyomást gyakorolt az Indián kívüli közvéleményre[14]. Azt látjuk, hogy a „222 külön nyelv" közül nem kevesebb, mint 134 a „tibet-burmai alcsaládhoz" tartozik. Milyen jellegű „nyelvek" ezek? Erre nézve felvilágosítást ad a 103 indokínai nyelvről készített részletesebb jegyzék, amely 1909-ben jelent meg az „Imperial Gazetteer of India" 1. kötetében. (390—394. old.) Ez a 103 nyelvről szóló jegyzék feltünteti azt, hogy hányan beszélnek egyet-egyet ezek közül a „különböző nyelvek" közül. Például a következő számokat találjuk:

Nyelv	*A nyelvet beszélők száma*
Kabui	4
Andro	1
Kaszui	11
Bhranu	15
Aka	26
Tairong	12
Nora	2

Világos, hogy módosítanunk kell a nyelv tudományosan elfogadott fogalmát, amely szerint a nyelv az emberek közötti érintkezés eszköze, ha figyelembe vesszük az andro nyelvet, amelyet egy ember beszél. A nora, amelyet már sokkal nagyobb számban — ketten — beszélnek, még nagynehezen átcsúszik.

A részletes vizsgálat, amelynek fontossága abban rejlik, hogy leleplezi az effajta imperialista propagandát, megmutatja, 1) hogy az úgynevezett indokínai családba tartozó „nyelvek" száma 1901 és 1921 között 92-ről 145-re emelkedett; 2) hogy ezeket a „nyelveket" Indiában egyáltalában nem beszélik, hanem csakis kívüleső területeken, a Himalájában és a burma-kínai határon; 3) hogy ezek túlnyomórészt egyáltalában nem is nyelvek, hanem vagy igen jelentéktelen dialektusok, vagy törzsek nevei; 4) hogy a 103 e csoportba sorolt „nyelv" közül 17-et 100-nál kevesebb ember beszéli, 39-et kevesebb mint 1000, 65-öt kevesebb mint 10 000, 83-at kevesebb mint

[14] Kimerítőbb elemzést találunk a „Faked Indian Statistics as Imperialist Propaganda" [Meghamisított indiai statisztikák az imperialista propaganda szolgálatában] című cikkben (Labour Monthly. 1930 szeptember), amely részletesen tárgyalja a fent közölt tényeket.

50 000, 97-et kevesebb mint 200 000. Az egyetlen *nyelv* a csoportban a burmai.

Mindamellett ebből az anyagból megalkották a „222 külön nyelv" impozáns számát, amelyet minden imperialista programban, minden ujságban és parlamenti vitában előráncigálnak.

Az 1931-es népszámlálás azóta ezt a számot 203-ra csökkentette. Nyilvánvaló, hogy néhányan azok közül, akik egyedül, ketten, vagy négyen beszélték e nyelveket, sajnálatos módon meghaltak és így e meggondolatlan cselekedetükkel gyengítették az imperialisták ügyét az indiai önkormányzat ügyével szemben. Burma 1937-ben történt különválasztása Indiától valószínűleg még nagyobb halandóságot okoz, tekintve, hogy azoknak a nyelveknek a többsége (128), amelyekkel az indiai nép szétszakítottságát szokták bizonyítani, Burmához tartozik. Érdekes megjegyezni, hogy Burma különválasztása ügyének igazolására a soknyelvűség akadályát, amelyet főleg éppen Burma alapján állítottak fel, eltüntették és éppen ellenkezőleg azt állították, hogy Burmában a nyelv lényegében egységes. „Noha a tartományban 128 ősnyelv különböztethető meg — írja a Simon-jelentés (79. old.) — a lakosság közel héttizede — és ez az arány egyre nő — a burmai nyelvet beszéli, vagy pedig egy ezzel szorosan rokon nyelvet." Ilyen hajlékony az imperialista statisztika, ha politikai érdekekről van szó.

A közös indiai nyelv problémája a hindosztáni (az írásjelek szerint hindi vagy urdu) nyelv alapján már a megoldás felé halad. Ez a Kongresszus hivatalos nemzeti nyelve, amelyet az indiai nép többsége már beszél, vagy megért. „A hindu prédikátorok és a mohamedán moulvik[15] — jegyzi meg Gandhi[16] — hitszónoklataikat egész Indiában mindenütt hindi és urdu nyelven tartják és azokat még az írástudatlan tömegek is megértik." Ugyanígy az indiai hadseregben, ahol nincs hely a „222 külön nyelv" ostoba meséje számára, hindosztáni nyelven közlik a katonai parancsokat. Az a sokszor elterjedt felfogás, hogy állítólag az angol a közös nyelv, vagyis a *lingua franca* India számára — legenda. Egy évszázadnyi angol „nevelés" után a lakosságnak csupán egy százaléka tud angolul írni és olvasni (350 millióból 3,25 millió — 1931-es népszámlálás). Ezzel

---

[15] *Moulvi* — mohamedán pap. A mohamedán uralom idején ők jelentették az értelmiségi arisztokráciát Indiában, akárcsak a brahminok a régi hindu-Indiában. — *Szerk.*

[16] *Gandhi.* Speeches and Writings. [Beszédek és írások.] 398. old.

szemben a hindosztánit, különböző dialektusaival 120 millió ember beszéli és állandóan terjedőben van[17]. A nyelv problémája Indiában a gyakorlatban mintegy tizenkét vagy tizenhárom nyelv problémája („Indiában tizenkét fő nyelv van" — írja Sir Harcourt Butler a „Modern India" című műben. 1932. 8. old.), amelyek közül a kilenc északindiai nyelv rendkívül szoros kapcsolatban áll egymással. Még az 1921. évi népszámlálási jelentésnek is be kellett ismernie:

„Kétségtelen, hogy Észak- és Közép-India fő nyelveiben van bizonyos közös elem. Ennek következtében azok, akik az illető nyelveket beszélik, minden nagyobb tudatos nyelvi változtatás nélkül kölcsönösen meg tudják érteni egymást. Ez a közös alap India nagy részében már közeledést jelent a lingua francához"[18].

Becsületesebb lett volna, ha a Simon-jelentés ezt a részt idézi, ahelyett, hogy továbbra is tudatosan félrevezető képet terjesztett volna.

E speciális kérdéseket — melyeket rendszerint az indiai nép egysége vagy az önkormányzat gyors elérése állítólagos áthághatatlan akadályainak tüntetnek fel, és melyeket a nemzeti államvezetés meg fog oldani és meg kell hogy oldjon — csupán azért tárgyaltuk itt ilyen részletbemenően, hogy leleplezzük a rajtuk épült, összetákolt imperialista propagandát és figyelmeztessük az Indián kívüli demokratikus közvéleményt az efféle propaganda félrevezető voltára.

Hogy van-e indiai nemzet — olyan értelemben, hogy az indiai nép valódi egységet alkot-e az imperializmus elleni harcban, a függetlenségéért vívott harcban és a saját politikai jövője felépítésének jogáért vívott harcban — nem a statisztikusok hivatalaiban, vagy a parlamenti üléstermekben fog bebizonyosodni, vagy megdőlni. A tettek mezején fog bebizonyosodni — máris állandóan

---

[17] *Nehru.* India and the World. [India és a világ.] 188. old.

[18] Indiai népszámlálás. 1921. 1. köt. I. rész. 199. old.*

* Mulatságos, hogy mihelyt a brit kizsákmányolók az indiai piac kérdésével foglalkoznak, egyszerre könnyen megoldhatóvá válik a nyelvi nehézség, ami, ha politikai célokról van szó, olyan riasztó méreteket ölt:

„A nyelvi kérdéssel semmiesetre sem olyan lehetetlen megbirkózni, mint ahogy az a nagy számú nyelv mellett látszik." *(H. J. Felles.* The Indian Market: Hints to the British Exporter. [Az indiai piac: tanácsok a brit exportőrök számára.] The Times Trade and Engineering India Supplement, 1939 április.)

újabb és újabb bizonyítékot nyer — és az elmúlt negyedszázad tapasztalatainak birtokában állíthatjuk, hogy már eddig is bebizonyosodott. Mert a különféleség, vagyis az indiai nép soknemzetiségű jellegének problémái, nem mondanak ellent ennek az alapvető egységnek. Ezek olyan problémák, amelyeket csak maga az indiai nép tud és fog megoldani.

3. *Az indiai nemzeti öntudat kialakulása*

A legújabb korban az indiai nemzeti demokratikus öntudat létét már nem lehet kétségbevonni, bár a régi tagadó álláspont hangjai még hallhatók. Különös módon megfeledkezve a régebbi érvekről, amelyek még egy nemzedékkel ezelőtt olyan nyomatékosan tagadták az indiai nép jogát a nemzeti létre és Indiát egyszerűen azzal intézték el, hogy nem egyéb „földrajzi fogalom"-nál, az imperializmus körmönfontabb képviselői most általában a másik érveléssel élnek, azt hangoztatják, amennyiben van indiai nemzeti öntudat, — és annak létét kénytelenek elismerni — akkor ezt az imperializmus diadalmas eredményének kell tekinteni. Azt állítják, hogy az imperializmus hozta létre és ültette el a brit demokratikus eszmék magját Indiában. Sőt, a fejlődés velejáróját és következményét valami eleve szándékolt dolognak tüntetve fel, úgy tesznek, mintha a nemzeti öntudat kifejlesztése lett volna kezdettől fogva a brit uralom valódi célja.

„Az indiai nép politikailag gondolkodó része... szellemileg a mi gyermekünk. Azokat az eszméket szívta magába, melyeket mi állítottunk eléje és ezt javára kellene írnunk. A jelenlegi szellemi és erkölcsi megmozdulás Indiában nem vád munkánk ellen, hanem inkább annak gyümölcse"[19].

Tehát úgy tüntetik fel, hogy nem az indiai nép erősödő imperializmusellenes harca vezeti az indiai népet a nemzeti függetlenséghez, hanem az emberbarát imperialista urak jótékony munkálkodása. Ez az a kép, melyet a modern, kultúrált imperialista nyilatkozataival festeni akar a nyilvánosság előtt. Ma a magas hivatalos körök ugyanis ízléstelennek tartják és taktikailag nem kívánatosnak tekintik a nyilatkozatok régi típusát. (Ilyenfajta nyilatkozat volt például Joynson-Hicks híres kijelentése is: „mi nem az indiaiak iránti

[19] Montagu—Chelmsford-jelentés. 1918. 115. old.

jótékonyságból hódítottuk meg Indiát. Tudom, hogy a misszionáriusok gyűlésein azt mondják, hogy az indiaiak életszínvonalának emelése végett hódítottuk meg Indiát. Ez szemforgatás. Karddal hódítottuk meg Indiát és karddal fogjuk megtartani. Megtartjuk, mert a legjobb piac a brit áru számára." Hasonló Lord Rothermere kijelentése: „Számos tekintély becslése szerint Anglia létfontosságú kereskedelmének, bankügyleteinek valamint hajózásának 20 százaléka függ Indiával való kapcsolatunktól. India a Brit Birodalom tengelyszege. Ha elvesztjük Indiát, a Birodalom feltétlenül összeomlik — először gazdaságilag, aztán politikailag.")

Nem kétséges, hogy a hivatalos nyilatkozatok hangja az utóbbi időben megváltozott. De a kételkedőnek bocsássák meg, ha felteszi a kérdést, hogy a hangnem megváltozása nem inkább a fejlődő nemzeti mozgalom tükröződése volt-e, mint oka?

Semmi sem lehet veszélyesebb, mint ha ez az új hivatalos politikai irányvonal illúziókat ébresztene a rideg valóságot illetően és sikerülne lepleznie azt, hogy az imperialista vasmarok szorítása India körül tovább tart, vagy illúziókat ébresztene az imperializmus szándékait illetően, mely minden rendelkezésére álló eszközzel igyekszik fenntartani ezt a halálos szorítást, még a névleges függetlenség formái között is.

Az ilyenfajta érvelés gyakorlati jelentősége nyilvánvaló. A modern imperializmus e vállveregető bizonygatása, hogy az indiai nemzeti mozgalmat mint nevelt gyermekét szárnyai alá veszi, semmiesetre sem csupán egy letűnő hatalom ártatlan önámítása és magavigasztalása. Azt az elméletet, mely szerint az imperializmus jótékony hatású civilizáló rendszer, s célja, hogy az elmaradt népeket fejlődésükben segítse, nemzeti öntudatra és esetleg önkormányzatra nevelje (ez a „dekolonizáció" elmélete), eredetileg a MacDonaldhoz hasonló renegát szocialistákból és imperialista lakájokból álló iskola tákolta össze. MacDonald a későbbiek folyamán Indiában kifejtett terroruralmával és 60 000 indiai bebörtönzésével, akiknek az volt a bűnük, hogy demokratikus jogokat követeltek, megmutatta, mennyire megérti a gyakorlatban az imperializmus „civilizáló" küldetését. Ezt az elméletet az imperializmus képviselői nagyonis praktikus céllal alkották meg. A belőle levonható gyakorlati következtetés ugyanis ez volt: egy „józan" és „konstruktív" indiai nemzeti mozgalom nem fogja többé ellenségének tekinteni az imperializmust, fel fogja adni a nemzeti függetlenségért vívott harcot és azt fel fogja váltani az imperializmussal való megbéké-

léssel és együttműködéssel, és végső megoldásképpen még meg is tartja Indiát a névleges „függetlenség" fügefalevele mögött, mint szövetségest, mint közvetlen tagot a Brit „Államközösségben", vagy Birodalomban.

Megfelel az igazságnak, ha az indiai nemzeti mozgalmat a brit uralom hajtásának és eredményének tekintjük?

Egy bizonyos értelemben kétségtelenül igaz, csakhogy nem abban az értelemben, ahogyan azt az angol imperialisták szeretnék.

A japán támadók Kínában, ha akarnák, kétségtelenül állíthatnák, hogy támadásuk és agressziójuk hozzájárult a kínai nép nemzeti egységének kikovácsolódásához. És ez az állítás objektíve helyes lenne.

Ugyanígy, tekintve, hogy a modern indiai nemzeti mozgalom az imperializmus elleni harcban keletkezett és fejlődött ki, az imperializmus magának tulajdoníthatja az érdemet, hogy ő annak előfeltétele és kiindulópontja volt, éppen úgy, ahogyan Oroszországban a cárizmus volt a munkásosztály győzelmének kiindulópontja, vagy ahogy I. Károly uralkodása volt Cromwell hatalomrajutásának előfeltétele.

A modern imperialista szépítgetők azonban nem így gondolják a dolgot. Ők azt akarják kimutatni, hogy a brit uralom pozitív eredményei India politikai egyesítésén és a modern központosított közigazgatás megteremtésén túl (e téren szilárd talajon állnak), a brit jogi és kulturális intézmények rákényszerítésével, valamint az „angolos" oktatás megszervezésével — amely az egyáltalán valamiféle oktatásban részesülő elenyésző kisebbség egyetlen nevelési lehetősége volt — elkerülhetetlenül elhintették az indiai nemzeti mozgalom magját és elültették a művelt osztályban a parlamentáris kormányzat és a demokratikus szabadság angol eszméit. „Az angol történelem megtanította, hogyan kell fokozatosan megszerezni a népi szabadságjogokat, az angol politikai gondolat pedig, amint az Burke-nél és Millnél kifejezésre jutott, megerősítette a tanultakat. A művelt indiaiak előtt, akik értelmileg rendkívül fogékonyak és könnyen lelkesednek, új világ tárult fel"[20].

Mennyi az igazság ebben az állításban?

Az újkor demokratikus forradalma, amely számos országban, köztük, mint egyik legkorábbi hazájában, Angliában is kibonta-

[20] *L. F. Rushbrook Williams.* What about India? [Mi a helyzet Indiával?] 1938. 105. old.

kozott, nem Anglia külon szabadalma. Az sem áll, hogy valamely országban idegen uralom szükséges ahhoz, hogy elhintse a demokratikus forradalom magját. Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat, és még inkább a nagy francia forradalom, a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek hirdetésével sokkal inkább voltak a XIX. század demokratikus mozgalmának ösztönzői, mint az elöregedő angol parlamentáris-monarchikus kompromisszum. A XX. században az 1905-ös és 1917-es orosz forradalmak játszottak ennek megfelelő szerepet. Ezek a forradalmak kiindulópontok voltak, jelezték a népek ébredését és különösen Ázsia és az összes gyarmati ország elnyomott népeinek öntudatraébredését, amelyek most már nemzeti szabadságot követeltek.

A fejlődés egyes szakaszai bizonyítják, hogy az indiai nép ébredezése ezekkel a világeseményekkel összhangban fejlődött. Érdemes felidéznünk, hogy Ram Mohan Roj, aki a XIX. század első felében az indiai nemzeti mozgalom nagy kezdeményezője volt, mikor 1830-ban Angliába utazott, ragaszkodott ahhoz, hogy francia hajón utazzék. Ezzel is kifejezésre akarta juttatni lelkesedését a francia forradalom eszméje iránt. A Nemzeti Kongresszus, amely eredetileg hivatalos sugalmazásra jött létre azzal a céllal, hogy eszköz legyen az erősödő népi mozgalommal szemben és biztosíték a brit uralom védelmében, húsz éven át aludt és csak az 1905-öt követő nagy népi megmozdulások és forrongások ébresztették fel szenderegéséből. Amikor a forradalmi hullám lecsendesedett, ismét békés lojális mérsékeltségbe süppedt, de 1917 után, az egész világ haladó mozgalmával egyidejűleg, mégegyszer, az előzőnél hatalmasabb erővel tört előre.

Az az elképzelés, hogy India Anglia közvetítése nélkül nem tudott volna résztvenni e világáramlatokban, vagy nem tudott volna odáig fejlődni, hogy harcot indítson a nemzeti és demokratikus szabadságért, ostoba önelégültség jele. Éppen ellenkezőleg, Kína példája mutatja, mennyivel erőteljesebben tud előretörni és tért hódítani a nemzeti demokratikus mozgalom ott, ahol az imperializmus előzőleg nem tudta uralmát teljesen kiépíteni és ahol a nemzeti demokratikus felszabadító mozgalomnak állandó harcot kellett vívnia az imperialista agresszió és behatolás által emelt akadályok ellen.

Vajjon azért bontakozott ki az indiai nemzeti mozgalom, mert India művelt osztályát mesterei megtanították Burke, Mill és Macaulay olvasására és megtanították gyönyörködni Gladstone és

Bright parlamenti szónoklataiban? Mindenesetre így szól az ismert mese. A mese túlságosan egyszerű és értéke egyenlő azzal a legendával, amely a mai Franciaországot Napoleon akaratából származtatja, vagy amelyben a katolikus egyház a protestantizmus keletkezését Luther egyéni sajátosságaival magyarázza. Az indiai nemzeti mozgalom a társadalmi feltételekből, az imperializmus feltételeiből és kizsákmányolási rendszeréből és azokból a társadalmi és gazdasági viszonyokból eredt, melyek az indiai társadalomban ezen kizsákmányolás feltételei közepette kialakultak; az indiai burzsoázia kialakulása és fokozódó versenye az uralkodó brit burzsoáziával szemben elkerülhetetlen volt, bármilyen volt is a nevelési rendszer; és ha az indiai burzsoázia kizárólag a szanszkrit védákon nevelkedett volna, szerzetesi szigorral elzárva minden más gondolatáramlattól, bizonyára a szanszkrit védákban is megtalálta volna harcához az ösztönző eszméket és jelszavakat.

Amikor Macaulay az imperializmus megbízásából Indiára tukmálta az angol nevelési rendszert és legyőzte az orientalistákat, célja nem az indiai nemzeti öntudat felébresztése, hanem gyökeres kiirtása volt. Ugyanaz a szellem hatotta át, mint a régi orosz birodalomban meghódított nemzetiségekkel szemben alkalmazott cári oroszosító módszereket. Macaulay célja az volt, hogy felneveljen egy réteget, amely engedelmesen végrehajtja az angolok akaratát és amely népével minden kapcsolatot megszakít. Mi sem állt tőle távolabb, mint az a gondolat, hogy a demokrácia magját ültesse el. Nézetei e kérdésben igen határozottak voltak. Macaulay volt az, aki kijelentette: „Tudjuk, hogy Indiának nem lehet szabad kormánya. De megkaphatja azt, ami ezután a legjobb: az erős, pártatlan önkényuralmat." Ugyanakkor a brit imperialista közigazgatás eredményesebbé tétele érdekében Indiára varrt nevelési rendszer utat nyitott az angol demokratikus és népi eszmék és harcok hatalmas beáramlásának, a miltonoknak, shelley-knek és byronoknak — akik a zsarnokság ugyanolyan fajtája, sőt némelykor az uralkodó osztály oligarchiájának ugyanazon alakjai, a pittek, hastingsek és wellingtonok ellen harcoltak, akik Indiát leigázták és kizsákmányolták. Ez a tény az egész imperialista rendszer jellegzetes ellentmondásai közé tartozik, mely rendszert egy olyan ország uralkodó osztályai tartották fenn, amelynek népe ugyanakkor maga is szabadságra tört. Az ellentmondást azonban akkor nem látták előre. Az imperialisták későbbi nemzedékei azóta is

folyvást ezt fájlalják[21] és minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy az Indiába kerülő könyvek fokozott cenzúrájával elhárítsák a következményeket.

Nem szükséges az indiai brit uralom történeti jelentőségét és eredményeit, legyenek azok jók, vagy rosszak, kisebbíteni és nincs rá szükség, hogy lekicsinyeljük a brit uralom részét — bár ez akaratlan és nem tudatos volt — azoknak az erőknek a létrehozásában, amelyek az indiai nemzetet kiformálták. Marx rámutatott — ezeket a részleteket már idéztük (IV. fejezet 4. pont) — mi volt ennek az eredménynek két fő eleme, aminek következtében az indiai brit uralom, bár „a leghitványabb érdekek" vezették, India fejlődésében „a történelem öntudatlan eszközé"-nek szerepét töltötte be.

Az indiai brit hódítás és kizsákmányolás első és legfontosabb eredménye a negatív jellegű eredmény, vagyis a brit uralom romboló szerepe volt — a régi indiai társadalmi rend alapjainak könyörtelen lerombolása. E rombolás minden további haladás szükséges előfeltétele volt. Nem következik azonban ebből szükségszerűen, hogy ez a brit hódítás nélkül lehetetlen lett volna. Ellenkezőleg, okunk van arra következtetni, hogy a brit hódítás idején felbomlóban lévő régi indiai társadalmat saját belső fejlődése következményeképpen a polgári forradalom első szakaszának kezdetei rázkódtatták meg. Ebben a zavaros, átmeneti időszakban rontott Indiára a már érett angol burzsoá forradalom és meg is tudta alapozni uralmát. A történelmi események azt hozták magukkal, hogy ez a rombolás a brit uralom teljesítménye volt.

A brit uralom második, kevésbbé következetesen végrehajtott tette az új rend anyagi alapjának lefektetése volt: az országot politikailag egyesítette, Indiát bekapcsolta a világpiacba, létrehozta a modern közlekedést és híradószolgálatot, elsősorban a vasutat és távírórendszert, ezt követően megteremtette a modern ipar kezdeteit és kiképezte a szükséges közigazgatási és tudományos képzettséggel bíró személyzetet.

Ezek az eredmények önmagukban nem hozhatták meg az indiai néptömegek számára sem a felszabadulást, sem viszonyaik meg-

[21] „E könyv szerzője figyelmesen tanulmányozta mindazon intézkedések folyamatát és következményeit, melyekkel a brit kormány Indiában a nyugati nevelést elősegítette. Az egész nem más, mint hibás politikai számítások sorozata." *(Sir Alfred Lyall.* Introduction to Valentine Chirol's „Indian Unrest." [Bevezetés Valentine Chirol „A lázongó India" című művéhez.] 1910. 13. old.)

javulását. Csak az anyagi előfeltételeket rakták le mindkettőhöz. De „tett-e a burzsoázia valaha ennél többet? Hozott-e létre valaha haladást anélkül, hogy egyéneket és népeket ne vonszolt volna véren és szennyen, nyomoron és megaláztatáson át?"[22]

A harmadik, még hátralévő lépést, amelynek következtében az indiai nép új erőkre fog szert tenni, melyeket saját érdekében fog megszervezni — mint Marx állította — csak az indiai nép maga teheti meg, harcban az imperializmus ellen, erejét fejlesztve ahhoz, hogy az „angol igát teljesen lerázza". Ez az indiai nemzeti felszabadító mozgalom történelmi feladata. Célja a nemzeti felszabadulás, amely az első lépés az indiai társadalmi felszabadulás felé.

Az 1857-es felkelés jellegében és vezetésében lényegileg a régi konzervatív és feudális erők és trónfosztott hatalmak lázadása volt régi jogaik és kiváltságaik visszaszerzéséért, melyeket veszni láttak. A felkelés e reakciós jellege megakadályozta a nagyobb arányú népi támogatást és bukásra ítélte a lázadást. Mindamellett a felkelés még így is feltárta a tömegek felszín alatt lappangó mélységes elégedetlenségét és az uralkodó britekben nyugtalanságot és nagy riadalmat keltett, mely ezután állandósult. „Egész India szakadatlanul bukásunkra vár — irta már a megelőző időszakban Lord Metcafe, aki 1835—1836-ban főkormányzó volt. — Az emberek mindenütt örülnének, vagy legalább is azt képzelik, hogy örülnének pusztulásunknak. És nem kevés azoknak a száma, akik ezt minden rendelkezésükre álló eszközzel elősegítenék"[23]. 1857 után a brit politika és a brit uralom jellege átalakult. Ettől kezdve a brit politika súlypontját az indiai reakció megnyerésére helyezte azzal a céllal, hogy megszerezze támogatását a tömegek ellen. Ugyanakkor viszonya az új, haladó erőkhöz, melyek a megszülető indiai burzsoáziát képviselték, a régebbi szívélyes közelséggel szemben hideggé és gyanakvóvá, sőt ellenségessé vált. Ezt az ellenséges viszonyt csak azok a kísérletei enyhítették, hogy itt is átmeneti érdekszövetségeket kössön a néptömegek ellen. Hirtelen beszüntették az indiai fejedelemségek Brit-Indiába való bekebelezését. A megmaradt fejedelmeket meghagyták bábhatalmuk birtokában, mindenben támogatták őket mint szövetséges „szuverén"

---

[22] Marx. Az indiai brit uralom eljovendő eredményei. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 332. old

[23] Papers and Korrespondence. [Iratok és levelezés.] 116. old. Idézve *J. L. Morison* „Lawrence of Lucknow" című művében. 55. old.

uralkodókat, akiknek most tökéletesen parazita szerepe fenntartotta, sőt elmélyítette, az elfajult feudális elnyomás és rossz kormányzat minden formáját. India politikai térképe ennek következtében az apró fejedelemségek és szétforgácsolt közigazgatási területek értelmetlen szövevényévé vált. Az utóbbi időkben ezeket a fejedelmeket, akik most kivétel nélkül imperialista uraik teljesen korrupt eszközei, az alkotmányjogi fejlődés előterébe állították a nemzeti függetlenség erői ellensúlyozására. Letértek a társadalmi reformok útjáról és ehelyett mind nyiltabban, buzgón támogatták a különböző reakciós vallási maradványokat és szokásokat (e későbbi időszakban az 1891-es házasságkötési nagykorúsági törvény volt az egyetlen kivétel). A királynő 1858-as proklamációja, miközben hangzatosan biztosította az indiaiak és angolok közötti egyenjogúságot (erre vonatkozóan a következő alkirály, Lord Lytton őszintén kijelentette, hogy „e követeléseknek és várakozásoknak sohasem lehet és sohasem fognak eleget tenni" — lásd XIV. fejezet 2. pont), nyomatékosan hangsúlyozta a kormánynak azt az elhatározását, hogy „nem avatkozik vallási és egyházi kérdésekbe" és megígérte az indiai társadalom konzervatív erőinek, hogy „figyelembe fogja venni India régi jogait és szokásait". Az 1876-os királyi címről szóló törvényéről, mellyel a királynőt a következő évben India császárává kiáltották ki, Lord Lytton alkirály kijelentette, hogy „új politika" kezdetét jelenti, „aminek következtében az angol korona ezentúl magáévá teszi egy erőteljes bennszülött arisztokrácia reményeit, vágyait, szimpátiáit és érdekeit". Ettől az időtől kezdve mind behatóbban kezdték tanulmányozni azokat a módszereket, melyek segítségével a hindukat és muzulmánokat kijátszhatják egymás ellen, valamint a vallási ellentétek egyéb formáit, míg a felekezeti választói listák modern technikája segítségével sikerült ezt a kérdést az indiai politika előterébe állítani.

Párhuzamosan az angol és a világkapitalizmus általános jellegének megváltozásával — aminek folytán a kapitalizmus kezdeti felfelé ívelő haladó szakasza után egyre reakciósabb és hanyatlóbb lett és végül az imperializmus szakaszában teljesen rothadttá vált — az indiai brit uralom jellegében is megfelelő változás ment végbe. A modern imperializmus, vagyis a rothadó kapitalizmus végső szakaszába való fejlődéssel ez a reakciós szerep különösen előtérbe került.

Ezzel egyidejűleg a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben az indiai társadalomban új erők fejlődtek ki. A XIX. század második felében megjelent az indiai burzsoázia. 1853-ban Bombay-ban megindult az első sikeresen működő pamutszövőde. 1880-ban 156 szövőde működött 44 000 munkással; 1900-ban 193 szövőde 161 000 munkással. Az új pamuttextilipart, amelynek súlyos nehézségekkel kellett megbirkóznia, kezdettől főleg indiaiak finanszírozták és ellenőrizték. Ugyanakkor megjelent az új művelt középosztály, amely Angliában kapta kiképzését: ügyvédek, orvosok, tanárok és közigazgatási tisztviselők, akik a XIX. század polgári demokratikus elveit vallották. Ezek a kezdetek mind a kapitalista ipart, mind az új, elnyugatiasított értelmiséget illetően aránylag gyengék voltak. Olyan új osztály volt mégis megjelenőben, amelynek a brit burzsoáziában elkerülhetetlenül az őt háttérbe szorító versenytársat és fejlődésének akadályát kellett látnia. Ez tette hivatottá arra, hogy elsőízben megfogalmazza az indiai nemzeti követeléseket.

Az új indiai és a brit burzsoázia közötti mélyreható gazdasági ellentétek már akkor felszínre kerültek, amikor a kormány 1882-ben, a lancashire-i gyárosok követelésének megfelelően, az indiai ipar háttérbeszorítására eltörölte az Indiába importált pamutárut sujtó összes vámokat. Három évvel később megalakult az Indiai Nemzeti Kongresszus.

Végül a parasztság növekvő elszegényedése és elkeseredettsége a XIX. század második felében, de különösen annak három utolsó évtizedében a fokozódó angol tőkés előnyomulás következtében komoly arányokat kezdett ölteni és tömeglázongásokban kezdett megnyilvánulni. Már említettük, hogy a XIX. század első felében hét éhínség pusztított, mely hozzávetőlegesen 1,5 millió áldozatot szedett, a XIX. század második felében 24 éhínség, hozzávetőlegesen 28,5 millió halálesettel és hogy a 24 éhínség közül 18 a XIX. század utolsó negyedében tört ki. (V. fejezet 128. old.) Az 1875. évi dekáni parasztfelkelések a növekvő nyugtalanság figyelmeztető jelei voltak és a kormány aggodalmát mutatta az a tény, hogy 1875-ben bizottságot nevezett ki a dekáni zavargások kivizsgálására, amely behatóan foglalkozott az egész mezőgazdasági helyzettel és a zavargásokra vezető okokkal, majd 1878-ban kinevezték az éhínségvizsgáló bizottságot.

Tehát az indiai nemzeti mozgalom megindulásának feltételei, amelyek az évszázad első háromnegyedében még nem léteztek, a XIX. század utolsó negyedében már kialakultak.

4. A Nemzeti Kongresszus megalakulása

Az Indiai Nemzeti Kongresszus, az indiai nemzeti mozgalom első és sok évtizeden át vezető szerve, 1885-ben alakult meg.

A Nemzeti Kongresszus megalakulásának történetét gyakran használták fel annak az állításnak a bizonyítására, hogy a brit imperializmus volt az indiai nemzeti mozgalom gyámja. Valójában azonban eredetének története és a további működése közötti ellentmondás éles világossággal megmutatja az indiai nemzeti mozgalom erőinek nagyságát, valamint az imperializmus elleni harc elkerülhetetlen fokozódását.

Tudott dolog, hogy a Nemzeti Kongresszus, bár az előző fejlemények és az indiai középosztály kezdődő aktivitása alapján, de szervezetileg egy angol kezdeményezésére és vezetésével jött létre. Sőt mi több, — ami kevésbbé általánosan ismert tény — a Nemzeti Kongresszus valójában egyenesen a brit kormánypolitika kezdeményezésére és irányításával az alkirállyal együtt titkosan előre elkészített terv alapján született meg, azzal a céllal, hogy fegyverül szolgáljon a brit uralom biztosítására a növekvő népi forrongásokkal és angolellenes hangulattal szemben.

De alighogy hivatalosan jóváhagyták egy nemzeti szervezet törvényes létét, bármennyire korlátozottnak is szánták eredetileg ezt a szervezetet — szükségképpen máris a nemzeti érzés gyujtópontjává kezdett válni. A nemzeti jelleg, jóllehet eleinte nagyon korlátolt és óvatos formában, már az első évektől kezdve kezdte háttérbe szorítani a lojális jelleget. Néhány év múlva a kormány már gyanakodva és ellenségesen tekintett rá, a „lázadás" központját látta benne. A nemzeti tömegmozgalom ezután következő fejlődése már az 1914-es háború előtti első előkészítő szakaszban is, de á következő időszakban ennél határozottabban, a Nemzeti Kongresszust a kiterjedt tömegharcok mezejére ragadta, melyek a teljes nemzeti függetlenség kivívását tűzték ki célul. A kormány ekkor a Nemzeti Kongresszust illegálisnak nyilvánította és igyekezett működését elfojtani. Ilymódon a Nemzeti Kongresszus egy egész történelmi időszakon át, a mozgalom végső behódolásáig, a Mountbat-

ten-egyezmény megkötéséig a nemzeti mozgalom szervezett millióinak középpontja lett.

Ez a történelmi fejlődés, mely meghiúsította az imperializmus minden eredeti célkitűzését, a nemzeti mozgalom erőinek hatalmas haladásáról tanúskodik. Bebizonyította, hogy lehetetlen ezeket az erőket abba a szűk mederbe szorítani, amelyet az imperializmus igyekezett számukra kijelölni.

Az indiai nemzeti mozgalom megindulását rendszerint a Nemzeti Kongresszus 1885-ben történt alapítására vezetik vissza. Valójában azonban a mozgalom előzményeit megtaláljuk már az előző félévszázadban[24]. Már utaltunk arra a reformmozgalomra, amely az 1828-ban megalakult Brahmo Szamadzs-ban jutott kifejezésre, 1843-ban Bengálban megalakították a Britindiai Társaságot, amely arra törekedett, hogy „biztosítsa alattvaló társaink valamennyi osztályának jólétét, kiterjessze igazságos jogait és elősegítse érdekeit". Ez a társaság 1851-ben beolvadt a Britindiai Szövetségbe, amely a következő évben beadvánnyal fordult az angol parlamenthez. Ebben „kénytelenek megállapítani, hogy kapcsolatuk Nagybritanniával nem volt olyan hasznos számukra, mint ahogy azt joggal elvárhatták volna". Előadják sérelmeiket az adórendszerrel, az ipari fejlődés elfojtásával, a közoktatással és a magasabb közigazgatási funkciók elzárásával kapcsolatban, továbbá „népi jelleggel bíró" törvényhozó testületet követelnek, amely „bizonyos tekintetben képviselni tudja a nép érzéseit". Ezek az első egyesülések még főleg a földbirtokosok érdekeivel voltak szorosan összekapcsolva és valóban a különböző szervezetek összeolvadásából megszületett Britindiai Szövetség magában foglalta a Bengáli Földbirtokosok Társaságát is. Az Indiai Szövetség, melyet 1875-ben Szurendra Nath Banerdzsi alapított, az első szervezet volt, amely a nagybirtokosok uralmával szembenálló művelt középosztályt képviselte. India különböző részeiben megalakultak a két társaság, a reakciósabb Britindiai Szövetség és a haladóbb Indiai Szövetség szervezetei. A kalkuttai Indiai Szövetség 1883-ban egybehívta az első Összindiai Nemzeti Konferenciát, amelyen Bengál, Madrasz, Bombay és az Egyesült Tartományok képviselői vettek részt. Az 1883. évi nemzeti konferencián Ananda Mohan Bosze elnökölt, aki később,

[24] A nemzeti mozgalom előzményeit és kezdeti szakaszait kimerítőbben tárgyalja *C. F. Andrews—G. Mookerdzsi* „The Rise and Growth of the Congress in India" [A Kongresszus megalakulása és növekedése Indiában] című 1938-ban megjelent műve.

1898-ban a Nemzeti Kongresszus elnöke lett. Megnyitó beszédében kijelentette, hogy a konferencia az első állomás a nemzeti parlament felé. Tehát az Indiai Nemzeti Kongresszus eszméje már kialakult és az indiai képviselők kezdeményezése és tevékenysége érlelte ezt az eszmét, amikor a kormány beleavatkozott, hogy magához vegye a vezetést. A kormány nem hozott létre előzmény és gyökér nélküli mozgalmat. A kormány közbelépett, hogy kezébe vegye az amúgyis keletkezőben levő mozgalom vezetését, amelynek kibontakozását elkerülhetetlennek látta.

A Nemzeti Kongresszus megalapítása a kormány szempontjából kísérlet volt a fenyegető forradalom meghiúsítására, vagy inkább megelőzésére. Ezt már a rendelkezésünkre álló okiratok és emlékiratok is bizonyítják, bár a tények teljesebb bemutatásával várnunk kell, amíg megnyitják a még titkos, és valószínűleg a rendszer megváltozásáig úgy is maradó, levéltárakat.

A Nemzeti Kongresszus hivatalos alapítója A. O. Hume volt, egy angol közigazgatási tisztviselő, aki 1882-ig állt a kormány szolgálatában. Ekkor visszavonult és hozzáfogott a Kongresszus megalapításának munkájához. Hume hivatalos minőségében hatalmas mennyiségű titkosrendőri jelentéshez jutott, amely a nép elégedetlenségének fokozódását és a földalatti konspiratív szervezkedés terjedését mutatta. A hetvenes évek a nagy éhínségek és nyomor időszaka volt és a növekvő elégedetlenség a dekáni parasztlázadásokban jutott kifejezésre. Az 1877-es borzalmas éhínség egybeesett a költséges udvari ünnepséggel, melyen Viktória királynőt India császárnőjévé kiáltották ki, valamint a második afgán háborúval. A zavargásokat elnyomták. Az 1878-ban hozott törvény az indiai sajtóról megszüntette a sajtószabadságot. A következő évben életbeléptetett fegyverviselési tilalom a falusi lakosságot még a vadállatokkal szembeni védekezés lehetőségétől is megfosztotta. Korlátozták a gyülekezési jogot. Hume életrajzírója a következőket írja:

„E megtorló intézkedések, amelyek balul ütöttek ki és amelyeket a rendőri elnyomás cári módszereivel egyesítettek, Indiát Lord Lytton alatt közelvitték a forradalom kitöréséhez. Hume és indiai tanácsadói éppen idejében jutottak arra a gondolatra, hogy beavatkozzanak"[25].

[25] *Sir William Wedderburn.* Allan Octavian Hume, Father of the Indian National Congress. [Allan Octavian Hume, az Indiai Nemzeti Kongresszus atyja.] 1913. 101. old.

Sir William Wedderburn a továbbiak folyamán kifejti a beavatkozás célját:

„Lord Lytton alkirályságának vége felé, vagyis 1878 és 1879 táján Hume arra a meggyőződésre jutott, hogy a növekvő zavargások ellensúlyozására határozott intézkedésre van szükség. Az ország különböző részeiben élő jóakaratú emberek figyelmeztették a veszélyre, amely a tömegek gazdasági természetű bajai és az értelmiség elidegenedése következtében a kormányt és India jövendő jólétét fenyegeti"[26].

A Kongresszus alapítását megelőző elnyomó intézkedések hivatalos jóváhagyás alapján történtek. A két eljárás nem mondott egymásnak ellent, hanem egymást kiegészítette. Csak amikor már leverték a potenciális forradalmi mozgalmat, akkor tartották idejénvalónak mint következő lépést, a „zavargások ellensúlyozására" egy törvényes mozgalom megalakítását, kezes vezetőséggel az élen. Az elnyomás és kibékülés e kettős vagy egymást felváltó módszere — vagyis, hogy a hajlíthatatlan harcosokat igyekeznek leverni és szövetséget kötnek a „lojális" mérsékelt elemekkel — az imperialista kormányzat jólismert módszere, amelyet a következő időszakban ismételten alkalmaztak.

Miféle tapasztalatok késztették Hume-ot a következő megállapításra: „sem akkor, sem most nem merült fel bennem a kétség leghalványabb árnyéka sem az iránt, hogy akkor valóban a legszörnyűbb forradalom végső veszélye fenyegetett bennünket". Célszerű, ha a bizonyítékokat úgy ismertetjük, ahogy azt ő maga az iratai között talált egyik memorandumában saját szavaival kifejezte (a memorandum szöveg szerinti részeit úgy közöljük, amint azt Hume életrajzírója, Sir William Wedderburn idézi, a többi részt úgy, ahogy Sir William Wedderburn azokat összefoglalta:

„«Abban az időben, mintegy tizenöt évvel Lord Lytton távozása előtt, a bizonyítékok arra a meggyőződésre késztettek, hogy szörnyű lázadás közvetlen veszélye fenyeget. Hét nagy kötetet mutattak nekem (ezek Burmát, Aszamát és néhány kisebb területet kivéve megfeleltek az ország egy bizonyosfajta felosztásának), mely nagyszámú bejegyzést tartalmazott, hazai nyelveken írt különféle jelentések és közlemények hosszabb vagy rövidebb angolnyelvű kivonatait vagy fordításait, melyek elrendezésük szerint megfeleltek a kerületeknek, alkerületeknek, valamint az ezekhez

[26] Ugyanott, 50. old.

tartozó városoknak, községeknek és falvaknak. A bejegyzések száma rendkívül nagy volt. Akkor azt mondták, hogy több mint 30 000 különböző jelentéstevő közleményét tartalmazza.» Sok bejegyzés a legalsó rétegekhez tartozókkal folytatott beszélgetésekről számolt be, «melyek mind azt mutatták, hogy ezeket a szegény embereket a helyzet reménytelenségének tudata tölti el, hogy mind meg vannak győződve arról, hogy éhen fognak veszni és hogy mindnyájan tenni akarnak *valamit.* Valamilyen tettre készültek egymást támogatva, *és ez a valami erőszakot jelentett.*» Számtalan bejegyzés a régi kardok, dárdák és kováspuskák elrejtéséről szólt, amelyeket készenlétbe helyeztek arra az esetre, ha szükség lesz rájuk. A bejegyzések azt nem tételezték fel, hogy ebben a kezdeti stádiumban rögtön egy kormányunk elleni felkelés, vagy egyáltalában a szó igazi értelmében vett felkelés fog kitörni. Úgy vélekedtek, hogy hirtelen, heves kitörésekben elszigetelt bűncselekményeket fognak elkövetni, népszerűtlen egyéneket gyilkolnak le, bankárokat rabolnak ki és üzleteket fosztanak ki. «A legalsó, úgyszólván éhező rétegek állapotát figyelembevéve úgy vélték, hogy az első bűncselekmények jelt fognak adni száz meg száz más hasonló elkövetésére, az általános törvénytelenség eluralkodására, s ez majd meg fogja bénítani a hatóságokat és a tisztes rétegeket. Úgy gondolták, hogy a kis bandák lassan mindenütt nagy bandákká fognak egyesülni, mint ahogy a vízcseppek összefolynak a falevélen. Ahány rosszhajlamú ember van az országban, az mind csatlakozni fog a bandákhoz és amikor ezek már félelmetes arányokat öltöttek, akkor néhányan a művelt osztályokból, akik akkor éppen, talán ok nélkül, a kormánnyal szemben keserűséget éreznek, hamarosan csatlakozni fognak a mozgalomhoz, helyenként kezükbe veszik a vezetést, egységbe kovácsolják a lázadást és mint nemzeti felkelést irányítják»"[27].

Hume 1885 elején érintkezésbe lépett Lord Dufferin alkirállyal, aki tapasztalt politikus volt, és feltárta előtte a helyzetet. E megbeszélés folyamán Szimlában, az imperializmus főhadiszállásán, agyalták ki az Indiai Nemzeti Kongresszus tervét. A Kongresszus első elnöke W. C. Bonnerdzsi, így hozta nyilvánosságra véleményét a Kongresszus alapításáról:

„Talán sokak számára újdonság, hogy a Nemzeti Kongresszus megszületése és további munkája valójában Dufferin és Ava márkijának műve, aki akkor India főkormányzója volt. A. O. Hume-nak 1884-ben az az ötlete támadt, hogy az ország szempontjából igen hasznos lenne, ha a vezető politikusokat évente egyszer össze lehetne hívni, hogy megtárgyalják a szociális kérdéseket és baráti kapcsolatot tartsanak fenn. Azt nem óhajtotta, hogy e megbeszéléseken politikai kérdések is szerepeljenek...

[27] Ugyanott, 80—81. old.

Lord Dufferint nagyon érdekelte a dolog és miután egy ideig gondolkodott rajta, magához hivatta Mr. Hume-ot és közölte vele, hogy véleménye szerint Mr. Hume tervének nincs sok értelme. Azt mondta, ebben az országban nincsen olyan csoport, amely olyan szerepet töltene be, mint Őfelsége ellenzéke Angliában. Az ő érdekeik és az alattvalók érdeke szempontjából igen kívánatos lenne, ha az indiai politikusok évente összejönnének és rámutatnának a kormány előtt, hol vannak hiányok a közigazgatásban és hogyan lehetne ezeken javítani. Hozzáfűzte, hogy az ilyen, az ő javaslata szerint megalakult gyűlés elnöke ne a helyi kormányzó legyen, mivel annak jelenlétében az emberek esetleg nem szívesen közlik gondolataikat. Hume-ot meggyőzték Lord Dufferin érvei és amikor a két tervezetet, a sajátját és Lord Dufferinét Kalkuttában, Bombay-ban, Madraszban és az ország többi részében a vezető politikusok elé terjesztette, ezek elfogadták Lord Dufferin tervezetét és hozzáláttak megvalósításához. Lord Dufferin közölte Hume-mal kikötését, hogy addig ne hozzák nyilvánosságra a nevét, amíg az országban tartózkodik"[28].

A liberális imperializmus hagyományos politikája itt világosan kifejezésre jut. A fiatal nemzeti mozgalom ez eseményét a későbbi történészek is leírják, mégpedig hasonló szavakkal:

„A Kongresszust közvetlenül megelőző évek az 1857 óta eltelt esztendők között a legveszedelmesebbek voltak. Az angol hivatalnokok közül Hume volt az, aki látta a fenyegető szerencsétlenséget és igyekezett elejét venni... Elment Szimlába és megérttette a kormánnyal, hogy a helyzet majdnem reménytelenné vált. Az új alkirályt, aki ragyogó államférfiú volt, valószínűleg ez a látogatás ébresztette a helyzet komolyságának tudatára és késztette arra, hogy Hume-ot a Kongresszus megalapítására ösztönözze. Az idő teljesen megérett ezen összindiai mozgalom számára. Az agrárforradalom helyett, amely elnyerte volna a művelt rétegek rokonszenvét és támogatását, a feltörekvő osztályok számára nemzeti platformot adott, amelynek alapján megteremthetik az új Indiát. Végeredményben helyes volt megakadályozni, hogy az erőszakon alapuló forradalmi helyzet ismét bekövetkezhessék"[29].

Láthatjuk, hogy a Nemzeti Kongresszus hivatalos szerepét, azt, hogy az „erőszakon alapuló forradalmi helyzet"-tel szembenállók szerve legyen, a legkevésbbé sem Gandhi határozta meg, hanem már az indulásnál az imperializmus osztotta ki rá.

---

[28] *W. C. Bonnerdzsi.* Introduction to Indian Politics. [Bevezetés az indiai politikába.] 1898.

[29] *Andrews—Mookerdzsi.* The Rise and Growth of the Congress in India. 128—129. old.

Idézzük Hume saját felfogását a Kongresszus szerepéről:

„A hatalmas és mindjobban növekvő erők levezetéséhez sürgősen szükséges volt, hogy mi magunk hozzunk létre egy biztonsági szelepet, és hatékonyabb biztonsági szelepet, mint a mi kongresszus-mozgalmunk, nem találhattunk volna ki"[30].

Lord Dufferin 1886-ban, a Kongresszus megalapítását követő évben, a művelt osztályok követeléseiről mondott beszédében kifejtette célját — azt, hogy a Kongresszusban megteremtse a kormány támaszát, elválasztva a „lojális" elemeket a „szélsőségesek"-től:

„India nem az az ország, ahol az európai demokratikus agitáció gépezetét büntetlenül lehet alkalmazni. Én a magam részéről helyesnek tartanám, hogy gondosan és komolyan megvizsgáljuk ezen különböző mozgalmak eredményeként létrejött követeléseket, hogy gyorsan és jó szívvel megadjuk, amit lehetséges és kívánatos megadni, hogy kijelentsük: ezeket az engedményeket mint az indiai rendszernek a következő tíz vagy tizenöt évre szóló végleges rendezését el kell fogadniok — és végül helyesnek tartanám a tömeggyűlések és lázító beszédek betiltását.

Ha eltekintünk a szélsőséges elemek követeléseitől... még a haladottabb párt célkitűzései sem nagyon veszélyesek és nem is különösen túlzottak... A bennszülöttek között, akikkel találkoztam, jelentékeny számban vannak olyanok, akik jó képességűek és okosak, és akiknek hűséges együttműködésére kétségtelenül számíthatnánk. Ha ezek támogatnák a kormányt, ez a tény a kormány sok olyan intézkedését tenné népszerűvé, amely most azt a benyomást kelti, hogy törvényes erőszakkal hajtjuk végre. Viszont ha ezek mögött egy indiai párt lenne, India kormánya nem állna többé magános sziklaként a viharos tenger közepén, melynek alapját egyszerre verdesik a négy világtáj felől jövő hullámok"[31].

A számítás teljesen világos és az első eredmények után úgy is tűnt, mintha tökéletes sikerre vezetett volna. Az első kongresszus a legnagyobb mértékben engedelmeskedett az imperializmusnak. Kilenc határozata nem egyéb, mint kormányzati részletkérdésekre vonatkozó reformjavaslat. A legközelebb állt még egy nemzeti demokratikus követeléshez az a követelés, hogy néhány választott tag is résztvegyen a Törvényhozó Tanácsban. Hogy Hume milyen eredményesen vezette nyáját, az kitűnik abból az

---

[30] *Sir William Wedderburn.* Allan Octavian Hume, Father of the Indian National Congress. 77. old.

[31] *Sir Alfred Lyall.* Life of the Marquis of Dufferin and Ava. [Dufferin és Ava márkijának élete.] 2. köt. 151—152. old.

epizódból, melyről az első kongresszus hivatalos jelentése számot ad:

„Mr. Hume megköszönte az elismerést, melyben részesítették, majd ezeket mondta: miután őt bízták meg az üdvözlés megadásával, engedtessék meg neki, hogy azt indítványozza, — a jobb későn, mint soha elv alapján — éljenezzék meg, nem háromszor, hanem háromszor háromszor, ha lehet még háromszor annyiszor azt, akinek ő még a cipőzsinórját is méltatlan megoldani, azt, akinek ők mindnyájan kedvesek, akinek mindnyájan édes gyermekei — kell-e még mondania kit — a legkegyesebb királynő és császárnő őfelségét.

A szónok szavai elvesztek az azon nyomban kitörő taps viharában és a kért éljen újra meg újra felhangzott."

E szolgai kezdettől (bár, mint látható a szolgalelkűség legalacsonyabb fokáról nem az indiaiak, hanem egy angol tett bizonyságot) hosszú az út addig az időpontig, amikor a Kongresszus betiltott, a kormány részéről üldözött szervezetté vált, amely millió és millió indiai szabadságharcos odaadására számíthatott.

A Nemzeti Kongresszus eredeti kettős jellege további története szempontjából igen fontos. A szerepében és létében érvényrejutó kettős szál végigfut egész történetén mindaddig, amíg a nemzeti mozgalom szerveként működött. Az egyik szál az imperializmussal való együttműködés a tömegmozgalmak jelentette „veszély" leküzdésére, a másik szál a tömegek vezetése a nemzeti harcban. E kettős jelleg, melyet a vezetés minden ellentmondásában végig lehet kísérni: a korai szakasztól az újig, Gokhalétól tanítványáig, Gandhiig (a két vezető közt lévő különbség elsősorban a tömegmozgalom egyes szakaszai közötti különbségből és az ebből szükségképpen következő különböző taktikából ered), az indiai burzsoázia kettős, vagyis ingadozó szerepének vetülete. Az indiai burzsoázia összeütközésbe került a brit burzsoáziával és vezetni kívánta az indiai népet, de ugyanakkor félt, hogy a „túlgyors" fejlődés esetleg az imperialisták kiváltságainak lerombolásával együtt saját kiváltságainak elvesztésével is végződhet.

Ez az ellentmondás a második világháború utáni forradalmi fellendülés időszakában érte el csúcspontját, amikor a Nemzeti Kongresszus vezetősége a Mountbatten-döntés elfogadásával, amely felosztotta Indiát és megalapította a két dominiumot, Indiát és Pakisztánt — amint kijelentette — végleges megegyezésre jutott az imperializmussal. Ettől kezdve a Nemzeti Kongresszus az Indiai

Unió új domíniumi kormányának kormányzópártja lett. Az indiai szabadságharc más utakon fejlődött tovább. Ezt a végső fejleményt azonban megelőzte az egymásután következő harci hullámok és visszavonulások, fokozódó támadás, majd sorozatosan ismétlődő kompromisszumok hosszú időszaka, amely a Nemzeti Kongresszusnak, a széles nemzeti mozgalom fő szervének vezetése és szervezeti formái jegyében állt és amely ezen évtizedek alatt az indiai nemzeti mozgalom fejlődésének fő vonalát képezte.

XI. FEJEZET

A NEMZETI HARC HÁROM SZAKASZA

„Meg kell mondanom, hogy ha Anglia népe a politikai válságok idején nem kapott volna más útmutatást, mint azt, hogy gyűlölje az erőszakot, szeresse a rendet, legyen türelmes, ez az ország sohasem vívta volna ki a szabadságát."

William Ewart Gladstone

Ha kielégítően akarnánk tárgyalni az indiai nemzeti mozgalom több mint félévszázados fejlődését, ehhez külön tanulmányra lenne szükség, hiszen a nemzeti mozgalom története magában foglalja az indiai nép egész politikai történetét, annak a népnek a történetét, mely nemzeti egységéért és szabadságáért vívott harca során a legválságosabb szakaszokon ment keresztül. Azonban közvetlen célunkhoz, vagyis a jelenlegi politikai helyzet megvilágításához az a legfontosabb, hogy tisztán lássuk e fejlődés határköveit és az egymást követő fő irányzatokat, melyek a jelenlegi mozgalom jellegét kialakították.

Az indiai nemzeti mozgalom történelmi fejlődését három nagy harci hullám jellemzi. Mindegyik magasabb szintet ért el, mint az előző, mindegyik tartós nyomot hagyott a mozgalmon és megnyitotta az utat az új fejlődési szakasz felé. Legkorábbi szakaszában, amint láttuk, az indiai nemzeti mozgalom csupán a nagyburzsoáziát képviselte — a földbirtokosok haladó elemeit, az új ipari burzsoáziát és a jómódú értelmiségi elemeket. A forrongás első nagy hulláma, amely az 1914-et megelőző időszakban megzavarta e csendes vizeket, a városi kispolgárság elégedetlenségét tükrözte, de még nem hatolt a tömegekig. A tömegek, mind a parasztság, mind az új erőt jelentő ipari munkásosztály, csak az 1914—18-as háború után tettek szert szerepre a nemzeti mozgalomban. Két nagy tömegharc-hullám bontakozott ki, az első közvetlenül a háborút követő években, a második a világgazdasági válságot követő esztendőkben. Mindez azoknak a döntő erőpróbáknak előjátéka volt, amelyek a második világháborúval és az azt követő eseményekkel indultak meg.

1. Az első nagy harci hullám
(1905—1910)

Húsz éven keresztül a Nemzeti Kongresszus azon az úton haladt, amelyet alapítói jelöltek ki. E húsz esztendő alatt határozataiban semmiféle formában sem jutott kifejezésre az önkormányzat alapvető követelése — vagyis a döntő nemzeti követelés — csupán az indiai képviselet magasabb arányát követelték a brit uralmi rendszeren belül. A maximális követelés a képviseleti intézmények felállítása volt és nem az önkormányzat. A kezdeti időszak mérsékelt vezetőinek felfogása jut kifejezésre egyik legtehetségesebb és — legmérsékeltebb képviselőjüknek, Romesh Chandra Duttnak, az 1890. évi kongresszus elnökének kijelentésében, aki 1901-ben az „indiai nép" követelését a következő szavakkal fejezte ki:

„Az indiai nép nem szereti a hirtelen változásokat és forradalmakat. Nem kér olyan alkotmányokat, amelyek mint felfegyverzett Minervák pattannak ki a törvényhozó Juppiterek fejéből. Jobban szeret kitaposott utakon járni. Erősíteni óhajtja a jelenlegi kormányt és mind közelebb akarja hozni a néphez. Az indiaügyi miniszter tanácsadó testületében, valamint az alkirály végrehajtó tanácsában néhány, az indiai mezőgazdaságot és ipart képviselő indiai tagot óhajt látni. Az egyes tartományok végrehajtó tanácsaiban indiai tagokat kíván látni. Az a kívánsága, hogy az indiai nép érdekei minden fontos kormányzati kérdésről folyó tárgyaláson képviselve legyenek. Arra törekszik, hogy a Birodalomnak és nagy tartományainak kormányzása a nép együttműködésével történjék.

Minden nagy indiai tartományban van egy törvényhozó tanács és e tanácsok egyes tagjait az 1892-es törvény értelmében választják. A kísérlet eredményesnek bizonyult és ezeknek a törvényhozó tanácsoknak a kiszélesítése erősítené a közigazgatást és közelebbi érintkezésbe hozná a néppel... Egy harminc kerületből álló tartománynak, melynek harmincmillió lakosa van, törvényhozó tanácsában méltán lehet harminc választott tag. Minden kerület érezze, hogy valamelyest beleszólása van a tartomány közigazgatásába"[1].

E követelések mérsékelt volta pontosan visszatükrözi a fiatal indiai burzsoázia helyzetét. Akkoriban a Kongresszus kizárólag a nagyburzsoáziát és annak ideológiai szócsövét, a művelt középosztályt képviselte. Jóllehet a Kongresszus működése e körökben

[1] *Romesh Chandra Dutt.* Bevezetés „The Economic History of India" [India gazdaságtörténete] című műhöz. 1. köt. „India Under Early British Rule." [India a brit uralom kezdeti szakaszában.] 1901. XVIII. old.

kezdettől fogva lelkes és széleskörű visszhangra talált, annyira, hogy már az első időktől fogva intézkedéseket kellett hozni a küldöttek számának korlátozására, e visszhang kizárólag ezekre a társadalmi elemekre szorítkozott. „Mind a négyezer úr, aki itt ül körülöttem, — írja W. S. Caine, angol országgyűlési képviselő, aki résztvett az 1889. évi kongresszuson — India minden részéből való jogi, orvosi, mérnöki és irodalmi foglalkozású egyén." Az első idők mérsékelt vezetői tisztában voltak vele, hogy nem képviselik a tömegeket és bár igyekezhetnek a nép nevében, annak tolmácsaként beszélni, nem léphetnek fel azzal az igénnyel, hogy a nép hangját szólaltassák meg. „A Kongresszus — jelentette ki Sir Pherozesah Mehta, aki a Kongresszus kimagasló vezetője volt az első esztendőkben — valóban nem a nép hangja volt, de a tömegek művelt honfitársaira hárult az a kötelesség, hogy panaszaikat tolmácsolják és javaslatokat terjesszenek elő azok orvoslására."

Az akkori idők fiatal indiai burzsoáziája nagyon jól megértette, hogy nincs abban a helyzetben, hogy szembeszálljon a brit uralommal. Sőt ellenkezőleg, úgy tekintett a brit uralomra, mint szövetségesre. Az ellenség szemükben nem a brit uralom volt, mint olyan, hanem a nép elmaradottsága, az ország modern fejlődésének hiánya, a sötétség és tudatlanság hatalmas erői, valamint a helyzetért felelős „bürokratikus" rendszer adminisztratív fogyatékosságai. E bajok ellen vívott harcában bizakodva kereste a brit uralkodók együttműködését. „A művelt osztályok — jelentette ki Ananda Mohan Bosze, az 1898. évi kongresszus elnöke — Anglia barátai és nem ellenségei és az előtte álló nagy munkában természetes és szükséges szövetségesei." „Nem kétlem, — szögezte le Sir Pherozesah Mehta 1890-ben — hogy az angol államférfiak végül meghallják a hívást." Dadabhai Naorodzsi, a Kongresszus atyja, amikor a második kongresszuson elnökölt, felhívást intézett a brit uralkodókhoz, hogy „ne kergessék ellenzékbe ezt az erőt (a művelt indiaiakat), ahelyett, hogy inkább a maguk oldalára vonnák". Szurendra Nath Banerdzsi, a régi kongresszusi vezetők között az „ezüstszavú szónok", azt hirdette, hogy az eszmény „az angol kapcsolat iránti tántoríthatatlan hűséggel dolgozni — mert nem az a cél, hogy az indiai brit uralmat kiszorítsuk, hanem, hogy alapjait kiszélesítsük, szellemét liberálissá tegyük, jellegét megnemesítsük és a nemzet ragaszkodásának szilárd alapjaira helyezzük"[2].

[2] Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a gúnyos ízt a régi kongresz-

A Kongresszus első vezetőinek kijelentéseiből nem kell arra következtetnünk, hogy az idegen uralom reakciós, nemzetellenes kiszolgálói voltak. Addig, amíg a kialakulóban lévő munkásosztálynak semmiféle saját megnyilatkozása és szervezete nem volt és a parasztok még néma milliók voltak, az indiai burzsoázia volt Indiában a leghaladóbb erő. Ő munkálkodott a szociális reformokért, a felvilágosodásért, a közoktatásért és a modernizálásért, minden ellen, ami Indiában maradi és sötét volt. Ő hangoztatta újra és újra az ipari és technikai-gazdasági fejlesztés követelését.

Abban a hitükben és reményükben azonban, hogy a brit imperializmus e munkában szövetségesük lesz, csalódniok kellett. A brit imperializmus igen világosan megértette — világosabban mint ők maguk — e haladó szerep jelentőségét és hogy az elkerülhetetlenül összeütközésbe fog kerülni az imperialista uralom és kizsákmányolás érdekeivel. Ennélfogva a Kongresszus eredeti pártfogolását hamarosan gyanakvás és ellenséges magatartás váltotta fel. Lord Dufferin alkirály, aki a Kongresszus megalapítását kezdeményezte, az alapítás után három évvel már megvetéssel beszélt arról a „mikroszkópikus kisebbségről", melyet a Kongresszus képviselt. 1887-ben Mrs. Besant „How India Wrought for Freedom" [Hogyan munkálkodott India szabadságáért] című könyvében elmondja, hogy az egyik küldött a „kerületi hivatalnok akarata ellenére" vett részt a Kongresszuson „és 20 000 rupiát követeltek tőle biztosítékképpen, hogy nem zavarja meg a nyugalmat". 1890-ben a kormány körlevelet bocsátott ki, melyben megtiltotta a kormányhivatalnokoknak, hogy akár mint látogatók is résztvehessenek a Kongresszuson. 1900-ban Lord Curzon az indiaügyi miniszterhez intézett egyik levelében a következőket írta:

„A Kongresszus közel jár a bukáshoz és indiai tartózkodásom alatt egyik fő törekvésem, hogy békés kimúlásánál segédkezzem"[3].

Az indiai nemzeti mozgalom régi iskolájának tehát csalódnia

szusi vezetőknek a brit intézményekről szóló magasztaló beszédeiben. Így Szurendra Nath Banerdzsi az 1892. évi kongresszuson a következőket mondta: „Nagy és szabad birodalom polgárai vagyunk és a világ egyik legnemesebb alkotmányának oltalma alatt élünk. Az angolok jogai a mieink is, kiváltságaik a mieink, alkotmányuk a mienk. — Csakhogy mindebből ki vagyunk rekesztve."

[3] *Ronaldshay.* Life of Lord Curzon. [Lord Curzon élete.] 2. köt. 151. old.

kellett a brit imperializmusba vetett reményeiben. Élete vége felé Gokhale, a mérsékeltek veterán vezére, keservesen panaszolta, hogy

„a bürokrácia a nemzeti törekvésekkel szemben mind kimondottabban önzővé és mind nyiltabban ellenségessé vált. Nem így volt ez a multban"[4].

Midőn a régi politika csődje nyilvánvalóvá vált, egy új iskolának kellett kialakulnia, amely megbírálja a „régi gárdát" és pozitívabb programot és politikát követel, olyan politikát, mely az imperializmushoz fűződő kötelékek határozott megszakítását jelenti. Ez az új iskola, amely főleg B. G. Tilaknak, mint vezetőnek a nevéhez fűződött, már a XIX. század utolsó évtizedében előtérbe került, de döntő szerepet csak a következő évtizedben tudott játszani, amikor a helyzet már megérett erre. Tilak mellett, — akinek Maharastra volt a bázisa a bombay-i körzetben, ahol a hetvenes években a parasztlázongások a legélesebbek voltak — a legismertebb új vezetők Bengálban Bepin Csandra Pal és Aurobindo Ghosze, Pandzsábban pedig Ladzspat Rai voltak.

Az új iskola hívei magukat „nacionalistáknak", „teljes nacionalistáknak" és „ortodox nacionalistáknak" nevezték és a „mérsékeltekkel" szemben széles körben mint „szélsőségesek" váltak ismertté. Tévedés lenne, ha e kifejezéseket úgy tekintenénk, mint a radikális balszárny és a konzervatív gondolkodású jobbszárny közötti egyszerű különbség kifejezését. Tulajdonképpen a helyzet ellentmondó jellegű volt, ami a nemzeti mozgalom még éretlen állapotát tükrözte.

Az ellenzéki vezetők kiindulópontja, szemben a régi gárdáéval, kétségtelenül az a vágy volt, hogy szakítsanak az imperializmussal való megbékélés kompromisszumos politikájával és az imperializmus elleni határozott és megnemalkuvó harc útjára lépjenek. Eddig a pontig haladó erőt képviseltek. De ez a vágy részükről még szubjektív volt. Még hiányzott az a tömegmozgalom adta alap, ami az ilyen döntő küzdelmet lehetővé teszi. Felhívásuk csak a középosztály elégedetlen alsó rétegéig jutott el, valamint a művelt ifjúság szívéig, főképpen a szegényebb diákokhoz és az állásnélküli vagy rosszulfizetett értelmiségiek újonnan támadt seregéhez.

[4] Official „History of the Indian National Congress". [Az Indiai Nemzeti Kongresszus hivatalos története.] 1935. 151. old.

Ennek a rétegnek a helyzete a XX. század elején, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az imperializmus viszonyai között zárva van előtte a fejlődés és érvényesülés útja, egyre reménytelenebbé vált. Ezek az emberek nemigen viseltettek türelemmel a fokozatos fejlődés lassú és kényelmes tanaival szemben, melyeket a felsőosztályok biztos jövedelmű vezetői prédikáltak. Az ilyen elemek a társadalmi átalakulás és a régi rend küszöbönálló felbomlása idején igen jelentős dinamikus erőt jelenthetnek a harcban, de helyzetük természeténél fogva képtelenek törekvéseiket megvalósítani addig, amíg fel nem ismerik szerepüket a tömegmozgalom keretében. Így csak lelkes szóbeli tiltakozásban, vagy anarchista jellegű, egyéni és politikailag végső fokon eredménytelen akciókban kereshetnek elégtételt.

Ha az új vezetők modern társadalmi és politikai világnézettel bírtak volna, akkor megértették volna, hogy fő feladatuk, és követőik feladata a munkásosztály és a parasztttömegek szervezésének fejlesztése, ezen tömegeknek a szabadságért folytatott társadalmi, gazdasági és politikai harca alapján. De ilyen megértést kívánni Indiában a XX. század első évtizedének viszonyai között azt jelentené, hogy a társadalmi fejlődés egy későbbi fokának vágnánk elébe gondolatban.

Az új vezetők, elvágva minden tudományos társadalmi és politikai elmélettől, a mérsékelt vezetők megalkuvó politikája eredménytelenségének titkát „elnemzetietlenedett", „elnyugatiasodott" irányzatukban látták, és támadásukat ezekre az irányzatokra összpontosították. Így éppen azokat a tendenciákat támadták, melyek terén a régi mérsékeltek haladók voltak. Ezekkel szemben a nemzeti mozgalmat az indiai társadalmi konzervativizmus még mindig jelentős erőire akarták alapítani, az ortodox hinduizmusra és a régi hindu vagy „árja" civilizáció állítólagos felsőbbrendűségére a modern „nyugati" civilizációval szemben. A nemzeti mozgalmat, a leghaladóbb indiai mozgalmat a legelavultabb vallás és vallási babonák alapzatára akarták építeni. Ebben az időszakban született meg Indiában a politikai radikalizmusnak és társadalmi reakciónak az a végzetes kombinációja, mely oly káros hatással volt a nemzeti mozgalom történetére és amelynek nyomait még mindig nem sikerült leküzdeni.

A radikális nacionalizmusnak az ortodox hinduizmus legreakciósabb erőivel való szövetségét képviselte Tilak, amikor 1890-ben

hadjáratot indított a nagykorúsági törvényjavaslat ellen. Ez a törvényjavaslat tíz évről tizenkettőre emelte azt a korhatárt, amikor a lányok érettnek nyilváníthatók a házaséletre. A javaslatot Ranade és a régi haladó nemzeti vezetők támogatták. Tilak, a hinduizmus legreakciósabb erőinek követeléseit szólaltatva meg, heves harcot folytatott ellene. Később megszervezte a „Tehénvédő Társaságot" (a tehén szentsége a hinduizmus elvei szerint eredetileg, a tantétel keletkezése idején, mint minden vallásos előírás, a kor társadalmi szükségleteivel volt magyarázható. Ma azonban gazdaságilag reakciós, mert elősegíti a felhasználatlan állatállomány növekedését, az állatállomány leromlásához vezet, továbbá veszélyes súrlódási felületet jelent a hinduk és muzulmánok között, mivel a muzulmánok eszik a marhahúst). Nemzeti ünnepségeket rendeztek, nemcsak Sivadzsi, a maharatták nemzeti hőse tiszteletére, hanem ugyancsak vallásos formában Ganes, az elefántfejű isten tiszteletére. Bengálban az egyik még buzgóbb csoport Kalinak, a rombolás istennőjének kultuszát fejlesztette ki.

E vallási formák mögött azonban fel kell ismernünk a nemzeti hazaflas célt. A vallás védőleple alatt az évenkénti ünnepségek és tömeggyűlések felhasználásával nagyarányú nemzeti agitációt folytattak, és a különböző vallásos címekkel megalakult ligákon és ifjúsági tornaegyesületeken keresztül szervezési munkát végeztek. Olyan körülmények között, amikor az imperialisták minden közvetlen politikai agitációt és szervezetet szigorúan elnyomtak és amikor még a nemzeti mozgalomnak nem volt semilyen tömegbázisa, az ilyen formák alkalmazása indokolt volt. Itt azonban nemcsak egy politikai mozgalom külső leplérol vagy növekedésének történelmi formájáról van szó. Az ortodox valláshoz, mint a nemzeti mozgalom szívéhez való ragaszkodás, valamint annak hirdetése, hogy a régi hindu civilizáció a modern „nyugati" civilizáció felett áll, szükségképpen késleltette és gyengítette a nemzeti mozgalom és a politikai öntudat igazi fejlődését. És végül, részben a hinduizmus hangsúlyozása volt az oka annak, hogy a muzulmán vallásúak nagy tömegekben távolodtak el a nemzeti mozgalomtól.

Ez a felfogás olyan fontosságra jutott az indiai nemzeti mozgalom további fejlődése folyamán, — később a gandhizmusban kifinomultabb formában újra megjelenik — hogy érdemes gondosan elemezni; ugyanis annak a hitnek a kifejezője, hogy az indiai fej-

lődés és szabadság útja nem a társadalmi fejlődésen, a régi gyengeségek, szakadások és káros hagyományok felszámolásán, hanem a társadalmi maradiság, a mult nézeteinek és maradványainak feltámasztásán és támogatásán visz keresztül.

Láttuk, hogyan keletkezett ez a szemlélet. Az ortodox nacionalisták azt látták, hogy a felső rétegekhez tartozó régi mérsékelt vezetőket a brit burzsoázia „minden nemzeti érzéstől eltávolodott" nézetei, módszerei, tudománya, társadalmi élete és politikája hatja át. Az „elnemzetietlenedés", vagy az angol kultúra előtti hajlongás ellen akartak fellázadni. De milyen bázisuk volt e lázadás vezetésére?

Valójában ők maguk is a burzsoá világnézet szűk keretei között mozogtak (szocialista eszmék ebben az időben a gyakorlatban még egyáltalán nem kerültek kapcsolatba az indiai politikai élettel), és ennélfogva nem nézhették kritikusan a kapitalizmus működésének sem pozitív, sem negatív oldalát. Következésképpen nem láthatták, hogy az úgynevezett „brit" kultúra, amelyet elítéltek, tulajdonképpen a kapitalizmus kultúrája volt, nem láthatták, hogy a nemzeti mozgalom, ameddig a burzsoázia vezeti, nem juthat túl ezen az alapon és hogy e kultúrával szemben az egyetlen valóban haladó ellenzék csak a munkásosztály lehet. Az abban az időben Indiában szerzett tapasztalatok alapján nem lehetett fogalmuk a kialakulóban lévő munkásosztály világnézetéről és kultúrájáról, mely egyedül válthatja fel a burzsoá kultúrát, túlhaladja azt, megtartja, ami benne érték és eldobja a többit. Tehát, amikor a hódítók kultúrájával szemben szilárd ellenállási talajt kerestek, csak a hódítás előtti India kapitalizmus előtti kultúráját találták mint alapot.

Így a rothadt és korrupt metafizikai fogalmak zavaros árjából, a szétzúzott falurendszer roncsaiból, egy letűnt civilizáció udvari pompájának holt maradványaiból igyekeztek összetákolni és helyreállítani a hindu kultúra aranyos álomvilágát, — a „megtisztított" hindu kultúrát — amelyre mint eszményképre és vezércsillagra tudnának feltekinteni.

A brit burzsoá kultúra és ideológia elsöprő rohamával, amelyről látták, hogy teljesen meghódítja az indiai burzsoáziát és értelmiséget, a rekonstruált hindu ideológia gyenge pajzsát igyekeztek szembeszegezni, melynek a valóságos életben már semmi természetes létalapja nem volt. E tan szélsőségesebb hívei elítéltek min-

den szociális és tudományos fejlődést, mint a hódítók kultúráját, és tisztelettel és hódolattal kezeltek minden elavult hagyományt, sőt visszaélést, kiváltságot és obskurantizmust is.

Így az történt, hogy a nép e harcos nemzeti vezetői, akiknek a népet a mult minden káros maradványával szakítva, a felszabadulás és felvilágosodás útjára kellett volna vezetniök, — bármenynyire odaadóak és rettenthetetlenek is voltak sokan közöttük — a gyakorlatban a társadalmi reakció és babona, a kasztfelosztás és kiváltságok bajnokaiként léptek fel, valamennyi „fekete" erő szövetségeseként, és magasröptű misztikus „nemzeti" érzésre való hivatkozással igyekeztek a brit uralom előtti elavult társadalom és ideológia bilincseit a népre kényszeríteni.

Az ortodox nacionalisták azt hitték, hogy ezen az úton az imperializmussal szemben nemzeti tömegmozgalmat tudnak kiépíteni, Csak így magyarázható, hogy olyan értelmi képességekkel rendelkező ember, mint Tilak, kampányt indítson a gyermekházasság védelmében, vagy megalapítsa a „Tehénvédő Társaságot".

E politika azonban valójában nemcsak elvileg volt romboló, hanem taktikája is hibás volt. Nemcsak szükségszerűen gyengítette a politikai öntudat fejlődését és a mozgalom világosságát (a szélsőséges irány majdnem valamennyi legismertebb vezetője később különböző mértékben együttműködésre lépett az imperializmussal vagypedig a politikától elvonatkoztatott spekulatív területre tévedt és végül odajutott, hogy ellenezte a mozgalom további fejlődését), hanem megbontotta a haladó erők egységét is. A reakciós társadalmi program sokat elidegenített azok közül, akik hajlandók lettek volna támogatni egy harcosabb nemzeti politikát, de annál sokkal tisztánlátóbbak voltak, semhogy elfogadják azt a reakciós és metafizikai szemetet, amelyet a baloldali program pótlékául kínáltak. Ez az ellentét a mozgalom sok kiváló hívét is kétségekbe döntötte. Például Motilal Nehruról, erről az igen erősjellemű emberről, aki a szélsőségesek elleni harcban a mérsékeltek egyik vezetője volt, fia a következőket írja:

„Erős érzések, erős indulatok, rendkívüli büszkeség és hatalmas akaraterő jellemezte, a mérsékelt típustól igen távol állt. És mégis 1907-ben és 1908-ban, és ezt követően néhány esztendőn át, a mérsékeltek között a legmérsékeltebb volt és bár azt hiszem rajongott Tilakért, elkeseredetten állt szemben a szélsőségesekkel.

Mi volt ennek az oka?... Világos gondolkodása megértette vele, hogy

kemény és szélsőséges szavak nem vezetnek semmire, ha nem kísérik megfelelő tettek. Látta, hogy valódi tettekre nincs kilátás... Azonkívül e mozgalmak hátterében lévő vallásos nacionalizmus idegen volt természetétől. Nem tekintett hátra, hogy Indiában feltámassza a régi időket. Nem szerette és nem értette meg, reakciósnak tartotta ezt a sok régi társadalmi szokást, a kasztrendszert és hasonlókat és kifejezetten gyűlölte őket. Nyugat felé tekintett, rendkívül vonzotta a nyugati haladás és azt gondolta, hogy ezt az Angliával való kapcsolaton keresztül lehet elérni.

Társadalmi szempontból az indiai nacionalizmus felélesztése 1907-ben határozottan reakciós volt"[5].

Az ortodox nacionalisták, amíg érveiket erre a vallásos alapra építették fel, a gyakorlati harcban semmiféle fegyvert vagy cselekvési tervet nem nyerhettek, kivéve egyet, — az elkeseredett, de tehetetlen, mindenféle tömegmozgalomtól elszakadt kispolgári elemek egyetemes fegyverét — az egyéni terror fegyverét. De a határozatlan, általános vallási ujzítások és izgatások, valamint a titkos társaságok alapításának gyümölcsei még e téren is igen gyatrák voltak (annak ellenére, hogy a megrémült imperialista uralkodók — akiknek saját tömegirtási módszerei, amint az később Amritszarban hatásos bizonyítást nyert, sokkal borzalmasabbak voltak — hangos felháborodással és propagandával kísérték), és nem játszottak fontos szerepet egészen addig, amíg a helyzet meg nem érett az újabb harci szakasz számára, mely kísérőjelenségként ezeket is jobban előtérbe hozta.

Amikor 1905-ben a helyzet megérett az újabb harci szakasz számára, új fegyvert találtak, mely erősen különbözött valamennyi korábbi vallási és metafizikai spekulációtól és lényegében modern és gazdasági jellegű volt — a gazdasági bojkott fegyverét. Ennek az akkor egyetlen hatásos fegyvernek kiválasztásában a mozgalom burzsoá jellege nyilvánult meg, és valóban e fegyverért a mérsékeltek szálltak síkra.

Az erők, amelyek 1905-ben a harc új szakaszához gyülekeztek, azt az egész világra kiterjedő forradalmi hullámot tükrözték, amely a cárizmus Japántól szenvedett vereségének és az első orosz forradalom kezdeti győzelmeinek volt a következménye. A közvetlen ok, amely Indiában megindította a harcot, Bengálnak, az indiai haladó politika e központjának a felosztása volt. A tervet Lord Curzon gondolta ki és utóda hajtotta végre. A felosztás

[5] *Dzsavaharlal Nehru.* Autobiography. [Önéletrajz.] 23—24. old.

ellen, mely általános méltatlankodást keltett, 1905 augusztus 7-én tiltakozásképpen meghirdették a külföldi áruk bojkottját.

Ezt az eseményt a nemzeti mozgalom gyors fellendülése követte. A Kongresszus 1905-ben tartott ülése a bojkottot még csak feltételesen támogatta. Az 1906. évi kalkuttai kongresszus azonban, amely erősen a szélsőségesek befolyása alatt állt, teljesen új programot fogadott el, melyet maga a Kongresszus atyja, az öreg Dadabhai Naorodzsi támogatott. E program hirdette ki először a szvaradzs, vagyis az önkormányzat célkitűzését, melynek meghatározása: gyarmati önkormányzat a birodalmon belül („az önkormányzattal rendelkező brit gyarmatokon érvényben lévő kormányzati rendszer") volt, kimondták továbbá a bojkottmozgalom támogatását a „szvadesi"-nek, vagyis a hazai ipar fejlesztésének támogatását és a nemzeti közoktatás támogatását. A szvaradzs, a bojkott, a szvadesi és a nemzeti közoktatás lett a kongresszusi program négy fő pontja.

Egy évvel később, 1907-ben, a szurati kongresszuson szakadás állott be a Gokhale vezetése alatt álló mérsékeltek és a Tilak vezetése alatt álló szélsőségesek között. Egy esemény bizonysága alapján, amely sokáig vita tárgya maradt, nem kétséges, hogy a mérsékeltek vezetői, a szélsőségesek növekvő befolyásától tartva, erőszakkal vitték keresztül a szakítást. Ezután a két frakció külön fejlődött tovább egészen 1916-ig, amikor újra egyesült. 1918-ban a mérsékeltek végleg kiváltak a Kongresszusból és megalakították a Liberális Szövetséget.

A mozgalom újabb ébredését gyorsan követték a kormány elnyomó intézkedései. 1907-ben kiadták a lázító gyűlésekre vonatkozó törvényt, amelyet 1910-ben egy új és erőszakos sajtótörvény követett. (Az előző, 1878-as sajtótörvényt 1882-ben, Lord Ripon liberális kormányzása idején, visszavonták.) Egy 1818. évi rendelet alapján a szélsőségesek ellen bevezették az előzetes per nélküli deportálás rendszerét. Mindez a „liberális" Lord Morley indiai minisztersége idején történt. Tilakot, akitől a kormány a legjobban félt, lapjában megjelent egyik cikke miatt 1908-ban hatévi börtönre ítélték és egészen az 1914-es háború kitörését megelőző hónapig Mandalay-ban tartották fogva. Tilak letartóztatása miatt a bombay-i textilmunkások általános sztrájkot kezdtek. Ez volt az indiai proletariátus első politikai akciója és Lenin mint a jövő hírnökét üdvözölte. A többi kiemelkedő vezetőt nagyrészt vagy el-

ítélték vagy deportálták, egy részük pedig emigrált, hogy megmeneküljön az elítéltetéstől. 1906 és 1909 között egyedül a bengáli bíróság 550 politikai esetet tárgyalt. A rendőrség nagy szigorral járt el, betiltották a gyűléseket, Pandzsábban kegyetlenül elnyomták a parasztlázongásokat, iskolásgyerekeket tartóztattak le, csak azért, mert nemzeti dalokat énekeltek.

Akár a megelőző időszakban, az elnyomást bizonyos engedmények követték és kísérték, a célból, hogy a „mérsékelteket maguk mögé sorakoztassák fel". Az 1909. évi erősen korlátolt Morley—Minto-féle reformok igen vonakodva kiszélesítették egy kevéssé a képviseleti rendszert, amely az 1892. évi indiai tanácsadó testületekről szóló törvényben volt lefektetve, mégpedig olymódon, hogy megengedte: a közvetve választott tagokból kisebbség legyen a Központi Törvényhozó Tanácsban, és a közvetve választott tagokból többség legyen a tartományi tanácsadó testületekben. A tanácsadó testületeknek nem volt tényleges hatalmuk. A mérsékeltek vezetői, akik most egyedül irányították a Kongresszust, megragadták a reformok adta alkalmat, hogy kinyilvánítsák egységüket a kormánnyal. Az új alkirályt, aki 1910-ben érkezett meg, fogadása alkalmával hűségükről biztosították. Amikor pedig 1911-ben egy királyi nyilatkozat bejelentette Bengál felosztásának revízióját, a Kongresszus képviselője kijelentette, hogy „minden szív egyformán hódolattal és odaadással viseltetik a brit trón irányában és megújuló bizalommal és hálával van tele a brit államférfiúi bölcseség iránt".

Bengál felosztásának revíziója 1911-ben a bojkottmozgalom részleges győzelmét jelentette. Az 1906—1911-es évek idején kibontakozó harci hullám a közvetlenül utána következő években nem őrizte meg erejét. De a nemzeti mozgalom állandó előrehaladása nem állt meg. Az 1914 előtti évek szélsőséges vezetői minden korlátozottságuk ellenére nagy és tartós művet hoztak létre: az indiai nép szabadságkövetelése ezekben az években került először a világpolitikai kérdések előterébe. A teljes nemzeti felszabadulás célkitűzését és azt az eltökéltséget, hogy ennek eléréséért végsőkig harcolnak, elültették a politikai mozgalomba, hogy a következő években gyökeret verjen a néptömegekben.

2. *A második nagy harci hullám* (1919—1922)

Az első világháború megrázkódtatása, mely az imperializmus egész rendszerére végzetes csapást mért, és az 1917-et követő világforradalmi hullám megindulása váltotta ki Indiában az első forradalmi tömegmozgalmat.

Ahogy az 1905-ös ébredés az egész világon végigfutó forradalmi hullám tükröződése volt, még fokozottabb mértékben vonatkozik ez arra a hatalmas tömegmozgalomra, amely az 1917 után következő években megrendítette az indiai brit uralom alapjait. Különösen fontos, hogy felismerjük ezt az egységet India harcának fejlődése és az egész világon végbemenő harc között, tekintettel a hagyományos indiai politikai iskolákban gyakran uralkodó szubjektív és elszigetelődési irányzatokra, melyek ezeket az alapvető mozgalmakat egyszerűen azon személyek vagy csoportok tevékenységével magyarázzák, amelyek több-kevesebb sikerrel próbálkoztak ezek vezetésével. Nem kétséges, hogy a politikai mozgalom az 1917 utáni években alakult át Indiában úgy, hogy most már a népesség aránylag kisszámú rétegei helyett elérte a széles néptömegeket. Ez az átalakulás azonban nem korlátozódott Indiára.

Az imperialista hatalmak végzetes összeütközését látva az 1914-es háborúban, az elnyomott ázsiai milliók szívében feltámadt a remény, hogy közel van a fennálló birodalmak összeomlása.

Az imperializmus a helyzet kézbentartására kezdettől fogva szigorú intézkedéseket hozott: kivételes törvényeket és különleges felhatalmazásokat léptettek életbe, mindenekelőtt az India védelméről szóló törvényt; bebörtönözték és internálták a forradalmi csoportok legrettenthetetlenebb harcosait és tagjait. Ezt a tevékenységét a háború kezdeti időszakában a politikai mozgalom felső rétegeinek készséges együttműködése támogatta. A mérsékelt vezetők irányítása alatt álló Kongresszus mind a négy ülésen, melyet a háború alatt évente tartottak, határozataiban kinyilatkoztatta hűségét és a háború támogatását. Sőt, 1918-ban, a háború végén, a delhi ülésszakon határozatot hozott a király iránti hűségéről és „a háború sikeres befejezése" alkalmával szerencsekívánatait küldte. Cserében a Kongresszus hivatalos pártfogást élvezett; az 1914. évi kongresszuson megjelent Lord Pentland, Madrasz kormányzója, az 1915. évi kongresszuson Lord Willingdon, Bombay

kormányzója és az 1916. évi kongresszuson Sir James Meston, az Egyesült Tartományok kormányzója. A kormány képviselőit nagy ünnepléssel fogadták. A háború kitörésekor Londonban tartózkodó indiai vezetők siettek támogatásukat felajánlani a kormánynak. Az akkor Londonban tartózkodó kongresszusi küldöttség, köztük Ladzspat Rai, Dzsinnah, Szinha és mások, levelet intéztek az indiaügyi miniszterhez, melyben annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy „India fejedelmei és népe szívesen és készségesen, legjobb képességük szerint fognak együttműködni s az ország minden erőforrását őfelsége rendelkezésére bocsátva, mindent elkövetnek e cél biztosítására... a Birodalom gyors győzelme" érdekében. Gandhi, aki éppen akkor érkezett Dél-Afrikából Londonba, a Hotel Cecilben rendezett fogadás alkalmával arra ösztönözte fiatal indiai barátait, hogy birodalmi szemszögből nézzék a dolgokat és „tegyék meg kötelességüket". Egy levélben, melyet több aláíróval együtt az indiaügyi miniszterhez intézett, felajánlotta szolgálatait:

„Sokan közülünk kívánatosnak tartották, hogy a Birodalmat sujtó válság idején... mindazok az indiaiak, akik az Egyesült Királyság területén tartózkodnak, és akiknek erre módjuk van, felkínálják feltétel nélküli szolgálataikat a kormánynak. Mi a magunk részéről és mindazok, akiknek a neve a mellékelt jegyzéken szerepel, felajánljuk szolgálatainkat a kormánynak."

Ezután, mint ismeretes, a Londonban élő indiaiakból egy önkéntes mentőcsapatot állított fel. Amikor visszatért Indiába, megismételte szolgálatainak felajánlását az alkirálynak és azt az ajánlatot tette, hogy a mezopotámiai hadjárat céljaira szanitécegységet állít ki. Az alkirály azt válaszolta neki, hogy tekintettel kellene lennie egészségi állapotára, és kijelentette, hogy „e kritikus időben jelenléte Indiában magában nagyobb szolgálatot jelent, mint bármely más szolgálat, melyet külföldön teljesítene". Gandhi részt vett a delhi háborús konferencián, melyet az alkirály hívott össze 1917-ben és 1918 júliusában toborzást indított, azzal biztatva a gudzsarati parasztokat, hogy ha belépnek a hadseregbe, elnyerik a szvaradzst.

A brit hivatalos körök a mérsékelt vezetők e „hűség"-nyilvánításaiban, a brit uralom áldásai iránti hála és lelkesedés kifejezését látták. Valójában azonban e vezetők, mint ahogy azt a későbbiek folyamán maguk kifejtették, arra számítottak, hogy szolgálataik,

melyeket a háború alatt az imperializmusnak tettek, a lehető leggyorsabban meg fogják nyitni a kaput az indiai önkormányzathoz. Így Gandhi 1922-ben, pere alkalmával mondott beszédében kijelentette:

„Minden erőfeszítésemet, hogy szolgálatokat tegyek, az a hit ösztönözte, hogy ezen szolgálatok révén meg tudom szerezni honfitársaim részére a teljes egyenlőség státusát."

Később ezen vezetők csalódottságuknak kellett hogy kifejezést adjanak.

A felső politikai vezetőség simulékonysága nem akadályozta meg a tömegzavargások növekedését, melyek a háborús körülményekből eredtek. A rendkívül súlyos terhek, melyeket India nincstelen népétől a háborús célokra kierőszakolt megnyomorító anyagi hozzájárulások jelentettek, az emelkedő árak és a mértéktelen nyerészkedés tömegnyomort és elszegényedést okoztak; ez a háború végén fellépő influenzajárvány példátlan pusztításában mutatkozott meg, mely 14 millió embert ölt meg. Az elégedetlenség növekedését mutatta a pandzsábi Ghadr-mozgalom és a hadseregben fellépő lázadások, melyeket kegyetlen ítéletekkel és kivégzésekkel folytottak el. 1917-ben a királyi törvényszék egyik bírájának vezetésével kinevezték a Rowlatt-bizottságot, hogy vizsgálatot folytasson „az indiai forradalmi mozgalmakkal kapcsolatban álló bűnös összeesküvések" ügyében és új elnyomó törvényeket javasoljon.

A forrongás növekedése kezdett a politikai mozgalomban tükröződni, mely 1916-tól kezdve újból megindult. 1916-ban Tilak megalapította az „Önkormányzatot Indiának" egyesületet. Mozgalmához csatlakozott az angol teozófus, Mrs. Besant, aki a nemzeti mozgalmat a Birodalom iránti „lojalitás" medrébe igyekezett szorítani és később tevékenyen résztvett a nem-együttműködési mozgalom elleni harcban. A szélsőségesek és mérsékeltek 1916-ban a lakhnaui kongresszuson ismét egyesültek. És, ami még fontosabb volt, a Kongresszus és az 1906-ban megalakult Mozlim Liga közötti szövetség létrehozásának terve, melyet eredetileg 1913-ban a karacsi kongresszuson készítettek elő, 1916-ban megvalósult. Ennek a szorosabb egyetértésnek egyik oka az volt, hogy a muzulmánok érzelmeit rendkívül sértette a Törökország elleni háború. Már a Mozlim Liga 1915. évi konferenciája is megmutatta ezt az elége-

detlenséget. 1916-ban a lakhnaui egyezményben a két szervezet közös reformtervezetben egyezett meg a Birodalmon belüli részleges önkormányzat irányában (a többség választása a tanácsadó testületekben, a tanácsadó testületek hatalmának kiterjesztése, az alkirály Végrehajtó Tanácsa felerészben indiaiakból álljon). Ez a terv a Kongresszus és Liga együttes tervezeteként vált ismertté. Ugyanakkor kimondták, hogy a cél az, hogy India „a Birodalmon belül az önkormányzattal rendelkező dominiumokkal egyenlő társ" legyen.

Ez volt a helyzet, amikor 1917-ben, az orosz forradalmat követően, a világhelyzetben bekövetkezett gyors átalakulás megváltoztatta az események tempóját, ami azonnal visszatükröződött Anglia és India viszonyában. Az orosz forradalom előtérbe helyezte a nemzeti önrendelkezés kérdését, mégpedig olymódon, hogy az mindkét oldalon rendkívül fájdalmasan érintette az imperialista hatalmakat. A cárizmus bukása után öt hónappal a brit kormány sietve kibocsátott egy nyilatkozatot (melyet az akkori indiaügyi miniszter neve után Montagu-nyilatkozatnak neveztek, bár valójában Curzon és Austen Chamberlain tervezték és dolgozták ki). A nyilatkozat leszögezte, hogy az indiai brit uralom szándéka az önkormányzati szervek fokozatos kifejlesztése azzal a céllal, hogy Indiában, a Brit Birodalom szerves részében, fokozatosan megvalósuljon a felelős kormányzat és ebben az irányban a lehető leggyorsabban „döntő lépéseket" ígért. A nyilatkozat elhamarkodottságát mutatja, hogy csak miután kibocsátották, kezdtek neki, hogy megpróbálják kitalálni, mi is volt a célja. Ezzel foglalkozott a Montagu—Chelmsford-jelentés, mely csak egy évvel később készült el. A reformokat (a tartományokban az úgynevezett „diarchia" bevezetését, vagyis a brit és indiai miniszterek közötti tárcamegosztást) csak 1919-ben iktatták törvénybe és csak 1920-ban léptették életbe. Akkorra azonban Indiában már az egész helyzet megváltozott.

A reformoknak, akár az egy évtizeddel azelőtti Morley—Minto-tervezetnek, részben sikerült a nemzeti tábor felsőosztályát megbontani. De a mérsékeltek így biztosított támogatása a fejlődés e haladottabb fokán sokkal kevesebbet nyomott a politikai helyzet latjában. Mrs. Besant, aki 1917 végén a kalkuttai kongresszuson elnökölt, keresztül tudta vinni egy határozat elfogadását, melynek értelmében „a Kongresszus, India egyesült népe nevében tisztelet-

teljesen biztosítja a király és császár Őfelségét a trón iránti odaadó lojalitásáról és mélységes ragaszkodásáról, rendíthetetlen hűségéről a Britanniával való kapcsolat iránt és arról a szilárd elhatározásról, hogy minden körülmények között kitart a Brit Birodalom mellett". Amikor azonban 1918 nyarán a Jelentés nyilvánosságra került, a Kongresszus bombay-i rendkívüli ülésszaka a javaslatokat elutasította azzal az indokolással, hogy „csalódást okoztak és nem kielégítők". Ezután a rendkívüli kongresszus után történt, hogy a mérsékeltek legfőbb vezetői, Gandhit kivéve, távoztak a Kongresszusból, hogy később megalakítsák az Indiai Liberális Szövetséget, mely az imperializmussal együttműködni akaró burzsoá elemeket képviselte. 1919 decemberében a Kongresszus még mindig azon az álláspontón volt, hogy elfogadja a reformokat, erre azonban csak éles vita után került sor, amikoris Gandhi, akit Mrs. Besant támogatott, vezette a harcot az együttműködésért, míg az ellenzék vezére C. R. Dasz volt. A végső határozat megismételte a reformok bírálatát és megint „gyors lépéseket" követelt „az önrendelkezés elvével összhangban álló felelős kormány létrehozása" céljából. De egy Gandhi által előterjesztett módosító javaslat alapján hozzátette: „A Kongresszus bízik abban, hogy ennek megvalósulásáig a nép úgy fogja felhasználni a reformokat, hogy biztosítsák a felelős kormány gyors megalakulását."

Gandhinak az együttműködés és a reformok keresztülvitele mellett még 1919 végén is vallott nézetét hetilapjának egyik év végén megjelent cikke fejezi ki:

„A reformtörvény a Nyilatkozattal együtt az angol nép komoly szándékának záloga, hogy igazságot szolgáltasson Indiának, és minden gyanút el kellene oszlatni e kérdésben... Kötelességünk tehát nem az, hogy becsmérlő bírálatnak vessük alá a reformokat, hanem, hogy nyugodtan nekilássunk a munkának, és sikerre vigyük azokat"[6].

E nyilatkozat azért fontos, mert a Rowlatt-törvények, az amritszari események és a Pandzsábban kihirdetett statárium után hangzott el — vagyis azok után az események után, melyeket utóbb az együttműködés megtagadása okainak nyilvánítottak — és így azt mutatja, hogy másfajta számítások vezettek a következő évben arra a döntésre, hogy megindítsák a nem együttműködési mozgalmat.

---

[6] M. K. Gandhi cikke. Lásd Young India. 1919 december 31.

Indiában ugyanis már 1919-ben a Kongresszus további együttműködése ellenére a helyzet megváltozott, és az együttműködés alapja kezdett kicsúszni a Kongresszus lába alól. 1919-ben a tömeglázongás hulláma söpört végig Indián. Már 1918 végén és 1919 első hónapjaiban olyan méretű sztrájkmozgalom indult meg, mely azelőtt Indiában ismeretlen volt. 1918 decemberében megkezdődött a bombay-i szövőmunkások sztrájkja, amely 1919 januárjában már 125 000 munkásra terjedt ki. A Rowlatt-törvényeknek, melyeket 1919 elején terjesztettek elő és 1919 márciusában fogadtak el, az volt a céljuk, hogy a háborús törvényhozás hatályvesztése után továbbra is biztosítsák a kormány rendkívüli elnyomó hatalmát — nevezetesen a rendes bírósági eljárás mellőzését és az előzetes tárgyalás nélküli bebörtönzést. Ezek a törvények országszerte felháborodást keltettek, mert megmutatták a reform bársonykesztyűje alatt az imperializmus vasöklét. Gandhi, felhasználva délafrikai tapasztalatait, igyekezett passzív ellenállási mozgalmat szervezni a Rowlatt-törvények ellen és ebből a célból februárban megalakította a Szatjágraha[7] Ligát. Április 6-ra hartalt, vagyis egynapos általános munkaszünetet hirdettek. A tömegek visszhangja bámulatba ejtette és meghökkentette a mozgalom elindítóit. Márciusban és áprilisban tömegdemonstrációk, sztrájkok, zavargások borították el India sok részét, előfordultak lázadások is, és a nép az erőszakos elnyomással szemben súlyos veszteségek közepette bátran ellenállt. Az ez évi hivatalos kormányjelentés riadt megdöbbenéssel beszél a nép újonnan támadt egységéről és a hindu-muzulmán ellentétekről alkotott hivatalos felfogás összeomlásáról:

„Az általános izgalom egyik figyelemreméltó jellemzője a hinduk és muzulmánok addig példanélküli barátkozása volt. A nemzeti vezetők egységének megvalósítása a nemzeti platform már régen elfogadott pontja volt. Az általános nyugtalanság idején ezúttal még az alacsonyabb osztályok is hajlandók voltak megfeledkezni az ellentétekről. Rendkívüli barátkozási jelenetek játszódtak le. A hinduk nyilvánosan vizet fogadtak el a muzulmánok kezéből és fordítva. A hindu-muzulmán egység volt a felvonulások jelszava, melynek mind hangos szóval, mind zászlóikon kifejezést adtak. Előfordult, hogy megengedték a hindu vezetőknek, hogy a mecset szószékéről prédikáljanak"[8].

---

[7] *Szatjágraha* — ősi szanszkrit szó, jelentése „vágyakozás az igazság után". — *Szerk.*

[8] India in 1919. [India 1919-ben.]

Rendkívüli elnyomó intézkedések követték az eseményeket. Ebben az időben követték el Amritszarban az angolok hirhedt rémtettüket. Dyer tábornok egy körülzárt területen, ahol semmi lehetőség nem volt a kijutásra, a fegyvertelen tömeg közé 1600 lövést adatott le. A hivatalos adatok szerint 379 embert gyilkoltatott le és 1200 sebesültet hagyott hátra minden segélynyujtást megtiltva. Dyer utólagos állítása szerint célja az volt, hogy „katonai értelemben vett erkölcsi hatást gyakoroljon nemcsak azokra, akik jelen voltak, hanem főképpen egész Pandzsábra" — vagyis, hogy terrorizálja a lakosságot. Az a tény, hogy a mészárlás részletei még a Kongresszusi Bizottság vezetőihez is csak négy hónappal később jutottak el és hogy nyolc hónapon át minden róla szóló hírt hivatalosan elhallgattak és a Parlament, valamint az angol közvélemény elől elzártak, mutatja, milyen áthatolhatatlan sűrűségű volt az Indiát borító elnyomás leple. A kormánynak, tekintettel az üggyel kapcsolatos agitációra és a Kongresszus által indított vizsgálatra, diplomáciai okokból egy bizottságot kellett kineveznie az ügy kivizsgálására és az erőszakcselekedet megbélyegzésére. Dyer tábornok viszont derék kiállásáért dícséretet (és 20 000 font jutalmat) kapott az imperialistáktól, és cselekedetét a Lordok Háza hivatalosan jóváhagyta. Pandzsábban kihirdették a statáriumot. Az adatokat a rémuralom alatt történt tömeges agyonlövésekről, akasztásokról, légi bombázásokról és a bíróságok rendkívüli ítéletéről, a későbbi vizsgálatokból is csak töredékesen ismerjük.

A brit hivatalos vélemény szerint a „mozgalomnak tagadhatatlanul szervezett forradalom jellege volt, amely a brit radzs [uralom] ellen irányult"[9]. Gandhit a helyzet kibontakozása megrémítette. A szórványos erőszakcselekedetek láttán, melyeket a tömegek Kalkuttában, Bombay-ban, Ahmadábádban és másutt uralkodóik ellen elkövettek, kijelentette, hogy „akkora tévedést követett el, mint amekkora a Himalája, ami a rosszhajlamú egyének, a legkevésbbé sem igazi passzív ellenállók számára lehetővé tette, hogy zavart keltsenek". Ennek megfelelően április közepén, a hartal után egy héttel, felfüggesztette a mozgalmat éppen akkor, amikor az kezdte elérni csúcspontját, még pedig azzal az indokolással, amint azt utóbb július 21-én, a sajtónak írt levelében kifejtette, hogy „egy polgári ellenálló sohasem igyekszik a kormányt

[9] *Sir Valentine Chirol.* India. 1926. 207. old.

kellemetlen helyzetbe hozni". A „szatjágraha" első tapasztalata később, nagyobb arányokban kellett hogy megismétlődjön.

Amint láttuk, 1919 decemberében a Kongresszus a reformok életbeléptetése mellett határozott és Gandhi hangsúlyozta, hogy a nemzeti mozgalom feladata „nyugodtan nekilátni a munkának és sikerre vinni azt". A helyzet azonban nem engedett időt az efféle álmok megvalósítására. Az erősödő tömegzavargások áradata, amely 1919-ben előretört, 1920 és 1921-ben továbbnőtt és a gazdasági válság hatására, amely 1920 második felében kezdett kibontakozni, mégjobban mélyült. 1920 első hat hónapjában, amikor a sztrájkok száma 200 és a bennük részvevő munkások száma 1,5 millió volt, a sztrájkmozgalom elérte tetőpontját. Ez a gyorsan erősödő áradat valóságos kigúnyolását jelentette az olyan bölcs tanácsnak, hogy „nyugodtan nekilátni a munkának". A Kongresszus elnöke egy 1920 szeptemberében tartott rendkívüli ülésszakon kijelentette:

„Nincs értelme szándékosan nem tudomásul venni azt a tényt, hogy forradalmi korszakon megyünk keresztül... Ösztönösen és hagyományainknál fogva irtózunk a forradalmaktól. Hagyományosan lassújárású nép vagyunk. De ha elhatározzuk, hogy megmozdulunk, akkor gyorsan és nagy léptekkel haladunk. Nincs olyan élő szervezet, amely léte folyamán teljesen elkerülheti a forradalmakat"[10].

A Kongresszus elnökének elemzése lényegében helyes volt. A Kongresszus képviselőjének kijelentése valójában azt jelentette, hogy „forradalmi korszakban" a vezetőség, amely „ösztönösen és hagyományainál fogva irtózik a forradalomtól" az előtt a probléma előtt áll, hogy vezetnie kell az előretörő mozgalmat. Ebben rejlett a háborúutáni helyzet ellentmondása Indiában, mint ahogy számos más országban is ebben az időben, ahol a politikai mozgalom érettségi foka nem felelt meg a háború megnyitotta lehetőségeknek.

Ebben a helyzetben történt, hogy Gandhi és a kongresszusi vezetőség jelentős része (a vezetőségből a volt mérsékeltek már eltávoztak) 1920-ban döntő frontváltoztatást hajtottak végre, abbahagyták a reformok pártolását, elhatározták, hogy kezükbe veszik a kibontakozó tömegmozgalom irányítását és e célból kidolgozták az „erőszakmentes nem együttműködés" tervét. Ettől kezdve a Kon-

[10] *Ladzspat Rai.* Elnöki beszéd a Nemzeti Kongresszus 1920 szeptemberében Kalkuttában tartott rendkívüli ülésszakán.

gresszus vezette a tömegharcot. Az ár azonban, melyet a vezetésért fizetni kellett, a harc „erőszakmentessége volt".

Az erőszakmentes nem együttműködés új tervét a kalkuttai rendkívüli kongresszus 1920 szeptemberében fogadta el. A határozatot nem minden ellenállás nélkül, a Gandhi és Motilal Nehru közti szövetség és a harcos muzulmán vezetők, az akkor hatalmas khilafat-mozgalom[11] élén álló Ali fivérek segítségével, keresztülvitték. (A khilafat-mozgalom formailag tiltakozás volt a Sèvres-i Szerződésnek Törökország, a vezető mozlimhatalom elleni igazságtalan pontjai ellen, a gyakorlatban azonban a muzulmán tömegforrongás gyüjtőpontja volt.) A határozat meghirdette „a haladó erőszakmentes nem együttműködés" politikáját, „melyet Mahatma Gandhi kezdett meg, és amely addig lesz érvényben, amíg az említett bajok nem nyernek orvoslást és meg nem valósul a szavaradzs". Ez a politika több szakaszon ment keresztül. Kezdődött a kormány által adományozott címekről való lemondással és a hármas bojkottal (a törvényhozó testületek, bíróságok és oktatási intézmények bojkottálása). Ugyanakkor fel kellett éleszteni „minden egyes házban a kézifonást és szövést", s egy későbbi időpontban kellett elérni az adófizetés megtagadásának utolsó szakaszához. Láthatjuk, hogy a bojkottal kapcsolatos azonnali intézkedések olyanok voltak, melyeket a középosztályhoz tartozó elemeknek, hivatalnokoknak, ügyvédeknek és diákoknak kellett kezdeményezniök, míg a tömegek egyedüli szerepe kimerült a „kézifonás és kéziszövés" konstruktív feladatában. A tömegek cselekvő részvételét az adók megtagadásán keresztül (ami szükségszerűen földbérellenes hadjáratot is jelentett) későbbre halasztották.

Az új törvényhozó testületek választásának bojkottálása novemberben rendkívül eredményes volt. A választók kétharmada tartózkodott a szavazástól. Az oktatási intézmények bojkottálása jelentékeny sikerrel járt: a diákok tömegesen, nagy lelkesedéssel vetették magukat a nem együttműködési mozgalomba. Az ügyvédek bojkottja, kivéve néhány kiemelkedő példát, mint Motilal Nehru és C. R. Dasz esetét, kevésbbé volt eredményes.

Végül a Kongresszus évi ülésszakán, 1920 decemberében, Nag-

[11] Mikor Törökország független köztársaság lett, indult meg Indiában a khilafat-mozgalom, mely az imperialista nyugati hatalmakkal szemben, Törökországgal rokonszenvezett. A mozgalom pánizlám beállítottsága ellenére imperialistaellenes jellegűvé fejlődött. A mozgalom önmagától szűnt meg. — *Szerk.*

purban úgyszólván egyhangúlag elfogadták az új programot. A Kongresszus célkitűzése megváltozott, a Birodalmon belüli gyarmati önkormányzat alkotmányos úton való megvalósítása helyett új célt tűzött maga elé: „a szvaradzs békés és törvényes úton való elnyerését". A Kongresszust az előbbi laza jellegű szervezettel szemben modern pártgépezetté fejlesztették, melynek egységei leértek a falvakig és községekig és állandó, tizenöt tagból álló végrehajtó bizottsága volt.

Az új program és új politika, melyet Gandhi kezdeményezett, a Nemzeti Kongresszus számára óriási haladást jelentett. A Kongresszus most mint politikai párt lépett fel és vezette a tömegek harcát a kormány ellen a nemzeti függetlenség megvalósításáért. Ettől kezdve a Nemzeti Kongresszus a nemzeti mozgalom gyujtópontja lett (ennek a helyzetnek láttán az előző évek harcos nacionalistái ugyancsak álmélkodtak volna).

Az új program és új politika azonban egy másik elemet is tartalmazott. Olyan elemet, amely idegen volt a tömegharctól. Bizonyos kispolgári, moralizáló elmélkedést és reformista pacifizmust, ami az ártatlannak látszó „erőszakmentes" szóban nyert találó kifejezést. Ezzel a kifejezéssel Gandhi egy egész vallásfilozófiai elgondolást akart jelölni, melyet ő maga igen ékesszólóan és odaadással terjesztett, s ami bizonyos szempontból közel állt a régi indiai iskolák spekulatív gondolkodásához, de még közelebbi rokonságban állt a nyugati filozófiai iskolákkal és méginkább származott ezekből. Azokban az években, amikor Gandhi Nyugaton tartózkodott, Tolsztoj, Thoreau és Emerson filozófiája igen el volt terjedve és nagy befolyása volt; ez alakította ki Gandhi gondolkodását is. Ugyanezt a kifejezést fogadta el Gandhi számos híve is, bár távol állt attól, hogy ossza Gandhi filozófiai felfogását. Elfogadták mint észszerű szabályt, mely az adott körülmények között szükségesnek mutatkozott annak a harcnak legalább kezdeti szakaszában, melyet a nép a felette uralkodó, erősen felfegyverzett ellenséggel szemben vív. De valójában, mint ahogy azt az események későbbi tanulságai és a kifejezés egyre változó értelmezése megmutatta, a látszólag ártatlan humanitáriánus vagy megalkuvó kifejezés nemcsak a végső küzdelem visszautasítását jelentette leplezett formában, hanem a közvetlen harc meghiúsítását is azáltal, hogy a tömegek érdekeit igyekezett kibékíteni a nagyburzsoázia és a földesurak érdekeivel, melyek szükségszerűen ellentétben álltak minden döntőjelentőségű

tömegharccal. Ez volt az az ellentmondás, amelynek a mozgalom összeomlásához kellett vezetnie, azoknak a hatalmas eredményeknek ellenére is, amelyeket az első, majd egy évtizeddel később az ennél még nehezebb erőpróbán elért. Ez az ellentmondás hiúsította meg a szvaradzs gyors győzelmét, amelyet mint az új politika biztos és gyors eredményét, fennen hangoztattak.

A Kongresszus lépését, mikor az elfogadta a kormány elleni küzdelem új harcos programját a szvaradzs gyors megvalósítása érdekében, a tömegmozgalom hatalmas föllendülése követte. Gandhi elhamarkodottan azt a határozott jóslatot tette (melyet követői az akkori idők lelkes felbuzdulásában naív jellege ellenére is bizakodva elhittek), hogy a szvaradzs tizenkét hónapon belül, azaz — ugyanis a napot is meghatározta — 1921 december 31-én meg fog valósulni. Sőt, az 1921 szeptemberében tartott konferencián még messzebb ment, kijelentette: „a szvaradzsnak még az év vége előtt történő megvalósulásában olyan biztos, hogy nem is tudja elképzelni, hogyan élhetné túl december 31-ét, ha a szvaradzsot nem nyernék el"[12]. Ennek ellenére azonban még sok éven keresztül folytatta politikai tevékenységét, anélkül, hogy megláthatta volna a szvaradzs megvalósulását.

Gandhi haditerve kevésbbé volt világos, mint a győzelem dátuma. Az Official „History of the Indian National Congress" a következőket írja:

„A törvények megtagadására irányuló tömegmozgalom vonzotta a népet. Mi volt ez, mivé kellett, hogy legyen? Gandhi maga sohasem határozta meg, sohasem dolgozta ki, még saját maga sem képzelte el soha. Úgy kell annak kibontakoznia lépésről-lépésre az éleslátás és tiszta szív előtt, mint ahogyan sűrű erdőben a fáradtan vándorló utas lábai előtt feltárul az ösvény, míg egyszerre egy fénysugár újjáéleszti a már majdnem csüggedőben a reményeket"[13].

Szubhasz Bosze elmondja, mennyire elcsüggedt, amikor mint fiatal buzgó tanítvány 1921-ben, azokban a döntő fontosságú napokban, először beszélt a Mahatmával és igyekezett „Gandhi terve részleteiről — vagyis az egymásután következő szakaszokról — világos képet kapni, látni, mint vezetnek lépésről-lépésre a hatalomnak az idegen bürokráciától való elragadásához" és nem kapott választ:

---

[12] *Szubhasz Bosze.* The Indian Struggle. 1920—1934. [Az indiai harc 1920-tól 1934-ig.] 84. old.

[13] Official „History of the Indian National Congress" 1935. 376. old.

„Képtelen voltam megtudni, melyek az igazi elképzelései. Vagy nem akarta előre elárulni minden titkát, vagy nem volt tisztában azzal a taktikával, melynek segítségével a kormányra erőszakolhatja akaratát"[14].

Dzsavaharlal Nehru Gandhi „elragadó határozatlanságáról" ír:

„Nyilvánvaló volt, hogy legtöbb vezetőnk szemében a szvaradzs sokkal kevesebbet jelentett a függetlenségnél. Gandhi a kérdést illetően elragadóan határozatlan volt és nem is segített, hogy az emberek világosan lássanak e téren"[15].

De mégis azt mondja:

„Mindnyájan éreztük, hogy nagy és páratlan ember és kiváló vezér és miután hitünket beléje helyeztük, majdnem korlátlan bizalommal voltunk iránta, legalábbis egyelőre"[16].

A mozgalom előretörése 1921-ben nemcsak a nem együttműködési mozgalom lelkes kibontakozásában nyilvánult meg, hanem az ország minden részében az egyre magasabb formát öltő tömegharcokban is. Ilyen tömegharcok voltak az aszama-bengáli vasúti sztrájk, a midnapuri adófizetésellenes kampány, a moplah-lázadás délen, Malabarban, és a harcos akali-mozgalom[17], amely a kormány védelme alatt álló gazdag pandzsábi mohantok[18] ellen irányult.

1921 vége felé a harc újból fellendült. A kormány, melyet a helyzet mélységes félelemmel és rémülettel töltött el, úgy játszotta ki vélt ütőkártyáját Gandhi ellen, hogy behívta az országba Connaught hercegét az év elején és rajta kívül — magát a walesi herceget is, azért, hogy a herceg körutazást tegyen az országban. Ezt nem annyira abban a hiábavaló reményben tette, hogy lecsillapítsa a népet, hanem hogy kipróbálja a lakosságnak e királyi képmás iránt táplált érzelmeit, mely a titokzatos Kelet minden angolszász szakértője szerint, a keleti szív mélységes hódolatának és imádatának tárgya. Az eredmény túlhaladta a kormány várakozását — csakhogy

---

[14] *Szubhasz Bosze.* The Indian Struggle. 1920—1934. 68. old.
[15] *Dzsavaharlal Nehru.* Autobiography. 76. old.
[16] Ugyanott, 73. old.
[17] *Az akali-mozgalom* eredetileg a szikh lakosság mozgalma volt a mohantok uralma ellen. Amikor 1921-ben a nemzeti harc az imperializmus ellen megerősödött, a szikh parasztok körében is kiszélesedett az akali-mozgalom. — *Szerk.*
[18] *Mohantok* — magasrangú papok, akik rendkívül meggazdagodtak a templomhoz tartozó földbirtokok és az ott élő nép kizsipolyozásából. — *Szerk.*

fordított értelemben. Az egész Indiára kiterjedő hartal, amely a walesi herceget érkezése napján, november 17-én köszöntötte, a nép ellenszenvének olyan lenyügöző és eredményes megnyilvánulása volt, amilyenre Indiában még nem volt példa. A nép ellenséges indulata és a kormány feldühödött elnyomó intézkedései véres harcokhoz vezettek, melyeket Gandhi hiába igyekezett megakadályozni, és melyek arra a kijelentésre indították, hogy „a szvaradzs undorral tölti el".

Ettől kezdve a Nemzeti Önkéntes-mozgalom kezdte megszilárdítani sorait. Szervezetileg még a Kongresszus vagy a khilafat-mozgalom keretén belül működött az „erőszakmentes nem együttműködés" elve alapján, de tagjai közül sokan egyenruhát öltöttek, tömegalakulatokban gyakorlatoztak és meneteltek; hartalokat szerveztek, továbbá őrségek állításával és békés meggyőzéssel biztosították a külföldi áru bojkottálását.

A kormány elnyomó intézkedései teljes erővel a nemzeti önkéntesek ellen fordultak. A kormánysajtó, a *Statesman* és az *Englishman*, arról üvöltözött, hogy a nemzeti önkéntesek hatalmukba kerítették Kalkuttát, a kormány lemondott és azonnali intézkedést követeltek. A kormány az önkénteseket illegális szervezetnek nyilvánította. Ezrekre rúgott a letartóztatottak száma. Ezrével álltak be a diákok és gyári munkások az önkéntesek soraiba.

December végére már a legismertebb kongresszusi vezetőket, Gandhit kivéve, bebörtönözték. Húszezer politikai fogoly töltötte meg a börtönöket. Mikor a következő év elején a küzdelem elérte csúcspontját, harmincezer volt a bebörtönzöttek száma. A lelkesedés elérte tetőfokát.

A kormányt aggodalom és döbbenet fogta el és kezdte elveszteni a fejét. Ha a kormánnyal szemben kifejtett általános ellenállás elterjed a városokból és elér a parasztok millióihoz, misem mentheti meg többé a brit uralmat. Valamennyi ágyújuk és repülőgépük sem segít 300 millió ember lázadásának kavargó katlanában. Az alkirály odáig ment, hogy Pandit Malavija közvetítésével tárgyalásokat kezdett a bebörtönzött politikai vezetőkkel. A törvények megtagadására irányuló mozgalom leállításáért cserébe felajánlotta, hogy törvényessé nyilvánítja a Nemzeti Önkéntes-mozgalmat és szabadlábra helyezi a foglyokat. A tárgyalások eredményteleneknek bizonyultak.

Ez volt a helyzet, amikor az év végén összeült az ahmadábádi kongresszus. Gandhi úgyszólván egyedül maradt a vezetőségből.

Miután C. R. Dasz, Bengál bátor vezére, akinek elnökölnie kellett volna, börtönben ült, és így nem volt jelen, Gandhi a kongresszus megnyitó ülésén bevezetett egy angol papot azzal, hogy a kongresszusnak egy vallásos üzenetet adjon át. A pap megragadta az alkalmat, hogy szónoklatot tartson a külföldi szövet elégetése ellen.

Az ahmadábádi kongresszus nagy lelkesedés közepette határozatában kimondta: „a Kongresszus eltökélt szándéka, hogy nagy erélyyel folytatja az erőszakmentes nem együttműködés mozgalmát... egészen addig, amíg meg nem valósult a szvaradzs és India kormányzásának ellenőrzése át nem megy a nép kezébe". Felszólította a 18 éven felülieket, hogy csatlakozzanak az illegális nemzeti önkéntesekhez és azt a célt tűzte maga elé, hogy figyelmét a törvények megtagadásának mozgalmára összpontosítja, akár tömeges, akár egyéni, akár támadó, akár védekező jellegű, és e célból teljes diktátori hatalommal ruházta fel „Mahatma Gandhit, a végrehajtó hatalom egyedüli birtokosát".

Gandhi ezzel a Kongresszus diktátora lett. A mozgalom elérte csúcspontját. Korlátlan hatalommal ruházták fel, hogy a mozgalmat győzelemre vigye. Elérkezett a végső erőpróba perce, a törvények megtagadására irányuló tömegmozgalom elindításának perce. Az egész ország Gandhira szegezte tekintetét. Vajjon mit fog tenni?

A nemzeti lelkesedés és reménység tüzében a Kongresszus oldalán egyetlen ember volt elégedetlen és rémült meg az események alakulása láttán: Gandhi. Az ő mozgalma, a mozgalom, melyet ő tervezett, egyáltalában nem úgy bontakozott ki, mint ahogy ő akarta. Valami nem volt rendben. Ez nem az a tökéletes idilli filozófiai „erőszakmentes" mozgalom, melyet elképzelt. Egy szörnyet szabadított meg láncaitól. Nemkívánatos elemek lopakodtak be. Még olyan vakmerő emberek is akadtak, különösen a muzulmánok között, akik az „erőszakmentes" záradék elhagyását kezdték követelni. Mind nyiltabban és nyiltabban, már 1921 utolsó heteiben is, amikor a harcosok tízezrei ajkukon nevével mentek börtönbe, juttatta Gandhi kifejezésre rémületét és undorát. Mindent elárul például az a felkiáltása, hogy „a szvaradzs undorral tölti el".

Ahmadábádban megkezdődött a visszavonulás — a küszöbönálló ütközetnek és sokezrek várakozásának feszült légkörében azonban még nem túlságosan nyiltan. De kisebb jelek már mutatkoztak. Maga az ahmadábádi kongresszus volt az a történelmi pillanat és ideális alkalom, hogy felszólítsák a népet az egész országban a törvények

megtagadására, a végső küzdelemre és a nép által várva-várt győzelemre. A kiáltvány, melyet a fiatal Indiai Kommunista Párt az ahmadábádi kongresszushoz intézett, kimondta:

„Ha a Kongresszus vezetni akarja a forradalmat, amely megrázkódtatja India egész alapzatát, ne bízzék csupán demonstrációkban és az időnként fellángoló vad lelkesedésben. Tegye a szakszervezetek közvetlen követeléseit saját követeléseivé. Tegye a kiszan szabhák [parasztszövetségek] programját saját programjává. Így hamarosan eljön az ideje, hogy a Kongresszust semmiféle akadály nem tudja visszatorpantani; támogatni fogja az anyagi érdekeiért tudatosan harcoló nép ellenállhatatlan ereje"[19].

Ahmadábádban nem hangzott el a felhívás a nyilt küzdelemre. Ezzel szemben — amint gondos megfigyelők feljegyezték — mindenféle utalás az adófizetés megtagadására teljesen eltűnt az ahmadábádi határozatokból. A törvények megtagadására irányuló mozgalomra való utalásokat különféle feltételekkel bástyázták körül, mint: „megfelelő biztosíték mellett", „a kibocsátandó utasítások szerint", „amikor a tömegek már megfelelően gyakorlottak az erőszakmentesség módszereiben" stb. Haszrat Mohani republikánus muzulmán vezető azt indítványozta, hogy határozatban mondják ki: a szvaradzs „minden külföldi ellenőrzéstől mentes teljes függetlenség". Gandhi élesen tiltakozott („azért aggaszt engem, mert a felelősség hiányát mutatja") és keresztülvitte a javaslat elvetését.

Az indiai kormány, amely feszülten figyelt, látta az Ahmadábádban mutatkozó apró jeleket és megkönnyebbülten sóhajtott fel. Az alkirály a következő táviratot küldte Londonba az indiaügyi miniszternek:

„Karácsony hetében a Kongresszus Ahmadábádban évi ülésszakát tartotta. Gandhira mély hatást gyakorolt a bombay-i lázadás, amint azt az akkoriban tett kijelentései mutatták, és a lázadás feltárta előtte a törvények megtagadására irányuló tömegmozgalommal járó veszélyeket. A kongresszus határozatai is ezt bizonyítják, mert nemcsak hogy elvetették a khilafat-párt szélső szárnya által előterjesztett javaslatokat az erőszakmentes politika feladására, hanem mellőztek minden utalást az adófizetés megtagadására is, jóllehet sürgették a törvények megtagadására irányuló

[19] Az Indiai Kommunista Párt kiáltványa az Ahmadábádi Nemzeti Kongresszushoz. 1921.

mozgalom megszervezését, mihelyt a Delhiben kitűzött feltételek adva vannak"[20].

Vajjon mit fog Gandhi tenni? Az ahmadábádi kongresszus feloszlott anélkül, hogy tervet dolgozott volna ki. Minden Gandhi kezében volt. Akár a párizsi nép Párizs ostroma idején, mikor azzal hitegette magát, hogy „Trochu tábornok valamire készül", az imperialista elnyomás kalapácsütései alatt nyögő indiai nép is reménykedve tekintett Gandhira, várva, hogy felfedje stratégiáját.

Gandhi tényked̈ése egész különös volt. Először egy hónapig várt. Ezalatt több kerület fordult hozzá azzal a kéréssel, hogy indítsa el a kampányt az adófizetés megtagadására. Az egyik kerület, Guntur, engedély nélkül megkezdte a mozgalmat. Gandhi azonnal utasította a kongresszusi funkcionáriusokat, hogy legyen gondjuk az adók idejében történő befizetésére. Ezután elhatározta, hogy megindítja akcióját egyetlen kicsiny kerülettel, ahol különös gonddal igyekezett tökéletes „erőszakmentes" körülményeket biztosítani. Ez a kerület Bardoli volt, melynek 87 000 főnyi lakossága négyezred részét képviselte az indiai népnek, mely az ő vezetésétől várta a cselekvést. Február 1-én ultimátumot küldött az alkirálynak, melyben kijelentette, hogyha nem bocsátják szabadon a foglyokat, és nem hagynak fel az elnyomó intézkedésekkel — meg fog indulni a törvények megtagadására irányuló tömegmozgalom — kizárólag Bardoliban. Röviddel ezután, néhány nap múlva, híre érkezett, hogy az Egyesült Tartományok egyik kis falujában, Csauri Csaurában, a feldühödt parasztok megtámadták és felgyujtották a falu rendőrségi épületét, és ennek következtében huszonkét rendőr meghalt. A parasztok körében erősödő forrongás hírére Gandhi azonnal döntött: nincs veszteni való ideje. Február 12-én a végrehajtó bizottság sebtében Bardoliba összehívott ülése a következő határozatot hozta: tekintettel a „csauri-csaurai csőcselék embertelen viselkedésére", nemcsak a törvények megtagadására irányuló tömegmozgalmat szünteti be, hanem a törvények megtagadására irányuló egész hadjáratot, minden megnyilvánulási formájával, az önkéntesfelvonulásokkal, tömeggyűlésekkel és hasonlókkal együtt; a kampányt a szövés, a mértékletességi reform és a művelődési tevékenység „konstruktív" programjával helyettesíti. A csata véget ért. Véget ért az egész hadjárat. A hegy valóban egeret szült.

[20] Telegraphic Correspondence Regarding the Situation in India. [Táviratváltás az indiai helyzetre vonatkozóan.] 1922.

Amikor azt mondjuk, hogy a bardoli határozat megdöbbenést keltett a Kongresszus táborában, nem fejezzük ki megfelelően azokat az érzelmeket, melyek nyomában keletkeztek. Az olvasó számára akkor közelíthetjük meg a legjobban a valóságot, ha a bardoli határozat hatását Indiára az 1926-os általános sztrájk leállításának hatásával hasonlítjuk össze.

„Takarodót fujni akkor, amikor a nép lelkesedése forrponton volt, semmivel sem volt kevesebb, mint egy nemzeti szerencsétlenség. Mahatma főtámaszai, Desbandhu Dasz, Pandit Motilal Nehru és Lala Ladzspat Rai, akik mind börtönben voltak, osztották a nép felháborodását. Ebben az időben együtt voltam Desbandhuval és láttam, hogy magánkívül van a dühtől és szomorúságtól"[21].

Motilal Nehru, Ladzspat Rai és mások a börtönből méltatlankodó leveleket írtak Gandhinak, melyekben tiltakoztak a határozat ellen. Gandhi hidegen azt válaszolta, hogy bebörtönzött emberek a „polgári élet számára halottak" és nem követelhetnek beleszólást a politikába.

A bardoli határozat az egész mozgalmat, melyet minden spontán tömegaktivitás teljes elbátortalanítása és egy ember akaratának való mechanikus alárendelés alapján szerveztek meg, szükségszerűen a tehetetlen káosz és züllés állapotába sodorta. Még Dzsavaharlal Nehru is, aki pedig igyekezett megvédeni a határozatot azzal, hogy enélkül a mozgalom az ellenőrző kezekből kiszabadult volna és az erőszak és a kormány elleni véres harc útjára lépett volna, amely pedig a kormány biztos győzelmét jelentené — még ő is beismerte, hogy a határozat

„bizonyos demoralizálást vont maga után. Lehetséges, hogy a nagyarányú mozgalom hirtelen elfojtása hozzájárult az országban később végbemenő tragikus fejleményhez. A politikai harcban alkalmazott elszórt és hatástalan erőszakot leállították, az elfojtott erőszaknak azonban kiutat kellett találnia és a következő években ez talán még súlyosbította a vallásközösségi viszályokat"[22].

Miután a mozgalom így belülről megbénult és demoralizálódott, az ismét magabiztos kormány ütésre készült. Március 10-én Gandhit letartóztatták és hatévi börtönre ítélték. A tömegmozgalomban

[21] *Szubhasz Bosze.* The Indian Struggle. 90. old.
[22] *Dzsavaharlal Nehru.* Autobiography. 86. old.

egyetlen hullám fodra sem rezdült. Nem egészen két év múlva Gandhit szabadon bocsátották. A válság elmúlt.

A bardoli határozattal és azokkal az átkos következményekkel kapcsolatban, amelyeket a nemzeti felszabadító mozgalom számára hozott, a mozgalom ezután bekövetkezett hat csendes esztendejében nagy viták folytak. A határozat védelmére felhozták azt, hogy igazi okát és indokolását mélyebben kell keresni, mint az állítólagos Csauri Csaura ügyben, melyet hivatalosan a határozat okául tüntettek fel; a valóságban ekkor elérkezett az az időpont, amikor a mozgalmat le kellett állítani, mivel „mozgalmunk, látszólagos ereje és az általános lelkesedés ellenére is, szétesőben volt"[23]. Fel lehet tenni a kérdést: milyen értelemben volt a mozgalom „szétesőben"? Ha azt jelenti, hogy a reformista pacifizmus hatása a mozgalomra gyengülőben volt, akkor ez kétségtelenül igaz. Ez a folyamat azonban együttjárt a mozgalom fejlődésével és az eljövendő győzelem előfeltétele volt. (Nehru feltevését, mely szerint egy egész Indiára kiterjedő népi forradalom esetén a kormány győzelme elkerülhetetlen, a kormány nem állította volna ilyen biztonsággal.) Ha viszont a „szétesést" úgy értelmezzük, hogy a tömegharc tényleges ereje a valóságban túljutott a csúcsponton és gyengülőben volt — ez az állítás természetesen nem lenne igaz és ezt tulajdonképpen még a határozat védelmezői sem akarták elhitetni. Erre a legvilágosabb bizonyítékot a kormány saját, komoly kiértékelése szolgáltatja, amely három nappal a bardoli összeomlás előtt mérlegelte a fennálló erőviszonyokat. 1922 február 9-én az alkirály a következőket táviratozta Londonba:

„Az alsóbb osztályokra a városokban komoly hatással van a nem együttműködési mozgalom... Bizonyos területeken hatása a parasztságra is kiterjedt, így különösen az Aszama-völgy, az Egyesült Tartományok, Bihár és Orissza, valamint Bengál bizonyos részeiben. Ami Pandzsábot illeti, az akali-mozgalom... eljutott egészen a földműves szikh lakosságig. Az ország muzulmán lakosságának nagy része elkeseredett és elszánt... súlyos eshetőségek... Az indiai kormány sokkal félelmetesebb zavargásra készült fel, mint amilyen a multban eddig előfordult és semmiképpen sem igyekszik kisebbíteni a tényt, hogy a helyzet komoly nyugtalanságra ad okot"[24].

---

[23] Ugyanott, 85. old.

[24] Az alkirály távirata az indiaügyi miniszterhez 1922 február 9-én. Telegraphic Correspondence Regarding the Situation in India. 1922.

Ilyen képet festett a kormány a helyzetről három nappal azelőtt, hogy a bardoli határozat február 12-én leállította az egész mozgalmat[25].

A tömegmozgalom fegyelmét és készenlétét a döntő küzdelemre megmutatta Guntur példája, ahol Gandhi parancsai ellenére, egy félreértés következtében elindították az adófizetés ellenes mozgalmat. Az adók öt százalékát sem tudták behajtani, amíg Gandhi ellenparancsa meg nem érkezett. A Kongresszus központjából jövő egyetlen parancsszó kétségtelenül az egész országra kiterjeszthette volna ezt a mozgalmat és a földadó és földbér egyetemes megtagadásává alakíthatta volna át. De a mozgalom nemcsak az imperializmus, hanem a földesúri rendszer elsöprését is jelentette volna.

Hogy ezek voltak azok a döntő meggondolások, melyek a bardoli határozat mögött rejlettek, azt a határozat szövege maga is mutatja. A határozat szövege, melyet a végrehajtó bizottság Bardoliban február 12-én elfogadott, olyan fontos, hogy érdemes közölnünk és érdemes tanulmányoznunk, mert fényt vet az indiai nemzeti mozgalom erőire és ellentmondásaira. Íme a lényeges cikkelyek:

„1. cikkely. A végrehajtó bizottság sajnálatát fejezi ki a csauri-csaurai csőcselék embertelen viselkedése miatt, amely durva módon megölte a rendőröket és indokolatlanul felgyujtotta a rendőrségi thanát [laktanyát].

2. cikkely. Tekintettel az erőszakos kitörésekre, melyek a törvények megtagadására irányuló tömegmozgalom minden elindítását kísérik, — ami azt mutatja, hogy az ország nem eléggé mentes az erőszaktól — a Kongresszus végrehajtó bizottsága elhatározza, hogy a törvények megtagadá-

---

[25] Lord Lloyd, az akkori bombay-i kormányzó, egy későbbi beszélgetés alkalmával elmondotta, hogy milyen benyomást gyakorolt a kormányra az 1922-es válság, és hogy a kormány véleménye szerint kizárólag Gandhi közbelépése mentette meg őket azzal, hogy leállította a mozgalmat:

„Megrémített bennünket! Programja megtöltötte börtöneinket. De nem lehet a végtelenségig csak letartóztatni az embereket, különösen akkor nem, ha 319 millió van belőlük. Hátha még megtették volna az általa hirdetett következő lépést és megtagadták volna az adók fizetését! Isten tudja, mi lett volna velünk!

Gandhi kísérlete a világtörténelem legnagyobbarányú kísérlete volt és csak egy hajszál választotta el a sikertől. De nem tudta ellenőrizni az emberek szenvedélyét. Erőszakhoz folyamodtak és Gandhi visszavonta programját. A többit Ön tudja. Bebörtönöztük." (Lord Lloyd Drew Pearsonnal folytatott beszélgetése. Idézve C. F. Andrews cikkében. Lásd New Republic, 1939 április 3.)

sának tömegmozgalmát... beszünteti és *utasítja a helyi kongresszusi bizottságokat, hogy tanácsolják a földműveseknek a földadó és a többi kormányadó megfizetését* és minden más támadójellegű tevékenység beszüntetését.

3. cikkely. A törvények megtagadására irányuló tömegmozgalom felfüggesztése addig tart, amíg a légkör olyan nyugodt nem lesz, hogy bizonyos lehet: nem ismétlődnek meg a gorakhpuri rémtettek, vagy a Bombay-ban és Madraszban november 17-én és január 13-án eluralkodott huliganizmus...

5. cikkely. Minden önkéntesfelvonulást és nyilvános gyűlést, mely a hatóság akarata ellenére történik, be kell szüntetni.

6. cikkely. *A végrehajtó bizottság utasítja a Kongresszus funkcionáriusait és szervezeteit, adja a rájatok (parasztok) tudtára, hogy a zemindároknak (földesuraknak) járó földbér megtagadása ellenkezik a Kongresszus határozataival és sérti az ország érdekeit.*

7. cikkely. *A végrehajtó bizottság biztosítja a zemindárokat, hogy a kongresszusi mozgalom semmiképpen sem akarja megtámadni törvényes jogaikat és hogy még abban az esetben is, ha a rájatoknak sérelmeik vannak, a bizottság azt kívánja, hogy kölcsönös tanácskozás és döntés útján keressék meg az orvoslást.*"

A határozat mutatja, hogy azokat, akik meghozták, nem az erőszakmentesség elvont kérdése késztette erre. Látjuk, hogy nem kevesebb, mint három cikkely (a dőltbetűsek) foglalkozik kifejezetten, nyomatékosan, sőt sürgetően a parasztok *földbérfizetésének* szükségességével a földesurak vagy a kormány számára. Szó sincs erőszakról vagy erőszakmentességről. Itt egyszerűen osztályérdekekről van szó, kizsákmányolókról és kizsákmányoltakról. A földbér megtagadását senki sem tüntetheti fel „erőszakos" cselekedetnek: ellenkezőleg, a tiltakozás legbékésebb (bár egyúttal igen forradalmi) formája. De akkor miért foglalkozik központi kérdésként az „erőszakot" névlegesen elítélő határozat a földbér megtagadásának kérdésével és a földesurak „törvényes jogaival"? Csak egyetlen felelet lehetséges. Az „erőszakmentesség" szólamai a valóságban csupán az osztályérdekek és az osztálykizsákmányolás fenntartásának tudatos vagy nemtudatos leplezésére szolgáltak.

A Kongresszus Gandhival szövetséges hangadó vezetői azért állították le a mozgalmat, mert féltek a tömegek tevékenységének fel-

ébredésétől. És azért féltek a tömegek tevékenységétől, mert az a vagyonos osztály érdekeit kezdte fenyegetni, s ezekkel az érdekekkel valójában ők maguk is még szorosan össze voltak kapcsolva.

Nem az „erőszak" vagy „erőszakmentesség" kérdése, hanem a tömegmozgalommal szembenálló osztályérdek kérdése volt az a pont, melyen a nemzeti mozgalom 1922-ben törést szenvedett. Ez volt az a szikla, melyen a mozgalom megtört. Ez volt az „erőszakmentesség" valódi értelme.

3. *A harmadik nagy harci hullám*
(1930—1934)

A bardoli csapás után egy fél évtizedre a nemzeti mozgalomban teljes pangás következett be. A. Kongresszus befolyása leapadt. 1924-ben Gandhi kijelentette, hogy a hirdetett cél, a 10 milliós tagság helyett csak 200 ezer tagot tudnak felmutatni: „Mi, politikusok, nem képviseljük a tömegeket, csak ha a kormánnyal szemben ellenzékben vagyunk". A „fonással lerótt tagsági díj", melyet Gandhi ebben az esztendőben vezetett be (és amely a választott kongresszusi szervezetek tagjaitól azt kívánta, hogy havonta 2000 yard magukfonta fonalat küldjenek) 1925 őszére csak 10 000-es létszámú tagságot eredményezett. Ekkor a fonással lerótt tagsági díj kötelező feltételét megszüntették és önkéntes felajánlássá tették. A *Bombay Chronicle* 1925-ben „általános bénulásról és pangásról" írt. Ugyanabban az esztendőben Ladzspat Rai „káoszról és zavaros helyzetről" beszélt. „A politikai helyzet — mondta — minden, csak nem reményteljes és biztató. Az emberek csüggedtek. Úgy tűnik, mintha minden — elv, gyakorlat, párt és politika — a szétesés és bomlás állapotában lenne." A nemzeti mozgalom e mélypontján a vallásközösségi zavargások baljós tünete az egész országban el tudott terjedni. A Mozlim Liga ismét különvált a Kongresszustól. A Hindu Mahaszabha szűklátókörű és reakciós ellenpropagandát folytatott.

A kongresszusi vezetőség egy része, melyet C. R. Dasz és Motilal Nehru képviseltek, Bardoli után igyekezett Gandhi, szerintük terméketlen és gyakorlatiatlan, politikájával szemben új politikai párt megalakításával döntő fordulatot teremteni. De közben bennmaradtak a Kongresszusban, hogy részt vegyenek a választási harcokban

és parlamenti síkon továbbfolytassák a harcot az új törvényhozó testületeken belül. Ezt az új pártot Szvaradzs Pártnak nevezték.

Tekintettel a tömegmozgalom gyengeségére, a választások és a törvényhozó testületek bojkottálásának beszüntetéséről szóló határozat kétségtelenül egy lépést jelentett előre. A Kongresszus tehetetlen és konzervatív tagjai, a „minden változtatás ellenzői" szemben álltak az új párttal. Ezek Gandhi „konstruktív programjához" ragaszkodtak, amely szerint a fonás, a mértékletesség, az érinthetetlenség megszüntetése és hasonló szociális reformok jelentik India megmentésének egyetlen útját, de nem voltak képesek megakadályozni, hogy a határozottabb politikát kívánó kongresszusi tagok el ne fogadják a határozati javaslatot. 1925-ben a Kongresszus teljesen és feltétel nélkül alárendelte magát a Szvaradzs Pártnak, mely többséggel rendelkezett és melynek vezetői átvették a döntő irányítást. Gandhi átmenetileg háttérbe szorult.

A Szvaradzs Párt vezetői azonban, igyekezetükben, hogy elforduljanak Gandhi politikájától, amely a mozgalmat zsákutcába vezette, még inkább elvesztették a kapcsolatot a tömegekkel. Gandhi politikájától az egyedüli tényleges előrehaladás az lett volna, ha a nemzeti küzdelmet eláruló nagyburzsoázia túltengő befolyását megtörik és helyette a nemzet fő tömegét alkotó munkások és parasztok érdekeire alapítják politikájukat, azok érdekeire, akiknek egyedül nincs okuk rá, hogy kiegyezzenek az imperializmussal. Elvben az új Szvaradzs Párt egy lépést tett ennek felismerése felé. C. R. Dasz egyik nagy visszhangot keltő kijelentésében azt mondta, hogy a „Szvaradzs a 98 százalékot képviseli" és az új program általánosságban beszélt a munkások és parasztok szervezésének szükségességéről. Gyakorlatban azonban a Szvaradzs Párt az indiai nagyburzsoázia pártja volt, léte ezeknek az elemeknek a támogatásától függött, mint ahogy legjelentékenyebb vezetői is közülük származtak. És bármennyit is beszélhettek érzelgős módon a munkásokról s parasztokról, ahhoz, hogy megnyerjék a felső rétegek támogatását, teljesen világosan fel kellett tárniok, hogy pártjuk „szilárdan" a földesúri rendszeren és a kapitalizmuson alapszik. Így a párt alapító programjában külön cikkelyben fektette le, hogy „el fogják ismerni és fenn fogják tartani a magán- és egyéni tulajdont és az egyéni vagyon növekedése, akár ingó vagyonról, akár ingatlanról van szó, meg lesz engedve". A programhoz fűzött magyarázatban visszautasítják azt a „rágalmat", hogy a Szvaradzs Párt állítólag

szemben áll a földesurakkal és kijelentik: „Igaz, hogy a párt a bérlő jussát támogatja, de valóban gyenge lábon állna ez, ha egyúttal igazságtalanságot jelentene a földesúrral szemben".

Ennélfogva a Szvaradzs Párt, noha egy lépést kellett volna jelenteni előre, a gyakorlatban csak a tömegharc stagnálását tükrözte. A Szvaradzs Párt az indiai burzsoázia pártja volt, amely a parlamentarizmus lejtőjén csúszott az imperializmussal való együttműködés felé. Megalakulásától kezdve csúszott lefelé, mindig közelebb a vélt ellenséghez. Kezdetben azzal a céllal léptek be a tanácsadó testületekbe, hogy „állandóan, következetesen obstruáljanak". Ezen az alapon az 1923. évi választásokon jelentékeny győzelmet arattak és a párt mint a legerősebb párt lépett be a Központi Gyűlésbe, ahol a függetlenekkel vagy liberálisokkal (a volt mérsékeltekkel) együttműködve meg tudta szerezni a bizonytalan többséget. C. R. Dasz, mint a párt vezetője, már a csatlakozáskor kijelentette: „Pártja azért jött, hogy felajánlja együttműködését. Ha a kormány ezt elfogadja, látni fogja, hogy a szvaradzs hívei az ő emberei." 1925-ben C. R. Dasz Faridpurban, híressé vált kijelentésében azt mondta, hogy bizonyos jelekből úgy látja: a kormány „érzelmeiben változás állt be" (ezt az állítást aligha erősítette meg az akkori indiaügyi miniszter, Lord Birkenhead magatartása, aki egyik nyilvános beszédében leplezetlen megvetéssel utalt az „indiai nemzeti mozgalom mit sem jelentő kísértetére") és formálisan felajánlotta az együttműködést, azzal a kikötéssel, hogy közösen harcoljanak a forradalmi mozgalom ellen. A liberálisok képviselői ekkor megerősítették, hogy már nincs lényeges különbség köztük és a szvaradzsisták között. 1926 tavaszán a szabarmati egyezmény a kormányba való belépést mérlegelte, de ezt a párt harcos tagságának ellenzése következtében elvetették. Az 1926-os őszi választásokon a Szvaradzs Párt Madrasz kivételével mindenütt jelentékeny veszteséget szenvedett.

A burzsoázia reményei azonban, az imperializmussal való békés együttműködést illetően, kiábrándulással kellett, hogy végződjenek. Mihelyt kiderült, hogy a nemzeti harc erői meggyengültek és hogy a szvaradzsisták, elszakadva a tömegmozgalomtól, kénytelenek feltételekért könyörögni, az imperializmus visszafordította a kormánykereket, kezdte visszavonni azokat a részleges gazdasági engedményeket, melyeket a megelőző években az indiai burzsoáziának megadott. Hatalmának teljes visszaállítására gazdasági offenzívát indított az 1927. évi árfolyamtörvénnyel, mely a rupia árfolyamát (az indiaiak

egyetemes tiltakozása ellenére) 1 shilling 6 pennyben állapította meg és az 1927-es új acélvédelmi törvénnyel, mely azáltal, hogy kedvezményes vámokat vezetett be az angol acélra, aláásta az 1924-es törvényben biztositott védelmet. 1927 vége felé kinevezték a Simon-bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy az indiai képviselet teljes kizárásával India jövendő alkotmányának sorsát intézze.

Így az indiai burzsoázia — akarata ellenére ugyan — ismét kénytelen volt feladni együttműködési reményeit és megkísérelni a tömegek befogását szekere elé, hogy ennek segítségével kedvező alkut csikarjon ki. De a körülmények most sokkal nehezebbek és bonyolultabbak voltak, mint egy évtizeddel ezelőtt. Ugyanis a közbeeső időben a népi erők kezdtek új életre ébredni, saját életükre; kezdték megtalálni független politikai kifejezési formáikat és célkitűzéseiket. Aktív harcot kezdtek nemcsak az imperializmus, hanem az indiai kizsákmányolók ellen is. A harcnak három oldala, vagyis helyesebben a mélyülő küzdelem az imperializmus és az indiai tömegek között, és ugyanakkor az indiai burzsoázia habozó és ingadozó szerepe, most sokkal világosabban lépett előtérbe. Ez magyarázza meg a most kibontakozó új harci szakasz különleges jellegét. A harc első jelei 1927 második felében mutatkoztak és teljesen 1930—34-ben bontakoztak ki. Ennek a szakasznak jellegzetessége abban állt, hogy egyrészt sokkal kiterjedtebb, mélyrehatóbb és hosszantartóbb volt, másrészt a fejlődés menete szaggatottabb, megszakítottabb volt, mint az előző szakaszokban, a célkitűzések ide-oda ingadoztak, a harcot újabb és újabb tárgyalások kísérték, majd hirtelen fegyverszünetek váltották fel anélkül, hogy a kérdéseket rendezték volna, míg végül bekövetkezett az összeomlás.

Az új tényező, amely a huszas évek közepén elsőízben bontakozott ki és a harc új hullámának döntő lendületet adott, bár még nem vette át a vezetést, az ipari munkásosztálynak, mint független erőnek a megjelenése volt. A munkásosztály példátlan energiával és hősiességgel vívta a maga harcát és kezdte kialakítani a maga vezetését. Ezzel az előretöréssel a munkásosztály új ideológiája, vagyis a szocialista ideológia először kezdett Indiában politikai tényezővé fejlődni. Eszméi befolyásuk alá kezdték vonni az ifjúságot és az indiai nemzeti mozgalom balszárnyát; és új életet, energiát és tágabb látókört árasztottak. A kánpuri összeesküvési per 1924-ben megmutatta, milyen nagy gonddal igyekeznek az imperialisták a

az öregek, a Kongresszuson kívüli mérsékelt és reakciós elemekkel együttműködve, kidolgoztak egy alkotmánytervezetet (melyet az elnökről, az idősebb Nehruról Nehru-jelentésnek neveztek). A tervezetet a Brit Birodalom keretein belüli felelős kormányra alapozták, tehát elvetették a függetlenségi követelést. Tekintve azonban az erősödő közhangulatot, kétséges volt, vajjon a Kongresszus elfogadja-e a tervezetet.

Az erők egyensúlyának e válságos helyzetében, amikor biztos volt, hogy új nagy harcokra kerül a sor — sokkal előrehaladottabb helyzetben mint tíz évvel ezelőtt — a vezetőség jobbszárnya ismét Gandhihoz fordult, akit előzőleg félreállítottak és akinek csillaga most ismét felkelt. 1928 végén a kalkuttai ülésszakon Gandhi ismét átvette a Kongresszus aktív vezetését. Bármint vélekedtek a mérsékelt vezetők excentrikusságáról, nem volt vitás, hogy a régiek csoportjában ő volt a legélesebb eszű és legtapasztaltabb politikus, akinek páratlan tekintélye volt a tömegek előtt. Ezt a világnyilvánosság még felfujta és Gandhiból India legnagyobb személyiségét csinálta. Ő volt a tulajdon aszketikus védelmezője az alázatosságnak és a szegénység szeretetének legvallásosabb és legideálistább elvei nevében; ő volt a legyőzhetetlen metafizikai-teológiai kazuista, aki bármit a magyarázatok és érvek olyan elképesztő bonyolultságával tudott igazolni és összeegyeztetni, hogy azt egy közönséges anyagból gyúrt ember esetében nyilván tisztességtelen csűrés-csavarásnak neveztek volna, de a föld olyan nagy fiainál, mint MacDonald vagy Gandhi, magasröptű szellemi okfejtésnek tartottak; ő volt a próféta, aki szent életével és önzetlenségével meg tudta nyitni a tömegek szívének kapuját, ahol a mérsékelt burzsoá vezetők nem remélhettek meghallgatást — és ő volt a legjobb biztosíték minden olyan tömegmozgalom hajótörésére, mely vele volt megáldva. A forradalomnak ez a Jónása, a folytonos sikertelenség e tábornoka volt a burzsoázia amulettje a fejlődő indiai harc minden egyes hullámszakaszában. Így ismét megjelent a modern indiai politikai élet jellegzetes vonása, minden egymás után következő indiai alkotmánytervezet íratlan cikkelye — Gandhi nélkülözhetetlensége (lényegében az osztályerők ingatag egyensúlyának kifejezésre jutása). A burzsoázia minden reménye (a szókimondóbbak azt mondhatnák, hogy az imperializmus minden reménye) Gandhiban volt, mint olyasvalakiben, aki meg tudja nyergelni a hullámokat, aki csak éppen annyira engedi szabadjára a tömegmozgalmat, hogy jó alkut lehessen kötni, és aki ugyanakkor meg tudja menteni Indiát a forradalomtól.

munkásosztály forradalmi politikájának már első jeleit megsemmisíteni. Az 1926—27-ben előtérbe lépő Munkás-Paraszt Párt növekedése megelőzte a szakszervezeti és sztrájkmozgalom 1928-ban történt hatalmas előrelendülését. Az 1928. évi óriási sztrájmozgalom, melynek folyamán 31 647 000 munkanap veszett el, vagyis több mint az előző öt esztendőben együttvéve; a bombay-i textilmunkások új harcos szakszervezetének, a Girni Kamgarnak, vagyis a Vörös Zászlónak hivatalos kimutatás szerint egy év leforgása alatt 65 000-es tagságú szervezetté való növekedése; a szakszervezeti tagság 70 százalékos emelkedése; a munkásosztály élenjáró politikai szerepe a Simon-bizottság elleni demonstrációkban ugyanebben az esztendőben, a szakszervezetek növekvő harcos öntudata, és végül a Szakszervezeti Kongresszus balszárnyának győzelme 1929-ben — ezek voltak az előhírnökei és hajtóerői az indiai nép harca újabb hullámának.

Ezt a fejlődést tükrözte az új balszárny megjelenése a Kongresszusban és a nemzeti mozgalomban. 1927 vége felé Dzsavaharlal Nehru visszatért hosszú, másfél éven át tartó európai körútjáról, ahol kapcsolatba került szocialista körökkel és szocialista eszmékkel ismerkedett meg. 1927 végén a madraszi kongresszus már mutatta az új baloldali irányzatok előretörését, különösen az ifjúság körében. Egyhangú határozatban kimondták, — amit a vezetőség azelőtt mindig ellenzett — hogy a nemzeti mozgalom célja a teljes függetlenség. (Mindez Gandhi távollétében történt, aki később elítélte a határozatot, melyet szerinte „elhamarkodottan javasoltak és megfontolatlanul hoztak".) Elhatározták a Simon-bizottság bojkottálását és ugyanakkor elhatározták, hogy résztvesznek egy, az összes pártok között tartandó konferencián, melynek feladata egy másik alkotmánytervezet kidolgozása lesz. A Kongresszus csatlakozott az újonnan megalakult Imperialistaellenes Nemzetközi Ligához. Dzsavaharlal Nehrut és Szubhasz Boszét, az ifjúság és a Kongresszusban kibontakozó baloldali irányzatok vezetőit nevezték ki főtitkárokká.

Az 1927. évi kongresszuson a baloldal látszólagos győzelme csak felszín volt és az ellenzék hiányán alapult. Amint azonban kibontakoztak az 1928-as események, a Simon-bizottság elleni demonstráció sikerrel járt, a sztrájkmozgalom terjedt, megerősödött az újonnan alakult Függetlenségi Liga, valamint az ifjúsági és diákszervezetek, az idősebb korosztályhoz tartozó vezetőség megértette, hogy a baloldal hatalmas erővé fejlődött, amely gyorsan elsöpörheti a Kongresszust. Az összes pártok közös konferenciáján a vezetők közül

1928 decemberében a kalkuttai kongresszuson Gandhi nehezen tudta a Nehru-jelentést elfogadtatni. A határozat, melyet beterjesztett, azt ígérte, hogy ez az alkotmány semmiképpen sem jelenti a teljes függetlenség célkitűzésének visszavonását és hogyha a kormány 1929 december 31-ig (Gandhi eredetileg 1930-at terjesztett elő, vagyis kétévi határidőt szabott, de az 1929-es dátumot szavazták meg) nem fogadja el az alkotmánytervezetet, akkor a Kongresszus felújítja az erőszakmentes nem együttműködési kampányt és a harcot ezúttal az adófizetés megtagadásával fogja kezdeni. Még ezt a határozatot is csak aránylag csekély többség fogadta el: 1350 szavazat 937 ellenében. Az utóbbiak a baloldal javaslatára szavaztak. Ezt a javaslatot Bosze és a fiatal Nehru terjesztették be, akik a Nehru-jelentéssel szemben ragaszkodtak a teljes függetlenség azonnali céljához. A Kongresszus határozata tehát a cselekvést tizenkét hónappal elhalasztotta, mégpedig olyan pillanatban, amint azt az 1928-as események mutatták, mikor a tömegek nyugtalansága a tetőponton volt. Tizenkét hónapot adtak az imperializmusnak a felkészülésre. „A kalkuttai kongresszus időthúzó határozata — jegyzi meg Szubhasz Bosze[26] — csupán arra szolgált, hogy elfecsérelje a drága időt" Közben olyan figyelmeztetés érkezett a Kongresszus számára, mely megmutatta az állapotok komolyságát: 20 000 kalkuttai munkás demonstrációja (a Nemzeti Kongresszus hivatalos története szerint 50 000). A munkások megjelentek a kalkuttai kongresszuson és jelszavaikban nemzeti függetlenséget és „indiai független szocialista köztársaságot" követeltek. Két órán át birtokba vették a pandalt[27], miközben a nemzeti reformista vezetők utat kellett hogy engedjenek nekik és meg kellett hogy hallgassák a munkásosztályt, mely megalkuvás nélküli harcot követelt a nemzeti függetlenség kivívásáért.

A tizenkéthavi késedelem időt biztosított az imperializmusnak a cselekvésre. Az imperializmus nem is mulasztotta el az alkalmat. 1929 márciusában a munkásosztály erősödő mozgalmának legkiválóbb vezetőit India minden részében letartóztatták és a távoli meeruti törvényszék elé állították (ahol esküdtek nélkül ítélték el őket). A tárgyalást négy éven át húzták. Eközben a vezetőket, anélkül hogy az ítéletet kimondták volna, az egész harci szakaszon keresztül börtönben tartották. A letartóztatott vezetők a szakszervezetek és

[26] *Szubhasz Bosze.* The Indian Struggle. 181. old.

[27] *Pandal* — sövénnyel körülvett és fedett gyülekezőhely, ahol Indiában a nagy gyüléseket tartják. — *Szerk.*

a Munkás-Paraszt Párt legfontosabb funkcionáriusai voltak, hárman közülük ezenkívül az Összindiai Kongresszusi Bizottság, vagyis a Nemzeti Kongresszus választott végrehajtó szervének tagjai is voltak. Ilymódon a munkásosztályt megfosztották a vezetéstől és a legerősebb, legvilágosabb fejű és legelszántabb baloldali vezetőket, akik valóban a tömegekre támaszkodtak, eltávolították, még mielőtt a harcot a kongresszusi vezetőség egyáltalán megindíthatta volna. Ugyanakkor léptette életbe az alkirály a „közbiztonsági rendeletet", amely a harcos erők ellen irányult.

A küszöbönálló válságos harci év és a kongresszusi küzdelmek előestéjén Gandhit elnökké választották. Ő azonban azzal, hogy ezt visszautasította és maga helyett az ifjúság és a Függetlenségi Liga vezetőjét, Dzsavaharlal Nehrut ajánlotta megválasztásra, aki szocialista nézetek felé hajlott, megmutatta, milyen ügyesen értékeli a helyzetet és az erőviszonyokat. Gandhi, választásának igazolására, jelöltjét a következőképpen jellemezte:

„Senki sem múlja felül hazája iránti szeretetben. Bátor és szenvedélyes és mozgalmunkban ezek a tulajdonságok igen lényegesek. De, noha szenvedélyes és elszánt a harcban, egy államférfiú bölcseségével rendelkezik. A fegyelem híve. Tettekkel bizonyította be azt a képességét, hogy alá tudja vetni magát azoknak a határozatoknak, melyekkel nem ért egyet. Szerény, és elég gyakorlati érzéke van ahhoz, hogy ne sodródjék szélsőségekbe. Kezében a nemzet teljesen biztos."

A mérsékelt vezetők még egy utolsó kísérletet tettek, hogy megegyezzenek az imperializmussal. Az alkirály egy 1929 október 31-i igen határozatlan kijelentését követően, mely a „dominiumi státus céljára" utalt, melyet majd valamikor a jövőben megvalósítanak (e kijelentés, amint azt a *Times* másnap megjegyezte, „nem tartalmaz semmiféle ígéretet és nem jelent semmi politikai vonalváltoztatást"), az indiai pártvezérek együttesen közzétettek egy választ, az úgynevezett Delhi Kiáltványt, amely teljes szívből felajánlotta az együttműködést: „Méltányoljuk a nyilatkozat őszinteségét... Reméljük, hogy felajánlhatjuk együttműködésünket Őfelsége kormányának abban a törekvésében, hogy kidolgozza az India szükségletének megfelelő dominiumi alkotmányt." A nyilatkozatot Gandhi, Mrs. Besant, Motilal Nehru, Sir Tedzs Bahadur Szapru, Dzsavaharlal Nehru és mások írták alá. Utóbbi helytelenítette és később „tévesnek és veszélyesnek" ítélte a kiáltványt, de akkor állítása szerint, azzal az érvvel „beszélték rá az aláírásra", hogy mint választott

elnök, ellenkező esetben megbontja az egységet; „Gandhi egy megnyugtató levele" is hozzájárult kétségei eloszlatásához. Az imperializmus a Delhi Kiáltványt, mint a gyengeség jelét, nagy örömmel fogadta. („A tegnap esti nyilatkozat azt jelenti, hogy sutbadobják azt a programot, mely alapul szolgált volna a Kongresszusnak láhori üléséhez"[28].) A kiáltványnak nem volt semmi gyakorlati eredménye, kivéve azt, hogy megzavarta a Kongresszus sorait. Az alkirállyal történt találkozás ezt követően a kongresszus előestéjén eredménytelen volt.

1929 végén a láhori kongresszus az események nyomására elhatározta, hogy cselekedni fog. Elvetették a Nehru-jelentést, amely a dominiumi státust tartalmazta és a „purna szvaradzs"-ot, vagyis a teljes függetlenség elvét fogadták el mint a Kongresszus programját. A Kongresszus felhatalmazta az Összindiai Kongresszusi Bizottságot, hogy „amikor alkalmasnak ítéli, indítsa el a törvények megtagadására irányuló mozgalmat, beleértve az adófizetés megtagadását is". Éjfélkor, amikor bejelentették az 1930. újesztendőt, kibontották az indiai függetlenség zászlaját (piros, fehér, zöld — később a piros színt elvetették és sáfrányszínnel helyettesítették). 1930 január 26-án egész Indiában hatalmas demonstrációkkal ünnepelték meg az első Függetlenségi Napot, felolvasták a fogadalmat, hogy harcolnak a teljes függetlenségért, „ember és isten ellen való vételeknek" nyilvánították, hogy „továbbra is alávessék magukat" a brit uralomnak és annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy „ha nem teszünk mást, csak megvonjuk önkéntes támogatásunkat és beszüntetjük az adófizetést anélkül, hogy akár a provokációkra is erőszakkal válaszolnánk, ezzel biztosítjuk ennek az embertelen uralomnak a végét".

Mi a célkitűzése a most megindított harcnak? Mi a hadjárat terve? Melyek azok a minimális feltételek, melyeknél indokoltnak tekinthető a megegyezés? Hogyan lehet olyan ellenállhatatlan nyomást gyakorolni a brit kormányra, hogy az „az embertelen uralom végét" jelentse? E kérdések kezdettől fogva tisztázatlanok voltak.

Úgy tűnhetett, hogy a teljes függetlenség a harc határozott célkitűzése, és valószínűleg így látta ezt a kongresszusi tagság többsége és a tömegek, akik a Kongresszus hívására válaszoltak. Valóban, a haldokló Motilal Nehru utolsó feljegyzett szavai, aki az

[28] The Times, 1929 november 4.

Irwin—Gandhi-egyezmény előestéjén halt meg, azt a benyomást keltik, hogy neki is ez volt a felfogása a harccal kapcsolatban: „Ha meg kell halnom, haljak meg a szabad India ölén. Hadd aludjam utolsó álmomat szabad, nem pedig leigázott országban."

De nem ez volt Gandhi felfogása. Közvetlenül a lahori kongresszus után a *New York World* január 9. számában nyilatkozatot tett közzé, hogy „a függetlenségi határozatnak nem kell megijesztenie senkit" (ezt megismételte márciusban az alkirályhoz intézett levelében is) és január 30-án lapjában, a *Young India*-ban, egy tizenegy pontból álló ajánlatot tett közzé. A pontok különböző reformokra vonatkoztak (1 shilling 4 pennys rupia árfolyam, teljes alkoholtilalom, a földadó és a katonai kiadások csökkentése, védővám a külföldi textilre stb.), melyekért cserében hajlandó volt leállítani a törvények megtagadására irányuló mozgalmat. A tizenegy pont közzététele a harc előestéjén arra szolgált, hogy tudtára adja a túlsó oldalnak, hogy a függetlenség követelését nem kell egyébnek tekinteni, mint alkuárnak, a vásári alkudozások előtt megállapított bizonyos konvencionális maximumnak, melytől lényeges engedményekért cserében el lehet tekinteni.

A hadjárat stratégiája most is homályban maradt. A Kongresszusi Bizottság, amely 1930 februárjában Szabarmatiban ülésezett, ismét „Gandhi és azok, akik vele dolgoznak" (nem pedig egy választott kongresszusi szerv) kezeibe tette le a hatalmat, hogy vezesse és irányítsa a hadjáratot, mivel „a törvények megtagadását azoknak kell elindítaniok és ellenőrizniök, akik úgy hisznek az erőszakmentességben... *mint egy hittételben*". De melyek voltak annak a harcnak az irányvonalai, melynek vezetését a választott kongresszusi vezetőség minden útmutatás nélkül így átadta? Szubhasz Bosze a lahori kongresszussal kapcsolatban a következőket írja:

„A balszárny nevében a szerző egy határozati javaslatot terjesztett elő, mely azt indítványozta, hogy a Kongresszus törekedjék egy párhuzamos kormány felállítására és e cél elérésére tekintse feladatának a munkások, parasztok és az ifjúság megszervezését. A határozati javaslatot elutasították, aminek az lett a következménye, hogy bár a Kongresszus elfogadta a teljes függetlenség célkitűzését, nem készített tervet e cél elérésére — de munkaprogramot sem fogadtak el a következő évre. Képtelenebb helyzetet nem is lehetett volna elképzelni"[29].

[29] *Szubhasz Bosze*. The Indian Struggle. 200. old.

Dzsavaharlal Nehru a következőket írja:

„A jövőről még mindig homályos képünk volt. A kongresszus ülésén tapasztalt lelkesedés ellenére senki sem tudta, hogyan válaszolna az ország egy akcióprogramra. Felégettük magunk mögött az utat, és nem tudtunk visszafordulni, viszont a táj, amely előttünk elterült, majdnem idegen, felkutatatlan föld volt"[30].

A Kongresszus hivatalos története rendreutasítja azokat, akik a hadjárat tervét ismerni akarták:

„Azok, akik összegyűltek Szabarmatiban, kérdezték Gandhit terve felől. Ez helyes is volt, bár senkinek sem jutott volna eszébe Lord Kitchenert, Foch marsallt vagy Hindenburgot a világháború előestéjén arra kérni, hogy tárják fel tervüket. Tervük volt, de azt nyilván nem fedték volna fel. Más volt a helyzet a szatjágrahával. A mi terveink körül nem volt titkolódzás. De nem is voltak pontosan körülhatárolva. Úgy bontakoztak ki, mint az ösvény, mely ködös reggelen szinte yardról-yardra tárul fel a gyorsan haladó motor előtt. A szatjágraha fényszórót viselt homlokán. Az mutatja az utat a következő lépéshez"[31].

Így minden attól függött, mi volt Gandhi felfogása a hadjárattal kapcsolatban. Az ország és sorsa az ő vezetésére volt bízva.

Nyilvánvaló, hogy a cél felfogása szerint a hadjárattal kapcsolatban is két ellentétes felfogás volt lehetséges: vagy döntő ütközet az indiai nép valamennyi erőinek összefogásával, hogy végetvessenek a brit uralomnak és megszerezzék a teljes függetlenséget („Harc a végsőkig", amint a Kongresszus hivatalos történetének egyik fejezetcíme mondja), vagypedig a tömegek nyomásának korlátozott és szabályozott demonstrációja abból a célból, hogy jobb feltételeket biztosítsanak és bizonyos engedményeket csikarjanak ki a brit uralomtól. Az előbbi felfogás egész világosan megfelelt a láhori kongresszus felfogásának és India népe várakozásának. De ha ez volt a cél, vagyis ilyen óriási feladat végrehajtása és ilyen hatalmas ellenfél leterítése, akkor nyilvánvaló, hogy a siker minden reménye attól függött, hogy minden erőt a leggyorsabban belevessenek a támadásba az ellenfél erőinek legyűrésére, még mielőtt az hatásos ellenintézkedéseket tehetne; kimondják az általános sztrájkot, melyet a Kongresszus és a munkásmozgalom egész súlyával

[30] *Dzsavaharlal Nehru.* Autobiography. 202. old.
[31] Official „History of the Indian National Congress". 628. old.

támogat, felszólítsák az egész parasztságot az adó és földbér megtagadására, felállítsák a párhuzamos nemzeti kormányt, az egész országban kiépített szerveivel, igazságszolgáltatásával és önkéntes alakulataival stb. A nemzeti érzés és tömeghangulat akkori felfokozott állapotában ilyen hadjáratnak, ha gyorsan és határozottan vezetik, jó esélyei lettek volna a néptömegek mozgósítására, az imperializmus elszigetelésére (a garhvali-lázadás, valamint Pesávar és Solapur tapasztalata mutatják, milyen nagy lehetősége volt ennek) és a függetlenség kivívására.

De ez nem Gandhi felfogása volt. Valóban minden akkori és későbbi megnyilatkozásából kitűnik, hogy fő problémája az volt, hogyan akadályozza meg a harc ilyen irányú kibontakozását. 1931 májusában egyik cikkében kifejtette, hogy ha a győzelem áraként „csak egy hajszálnyira" is csorbát szenved az erőszakmentességről szóló tana, úgy a vereséget többre becsüli a győzelemnél:

„Az erőszakmentesség fenntartása mellett még a teljes vereséget is szívesebben fogadnám, mintsem hogy attól akár egy hajszálnyira is eltávolodjunk azért, hogy kétes sikert érjünk el"[32].

1930 májusában Gandhi az alkirályhoz intézett levelében világosan kifejtette, melyek azok az erők, melyek a harc alapját képezik és miért szándékozik átvenni a harc vezetését:

„Az erőszak pártja terjed és erősödik... Az a szándékom, hogy azt az erőt (erőszakmentességet) mind a brit uralom szervezett erőszakával szemben, mind az erőszak növekedő pártjának szervezetlen erőszakával szemben működésbe hozzam. Nyugodtan ülni annyit jelentene, mint szabadjára engedni mindkét fentemlített erőt"[33].

Tehát a tömegharcok előestéjén Gandhi két fronton hirdetett harcot, nemcsak a brit uralom ellen, hanem az indiai belső ellenség ellen is. Ez a felfogás a két fronton vívott harcról megfelel az indiai burzsoázia szerepének. Az indiai burzsoázia az imperializmus és a tömegmozgalom erősödő összeütközése láttán rémülten érezte, hogy süllyed a talaj a lábai alatt. Kénytelen volt az „őrült kockázat" ellenére (Gandhi kifejezése az alkirályhoz intézett levelében) vállalkozni a harc vezetésére azért, hogy azt határok közé szorítsa („nyugodtan ülni annyit jelentene, mint szabadjára engedni mindkét fent-

[32] Gandhi 1931 májusában. Idézi a Times 1931 május 8.
[33] Gandhi levele az alkirályhoz. 1930 március 2.

említett erőt") és igyekezett az „erőszakmentesség" varázsvesszejével mindkét erőt megbékíteni. Az „erőszakmentesség" azonban, akár a későbbi hírhedt „benemavatkozás", melyet a nyugati hatalmak Spanyolországgal kapcsolatban érvényesítettek, *„egyoldalú erőszakmentesség"* volt. „Erőszakmentesség" volt az indiai tömegek részéről, nem pedig az imperializmus részéről, mely az erőszakot kénye-kedve szerint gyakorolta és a csatát meg is nyerte[34].

Gandhi stratégiája megfelelt a harc ilyen felfogásának. Ha olyan szempontból nézzük a kérdést, hogy ez a stratégia nem a függetlenség kivívására irányult, hanem arra, hogy a hatalmas forradalmi hullám közepette megtalálja az eszközöket, melyekkel kézben tarthatja a tömegmozgalom vezetését, és ugyanakkor a legszűkebb határok és korlátok közé szoríthatja azt — úgy ez ügyes és megfelelő stratégia volt. Megmutatkozott ez már abban is, hogy ragyogóan választotta ki a hadjárat első célpontját és vezetésének módszerét. Úgy döntött, hogy a harcot a kormány sómonopóliuma ellen vezeti. Ez eltérítette a harcot attól a lehetőségtől, hogy az ipari munkásság résztvegyen benne, az az egyetlen erő Indiában, melytől Gandhi, amint azt minden egyes nyilatkozatában kifejtette, tartott. Meg tudta szerezni a parasztság támogatását és általános érdeklődését, de ugyanakkor elfordította őket a földesurak elleni harctól. A nagyobb biztonság kedvéért Gandhi igyekezett a hadjáratot először saját magára és a kiválasztott tanítványok egy kis csoportjára korlátozni:

„Ami engem illet, az a szándékom, hogy a mozgalmat csak az Asrama[35] tagjaival és azokkal indítom meg, akik vállalták az Asrama fegyelmét és magukévá tették módszereit"[36].

---

[34] Gandhi az okot, amely arra késztette, hogy 1930-ban megkezdje a nem együttműködési mozgalmat, nyiltan hangoztatta kijelentésében és levelezésében. Így tanítványa, C. F. Andrews feljegyezte:

„Levelei, melyeket tőle kaptam, feltárták személyes okait; a sajtóban szintén kifejtette azokat az okokat, melyek ilyen, látszólag elkeseredett lépésre késztették. Például azt írta nekem, hogy az indiai kormány elnyomó politikájának erőszakossága napról-napra nő és hogy ez heves ellenhatást váltott ki, különösen az ifjúság körében. A helyzettel csak egy módon lehet megbirkózni, az erőszakmentesség mozgalmával kell lehetetlenné tenni. Ennek vezetését ő maga veszi kézbe, bármily nagy is a kockázat."

(C. F. Andrews cikke. Lásd Spectator. 1930 szeptember 27.)

[35] *Szabarmati Asrama* — szerzetesi társaság, melyet Gandhi 1930-ban alapított. — *Szerk.*

[36] Gandhi. Young India, 1930 febr. 27.

Ezt követte Gandhi és hetvennyolc gondosan kiválogatott hívének menetelése Dandiba, a tengerpartra három értékes héten át, a világ híradó-felvevő gépeinek kattogása közepette, mialatt a tömegeknek, Gandhi felszólítására, türelemmel várakozniok kellett. A hatalmas nyilvánosságot, melyet a sómenetelésnek a sajtó, film és más eszközök útján nyujtottak, a Kongresszus vezetősége a tömegek felébresztése és mozgósítása stratégiája diadalának tekintette. De, bár kétségtelenül igaz, hogy a tömegek elmaradottabb elemeivel kapcsolatban segített ezt a szerepet betölteni, az a nagylelkű bátorítás és hozzájárulás, melyet az imperialista hatóságok a nyilvánosság számára biztosítottak, éles ellentétben későbbi magatartásukkal (ezek a hatóságok nagyon is éberen őrködtek, amit Szubhasz Boszénak, a baloldal vezérének még a függetlenségi nap és a harc megindulása előtt való letartóztatása is bizonyított) nyilvánvalóan nem egyszerű naivitásból és a nyilvánosság jelentőségének fel nem ismeréséből eredt. Ellenkezőleg, a nyilvánosság jelentőségével nagyon is tisztában voltak; tudták azt, hogy ennek megadása milyen közvetlen segítséget nyujt a tömegmozgalomnak a Gandhi által már előre elkeszített mederbe való tereléséhez.

Ennek ellenére, abban a pillanatban, mihelyt a három hét Gandhi szertartásos sóforralásával április 6-án a tengerparton befejeződött (melyet nem kísértek letartóztatások), a tömegmozgalom ellenállhatatlan erővel tört elő az egész országban, mindkét oldalon meglepve a vezetést. A hivatalos utasítások a törvények megtagadásának legkorlátozottabb és viszonylag ártatlan formáira szorítkoztak, mint a sótörvény megszegése, a külföldi textil bojkottálása, őrségek állítása a külföldi textilárusító üzletek és a kormány alkoholüzletei előtt. Gandhi felfogását a mozgalomról kifejezésre juttatják azok az utasítások, melyeket április 9-én adott ki:

„Utunk már ki van jelölve számunkra. Minden egyes falu keressen vagy állítson elő csempészett sót, női társaink agitáljanak a korcsmák, ópiumbarlangok és a külföldi textilt árusító kereskedők üzletei előtt. A fiatalok és öregek minden házban forgassák a rokkát és naponta fonjanak, szőjenek sok fonalat. A külföldi textilt el kell égetni. A hinduk vessék el az érinthetetlenséget. A hinduk, muzulmánok, szikhek, parszik és keresztények teremtsék meg az őszinte egységet. A többség elégedjék meg azzal, ami megmarad azután, hogy a kisebbség ki lett elégítve. A diákok hagyják el a kormány iskoláit és egyetemeit és a kormány szolgálatában állók mondjanak le tisztségükről és szenteljék magukat a nép szolgálatának, és akkor hamarosan látni fogjuk, hogy a purna szvaradzs az ajtónkon kopogtat."

A tömegmozgalom, amely már áprilisban kibontakozott, jóval túlment ezeken az egyszerű határokon. A sztrájkok erősödtek, hatalmas tömegtüntetések zajlottak le, Bengálban megtámadták a csittagongi fegyverraktárt, Pesávarban nagyjelentőségű események mentek végbe és a várost tíz napon keresztül a nép uralta. A parasztok számos helyen megindították a spontán földbérmegtagadási mozgalmat. A mozgalom főleg az Egyesült Tartományokban volt erős, ahol a Kongresszus hiába igyekezett a földbérek 50 százalékos leszállítása alapján közvetítő megoldást találni.

A jövő szempontjából a legjelentősebb volt a garhvali katonák parancsmegtagadása, akik Pesávarban nem voltak hajlandók a nép közé lőni. A helyi vezetők letartóztatása után páncélkocsikat küldtek a tömegek megfélemlítésére. Az egyik páncélkocsit felgyujtották, a bentülők elmenekültek. Erre lőni kezdtek a tömegre. Az emberek százával pusztultak el és sebesültek meg. A 18. királyi garhvali lövészezred második zászlóaljának két szakasza — hindu csapatok a muzulmán tömegben — megtagadták a tüzelési parancsot, megbontották soraikat, összebarátkoztak a tömeggel és sokan átadták fegyverüket. Közvetlenül ezután teljesen kivonták Pesávarból a katonaságot és a rendőrséget. Április 25-től május 4-ig, amíg hatalmas angol haderőt, repülőrajokkal együtt, nem vontak össze Pesávar „visszafoglalására", a város a nép kezében volt. Nem volt semmi ellenállás. A kormány azután visszautasított minden követelést a történtek kivizsgálására. Tizenhét garhvali katonát a haditörvényszék súlyos büntetésre ítélt, egyet életfogytiglani száműzetésre, egyet tizenötévi szigorított börtönbüntetésre és tizenötöt háromtól tíz évig terjedő börtönbüntetésre.

A garhvali katonák példáját, akik nem voltak hajlandók honfitársaikra tüzelni, mindenesetre, legalábbis az „erőszakmentesség" diadalmas megnyilvánulásának lehetett volna tekinteni, amely drága kellett volna hogy legyen Gandhi szíve számára. Gandhi azonban máskép vélekedett. Ez olyan erőszakmentesség volt, mely a brit uralmat valóban alapjaiban fenyegette. Az Irwin—Gandhi-egyezményben a foglyok szabadonbocsátására vonatkozó cikkely kifejezetten kizárta a garhvali-foglyokat. A Kongresszus hivatalos története sok kisjelentőségű terrorcselekményről számol be részletesen és elmondja, mennyire megerősítették ezek a nemzeti érzést — a garhvali-epizód számára azonban nincs hely a hivatalos történetben. Éveken keresztül hagyták, hogy a garhvali katonák kitöltsék büntetésüket és csak 1937 második felében szabadultak ki

a Kongresszus tagjaiból lett miniszterek közbenjárására. Emlékük ott él a nép szívében és méltó helyet foglalnak majd el az eljövendő szabad India évkönyveiben, amikor számos politikus emléke már régen feledésbe merült. Gandhi később Londonban, a Kerekasztal Konferencia idején, egy francia ujságírónak kifejtette, miért helyteleníti a garhvali katonák viselkedését:

„Egy katona, aki nem engedelmeskedik a tüzelési parancsnak, megszegi adott esküjét és a bűnös engedetlenség vétkét követi el. Nem kívánhatom a tisztviselőktől és katonáktól, hogy megtagadják az engedelmességet, mert ha én vagyok hatalmon, minden valószínűség szerint én veszem igénybe ugyanazokat a tisztviselőket és katonákat. Ha arra tanítanám őket, hogy tagadják meg az engedelmességet, attól kellene tartanom, hogy ugyanazt teszik, ha én vagyok hatalmon"[37].

Ez a kijelentés, melyet Gandhi minden pacifista csodálójának tanulmányozásra kellene ajánlani, nem kevésbbé élesen világít rá az „erőszakmentesség" valódi jelentésére, mint a régebbi bardoli határozat.

Amikor világossá vált, hogy a tömegmozgalom ereje túllépte a megszabott határokat, és hogy a szabadlábon hagyott Gandhi tekintélye süllyedőben van, Gandhit a kormány május 5-én letartóztatta. A kormány kommünikéje a következő hivatalos indokolást adta a letartóztatásról:

„Bár Gandhi állandóan sajnálkozását fejezte ki az erőszakkitörések felett, tiltakozása fegyelmezetlen követőivel szemben mind gyengébb és gyengébb lett. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem képes őket ellenőrizni... Egészsége és kényelme biztosítására a letartóztatás tartama alatt minden intézkedést megteszünk."

A letartóztatásra a hartalok és tömegsztrájkok hulláma válaszolt egész Indiában. A bombay-i körzethez tartozó Solapur ipari városban, melynek 140 000 lakosa közül 50 000 textilmunkás volt, a munkások egy héten át birtokukban tartották a várost, — helyettesítették a rendőrséget és megteremtették saját közigazgatásukat — míg ki nem hirdették a statáriumot május 12-én. „Még a kongresszusi vezetők is elvesztették hatalmukat a tömeg felett, mely igyekezett megalapítani saját uralmát" — jelentette a *Times* tudó-

[37] Gandhi válasza Charles Petrasch francia ujságírónak a garhvali katonákra vonatkozó kérdésére. Monde, 1932 február 20.

sítója 1930 május 14-én. „Kezükbe vették a közigazgatást — jelentette a punai *Star* — és igyekeztek megteremteni saját törvényeiket és rendszabályaikat." Egykorú bizonyítékok tanúsítják, hogy tökéletesen fenntartották a rendet.

Az imperialista megtorló intézkedéseknek nem volt határuk. A rendeletek gyors egymásutánban követték egymást és a statáriumhoz hasonló helyzetet teremtettek. Júniusban a Kongresszust és valamennyi szervezetét illegálisnak nyilvánították. A hivatalos adatok szerint az Irwin—Gandhi-egyezmény megkötéséig, vagyis 1931 tavaszáig nem egészen egy esztendő alatt 60 000 polgári ellenállót ítéltek el. Ezek az adatok természetesen a valóságosaknál alacsonyabbak, tekintve, hogy nem vonatkoznak azokra a tömegekre, akiket megfélemlítés és lázítás stb. vétsége miatt ítéltek el, csak azokra, akiket a kormány politikai foglyoknak ismert el. A nemzeti mozgalom igen részletekbe menő jelentései számukat 90 000-ben állapítja meg: „1930—31-ben rövid tíz hónap alatt 90 000 férfit, asszonyt és gyereket ítéltek el"[38]. Mindez egy „munkáspárti" kormány uralma idején történt. Méltán jelentette ki a reakciós *Observer* 1930 április 27-én, hogy „szerencsés véletlen", hogy a Munkáspárt volt hatalmon és hogy „az indiai helyzetet tekintve mindent felülmúló közérdek, hogy a munkáspárti minisztérium maradjon hatalmon".

A bebörtönzés volt az elnyomás formái között a legenyhébb. A börtönök tömve voltak és nyilvánvaló volt, hogy a nagyarányú letartóztatások nem képesek feltartóztatni a mozgalmat. Ezért a legfőbb fegyver a fizikai terror lett. A jelentések a vasalt doronggal való támadásokról, ütlegelésekről, a fegyvertelen tömegre való tüzelésről, férfiak és nők meggyilkolásáról és megsebesítéséről, valamint a büntető expedíciókról iszonyú képet festenek[39]. A legszigorúbb intézkedésekkel igyekeztek a cenzúra fátylát borítani erre az egész eljárásra, de a Kongresszus gondos feljegyzései kötetszámra nyujtják a bizonyított és igazolt tényeket és eseményeket, melyek fényt vetnek a kormány kegyetlen eszközeire.

A mozgalom ereje, mely 1930-ban a hatóságok minden számítását túlhaladta és a megtorló intézkedések ellenére tovább nőtt, az imperialista táborban a legkomolyabb rémületet keltette; ez 1930

[38] Official „History of the Indian National Congress". 876. old.

[39] A Törvényhozó Gyűlésben 1930 július 14-én elhangzott hivatalos válasz szerint április 1-től eddig a napig 24 esetben tüzeltek a népre, aminek következménye 103 haláleset és 420 sebesülés lett.

nyarán már nyiltan kifejezésre is jutott, mégpedig különösen a brit üzletemberek körében, akiket a bojkott keményen sujtott. A legjobban szembetűnt ez Bombay-ban az ipari munkásság erejének központjában, ahol az elnyomás a legkeményebb, de a mozgalom a legerősebb volt. A munkások a rendőrség ismételt támadásai ellenére is újra meg újra birtokba vették az utcákat, tömegtüntetéseket rendeztek, melyeket a kongresszusi vezetők hiába igyekeztek szétoszlatni, és amelyekben a kongresszusi zászló mellett megjelentek a vörös zászlók is, sőt gyakran többségben voltak. „A Kalkuttából és más városokból érkező látogatók — írja az *Observer* június 29-én — őszintén elképednek azon az állapoton, amelybe Bombay süllyedt." „Ha nem lenne ott a katonaság és a rendőri karhatalom — jegyezte meg egy bombay-i levél, mely a *Spectator* július 5-i számában jelent meg — egy napon belül megdöntenék a bombay-i kormányt és a Kongresszus venné át a hatalmat mindnyájuk jóváhagyásával." A bombay-i angol üzletemberek az indiai üzletemberekkel együtt a Gyárosok Szövetségén (melynek egyharmadát európaiak alkották), valamint a Kereskedelmi Kamarán keresztül a domíniumi státus alapján azonnali önkormányzatot követeltek India számára. Tanúi lehettünk annak az elképesztő komédiának, hogy a *Times of India* (Bombay) központi felelős parlamentáris kormányt követelt. Július 6-án az *Observer* rémülettel számolt be az „európaiak demoralizáltságáról" Indiában:

„Kivéve a kalkuttai *Statesman* hasábjait, csüggedtség uralkodott el és nagyonis jól megalapozott hírek keringtek arról, hogy kalkuttai és bombay-i angol üzletemberek és kongresszusi elemek között tárgyalások folynak abban az irányban, hogy állandó jellegű politikai engedményeket nyujtsanak viszonzásul a bojkott és egyéb káros dolgok azonnali megszüntetéséért... Az európaiak demoralizáltsága... Azonban ez a demoralizáltság semmiesetre sem általános és Kalkuttában erős közvélemény alakult ki ellene"[40].

Augusztusban az *Observer* kalkuttai tudósítója „Gyengeség Bombay-ban" címen már a következőket jelentette:

„Az a bombay-i hír, hogy egyes brit kézben lévő gyáraknak el kellett fogadniok a Kongresszus feltételeit és hogy egy tekintélyes polgár ezért lemondott a bombay-i Könnyű Lovasságban vállalt tisztségéről, megbotrán-

[40] *Observer. 1930 július 6.*

koztatta az itteni közvéleményt. Ugyancsak megbotránkoztatta az Európai Szövetség bombay-i ágainak összeomlása is, mely Szövetség döntő többsége nem volt hajlandó állást foglalni a Simon-jelentés mellett, mivel az nem elfogadható az indiai közvélemény számára. A bombay-i ág jelöltjét is visszahívta a Kerekasztal Konferenciáról"[41].

Tehát minden nagyhangúság és megtorló intézkedés ellenére az imperialista táborban „defetizmus" és „demoralizáltság" mutatkozott, amely már a pánik hangulatát súrolta. Az imperializmus számára döntő fontosságúvá vált, hogy minden áron megegyezésre jusson. Az indiai nép harcai és áldozatai megszilárdították a kongresszusi vezetést. Az imperializmus a nemzeti mozgalom mérsékelt vezetőibe helyezte minden reményét, hogy megmenekül ebből a helyzetből. Ezekről tudta, hogy őszinte félelemmel tölti el őket a tömegharc terjedése és ismeretlen lehetőségei. H. G. Alexander professzor, a birminghami Selly Oak College nemzetközi kapcsolatok tanszékének tanára, így számolt be Gandhi nézeteiről, miután szeptemberben egy beszélgetést folytatott le vele:

„Még a börtön elzártságában is pontosan tudatában van annak, hogyan nő az elkeseredettség és ezért örömmel fogadná a visszatérést a békéhez és együttműködéshez, ha az becsületes úton elérhető... A befolyása még nagy, de veszélyesebb és féktelenebb elemek erősödnek napról-napra"[42].

Tehát a rémület mindkét oldalon nőtt, és éppen e kölcsönös riadalom alapján vált lehetségessé a megegyezés — az indiai nép ellen.

A tárgyalások 1930 őszén megindultak, de nem vezettek eredményre. 1931 január 20-án MacDonald miniszterelnök a Kerekasztal Konferencián a következő nyilatkozatot tette:

„Leghőbb kívánságom, hogy India a mi erőfeszítéseink révén hozzájusson az egyetlen dologhoz, mely most hiányzik neki a dominiumi státus elnyeréséhez a Brit Államközösségen belül — a felelős önkormányzathoz a velejáró minden felelősséggel és gonddal, teherrel és nehézséggel, de az ugyancsak velejáró büszkeséggel és becsülettel együtt."

Így kivetették a csalétket egy jólhangzó frázissal, ami a későbbi események tanúsága szerint a kormányt a valóságban nem kötelezte

---

[41] Ugyanott. 1930 augusztus 24.

[42] H. G. Alexander professzor. Mr. Gandhi's Present Outlook. [Gandhi jelenlegi felfogása.] Lásd Spectator. 1931 január 3.

semmire. A Kerekasztal Konferenciát ekkor elnapolták, hogy a Kongresszus is résztvehessen rajta.

Január 26-án Gandhit és a Kongresszus végrehajtó bizottságát feltétel nélkül szabadon bocsátották és korlátozás nélkül összegyűlhettek. Gandhi kijelentette, hogy „teljesen előítéletmentesen" hagyta el a börtönt. Hosszantartó tárgyalások következtek. Március 4-én aláírták az Irwin—Gandhi-egyezményt és a harcot ideiglenesen felfüggesztettnek nyilvánították.

Az Irwin—Gandhi-egyezmény egyetlen célkitűzést sem biztosított, amelyért a Kongresszus harcolt (még a sóadó visszavonását sem). Kimondták, hogy a törvények megtagadására irányuló mozgalmat leállítják, hogy a Kongresszus résztvesz a Kerekasztal Konferencián, melynek bojkottálását esküvel fogadta meg. Az önkormányzat felé egyetlenegy konkrét lépést sem tettek. Megállapodtak abban, hogy a Kerekasztal Konferencián a tárgyalások alapját egy föderatív alkotmány „indiai felelősséggel" — fogja képezni, de „India érdekében biztosítékok fenntartásával". Megállapodtak, hogy a rendeleteket visszavonják és a politikai foglyokat szabadonbocsátják, kivéve azokat, akiket „erőszak" vagy „erőszakra való felbujtás" vétsége miatt, és a katonákat, akiket a parancs megszegése miatt ítéltek el. A külföldi áru bojkottálását megengedték, de nem „kizárólag az angol árut" és nem „politikai célokból", nem őrségek állításával, ami a közönség felé gyakorolt kényszer, megfélemlítés, korlátozás, ellenséges tüntetés vagy akadályozás benyomását keltheti. És így tovább, egy egész sor cikkely, mely egyik kézzel adott, a másikkal elvett. A legnagyobb eredmény a külföldi textiláruk békés bojkottálásának joga volt — az egyetlen pozitív pont, amely egészen egyértelműen rámutatott azoknak az indiai köröknek döntő érdekeire, amelyek az egyezmény mögött álltak.

Maga a tény, hogy a brit kormány kénytelen volt nyilvános szerződést kötni a Nemzeti Kongresszus vezetőjével, holott a Kongresszust előzőleg törvénytelen szervezetnek nyilvánította és igyekezett megsemmisíteni, kétségtelenül a nemzeti mozgalom erejének hatalmas bizonyítéka volt. Ez a tény először általános lelkesedést és győzelemérzetet keltett, ami alól csak a politikailag öntudatos rétegek képeztek kivételt. Ezek megértették mi történt és látták, hogy a tárgyalóasztalnál a tengernyi harc és áldozat minden gyümölcsét eldobták. Csak lassan, amint a feltételek értelmét

kezdték megérteni, világosodott meg, hogy semmit sem nyertek. A teljes függetlenség és az imperializmussal való meg nem alkuvás célkitűzései, melyeket Láhorban olyan fennen hirdettek, mind füstbe mentek. Még Gandhi lényegében kompromisszumot jelentő tizenegy pontja is meghiúsult, amelyet Gandhi előzőleg a Kongresszus háta mögött felajánlott; egyetlen egyet sem adtak meg közülük. A Kongresszus most odáig süllyedt, hogy elfogadta a részvételt a Kerekasztal Konferencián, melyet előzőleg elutasított és amelyben minden harc nélkül is résztvehetett volna (csakhogy sokkal jobb képviseletet érhetett volna el, ha mindjárt kezdetben ennek követelését választja).

Így az Irwin—Gandhi-egyezmény a bardoli tapasztalat megismétlése volt, csak magasabb fokon. A mozgalmat megint hirtelen és titokzatos módon leállították, éppen akkor, amikor elérte csúcspontját („az az állítás, hogy mozgalmunk összeomlással fenyegetett, teljesen hamis, a mozgalom nem mutatta a visszaesés jelét"[43]). „Ritkán adatott meg egy alkirálynak ilyen győzelem" — ujjongott a *Times* március 5-én. „A Kongresszus sohasem törekedett arra, hogy győzelmet arasson" — jelentette ki Gandhi[44] a meglepett ujságírók előtt március 5-én, igazolva egyezményét és ezzel kifejezésre juttatta igazi stratégiáját. Később jobban kifejtette gondolatát. „Jelen pillanatban fel kellett adnunk kísérletünket, hogy szvaradzs-alkotmányt vívjunk ki" — írta 1931 júniusában a *Young India*-ban. „Célunkat politikai hatalom nélkül is elérhetjük." Március 6-án egy másik sajtóinterjújában kifejtette, hogy a purna szvaradzs valójában „belülről jövő fegyelmezett önuralmat" jelent és semmiképpen sem zárja ki „a társulást Angliával" (igen különös „társulás" ez — különösen ha a bajonett élével történik). Így egyrészt Gandhi, másrészt MacDonald csak úgy ontották a szólamokat, hogy zavart keltsenek a függetlenség Láhorban kihirdetett tiszta célkitűzését illetően („teljes elszakadás a brit uralomtól és a brit imperializmustól"). A jogi magyarázatok és teológiai okfejtés oly gazdag tárházát sorakoztatták fel, hogy végül is nehéz volt megállapítani, hogy Gandhi vagy MacDonald érdemli-e a pálmát, olyan mesterei voltak mindketten a megtévesztő szólamok és a magasabb régiókban lebegés művészetének, mellyel a behódolás és rabszolgaság pőre tényét leplezték.

---

[43] Gandhi interjúja a *Monde*-nak az egyezmény idején fennálló helyzetről. Lásd Monde. 1932 február 20.

[44] *Gandhi.* Speeches and Writings. 778. old.

A karácsi kongresszus, mely sietve még ugyanazon hónapban összeült, egyhangúlag jóváhagyta az egyezményt. Dzsavaharlal Nehrura hárult a feladat, hogy „nem minden lelkitusa és fizikai szenvedés nélkül" előterjessze. „Ezért viselkedett népünk oly bátran egy éven át? Bátor szavaink és tetteink csak arra voltak jók, hogy erre az eredményre jussunk?" De úgy érezte, hogy „személyes hiúság" lenne, ha ellenvéleményét kifejezésre juttatná. Szubhasz Bosze, aki élesen bírálta az egyezményt, úgy érezte, hogy a kongresszuson nem tiltakozhatik ellene, mert ez a nemzeti egység megbontásának tűnhetnék. Dzsavaharlal Nehru értékelése szerint az egyezmény „nem volt népszerű", de a kongresszuson kevesen tiltakoztak ellene. Az egyik küldött azt mondta, hogyha Gandhin kívül bárki más jött volna ilyen egyezménnyel, azt a tengerbe dobták volna. De a nyilvános ülésen csak mint ritka kivétel hangzott el ilyen véleménynyilvánítás. Karácsiban megmutatkozott a végzetes szakadás a merev kongresszusi gépezet és a széles tömegmozgalom között. Szubhasz Bosze megjegyzi, hogy az egyezmény ellenzőit „a választott küldöttek, akiknek egyedül volt szavazati joguk a Kongresszuson, nem igen támogatták volna, ámbár a nagyközönség és különösen az ifjúság körében nagyobb támaszuk volt"[45]. A Kongresszuson belül senki sem volt, aki megszólaltatta volna ezt a „nagyobb támaszt". A nemzeti mozgalom balszárnyának összeomlása a karácsi kongresszuson Gandhi pozíciójának erősségét húzta alá.

Viszonzásul engedményt tettek a nemzeti mozgalom balszárnyának azzal, hogy haladó, szociális és gazdasági programot fogadtak el.

Ezt a programot egy, az „alapvető jogokról" szóló határozat foglalta magában, mely haladójellegű, demokratikus célkitűzést tartalmazott a kulcsiparok és a közlekedés államosításáról, a munkások jogairól és az agrárreformról. Ez a program, amely továbbra is érvényben maradt, fontos lépést jelentett előre a Kongresszus számára, de mégsem volt kárpótlás az Irwin—Gandhi-egyezményben kifejezésre jutó behódolásért.

A Kongresszuson kívül, az ifjúság és a munkásosztály részéről hangzott el szigorú bírálat az egyezménnyel szemben. Ez kifejezésre jutott az ifjúsági szervezetek és konferenciák számos határozatában, valamint a bombay-i munkások Gandhi elleni ellenséges

[45] *Szubhasz Bosze*. The Indian Struggle. 233. old.

tüntetéseiben, amikor az elutazott, hogy résztvegyen a Kerekasztal Konferencián. Ilyen tüntetések, jegyezte meg a *Times*, tíz évvel azelőtt elképzelhetetlenek lettek volna.

A csalódottság gyorsan, mind szélesebb körökben terjedt. Gandhi szerepe 1931-ben a londoni Kerekasztal Konferencián (és a magasabb etikai eszme hívei között Angliában, akik a szünetekben tartott számtalan kis fogadás és összejövetel alkalmával köréje sereglettek, hogy meghallgassák a világ tanítójának szózatát) szerencsétlen komédia volt, melyre a legjobb fátylat borítani. Azzal, hogy a Kongresszust a kormány bábjainak tarka sorába állították és akár a foglyokat a császári Rómában, a westminsteri törvényhozó urak szórakoztatására közszemlére állították céltudatlanságát — ez a komédia csorbát ejtett a Kongresszus becsületén. Gandhi hazatért, miután útközben Mussolinivel találkozott. A Kerekasztal Konferenciáról nem hozott magával semmi eredményt.

Hazafelé jövet Gandhi annak a reményének adott kifejezést, hogy nem lesz szükség a harc felújítására. Port Saidból azt táviratozta az Indiaügyi Hivatalnak, hogy a béke érdekében megtesz minden tőle telhetőt. Közvetlenül megérkezése után megfogalmazott egy ilyen értelmű határozatot. Gazda nélkül csinálta azonban a számítást.

Mihelyt az imperializmus az ütőkártyákat kezében tartotta, elhatározta, hogy előnyeit a végsőkig kihasználja. A „fegyverszünet" kezdettől fogva egyoldalú volt. Az elnyomás tovább folytatódott. Gandhi 1931 utolsó napjaiban tért haza és társaitól szomorú híreket hallott. Azonnal táviratozott az alkirálynak és kihallgatást kért. Visszautasították. Az imperializmus a kilenc hónapos fegyverszünet minden napját felhasználta (mialatt a komédiát Londonban lejátszották), hogy eltökélt előkészületeit a döntő csatára befejezze. Sir John Andersont, aki már az irországi brit vérengzés idején megfelelő tapasztalatokat szerzett, nevezték ki Bengál kormányzójává, hogy kezébe vegye az előkészületeket. Ez alkalommal nem érhetik őket meglepetések. A Kongresszusnak jó leckét kell adni. Ennek a harcnak a végsőkig kell menni. Egyetlen feltétel lesz: a feltétel nélküli megadás.

A csapás 1932 január 4-én zuhant le gyorsan és keményen. A tárgyalások még aznap megszakadtak, az alkirály manifesztumot bocsátott ki. Gandhit letartóztatták. Tömegével jelentek meg a rendeletek (ezúttal nem egyenként bocsátották ki őket, sorrendben, ahogy éppen kiagyalták mint 1930-ban, hanem az első nap

egyszerre árasztották szét valamennyi rendeletet, melyet már előkészítettek. A Kongresszus legfontosabb vezetőit és szervezőit az egész országban letartóztatták. A Kongresszust és minden szervezetét illegálisnak nyilvánították, sajtóját betiltották, helyiségeit, pénzalapját és minden tulajdonát elkobozták. Nagy szervezőtehetségről tettek tanúságot az elnyomás terén.

A kormány világosan érthetővé tette, hogy halálos ütést akar mérni. Sir Samuel Hoare úgy tájékoztatta az Alsóházat, hogy a rendeletek igen „hathatósak és szigorúak" és hogy ezúttal az ütközet nem fog „hosszúra nyúlni". Sir Harry Haig, az indiai kormány belügyminisztere kijelentette, „mi nem játszunk mesterséges szabályokkal", és hogy ami a kormányt illeti, az idő nem számít. A bombay-i kormány képviselője közölte a törvényhozó testülettel, hogy „a háborút nem kesztyűs kézzel vívják".

A Kongresszus vezetőségét rajtaütésszerűen érték az események. A változás igen hirtelen volt a Kerekasztal Konferencia légköre után. A Kongresszus nem tett semmi előkészületet. 1930-ban a Kongresszus offenzívában volt. Most kénytelen volt védekezni. Nem fogták fel az Irwin—Gandhi-egyezmény árát. Dr. Szájed Mahmud, a Kongresszus végrehajtó bizottságának tagja, tájékoztatta az Indiai Liga küldöttségét:

„A világ mit sem tud arról a határozatról, melyet Mahatma Gandhi fogalmazott meg és javasolt a végrehajtó bizottságnak. A Mahatma hajlott az együttműködésre... A kormány nem kívánta az együttműködést. Saját tapasztalatom alapján mondhatom, hogy a Kongresszus nem volt elkészülve az összeütközésre. Azt reméltük, hogy a Mahatma Londonból hazajövet valamiképpen meghozza a békét"[46].

Hozzátette, „hogy neki és társainak határozott tudomása volt arról, hogy a kormány terve az elnyomó intézkedésekkel kapcsolatban már novemberben készen volt, amikor Gandhi még Londonban tartózkodott és hogy a kormány váratlan csapása a Kongresszust először elkábította".

Ezúttal, 1932—33-ban, az elnyomás messze túlhaladta az 1930—31-es méreteket. Pandit Malavija 1932 május 2-án kelt nyilvános jelentése szerint az első négy hónapban 80 000 volt a letartóztatottak száma. Tizenöt hónappal később, 1933 március végén, az 1933

[46] Condition of India. [India helyzete.] Az Indiai Liga küldöttségének jelentése. 1933. 27. old.

áprilisi kalkuttai kongresszus illegális ülésszakán elhangzott jelentés szerint számuk elérte a 120 000-et. A letartóztatásokat kísérő erőszakcselekményekre, fizikai bántalmazásokra, tömegek közé való tüzelésekre, ütlegelésekre, büntető expedíciókra, falvakra kiszabott közös pénzbírságokra, a falusi lakosság földjének és tulajdonának lefoglalására vonatkozóan néhány adatot találhatunk az Indiai Liga küldöttségének jelentésében. („Condition of India". 1933.)

A kormány olyan harcra számított, mely hat héten belül véget ér. A nemzeti mozgalom ereje olyan nagy volt, hogy a harc a kedvezőtlen körülmények ellenére 29 hónapon át folyt, mielőtt a megadás bekövetkezett. De ez a közkatonák csatája volt, stratégiai vezetés nélkül. Az illegalitás és az erőszakos elnyomás feltételei között a vezetés feladata amúgyis eléggé nehéz volt, de nem tették könnyebbé Gandhi és a kongresszusi vezérkar tevékenysége, mely nemcsak hogy egyszerűen lemondott a vezetésről, hanem mégcsak tudni sem akart róla. Utasításokat adtak ki például minden titkos összejövetel vagy akció ellen (az illegalitás körülményei közöttl) azzal, hogy ezek a kongresszusi elvek elferdítését jelentik. Határozatot hoztak, melyben biztosították a zemindárokat, hogy semmiféle érdekeik ellen irányuló kampányt nem hagynak jóvá. 1932 nyarán Gandhi feladott minden közérdekű tevékenységet a nemzeti harc terén és a haridzsánok (érinthetetlenek) ügyének szentelte magát. Drámai „böjtje a halálig" szeptemberben nem az elnyomás ellen irányult, nem a nemzeti mozgalom élethalálharca valamely célkitűzéséért folyt, hanem azért, hogy megszüntesse a „kiközösítettek" külön képviseleti rendszerét. A böjt nem végződött sem halállal, sem a cél elérésével, hanem a punai szerződéssel, melynek értelmében a „kiközösítettek" részére fenntartott mandátumok számát megkétszerezték. Az epizód arra szolgált, hogy eltérítse a figyelmet a nemzeti harctól, amely felelős vezetőjének még mindig öt tartották.

1933 májusában Gandhi újabb böjtbe kezdett, mely nem a kormány ellen irányult, hanem az volt a célja, hogy megváltoztassa honfitársai gondolkodását. Gandhi megfogalmazása szerint böjtje „fohász, hogy magam és társaim megtisztulva nagyobb éberséget és figyelmet tanúsítsunk a haridzsánok ügyének". A kormány el volt ragadtatva és feltétel nélkül szabadonbocsátotta. Rögtön ezután a helyettes elnök Gandhi javaslatára bejelentette a törvények megtagadásának felfüggesztését hat hétre, mégpedig nem a kor-

mánnyal elért megegyezések alapján, vagy akár a megegyezések reménye alapján, hanem azzal az indokolással, hogy, mint Gandhi mondotta, böjtje ideje alatt az ország a „szörnyű bizonytalanság állapotában lenne" és ezért jobb lesz a kampányt felfüggeszteni (még akkor is, ha a kormány nem függeszti fel elnyomását)[47].

1933 júliusában, miután Gandhi kérelmét, hogy az alkirállyal beszélhessen, visszautasították azzal, hogy előbb végleg szüntessék be a törvények megtagadására irányuló mozgalmat, a Kongresszus vezetősége elhatározta, hogy végetvet a törvények tömeges megtagadásának és azt a törvények egyéni megtagadásával helyettesíti. Ugyanakkor a helyettes elnök rendeletet bocsátott ki a Kongresszus valamennyi szervezetének feloszlatására. A kormány erre nem reagált, kivéve, hogy fokozta elnyomó intézkedéseit az egyéni polgári ellenállókkal szemben. Augusztusban Gandhit újból letartóztatták, de még a hónap vége előtt, egy böjtjét követően, szabadon engedték. Ősszel, miután elhatározta, hogy lelkiismereti okokból egy időre visszavonul a politikai tevékenységtől, utazásra tökélte el magát a haridzsánok érdekében. Közben a harc tovább húzódott, vezetés és befejezés nélkül.

A harc, mely 1930-ban olyan hatalmas erővel indult meg, csak 1934 májusában ért véget. Áprilisban Gandhi nyilatkozatot tett közzé, melyben kifejtette, hogy nézete szerint melyek voltak a mozgalom bukásának okai. A hiba a tömegekben volt: „Úgy látom, hogy a tömegek még nem értették meg a szatjágraha küldetését, aminek az az oka, hogy azt a továbbadás folyamán meghamisították. Világos lett számomra, hogy a szellemi eszközök veszítenek erejükből, ha alkalmazásuk módját nem szellemi eszközökkel tanítják meg... A törvények válogatás nélküli megtagadása, melyet sokan tanúsítottak... nem indította meg az uralkodók szívét." Még az áttérés a törvények tömeges megtagadásától a pusztán egyénihez sem oldotta meg azt a problémát, miként lehetne a tömegmozgalmat kalodában tartani. A következtetést Gandhi hibátlan logikával vonta le. „A szatjágrahát minden esetben egy alkalmas személyre

[47] Ez a határozat olyan hatalmas csapást jelentett, hogy Szubhasz Boszét és V. Patelt, akik akkor India területén kívül tartózkodtak, kiáltvány kibocsátására késztette, mely leszögezte: „Gandhi legutóbbi cselekedete, vagyis a törvények megtagadásának felfüggesztése a kudarc belsmerése... Kifejezetten azon a véleményen vagyunk, hogy Gandhi mint politikai vezető kudarcot vallott. Megérett az idő a Kongresszus új elv és új módszer alapján történő újjászervezéséhez, amihez új vezetőre van szükség".

kell korlátozni." „A jelen körülmények között, ezidőszerint, csak egy ember legyen felelős a törvények megtagadásának mozgalmáért, mégpedig én." Így vitte Gandhi „erőszakmentes nem együttműködési" elméletét, mely szerinte az indiai nép felszabadulásának útja, az abszurd végkövetkeztetésig.

1934 májusában az Összindiai Kongresszusi Bizottság engedélyt kapott, hogy Patnában összejöjjön a törvények megtagadásának feltétel nélküli leállítására (ami alól egyetlen személy, Gandhi lett volna kivétel). A kormány semmiféle ajánlatot vagy engedményt nem adott. Ugyanakkor határozatot hoztak arról, — melyre az előkészítő lépéseket már megtették — hogy miképpen vesz részt az elkövetkező választásokon a Kongresszus a saját nevében.

1934 júniusában a kormány felfüggesztette a Kongresszusra vonatkozó tilalmat, de a Kongresszus számos alszervezetére vonatkozóan, mint az ifjúsági szervezetek, parasztegyesületek, valamint az Északnyugati Határtartomány vörösingesei, még nem. 1934 júliusában a kormány az Indiai Kommunista Pártot illegálisnak nyilvánította. Új szakasz kezdődött.

1934 őszén Gandhi, befejezvén művét, lemondott a kongresszusi tagságról. Búcsúnyilatkozatában kifejtette, hogy „köztem és számos kongresszusi tag között egyre növekvő és döntő felfogásbeli különbség van". Nyilvánvaló volt, hogy „a kongresszusi tagok többsége" számára az erőszakmentesség nem „alapvető hitvallás", hanem csak „politika". A Kongresszuson belül a szocialista csoportok száma és befolyása növekszik: „Ha ezek a Kongresszusban túlsúlyra jutnak, ami nagyon is megtörténhetik, nem maradhatok a Kongresszusban." Az új szakasz már megmutatkozott és a régi eszmék hívei nem fogadták szívesen.

Gandhi távozott a Kongresszusból. De csak azután távozott, miután ott hagyta örökségét, a Kongresszus szabályzatának és szervezetének reakciós módosítását, ami jelentékenyen akadályozta további progresszív fejlődését. A színfalak mögött továbbra is a leghatalmasabb irányító befolyást gyakorolta, készen arra, hogy szükség esetén újból átvegye a közvetlen vezetést. Az 1939—40-es válság idején, majd 1942-ben ismét kezébe vette a közvetlen irányítást.

Az 1930—34-es nagy harci hullám balsikere egy percre se homályosítsa el előttünk a hősi tetteket, a harc mély és tartós tanulságait és óriási maradandó eredményeit. Azok a taktikai és módszerben rejlő okok, melyek a nép támogatásának, lelkesedésének,

odaadásának és áldozatvállalásának ilyen kimeríthetetlen forrásával rendelkező mozgalom átmeneti vereségét okozták — mely mozgalom kétségtelenül győzhetett volna — olyan tanulságot nyujtanak, melyet a jövő szempontjából újból meg újból tanulmányozni kell. Ezek az okok benne foglaltatnak az elmondottakban. A nemzeti mozgalom azonban büszke lehet ezeknek az éveknek a történetére. Az imperializmus ezekben az években arról álmodott, hogy az elnyomás modern fegyvertára által nyujtott minden eszközzel letörheti, saját akaratának vetheti alá az indiai népet, és kiirthatja a függetlenségi mozgalmat. Ez nem sikerült. Ezek után a súlyos csapások után két évvel a nemzeti mozgalom újból előretört, erősebben mint valaha. A küzdelem nem volt hiábavaló. A harcban eltelt esztendők tüzében új és nagyobb nemzeti egység kovácsolódott ki és új önbizalom, büszkeség és elszántság ébredt az indiai népben.

XII. FEJEZET

A MUNKÁSOSZTÁLY ÉS A SZOCIALISTA MOZGALOM KIALAKULÁSA

„A proletariátus Indiában is megérett már az öntudatos politikai tömegharcra, s ha ez így van, akkor az angol-orosz rendszer Indiában eljátszotta kis játékait!"

Lenin. 1908.

Harmincöt évvel ezelőtt még megtörténhetett, hogy egy angol szocialista vezető — aki úttörő munkát fejtett ki a brit munkásosztály megszervezésében, szocialista öntudatra ébresztésében és aki mint az indiai nép barátja, s a brit uralom bírálója utazott Indiába — visszatérjen és könyvet írjon Indiáról anélkül, hogy említést tenne az indiai munkásosztályról, vagy akárcsak sejtené egy indiai munkásmozgalom jövendő megszületését. (Lásd *Keir Hardie.* India: Impressions and suggestions. [India: Benyomások és javaslatok] 1909.) Hasonlóképpen MacDonald 1910-ben kiadott „The Awakening of India" [India ébredése] című könyvében is csupán elmélkedést olvashatunk arról, hogy az indiai ipari munkások a jövőben esetleg kifejleszthetnek valamiféle „szakmai egyesülést": „ez az egyesülés bizonyára valamilyen középút lesz az indiai kasztok és az angliai szakszervezetek között". (179. old.)

Ez a szűklátókörű vakság az indiai fejlődés jövendő döntő erői iránt, nem volt szándékos. Csakis a kérdés marxista megközelítésével lehetett felismerni a felszín alatt tömörülő igazi erőket és jövendő jelentőségüket. Lenin már 1908-ban üdvözölte „az indiai proletariátus" fellépését, amely osztály „megérett már az öntudatos politikai tömegharcra". Lenin megállapítását a bombay-i gyári munkások ugyanazon évben lezajlott politikai sztrájkjaira alapozta, mellyel Tilak bebörtönzése ellen tiltakoztak. Arra a következtetésre jutott, hogy az esemény már az angolok indiai uralmának végét jelzi.

Ennek a meglátásnak helyességét igazolták az események, melyek mellett ma már nem lehet vakon elmenni. Az indiai nemzeti harc történetének minden egyes újabb szakasza a munkásosztály megnövekedett súlyának és jelentőségének mutatója. A szocializ-

mus vagy kommunizmus kérdései már az indiai politikai viták központjában állnak.

Az 1914 előtti időszakban a munkásosztály még a háttérben állt, inkább követte a nemzeti mozgalmat, semmint előtte járt volna. Az egyetlen kiemelkedő politikai akció a bombay-i általános sztrájk volt Tilak hatévi bebörtönzése ellen.

Az új ébredés idején, az első világháború végén, az 1918—1921-es nagy sztrájkmozgalom adta meg a lökést annak a nemzeti megmozdulásnak, amely végül a Kongresszust az 1920—1922. évi nem együttműködési kampányra késztette.

Egy évtizeddel később a munkásosztály már független és szervezett erő volt, mely saját ideológiájával önálló, jóllehet még nem vezető szerepet játszott. Az 1928-as nagy sztrájkmozgalom, amelyet a proletariátus forradalmi, osztálytudatos rétege vezetett, megmozgatta az ifjúságot és a kispolgárságot és elindította a nemzeti harc újabb hullámát. Ezen új harci szakasz folyamán, 1930 és 1934 között, nyiltan kifejezésre jutott, hogy mi a burzsoá vezetés felfogása a harcról. Számukra a harc két fronton folyt: legalább annyira a tömegek felkelése, mint amennyire az imperializmus ellen.

A második világháború kitörése óta világosabban látható, mint bármikor azelőtt, hogy az indiai politikai élet jövőjében a munkásosztály a döntő erő.

1. Az ipari munkásosztály növekedése

Indiában a modern értelemben vett ipari munkásosztály az összlakossághoz viszonyítva számszerűleg nem nagy, de a döntő fontosságú központokban tömörül és a lakosság legösszekovácsoltabb, leghaladóbb, leghatározottabb és legforradalmibb rétege.

Lord Chelmsford, amikor 1922 októberében a Népszövetség tanácsában a brit kormány nevében felszólalt, azt állította, hogy Indiának húszmillió „ipari bérmunkása" van:

„El kell ismernünk India különleges kívánságát, hogy soroljuk a nyolc fő ipari ország közé. Követelését széles általános alapokra helyezte és igazolásához nem szükségesek bonyolult statisztikai módszerek. Iparból élő lakosságának száma körülbelül 20 millióra tehető és ehhez jön még a mezőgazdasági munkában foglalkoztatottak nagy száma."

Ez a fantasztikus állítás, amely Indiát a világ legerősebben iparosodott országai közé akarta sorolni, diplomáciai blöff volt annak érdekében, hogy a brit kormánynak még egy szavazatot biztosítson Genfben. A húszmillió túlnyomó részét a kézműiparban vagy háziiparban foglalkoztatottak tették ki, akiknek semmi közük sem volt a modern iparhoz.

A Brit Szakszervezeti Kongresszus 1927—1928-ban Indiában járt küldöttsége jelentésében hasonlóképpen összesen több mint 25 millió „szervezhető munkásról" számolt be. A 25 millióból azonban nem kevesebb mint 21,5 millió a mezőgazdasági proletariátus. A mezőgazdasági proletariátus pedig nem a nagyüzemű kapitalista mezőgazdasági termelés feltételei között dolgozott (kivéve egymillió ültetvény-munkást), hanem legnagyobb részük rendszertelenül, olyan parasztoknál nyert alkalmazást, akik maguk is igen szegények voltak. Ilymódon alig jöhetett számításba a szokásos szakszervezeti szervezés szempontjából (bár megvolt a képessége arra, hogy fontos szerepet játsszon a parasztmozgalomban). A küldöttség értékelése szerint a „szervezhető" ipari munkások száma mindössze 3,5 millió körül járt.

Amikor felbecsüljük az indiai munkásosztály erejét, különbséget kell tennünk a nincstelen proletárok igen nagy száma és a modern ipar bérmunkásainak szűkebb csoportja között. Ez az utóbbi egyedül alkothatja az indiai munkásosztály döntő, szervezett, öntudatos és vezető erejét.

Az indiai munkásosztály nagyságáról nem áll rendelkezésünkre statisztika. Az 1931. évi népszámlálási jelentésben a következő adatok állnak:

„A szervezett üzemekben foglalkoztatott munkások száma rendkívül alacsony India hatalmas létszámú lakosságához képest. Brit-Indiában azon vállalatokban foglalkoztatott munkások napi átlagos száma, amelyekre a gyári törvény vonatkozik, mindössze 1 553 169 ...

Az ültetvényeken, bányákban, iparban és közlekedésben foglalkoztatott személyek összlétszáma Indiában 1921-ben 24 239 555 volt, akik közül csupán 2 685 909-et foglalkoztattak olyan szervezett üzemek, amelyekben a munkavállalók száma 10, vagy ennél több volt.

A megfelelő összlétszám 1931-ben 26 187 689-re emelkedett, és ha a munkások száma az ilyen jellegű vállalatokban megtartotta a megfelelő arányt, akkor számuk 1931-ben 2 901 776. Az alkalmazott személyek napi átlagáról szóló adatok azt mutatják, hogy a fenti üzemekben alkalmazottak száma az elmúlt évtized alatt mintegy 30 százalékkal emelkedett, ebben az eset-

ben az említett munkások száma 3,5 milliót tenne ki. A szervezett üzemekben dolgozó munkásság összlétszáma Indiában 1931-ben helyesen körülbelül 5 millióra becsülhető"[1].

A legszélesebb értelemben körülbelül 60 millióra becsülhetjük India bérmunkásainak számát. Az indiai választójogi bizottság 1931-ben 56,5 milliót mutatott ki:

„A mezőgazdasági munkások osszlétszáma, melyet 1921-ben 21,5 millióban állapítottak meg, az 1931. évi népszámlálás szerint több mint 31,5 millió volt. Ezek közül az indiai választójogi bizottság 1931. évi becslése szerint több mint 23 millió a «földnélküli», míg a nem mezőgazdasági munkások összlétszámát ugyanez a bizottság 25 millióra becsülte. Tehát egész Indiában a 154 millió különböző foglalkozást űző személy közül mintegy 56,5 millió a bérmunkás, vagyis: a foglalkoztatottak több mint 36 százalékának megélhetése a bérmunkától függ"[2].

A szó legszorosabb értelmében vett gyáripari proletariátus létszáma (vagyis, ha eltekintünk a kézmű- és háziiparban foglalkoztatott munkásoktól) a 10 vagy több munkást foglalkoztató üzemekben az 1921. évi ipari cenzus adatai szerint 2,6 millió. Azóta nem állítottak össze újabb ipari statisztikát, de az 1931. évi népszámlálás fent megadott becslése alapján összlétszámuk körülbelül 3,5 millióra emelkedett. Csupán a gyári törvényt végrehajtó hatóságnak vannak pontos adatai. A legutolsó, 1934. évi gyári törvény a 20, vagy annál több, néhány esetben pedig a 10, vagy annál több munkást foglalkoztató, hajtóerőt felhasználó üzemekre vonatkozik. A munkások teljes száma ezekben a gyárakban 1938-ban 1 737 755 volt. Ehhez hozzá kell adni 299 003 munkást, akiket a „nagy ipari vállalatok" foglalkoztatnak az indiai fejedelemségekben. A modern, nagyüzemű ipari termelésben foglalkoztatott indiai munkások összlétszáma így 2 036 758.

Ha ezt vesszük alapul, a következő eredményre jutunk:

Gyári munkások a közép- és nagyobb üzemekben (a fenti alapon)	2 036 758
Bányászok	413 458
Vasúti munkások	701 307
Vízi szállítás (dokkmunkások, tengerészek)[3]	361 000
Fenti csoportok összlétszáma	3 512 523

[1] Census of India 1931. [Indiai népszámlálás, 1931.] 1. köt. 285. old.
[2] Jelentés. 1938. „Industrial Labour in India." 30. old.
[3] 1935-ös adat.

Ez a 3,5 millió dolgozó képviseli ma Indiában az ipari proletariátus magvát a modern nagyiparban. Ebből a számból hiányoznak a kisüzemek (a 10 munkavállalónál kevesebbet foglalkoztató üzemek) munkásai, valamint a nem gépesített, nagyobb üzemekben dolgozók (például a cigarettagyárak, ahol némely esetben a munkavállalók száma meghaladja az 50-et). A szervezett munkásmozgalom potenciális ereje szempontjából a fenti számhoz hozzá kell adnunk az ültetvényeken foglalkoztatott több mint egymillió munkást, akiket a modern nagyüzemű gazdaságokban a legtudományosabb rabszolgatartó feltételek mellett dolgoztatnak és akik a forradalmi időszakokban már magasfokú harcos aktivitásról tettek tanubizonyságot, jóllehet mindezideig el voltak vágva minden szervezkedéstől és a teljes elszigeteltség és elnyomás állapotában tartották őket; hozzá kell továbbá számítani a kisiparban és a nagyobb, hatósági rendszabályozáson kívüleső vállalatokban foglalkoztatott munkások egy részét is. Az indiai munkásosztálynak közvetlenül szervezhető ereje tehát több mint ötmillió munkás.

Az ipari proletariátus növekedését mutatják a gyári törvény statisztikái (amelyek a törvény hatálya alá tartozó üzemek számának nagyságát is mutatják):

	Gyárak száma	*A munkások számának napi átlaga*
1894	815	349 810
1902	1 533	541 634
1914	2 936	950 973
1918	3 436	1 122 922
1922	5 144	1 361 002
1926	7 251	1 518 391
1930	8 148	1 528 302
1935	8 831	1 610 932
1936	9 323	1 652 147
1938	9 743	1 737 755
1939	10 466	1 751 137
1943	13 209	2 436 310
1944	14 071	2 522 753

2. A munkásosztály helyzete

India ipari munkásosztályának helyzetéről a II. fejezet adott már bizonyos általános képet. Érdemes felidézni, milyen következ-

tetésekre jutott a Brit Szakszervezeti Kongresszus indiai küldöttsége, amely 1928-ban a következőket jelentette:

„A vizsgálatok végleges eredménye azt mutatja, hogy India munkásainak nagy többsége nem keres többet napi 1 shillingnél. Bengál tartományban, ahol az ipari munkásság többsége él, a vizsgálatot lefolytatók azt jelentették, hogy amennyire meg tudták állapítani, a munkások 60 százaléka nem keres többet 1 shilling 2 pennynél naponta. Ez a legmagasabb összeg, amely 7-től 9 pennyig csökken a férfiak bére és 3-tól 7 pennyig a nők és gyermekek bére esetében... A mi vizsgálatunk alátámasztja ezeket a számokat. Számos olyan esetről tudunk, amikor a nők napi bére 3¼ pennyre, a férfiaké pedig 7 pennyre vagy annál is alacsonyabbra csökken"[4].

Ugyanez a bizottság a munkások lakásviszonyairól a következőket jelentette:

„Utunk során mindenütt meglátogattuk a munkásnegyedeket, amelyeket, ha nem látunk, nem hittük volna el, hogy ilyen borzalmas helyek létezhetnek... Vegyünk például egy házsort, amelyben a tulajdonos minden egyes lakás lakójától havi 4 shilling 6 penny bért követel. Minden ház egy-egy 9-szer 9 lábnyi, sötét, agyagfalú és laza szalmatetővel ellátott helyiségből áll, amely egyszerre szolgál minden célt: lakást, főzést, alvást. Elől, kis nyitott helyiség, amelynek egyik sarkát latrinának használják. A lakószobának nincs szellőztetése, kivéve ha lecsúszik a tető, vagy kinyitják a bejárati ajtót. A ház előtt hosszú, keskeny csatorna húzódik, amelybe a legkülönbözőbb szemeteket szórják és ahol tömegével hemzsegnek a legyek és egyéb rovarok... Valamennyi ház mellett, a házsorok közötti földsávok mindkét oldalán, nyitott csatornák húzódnak, számos helyen eldugulva a belészórt hulladéktól és szeméttől és éktelenül bűzös és visszataszító szagot árasztanak. Nyilvánvaló, hogy ezeket a csatornákat gyakran szükséghelyeknek is használják, különösen a gyerekek...

A majdnem mindenütt szembetűnő túlzsúfoltság és az egészségtelen körülmények világosan utatják, hogy az illetékes hatóságok érzéketlenül és könnyelműen elhanyagolják legkézenfekvőbb kötelességeiket"[5].

Ezt a jelentést 11 évvel ezelőtt bocsátották ki. Azóta a Brit Szakszervezeti Kongresszus nem küldött újabb delegációt Indiába.

Ha idézzük S. V. Parulekarnak, az indiai munkások küldöttének, az 1938. évi genfi Nemzetközi Munkaügyi Konferencia előtt

---

[4] *A. A. Purcell—J. Hallsworth.* Report on Labour Conditions in India. [Jelentés az indiai munkaviszonyokról.] Szakszervezeti Kongresszus 1928. 10. old.

[5] Ugyanott, 8—9. old.

tett jelentését, látjuk, hogy a körülmények milyen keveset, vagy éppen hátrányukra változtak:

„A munkások nagy többsége Indiában olyan bért kap, amely nem elég ahhoz, hogy a legelemibb létszükségleteket fedezze. Findlay Shirras 1921-es jelentése a bombay-i munkásosztály háztartási költségeiről azt mutatja, hogy az ipari munkás az éhínség esetére rendeletileg előírt legmagasabb mennyiségű élelmiszert fogyasztja, de kevesebbet, mint amennyit a bebörtönzöttek ellátásáról intézkedő bombay-i rendelet a bűnözők számára előír. A jelentés nyilvánosságra hozatala óta a körülmények rosszabbodtak, mert a bérek ma alacsonyabbak, mint 1921-ben voltak.

A bombay-i kormány által 1935-ben összeállított bérstatisztika leleplezi azt a tényt, hogy a pamuttextil-iparban, amely egyike az első és legjobban szervezett iparágaknak, a munkások 18 százalékának *havi* keresete Gokak városában 3 és 9 shilling között, Solapur munkásai 32 százalékának bére 7 shilling 6 penny és 15 shilling között mozgott. Bombay-ban pedig a munkások 20 százalékának a bére 22 shilling 6 penny alatt volt, 32 százalékának 22 és 30 shilling között váltakozott.

A bérek színvonalát a szervezetlen iparágakban — amelyek igen nagyszámban találhatók Indiában — könnyebb elképzelni, mint leírni. Felhasználva a kisajátított parasztok osztályát, mely szüntelenül és rohamosan növekszik, a munkáltatók a béreket jóval a létminimum alá szorították, és nem engedik, hogy olyan szintre emelkedjenek, amelyet az ipar feltételei meg tudnának engedni.

India munkásai védtelenek a betegséggel, munkanélküliséggel, öregséggel és a halálesettel szemben... India kormánya következetesen megtagadja, hogy bármilyen rendszert kidolgozzon a munkanélküliek segélyezésére... Napirenden van, hogy a munkások öngyilkossággal menekülnek a munkanélküliség elől és Bombay városának jelentései gyakran beszélnek éhezés következtében beállott halálesetekről.

Az 1931. évi hivatalos népszámlálási jelentés megállapítja, hogy Bombay városának, India legfejlettebb iparral rendelkező központjának lakásviszonyai szégyenteljesek egy civilizált társadalomra nézve. Bombay munkáscsaládjainak 90 százaléka egy helyiségből álló lakásban lakik, amelynek átlagterjedelme 110 négyzetláb. Bombay-ban ezerszámra élnek olyan munkások, akik számára a gyalogút helyettesíti az otthon menedékét.

Az alábbi táblázat az 1933—1934. évi bombay-i csecsemőhalandóságot mutatja ki, ezrenként a születések szerint. A táblázat megdöbbentő élességgel világít rá a munkásosztály és a lakosság többi része közötti különbségre a csecsemőhalálozás terén.

1	helyiség, vagy ennél kevesebb	524,0
2	«	394,0
3	«	255,4
4	« vagy ennél több	246,5

Azóta a körülmények nem javultak. A kormány semmit sem tett annak érdekében, hogy lehetővé tegye a munkásoknak, hogy egészséges házakban lakjanak, mert ezért olyan bért kell fizetni, amire a munkások nem képesek. A munkásosztály gyermekei halandósági arányának csökkentésére — hogy erősebb, de helytállóbb kifejezést használjak: vérfürdőjének megszüntetésére — a kormány ugyancsak nem tett semmit"[6].

Az indiai iparban uralkodó bérszínvonal és a bérmozgalmak legalaposabb általános áttekintését a Whitley-bizottság 1931. évi jelentésén kívül, D. H. Buchanan „The Development of Capitalist Enterprise in India" (1934) c. művének XV. fejezetében a 317—360. oldalakon található. A szerző arra a következtetésre jut, hogy „1860 és 1890 között az indiai gyári munkások reálbérében, úgy tűnik, igen csekély változás történt"; 1890 és 1914 között „az árak jelentősen emelkedtek és a bérek csak késve követték az emelkedést": „a háborús fellendülés idején a bérek néhány évig lemaradtak, aztán hirtelen, de egyenetlenül előretörtek és számos esetben teljesen a magas árakig emelkedtek". Igy egészen az 1914—18-as háború végéig a reálbérek színvonala nem emelkedett, ha egyáltalán változott, akkor inkább süllyedt. A változás csupán a következő időszakban következett be. „A háború óta számos bérharc zajlott le, s bár akadtak bizonyos enyhe visszaesések, jelentékeny haladást is lehetett észlelni." „Néhány iparágban, nevezetesen a bombay-i pamutiparban, a bérek számottevően jobban emelkedtek, mint a megélhetési költségek, és még a legutóbbi években is, amikor az árak olyan jelentősen csökkentek, a bérek színvonala azonos maradt. A munkásosztály kellőképpen öntudatosodott ahhoz, hogy a bércsökkentést rendkívül megnehezítse." A depresszió súlyos veszteségeket hozott a bércsökkentések, a racionalizálás, a munkanélküliség és a csökkentett munkaidő okozta bérkiesés által. Mindemellett a reálbérek terén elért eredmények egy része tartós maradt és a háborúelőtti időszakban, mint például az 1938. évi sikeres kánpuri textilsztrájk alkalmával, újabb sikereket tudtak elérni. Tehát, amint látható, az indiai ipari munkások reálbérének egyetlen emelkedése párhuzamosan haladt a szakszervezeti mozgalom fejlődésével és tevékenységével és szorosan kapcsolódott a szakszervezeti mozgalom helyi kiterjedéséhez és erejéhez. De a legvisszamaradottabb munkások tömegeit mindez alig érintette.

[6] S. V. Parukelarnak, az indiai munkások küldöttének beszéde a Nemzetközi Munkaügyi Konferencián. Genf, 1938. július 1.

Az indiai munkabérekről nem készítettek általános bérstatisztikákat, és egységes mérték még az ugyanazon ipari központban végzett azonos természetű munkával kapcsolatban sincs. A betanított ipari munkások átlagos bérezésére vonatkozó adatokra a munkásbiztosítási törvény statisztikái derítenek fényt. Az adatokat az 1925—1929-ig terjedő öt esztendőre vonatkozólag a Whitley-bizottság vizsgálta ki. Az adatok nem vonatkoznak azokra a segédmunkásokra vagy alacsonyabb bérű munkásokra, akik vagy nem ismerik a törvény létezését, vagy túlságosan bátortalanok ahhoz, hogy igénybevegyék a biztosítást. Még ezek a kedvező adatok is, amelyekről pedig hivatalosan azt állították, hogy „a szervezett iparágakban dolgozó betanított munkások bérszínvonaláról adnak általános képet" (nem számítva bele a gyermekeket, a segédmunkásokat és a szervezetlen iparágakban dolgozó, rosszul fizetett munkásokat), eléggé lesujtó képet nyujtanak. Hogy az adatok jelentősége világosabbá váljék a nem indiai olvasó számára, nemcsak a rupiában megadoti számokat ültettük át angol pénznemre, — egy rupia egyenlő másfél shillinges alapon — hanem a havi összeget heti bérösszegre számoltuk át úgy, hogy négy és egyharmad hetet vettünk egyenlőnek egy hónappal. Az adatok a következő képet mutatják:

A SZERVEZETT IPARÁGAKBAN DOLGOZÓ FELNŐTT BETANÍTOTT MUNKÁSOK ÁTLAGOS JÖVEDELME[7]

A munkások százalékaránya, akik a következő hetibéreket keresik:

	4 s 6 d[8] *alatt*	*4 s 6 d —6 s*	*6 s— 7 s 9 d*	*7 s 9 d— 9 s 6 d*	*9 s 6 d— 11 s 3 d*	*11 s 3 d és ennél magasabb*
Egyesült Tartományok.	26	27	15	9	7	16
Madrasz	22	25	19	15	4	15
Középső Tartományok .	18	38	17	8	4	15
Bihár és Orissza	21	24	21	12	8	14
Bengál	13	18	18	15	10	26
Bombay	3	10	19	23	13	32

[7] A Whitley-bizottság India munkaviszonyairól szóló jelentéséből vett táblázat, 204. oldal. A megfelelő angol pénzösszegre való átszámítást a fent megadott alapon végeztük el.

[8] s — shilling rövidítése, d — penny rövidítése (1 shilling = 12 penny). — *Szerk.*

Az Egyesült Tartományokban tehát a felnőtt betanított munkások több mint egynegyede heti 4,5 shillingnél kevesebbet keres és több mint a felének keresete heti 6 shilling alatt van; a Középső Tartományokban a munkásoknak több mint a fele, Madraszban, Bihárban és Orisszában majdnem a fele heti 6 shilling alatt és még Bombay-ban is, ahol a megélhetési költségek a legmagasabbak, a fenti kategóriába tartozó munkásoknak több mint a fele 9,6 shillingnél kevesebbet keres hetenként.

Ezek kedvező adatok, mert csak a viszonylag jobb körülmények között élő munkásokra vonatkoznak. A legutóbbi években a tartományi munkaügyi hivatalok sorozatos vizsgálatokat folytattak a munkáscsaládok háztartási költségeiről. A vizsgálat eredményeit Bombay-ra vonatkozólag 1935-ben (a vizsgálatok 1932—1933-ban folytak le), Ahmadábádra vonatkozólag 1937-ben és Madrászra vonatkozólag 1938-ban hozták nyilvánosságra; egy korábbi hasonló (1925. évről szóló) vizsgálatot Solapurra vonatkozólag 1928-ban hoztak nyilvánosságra.

Az eredmények a következő képet mutatták: az átlagos *családi* (nem egyéni) jövedelem Bombay-ban mintegy havi 50 rupiáig, vagyis heti 17 s 4 d-ig; Ahmadábádban havi 46 rupiáig, vagyis heti 15 s 11 d-ig; Solapurban havi 40 rupiáig, vagyis heti 13 s 10 d-ig és Madraszban havi 37 rupiáig, vagyis heti 12 s 10 d-ig terjedt a szervezett iparágakban, míg a nem szervezett iparágakban és foglalkozási ágakban dolgozó munkások jövedelme havi 20-tól 27 rupiáig, vagyis heti 7 s-től 9 s 3 d-ig terjedt. Az átlagos család (a bombay-i, solapuri és ahmadábádi vizsgálatok alapján) négy személyből áll, akik közül másfél-két személy a bérmunkás. A fenti számokat tehát, hogy az átlagbért megkapjuk, egyharmadára—felére kell csökkenteni. Eszerint a szervezett iparágakban dolgozó munkások heti átlagbére Bombay-ban 9 s 10 d, Ahmadábádban 9 s 1 d, Solapurban 7 s 11 d és Madraszban 7 s 4 d, és a nem szervezett iparágakban dolgozó munkásoké 4 s-től 5 s 3 d-ig terjed.

Figyelembe kell venni, hogy a névleges béreket még tovább csökkenti a számos levonás, jutalék, bírság, a mesterek szokásos megvesztegetése és az eladósodottság nehéz terhe, melyet még hatalmas kamatlábak is súlyosbítanak. Az eladósodást majdnem elkerülhetetlenné teszi az a rendszer, hogy a legtöbb esetben havonta, a kedvezőbb esetekben kéthetenként fizetik ki a béreket. A tényleges kifizetésre gyakran tíz nappal vagy két héttel a ledolgozott hónap után kerül sor, ilymódon a munkást hatheti hitele-

zésre kényszerítik. A Whitley-bizottság becslése szerint „a legtöbb ipari központban az eladósodott családok vagy egyének száma nem kevesebb, mint az összlétszám kétharmada" és hogy „az esetek legnagyobb részében az adósságok összege meghaladja a háromhavi bér összegét, sőt gyakran még ennél is jóval magasabb". Az utóbbi időben lefolytatott vizsgálatok megmutatták, hogy a kétharmadra való becslés túl alacsony volt. A fentebb idézett bombay-i vizsgálat szerint a családok 75 százaléka van eladósodva. A madraszi jelentés szerint a szervezett iparágakban dolgozó családok 90 százalékát terheli adósság és az adósság összege átlagban hathavi bér összegének felel meg.

A hajógyári munkások bére is igen alacsony. A Rege-bizottság 1946. évi vizsgálatai szerint a Cochin hajógyárban az összes munkások 30,5 százaléka napi 1 rupiánál kevesebbet, 68 százaléka 1 és 2 rupia közötti összeget keres. A Scindia hajógyárban alkalmazott munkások 82 százaléka 1 rupiánál kevesebbet keres naponta.

A bányászokat különösen rosszul fizetik és bérüket az utóbbi években jelentősen csökkentették. Az indiai szénbányák összes munkásainak négyötöde a ranigandzsi és dzsarijai szénbányákban dolgozik. A ranigandzsi szénbányákban 1914 előtt 6 anna, vagyis 6 d volt a bányászok napi átlagos munkabére. A háború után ez az összeg — egészen 1929-ig — emelkedett, amikor elérte a 13 annát, vagyis 1 s 2 d-t egy napra. 1936-ban a napi bér már 7,25 annára, vagyis 8 d-re csökkent. A Szénbányaigazgatók Országos Szövetségének elnöke joggal beszélhetett 1937 februárjában a „munkások nevetségesen alacsony béréről". A bányász átlagos évi széntermelése Indiában 131 tonna volt, ugyanakkor Japánban 207, az Egyesült Királyságban 298, az Egyesült Államokban pedig 671 tonna.

Az ültetvénymunkások helyzete a legnyomorúságosabb. „Az Aszama-völgy teaültetvényein (Aszama és Bengál adják India teatermelésének legnagyobb részét) a férfimunkások átlagos jövedelme körülbelül havi 7,13 rupia körül mozog, az asszonyoké körülbelül 5,14 és a gyermekeké körülbelül 4,4 rupia"[9]. Ez megfelel heti 2 s 8 d férfi, heti 2 s női és 1 s 5,5 d gyermekmunkabérnek. Ha ehhez hozzáadjuk az ingyen „lakást", orvosi kezelést és egyéb kedvezményeket, ezek csak mégjobban hangsúlyozzák a rabszolgaállapotokat.

[9] *Siva Rao.* The Industrial Worker in India. [Az ipari munkás Indiában.] 1939. 128. old.

A Szurma-völgyben a bérek még alacsonyabbak. A Rege-bizottság a Szurma-völgy havi bérszínvonalát 2 rupiával alacsonyabb összegben állapítja meg, mint az Aszama-völgyét. A délindiai ültetvényeken a béreket napi 4—5 annára csökkentették (4,5—5,5 d) a férfimunkások, és 3 annánál (3,5 d) is kevesebbre a női munkások számára.

Hirhedtté váltak azok a fantasztikus profitok, amelyeket a kizsákmányolás ilyen foka alapján húztak a tőkések. A csúcspontot az első világháború utáni konjunktúrában érték el. A dundee-i jutamunkások szakszervezeteinek Indiába küldött delegációja 1925-ben a jutaiparra vonatkozólag a következőt jelentette:

„Ha a tartalékalapot és a profitot összeadjuk, azt látjuk, hogy a részvényesek össznyeresége tíz év alatt (1915—24) elérte a 300 millió font hatalmas összegét, vagyis a tőke 90 százalékát évenként. Mintegy 300 000—327 000 munkást alkalmaznak ma évi 12 font 10 shillinges átlagbérért. Ha 10 év alatt 300 000 munkáson 300 millió font profitot szereznek, ez annyit jelent, hogy a munkásokon fejenként 1000 fontot keresnek — vagyis évi 100 font hasznot húznak minden egyes munkásból. És mivel az átlagbér fejenként körülbelül 12 font 10 shilling, ez azt jelenti, hogy az átlagos évi haszon nyolcszorosa a kifizetett bérösszegnek"[10].

A pamutiparra vonatkozólag a Vámhivatal 1927-ben lefolytatott vizsgálata a következőket állapította meg:

„A bombay-i gyárak mérlegének megvizsgálása kimutatja, hogy 1920-ban 35 vállalat, amely 42 üzemmel rendelkezett, 40 százalékos, vagy még magasabb osztalékokat fizetett. Ezek közül 10 vállalat, amelynek kezében 14 üzem volt, 100 százalékos és ennél magasabb osztalékot, két üzem pedig több mint 200 százalékos osztalékot fizetett. 1921-ben 41 olyan vállalat közül, amely 47 üzemmel rendelkezett, 9 vállalat 11 üzemmel 100 százalékos és ennél magasabb osztalékot fizetett"[11].

Van olyan jelentés is, amely 365 százalékos osztalékról szól. A nagpuri Empress Mills 1927. évi aranyjubileuma alkalmából kibocsátott emlékkönyve büszkén dicsekszik:

„Az első húsz év osztalékai közel 16 százalékos átlagot mutatnak és a világháború utáni konjunktúrát megelőző időben a részvényesek évi oszta-

[10] *T. Johnston—J. F. Sime.* Exploitation in India. [Kizsákmányolás Indiában.] 5—6. old.

[11] Az Indiai Vámhivatal jelentése a pamuttextilipari vizsgálatról 1927. 1. köt. 83. old.

léka 23 százalékos átlag körül mozgott. A konjunktúra idején a profit elég magas volt ahhoz, hogy elbírja a 90 százaléknál magasabb átlagos osztalék kifizetését. Tata úr arra törekedett, hogy az Empress Mills 100 százalékos osztalékot fizessen. Jóllehet ezt a magasságot csak halála után érték el, az a tény, hogy végül is elérték, eléggé megmutatja, milyen sikeresen vitte tovább ez a vállalat alapítójának hagyományait. 1919-ben minden 500 rupiás részvény után 350 rupia volt az osztalék, de 1922-re ez az összeg ismét emelkedett éspedig 525 rupiára, noha az üzemeknek sok nehézséggel kellett megküzdeniök... 1923-ban, a textiliparban mutatkozó válság és a sztrájkokozta zavarok ellenére, a minden egyes részvény után kifizetett osztalék 280 rupiára emelkedett.

Az alapító részvényesek tényleges osztaléka, akik részvényeikre külön jutalékot kaptak, 1920-ban 488 százalék volt.

Általában érdekes megjegyezni, hogy 1926 június 30-ig az Empress Mills teljes haszna több mint 92 214 527 rupia volt, ami csaknem 61,47-szorosa az eredeti részvénytőkének; ugyaneddig az időpontig a társaság 59 431 267 rupiát fizetett ki a részvények osztalékaként, ami az eredetileg jegyzett tőkének évi 80,86 százaléka... Az alapító részvényes tehát nyereségre tett szert, miután ő volt az első szerencsés tulajdonosa azoknak a részvényeknek, amelyeknek befizetett értéke a társaságban 500 rupia volt; 2,05 részvényt ingyen kapott, amely az akkori piaci árfolyam szerint számára 7838 rupiát ért... e részvényei osztalék formájában 19 810 rupiát hoztak neki"[12].

A profitszerzésnek ez az eldorádója nem folytatódhatott a végtelenségig, jóllehet egészen a gazdasági világválságig tartották a rendkívül magas profitrátákat. Igy egészen 1928-ig, 1929-ig és 1930-ig a fentemlített Empress Mills nevű vállalat 28, 26 és 24 százalékos osztalékokat fizetett. A jutaipar vezető vállalata, a Gourepore Mill (amely 1918-ban 250 százalékot fizetett), 1927-ben 100, 1928-ban 60 és 1929-ben 50 százalékos osztalékot fizetett. A szénipar négy legnagyobb részvénytársasága 1929-ben 70, 55, 36 és 30 százalékot fizetett ki. A teaiparban 98 indiai bejegyzett részvénytársaság 1928-ban átlag 23 százalékos osztalékkifizetéséről számolt be és 74 vállalat 1929-ben átlagosan 20 százalékot fizetett ki.

A gazdasági válság és a depresszió súlyosan érintette az indiai ipart. A profit szintjének megtartása érdekében kíméletlen racionalizálási intézkedéseket és bércsökkentéseket hajtottak végre, különösen a textiliparban. A pamutárufogyasztás az 1922—23. évi 4,7

[12] The Empress Mills, Nagpur, Golden Jubilee, 1877—1927. [A nagpuri Empress Mills aranyjubileuma, 1877—1927.] 90—93. old.

millió cwt-ről 1934—35-ben 10,9 millió cwt-re, vagyis 60 százalékkal emelkedett, míg az alkalmazottak száma 356 000-ről mindössze 414 000-re, vagyis 16 százalékkal növekedett. A feldolgozott jutamennyiség az 1922—23. évi 4,7 millió báláról 1935—36-ban 6 millió bálára, vagyis 28 százalékkal emelkedett, amíg az alkalmazottak száma ténylegesen 321 000-ről 278 000-re, vagyis 13 százalékkal csökkent. A vasúti személyzetet az 1929—30. évi 817 000 főről 1936—37-ben 710 000-re csökkentették. A széntermelés az 1921. évi 19,3 millió tonnáról 1935-ben 23 millió tonnára emelkedett, amíg az alkalmazottak számát 205 000-ről 179 000-re csökkentették.

A háborúelőtti profitszínvonal ugyan már nem volt azonos az 1914—18 utáni konjunktúra profitorgiájának színvonalával, de még mindig világosan mutatta a kizsákmányolás rendkívül magas fokát. Igy a jutaiparban a Reliance Jute Mills Company 1935-ben 50, 1936-ban 42,5 és 1937-ben 30 százalékos osztalékot fizetett. A pamutiparban a Muir Mills Company 1935-ben 35, 1936-ban 27,5 és 1937-ben 22,5 százalékos osztalékot fizetett. A teaiparban a New Dooars Tea Company mind 1935-ben, mind 1936-ban 50; a Nagaisuke Tea Company 60 százalékot fizetett 1935-ben és 50 százalékot 1936-ban; az East Hope Estates Company pedig 1935-ben 23, 1936-ban 33, 1937-ben 40 százalékos osztalékot fizetett. A háború alatt pedig a profitok még ezeknek a magas számoknak is többszörösére emelkedtek. (Lásd VI. fejezet 182. old.)

Az 1914—18-as háború óta eltelt 30 esztendő óriási, sokszázmilliót kitevő profitjának csak egy töredéke is eltörölhette volna a munkások lakásviszonyai körüli legkiáltóbb botrányosságokat és fedezhette volna a legelemibb intézkedéseket a társadalombiztosítás és higiénia területén. Indiában a fennálló rendszer soha nem ismerte el, hogy felelős az ilyen rendszabályok meghozataláért. A világ egyetlen vezető államában sem rónak a gazdagokra olyan kevés adót, mint Indiában, míg az adó fő terheit egyenesen a legszegényebbek vállára helyezik. A parasztoknak földadót kell fizetniök, míg a földesurak jövedelme mentes a jövedelemadó alól. A munkásoknak elviselhetetlenül magas közvetett adókat kell fizetniök, míg a magasabb jövedelmek jövedelemadója igen alacsony. A közvetett adózás teljes évi terhe, az indiai kormány pénzügyminiszterének, Sir James Griggnek 1938 áprilisi beszéde szerint, az egyenes adó teljes összegének nyolcszorosát teszi ki. 1936—37-ben a jövedelemadóból származó összjövedelem 11,5 millió font körül volt, vagyis az összbevétel egytizennegyede, és

ugyanezen forrás szerint a nemzeti jövedelemnek kevesebb mint 1 százalékát jelentette. Ugyanakkor Angliában a jövedelemadó, pótadó és örökösödési adó a nemzeti jövedelemnek több mint 10 százalékát adják.

A munkásvédelmi és szociális törvényhozás Indiában hasonlóképpen visszamaradt — és a valóság még jóval a papíron feltüntetett adatok mögött van. Bizonyos munkásvédelmi törvény-félét életbeléptettek 1881-ben, nagyrészt a lancashire-i munkáltatók nyomására, akiket megriasztott az indiai gyáripar növekedése. Ez a törvény azonban évtizedekig nagyrészt holt betű maradt, még a hatáskörébe tartozó igen korlátozott területen is, annak következtében, hogy végrehajtására semmiféle intézkedést nem tettek.

„1905 elején a gyári felügyelet rendszere Indiában részben összeomlott. Volt ugyan egy gyári törvény, de ez bizonyos értelemben papíron maradt... Bombay városában 79 pamutfeldolgozó üzem volt, amely naponta átlag 114 000 embert foglalkoztatott; azonban a bombay-i gyári felügyelet minden tisztviselőjének sok más elfoglaltsága volt. A «gyárak főfelügyelője» a helyettes adófelügyelő volt, rendszerint fiatal közhivatalnok. 1905-ben hat különböző ember töltötte be ezt a tisztséget, valamennyi tapasztalatlan és rendszerint nem volt kedvük, hogy a gyári felügyelet ellátását sokféle kötelességük komoly részének tekintsék. Az egyetlen olyan gyári felügyelő, akinek ez volt a fő feladata, többnyire azzal volt elfoglalva, hogy megvizsgálja a gyapotadó-törvény alá eső termékeket, mert a kormány gondosan ügyelt járandóságai behajtására... Csak természetes, hogy ilyen körülmények között, a gyári törvény intézkedéseit rendszeresen megkerülték. Kalkuttában a gyári felügyelet hiánya és ennek átkos következményei még szembetűnőbbek voltak. Az egyik kalkuttai gyáros őszintén bevallotta a gyári munka körülményeit vizsgáló második bizottságnak, hogy nem vette figyelembe a gyári törvényt. Egy másik gyáros másutt — akinek a gyárában csaknem 400 gyermek dolgozott — lényegében elismerte, hogy soha nem hallott a gyermekmunka terén megszorításokat tartalmazó gyári törvényről"[13].

Még 1924-ben is a bombay-i adófelügyelő, aki az azévi „gyári jelentés"-ért felelős volt (a jelentés szerint egyébként: „gyakorlatilag minden gyárban szabálytalanságok tapasztalhatók"), a bevezetőben mint hivatalos álláspontot, a következőket szögezte le:

„A gyári törvény előírásainak szigorúbb keresztülvitele véleményem

[13] *Lovat Fraser.* India under Curzon and After. [India Curzon idejében és azután.] 330—331. old.

szerint azt eredményezi, hogy működése túl kemény lesz és akadályozni fogja az ipart. Mind a munkáltatók, mind a munkavállalók számára terhes, hogy egyes munkakörökben ne lehessen időnként szünnapokon, vagy munkaidőn túl is dolgozni. Az ilyen esetekben a munkások hajlandók dolgozni, nem lesz semmi bajuk tőle és túlórabért kapnak érte. Ezért hivatalunk vonala az volt, hogy pártfogolta az ilyen észszerű kivételeket"[14].

A jelenleg érvényben lévő, 1934-ben hozott gyári törvény az egész évben üzemben lévő gyárakban napi 10 és heti 54 órára; az idényjellegű üzemekben (amelyekben legfeljebb csak az év egyik felében termelnek) napi 11 (asszonyoknak 10) és heti 60 órára korlátozza a munkaidőt. Ez utóbbit legfeljebb 13 órával lehet túllépni. A törvény ezenkívül a túlórát is rendezi. A női munka éjszaka tilos; 12 éven aluli gyermekek alkalmazása tilos és 12. és 15. életévük között legfeljebb 5 órát dolgozhatnak a nappali műszakban, amelyet 7,5 órára lehet meghosszabbítani. Ez a törvény mindössze 2,5 millió munkást érint (1944).

Az 1935. évi bányatörvény a külszínen 10, a föld alatt 9 órára korlátozza a napi munkaidőt, ezt 12 órára lehet meghosszabbítani. 15 éven aluli gyermekek alkalmazása tilos. Ez a törvény 1/4 millió munkást érint. 1937-ben megtiltották a földalatti bányamunkában a női munkaerő felhasználását, de egy 1943. évi rendelettel ezt a tilalmat a háború időtartamára feloldották.

A vasútnál a munkaidőt heti 60 órára korlátozták.

A kikötőkről szóló 1931. évi törvény megtiltja a 12 éven aluli gyermekek foglalkoztatását és bizonyos korlátozott biztonsági rendszabályokat tartalmaz a dokkmunkások védelmére.

Az 1934. évi munkásbiztosítási törvény mintegy hatmillió munkást érint; de rendelkezéseinek a gyakorlatban csak igen kevés hasznát vették a megtorlástól való félelem miatt.

Az 1936-ban kibocsátott bértörvény a bérfizetés legmagasabb időhatárát egy hónapban állapítja meg (a heti, vagy kétheti bérfizetést beszüntették) olymódon, hogy a tényleges kifizetésre a ledolgozott hónap után egy héten belül sor kerül. Ugyanez a törvény korlátozza a bírságolást és az önkényes levonásokat.

A fentiekből látható, milyen rendkívül korlátozott a munkásvédelmi törvényhozás Indiában.

„Ha valamennyi munkásvédelmi törvényt, amely üzemekre, bányákra,

[14] Annual Factory Report of the Presidency of Bombay, 1925. [A bombay-i körzet évi gyári jelentése, 1925.] Az előszót a bombay-i adófelügyelő írta.

ültetvényekre, dokkokra, vasutakra, kikötőkre stb. vonatkozik, számításba veszünk, aligha tartozik több, mint hét- vagy nyolcmillió munkás a törvény védő befolyása alá. A többiek, akik az ipari munkásság nagy többségét alkotják, kisüzemekben, vagy a hatósági rendszabályok alá nem tartozó iparágakban dolgoznak"[15].

A szűkebb értelemben vett gyári törvényhozás 1944-ben mindössze 2 522 753 munkásra, vagyis az indiai munkásosztály egy töredékére terjedt ki. A végrehajtó gépezet gyengesége azonban még ezen a szűk területen is nagyrészt meggátolta a törvény működését. A gyári törvény 14 071 üzemet tartott nyilván 1944-ben, ezek közül mindössze 11 713-at, vagyis 83,2 százalékot vizsgáltak felül; 2358 gyárban, vagyis az üzemek 16,8 százalékában egyáltalán nem tartottak vizsgálatot abban az évben és az üzemek igen magas százalékában mindössze egyetlen egyszer folyt vizsgálat. Elképzelhetjük, hogy mindezek folytán milyen mértékben szereznek érvényt a törvénynek. Jóllehet a törvény be nem tartása miatt 1775 üzemet megbüntettek, a kirótt pénzbírságok azonban olyan rendkívül alacsonyak voltak, hogy valósággal izgattak a törvény további megsértésére. Az Egyesült Tartományokból küldött jelentés azt a nézetet fejezi ki (amelyet egyébként más tartományok is osztottak), hogy az „ilyen pénzbírságok kirovása a törvénysértőket nem fogja a helyes útra téríteni, amikor a törvény megszegéséből eredő haszon sokkal magasabb a fizetendő bírságnál"[16].

Az indiai fejedelemségek iparát egyáltalán nem érinti a gyári törvény.

India iparának legnagyobb részére nem terjednek ki a hatósági rendszabályok. Itt a gyermekmunka — még a legzsengébb életkorban is — igen elterjedt. A munkaidő korlátlan, a legelemibb egészségügyi intézkedések is hiányoznak. A fentebb már idézett 1938. évi madraszi jelentésből kitűnik, hogy a szervezett iparágakban emelkedőben volt a gyermek munkavállalók száma. A cserzőműhelyekben, a szőnyegműhelyekben és a cigarettagyárakban a munkakörülmények leírhatatlanok. A cigarettagyárakban a gyermekek rendszerint öt- vagy hatéves korukban kezdenek el dolgozni; napi tíz-tizenkét órát dolgoznak anélkül, hogy lenne heti egy pihenőnapjuk. Ezek a gyermekek napi tíz-tizenkét órai munkájukért 2 annát, vagyis 2 pennyt kapnak.

---

[15] *Siva Rao.* The Industrial Worker in India. 210. old.
[16] Indian Labour Gazette. 1946 szeptember. 75. old.

A modern értelemben vett szociális törvényhozásnak nyoma sincs. Nincs társadalombiztosítás, nincs orvosi ellátás vagy betegsegély, nincs öregségi segély, munkanélküli segély és nincs általános közoktatási rendszer. A közegészségügy legelemibb követelményeit, az utcatisztítást, vízellátást, világítást, szemételhordást is teljesen elhanyagolják a munkásnegyedekben, míg a gazdag európaiak és a felsőrétegekhez tartozó indiaiak által lakott gazdag lakónegyedekben minderről alaposan gondoskodnak és az adójövedelmeket ezekre a negyedekre költik. Az elhanyagolt sikátorokat, amelyek az ott lakóknak betegséget, korai halált és a háztulajdonosoknak befektetett pénzük után évi 30—40 százalékos rendszeres jövedelmet hoznak, a hivatalos hatóságok hagyják tovább rothadni. A magánszemélyek és trösztök tulajdonában lévő sikátorokban egyáltalán nem tisztítják az utcát; a házsorok közötti szűk sávot rothadó szemét és ürülék borítja. Amikor Dzsavaharlal Nehru Allahábád polgármestere volt, a következő szavakkal számolt be tapasztalatairól:

„A legtöbb indiai várost két részre lehet osztani: a sűrűnlakott tulajdonképpeni városra, s a családi házak és villák széles területére. Az utóbbi házakhoz meglehetősen nagy kert tartozik. Az angolok ezt a negyedet rendszerint «polgári városrész»-nek nevezik. Ebben a polgári városrészben élnek az angol tisztviselők és üzletemberek és a felsőrétegekhez tartozó hinduk, értelmiségiek, tisztviselők stb. A városi közigazgatás a tulajdonképpeni várostól nagyobb jövedelmet húz, mint a polgári városrésztől, de az utóbbi költségei lényegesen nagyobbak, mint a város költségei. A polgári városrész sokkal kiterjedtebb területén ugyanis több útra van szükség, amelyeket javítani, tisztítani, öntözni és világítani kell; és az itteni csatornázási, vízellátási és köztisztasági rendszernek sokkal szélesebbkörűnek kell lennie. A tulajdonképpeni várost mindig erősen elhanyagolták és a város szegényebb negyedeiről természetesen úgyszólván egyáltalán nem vesznek tudomást. Itt igen kevés jó út van, a szűk utcák legnagyobb része rosszul világított, továbbá nincs rendes vízellátása és csatornarendszere"[17].

Nehru megkísérelt adót kivetni a városi telkekre, hogy javítson a helyzeten. A kerületi elöljáróság azonban megakadályozta ebben és rámutatott, hogy minden ilyen javaslat a földbirtokviszonyokat szabályozó különféle rendelkezések és feltételek megszegését jelentené; az ilyen adó elsősorban a polgári városrész villatulajdonosait terhelné.

[17] *Dzsavaharlal Nehru*. Autobiography. 143. old.

Igy a „civilizált" brit uralkodók felvilágosult védelme alatt változatlanul fenntartják az indiai munkások nyomorúságos körülményeit, határtalan kizsákmányoltságát és szolgaságát. Az európai urak gondosan védett és higiéniailag biztonságos palotáikból uralkodnak szennyből és nyomorúságból álló királyságuk felett.

„Szenny, piszok és bűz tekintetében semmi sem közelítheti meg Hábra «bustee»-jait (munkásnegyedeit) és Kalkutta északi külvárosait... A jutagyárak dolgozóinak legnagyobb része kénytelen magántulajdonban lévő bustee-kban lakni. A bengáli községi törvény a tulajdonosokat a sikátornegyedek rendbehozására kötelezi, akik igen szép bevételt vágnak zsebre a szegény lakosoktól. De a tulajdonosoknak gondjuk van rá, hogy a törvény rendelkezései sohase kerüljenek megvalósításra. Lehetetlenség volna leírni ezeknek a bustee-knak a körülményeit. «Piszkos, járványokkal terhes kunyhók» — így ismerik őket. Nincs ablakuk, kéményük és tűzhelyük, s a bejárat olyan alacsony, hogy az embernek csaknem térdre kell ereszkednie, ha be akar lépni. Villany, vízellátás és természetesen semmiféle egészségügyi berendezés nincs. A bustee-khoz rendszerint valamely keskeny sikátoron keresztül lehet eljutni. A szennyes sikátor majdnem egész éven át, de különösen az esős évszakban, moszkitók és legyek miriádjaival van tele...

Bengál második legnagyobb városának, Hábrának bizonyos negyedeiben a körülmények még rosszabbak, mint Kalkutta északi külvárosaiban. A földnek itt igen nagy az értéke, ezért minden lehetséges területet beépítettek. A földsávok, melyek két oldalán ezek a bustee-k épültek, nem szélesebbek 3 lábnál, de ezen keresztül haladnak — mint a gyárnegyedekben — a nyitott levezető csatornák"[18].

Ilyenek a jutaipari munkások életkörülményei, akikből az európai részvénytársaságok kisajtolják többszáz százalékot kitevő és az eredeti tőkét sokszorosan felülmúló osztalékaikat.

Ez az indiai munkásmozgalom háttere. Azoknak a millióknak, akik ilyen körülmények között élnek, a szocializmus tanai és a szakszervezeti mozgalom hozott elsőízben reménységet és bizakodást. Ráébresztette őket, hogy milyen erő rejlik az egyesülésben és megmutatta annak a célnak első körvonalait, amely véget vethet nyomorúságuknak.

[18] *Siva Rao.* The Industrial Worker in India. 113—114. old.

Az indiai munkásmozgalom kezdetei félévszázaddal nyúlnak vissza, de mint szervezett mozgalomnak folyamatos története mindössze az első világháború befejeződése után kezdődik.

Miután a mult század hetvenes éveiben létrejöttek a gyáripar feltételei, elkerülhetetlenné váltak a sztrájkok, bár ezek eleinte meglehetősen kezdetleges és szervezetlen formát öltöttek. Feljegyeztek egy sztrájkot, amely 1877-ben tört ki a nagpuri Empress Millsben az alacsony bérek miatt. 1882 és 1890 között 25 sztrájkról történik említés a bombay-i és madraszi körzet területén.

A hagyományos történetírás az indiai munkásmozgalom kiindulópontjául rendszerint a bombay-i gyárimunkások 1884-ben megtartott gyűlését teszi. Ezt a gyűlést N. M. Lokhande, egy helyi szerkesztő hívta össze, aki feliratot állított össze a munkaidő korlátozása, a heti egy munkaszünnap, a déli szünet és a baleseti kártérítés követeléseiről. Ezt azután a gyári bizottság elé terjesztette, mint a bombay-i munkások követelését. Lokhande aláírásában a „Bombay-i Gyárimunkások Szövetsége elnökének" nevezte magát. A Szövetséget sokan India első munkásszervezetének tekintik. Lokhande később lapot alapított *Dinabandhu*, vagy *A Szegények Barátja* címmel.

Lokhande tevékenységét, bár fontos szerepe volt az indiai munkásmozgalom történetében, félrevezető olyan megvilágításba helyezni, mintha az indiai munkásmozgalom kiindulópontját jelentené. Ennek a félrevezető beállításnak, amelyre ismételten alkalmunk lesz rámutatni az indiai munkásmozgalom történetének kezdetén, az az oka, hogy a munkásság igazi osztályharca rendkívül nehezen tudott világosan kifejezésre jutni. A „Bombay-i Gyárimunkások Szövetsége" semmiféle értelemben sem volt munkásszervezet; nem volt tagsága, pénzalapja és szervezeti szabályzata.

„A bombay-i gyárimunkásoknak nincs szervezett szakszervezetük. Rá kell mutatni, hogy jóllehet Lokhande, aki a legutóbbi gyári bizottság tagja volt, a «Bombay-i Gyárimunkások Szövetsége» elnökének nevezi magát, ez a Szövetség egyáltalában nem szervezett testület, mivel nincs taglistája, nincs pénzalapja és nincs szervezeti szabályzata. Lokhande csupán önkéntes tanácsadója minden gyárimunkásnak, aki hozzáfordul"[19].

[19] Report on the Working of the Factory Act in Bombay for 1892. [Jelentés a gyári törvény működéséről Bombay-ban az 1892. évben.] 15. old.

Lokhande a munkásvédelmi törvényhozásnak és a munkások jólétének emberszerető előmozdítója volt, nem pedig a munkásszervezkedés, vagy a munkásosztály harcának úttörője.

Az indiai munkásmozgalom kezdeti történetéhez a kor okmányai közül össze kellene szedni a nyolcvanas évektől kezdődő sztrájkmozgalmakról szóló feljegyzéseket. Jóllehet szervezet akkor még semilyen formában nem létezett, hiba volna alábecsülni az indiai ipari munkásság egyre növekvő akciószolidaritását, és elemi öntudatának növekedését az 1914 előtti évtizedekben. A Budge Budge jutagyár 1895. évi igazgatói jelentése kifejezi az igazgatóság „sajnálatát afölött, hogy az utolsó félévben előfordult egy munkássztrájk, amely miatt a gyárat csaknem hat hétre becsukták". Ahmadábádban 1895-ben feljegyeztek egy, az Ahmadábádi Gyárosok Szövetsége ellen irányuló sztrájkot, amelyben 8000 szövőmunkás vett részt[20].

„Jóllehet a bizottságok előtt 1880 és 1908 között elhangzott úgyszólván egységes tanúvallomások szerint, tényleges szakszervezetek nem léteznek, mégis sokan állították, hogy a munkások az egyes gyárakban gyakran képesek egységesen cselekedni és hogy mint csoport, igen függetlenek. A kazánfelügyelő 1892-ben ezt mondta: «van valami sem szóban, sem írásban meg nem nevezett erős kötelék, amely ezeket az embereket szorosan egymáshoz fűzi», és a bombay-i adófelügyelő azt írta, hogy ez a kapcsolat jóllehet «szinte csak a levegőben lóg», mégis «erőteljes». «Azt hiszem, — írta a kormánynak — hogy ez sokban összefügg azzal, hogy a bérek terén huzamos időn át fenn tudnak tartani egy monopolisztikus, vagy majdnem annak nevezhető helyzetet.» Sassoon David 1908-ban azt mondta, hogy ha a munkásságnak «nincs is saját szervezete, igen jól megértik egymást». Mr. Barucha, aki újabban a bombay-i körzet ipari felügyelője lett; megállapította, hogy «a munkások nagyon erősek voltak a tulajdonosokkal szemben, és noha nincs szakszervezetük, mégis tudnak egyesülni». Ezekben a kijelentésekben is lehet némi túlzás, de a wardhai brit helyettes kormánybiztos nyilvánvalóan túllőtt a célon, amikor kijelentette, hogy «a munkások urai a helyzetnek és a gyártulajdonosoknak valójában nagyobb szükségük van védelemre, mint a munkásoknak»"[21].

Ezek a szavak már azt a félelmet árasztják, melyet az urak éreznek az indiai munkások születő osztályöntudata miatt.

1905 és 1909 között jelentős fejlődés ment végbe a nemzeti moz-

[20] Bombay Factory Report. [Bombay-i gyári jelentés.] 1895. 189. old.
[21] *D. H. Buchanan.* The Development of Capitalist Enterprise in India, 425. old.

galom harcos fellendülésével párhuzamosan. A bombay-i munkásoknak a munkaidő meghosszabbítása elleni sztrájkja, komoly vasúti sztrájkok, — különösen a keletbengáli állami vasútnál — a vasúti műhelyekben és a kalkuttai kormánynyomdában lezajlott sztrájkok jellemezték ezt az időszakot. A csúcspontot a bombay-i hatnapos politikai tömegsztrájk jelentette, mely Tilak hatévi börtönre ítélése ellen tiltakozásképpen tört ki 1908-ban.

Szilárd, állandó szervezet még nem jöhetett létre. Ez azonban inkább a munkások mélységes nyomorának és az analfabétizmusnak, valamint a tárgyi feltételek teljes hiányának volt a következménye, mintsem a visszamaradottságnak, vagy a harci öntudat hiányának. A szervezés lehetőségei még mindig más elemek kezében voltak. Így 1910-ben a bombay-i emberbarátok létrehozták a „Kamgar Hitvarthak Szabhá"-t, egy munkásjóléti egyesületet. Az egyesület célja az volt, hogy petíciókat nyujtson be a kormánynak és rendezze a munkaadók és a munkások közötti viszályokat. A rendes szakszervezeti mozgalom 1914 előtt csupán a vasúti dolgozók és állami alkalmazottak felső, európai és angol-indiai rétegeire terjedt ki. 1897-ben megalapították a Vasúti Dolgozók Egyesült Társaságát és az egyesületi törvény értelmében bejegyezték. Tevékenysége főleg anyagi segélynyujtásból állt. Jóllehet ez a társaság a legújabb időkben is fennmaradt (nevét 1928-ban Vasúti Dolgozók Országos Szakszervezetére változtatták), szerepet nem játszott az indiai munkásmozgalomban.

Az első világháború befejeződésekor előállott helyzet, az orosz forradalom következményei és a világforradalmi hullám az indiai munkásosztályt is egyszerre teljes erővel mozgásba hozta és megindította Indiában a modern munkásmozgalmat. Mind a gazdasági, mind a politikai feltételek hozzájárultak az új ébredéshez. A háború alatt az árak megkétszereződtek, a bérek viszont nem emelkedtek ennek megfelelően; a munkaadók fantasztikus profitot halmoztak fel. A politikai élet területén új követelések születtek. Létrejött a Kongresszus és a Mozlim Liga egysége az azonnali önkormányzat programja alapján. A forradalom hatásának első hullámai elérték Indiát.

1918-ban elsöprő erejű sztrájkmozgalom indult, amely 1919-ben és 1920-ban elárasztotta az országot. 1918 végén játszódott le az első nagyszabású sztrájk, amely egy vezető ipari központ egy egész iparágára kiterjedt: a bombay-i pamutfeldolgozó üzemek sztrájkja; 1919 januárjában 125 000 ember, valójában valamennyi üzem mun-

kása sztrájkolt. A Rowlatt-törvények elleni hartal visszhangja 1919 tavaszán megmutatta azt a politikai vezető szerepet, amelyet a munkások a közös nemzeti küzdelemben játszottak. 1919 folyamán egymás után törtek ki a nagyobbnál-nagyobb sztrájkok az országban. 1919 végén és 1920 első felében a sztrájkhullám elérte tetőfokát.

„Ez időszak sztrájkjainak erejéről és kiterjedtségéről némi fogalmat nyujtanak a következő adatok: 1919 november 4-től december 2-ig a kánpuri gyapjúfonó üzemek 17 000 munkása sztrájkolt; 1919 december 7-től 1920 január 9-ig Dzsamalpurban 16 000 vasúti munkás sztrájkolt; 1920 január 9—18-ig a kalkuttai jutagyárakban 35 000 ember sztrájkolt; január 20—31-ig Rangunban 20 000 szövőmunkás sztrájkolt; január 31-én a Britindiai Hajózási Részvénytársaság 10 000 munkása sztrájkolt; január 26-tól február 16-ig 16 000 solapuri szövőmunkás sztrájkolt; február 2—16-ig az indiai hadikikötők 20 000 dokkmunkása sztrájkolt; február 24-től március 29-ig a Tata Művek 40 000 vas- és acélmunkása sztrájkolt; március 9-én 60 000 bombay-i szövőmunkás sztrájkolt; március 20—26-ig Madraszban 17 000 szövőmunkás sztrájkolt; 1920 májusban, Ahmadábádban 25 000 szövőmunkás sztrájkolt"[22].

1920 első hat hónapjában kétszáz sztrájk zajlott le, másfélmillió munkás részvételével.

Ilyen körülmények között született meg az indiai szakszervezeti mozgalom. A fő iparágakban és központokban a legtöbb indiai szakszervezet ebben a korszakban keletkezett, jóllehet a kényszerítő körülmények miatt a szervezkedés ritkán volt folyamatos. Ebben a nagy harci időszakban született meg a modern indiai munkásmozgalom.

Egymásután alakultak a szakszervezetek. Sok közülük lényegében sztrájkbizottság volt, amely a közvetlen harc körülményeiből nőtt ki, de nem tudott tartósan fennmaradni. Bár a munkások készek voltak a harcra, a szervezés eszközei szükségszerűen mások kezében maradtak. Ebből keletkezett a fiatal indiai munkásmozgalom ellentmondása. Szocialista alapon, a munkásosztály világnézete és az osztályharc alapján álló politikai mozgalom még nem alakult ki. Megjelentek az úgynevezett „kívülállók", vagyis a más osztályokból jövő „segítők", hogy különböző okokból előmozdítsák a szervezés munkáját. De ezek, akiknek segítsége valóban

[22] *R. K. Dasz.* The Labour Movement in India. [A munkásmozgalom Indiában.] 1923. 36—37. old.

nélkülözhetetlen volt ebben az időszakban, nem értették meg a munkásmozgalom céljait és szükségleteit, és kispolgári politikai nézeteket hoztak magukkal. Igy, akár emberbaráti célok ösztönözték őket, akár karrieristák voltak, akár pedig a nemzeti politikai harc volt a buzdítójuk — mindhárom eset eléggé gyakori volt — idegen világnézetet hoztak magukkal és képtelenek voltak arra, hogy a fiatal munkásmozgalmat annak az osztályharcnak az alapján vezessék, amelyet a munkások a gyakorlatban máris vívtak. Ez a szerencsétlen helyzet sokáig akadályozta az indiai munkásmozgalmat és komolyan fékezte a munkások nagyszerű harci szellemét és hősiességét. Befolyásának maradványai még ma is érezteti hatásukat.

Az indiai szakszervezeti mozgalom kiindulópontját általában a Madraszi Munkásszervezet megalakulásától datálják, amelyet a teozófus Besant asszony munkatársa, B. P. Vadia alapított 1918-ban. Ez bizonyos mértékig félrevezető képet ad az indiai munkásosztály tényleges történetéről. Ebben az időszakban Indiában mindenfelé kísérletek történtek szakszervezetek alakítására. Nyoma van például az ahmadábádi pamutfeldolgozó üzemek takácsai kísérletének, akik 1917-ben szakszervezetet akartak alakítani. De a szervezkedés még mindig nagyon gyenge volt és messze elmaradt a munkásosztály harci szelleme és aktivitása mögött. A Madraszi Munkásszervezet kétségtelenül az indiai munkástömegek első módszeres kísérlete volt, hogy egy ipari központban állandó tagsággal és tagsági díjjal bíró szakszervezetet alakítsanak. Ezért a kezdeményezésért az alapítók minden elismerést megérdemelnek. Az a tény azonban, hogy ez a kezdeményezés ilyen aránylag gyenge ipari központban jelentkezett (1921 és 1933 között Madraszban mindössze 2,8 millió volt a sztrájknapok száma, míg Bengálban 20 millió, Bombay-ban 60 millió), megmutatja véletlen, személyes jellegét. Az sem volna helyes, ha túlbecsülnénk ennek a szervezetnek a befolyását az indiai munkásmozgalom általános fejlődésére. Alapítója, B. P. Vadia szemléletének korlátozottsága akkor lepleződött le, amikor a madraszi munkások — miután 1918 áprilisában az ő elnöklete alatt megalakították szervezetüket — továbbították követeléseiket a munkáltatókhoz, de erre nem kapva kielégítő választ, sztrájkot követeltek. Az a hódolat, amit Vadia a brit imperializmus iránt érzett, arra késztette, hogy mindenféle sztrájkot ellenezzen (szerepe hasonló volt ahhoz, amit Besant asszony

játszott a nemzeti mozgalomban). 1918 július 3-án tartott beszédében a következőket mondotta:

„Ha azzal, hogy sztrájkoltok, mindössze a Binny and Co. cég zsebét érintenétek, nem bánnám, mert ők igen sok pénzt keresnek. De ezzel a lépéssel a szövetségesek ügyének ártanátok. Katonáinkat, akiket ruházni kell, hoznátok hátrányos helyzetbe, és nincs jogunk azoknak bajt okozni, akik a mi királyunkért harcolnak, csupán azért, mert néhány európai, aki ezekkel a gyárakkal és ezzel a kormánnyal kapcsolatban áll, helytelenül cselekszik. Ezért nem szabad sztrájkolnunk."

Sikerült megakadályoznia a sztrájkot, de a Binny and Co. céget nem zavarta Vadia „hazafias érvelése" és kizárással sujtotta a munkásokat. A munkások, akiket ez teljesen készületlenül ért, és akikkel előzőleg eldobatták a sztrájk fegyverét, pillanatnyilag kénytelenek voltak eleget tenni a gyárosok követeléseinek. A fő küzdelemre 1921-ben Madraszban került sor, egy kizárás alkalmával, amit sztrájk követett. A vállalat a bírósági tilalom módszeréhez folyamodott: a legfelsőbb bíróság 7000 font bírságot rótt ki a szervezetre. A vállalat nem ragaszkodott az ítélet végrehajtásához, azzal a kikötéssel, hogy Vadiának meg kellett szakítania kapcsolatát a munkásmozgalommal. Ez igen erőteljes megnyilvánulása volt azoknak a módszereknek, amelyeket a kialakulóban lévő indiai munkásmozgalom összeroppantására alkalmaztak.

Más ipari központokban a legkülönfélébb „segítők" léptek előtérbe — néha szoros kapcsolatban álltak a munkáltatókkal — és vették kézbe a munkások szervezését. Ahmadábádban Gandhi szervezett egy osztálybékén alapuló, szeparatista munkásszervezetet a gyárosokkal szorosan együttműködve; az Ahmadábádi Munkásszövetség mind a mai napig elszigetelt maradt az indiai munkásmozgalomtól.

Ebben az időszakban, 1920-ban alapították az Indiai Szakszervezeti Kongresszust. Az alakuló közgyűlést Bombay-ban 1920 októberében tartották, a nemzeti vezér Ladzspat Rai elnökölt és Joseph Babtista volt az alelnök. Ez a testület kezdeti éveiben főként „csúcsszervezet" volt, amelynek számos vezetője csupán igen korlátozott kapcsolatot tartott a munkásmozgalommal. Alapításának az volt a fő indítéka, hogy szükség volt egy olyan testületre, amely Indiát a Genfi Nemzetközi Munkaügyi Konferencián képviselheti. N. M. Dzsosi, az egyik legrégibb vezető, „The Trade Union Movement in India" [A szakszervezeti mozgalom Indiában] című broşú-

rájában (10. old.) a Szakszervezeti Kongresszus alapítását a Washingtoni Munkaügyi Konferencia hatásának tulajdonítja: „Ez nemcsak azt mutatta meg világosan, hogy szükség van munkásszervezetek alapítására, hanem azt is: kapcsolatot kell teremteni közöttük, hogy követeléseiket egybehangzóan állíthassák fel." Az 1924-ben tartott negyedik ülésszakon a Szvaradzs Párt vezére, C. R. Dasz volt az elnök. A hivatalos beszédek főleg az osztálybéke elveit, a munkások erkölcsi és szociális helyzetének javítását és felemelésüket hangsúlyozták és a munkásvédelmi törvényhozással, valamint munkásjóléti intézkedésekkel kapcsolatos követelésekkel léptek fel. A Szakszervezeti Kongresszus kezdeti működését irányító kispolgári vezetőség elavult szemléletére igen jellemző a hatodik szakszervezeti kongresszuson, 1926-ban elhangzott elnöki beszéd következő része:

„Szívből figyelmükbe ajánlom a tisztasági misszió jó munkáját. A misszió a Bombay-i Központi Munkaügyi Hivatal nevezte ki azzal a céllal, hogy segítse a munkást vétkes szokásainak legyűrésében és becsületes, békés, megelégedett életútra vezesse... Szociális dolgozók látogatják a munkásnegyedeket és megmagyarázzák az ital, a szerencsejáték és a többi bűn átkos következményeit. Ilyen nevelésre van szüksége a munkásnak és ez fogja őt mind társadalmi, mind gazdasági értelemben jobb emberré alakítani"[23].

A sztrájkokkal szemben tanúsított magatartás kifejezésre jutott a nyolcadik szakszervezeti kongresszuson elhangzott főtitkári beszámolóban:

„A beszámolóban foglalt időszak alatt a végrehajtó tanács egyetlen sztrájkot sem engedélyezett. Az India különböző részeire és a különböző iparágakra jellemző igen súlyos ipari helyzet miatt azonban előfordult néhány sztrájk és kizárás, amelyekkel a Kongresszus funkcionáriusainak is foglalkozniok kellett"[24].

1927-ig a Szakszervezeti Kongresszusnak igen kevés gyakorlati kapcsolata volt a munkásosztály harcával. Mindemellett megteremtette azt az alapot, amelyen az újonnan alakuló szakszervezetek vezetői kapcsolatot találhattak egymással és ezért csupán idő kér-

[23] V. V. Giri elnöki beszámolója a hatodik szakszervezeti kongresszuson. Madrasz 1926.
[24] N. M. Dzsosi főtitkár beszámolója a nyolcadik szakszervezeti kongresszuson. Kánpur 1927.

dése volt, hogy a munkásosztály harcának szele mikor érkezik el hozzá. Ez az új időszak 1927-ben vette kezdetét. 1927-ben a Szakszervezeti Kongresszushoz már 57 szakszervezet csatlakozott, melyekben a tagok száma 150 555 volt.

4. A politikai ébredés

Bár a kormány tisztában volt a meginduló indiai munkásmozgalom névleges vezetőségének jellegével, mégsem táplált illúziókat arról, hogy mit jelent a munkásmozgalom előretörése az utolsó két évtized alatt. Aggodalmát bizonyítja, hogy 1921-ben Bengálban bizottságot nevezett ki a munkászavargások kivizsgálására, 1922-ben Bombay-ban nevezett ki egy bizottságot a mind nagyobb méreteket öltő ipari viszályok kivizsgálására és 1919—1920-ban felállította a Madraszi Munkaügyi Hivatalt, majd a Bombay-i Munkaügyi Hivatalt. 1921-ben kidolgoztak egy szakszervezeti törvényjavaslatot, bár ezt végülis csak 1926-ban vitték keresztül. 1921-től kezdve rendszeres statisztikát készítettek az ipari viszályokról. Ez a statisztika azért jelentős, mert képet ad a mozgalom fejlődéséről (lásd a következő táblázatot). Az ipari viszályoknak jóval több mint a fele — munkanapokban számítva — a pamuttextil-iparban és ebből ugyancsak jelentősen több mint a fele Bombay-ban fordult elő.

IPARI VISZÁLYOK

Év	*Sztrájkok és kizárások száma*	*Az érintett munkások száma*	*Az elveszett munkanapok száma*
1921	396	600 351	6 984 426
1922	278	433 434	3 972 727
1923	213	301 044	5 051 704
1924	133	312 462	8 730 918
1925	134	270 423	12 578 129
1926	128	186 811	1 097 478
1927	129	131 655	2 019 970
1928	203	506 851	31 647 404
1929	141	532 016	12 165 691
1930	148	196 301	2 261 731
1931	166	203 008	2 408 123
1932	118	128 099	1 922 437
1933	146	164 938	2 168 961
1934	159	220 808	4 775 559

Év	Sztrájkok és kizárások száma	Az érintett munkások száma	Az elveszett munkanapok száma
1935	145	114 217	973 457
1936	157	169 029	2 358 062
1937	379	647 801	8 982 000
1938	399	401 075	9 198 708
1939	406	409 189	4 992 795
1940	322	452 539	7 577 281
1941	359	291 054	3 330 503
1942	694	772 653	5 779 965
1943	716	525 088	2 342 287
1944	658	550 015	3 447 306
1945	820	747 530	4 054 499
1946	1 593	1 951 756	12 678 121
1947	1 811	1 840 784	16 562 666
1948	1 639	1 332 956	7 214 456

A kormány — amint ezt számos vizsgáló- és egyéb bizottsága is elárulja — pontosan tisztában volt vele, milyen veszélyt jelent az imperializmus számára, ha a fejlődő munkásmozgalom, amelynek harci ereje ezekben a háborúutáni években megmutatkozott, politikai öntudatra ébred és osztálytudatos vezetéssel kiépíti szilárd szervezetét. A kormány problémája az volt, hogy megtalálja az eszközöket, amelyekkel „biztonságos" mederbe terelheti a mozgalmat, vagy ahogy egyik jelentésében meghatározta: létrehozza a szakszervezeti mozgalom „helyes típusát" — ami gyarmati országban nehezebb feladat, mint imperialista országban. Ezzel a céllal hozták az 1926. évi szakszervezeti törvényt, amely a politikai tevékenység megszorítására különleges rendszabályokat tartalmazott. A munkásosztály politikai ébredésének bármely jelére rendkívül éberen figyeltek.

Mindezen akadályok és a sokféle kezdeti zavar ellenére megindult a munkásosztály politikai öntudatra ébredése és a szocialista és kommunista eszmék a háborúutáni években lassan Indiát is elérték. 1920 után a még igen gyenge Indiai Kommunista Párt irodalma kezdett terjedni. 1920-tól kezdve Bombay-ban megjelent egy *Szocialista* című ujság S. A. Dange szerkesztésében, aki később főtitkárhelyettese, majd elnöke lett a Szakszervezeti Kongresszusnak. A kormány azonnal lesujtott. 1924-ben (miközben Angliában munkáspárti kormány volt uralmon) négy kommunista vezető: Dange, Saukat Uszmani, Muzaffar Ahmed és Dasz Gupta ellen megrendezték a kánpuri pert. Mind a négyet négyévi börtönre ítélték.

Ez volt Indiában a munkásosztály politikai mozgalmának tűzkeresztsége.

Az elnyomás nem tudta az ébredés folyamatát meggátolni. 1926—27-ben már erősen terjedtek a szocialista eszmék. A munkásosztály politikai és szocialista szervezetének új, kezdeti formája jelent meg a keletkező munkás-paraszt pártokban, amelyekben egyesültek a szakszervezeti mozgalom harcos elemei és a Nemzeti Kongresszus baloldali elemei. Az első munkás-paraszt pártot 1926 februárjában Bengálban alapították meg, ezt követték a többiek Bombay-ban, az Egyesült Tartományokban és a Pandzsábban. A pártok 1928-ban az Összindiai Munkás-Paraszt Pártban egyesültek, amely 1928 decemberében tartotta első kongresszusát. Ez a politikai alakulat még mindig számos kezdeti zavarral küzdött, de a növekvő új erők megtestesítője volt és együtt fejlődött a munkásosztály öntudatraébredésének új hullámával, amelynek első jelei 1927-ben kezdtek mutatkozni.

Az öntudatraébredés a Szakszervezeti Kongresszus 1927 tavaszán Delhiben tartott ülésszakán erősen érezhetővé vált (amelyen Sapurdzsi Szaklatvala, brit kommunista képviselő is résztvett) és az ugyanazon évben később megtartott kánpuri ülésszakon még félreérthetetlenebbül utaltak rá azok a támadó, harcos hangok, melyek a szakszervezetek vezetőségeiből hallatszottak. Igen gyorsan nyilvánvaló lett, hogy a munkásosztály új vezetése az indiai szakszervezeti tagság többségének támogatását élvezi, noha a tényleges szavazatok megszámlálásának lassú folyamata a többség hivatalos elismerését 1929-ig halasztotta. Május elsejét 1927-ben ünnepelték elsőízben Bombay-ban a munka napjaként. Ez a nap jelképezte a kezdetét az indiai munkásmozgalom új szakaszának, amikor az indiai munkásmozgalom a nemzetközi munkásmozgalom öntudatos része lett.

1928-ban fejlődött a munkásmozgalom a legerősebben és ekkor érte el a legnagyobb aktivitást a háborúutáni időszak kezdete óta. Ennek a fejlődésnek Bombay volt a központja. Most elsőízben volt a munkásosztálynak olyan vezetősége, amely közel állt a gyárakban dolgozó munkásokhoz, amelyet az osztályharc eszméi vezettek, és amely gazdasági és politikai területen egyaránt vezetni tudta a munkásságot. A munkásság elsöprő erejű támadást indított. A politikai sztrájkok és tüntetések, melyeket a Simon-bizottság februári érkezése ellen rendeztek, a munkásosztályt pillanatnyilag a nemzeti harc élére állították. A kongresszusi vezetőség

és a reformista szakszervezeti vezetőség egyaránt helytelenítette a demonstrációkat és megdöbbent sikerüktől. A bombay-i városi munkások közül igen sokat meghurcoltak és elbocsátottak azért, mert résztvettek a megmozdulásokban; a munkások újabb sztrájkokkal kényszerítették ki, hogy ezeket visszavegyék.

A szakszervezeti szervezkedés egyszerre hatalmas arányokat öltött. A kormány számadatai szerint Bombay-ban a szakszervezeti tagság három év alatt, 1923—26 között, 48 669-ről mindössze 59 544-re emelkedett, 1927-ben viszont 75 602-re nőtt. A tagság száma 1928 márciusában 95 321-re, 1929 márciusában pedig 200 325-re ugrott. A bombay-i gyári munkások Girni Kamgar (Vörös Zászló) szakszervezete fejlődött a legrohamosabban. A Girni Kamgar az év folyamán mindössze 324 taggal alakult meg és a kormány *Labour Gazette* című lapjának adatai szerint, 1928 decemberében 54 000, 1929 első negyedében pedig 65 000 tagja volt. Ugyanakkor a régebbi, 1926-ban alapított Bombay-i Textilmunkás Szakszervezet, amely a Szakszervezeti Kongresszus titkárának, N. M. Dzsosinak reformista vezetése alatt egyhelyben topogott, és amelyet a kormány és a tőkések hivatalosan támogattak, ugyancsak a hivatalos jelentések szerint az 1928 októberi 8436 taggal szemben 1928 decemberében már csak 6749 tagot számlált. A munkások választása világos volt. A Girni Kamgar Szakszervezet ereje a munkásokkal szoros kapcsolatban lévő gyári bizottságok rendszerében rejlett.

A sztrájkmozgalom 1928-ban 31,5 millió munkanap kiesését jelentette, vagyis többet, mint az előző öt évben együttvéve. Jóllehet a bombay-i textilmunkások jelentették a mozgalom magvát, a sztrájkok egész Indiára kiterjedtek. A 203 összeütközés közül 111 játszódott le Bombay-ban, 60 Bengálban, 8 Bihárban és Orisszában, 7 Madraszban és 2 Pandzsábban; 110 a gyapjú- és pamuttextiliparban, 19 a jutaiparban, 11 a gépműhelyekben, 9 a vasutaknál és a vasúti műhelyekben, 1 pedig a szénbányászatban. Valamennyi fölé toronymagasságba emelkedett a bombay-i textilipari sztrájk, a legnagyobb sztrájk India történelme folyamán, amelyben az egész textilipari munkásság — 150 000 ember — állt ellen egységesen 6 hónapon keresztül, áprilistól októberig, minden nyomásnak és kormányerőszaknak. A sztrájk eredetileg különféle racionalizálási rendszabályok és a bérek hét és fél százalékos csökkentése miatt tört ki, de fejlődése során a munkások egész sor követelést állítottak fel. A reformista vezetőség kezdetben elle-

nezte a sztrájkot; N. M. Dzsosi szavai szerint a „szemlélődő" álláspontjára helyezkedtek, később azonban őket is magával sodorta a mozgalom. Miután minden kísérlet kudarcot vallott, hogy a sztrájkot letörjék, a kormány kinevezte a Fawcett-bizottságot. A bizottság javasolta a hét és fél százalékos bércsökkentés visszavonását és a munkások bizonyos egyéb követeléseinek is helyt adott.

1929 elején a helyzet tehát kritikussá vált. A munkásmozgalom a gazdasági és politikai élet előterébe került. A régi, reformista vezetőséget félretolták. 1927—28-ban a Brit Szakszervezeti Kongresszus küldöttsége, amelyhez az imperializmus nagy reményeket fűzött („az az érdeklődés, amellyel a Brit Szakszervezeti Kongresszus az utóbbi időben az indiai munkások viszonyai felé fordul, igen gyümölcsöző lehet, ha az indiai munkásszervezetek jobb megszervezéséhez és a kommunista elemek kitaszításához vezet" — írta a londoni *Times* 1928 június 14-én), kudarcot vallott; nem sikerült elérnie, hogy az Indiai Szakszervezeti Kongresszus csatlakozzon az európai reformista Szakszervezeti Internacionáléhoz. A kormány nem leplezte többé riadalmát. Lord Irwin alkirály 1929 januárjában, a Törvényhozó Testületben tartott beszédében kijelentette, hogy „a kommunista tanok nyugtalanító terjedése aggodalmat okoz" és hangoztatta, hogy a kormány ez ellen rendszabályokat fog alkalmazni. „A kommunista propaganda és befolyás növekedése — különösen bizonyos nagy városok ipari munkásosztályában — írja a kormány «India 1928—29-ben» című évi jelentése — aggodalmat okozott a hatóságoknak." Az angol liberálisok szintén nyugtalankodtak. „Az elmúlt két év tapasztalatai — állapította meg 1929 augusztusában a *Manchester Guardian* — megmutatták, hogy a nagy központok ipari munkássága különösen formálható anyag a lelkiismeretlen kommunista szervezők kezében." Az indiai nemzeti sajtó csatlakozott a lármához. „A szocializmus a levegőben van, — jelentette ki a *Bombay Chronicle* 1929 májusában — a különböző konferenciákon, melyeket az elmúlt hónapokban Indiában tartottak, különösen a parasztok és munkások konferenciáin, szocialista elveket prédikáltak." A reformista vezetők, érezve, hogy a talaj kicsúszik a lábuk alól, erőszakos beavatkozást követeltek. „Eljött az ideje annak, — jelentette ki már 1928 májusában Siva Rao, a szakszervezeti Kongresszus Végrehajtó Bizottságának elnöke — amikor az indiai szakszervezeti mozgalomnak ki kell vetnie szervezetéből a bajkeverőket. Ez a figyel-

meztetés annál is szükségesebb, minthogy bizonyos egyének mindenfelé a sztrájkbibliából prédikálnak".

A kormány 1929-ben akcióba lépett és teljeserejű támadást indított a munkásmozgalom előretörésének megakadályozására. 1928 szeptemberében beterjesztették a közbiztonsági törvényjavaslatot azzal a céllal, hogy — amint a hivatalos jelentés is mondta — „megfékezzék a kommunista tevékenységet Indiában". Annak ellenére, hogy a Törvényhozó Testület leszavazta, 1929-ben végül is az indiai alkirály különleges rendeleteként hatályba léptették. Kinevezték a Whitley-bizottságot és megbízták a munkáskérdés megvizsgálásával. Megszavaztatták az ipari viszályokra vonatkozó törvényt, amelynek célja egy békéltető szerv felállítása, a szimpátiasztrájkok betiltása és a közüzemek dolgozói sztrájkjogának korlátozása volt. Felállították a bombay-i zavargásokat kivizsgáló bizottságot és azt javasolták, hogy „a kormány hozzon erélyes rendszabályokat a bombay-i kommunisták tevékenysége ellen". Felmerült az a kérdés is, vajjon a szakszervezeti törvényt ne módosítsák-e olyképpen, hogy „a bejegyzett szakszervezetek vezetéséből kizárják a kommunistákat".

5. *A meeruti per*

1929 márciusában zuhant le a kormány legerősebb ökölcsapása. India minden részében letartóztatták a munkásmozgalom fő, aktív vezetőit, és az ország belsejében lévő, minden ipari központtól távoleső Meerut városába, a tárgyalás kiszemelt színhelyére hurcolták őket. Itt rendezték meg a történelem egyik leghosszabb és leggondosabban előkészített politikai perét.

Eredetileg 31 vezetőt tartóztattak le. A letartóztatottak számát később még egy vezetővel növelték. Nevük feljegyzésreméltó, mert bármi lett légyen is későbbi szerepük vagy tevékenységük, az indiai munkásmozgalom úttörői voltak és sokan közülük még ma is az indiai munkásosztály legjobb vezető erői közé tartoznak. A letartóztatottak a következők voltak:

S. A. Dange: a Szakszervezeti Kongresszus titkárhelyettese; előzőleg már elítélték a kánpuri perben; a Girni Kamgar Szakszervezet főtitkára.

Kisorilal Ghos: a Bengáli Tartományi Szakszervezeti Szövetség titkára.

D. R. Thengdi: a Szakszervezeti Kongresszus volt elnöke és a Végrehajtó Bizottság tagja; az Összindiai Kongresszusi Bizottság tagja.

S. V. Ghate: a Szakszervezeti Kongresszus titkárhelyettese (1927); a Bombay-i Városi Munkások Szakszervezetének alelnöke.

K. N. Dzsoglekar: a GIP Vasúti Dolgozók Szakszervezetének szervező titkára; az Összindiai Kongresszusi Bizottság tagja.

S. H. Dzshabvalla: az Összindiai Vasutas Szövetség szervezőtitkára; a Girni Kamgar Szakszervezet volt alelnöke.

Saukat Uszmani: a kánpuri perben elítélték; a bombay-i *Urdu* című munkáslap szerkesztője.

Muzaffar Ahmed: a Szakszervezeti Kongresszus alelnöke; a Bengáli Munkás-Paraszt Párt titkára; a kánpuri perben elítélték.

Philip Spratt: a Szakszervezeti Kongresszus volt végrehajtóbizottsági tagja.

B. F. Bradley: az angliai Egyesült Fémipari Szakszervezet londoni kerületi bizottságának egykori tagja; a GIP Vasúti Dolgozók Szakszervezete és a Girni Kamgar Szakszervezet végrehajtóbizottsági tagja; az Összindiai Vasutas Szövetség alelnöke és a bombay-i textilsztrájk egyesült sztrájkbizottságának pénztárosa.

S. S. Miradzskar: a Girni Kamgar Szakszervezet titkárhelyettese.

P. C. Dzsosi: az Egyesült Tartományok Munkás-Paraszt Pártjának titkára.

A. A. Alve: a Girni Kamgar Szakszervezet elnöke.

G. R. Kaszle: a Girni Kamgar Szakszervezet funkcionáriusa.

Gopal Baszak: az 1928. évi szocialista ifjúsági konferencia elnöke.

Dr. G. M. Adhikari: a bombay-i *Spark* című szocialista lap munkatársa.

M. A. Madzsid: 1920-ban a khilafat-mozgalommal elhagyta Indiát. A Szovjetunióba utazott, visszatérése után bebörtönözték. A Kirti Kiszan (paraszt) Párt titkára Pandzsábban és a Pandzsábi Ifjúsági Liga alapítója.

R. Sz. Nimbkar: a Bombay-i Szakszervezeti Tanács és a Bombay-i Tartományi Kongresszusi Bizottság titkára; az Összindiai Munkás-Paraszt Párt főtitkára; az Összindiai Kongresszusi Bizottság tagja.

Visva Nath Mukherdzsi: az Egyesült Tartományok Munkás-Paraszt Pártjának elnöke.

Kidar Nath Szehgal: a Pandzsábi Kongresszusi Bizottság elnöke és a Pandzsábi Tartományi Kongresszusi Bizottság pénztárosa; az Összindiai Ifjúsági Liga tagja.

Radha Raman Mitra: a Bengáli Jutaipari Munkások Szakszervezetének titkára.

Dharani K. Goszvami: a Bengáli Munkás-Paraszt Párt titkárhelyettese; kiváló szakszervezeti funkcionárius.

Gouri Sankar: az Egyesült Tartományok Munkás-Paraszt Pártjának elnökségi tagja.

Samszul Huda: a Bengáli Szállítómunkások Szakszervezetének titkára.

Sib Nath Banerdzsi: a Bengáli Jutaipari Munkások Szakszervezetének elnöke; előzetesen egy évre elítélték a kharagpuri vasutas sztrájkkal kapcsolatban.

Gopendra Csakravartáj: a Keletindiai Vasutas Szakszervezet funkcionáriusa; előzőleg másfél évre elítélték a kharagpuri vasutas sztrájkkal kapcsolatban.

Szohan Szingh Dzsos: az első összindiai munkás-paraszt konferencia elnöke.

M. G. Deszai: a *Spark* című bombay-i szocialista lap szerkesztője.

Adzsudhaja Praszad: a Bengáli Munkás-Paraszt Párt funkcionáriusa.

Laksman Rao Kadam: a Dzsahanszi Városi Munkások Szakszervezetének szervezője.

Dharamvir Szingh: az Egyesült Tartományok törvényhozó tanácsának tagja és az Egyesült Tartományok Munkás-Paraszt Pártjának alelnöke.

A harminckettedik, akit később tartóztattak le, Lester Hutchinson volt, egy angol ujságíró, aki a letartóztatások után átvette a *New Spark* szerkesztését, mire a per folyamán őt is vád alá helyezték.

Látható, hogy a letartóztatottak között volt a Szakszervezeti Kongresszus alelnöke, egy volt elnöke és két titkárhelyettese; a Bombay-i és a Bengáli Tartományi Szakszervezeti Szövetség titkárai; a Girni Kamgar Szakszervezet valamennyi vezető funkcionáriusa; a GIP Vasúti Dolgozók Szakszervezetének legtöbb vezető funkcionáriusa; számos egyéb szakszervezet funkcionáriusai, és a bengáli, a bombay-i és az egyesült tartományokbeli munkás-paraszt pártok titkárai és más vezetői. Az Összindiai Kongresszusi Bizottság három tagját tartóztatták le, köztük a Kongresszus bombay-i tartományi titkárát. A kánpuri négy elítélt közül hármat ismét perbefogtak. Három angolt is letartóztattak. Az, hogy az angol munkásmozgalomnak ez a három képviselője az indiai munkásokkal együtt a vádlottak padjára ült és azután börtönbe is ment velük, történelmi bizonyítéka volt a munkásosztály élő nemzetközi egységének, amely ledöntötte a régi korlátokat és mély jelentőségű határkövét alkotta az angol és az indiai nép további testvéri kapcsolatainak.

Az indiai munkásmozgalom letartóztatott vezetőinek magatartása megmutatta, hogy bár az indiai munkásmozgalom a szervez-

kedésnek még mindig csak kezdeti fokán áll, de szerepe teljes tudatára és fontosságára ébredt. A per védőbeszédei az indiai munkásmozgalom legértékesebb dokumentumai közé tartoznak — az új India szólalt meg belőlük.

Az indiai munkásmozgalom a perben játszott szerepével méltónak bizonyult a nemzetközi munkásmozgalom legnemesebb hagyományaihoz és példát, ösztönzést adott azoknak, akikre ma hárul az a feladat Indiában, hogy a munkásmozgalom és a szocializmus zászlaját magasra emeljék.

A kormány három és fél éven keresztül húzta a tárgyalást. India történelmének négy kritikus éve volt ez; a munkásosztály legjobb vezetőit a per segítségével félreállították az útból. Kísérletet sem tettek arra, hogy bizonyítékot hozzanak a formális vád igazolására, amelyet a büntetőtörvénykönyv 121/a szakasza alapján emeltek:

„Bárki, aki Brit-India területén belül vagy kívül összeesküvést sző azzal a céllal, hogy bármely bűncselekményt, mely a 121. szakasz szerint büntetendő, elkövesse, vagy a királyt Brit-India vagy annak bármely része feletti felségjogától megfossza, vagy összeesküvést sző az indiai kormány vagy bármely helyi kormány erőszak vagy erőszakkal való fenyegetés útján való megdöntésére, az életfogytiglani, vagy rövidebb ideig tartó száműzetésre, avagy tíz évig terjedhető börtönre ítéltessék."

Beismerték, hogy semmi olyan cselekményt nem tudnának felhozni, amely bebizonyítaná a vádat. Igy a legfelsőbb bíróság bírája a következőkben foglalta össze az ügyet:

„El kell ismerni, hogy a vádlottaknak semmiféle nyilt törvénytelen cselekedetet nem lehetett terhükre róni az állítólagos összeesküvésben."

Az ügyész kijelentette:

„A vádlottakat nem azzal vádolták, hogy kommunista elveket vallanak, hanem azzal, hogy összeesküvést szőnek a király India feletti felségjogától való megfosztására. A jelen esetben felesleges bizonyítani, hogy a vádlottak valójában csináltak-e valamit; kielégítő az is, ha az összeesküvés bebizonyítható."

„Összeesküvés" azonban nem volt. A vádlottak nyiltan vallották és nyiltan hirdették szocialista elveiket; a munkások szervezése ugyancsak nyilt volt. „Erőszak" nem történt. Csupán a munkásmozgalom szervezése és vezetése maradt vád tárgya.

Az igazi vád a vádiratban lepleződött le, amely a foglyokat „a tőke és a munka közötti ellentétek szításával", „munkás-paraszt pártok, ifjúsági ligák, szakszervezetek stb. alapításával" és a

„sztrájkok előmozdításával" vádolta. A bizonyító eljárás minden erővel erre a tevékenységre — különösen a szakszervezeti tevékenységre — összpontosult. Az ügyész az egyik fogolyról, a Bengáli Jutaipari Munkások Szakszervezetének titkáráról megállapította, hogy „összeesküvői pályafutása akkor kezdődött, amikor résztvett a kalkuttai utcaseprők sztrájkjában". A bíró összefoglalásában lelepleződött a tárgyalás fő indítéka:

„Valószínűleg nagyobb jelentősége van annak a befolyásnak, melyet a bombay-i textilmunkások körében szereztek; ennek súlyát az 1928. évi sztrájk és a Girní Kamgar Szakszervezet forradalmi politikája is bizonyítja."

A tárgyalást, amely a felfelé ívelő munkásmozgalom elnyomásában éppen olyan történelmi jelentőségű, mint egy évszázaddal azelőtt a brit munkásmozgalom történetében a dorchesteri munkások pere volt, munkáspárti kormány uralma alatt vezették le, amely „teljes felelősséget" vállalt érte. („Teljes felelősséget vállalunk... az indiaügyi miniszter erőteljesen támogatja az indiai kormányt" — mondta Drummond Shiels a Munkáspárt brightoni konferenciáján 1929-ben.) „A törvény gépezetének működésbe kell lépnie" — hangzott a *Daily Herald* nézete 1929 június 25-én. „A tárgyalást, amennyire csak lehet, meg kell gyorsítani, — írta 1929 október 1-én Sir Walter Citrine, válaszul az Indiai Szakszervezeti Kongresszusnak a Brit Szakszervezeti Kongresszushoz intézett felhívására — a vádlottakat politikai bűncselekménnyel vádolják, amely a Főtanács véleménye szerint az indiai szakszervezeti mozgalmat, mint olyat közvetlenül nem érinti." Később, miután a tárgyalás lezajlott és a munkáspárti kormány megbukott, a Szakszervezeti Kongresszus és a Munkáspárt Egyesült Országos Tanácsa 1933-ban egy pamfletet adott ki, amelyben leszögezi, hogy „az egész peres eljárás elejétől végéig semmivel sem igazolható és jogi botrány jellegével bír".

1933 januárjában meghozták a kegyetlen ítéleteket: életfogytiglani száműzetést Muzaffar Ahmed számára; tizenkétévi száműzetést Dange, Ghate, Dzsoglekar, Nimbkar és Spratt számára; tízévi száműzetést Bradley, Miradzskar és Uszmani számára és így tovább; a legenyhébb ítélet háromévi szigorított börtönbüntetés volt. A nemzetközi megmozdulás, mely az ítéleteket követte, sikerrel járt, mert elérte, hogy a fellebbezés során az ítéleteket hathatósan enyhítették.

6. *A munkásmozgalom újjáéledése Meerut után*

A meeruti letartóztatások utáni első évek nehéz időszakot jelentettek az indiai munkásmozgalomban. A meeruti per, jóllehet, mint minden ilyen esemény, mélyen elvetette a magot a mozgalom erejének és győzelmének későbbi kibontakozásához, pillanatnyilag súlyos csapást jelentett.

Az indiai munkásosztály, fejlődésének ebben a kezdeti szakaszában nem tudta egykönnyen és azonnal pótolni elvesztett vezetőit. A gazdasági válság éveiben a sztrájkmozgalom súlyos vereségeket szenvedett. A nemzeti felszabadító harc ezt követő válságos éveiben a munkásosztály politikai szerepe meggyengült — amint ez az imperializmus eredeti szándéka volt.

A szakszervezeti mozgalomban is nehézségek támadtak. A Szakszervezeti Kongresszus baloldali többségének az elmúlt két év alatt kialakult erőfölénye és a gyakorlati szervezőmunka során kivívott győzelme a Nagpurban 1929 végén tartott Szakszervezeti Kongresszuson tudott végülis érvényrejutni. A régi reformista vezetőség látva, hogy kisebbségben maradt, nem volt hajlandó elfogadni a többség demokratikus határozatát és szakadást idézett elő a Szakszervezeti Kongresszusban. Kivonta az őt támogató szakszervezeteket és megalakította a Szakszervezeti Szövetséget. „Az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus Végrehajtó Tanácsának eljárása kétséget kizáróan megmutatta, hogy tagjai többségének eltökélt szándéka a Kongresszust olyan politika követésére bírni, amellyel mi semmiben sem értünk egyet" — szögezte le az a nyilatkozat, amelyet N. M. Dzsosi, Siva Rao, Giri, Devan Csamanlal és mások bocsátottak ki. A továbbiakban a következőket szögezik le:

„Nincs kétségünk aziránt, hogy politikájukat a Kongresszus nagy és döntő többsége jóváhagyja. Ilyen körülmények között a Végrehajtó Tanács határozataival semmi közösséget nem vállalunk és úgy érezzük, hogy semmi haszna sem volna annak, ha továbbra is résztvennénk a Kongresszus munkájában."

A Szakszervezeti Kongresszus irányítását átvevő baloldali vezetőség azonban nem volt egységes, mivel a legkülönbözőbb elemekből tevődött össze. Újabb szakadásra került sor, melynek fő oka a munkásosztály önálló politikai szerepének kérdése volt. A kommunisták csoportja, amely a munkásosztály önálló politi-

kai szerepéről szóló nézetet vallotta, megalakította a Vörös Szakszervezeti Kongresszust.

Ezek a szakadások jelentősen meggyengítették a szakszervezeti mozgalmat, de a munkásosztály tovább küzdött külön sztrájkharcaival nemcsak gazdasági követeléseiért, hanem az üldözések ellen is, az egyesülés demokratikus jogáért. Ezt mutatja a sztrájkok számának emelkedése: 1929-ben 141, 1930-ban 148 és 1931-ben 166 sztrájk zajlott le, amelyben évenként több mint százezer munkás vett részt. A Vörös Szakszervezeti Kongresszus kommunistái vezették ezeket a harcokat és 1933-ban a kormánynak már dühösen el kellett ismernie, hogy bár a Meerutban letartóztatott vezetőséget még mindig börtönben tartják, „a kommunista veszély fennáll, sőt erősödött"[25].

Ezek a külön sztrájkharcok voltak az előzményei az 1934. évi nagy sztrájkhullámnak, amely a gyárosok „racionalizálási" rendszere ellen, a munkaintenzitás és a kizsákmányolás fokozása ellen irányult. A sztrájkhullám elsodró lendületét és erejét mutatja, hogy amíg 1933-ban 146 sztrájk során 164 938 munkás sztrájkolt és 2 168 961 munkanap veszett el, addig 1934-ben 159 sztrájkban 220 808 munkás vett részt és 4 775 559 munkanap veszett el, vagyis az előző évinek több mint kétszerese. A bombay-i általános textilsztrájk, amely áprilistól júniusig és a solapuri, amely az erőszakos elnyomó intézkedések ellenére februártól májusig tartott, világosan bizonyította, hogy a munkásosztály összeszedte megtépázott erőit, helyreállította egységét és új harcos vezetőgárdát fejlesztett ki.

A kormány ismét lesujtott. Elrendelték a rendkívüli állapotot és tárgyalás nélkül bebörtönözték a kommunistákat és szakszervezeti vezetőket. A Kommunista Pártot törvényen kívül helyezték. Több mint egy tucat törvényesen bejegyzett szakszervezetet nyilvánítottak törvénytelennek, az Ifjúmunkás Ligát betiltották és munkáselbocsátásokkal akarták összetörni a munkásosztály harcos és forradalmi szervezetét.

Ebből a hatalmas sztrájkharcból indult meg a mozgalom, melynek célja a munkásosztály szervezeteinek újbóli egyesítése volt. A Vörös Szakszervezeti Kongresszus és az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus 1935-ben egyesült és S. H. Dzshabvalla, az

[25] India. 1932—1933.

Összindiai Szakszervezeti Kongresszus küldöttfogadó bizottságának elnöke, kijelentette:

„Személyes tapasztalatom alapján, anélkül hogy túloznék, nyugodtan mondhatom, hogy élvezet volt számomra a «vörösökkel» együtt dolgozni, akik a munkásegység és a munkásosztály mindennapi érdekeinek leghűbb védelmezői"[26].

Erről az ülésszakról felhívást intéztek a Szakszervezetek Országos Szövetségének reformista vezetőihez, hogy járuljanak hozzá a munkások központi vezetésének újbóli egyesítéséhez, mert a gyárosok és a kormány támadását „csakis a munkásosztály országosméretű offenzívája" tudja visszaverni. A reformista vezetőket biztosították arról, hogy az egység érdekében minden feltételüket teljesítik, ha két alapelvet magukévá tesznek: az első, az osztályharcnak mint a szakszervezeti mozgalom alapjának elfogadása, a második, a belső szakszervezeti demokrácia. A Szövetség vezetői elvetették az azonnali szervezeti egyesülést. 1936-ban felállítottak egy közös bizottságot és csak 1938-ban, Nagpurban csatlakozott a Szakszervezetek Országos Szövetsége az Összindiai Szakszervezeti Kongresszushoz olymódon, hogy a Kongresszus vezető szervében mindkét csoport egyenlő arányban képviseltette magát. A Szakszervezeti Kongresszus ismét az egész indiai szakszervezeti mozgalom egységes képviselője lett; csupán a gandhista vezetés alatt álló Ahmadábádi Textilmunkások Szövetsége maradt a Kongresszuson kívül.

Politikai téren is újra megindult a fejlődés. A munkás-paraszt pártok, amelyek kettős jellegük következtében amúgyis csak átmeneti fejlődési állomást képezhettek és nem alkothatták a munkásosztály politikai szervezkedésének állandó alapját, Meerut után elvesztették jelentőségüket. Jóllehet a kommunista pártot törvényen kívül helyezték, az ilyen intézkedések nem állíthatták meg a szocialista és kommunista befolyás és a marxista eszmék terjedését. A törvények megtagadására irányuló mozgalom 1930—34. évi harcainak befejeztével, amint a fiatalabb nemzeti elemek levonták ezek tanulságait, a nemzeti mozgalom ismét új erőkkel gyarapodott.

1934-ben a fiatalabb baloldali nemzeti elemek egy csoportja,

[26] Az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus 15. ülésszakáról szóló jelentés. Bombay, 1936 május.

amely ebben az időszakban bizonyos mértékig a marxista eszmék befolyása alá került, megalakította a Szocialista Kongresszusi Pártot. A Szocialista Kongresszusi Pártnak az volt a különleges jellegzetessége, hogy a tagság feltétele a Nemzeti Kongresszusban való tagság volt; a párt ilyenformán a Kongresszuson belül annak egyik szárnyát alkotta és lehetetlenné vált, hogy tömegpárttá alakuljon. Ennek az elvi és szervezeti alapnak objektív következménye (bármi lett légyen is az alapítók közötti haladó elemek szándéka) elkerülhetetlenül az volt, hogy megkísérelték a munkásosztályt megfosztani függetlenségétől és alárendelni a Nemzeti Kongresszus vezérkarának, vagyis tehát a gyakorlatban a burzsoáziának. A Szocialista Kongresszusi Pártnak ez a veleszületett ellentmondása egész történetén keresztül megmutatkozott abban a szerepben, melyet a párt a munkásosztály harcának minden kritikus szakaszában játszott. Az ellentmondás továbbá a párton belül a bal- és jobbszárny ellentétében is megmutatkozott. A párt balszárnya a Kommunista Párttal és a munkásosztály erőivel kereste az együttműködést és így ellentétbe került a hangadó reakciós jobbszárnnyal, amely a Kommunista Pártnak és a munkásosztály minden független tevékenységének ellensége volt.

7. Háborúelőtti fellendülés

A Nemzeti Kongresszus választási győzelmével és a kongresszusi tartományi minisztériumok megalakításával párhuzamosan újra fellendült a szakszervezeti tevékenység. Ennek eredménye az 1937—1938. évi nagy sztrájkhullám volt, mely az egész világra kiterjedő sztrájkhullám részét képezte. A nagy sztrájkhullám a fegyverkezési verseny által felidézett átmeneti kapitalista fellendülés következménye volt.

A szakszervezeti mozgalom növekedése azt eredményezte, hogy számos új szakszervezet alakult. A mozgalom az idényüzemek és a szervezetlen iparágak munkásaira is kiterjedt. 1928-ban mindössze 29 bejegyzett szakszervezet volt, 1929-ben már 75, 1934-ben 191. Számuk 1938-ban 296-ra emelkedett, 261 000 nyilvántartott taggal. Ezek a szakszervezetek azonban a gyakorlatban csak központok voltak, amelyek tagságuk számának sokszorosát tudták mozgósítani.

A sztrájkok száma 1937-ben 379-re emelkedett. 1921 óta ez volt

a legmagasabb szám, mely csak tizenhéttel maradt el az 1921-es csúcsponttól. A sztrájkokban 676 000 munkás vett részt — vagyis több mint eddig bármikor, és háromszor annyi, mint ahány nyilvántartott tagja volt a szakszervezeteknek. Az elveszett munkanapok száma 8 983 000 volt, vagyis 1929 óta a legtöbb.

A sztrájkok 45 százalékában a munkásoknak sikerült engedményeket kivívniok.

A sztrájkmozgalom csúcspontját a bengáli jutaipari sztrájkkal érte el, amely a súlyos elnyomó intézkedések ellenére is csakhamar általános sztrájkká fejlődött a jutaiparban és amelyben összesen 225 000 munkás vett részt. Az elégedetlenség már 1929 óta gyűlt; 130 000 munkást az utcára tettek, bércsökkentéseket, „racionalizálási" intézkedéseket hajtottak végre és a kizsákmányolást legkönyörtelenebbül fokozó „gyorsító" rendszabályokat léptettek életbe. Jóllehet 1931 és 1936 között a szövőszékek száma mindössze 13 százalékkal emelkedett, a feldolgozott juta mennyisége 65 százalékkal növekedett. „A világdepresszió beállta után is elfogadható profitszínvonalat tudtak fenntartani maguknak" — jelentette ki Sir Alexander Murray, Bengál egyik jutatőkése. A jutaipar 1936 óta a fellendülés periódusába lépett és a jutaipari munkások februárban sztrájkot indítottak a bércsökkentések visszavonásáért és megfelelő bérekért. A sztrájk májusig tartott, annak ellenére, hogy a Fazlul Huq irányítása alatt álló reakciós minisztérium rendkívüli intézkedéseket hozott a sztrájk letörésére, azt állítva, hogy a sztrájknak nincs gazdasági alapja és a „kommunista vezetők a forradalom útjának egyengetésére használják fel Indiában". A munkások egységesen kitartottak és megnyerték maguknak a bengáli tartományi kongresszusi bizottság szolidáris támogatását. A bizottság felhívást intézett a lakossághoz, hogy adakozzék a jutaipari munkások sztrájkalapjára. A munkások végülis kikényszerítették szakszervezetük elismerését és elfogadtatták a bércsökkentés érvénytelenítésének elvét a tulajdonosokkal.

A sztrájkhullám egyik jelentős ténye volt, hogy Ahmadábádra is átterjedt, mely régebben a gandhista osztálybékén alapuló „szakszervezetek" erődítménye volt. A Kongresszus képviselőiből alakult bombay-i kormány itt működésbe hozta a büntetőtörvénykönyv gyűlölt 144. paragrafusát, amely megtiltja a gyülekezést öt, vagy annál több ember számára, holott e szakasz ellen a Nemzeti Kongresszus azelőtt állhatatosan tiltakozott.

A sztrájkhullám csúcspontja a kánpuri textilsztrájk volt. 1937-ben kezdődött és általános sztrájkká fejlődött, melyben 40 000 munkás vett részt. De résztvettek benne más iparágak szimpatizáló munkásai is, így például a Gyufagyár, a Vasöntőde és a Burmah Shell Depot munkásai. A munkások elfogadták a kongresszusi vizsgáló bizottság döntését, de a tulajdonosok nem voltak hajlandók ezt végrehajtani; 1938-ban kihirdették az általános sztrájkot azzal a céllal, hogy a gyárosokot kényszerítsék a döntés végrehajtására. A sztrájk során példás egység jött létre a Kongresszus és a munkásság között. Az Egyesült Tartományok Kongresszusi Bizottsága egy határozatában leszögezte, hogy „Kánpur munkásai nemcsak önmagukért, hanem India egész munkásosztályáért harcolnak... az emberi jogokért küzdenek" és felhívta a lakosságot, hogy „a sztrájkolóknak adjon meg minden segítséget hatalmas küzdelmükben". Ötvenötnapos harc után, amelyben a hindu és a muzulmán munkások egységesen hiúsították meg a gyárosok ügynökeinek kísérleteit, hogy ellentéteket szítsanak köztük, jelentős győzelmet vívtak ki, többek között kikényszerítették a szakszervezet elismerését.

A bombay-i tiltakozósztrájkot, melyben 90 000 munkás vett részt 1938 novemberében, az Egyesült Szakszervezeti Kongresszus teljes mértékben támogatta. A sztrájk az ipari viszályokra vonatkozó veszélyes törvényjavaslat ellen irányult (a javaslat egyeztető gépezetet akart üzembehelyezni, ami a sztrájkjog négyhavi elhalasztását jelentette volna, továbbá olyan rendszabályokat akart kierőszakolni a szakszervezetek bejegyzését illetően, melyek a tőkések által szervezett szakszervezeteknek kedveztek volna). A sztrájk a munkásosztály öntudatának hatalmasarányú megnyilvánulása volt, emellett figyelmeztető a Kongresszus képviselőiből alakult bombay-i kormány felé, hogy hajtsa végre a Kongresszus választási ígéreteit, melyeket a szakszervezetek jogaira vonatkozóan tett.

A vasúti dolgozók soraiban is mutatkoztak az erőteljes újjáéledés jelei, annak ellenére, hogy vezetőjük reformista volt. A Bengál-Nagpur vasutassztrájkban 40 000 munkás vett részt. A sztrájk egy hónapig tartott és elnyerte a faizpuri kongresszus rokonszenvét. Az Összindiai Vasutas Szövetség, melyet reformista vezetőség irányított, nyugodtan szemlélte a munkáslétszám 17 százalékos csökkentését, a bércsökkentéseket, a munka intenzitásának fokozását, amely azt eredményezte, hogy a balesetek 50 százalékkal emelkedtek és megnőtt a vasuti társaságok haszna. A szakszer-

vezeti tevékenység fellendülése következtében azonban a Great Indian Peninsular Railway-nél egyesült a reformista és a Girni Kamgar szakszervezet, s a taglétszám 20 000 fölé emelkedett. Hasonló fellendülés volt tapasztalható a Bombay Baroda and Central Indian Railway-nél, a Madras and Southern Maratha és a South Indian Railway-nél. Jól példázza azt a taktikát, melyet a vasútigazgatóságok a harcos szakszervezeti mozgalom növekvő veszélyével szemben alkalmaztak, az az ajánlat, hogy elismerik a Bombay Baroda-nál és a Central Indian Railway-nél működő reformista szakszervezeteket „mindaddig, amíg Mr. Dzsamnadasz Mehtának kapcsolata van velük és a kommunisták ki vannak rekesztve belőlük". De az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus és a Szakszervezetek Országos Szövetségének egyesülése, valamint a vasuti dolgozók félreérthetetlen követelése, hogy egyesítsék az egymással vetélkedő vasuti szakszervezeteket, szilárd alapot adtak az ilyen szétszakító kísérletek elleni harcnak.

1938 október 30-ra, a Szakszervezeti Kongresszus alapításának évfordulójára, a Kongresszusnak 325 000 szervezett munkás volt a tagja. A munkásosztály hatalmas politikai tiltakozó akcióival az imperialista gaztettek ellen, a nemzeti követelések támogatásával és az imperialista elnyomás elleni mindennapos harcával az imperialistaellenes erők erős, szervezett bástyájává fejlődött.

E fejlemények mellett és ezek következtében a munkásmozgalom politikai szerepe és befolyása a nemzeti mozgalmon belül is érezhetővé vált. Széleskörű harc indult a Kommunista Párt törvényesítéséért. A mozgalmat, melyet a Kongresszus radikális elemei vezettek, számos szakszervezet támogatta. A kongresszusi minisztériumok alatt a polgári szabadságjogok némileg szabadabban érvényesülhettek és így a Kommunista Párt, annak ellenére, hogy illegalitásban volt kénytelen működni, angolnyelvű hetilapot tudott kiadni, a *National Front*-ot, amelyet *Kranti* címen a bombay-i munkásosztály többségének nyelvén, a marathi nyelven is megjelentettek. E lapon keresztül népszerűsítették az imperializmus és a fasizmus növekvő veszélye elleni nemzeti egységfront gondolatát. A lap harcolt azért, hogy a lakosság minden rétegét megnyerje a munkások, a parasztok és a fejedelemségek népei harcának támogatására. Kommunistákat választottak különböző kongresszusi bizottságok fontos végrehajtó funkcióiba és nem kevesebb, mint húsz kommunista volt az Összindiai Kongresszusi Bizottságban, amely a Kongresszus legmagasabb választott testülete. Sok-

szor megkísérelték, hogy megteremtsék a kommunisták és a kongresszusi szocialisták között a baloldal egységét, mely sikerrel tudna harcolni a Kongresszus hangadó jobboldali vezetősége megalkuvó politikája ellen. A Szocialista Kongresszusi Párt vezetősége reakciós csoportjának heves ellenállása következtében azonban ezek a kísérletek csak korlátozott sikerrel jártak.

8. A munkásosztály a második világháborúban

1939 szeptemberével, amikor a háború kitört, döntő jelentőségű időszak kezdődött az indiai nemzeti felszabadító mozgalom és az indiai munkásosztály történetében.

Miközben a Kongresszus vezetősége még habozott, a munkásmozgalom egy egynapos politikai tiltakozó sztrájkkal 1939 október 2-án megindította a támadást. Ezen a napon 90 000 munkás tette le Bombay-ban a szerszámot. A munkásosztály, mely eddig az indiai imperialistaellenes erők erős, szervezett része volt, most ezen erők élcsapatává lépett elő.

Dr. T. E. Gregory, az indiai kormány gazdasági tanácsadója, elismerte, hogy a háború következtében erősen emelkedtek a megélhetési költségek anélkül, hogy ezzel párhuzamosan a bérek is emelkedtek volna. Gregory szerint, ha a szeptemberi árszínvonalat 100-nak vesszük, decemberre „az elsőrendű közszükségleti cikkek árának általános mutatószáma 137-re emelkedett". Ehhez még hozzá kell adni a kiskereskedők hasznát. „A haszon az ilyen közszükségleti cikkeken, — tudniillik az olyan kalászosokon, mint a badzsra[27], a köles, a rizs, a búza — mondta a *Bombay Chronicle* különtudósítója — a szeptemberi árakhoz képest, általában 28 százalékkal emelkedett. Adjuk hozzá a kiskereskedői hasznot, amelyet 8—14 százalékra becsülhetünk és akkor helyes képet kapunk arról, mennyire túlterhelik a szegény ember erszényét"[28].

A háború ezen gazdasági terhei ellen a munkásosztály 1940 március 5-én indította meg a támadást. 175 000 bombay-i textilmunkás lépett ekkor sztrájkba drágasági pótlékot követelve. A sztrájkban valamennyi textilmunkás résztvett és 40 napig tartott, annak elle-

[27] *Badzsra* — kalászos, mely Radzsputanában és Közép-India más részeiben a fő élelmicikk. — *Szerk.*

[28] Bombay Chronicle, 1939 december 6.

nére, hogy a sztrájk valamennyi vezetőjét letartóztatták és a munkásokat terrorizálták; a rendőrség benyomult a munkásházakba és ütlegelte lakóikat. A munkásság minden rétege tanúbizonyságát adta szolidaritásának, amikor a Szakszervezeti Kongresszus felhívására március 10-én 350 000 munkás egynapos szimpátiasztrájkba lépett.

A bombay-i sztrájk indította el az egész országot elborító sztrájkhullámot. Kánpurban 20 000 textilmunkás, Kalkuttában 20 000 városi munkás, Bengál és Bihár jutaipari munkásai, Digboi olajipari munkásai Aszamában, Dhanbad és Dzsarija szénbányászai, Dzsamsedpur vas- és acélipari munkásai és számos más iparág munkásai szüntették be a munkát, drágasági pótlékot követelve. Az egész munkásosztály megmozdult.

A kormány újból lesujtott. Betiltották a *National Front* és a *Kranti* című lapokat. Életbeléptették az India védelméről szóló törvényt. Az országban mindenütt letartóztatták a kommunistákat és más radikális elemeket és 1941 januárjában Reginald Maxwell belügyminiszter[29] bejelentette, hogy a 700 közül, akiket tárgyalás nélkül bebörtönöztek, „mintegy 480 személy úgyszólván kivétel nélkül vagy közismerten kommunista, vagy tevékeny támogatója az erőszakos tömegforradalmat hirdető kommunista programnak"[30]. 6466 embert ítéltek el különböző bűncselekményekért és több mint 1664 személyt korlátoztak mozgásszabadságában, utasítottak ki vagy internáltak.

A hatóságoknak ezzel a Kommunista Párt ellen intézett rohama mellett a Szocialista Kongresszusi Párt vezetősége is támadást indított a kommunisták ellen és kizárta szervezetéből azokat, akik kommunistagyanúsak, vagy kommunistaszimpatizánsok voltak, azzal az indokolással, hogy ezek nem fogadták el az erőszakmentesség gandhista elvét.

„Vannak felelőtlen emberek, akik... eléggé meggondolatlanok és vakmerőek ahhoz, hogy az erőszak szellemét ápolják . . . ő (Gandhi) felismerte, hogy mi (kongresszusi szocialisták) befolyásunkat a békés és rendezett tömegharc oldalán gyakoroltuk"[31].

---

[29] A belügyminiszter az indiai alkirály végrehajtó tanácsának tagja, felelős a belügyekért, a közbiztonságért, a rendőrségért, általában a közigazgatásért és ezzel együtt az imperialista-bürokratikus rendszabályokért. — *Szerk.*

[30] A Törvényhozó Gyűlés vitái. 1941 február 12.

[31] Dzsai Prakas Narain főtitkári körözvénye a Szocialista Kongresszusi Párt tagjaihoz.

Ebben az időszakban a Szocialista Kongresszusi Párt harcos tagjainak többsége otthagyta a pártot, hogy az illegális Kommunista Párthoz csatlakozzék. Ezek mélyen elégedetlenek voltak a „szocialista" vezetéssel, amely letért az osztályharc alapjáról, hogy a gandhista erőszakmentesség elméletének rendelje alá magát. A Szocialista Kongresszusi Párt nagyjából a vezetők csoportjává apadt, nem volt tömegszervezet és nem volt igazi gyökere a munkásosztályban.

A hatóságoknak nem sikerült támadásokkal megtörniök a Kommunista Párt szervezetét és aktivitását. A Párt, jóllehet majdnem egész vezetőségétől megfosztották, folytatta működését; néhány vezető sikeresen elkerülte az éber rendőrkopókat. Az illegális forradalmi propagandát összekapcsolták a legális tömegakcióval. A Párt számszerűleg kicsiny volt és igen súlyos nehézségekkel küzdött, így nem tudta döntően befolyásolni az eseményeket, mégis kétségtelenül a munkásosztály vezető pártja és az indiai politikai élet egyik létfontosságú erőtényezője volt.

Ugyanabban az időben a munkásosztálynak az egész országban egységes fellépése eredményeképpen létrejött a szakszervezeti egység. A Szakszervezetek Országos Szövetsége teljesen egybeolvadt az Összindiai Szakszervezeti Kongresszussal, miután követelésére egy pontot beiktattak az alapszabályzatba. Ez a pont a következőképpen hangzott: „minden politikai kérdés feletti döntéshez, a sztrájk kérdésében éppúgy, mint bármely külföldi szervezethez való csatlakozás kérdésében, háromnegyed többség szükséges". Az egység érdekében a harcos szakszervezeti csoport is elfogadta ezt a pontot, jóllehet komoly akadályokat gördített a szakszervezeti mozgalom határozott politikai vezetése elé a következő időszakban.

Ennek a korlátozásnak a hátrányai erősen kiütköztek azokkal az új problémákkal kapcsolatban, melyek a háború további kibontakozása során merültek fel, a Szovjetunió elleni fasiszta támadás, Japánnak a háborúba való belépése, Délkelet-Ázsia lerohanása a japánok által, az Egyesült Nemzetek szövetségének megalakulása és az Indiát mind nagyobb mértékben fenyegető japán veszély nyomán.

1942 februárjában ült össze az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus kánpuri ülésszaka. Ebben az időben a munkásosztály életkörülményei jelentősen romlottak. A japán seregek lerohanták a Malájföldet és Burmát s Indiát fenyegették.

A szakszervezeti mozgalom központi vezetése azonban nem adott világos politikai vonalat. A többség a kommunisták határozati javaslatát támogatta, amely az ország védelme érdekében a háború feltétlen támogatását javasolta és arra hívta fel a munkásosztályt, hogy harcoljon a nemzeti követelések egy meghatározott programjáért a honvédelem hatékonyá tétele érdekében. Hiába támogatta azonban a többség ezt a határozati javaslatot, a kötelező háromnegyed többséget nem tudták megszerezni. Ilyenformán a szakszervezeti mozgalom valamennyi politikai csoportja szabadon hirdethette saját politikáját.

Az 1942—45 közötti évek a munkásosztály és az egész ország nagy próbatételének időszaka volt. A kormány a korlátlan infláció eszközével akarta fedezni a háború költségeit. A spekulánsok az elsőrendű közszükségleti cikkekből hatalmas készleteket halmoztak fel és dobtak a feketepiacra. A megélhetési költségek 200 százalékkal emelkedtek. A nemzeti vezetőket letartóztatták, ezt pedig országszerte a brutális elnyomás hulláma követte. A kormány politikája annyira felszította a nemzeti felháborodást, hogy a fenti okok közül csak egy is elég lett volna ahhoz, hogy a munkásság sztrájkba lépjen. A munkásosztály és vezetője, a Kommunista Párt, egészséges osztályösztönét és fejlett nemzeti öntudatát azonban mi sem bizonyította jobban mint az, hogy felismerte a megváltozott helyzetet, a honvédelem követelményeit és nem indított sztrájkot, noha számos provokációs és megvesztegetési kísérlet történt arra, hogy a munkások egy részét sztrájkra bírja. Az is figyelemreméltó, hogy mindössze Ahmadábádban, a gandhista szakszervezeti mozgalom fellegvárában voltak jelentősebb, 3 hónapig tartó sztrájkok. Ezenkívül a dzsamsedpuri Vas- és Acélművekben tört még ki sztrájk, amelyért azonban nagyrészt a gyárosok voltak a felelősek.

A munkásosztály a Kommunista Párt vezetésével ebben az időszakban határozottan fellépett az imperialista elnyomás ellen. A Szakszervezeti Kongresszus felhívást bocsátott ki, hogy 1942 szeptember 25-ét tekintsék Elnyomáselleni Nap-nak. A Szakszervezeti Kongresszus népszerűsítette a honvédelem eszméit és erőteljes hadjáratot indított a nép azonnali követeléseiért, az árellenőrzésért, a jegyrendszer bevezetéséért, valamint a feketepiac és az áruhalmozás ellen és óva intette a népet, hogy legyen résen minden imperialista provokációval, vagy japán csalárdsággal szemben.

Mindezek az események a szakszervezeti mozgalom megerősödéséhez vezettek és növelték a Kommunista Párt befolyását a szakszervezeti mozgalomban. A munkásmozgalom nagy győzelme volt, hogy 1942-ben nyolcévi illegalitás után, ismét törvényesnek nyilvánították a Kommunista Pártot. A szakszervezeti mozgalom erőgyarapodását bizonyítja az alábbi táblázat, mely az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus taglétszámának növekedését mutatja:

Év	*Szakszervezetek száma*	*Nyilvántartott tagok száma*
1938	188	363 450
1940	195	374 256
1941	182	337 695
1942 (február)	191	269 803
1943	259	332 079
1944	515	509 084
1947	608	726 000

A kommunisták sokoldalú tevékenysége az 1942 és 1945 közötti válságos időben, a nehéz körülmények ellenére, a Párt tagságának jelentős növekedését eredményezte. 1942 júliusában csupán 4000 taggal indult, 1943 májusában már 15 000 tagja volt, 1944 januárjában 30 000, 1946 nyarán pedig több mint 53 000.

A brit imperializmus érdekeivel magát már teljesen azonosító M. N. Roj követői a háború alatt sikertelen kísérleteket tettek arra, hogy szétrobbantsák a szakszervezeti mozgalom egységét. Roj párthívei 1941-ben megalakították az úgynevezett Indiai Munkásszövetséget, amelyet a kormány havi 13 000 rupiával támogatott. A szervezet azonban a nagyszabású propaganda ellenére sem tudott ténylegesen gyökeret verni a munkásosztályban. Egy kormányvizsgálat 1946 szeptemberében végülis megállapította, hogy az indiai szakszervezeti mozgalom döntő jelentőségű képviselő szerve a 700 000 tagot számláló Összindiai Szakszervezeti Kongresszus.

A Szocialista Kongresszusi Párt, amely 1940 után nagyrészt vezetőkből álló csoport volt, a Kongresszusi Párt 1942 augusztusi határozata és a Kongresszusi Párt vezetőinek letartóztatása után igyekezett kiépíteni földalatti szervezetét és így megnyergelni a kongresszusi vezetők letartóztatását követő spontán népfelháborodást. Ezekkel a kísérletekkel nem sikerült megnyerni a munkásosztály támogatását. Abban a mértékben, ahogy a tömegmozgalom

lendülete lelohadt és erőfeszítéseik hatástalannak bizonyultak, a kongresszusi szocialisták a fasizmussal szembeni semleges álláspontjukról mindinkább olyan álláspontra helyezkedtek, amely igen hasonlított Szubhasz Bosze híveinek álláspontjához. (Szubhasz Bosze a német és japán fasizmussal szövetkezett.) A munkásosztály soraiba a Szocialista Kongresszusi Párt nem tudott beférkőzni. A háború után a párt propagandája igen erős kommunista- és szovjetellenes vonalat kezdett követni.

A munkásmozgalom háborúalatti eredményei és előretörése a fejlődés igen fontos szakaszát jelentette. A háború végére, a fasizmus feletti győzelem kivívásakor a munkásmozgalom az imperializmus elleni küzdelem legszervezettebb, legfegyelmezettebb és legtántoríthatatlanabb harcosa lett, amit a háborúutáni nagy tömegharcok is bizonyítanak. A munkásosztálynak sikerült egyesítenie és egységben tartania soraiban a hindukat, a muzulmánokat és az érinthetetlenek kasztját, annak ellenére, hogy az általános politikai mozgalom legfelsőbb vezetőségén belül élesedtek a viszályok. A munkásosztály a nemzeti és társadalmi felszabadulásért folyó küzdelemben kivívta a vezetőszerepet.

Az a tény, hogy a Kommunista Párt az indiai politikai életben harmadik helyre emelkedett, jóllehet tömegbefolyását még nem lehetett összehasonlítani a Nemzeti Kongresszusével vagy a Mozlim Ligáéval, a munkásosztály előretörését tükrözte.

A háborúutáni viharos időszakban — a nagy nemzeti fellendülés és a mind nagyobb tomegekre kiterjedő sztrájkmozgalom idején a munkásosztály előrenyomulása tovább folytatódott és politikai szerepe — melyet mint a tömegek harcának vezetője játszik — tovább erősödött.

XIII. FEJEZET

AZ INDIAI DEMOKRÁCIA KÉRDÉSEI

„Divide et impera — volt a régi rómaiak mottója és ez legyen a miénk is."

Lord Elphinstone, Bombay kormányzója, 1859 május 14-én.

Az indiai nemzeti mozgalom felnyomuló erői: a parasztlázongások és a munkásmozgalom erői képviselik az indiai társadalom haladó elemeit. Korántsem alkotják azonban az indiai társadalom összképét. Bár az indiai nép túlnyomó többségét adják — mégsem ők az egész nép. Ha ők jelentenék az egész népet, ha az összeütközés csak egyszerű összeütközés lenne az egy táborban tömörülő egységes indiai nép és a maroknyi brit uralkodó réteg másik tábora között, a helyzet már régen meg is oldódott volna, vagy még inkább: az angolok soha sem valósíthatták volna meg uralmukat.

Olyan társadalomban, amelyet a meggátolt fejlődés jellemez — mint Indiát az imperialista uralom idején — elkerülhetetlen, hogy a társadalom konzervatív erői belső erejükhöz képest aránytalan jelentőséget nyerjenek. Ezek a hanyatló erők tették lehetségessé az eredeti hódítást. Minél magasabbra csapnak a nemzeti öntudatraébredés hullámai, annál fontosabbnak és jelentősebbnek tűnik ezeknek az idejétmúlta maradványoknak a hatalma, hiszen ezek az imperialista uralom utolsó megmaradt támasztékai.

A Simon-jelentés szerint az Indiában élő angolok teljes száma 156 000 fő (európaiaknak sorolták be őket, de főkép angolok tették ki ezt a számot). Az 1931. évi népszámlálás szerint az angolok száma már 168 000-re emelkedett. Ebből 60 000 fő szolgált a hadseregben, 21 000 volt üzletember, vagy egyéb magánfoglalkozást űző, 12 000 pedig állami tisztséget töltött be. Eszerint az ország feletti közvetlen imperialista uralmat kevesebb mint 100 000 személy képviselte, vagyis minden 4000 indiai lakosra jutott egy angol. Nyilvánvaló, hogy bár minden óvintézkedést megtettek az indiai lakosság lefegyverzésére — különösen az összes nehéz fegyvernemet, tüzérséget és légierőt tartották kizárólag angol kézben — ez az erő mégsem remélhette, hogy pusztán hatalmi eszközökkel állandósítani tudja uralmát India 400 millió lakosa felett. Elen-

gedhetetlenné vált, hogy az indiai lakosságon belül is megteremtsék maguknak a társadalmi alapot.

Az imperialista uralom fenntartásának előfeltétele az, hogy az indiai népen belül egy, az imperializmussal szövetséges társadalmi alapot tartsanak fenn. Minden reakciós uralom esetében, különösen pedig ha idegen uralomról van szó, a nép megosztása az uralkodók államvezetésének szükséges törvénye. Ilyen társadalmi alapot azonban az imperializmus ellen küzdő haladó elemek között nem találnak, csupán a reakciós elemekre számíthatnak, amelyeknek érdekei ellentétesek a nép érdekeivel. Láttuk már, hogy a brit uralom tudatosan a földesúri osztályra épített, amelyet lényegében állampolitikai okokból, saját rendelete által teremtett meg.

Hasonló támaszt jelentenek az imperialista kizsákmányoló rendszerrel szoros szövetséget tartó és az imperializmus védelme alá húzódó különböző kereskedő és pénzkölcsönző érdekeltségek, valamint az alárendelt állami hivatalnokok rétege. A legújabb időszakban a nagyburzsoázia monopolista érdekeltségei is szoros üzleti kapcsolatot és szövetséget kötöttek az imperializmussal, ami India és Pakisztán dominiumi kormányainak megalakításával nyert politikai kifejezést. Az imperializmus a nemzeti reformkövetelésekkel szemben megőrzi és megvédi mindazt (mindig a lakosság társadalmi szokásaiba, vallási hitébe való pártatlan benemavatkozás nevében), ami a nép életében kulturálisan visszamaradott. A végsőkig kihasználják a fejlődést hátráltató reakciós válaszfalakat, mint amilyen például a kasztrendszer (azáltal, hogy a kiközösítetteknek külön képviseletet ad és támogatja az ezen alapuló pártokat). A legjellegzetesebben azonban ez a politika két olyan területen jutott érvényre, amelyek a legutóbbi időben különösen előtérbe kerültek: az indiai fejedelmek, vagy az úgynevezett „indiai államok" kérdésében és a vallásközösségi megosztás kérdésében, amely különösen a hindu-muzulmán ellentét alakjában jelentkezik.

Mindkét kérdés lényegében azt az általános problémát tükrözi, melyet az indiai reakciós erők jelentenek a nemzeti mozgalom számára. Minél erősebbé fejlődik a nemzeti felszabadító mozgalom, az imperialisták annál kétségbeesettebb erőfeszítéseket tesznek ezeknek a reakciós erőknek a felhasználására. Ezek az erőfeszítések igen jellemzőek az imperializmus mai szakaszára; az imperialista uralom felbomlását és az imperializmus utolsó tartalékainak bevetését jelentik.

Ezeknek a problémáknak a megoldása létfontosságú a demokrácia győzelme szempontjából Indiában.

1. A fejedelmek

Az imperializmus egyenlőtlen részekre osztotta Indiát — Brit-Indiára és az úgynevezett „indiai államokra". Ennek a felosztásnak, mely sokkal több, mint egy egyszerű adminisztrációs felosztás, és amely mélyen belenyúl a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokba, elképesztő és észszerűtlen jellegét csak akkor lehet teljes mértékben felfogni, ha a térképre néz az ember. A XIX. század előtti Németország államrendszere is rendezettnek tűnik, ha összehasonlítjuk azoknak az apró „államok"-nak anarchisztikus zűrzavarával, amit a brit uralom alatti India térképe mutat egészen a Mountbatten-egyezmény megkötése utáni időkig, amikor a fejedelemségek egymásközötti kapcsolataikat rendezték.

Nyugattól keletig, északtól délig, a nyugati Kathiávád 200 államától, vagy Radzsputana temérdek kis államától a keleti Manipurig és a khaszi törzsi területek tömegéig, az északon fekvő Kasmirtól és a parányi Szimla-hegyi államoktól a déli Majszurig és a madraszi államokig — a legkülönbözőbb alakú és nagyságú fejedelemségek százainak határtalan összevisszasága borította el Indiának csaknem a felét (miután Burma különvált Indiától, 45 százalékát), olyan határvonalakkal, amelyek felülmúlták a térképrajzolók művészetét. 712 000 négyszögmérföldnyi területen 563 állam terült el 81 millió lakossal (az 1931. évi népszámlálás szerint), vagyis az indiai lakosságnak csaknem egynegyedével (24 százalékával). A fejedelemségek között voltak olyanok, mint Hajderábád, amely körülbelül akkora, mint Olaszország és 14 millió lakosa van, és olyan apró államok, mint Lava, amelynek területe 19 négyszögmérföld és a Szimla-hegyi államok, amelyek alig nagyobbak egy-egy kis földbirtoknál. A fejedelemségek államjogi helyzetének tarkabarkasága lehetetlenné tesz mindenféle általános leírást. 108 nagyobb állam uralkodói közvetlenül a fejedelmi kamarába tartoztak. 127 kisebb állam közvetve küldött 12 képviselőt a fejedelmi kamarába. A fennmaradó 328 állam a gyakorlatban különleges típusú földbirtok volt, bizonyos feudális jogokkal, de igen korlátozott hatáskörrel felruházva. A fontosabb államokban a brit politikai ügyvivőé volt a döntő hatalom; a kisebb államokat brit poli-

tikai megbízottak hatáskörébe vonták csoportosan, és a különböző földrajzi vidékeken ugyancsak csoportosan igazgatták őket.

Valójában helytelen elnevezés ezekkel az egységekkel kapcsolatban „államokról" beszélni. Ezek tulajdonképpen mesterségesen fenntartott kísértetei vagy megőrzött romjai az egykori államoknak, amelyeknek bábfejedelmeit egy teljesen különböző jellegű uralkodó hatalom politikai okokból tartja fenn. Az angolok miközben széles teret engedtek a kicsinyes despotizmusnak, zsarnokságnak és önkényes törvénytelenségnek, a valódi politikai hatalmat a saját kezükben összpontosították. Amit Marx már 1853-ban megírt, az ma még inkább igaz:

„Ami a fejedelemségeket illeti, ezek attól a pillanattól kezdve, hogy a Társaság alávetettjei vagy védencei lettek, a valóságban megszűntek létezni . . . Azok a feltételek, melyek közepette megtarthatják látszatfüggetlenségüket, egyúttal az állandó rothadás és teljes fejlődésképtelenség feltételei is. Szervezeti gyengeség létük alaptörvénye, mint minden létnek, melyet éppen hogy eltűrnek. A kérdés tehát nem a fejedelmi *államok,* hanem a bennszülött *fejedelmek* és udvarok fenntartása körül forog. A bennszülött fejedelmek a jelenlegi förtelmes angol rendszer erősségei és az indiai haladás legnagyobb akadályai"[1].

Ez csaknem egy évszázaddal ezelőtt íródott. Az indiai „államok", vagy helyesebben: fejedelmek még mindig az „állandó rothadás" állapotában vegetálnak. Sőt, még mindig kísérteties próbálkozások történnek arra, hogy átlátszó alkotmányjogi szemfényvesztéssel életre galvanizálják a tetemeket.

Vajjon a brit uralom, mely a hódítás előestéjén általában arra törekedett, hogy egységes politikai és szervezeti rendszerével az indiai tarka össze-visszaság helyére lépjen, és ezzel a szándékával fennen dicsekedett, miért hagyta meg, sőt miért tartotta fenn buzgón mind a mai napig a düledező árnyállamokat, melyeknek puszta léte megakadályoz mindenféle közigazgatási egységet, minden törvényhozási egységet, sőt az egységesség olyan minimumát is, mint a statisztikai normák egységét? Ha összefüggése nélkül vesszük szemügyre a kérdést, a burzsoá uralom, a kereskedői profit vagy a tőkebefektetés szempontjából ez az eljárás igen észszerűtlennek tűnik, minthogy az egész országba való kényelmes

[1] *Marx.* A bennszülött államok Megjelent a *New York Daily Tribune* 1853 július 25-i számában.

behatoláshoz a lehető legegységesebb és leggazdaságosabb adminisztrációs rendszerre van szükség. A valóságban azonban semmivel sem észszerűtlenebb, mint a monarchia és az arisztokrácia fenntartása (hasonlóan kicsontozott és kísérteties alakban) a burzsoá Angliában. Az idegen burzsoá uralomnak Indiában szüksége volt arra, hogy feudális bázist építsen ki hatalma támogatására.

Az a politika, mely a fejedelmeket mint bábokat fenntartotta, nem a brit uralom egész idejére jellemző. A XIX. század első felében, amikor a brit uralom még erőteljes volt és teljes magabiztossággal tört előre, a széteső államokat minden ürüggyel beolvasztották a brit területbe. Az 1857. évi zendüléssel azonban fordulópont következett be. Az 1857-es zendülés a hanyatló feudális erők, az ország volt uralkodóinak utolsó kísérlete volt arra, hogy megsemmisítsék az idegen uralmat. A zendülést letörték, de levonták belőle a tanulságot. Ettől a ponttól kezdve a feudális erők többé nem a fő lehetséges veszedelmet és vetélytársat, hanem a tömegek ébredése elleni fő gátat jelentették a brit uralom számára. A haladó elemeket, akiknek előzőleg kedveztek, most mind nagyobb gyanakvással szemlélték, bennük látták az ébredő tömegek lehetséges új vezéreit. Tudatosan tértek át arra a politikára, mely egyre határozottabban épített a feudális erőkre, s melynek az volt a célja, hogy a fejedelmeket és államaikat a brit uralom bástyájává tegye.

Sir William Sleeman közvetlenül a zendülés előtti években figyelmeztette Lord Dalhousie főkormányzót, hogy „Oudh bekebelezése többe kerülne a brit hatalomnak, mint tíz hasonló királyság és elkerülhetetlenül zendülést idézne elő a szipojok[2] között". Sir William kifejezte abbeli nézetét, hogy az indiai fejedelemségeket „hullámtörőnek" kell tekinteni, mert „ha valamennyit elsöpörtük, saját bennszülött hadseregünk kegyelmére leszünk hagyatva, mely lehetséges, hogy nem mindig lesz kielégítő módon ellenőrzésünk alatt". Dalhousie-t azonban, aki erélyes és kérlelhetetlen újító és a terjeszkedési politika előharcosa volt, mindez nem győzte meg; az 1857-es zendülés tapasztalataira volt szükség ahhoz, hogy döntő fordulat álljon be az angolok politikájában.

A Királynő Kiáltványa 1858-ban hirdette meg az új politikát: „A bennszülött fejedelmek jogait, méltóságát és becsületét olyan tiszteletben fogjuk tartani, mint a magunkét." Lord Canning főkor-

---

[2] *Szipoj* — indiai katona angol szolgálatban. — *Szerk.*

mányzó, Dalhousie utóda, 1860-ban teljesen nyiltan leírta ennek a politikának a célját:

„Sir John Malcolm már régen megmondotta, hogy ha egész Indiát zillahokra (vagyis brit kerületekre) osztanánk, a természet törvényeinek mondana ellent, ha birodalmunk akár ötven évig is fennmaradna. Ha azonban egy csomó bennszülött államot tarthatnánk fenn, melyek politikai hatalommal nem rendelkeznének, de a királyság eszközei lennének, akkor addig maradhatunk Indiában, ameddig csak tengeri uralmunk tart. Pillanatig sem kételkedem e vélemény alapvető helyességében, mely a legutóbbi események következtében még inkább megérdemli figyelmünket, mint valaha"[3].

Úgy számítottak tehát, hogy a brit uralom állandósítására fenntartják az indiai fejedelmeket, mint „a királyság eszközeit", „politikai hatalom nélkül". Másfél évtizeddel később Lord Lytton alkirály hasonló szavakkal írta le az 1876. évi királyi címről szóló törvény jelentőségét, mellyel Viktória királynőt India császárnőjének kiáltották ki. A királyi címről szóló törvény jelezte a kezdetét „annak az új politikának, aminek következtében az angol korona ezentúl magáévá teszi egy erőteljes bennszülött arisztokrácia reményeit, vágyait, szimpátiáit és érdekeit".

Tehát az indiai fejedelemségek megóvása a szétbomlástól, mely előbb-utóbb sorsuk lett volna, a modern brit politika eszköze volt és a legkevésbbé sem a régi indiai intézmények és hagyományok továbbélését jelentette. Amint Rushbrook-Williams professzor, a fejedelmek fő kormánypropagandistája (régebbi tisztségei: az indiai fejedelemségek szervezetének központi vezetője, a Kerekasztal Konferencián az indiai fejedelemségek küldöttségének tanácsadója és az indiai kormány tájékoztatási szolgálatának igazgatója 1925-ig) 1930-ban kijelentette:

„A bennszülött államok uralkodói igen lojálisak az angolokkal szemben. Igen sokan közülük létüket is a brit igazságosságnak és a brit fegyvereknek köszönhetik. Sokan közülük ma nem is léteznének, ha a XVIII. század második és a XIX. század első felének küzdelmei során a brit hatalom nem támogatta volna őket. Odaadásuk és hűségük fontos értéket jelent Anglia számára a mai nehézségek közepette és a feltétlenül bekövetkező újjárendezésben...

Ezek a feudális államok, melyek egész Indiát behálózzák, nagy védelmet

[3] Lord Canning. 1860 április 30.

jelentenek, olyanok, mint a barátságos erődök roppant hálózata egy kétséges területen. Ha általános felkelés indulna a britek ellen, aligha járhatna sikerrel, mert ezt a hűséges bennszülött államok hatalmas hálózata igen megnehezítené"[4].

Ezek az „erődök" azonban, korántsem voltak olyan erősek, mint ahogy azt a reakció rabszolgaállamainak mézes-mázos kormánypropagandistái szerették volna elhitetni. Mind többen és többen ismerték fel, hogy a fejedelmek a nép akarata elleni uralmukat csupán a brit hatalom segítségével tarthatják fenn.

„Ha ma megszavaztatnók az alattvalókat, boldogan adnák szavazatukat arra, hogy az indiai fejedelemségeket Brit-Indiához csatolják. Az államok ma már kizárólag csak a britek kegyelméből léteznek"[5].

„Az államok közül úgyszólván egyik sem rendelkezik a modern nemzeti állam tulajdonságaival. A határok rendszerint mesterségesek és nem felelnek meg a faji, nyelvi vagy kulturális választóvonalaknak. A dinasztiát többnyire véletlen, vagy mesterséges kötelékek fűzik az államhoz és a kapcsolat gyakran még 200 évesnél is fiatalabb. Másrészt viszont az államok alattvalóit majdnem mindenütt igen erős és régi kulturális és társadalmi kapcsolatok fűzik Brit-Indiában élő testvéreikhez. Ebből szemmelláthatólag az következik, hogy az uralkodó sokkal kevésbbé bírja az alattvalók ragaszkodását, mint ahogy általában mondják"[6].

A Butler-bizottság jelentése 1929-ben hivatalosan is meghatározta a brit hatalomnak azt a kötelezettségét, hogy a fejedelmek uralmát „lázadás, vagy népfelkelés" ellen fenntartsa:

„A szerződések és szanadok[7] cikkelyei, a tradíció, valamint a király és császár azon ígérete, hogy csorbítatlanul hagyják a fejedelmek előjogait, jogait és méltóságát, arra kötelezi a legfelsőbb hatalmat, hogy az államokat megvédje lázadás, vagy felkelés ellen... A királynak és császárnak az az ígérete, hogy csorbítatlanul hagyja a fejedelmek privilégiumait, jogait és méltóságát, egyben magában foglalja azt a kötelességet is, hogy meg-

---

[4] *L. F. Rushbrook-Williams* az Evening Standard 1930 május 28-i számában.

[5] *S. C. Ranga Iyer.* India, Peace or War. [India, béke vagy háború.]

[6] *J. T. Gwynn.* Congress and the States. [A Kongresszus és az államok.] Lásd Manchester Guardian. 1939 május 12.

[7] *Szanad* — oklevél vagy proklamáció, melyet a mohamedán uralkodók idejében az indiai királyok szoktak kibocsátani. Amikor a britek uralomra kerültek, a szanadot ugyanolyan formában használták tovább. — *Szerk.*

védi a fejedelmet a megsemmisítésére irányuló, más kormányformára törekvő kísérletektől"[8].

Miféle rendszert tartott tehát fenn a brit hatalom? Dzsavaharlal Nehru önéletrajzában a következőképp írja le benyomását az indiai fejedelemségek általános légköréről:

„Az ember fojtogató nyomást érez; nehéz lélekzeni. A csendes, vagy lassan mozgó vizek felszíne alatt pedig stagnálás és rothadás. Az ember körülzárva, korlátok közé szorítva, szellemileg és testileg gúzsbakötve érzi magát. És az ember látja a nép mélységes elmaradottságát és nyomorát, amely éles ellentétben áll a fejedelmek palotáinak hivalkodó kérkedésével. Az állam jövedelméből milyen sok ömlik a palotába, a fejedelem személyes szükségleteinek és pompájának kifejtésére és milyen kevés vándorol vissza a néphez valamiféle közszolgáltatás formájában...

Ezeket az államokat a titokzatosság fátyla borítja. Az ujságokat a legkevésbbé sem támogatják és legfeljebb egy irodalmi, vagy félhivatalos jellegű hetilap jelenik meg. A kívülről érkező lapokat gyakran elkobozzák. Az írni-olvasni tudók számának aránya igen alacsony, kivéve néhány déli államot, — Tiruvánkur, Kocsin stb. — amelyekben sokkal magasabb, mint Brit-Indiában. A legjelentősebb hír, amely az indiai államokból jön, egy-egy alkirályi látogatás, a maga teljes pompájával, ceremóniáival és kölcsönösen bókoló beszédeivel, vagy az uralkodó különlegesen megünnepelt házassága vagy születésnapja — vagypedig egy parasztfelkelés. A fejedelmeket még Brit-Indiában is különleges törvények védik a megbíráltatástól és az államokban még a legszelidebb bírálatot is kérlelhetetlenül elnyomják. A nyilvános gyűléseket úgyszólván nem is ismerik és gyakran még a baráti összejöveteleket is betiltják"[9].

Az indiai államokban a sajtó ellen különleges korlátozó intézkedéseket léptettek életbe. Az indiai kormány 1891. évi június 25-i közleménye világosan leszögezi: „Semmiféle ujság vagy más nyomtatvány, akár időszaki, akár egyéb jellegű, amely nyilvános híreket, vagy hírekkel kapcsolatos kommentárokat tartalmaz, 1891 augusztus elseje után nem nyomtatható vagy adható ki a hivatalban lévő brit politikai megbízott írásbeli engedélye nélkül egyetlen területen sem, mely a főkormányzó igazgatása alatt áll, de nem tartozik Brit-Indiához." További különleges korlátozó intézkedések az indiai álla-

[8] Az indiai államokat tanulmányozó bizottság jelentése. 1929. 49. és 50. pont.

[9] *Dzsavaharlal Nehru*. Autobiography. 531. old.

mok bírálatát tiltották be Brit-India területén belül. Ezt a korlátozást 1934-ben az indiai államok védelméről szóló törvény szögezte le.

Valószínűtlen, hogy a történelemben valaha is akadt olyan rendszer, amelyet a brit védnökség alatt álló indiai bábfejedelemségekkel lehetne összehasonlítani. Néhány fejedelemség közigazgatási színvonala magasabb volt Brit-India alacsony közigazgatási színvonalánál. Ezek még az egészen primitív fokú iskolakötelezettséget is bevezették és létrehozták a korlátozott tanácsadó képviseleti testületek igen kezdetleges formáit, de ezek kivételek. Az államok többségében leírhatatlan rabszolgaviszonyok, despotizmus és elnyomás uralkodtak. A korrupció és az elnyomás már régen ismert jelenség volt az ázsiai despotizmus történetében, de mindig bizonyos mértékig korlátot szabott ennek a külső támadástól vagy a belső zendülésektől való félelem. Ezeket a fékeket az angolok oltalma félrelökte. Az angoloknak jogukban állt ellenőrizni vagy elmozdítani azokat az uralkodókat, akik gyalázatosan rosszul kormányoztak, de hatalmukat a gyakorlatban nem a hírhedt kormányzatok megfékezésére, hanem a hűtlenség megakadályozására használták fel. A fejedelmek alárendelt szerepet betöltő, hatalom nélküli bábok voltak. Ez az oka a nép közismerten lealacsonyított helyzetének és szenvedésének a fejedelemségekben, ahol olyan visszamaradottság uralkodik, ami még Indiában is párját ritkítja.

„A Fejedelemségek Népeinek Összindiai Konferenciája" (az indiai fejedelemségek demokratikus népi mozgalmának szerve) 1939-ben nyilatkozatában a következőképpen foglalta össze a fejedelmi uralom jellegét:

„Ezeket az államokat — a nagyokat éppúgy, mint a kicsinyeket igen csekély kivétellel — személyi önkényuralom kormányozza. Nincs jogrendszer, az adó óriási és elviselhetetlen. A polgári szabadságjogokat eltiporják. Az uralkodók magánpénztárának nincs megállapított kerete és még ahol van is, ott sem tartják be. Az egyik oldalon áll a fejedelmek pompája és luxusa, a másikon pedig a nép rendkívüli nyomora.

A szegénység sujtotta, nyomorúságos nép verejtékesen előteremtett pénzén uralkodóik élvezetet és luxust vásárolnak mind külföldön, mind magában Indiában. Ez a rendszer nem folytatódhat. Civilizált nép ezt nem tűrheti és a történelem minden érve ellene szól. Az indiai nép ennek az uralomnak nem vetheti alá magát"[10].

---

[10] A Fejedelemségek Népeinek Összindiai Konferenciája állandó bizottságának nyilatkozata. 1939 június.

A fejedelemségek közigazgatásának jellegét legvilágosabban költségvetésük mutatja meg.

„Az angol király a nemzeti jövedelemnek hozzávetőlegesen egyezerhatszázad részét élvezi, a belga király egyezredét, az olasz király egyötszázadát, a dán király egyháromszázadát, a japán császár egynégyszázadát... Egy királynak sem jut azonban egytizenhetede, mint Tiruvánkúr (amely a leghaladottabb állam Indiában) maharánijának, egytizenharmada, mint Hajderábád nizamjának, vagy Baroda maharadzsájának, vagy pedig egyötöde, mint Kasmir és Bikaner maharadzsájának. A világ megbotránkozna, ha megtudná, hogy számos fejedelem az állami jövedelmek egyharmadát, vagy felét sajátítja ki magának"[11].

Íme az imperializmus által különösen magasztalt és kedvelt Bikaner állam 1929—30. évi költségvetése:

	rupiában
Civillista	1 255 000
A fejedelem esküvője	82 500
Építkezések és utak	618 384
A királyi paloták nagyobbítása	426 614
A királyi család	224 864
Közoktatás	222 979
Egészségügyi szolgálat	188 138
Közszükségletek	30 761
Csatornázás	5 729

A közoktatásra, az egészségügyi szolgálatra, a közszükségletekre és a csatornázásra tehát negyedannyi jut, mint a fejedelemre, családjára és palotáira. Dzsamnagar államban az 1926—27. évi egymillió font összjövedelemből nem kevesebb mint 700 000 fontot költöttek a fejedelem személyi kiadásaira, amíg a közoktatási kiadások 1,5, az orvosi segítség költségei pedig 0,9 százalékot tettek ki.

Mi jellemzi azoknak a népeknek körülményeit, akik azzal az előjoggal bírnak, hogy ilyen közigazgatás alatt élhetnek? Az indiai fejedelemségek a feudális agrárgazdaság legelmaradottabb típusát képviselik. Csupán nagyon kevés államnak van némi ipara és a legtöbb államban virágzik a rabszolgaság.

„Számos radzsputanai államban és néhány nyugatindiai államban, beleértve Kathiávád államait is, még fennáll a rabszolgaság. Az 1921. évi nép-

[11] *A. R. Deszai.* Indian Feudal States and the National Liberation Struggle. [Az indiai feudális államok és a nemzeti felszabadító küzdelem.]

számlálási jelentés szerint egyedül Radzsputanában és Közép-Indiában összesen 160 735 rabszolga élt a csakarok és a darogák[12] osztályából"[13].

A kényszermunka általános jelenség, a legkülönbözőbb munkaterületeken veszik igénybe, és az élelmiszerellátáson kívül semmiféle ellenszolgáltatás nem jár érte.

„A veth és begar néven ismert rendszer (vagyis kényszermunkarendszer) majdnem minden indiai államban dívik. A napszámosok, munkások és kézművesek minden rétege köteles a fejedelmeknek és udvaroncaiknak dolgozni, ellenszolgáltatásként pedig gyakran csupán a legszükségesebb élelmiszerellátást kapják. Ezeknek az alattvalóknak az állam követelése szerint bármely időben, bármennyi ideig kell dolgozniok... Még a nő sem kivétel, akár fiatal, akár öreg, akár férjezett, akár özvegy. Ha bárki a munkások közül — akár férfi, akár nő — gyengének bizonyul és nem tud megfelelően dolgozni, megvesszőzik, vagy más módon kínozzák meg.

E sorok írójának tudomása szerint szegény hatvanéves öregasszonyokat a rendőrök nyílt utcán súlyosan megbotoztak bambusszal. Bűnük egyszerűen az volt, hogy gyengeségükre hivatkozva felmentést kértek a kényszermunka alól"[14].

Polgári szabadságjogok nincsenek.

„Egyetlen alattvalónak sincs joga orvoslást keresni, ha a fejedelem, a miniszterelnök vagy az állam megsértette őt jogaiban. A fejedelem önkényesen elrendelheti bármelyik alattvalója jogainak vagy tulajdonának elkobzását. Bármilyen összegű pénzbüntetést róhat ki és bármilyen elképzelhető eszközt igénybevehet az összeg behajtására. Bárkit vád vagy tárgyalás nélkül bármilyen meghatározatlan időre börtönbe vethet"[15].

Az adókat önkényesen úgy vetik ki, hogy még a legszegényebbeket is teljesen kifosszák, csak azért, hogy a palota kielégíthetetlen követeléseinek eleget tegyenek.

„A Navanagar államban fennálló adórendszer meglehetősen általános képet ad arról, hogy milyen az adózás valamennyi indiai fejedelemségben. Az első jegyzék tartalmazza a foglalkozásokra és személyekre kirótt adókat, mint például a munkásokra, kézművesekre, jószágra, eljegyzésre, házas-

---

[12] Két népcsoport, melyek Közép-Indiában és Radzsputanában élnek. — *Szerk.*

[13] *P. L. Chudgar.* Indian Princes under British Protection. (Indiai fejedelmek brit védnökség alatt.) 1929. 33. old.

[14] Ugyanott, 37. old.

[15] Ugyanott, 72—73. old.

ságra, születésre, halálozásra és temetkezésre kivetett adókat. Meg kell jegyezni, hogy olyan kis vállalkozást is megadóztatnak, mint az özvegyek otthoni kézimalma, amely ezeknek a szegény asszonyoknak egyetlen megélhetési eszköze...

Visszatérve a földadóra... készpénzfizetés esetén acre-enként négy shilling adót kell fizetni, természetben való fizetés esetén pedig a termés egynegyedét. A gyakorlatban az arány nagyobb, az állam részesedése mintegy 40 százalékra emelkedik. Az összes többi adó... igen szerény becslés szerint is körülbelül 10 százalékot tesz ki. Így tehát a föld megművelőjének mindössze körülbelül 50 százalék marad...

Ezenkívül... részt kell vennie ura, vagy ura családtagjai házassági költségeinek viselésében. Adót kell fizetnie, ha urának fia születik és fizetnie kell akkor is, ha például ura egyik feleségét vagy anyját temetik"[16].

Az indiai fejedelmek uralma az egész világon páratlan szörnyű elnyomást és nyomort jelent. A legprimitívebb feudális kiszipolyozást — beleértve a közvetlen rabszolgaság maradványait — köti össze a legfejlettebb imperialista uralommal és kizsákmányolással. Ilyen az a rendszer, amelyet a brit uralom India több mint kétötöd részén nemcsak fenntartott és állandósított, hanem a legújabb időszakban mindinkább előtérbe is állított és mind nagyobb súlyt és jelentőséget igyekezett adni számára egész India ügyeiben. A nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésével párhuzamosan az imperializmus politikája egyre inkább a fejedelmekkel való szövetségre összpontosult és igyekezett a fejedelmeket ellensúlyozó erővé fejleszteni a nemzeti mozgalommal szemben. 1921-ben megalakították a fejedelmek kamaráját. A fejedelmeknek szánt szerep volt az 1935-ös törvényben tervbevett szövetségi alkotmány alapja. A fejedelmek megkapták a felsőház képviseletének több mint kétötödét és az alsóház képviseletének egyharmadát. A parlamenti viták során Lord Reading nagyon világosan megmondta, mi ennek a célja:

„Ha a fejedelmek bekerülnek az összindiai föderációba... mindig mérséklő befolyást fognak jelenteni... Mitől kell leginkább félnünk? Vannak, akik India függetlenségéért, a Birodalomtól való teljes elszakadás jogáért agitálnak. Én magam azt hiszem, hogy ezt csak egy jelentéktelen, de hangos kisebbség kívánja, amely mögött ott áll a Kongresszus szervezete. Fontos tehát, hogy ez ellen a nézet ellen minden mérséklő befolyást segítségül vegyünk... A fejedelmeknek mintegy 33 százaléka a Törvényhozó Testület, 40 százaléka pedig a felsőház tagja lesz. Persze az indiaiaknak igen

[16] Ugyanott, 45—47. old.

nagy tömege nem osztja a Kongresszus véleményét Ha tehát ez a befolyás érvényesül a szövetségi törvényhozásban, a legkisebb mértékben sem félek, akármi történjék is, még abban az esetben sem, ha a Kongresszusnak sikerül a szavazatok legnagyobb részét megszereznie."

Az utóbbi időben a nemzeti és demokratikus mozgalom előretörése megkezdte a bábállamok rothadt akadályainak áttörését. „A Fejedelemségek Népeinek Összindiai Konferenciája", amely a népi mozgalmat szervezte a fejedelemségekben, igen gyorsan erősödött. Egész sor fejedelemségben aktív harc indult az elemi polgári szabadságjogokért.

A népi mozgalom fejlődése a fejedelemségekben, a Nemzeti Kongresszus politikájának megváltozásában is visszatükröződött. A Nemzeti Kongresszus a multban tartózkodott attól, hogy közvetlen agitációt és tevékenységet fejtsen ki az indiai fejedelemségekben. Szándékosan a „benemavatkozás" politikáját követte, mert azt a fantasztikus reményt táplálta, hogy sikerül valamiféle együttműködésre jutni a bábfejedelmekkel, ahelyett, hogy a fejedelmek által elnyomásban tartott 80 millió indiaival vállalt volna szolidaritást. „Mostanáig — jelentette ki Gandhi a Kerekasztal Konferencián — a Kongresszus igyekezett a fejedelmeknek szolgálatot tenni azzal, hogy tartózkodott az indiai államok belső ügyeibe való beavatkozástól." Majd ismét: „Érzem és tudom, hogy ők [a fejedelmek] szívükön viselik alattvalóik érdekeit. Nincs különbség közöttük és köztünk, kivéve, hogy mi egyszerű emberek vagyunk, ők pedig — Isten alkotta meg őket így — nemesemberek, fejedelmek. A legjobbat kívánom nekik: valamennyiöknek virágzó jólétet kívánok."

Ennek a végzetesen elhibázott politikának maguk az események vetettek véget. A Kongresszus önkéntesen Brit-Indiára korlátozta saját hatáskörét és — jóllehet igényt tartott az összindiai nemzeti szervezet címére — kísérletet sem tett arra, hogy bármilyen, vezetése alatt álló párhuzamos szervezetet létesítsen a fejedelemségekben. Az utóbbi időben azonban azok az erőszakos elnyomó intézkedések, melyeket még az úgynevezett „leghaladottabb" államokban is — mint Tiruvánkurban és Maiszurban — a fejedelmek a népi mozgalom legelemibb kezdetei vagy a nemzeti felszabadítás ügyével való puszta rokonszenvezés ellen hoztak, felébresztették a követelést, hogy a nemzeti mozgalom életrekeljen és felvegye a harcot. A törvények megtagadására irányuló mozgalom támogatása az indiai fejedelemségekben a Nemzeti Kongresszus égető problémája lett.

A Nemzeti Kongresszus 1938. évi, Haripurában tartott ülésszaka leszögezte a Kongresszus politikájának általános elveit a fejedelemségekkel kapcsolatban:

„A Kongresszus az indiai államok számára ugyanazt a politikai és társadalmi szabadságot követeli, mint India többi része számára és az indiai államokat India szerves, elválaszthatatlan részének tekinti. A «purna szvaradzs», vagyis a teljes függetlenség — a Kongresszus célkitűzése — egész Indiára vonatkozik, beleértve az indiai államokat is, mert India területi csorbítatlanságát és egységét szabadságában éppen úgy fenn kell tartani, mint ahogy ez megvolt elnyomatása alatt.

A Kongresszus csupán olyan föderációt fogadhat el, amelyben az indiai államok mint szabad egységek vesznek részt, és a demokrácia és szabadság jogait ugyanolyan mértékben élvezik, mint India többi része.

A Kongresszus ennélfogva felelős kormány felállítását és a polgári szabadságjogok biztosítását követeli az indiai államokban és elítéli a legtöbb indiai államra jellemző elmaradott körülményeket, a szabadság teljes hiányát és a polgári szabadságjogok elnyomását."

Ugyanakkor a haripurai határozat bizonyos mértékig korlátozta magának a Kongresszusnak a tevékenységét a fejedelemségekben:

„Az indiai államok népeinek belső harcát nem a Kongresszus nevében kell vezetni. E célra független szervezeteket kell alakítani az államokban, és ott, ahol már vannak ilyenek, tovább kell azokat fejleszteni."

A Kongresszus Tripuriban tartott ülésszaka 1939-ben már részben revideálta ezt az állásfoglalást:

„A Kongresszus véleménye szerint haripurai ülésszakának az indiai államokra vonatkozó határozata megfelelt a belé helyezett várakozásoknak és azzal nyert igazolást, hogy az indiai államok népét szervezkedésre és saját felszabadító mozgalmuk vezetésére bátorította. A haripurai politikát a nép igazi érdekei határozták meg; célja az volt, hogy képessé tegye a népet önbizalma és ereje kifejlesztésére. Ezt a politikát a körülmények diktálták, de soha nem tekintettük kötelezőnek. A Kongresszus mindig megőrizte magának azt a jogot, — amint ez kötelessége is — hogy vezesse és befolyásával segítse a fejedelemségek népeit. A nép öntudatraébredése, mely rohamos léptekkel megy végbe, odavezethet, hogy a Kongresszus az önmagára helyezett korlátozást enyhíti, vagy teljesen feloldja és ilymódon a Kongresszus mind nagyobb mértékben azonosítja magát az indiai államok népeivel."

A nemzeti vezetők ennek a politikának az értelmében cselekvő

részt vállaltak a fejedelemségek népeinek mozgalmában. A Fejedelemségek Népei Összindiai Konferenciájának ludhianai ülésszakát 1939 februárjában tartották meg. Dzsavaharlal Nehrut elnöknek, Pattabhi Szitaramajját alelnöknek választották meg. A Konferencia üdvözölte azokat az eredményeket, melyeket a fejedelemségek népei a „felelős kormányért" folytatott harcban elértek és leszögezte, hogy:

„Elérkezett az ideje annak, amikor ezt a harcot összhangba kell hozni az indiai függetlenségért folyó általános küzdelemmel, hiszen annak elválaszhatatlan része. Ezt a közös összindiai harcot szükségszerűen a Kongresszus vezetésével kell megvívni."

A Fejedelemségek Népeinek Összindiai Konferenciája a háború után, 1945 decemberében Udaipurban jött össze és elfogadta azt a célkitűzést, hogy „békés és törvényes eszközökkel kivívja a fejedelemségek népességének felelős kormányát a szabad indiai föderáción belül". Nehru elnöki beszédében kijelentette:

„Elkerülhetetlen, hogy az indiai államok nagy többségét, amelyek nem alkothatnak gazdasági egységet, beolvasszák szomszédos területekbe... Az ilyen kis államok uralkodóinak lehet valamilyen nyugdíjat adni és további lehetőségeket nyujtani számukra, hogy — amennyiben alkalmasak rá — szolgálataikat más úton hasznosíthassák.

A többi államok — amelyeknek száma 15—20 körül van és amelyek a föderációban önkormányzati egységeket fognak alkotni — uralkodói demokratikus kormányzati rendszer keretében *mint alkotmányos államfők megmaradhatnak államaik élén.* Ezek közül a fejedelmek és uralkodók közül néhányan olyan ősi dinasztiák tagjai, amelyek eggyéforrtak a történelemmel és a hagyományokkal."

A fejedelmekkel szembeni megalkuvó politika szembehelyezte a Kongresszus vezetőségét a fejedelmi uralom ellen felkelő népi mozgalommal, mely a második világháborút követő forradalmi fellendülés időszakában ellenállhatatlan erővel fejlődött. A fejedelemségek ezekben az években az indiai politikai helyzet viharsarkaivá váltak. Az indiai fejedelemségekben a feudális uralom ellen spontán harc fejlődött ki, melyet a legkegyetlenebbül elnyomtak. A küzdelem csúcspontját 1946-ban érte el Kasmir népének a Dogra dinasztia elleni harcával, mely a „Távozz Kasmirból!" világos és határozott jelszavával folyt.

Az 1947. évi Mountbatten-egyezmény értelmében a fejedelmek

különlegesen előnyös helyzetbe kerültek. A legfelsőbb hatalom elvét semmisnek nyilvánították és így a hatalomnak az új dominiumi kormányokra való állítólagos átruházása nem foglalta magában a fejedelmek felett gyakorolt ellenőrzés átruházását. A fejedelemségek jogi forma szerint szuverén, független államok lettek, amelyeknek teljes szabadságukban állt, hogy saját maguk által megszabott feltételek mellett belépjenek vagy ne lépjenek be az új dominiumokba. Ezt a formális függetlenséget azonban a gyakorlatban nem tudták fenntartani. Egy év leforgása alatt valamennyi fejedelemség csatlakozott vagy az egyik vagy a másik dominiumhoz az uralkodójuk által kötött egyezmény alapján. Kivétel volt Hajderábád, amely végülis bizonyos hadműveletek után csatlakozott az Indiai Unióhoz. Ellentétek támadtak a két dominium között Kasmirral kapcsolatban is. A kisebb fejedelemségek legtöbbjét nagyobb egységekbe tömörítették (amint azt az imperializmus már régebben tervbevette), de az indiai államok külön egysége, amely India kétötödét foglalja magában és átvágja az összes természetes és nemzeti határokat, megmaradt, és a nagyobb fejedelemségek területi épségét is megőrizték.

Így a dominiumi kormányok végrehajtották a fejedelmekkel való megalkuvás politikáját, a fejedelmeknek államaik élén való megtartásának politikáját, mely az alkotmányjogi reformok spanyolfala mögött már régóta folyt. V. P. Menon, a fejedelemségek minisztere, egy 1948 március 16-án tartott beszédében vázolta ezt a politikát, melynek célja a „fejedelemségek rendszerének, mint alkotmányos uralomnak fenntartása". Menon többek között kijelentette:

„Jóllehet a nép túlnyomó többsége az uralkodók eltávolítását kívánta, a fejedelemségek minisztériuma, melynek élén Szardar Patel áll, Gandhi nézeteitől vezettetve, hozzájárult ahhoz, hogy az uralkodók államfők maradjanak."

Egy további, március 28-i sajtónyilatkozatában megismételte, hogy szó sincs a fejedelmek „felszámolásáról" és hozzátette, hogy amennyiben bármelyik fejedelem gyermektelenül halna meg, nem engednék a cím megszűnését, hanem ilyen esetben egy rokont, vagy az illető államnak vagy dominiumnak egyik közszolgálatban kitűnt polgárát „emelnék főúri méltóságra". A fejedelmeket tehát nemcsak ideiglenesen, engedményképpen hagyták meg pozíciójukban, hanem hatalmukat állandósítani akarták.

Ez a politika tökéletesen ellenkezik India demokratikus fejlődésének szükségleteivel.

Az indiai demokrácia jövője azt követeli, hogy egyszersmindenkorra megszűnjék a fejedelmek fonák helyzete és a fejedelemségek önkényes szerkezete. A Szabad Indiában a fejedelemségeknek nem lehet helyük. A fejedelemségeknek mint külön egységnek fenntartása sem természetes felosztási vonalat, sem történelmi szükségszerűséget, sem a nép kívánságát vagy érzelmét nem fejezi ki, hanem az imperializmus adminisztratív mesterkedése, hogy a népet szétforgácsoltságban tartsa. A nemzeti mozgalom legfőbb célkitűzése a demokrácia és az egyenlő állampolgári jogok megteremtése kell hogy legyen egész Indiában.

Az indiai nemzet egysége, India haladása és az indiai demokrácia megvalósítása szempontjából létfontosságú az indiai fejedelemségek teljes felszámolása, a feudális elnyomás maradványainak kiirtása és az indiai nép igazi föderációban való egyesítése, amely a nép természetes földrajzi, gazdasági, kulturális megoszlásán és csoportosulásán alapszik.

2. *A vallásközösségi megoszlás*

Az a politika, amely a fejedelmeket használta fel eszközként India népének megosztására, hasonszőrű a hindukkal és muzulmánokkal szemben követett politikával. Ennél a pontnál különbséget kell tenni a vallásközösségek általános kérdése és a között a különleges politikai forma között, amelyet ez a kérdés a legutolsó időben Pakisztán dominium megalakításával öltött. Ez utóbbi fontos politikai problémákat vet fel, amelyekkel a következőkben foglalkozni fogunk. Először azonban szükséges, hogy fogalmat nyerjünk a vallásközösségi és különösen a hinduk és muzulmánok közötti ellentétről. Az itt felmerülő kérdésnek, mely mint „vallásközösségi" probléma, vagy a különböző vallási „közösségek" közti viszony kérdése ismert, — főleg a lakosság közel kétharmadát képviselő hindukról, a lakosság közel egynegyedét képviselő muzulmánokról és a lakosság egytizedét kitevő többi kisebb vallási csoportról van szó — különleges jellegzetességei vannak Indiában és komoly problémát jelent a nemzeti mozgalom számára. Ez a probléma azonban a legkevésbbé sem csak Indiára jellemző.

A különböző nemzetiségeknek vagy vallásoknak egy országon

belüli keveredése bizonyos körülmények között súlyos bajokra, néha összetűzésekre és vérontásra is vezet. Az „orangeman"-ek[17] és katolikusok Észak-Írországban; arabok és zsidók az angol mandátum alatti Palesztinában; szlávok és zsidók a cári Oroszországban; úgynevezett „árják" és zsidók a náci Németországban — mindezek a XX. század ismert kérdései; nem is szükséges, hogy korábbi példákat keressünk.

A történelmi tapasztalatok lehetővé teszik, hogy egészen pontosan meghatározzuk azokat a körülményeket, amelyek között ez a kérdés fellép.

Arabok és zsidók az angol mandátum előtt évszázadokon át békésen éltek együtt Palesztinában. Attól kezdve azonban, hogy a brit uralom megvetette lábát, állandósultak és állandóan erősödtek a fegyveres összetűzések, míg végül nyílt háború tört ki köztük. Az imperialisták intrikái hol ezt, hol azt az oldalt segítették, hogy fenntartsák az ellentétet és megakadályozzák a két oldal együttműködését az imperializmus ellen.

A cári Oroszország történelmének lapjait különösen a cárizmus hanyatlásának és fenyegetően közelgő bukásának utolsó éveiben zsidó pogromok feketítették be és sértették az emberiség igazságérzetét. Csupán a titkosrendőrség később nyilvánosságra hozott jelentései bizonyították be a régen fennálló vádat, amelyet eléggé szemmelláthatóan igazolt a kormánynak a „fekete százakkal", vagy a huligán soviniszta szervezetekkel való kapcsolata: mégpedig, hogy ezeket a pogromokat közvetlenül a kormány sugalmazta, indította meg és irányította. Attól a naptól kezdve, hogy az orosz nép hatalomra jutott saját országában, a pogromok teljesen megszűntek. A Szovjetunióban a legkülönbözőbb nemzetiségek és vallások élnek a legnagyobb egyetértésben.

Semmiféle természetből adódó, elkerülhetetlen nehézség nem következik tehát abból, ha különböző nemzetiségek vagy vallások élnek együtt egy országban. A nehézségek társadalmi-politikai feltételekből erednek és különösen akkor lépnek fel, amikor valamilyen reakciós kormányzat hatalmon igyekszik tartani magát a népi mozgalommal szemben. Ezek a rendszer közelgő bukásának legbiztosabb jelei.

Indiában hasonló jellegű problémával állunk szemben.

---

[17] *Orangemanek* — északírországi protestáns unionisták. — *Szerk.*

Indiában — az 1941. évi népszámlálás adatai szerint — több mint 254 millió hindu él, akik a lakosságnak 65,93 százalékát teszik ki. 190 millió él közülük Brit-Indiában, ahol a lakosság 64,5 százalékát adják és 65 millió a fejedelemségekben, vagyis a fejedelemségek lakosságának 70,57 százaléka hindu. A muzulmánok száma 92 millió, vagyis a lakosság 23,81 százaléka, és a következőképpen oszlanak meg: Brit-Indiában él közülük 79 millió, vagyis 26,84 százalék, a fejedelemségekben több mint 12 millió, vagyis 13,93 százalék.

A brit uralom előtt nyoma sincs annak a hindu-muzulmán ellentétnek, amely a brit uralommal és különösen a brit uralom legutolsó szakaszával kapcsolódik össze. Háborúk ugyan folytak olyan fejedelemségek között, amelyeknek hindu vagy muzulmán uralkodóik voltak, de ezeknek a háborúknak sohasem volt hindu-muzulmán ellentét jellegük. A muzulmán uralkodók minden megfontolás nélkül helyeztek hindukat a legmagasabb pozíciókba is és viszont.

Ennek a brit uralom előtti Indiára jellemző helyzetnek a fejedelemségekben még vannak nyomai. A Simon-jelentés beszámol arról, hogy ma az indiai államokban „viszonylag hiányzik" a vallásközösségek közötti viszály. Ha a fejedelemségekből azóta bizonyos esetekben közösségi viszályokról érkeztek jelentések — mint például 1931—32-ben Kasmirból — ezek a jelentések rendszerint teljesen más, a vallásközösségi kérdésekkel kapcsolatban nem lévő harc elferdítései voltak. Így például Kasmirban az volt a helyzet, hogy a négyötödében muzulmán lakosság felkelt uralkodója ellen, aki történetesen hindu volt. Ezt jelentették elferdítve vallásközösségi viszálynak, jóllehet a brit sajtó kénytelen volt beismerni, hogy „fonák módon ebben a «vallásközösségi lázadásban» egyetlen egy hindut sem öltek meg"[18]. Tény azonban, hogy amióta a népi mozgalom a fejedelemségekben terjedni és erősödni kezdett, itt is megjelentek a nép között szakadást előidéző ismert reakciós módszerek.

Amint láttuk, a Simon-jelentésnek, mikor a hindu-muzulmán ellentéttel foglalkozik, két sajátos tényre kell utalnia. Az egyik: a vallási ellentét elsősorban a közvetlenül brit uralom alatt lévő területekre jellemző és viszonylag hiányzik a fejedelemségekben, jóllehet a lakosság mindkét területen egyenlő összetételű és a két terület között kizárólag csak közigazgatási határok vannak. Másod-

[18] Daily Telegraph. 1932 február 8.

szor: az ellentét a brit területen a legutolsó időben éleződött ki, „egy nemzedékkel ezelőtt Brit-Indiában... a lakosság békéjét veszélyeztető vallásközösségi ellentét minimális volt". *A vallásközösségek viszálya tehát a brit uralomnak, különösen a brit uralom legutolsó szakaszának, vagyis a hanyatló imperialista uralomnak sajátos terméke.*

Az utalás arra a tényre, hogy elsősorban a brit uralmat terheli a felelősség a vallásközösségi konfliktusok előidézéséért Indiában (ez, amint látni fogjuk nem azt jelenti, hogy más okok nem játszottak közre), hivatalos körökben általában felháborodást és méltatlankodást idéz elő. A tények elől azonban lehetetlen kitérni, akár a tanuk vallomása, akár a történelem okmányai tárják elénk. A felháborodás és méltatlankodás nem érv, mert az imperializmus távolról sem áll e tekintetben minden gyanú felett és az imperialisták kétkulacsosságának bizonyítékai túlságosan is bőségesek ahhoz, semhogy a világ közvéleményét a nyilvánvaló tények álszent letagadásával meg tudnák győzni.

Az „oszd meg és uralkodj" elvét kezdetben nyíltan hangoztatták, nem úgy mint a későbbi óvatosabb napokban. Egy „Carnaticus" név alatt író angol tiszt már 1821-ben, az *Asiatic Review* májusi számában kijelentette, hogy „indiai közigazgatásunknak mind politikai, mind polgári, mind katonai téren a *divide et impera* legyen a mottója". A XIX. század közepén Coke alezredes, Moradábád parancsnoka, a következő elvet szögezte le:

„Arra kell törekednünk, hogy teljes egészében fenntartsuk a különböző vallások és fajok közötti — számunkra szerencsés — szakadást, nem pedig arra, hogy egyesítsük őket. *Divide et impera* legyen az indiai kormány elve"[19].

Sir John Strachey, az indiai kérdés egyik elismert szakértője, 1888-ban a következőt írta:

„A színtiszta igazság az, hogy az ellenséges vallások fennállása egymás mellett politikai helyzetünk egyik legerősebb támasza Indiában"[20].

---

[19] Idézve *B. D. Baszu* „Consolidation of the Christian Power in India" [A keresztény hatalom megszilárdulása Indiában] című művében. 74. old.

[20] *Sir John Strachey*. India. 1888. 255. old.
Sir John Strachey könyvének későbbi kiadásában megkísérelte módosí-

Gandhi elmondta, hogyan vallotta be neki őszintén Hume, a Kongresszus társalapítója, hogy a brit kormányzatot „az «oszd meg és uralkodj» politikája tartja fenn"[21].

J. Ramsay MacDonald 1910-ben a Mozlim Liga megalapítására utalva a következőt írta:

„Az Összindiai Mozlim Ligát 1906 december 30-án alapították. A Liga erőfeszítéseit koronázó politikai sikerek... olyan jelentősek voltak, hogy megerősítették azt a gyanút, amely szerint sötét befolyások is közrejátszottak, a muzulmán vezetőket bizonyos angol-indiai tisztviselők irányították és ugyanezen tisztviselők összeköttetésben álltak Szimlával és Londonnal. Megerősödött az a gyanú, hogy a mohamedánok különleges előnyben részesítésével cinikusan, előre megfontolva szították az ellentéteket a hindu és a mohamedán közösségek között"[22].

A későbbi bizonyítékok a legteljesebb mértékben igazolták a „gyanút".

Lord Olivier 1926-ban (miután előzőleg indiaügyi miniszter volt és így minden okmányhoz hozzájutott) a *Times*-hez intézett levelében a következőt írta:

„Senki nem tagadhatja, aki közeli összeköttetésben áll az indiai ügyekkel, hogy a brit hivatalnokok Indiában egészében véve a muzulmán közös-

---

tani ezt a túlságosan is leplezetlen kijelentést, de kísérlete nem járt sikerrel. Az új változat így hangzik:

„Semmi sem ellenkezhet jobban indiai kormányunk politikájával és általános gyakorlatával, mint az «oszd meg és uralkodj» régi elve. «Hadviselő civilizációnk» egyik legalapvetőbb kötelességeként ismertük el mindig a béke fenntartását valamennyi osztály között. Nem szabad azonban, hogy ez vakká tegyen bennünket azzal a ténnyel szemben, hogy ezeknek az egymással ellenséges elemeknek az együttlétezése politikai helyzetünk egyik legerősebb támasza Indiában. A muzulmánok felsőbb osztályai számunkra az erő forrásai és nem a gyengeségé. A lakosságnak viszonylag kisszámú, de erős kisebbségét alkotják, amelynek politikai érdekei azonosak a mieinkével és amely semmiféle elképzelhető körülmény között sem választaná a hindu uralmat a mi uralmunk helyett." (*Sir John Strachey*. India. 1894. 241. old.)

A két változat összehasonlítása — „a kendőzetlen igazság" és a diplomatikus helyesbítés — igen tanulságos, mert megvilágítja az imperialista ködösítés fejlődését. Nem kevésbbé tanulságos az a tény, hogy a diplomatikusabb forma és a nyilvánvalóan álszent kifejezésmód mögött a politikai irányvonal változatlan maradt.

[21] Idézve *J. T. Sunderland* „India in Bondage" [India rabszolgaságban] című művében. 232. old.

[22] *J. R. MacDonald*. The Awakening of India. 283—284. old.

séget előnyben részesítik. Ezt részben azért teszik, mert jobban rokonszenveznek vele, de a legfőbb indítékuk az, hogy a hindu nacionalizmust ellensúlyozzák"[23].

Még később ugyanezt az alapvető szemléletet sokkal ravaszabb formában fejezték ki. Így a *Times* 1941-ben a következőket írta:

„A hindu-muzulmán egyezmény döntő fontosságának hangsúlyozása nem jelenti, hogy a britek az «oszd meg és uralkodj» politikáját követik. *Az ellentétek fennállnak és a brit uralom mindaddig biztosítva van, amíg fennállnak*"[24].

A hivatalos politikát tehát vezető hivatalos körök teljesen mértékadó kijelentéseinek alapján ítéltük meg.

A legújabb időszakban vált azonban csak ebből az általános politikából közigazgatási rendszer. A nemzeti harc erősödésével és az alkotmányjogi reformok egymást követő szakaszaival párhuzamosan folyt a vallásközösségi ellentét szítása a különleges választási rendszer segítségével, melyet a reformokkal együtt vezettek be. Ez az új szakasz 1906-ban kezdődött — vagyis pontosan egyidejűleg a nemzeti megmozdulások és előretörés első hullámával.

Hogy megértsük e fejlemények hátterét, meg kell ismernünk annak a társadalmi-gazdasági versengésnek a gyökereit, amely a kialakuló középosztályra és nem a hindu és a muzulmán tömegekre volt jellemző. Bombay-ban, Kalkuttában és Madraszban, tehát a hindu többségű területeken sokkal korábban fejlődésnek indult az ipar, a kereskedelem és a közoktatás, mint az északi muzulmán területeken. A Hunter-bizottság 1882. évi jelentése azt állítja, hogy az egyetemi oktatásban részvevőknek mindössze mintegy 3,65 százaléka muzulmán. Az írni-olvasni tudás aránya mind a mai napig jóval magasabb a hinduk, mint a muzulmánok között. Így tehát az indiai burzsoázia kialakulásával területi versengés jött létre, amely könnyen a vallásközösségi ellentét álarcát ölthette. A muzulmán felsőosztály legfőbb alapját képező hatalmas földbirtokosok elégedetlenül figyelték a kereskedelmi és ipari burzsoázia fejlődését és ezt „hindu" fejlődésnek tekintették — a „hindu bania" (hindu kereskedők) veszélyéről beszéltek stb. A kialakuló középosztályban is megvoltak a vallásközösségi ellentétek alapjai: egyrészt a versengő kereskedőcsoportokban, amelyek közül a muzulmán terü-

[23] Lord Olivier levele a *Times*-hez 1926 július 10-én.
[24] The Times. 1941 január 21.

letek kereskedői voltak a hátramaradottabbak; másrészt a közigazgatási pozíciókért való versenyben, amelyet iskolai végzettséghez kötöttek és e téren a muzulmánok ismét hátrányos helyzetbe kerültek. Amikor pedig a képviseleti testületek fejlődésnek indultak, a választójogi korlátozásokat a vagyoni helyzetre és az iskolai végzettségre alapozták, ami az egyensúlyt ismét a muzulmánok kárára billentette és tápot adott a külön képviselet követelésének. Ilyen talajon könnyű volt a hivatalos politikának megjátszani a lappangó ellentéteket és ezekre alapítania egész politikai rendszerét.

Már 1890-ben egy muzulmán csoport, a kormányhoz közelálló Sir Szeyed Achmed Khan vezetésével azt javasolta, hogy a muzulmánoknak juttassanak különleges előjogokat és állásokat. Felelős muzulmán körök azonban ellenezték ezt az elgondolást: a *Moslem Herald* elítélte, mint olyant, ami egészen biztosan „megmérgezi a kerületek és falvak társadalmi életét és pokollá teszi Indiát". Abban az időben többet nem is lehetett hallani a tervről.

1906-ban azonban a brit kormány, a széleskörű népi nemzeti mozgalom megindulása láttán, döntött és megindult annak a politikának az útján, amelynek célja valóban a kerületek és falvak társadalmi életének megmérgezése és India pokollá változtatása volt. Egy muzulmán küldöttség jelent meg az alkirálynál és külön előjogokat biztosító képviseletet követelt minden választási rendszerben, melyet valaha is be fognak vezetni. Lord Minto alkirály azonnal kijelentette, hogy a követelést elfogadja:

„Önök jogosan követelik, hogy helyzetüket ne csupán számbeli erejük arányában értékeljék, hanem az önök közösségének politikai jelentőségéhez mérten, tekintetbevéve azokat a szolgálatokat, melyeket a Birodalom számára tettek. Teljesen egyetértek önökkel"[25].

Mohamed Ali muzulmán vezető később, a Nemzeti Kongresszus 1923. évi ülésszakán elnöki beszédében leleplezte, hogy ez a muzulmán küldöttségjárás „parancsra történt színjáték" volt, amelyet a kormány rendezett. Hogy ez a terv valóban a kormány képviselőitől eredt, azt Lord Morley-nek Lord Mintóhoz 1906 végén intézett levele is jelzi:

„Nem megyek bele ismét Önnel a mohamedánokkal kapcsolatos

[25] Lord Minto beszéde a muzulmán küldöttséghez 1906-ban. Lásd *J. Buchan.* Life of Lord Minto. [Lord Minto élete.] 1925. 244. old.

vitánkba. Csupán még egyszer tiszteletteljesen figyelmeztetem Önt arra, hogy a muzulmán nyulat az a beszéd ugratta ki a bokorból, amelyet Ön tartott az ő különleges követeléseikről"[28].

Ilyen módon vezették be tehát a valláskozösségi alapra épített választási és képviseleti rendszert és ezzel minden demokratikus választási rendszert gyökerében támadtak meg. Hogy magunk elé képzeljük a helyzetet, tételezzük fel, hogy például Észak-Írországban a katolikusokat és a protestánsokat külön választói listákra írják össze és külön-külön képviselethez juttatják őket. Ilyenformán tehát a megválasztottaknak még formailag sem lenne kötelezettségük valamennyi választópolgárral szemben, csupán külön a katolikus és külön a protestáns választókkal szemben. Nehéz lenne kiagyalni ennél ravaszabb módszert a szeparatista vallási szervezkedés és az ellenségeskedés elősegítésére. És valóban, 1906 decemberében megtörtént a külön Mozlim Liga megszervezése.

Azzal érveltek a külön választás és képviselet mellett, hogy csakis ennek a segítségével lehet megakadályozni, hogy a hindu többség elnyomja a muzulmánokat. Ennek az érvnek a hamisságát éppen eléggé mutatják a helyi közigazgatási szervek választásai, amelyeket ugyanebben az időben tartottak, mégpedig a régi közös választói listák alapján. Így például 1910-ben az Egyesült Tartományokban, ahol a lakosságnak mindössze egyhetede muzulmán, a közösen szavazó választók 189 muzulmánt és 445 hindut választottak a kerületi szervekbe, továbbá 310 muzulmánt és 562 hindut a községiekbe.

Az a cél, hogy a két vallás közé éket verjenek, nemcsak a külön választói és képviseleti rendszer létrehozásában mutatkozott meg élesen, hanem abban is, hogy különleges előjogokat biztosító képviselethez juttatták a muzulmánokat. Bonyolult rendszert agyaltak ki arra vonatkozólag, hogy a különböző szavazatok milyen súllyal esnek a latba. A Morley—Minto-reformok értelmében a választójog elnyeréséhez egy muzulmánnak évi 3000 rupia jövedelem után, egy nem muzulmánnak pedig évi 300 000 rupia jövedelem után kellett jövedelemadót fizetnie. A muzulmán jelölttől azt kívánták, hogy három, a nem muzulmántól, hogy 30 évi egyhelybentartózkodást tudjon kimutatni. A képviselet arányát hasonlóképpen osztották el. Ilyen eszközökkel akarták biztosítani a maguk számára

[28] Lord Morley levele Lord Mintóhoz 1906 december 6-án. Lásd *Morley*. Recollections. [Emlékezések.] 2. köt. 325. old.

a kivételezett kisebbség támogatását és a többség haragját a kormány helyett a kivételezett kisebbség ellen irányítani.

Ezt a rendszert a későbbi alkotmányjogi tervekben sikerrel fejlesztették tovább és még alaposabban kidolgozták. A rendszer az 1935-ös alkotmánnyal érte el csúcspontját. Ebben fektették le a közvetett választás módszereit a tervezett Alkotmányozó Gyűlésbe, melynek feladata az új alkotmány előkészítése. Az 1935-ös törvénynyel nemcsak a muzulmánoknak, de a szikheknek, az angol-indiaiaknak, az indiai kereszténveknek[27] és a kiközösítetteknek, továbbá az európaiaknak, a földbirtokosoknak, a kereskedelmi és az ipari köröknek is külön képviseletet adtak. A Szövetségi Gyűlésben 250 képviselői mandátum közül 82-t, vagyis az összes mandátumok egyharmadát biztosították a muzulmánok számára, akik a lakosságnak kevesebb mint egynegyed részét képviselték, míg a lakosság túlnyomó többségét képviselő „általános mandátumok" számát 105-re, vagyis az összes mandátumok kétötödére csökkentették. Ezek közül is 19-et a „bejegyzett kasztok" (kiközösítettek) számára tartottak fenn. Ilyen volt az imperializmus által kieszelt szétforgácsoló választási rendszer teljes virágzásában.

Ez a választási politika, mely tökéletes összhangban állt az egész közigazgatási területen alkalmazott politikával, hatalmas ösztönzést nyujtott a vallásközösségi ellentétek kiéleződéséhez.

A kizsákmányolás rendszere és az imperialista uralom fenntartása érdekében szított vallásközösségi ellentét mögött társadalmi

---

[27] Érdemes megjegyezni, hogy az indiai keresztény vezetők erélyesen tiltakoztak a külön választói listák rendszere ellen, amelyet a kormány nem az indiai keresztények kívánságára, hanem saját céljai érdekében kényszerített rájuk.

Az 1938. évi Összindiai Keresztény Konferencia elnöki beszéde leszögezte:

„A külön választói listákkal szemben az a legfőbb ellenvetésem, hogy ez megakadályoz bennünket abban, hogy szoros kapcsolatba kerüljünk más vallásközösségekkel. Régi vezetőink irányítása alatt — akik közül néhányan már elhagytak bennünket — mint közösség, mindig elleneztük a külön választói listát; most saját akaratunk ellenére kényszerítették ránk. A vallások szerinti választói listák rendszere Indiát olyan családdá változtatta, mely saját magát szakítja szét. Elődeim évről-évre rámutattak, hogy a külön választói listák rendszerének elfogadásával közösségünk milyen hatalmas veszteséget szenved. Kívánatosnak tartom, hogy ismételten felhívást intézzünk valamennyi közösség vezetőjéhez: tegyünk gyors és egységes erőfeszítéseket, hogy az ország tiszta nevén ejtett foltot a legelső alkalommal eltávolítsuk." (Dr. H. C. Mukherdzsi, az Összindiai Keresztény Konferencia elnöke, 1938 decemberében Madraszban.)

és gazdasági kérdések húzódnak meg. Ez nyílvánvaló abban a vallásközösségi versengésben, melyet a középosztály pozíciókért és állásokért folytat, de nem kevésbbé ez a helyzet a tömegek közötti közösségi ellentétek esetében. Bengálban és a Pandzsábban a gazdagabb földesurak, a kereskedők és pénzkölcsönzők hinduk, a muzulmánok ott jobbára szegény és eladósodott parasztok. Más esetekben a nagy muzulmán földesurak állnak szemben a hindu parasztokkal. Ami a jelentésekben „vallásközösségi" villongás vagy összetűzés néven szerepel, az minden esetben a muzulmán parasztoknak a hindu földesurak elleni, a muzulmán adósoknak a hindu pénzkölcsönzők elleni, vagy a hindu munkásoknak a behozott pathan sztrájktörők elleni küzdelmét takarja. Nem kevésbbé figyelemreméltó, hogy minden olyan ipari központban, ahol a munkások eredményeket értek el, megjelentek az ismeretlen kezek által szított vészes vallásközösségi ellentétek, melyeknek rendőrsortűz, gyilkosság a kísérője. Ez történt például Bombay-ban 1929-ben, a nagy sztrájkmozgalom után, vagy Kánpurban 1939-ben, az 1938-as nagy sztrájkgyőzelem után. Világosan látható tehát a reakció fegyvere és annak társadalmi és gazdasági célja: a munkások egységének megbontása[28].

India hindu és muzulmán tömegeinek nincsenek és nem is lehetnek külön-külön céljai. Nincs külön muzulmán nyomor és szolgaság és hindu nyomor és szolgaság — csupán indiai nyomor és szolgaság van. Az indiai falvak százezreiben a hinduk és muzul-

[28] A kánpuri zavargásokat kivizsgáló bizottság 1931-ben feljegyezte, hogy a hivatalos hatóságok ölbetett kézzel nézték a vallásközösségi összetűzéseket:

„Minden tanú, bármely osztályhoz tartozott is... abban az egy kérdésben megegyezett, hogy a rendőrség közömbös és tétlen magatartást tanúsított a zavargások alatt. A tanúk között vannak európai üzletemberek, a legkülönbözőbb nézeteket valló muzulmánok és hinduk, katonatisztek, az indiai kereskedelmi kamara titkára, az indiai keresztény közösség képviselői, sőt még indiai tisztviselők is. Lehetetlen az ennyire egybehangzó tanúvallomásokat semmibe venni... Nem kételkedhetünk abban, hogy a zavargások első három napjában a rendőrség kötelessége teljesítésekor nem mutatta azt az aktivitást, ami várható lett volna tőle... Sok tanú beszélt olyan esetekről, amikor a rendőrök szemeláttára követtek el súlyos bűnöket anélkül, hogy ezek beavatkoztak volna... Számos tanú mondta el nekünk s a kerületi bíró ugyancsak megerősítette vallomásában, hogy a zavargások idején rengetegen tettek panaszt a rendőrség közömbössége és tétlensége miatt. Igen sajnálatos, hogy ezeket a panaszokat nem vették komolyan figyelembe." (Cawnpore Riots Report. [Jelentés a kánpuri zavargásokról.] 1931. 39. old.)

mánok túlnyomó többsége ugyanannak a földesúri rendszernek a terhe alatt, a pénzkölcsönzők ugyanolyan zsarolása közepette, az imperializmus ugyanazon elnyomása és kizsákmányolása közepette él, és az a kísérlet, hogy ellentéteket szítsanak köztük, nem egyéb, mint kísérlet ennek a kizsákmányoló rendszernek a fenntartására.

A vallásközösségi kérdés végső fokon a társadalmi és gazdasági fejlődéssel együttesen fog megoldódni. A szakszervezetekben és a parasztszervezetekben a hinduk és a muzulmánok különbség nélkül egyesülnek (anélkül, hogy szükségét éreznék a külön választói listáknak). Az osztályszolidaritás, a közös társadalmi és gazdasági szükségletek közös kötelékei szétrombolják a vallásközösségi és a kaszt-ellentétek mesterséges korlátait. Ez a vallásközösségi kérdés megoldásának végső, pozitív útja. A vallásközösségi ellentéteket véglegesen és teljesen csak a tömegek érdekeit képviselő tömegmozgalom és az általános demokratikus mozgalom előretörésével lehet legyőzni.

Az a kísérlet, hogy az indiai népet mesterségesen, vallásközösségi alapon két „nemzetre" válasszák szét, reakciós, keresztülvihetetlen és ellentétben áll a demokratikus szabadság érdekeivel.

Ugyanakkor azonban a kérdés megoldása akkor lesz teljesen demokratikus, ha figyelembe veszi az újabban felmerült önkormányzatra vagy önrendelkezésre irányuló regionális vagy nemzeti követeléseket, amelyek a legutóbbi időben átmenetileg a hindu-muzulmán kérdéssel keveredtek és kuszálódtak össze. Ezeket a kérdéseket tükrözi az a tény, hogy a Mozlim Liga a legutóbbi időben tömegszervezetté nőtt és hogy felmerült a külön Pakisztán-állam követelése, mely a Mountbatten-döntés során India kettéosztásához és Pakisztán dominium megalakításához vezetett. Ezeket a problémákat külön-külön kell megvizsgálnunk.

3. A többnemzetiségű állam kérdése és Pakisztán

Mielőtt érintenénk a többnemzetiségű állam és Pakisztán kérdését, röviden meg kell vizsgálnunk a Mozlim Liga, valamint a Kongresszus és a Liga közötti kapcsolat alakulásának hátterét.

A Mozlim Ligát 1906 decemberében alapították. Mint a Nemzeti Kongresszus alapításában, a Mozlim Liga létrehozásában is jelentős szerepet játszott a hivatalos brit politika. A hivatalos angol körök azt remélték, hogy a vallásközösségeken alapuló választási rend-

szer mellett a külön muzulmán közösségi politikai szervezet alapítása ketté fogja szakítani a nemzeti felszabadító mozgalmat és alá fogja ásni a Kongresszus növekvő erejét. Ezt akkoriban egy angol tisztviselő Lord Minto alkirálynak tett jelentésében így fejezte ki:

„Irnom kell néhány sort Excellenciádnak arról, hogy ma igen-igen nagy dolog történt. Olyan diplomáciai húzás, amely hosszú évekig hatással lesz Indiára és az indiai történelemre. Nem kevesebb történt, mint az, hogy 62 millió embert (a muzulmánokat) visszatartottunk attól, hogy csatlakozzanak a lázító ellenzékhez (a Kongresszushoz)"[29].

Lady Minto még hozzáteszi, hogy Whitehall ugyanezen a véleményen volt.

A Mozlim Liga első éveiben szűk vallásközösségi szervezet volt, mely elsősorban a felső rétegekhez tartozó muzulmán földbirtokosokat akarta megnyerni. De, amint ez a Kongresszus esetében is történt, a nemzeti imperialistaellenes áramlat rövidesen a Mozlim Ligán belül is érezhetővé vált. 1913-ban már a Mozlim Liga magáévá tette az „önkormányzat a Birodalmon belül" célkitűzését és ennek elérésére elhatározta az „együttműködést a többi vallásközösséggel". Megindultak a tárgyalások a Kongresszus és a Mozlim Liga között és 1916-ban aláírták a Lakhnaui Egyezményt, mely megpecsételte a Kongresszus és a Liga közötti egységet. Ez a paktum, bár elfogadta a külön választói listák rendszerét, leszögezte, hogy mindkét szervezet a domíniumi státus közös céljáért harcol.

Lakhnauban közös ülésszakot tartott a Kongresszus és a Liga. A Kongresszus ülésén Tilak, a veterán kongresszusi vezető kijelentette:

„Néhányan azt mondták, uraim, hogy mi, hinduk, túl sokat engedtünk muzulmán testvéreinknek. Bizonyos vagyok benne, hogy egész India hindu közösségének véleményét képviselem, amikor azt mondom, hogy nincs olyan engedmény e téren, mely túl messzemenő volna... Akkor, amikor egy harmadik párt ellen kell küzdenünk, igen nagy dolog, igen jelentős esemény, hogy közös program alapján egyesültünk, egyesültünk fajban, vallásban, és egyesültünk a politikai állásfoglalás különböző árnyalatait tekintve is."

---

[29] *Lady Minto.* India, Minto and Morley. [India, Minto és Morley.] 1934. 47. old.

M. A. Dzsinnah, a Liga vezetője, aki rendkívül aktív szerepet játszott a Kongresszus és a Liga egységének megvalósításában, a Liga ülésén elnökölve hasonlóképpen leszögezte:

„Egész életemben szilárd kongresszuspárti voltam és nem szerettem a szektáriánus síránkozást. De amikor látom, hogy a muzulmánok hatalmas közösségi szervezete milyen gyorsan nő az egységes India megszületésének erőteljes tényezőjévé, véleményem szerint a szeparatizmus vádja, amelyet olykor a muzulmánoknak szegeznek, egyszerűen ostobaság és nem oda talál, ahova kell."

Az első világháborút követő viharos fellendülés során a hindu-muzulmán egység kötelékei még szorosabbra fűződtek. A Gandhi által vezetett Kongresszusnak és a harcos muzulmán vezetők Khilafat Bizottságának — az Ali testvérekkel az élen — szövetsége hatalmas harci egységfrontot hozott létre a kormány ellen és a szvaradzs kivívására. Lelkes tömegek tüntettek az utcákon a hindu-muzulmán egységet éltetve. Az 1919. évi hivatalos kormányjelentés kénytelen volt feljegyezni, hogy a „hinduk és muzulmánok között addig példanélküli... rendkívüli barátkozási jelenetek játszódtak le".

A nemzeti mozgalom fellendülésének ebben a nagy időszakában a muzulmán vezetők és tömegek bebizonyították harcosságukat, mely egy színvonalon állt a Kongresszuséval. A muzulmán vezetők, az Ali testvérek és Husszein Ahmed Madani, merészen felhívták a hadsereget, hogy lázadjon fel és ezért hatévi börtönbüntetésre ítélték őket. Malabar moplah-parasztjai saját elhatározásukból fellázadtak a földesúri és imperialista elnyomás ellen. Félelem nélkül harcoltak, nagyszerű hősiességről tettek tanúbizonyságot, bebizonyították, hogy tudnak harcolni és tudnak áldozatot hozni.

A khilafat-mozgalom vezetői követelték először, hogy a szvaradzsot mint teljes függetlenséget határozzák meg. 1921-ben Ahmadábádban Maulana Haszrat Mohani vetette fel ezt a követelést. Figyelemreméltó, hogy Gandhi volt az, aki a javaslat ellenzőinek élén állt, mondván: ez a követelés „azért aggaszt engem, mert a felelősség hiányát mutatja".

A Mozlim Liga már 1919-ben amritszari ülésszakán hozott egy hasonlószellemű határozatot, amelyben felhívta az Indiában élő muzulmánokat, hogy ne csatlakozzanak az indiai hadsereghez.

1922 júniusában a Khilafat és a Dzsamiat-ul-Ulema[30] Lakhnauban tartott közös ülésszakán határozatot hozott, amely kimondta, hogy India és a muzulmánok igazi érdekei azt követeli: a Kongresszus programjában ezentúl a „szvaradzs" kifejezést helyettesítsék a „teljes függetlenség" kifejezéssel.

Sajnos, a Kongresszus vezetősége ellenezte a javaslatot, mert az „alapvető változást jelentene a Kongresszus alapszabályzatában".

Az egység, melyet a Kongresszus és a Khilafat a harcban elért, nem volt tartós. A Gandhi vezetése alatt álló Kongresszus váratlanul leállította a harcot és ez szakadáshoz vezetett. Amikor Gandhi 1922 februárjában leállította a nem együttműködési mozgalmat, a Khilafat valamennyi vezetője tiltakozott a harc beszüntetése ellen.

Az ezt követő stagnálási periódus a Kongresszus és a Liga újbóli szétválasztásához és a hindu-muzulmán ellentét felújulásához vezetett. Az imperialisták teljes mértékben kihasználták a helyzetnek ezt a számukra kedvező alakulását. Az elkövetkező években a tömegek egységes szabadságharcát félelmetes vallásközösségi villongások váltották fel. A vallásközösségi reakció jutott nyeregbe. A Mozlim Liga ellenszervezeteként 1925-ben, Ladzspat Rai elnöklete alatt, összindiai alapon megszervezték a Hindu Mahaszabhát[31]. A Nemzeti Kongresszus és a Mozlim Liga még 1927-ben egységesen bojkottálta a Simon-bizottságot, de az újabb megegyezési kísérletek 1928-ban a két párt közös konferenciáján sikertelenül végződtek.

Így 1937-ben, a tartományi gyűlésekbe való választás alkalmával, mely az első választás volt az 1935. évi alkotmányban biztosított viszonylag szélesebb választójog alapján, a Kongresszus és a Mozlim Liga élesen szembenálltak egymással. A Kongresszus az általános mandátumok túlnyomó többségét és a tartományi alsóházak összmandátumának majdnem a felét (1585 mandátum közül 711-et) szerezte meg, de kevés eredményt ért el a muzulmán mandátumokkal kapcsolatban. A 482 muzulmán mandátum közül

---

[30] *Dzsamiat-ul-Ulema* — muzulmán értelmiségi szervezet. A Mozlim Liga szeparatista követeléseivel szemben a muzulmánok ügyét az általános nemzeti törekvésekkel azonosította. — *Szerk.*

[31] *Hindu Mahaszabha* — reakciós, felekezeti alapon álló, fasisztajellegű szervezet, melynek célja hindu királyság, vagy hindu uralom létesítése Indiában, és amely minden muzulmánt törvényen kívül akar helyezni. Gandhi meggyilkolása is ehhez a szervezethez fűződik. — *Szerk.*

mindössze 58 mandátumra pályázott és 26-ot nyert el. (15-öt az Északnyugati Határtartományban és csupán 11-et az ország többi részében.) Másrészt viszont a különböző rétegek és csoportok közötti éles ellentétek következtében a Mozlim Liga igen gyengén szerepelt és az összes muzulmán szavazatoknak mindössze 4,6 százalékát nyerte el (a muzulmán szavazatok száma 7 319 445, a Mozlim Ligára leadott szavazatok száma 321 772 volt).

Az 1937-es választások után a Mozlim Liga vezetősége tett néhány nem hivatalos közeledési kísérletet a Kongresszus vezetősége felé, hogy megegyezzenek a tartományi minisztériumok megalakítására és a mandátumok elosztására vonatkozóan. A Kongresszus azonban ebben az időben elég szilárd helyzetben érezte magát. Elutasította a Mozlim Liga közeledését, visszautasította a Liga bármiféle politikai szerepre irányuló követelését, és kinyilvánította azt az igényét, hogy az egész indiai nemzet képviselője legyen. Nehru 1937 januárjában Dzsinnahhoz intézett levelében kijelentette:

„Ha a dolgokat alapjaiban vizsgáljuk meg, kiderül, hogy Indiában ma mindössze két erő van — a brit imperializmus és az indiai nemzeti törekvéseket képviselő Kongresszus... A Mozlim Liga csak a muzulmánok egy csoportját képviseli, akik kétségtelenül igen becses személyiségek, de a felsőbb középrétegek magasabb köreiben mozognak, nincs kapcsolatuk a muzulmán tömegekkel, s csak nagyon kevés kapcsolatuk van a muzulmán alsó középrétegekkel."

Ettől kezdve a Kongresszus és a Mozlim Liga közötti ellentét egyre élesebbé vált. A Mozlim Liga Dzsinnah hozzáértő vezetése alatt kezdte megerősíteni szervezetét, kiszélesíteni tömegbázisát a muzulmánok között, és összefogni a különböző széthúzó muzulmán csoportokat és szervezeteket. Arra törekedtek, hogy a Mozlim Liga India muzulmánjai vezető szervezete legyen és ez a politikája nem volt sikertelen. Az 1937—1945-ös időszakban a Liga mindinkább megnyerte a muzulmán tömegek támogatását és így döntő változás ment végbe helyzetében és erejében. 1927-ben a Mozlim Ligának mindössze 1330 tagja volt. Ez a szám 1938-ra, saját adatai szerint, százezrekre emelkedett, 1944-re pedig hivatalos taglétszáma már elérte a kétmilliót. Az 1946-os választások már a megváltozott helyzetet tükrözik. A központi és tartományi parlamenti választásokon a Mozlim Liga az 533 muzulmán mandátum közül 460-at szerzett meg. Nem kétséges, hogy ekkorra a Mozlim

Liga az Indiában élő muzulmánok között kivívta magának a legfontosabb politikai szervezet helyzetét.

Melyek voltak azok az okok, amelyek ebben az időszakban előidézték a Mozlim Liga táborának tömeges megnövekedését? Több tényezőt kell itt figyelembevennünk.

Először: az elmúlt évtized politikai harcai új tömegeket, köztük olyanokat is, akik régebben igen elmaradottak voltak, indított meg a politikai öntudatraébredés útján. Ebben az időszakban mind a Kongresszus, mind a Mozlim Liga ereje gyorsan növekedett. 1935—36 és 1938—39 között a Kongresszus tagsága megkilencszereződött, 4,4 millióra emelkedett. Ennek a tagságnak azonban csak kis része volt muzulmán. 1938 januárjában Nehru egyik sajtónyilatkozata szerint, a Kongresszus 3,1 millió tagja közül csupán 100 000, vagyis 3,2 százalék a muzulmán. A most öntudatra ébredt muzulmánrétegek túlnyomórészt a Mozlim Ligát tekintették politikai szervezetüknek.

Másodszor: a Mozlim Ligán belül kialakult egy fiatalabb és radikálisabb csoport, amely az idősebb reakciós csúcsvezetőséggel szemben egy demokratikus programért harcolt. Néhány kerületben és tartományban, mint például Pandzsábban és Bengálban ezek a fiatalabb csoportok aktívan harcoltak a tömegek társadalmi és gazdasági követeléseiért, és megszerezték maguknak a szegényebb muzulmán tömegek támogatását. Ennek a politikának a sikere megmutatkozott az 1946. évi pandzsábi választásokon, ahol a Mozlim Liga támadása alatt összeomlott a régi, azelőtt uralkodó Egyesült Párt.

Harmadszor: a Mozlim Liga tömegbázisának megnövekedése és a muzulmánok elégtelen képviselete a Kongresszusban kétségtelenül a Kongresszus bizonyos politikai, szervezeti és taktikai gyengeségét is visszatükrözte. A Kongresszus eredeti célkitűzése az volt, hogy a hindukat és a muzulmánokat egyaránt átfogja. A gyakorlatban azonban ezt a célt a tagság számarányát illetően sohasem valósította meg. Láttuk már, hogy 1922-ben a küzdelem tetőfokán, a nem együttműködési tömegmozgalom feladása milyen csapást mért arra az egységre, melyet a Kongresszus és a Khilafat közötti szövetség kovácsolt ki. Azzal, hogy a Kongresszus a kongresszusi tartományi minisztériumok idején elutasította a Mozlim Liga ajánlatát a megegyezésre, alábecsülte a Liga erejét és tápot adott annak az élénk kongresszusellenes agitációnak, melyet a Liga ezután indított. A zavar, az egymásnak ellentmondó irány-

zatok és a Kongresszus politikai vezetésének ingadozása a háború alatti és az ezt közvetlenül megelőző bonyolult időszakban (Bosze elnökké választása, majd kizárása; a háborús erőfeszítést sem nem segítő, sem nem ellenző politika; az egyéni szatjágraha; a balsikerű Augusztusi Határozat a japán előnyomulás pillanatában, amelyet a vezetőség letartóztatása követett; az illegalitás nehéz körülményei), továbbá az, hogy a háborúokozta gazdasági nehézségek és éhínség kérdését a vezetőség elhanyagolta, politikai szervezetlenséghez és demoralizációhoz vezetett a háború utolsó szakaszában, ami meggyengítette az egységes nemzeti mozgalom vonzóerejét ebben az időben.

A Mozlim Liga növekedése mindenekelőtt a Kongresszusnak azt a hibáját tükrözte vissza, hogy képtelen volt komoly, tartós erőfeszítést tenni a muzulmán tomegekhez való közeledésre, nem tudott rájuk hatást gyakorolni. Jól megvilágítja ezt az Északnyugati Határtartományban fennálló, ettől merőben ellentétes helyzet. Itt az Abdul Ghaffar Khan által vezetett khudai khidmatgárok komoly munkát végeztek a muzulmán tömegek között és azokat szilárdan a Kongresszus mellé állították. A muzulmán tömegeket nem vonzotta a kongresszusi propaganda, különösen a jobboldali vezetőség és Gandhi részéről kifejtett propaganda sokszor tagadhatatlanul erős hindu vallásos színezete, annak ellenére, hogy a Kongresszus hivatalosan nem állt vallásközösségi alapon és soraiban kiváló muzulmán hazafiak is voltak.

Itt a felelősség jelentős részét a nemzeti mozgalom hangadó vezetőségére kell hárítani. Láttuk már, hogy a háború előtti években a nemzeti ébredés első nagy hullámában a harcos nemzeti mozgalom vezetői: Tilak, Aurobindo Ghosze és mások hogyan próbálták agitációjukat a hindu vallás alapjára építeni és a nemzeti ébredést a hinduizmus megújhodásával azonosítani. Ezzel a cselekedettel a muzulmán tomegeket elszakították a nemzeti mozgalomtól és a Mozlim Liga megalakításával 1906-ban lehetőséget adtak a kormánynak, hogy megtegye ravasz ellenlépését.

Ezt a végzetes tévedést nemcsak a nacionalisták, vagyis a nemzeti mozgalom régebbi szakaszának úgynevezett „szélsőségesei" követték el; azóta is állandóan elkövetik és legerősebben Gandhi agitációjában és propagandájában jutott érvényre. Gandhi egész propagandájában összekeveredett a hinduizmus hirdetése és saját vallási felfogása az általános politikai célok hirdetésével. 1920—22-ben a nemzeti nem együttműködési mozgalom tetőfokán, ami-

kor Gandhi az egységes nemzeti mozgalom vezetője volt, és mint az egységes mozgalom vezetője volt felelős minden kijelentéséért, nyilvánosan „szanatani hindunak" (szélsőséges fanatikus hindu) vallotta magát:

„Szanatani hindunak nevezem magam, mert:

1) Hiszek a védákban[32], az upanisádokban[33], a puranákban[34] és mindabban, ami a hindu írásokban foglaltatik, ezért hiszek az avatarában[35] és az újjászületésben.

2) Hiszek a varnasrama dharmában[36] olyan értelmezésben, amely véleményem szerint szigorúan megfelel a védáknak és nem a jelenlegi népszerű és durva értelmezésében.

3) Hiszek a tehén védelmében az általánosnál sokkal szélesebb értelmezésben.

4) Nem hitetlenkedem a faragott képek imádatát illetően"[37].

Hogy megértsük, mit jelent a „szanatani" kifejezés a nagy nyilvánosság számára, Nehru leírását kell idéznünk:

„A Hindu Mahaszabhát ebben a hátrafelé mozgó versenyben messzi elhagyják a szanatanik, akik a vallásos vakbuzgóságot egyesítik a brit uralom iránti buzgó, vagy legalábbis hangosan kifejezett hűséggel"[38].

Gandhi még akkor is, amikor hindu-muzulmán egységre szólított fel, felhívását nem mint nemzeti vezető, hanem mint hindu vezető intézte mindkét részhez; a hindukat „mi"-vel, a muzulmánokat „ők"-kel jelölte:

„először keresztül kell mennünk a tapasján, önmagunk megtisztításán, ha meg akarjuk nyerni a muzulmánok szívét"[39].

A modern nemzeti harc bármely pillanatában Gandhi át tudott

[32] *Védák* — az indus irodalom legrégibb emlékei. — *Szerk.*
[33] *Upanisádok* — a véda irodalomhoz tartozó filozófiai jellegű művek, melyeknek egyik fő tárgya a világszellem természete. — *Szerk.*
[34] *Puranák* — részben legendaszerű, részben spekulatív történetek a világmindenségről. — *Szerk.*
[35] *Avatara* — valamely istenség megtestesülése, földreszállása. — *Szerk.*
[36] *Varnasrama dharma* — kasztfelosztás. — *Szerk.*
[37] Gandhi cikke a *Young Indiá*-ban. 1921 október 12.
[38] *Dzsavaharlal Nehru.* Autobiography. 382. old.
[39] Gandhi cikke a *Young Indiá*-ban. 1924 szeptember.

térni a kongresszusi politikáról a hindu reformmozgalomra (mint azt a harc válságos időszakában, 1932—33-ban tette) és megfordítva.

Igy tehát a Nemzeti Kongresszus választott vezetője és legfőbb képviselője a közvélemény előtt egész idő alatt mint a hinduizmus és a hindu újjászületés tevékeny vezére szerepelt. Csoda-e hát, hogy ilyen körülmények között (és bár ebben a vonatkozásban Gandhi követte el a legfőbb bűnt, ugyanezek a módszerek jellemezték a kongresszusi tábor számos kisebb vezető funkcionáriusát is, különösen azokat, akik a gandhista eszméket és irányvonalat követték), ilyen hivatalosan elismert vezetőséggel és propagandával a Nemzeti Kongresszust nemcsak az ellenséges bírálók, hanem a közvélemény jelentős része is „hindu mozgalomnak" bélyegezte? A muzulmán vezetők válogatott csoportjának a nemzeti ügy iránt érzett odaadását bizonyítja, hogy ilyen körülmények között is hűségesen kitartott a Kongresszus mellett. Ezekkel a módszerekkel azonban nem sikerült tömegbázist teremteni a muzulmánok között.

A brit kormány a vallásközösségi ellentétek kihasználásával kétségtelenül gyalázatos fegyvert alkalmazott a népi mozgalom ellen. De a tilakizmus és a gandhizmus segített ezt a fegyvert a britek kezébe adni.

Az eddig felsoroltakon kívül még egy különleges tényezőt kell figyelembevennünk a Mozlim Liga tömegbázisának növekedésével kapcsolatban, különösen 1940-től kezdve, mikor elfogadták a Pakisztán-programot. A Pakisztán-program, amelyet később részleteiben is meg kell vizsgálnunk, eredetileg önálló, szuverén államok felállítását követelte India északnyugati és északkeleti muzulmán többségű területein. Ebből fejlődött ki az a követelés, hogy létesítsenek egy hat tartományra kiterjedő szuverén muzulmán államot. A program nagyonis vitatható volt, de az a tény, hogy ez a program a legutóbbi időkben a politikai élet előterébe került és a szóbanlévő területeken élő muzulmán tömegek erősen támogatták, azt mutatja, hogy bizonyos mértékig, ha bármilyen zavaros formában is, őszinte tömegérzelmeket és törekvéseket tükröz vissza. A Pakisztán-program és annak tömegtámogatása mögött új elem jelent meg India nemzeti életében.

A nemzeti mozgalom egyre szélesebb tömegekre való kiterjedése a nemzeti öntudatosodás új formáit hozta felszínre, amelyekben az indiai nép különböző nemzeti elemei jelentkeztek. Azok-

nak a nemzeti csoportoknak az esetében, különösen Északnyugat- és Északkelet-Indiában, ahol a lakosság túlnyomó többsége muzulmán vallású volt, Pakisztán jelszava bizonyos mértékig, ha eltorzított formában is, de visszatükrözte és formába öntötte ezt a fejlődésnek indult nemzeti öntudatot. Sztálin előre látta az indiai népnek a nemzeti mozgalom növekedésével egyre világosabban megmutatkozó soknemzetiségű jellegét. 1912-ben Sztálin a következőket írta:

„India esetében is bizonyára azt találjuk majd, hogy az a számtalan nemzetiség, mely idáig álomban szunnyadt, a burzsoá fejlődés további folyamán életre kel."

Az indiai nép egysége a szabadságért és az imperializmus ellen folytatott harcban, továbbá a jövendő szabad India gazdasági és politikai egységének tagadhatatlanul haladó célkitűzése nem jelenti azt, hogy az indiai népet egyetlen homogén egésznek kell tekinteni. Ellenkezőleg, nyomós okai vannak, hogy elismerjük az indiai nép soknemzetiségű jellegét. A Nemzeti Kongresszus részben már elismerte ezeket a csoportokat azzal, hogy a fennálló önkényesen felosztott tartományok helyett az indiai nép kulturális, nyelvi csoportjai szerint vont határokat, és ezeknek a csoportoknak a legteljesebb autonómiát igérte a jövendő szabad India alkotmányában. De a Kongresszus ebben az időszakban nem ment el odáig, hogy elismerje ezen csoportok nemzeti jellegét és ellenezte a teljes önrendelkezési jog megadását számukra.

Éles különbséget kell tenni azonban az indiai nép soknemzetiségű jellegének kérdése és a Mozlim Liga Pakisztán-programja között.

Pakisztán követelését a Mozlim Liga eredetileg 1940-ben tette magáévá (jóllehet akkor még nem ezzel az elnevezéssel). A harmincas években néhányan már felvetették ezt a javaslatot (Iqbal költő 1930-ban és néhány cambridge-i diák 1933-ban), de a Mozlim Liga politikai vezetői akkor az alkotmányjogi reform egyesült bizottsága előtti nyilatkozatukban 1933-ban megtagadták, „diákálomnak", ábrándnak és gyakorlatilag keresztülvihetetlennek bélyegezték. Még 1937-ben is, a Mozlim Liga évi ülésszakán, kinyilatkoztatták, hogy céljuk „India teljes függetlensége szabad, demokratikus államok szövetsége formájában". A Mozlim Liga 1940. évi láhori ülésszaka azonban a következő határozatot fogadta el:

„Az Összindiai Mozlim Liga ezen ülésszakának megfontolt véleménye szerint ebben az országban csakis olyan alkotmányjogi tervet lehet kidol-

gozni, és a muzulmánok csakis olyan alkotmányjogi tervet fogadhatnak el, amely a következő alapelveken nyugszik: a földrajzilag összefüggő egységeket külön területekké kell elhatárolni; a területeket — a szükséges kiigazításokkal — úgy kell felállítani, hogy a muzulmántöbbségű vidékek, például India északnyugati és keleti övezeteiben független államokat alkossanak. Ezeknek az államoknak a területi alkotóegységei legyenek autonómok és szuverének."

Ezt az igen határozatlan határozatot később élesebben fogalmazták meg. Dzsinnah egy 1945 december 10-én adott interjújában a Mozlim Liga követeléseit a következőképpen foglalta össze:

„Az indiai helyzet zsákutcája nem annyira India és az angolok közti viszony, mint a hindu Kongresszus és a Mozlim Liga közti viszony csődjének következménye. Semmi megoldást nem lehet találni és semmi nem is lesz megoldva addig, amíg Pakisztánt meg nem adják... Nem egy, hanem két alkotmányozó testületre van szükség — az egyik tervezzen és határozzon Hindosztán alkotmányáról, a másik tervezzen és határozzon Pakisztán alkotmányáról.

Tíz perc alatt megoldhatnánk az indiai problémát, ha Gandhi azt mondaná: «Hozzájárulok Pakisztán megalakításához. Hozzájárulok ahhoz, hogy India egynegyede, amely hat tartományból áll: Szindhu, Belucsisztán, a Pandzsáb, az Északnyugati Határtartomány, Bengál és Aszama — jelenlegi határaikkal létrehozzák Pakisztán államot».

Lehetséges, hogy ha önkéntes alapon végre lehet hajtani, lakosságcserét kell majd eszközölni. Kétségtelenül sor kerül majd határkiigazításokra is... Mindez megtörténhetik, de mindenekelőtt szükséges, hogy a jelenlegi tartományi határokat a jövendő Pakisztán határainak tekintsük. A mi pakisztáni kormányunk valószínűleg szövetségi kormány lesz, amelyet az autonóm tartományok mintájára alakítunk meg...

Én a magam részéről nem kételkedem a brit kormány őszinteségében. Kételkedem azonban azoknak az őszinteségében, akik azt állítják, hogy más reményt is látnak a megegyezésre azonkívül, hogy India muzulmánjainak megadják Pakisztánt."

Végülis 1946 áprilisában a muzulmán törvényhozói közgyűlés Pakisztánt a következőkép határozta meg:

„Azokat az övezeteket, amelyek északkeleten Bengált és Aszamát, Északnyugat-Indiában pedig a Pandzsábot, az Északnyugati Határtartományt, Szindhut és Belucsisztánt foglalják magukban, vagyis a pakisztáni területet, ahol a muzulmánok döntő többségben vannak, önálló, független állammá kell szervezni."

Pakisztán elgondolása azon a felfogáson alapult, hogy a hindu és a muzulmán két „nemzet". A hinduk és a muzulmánok egész Indiában és India minden kerületében keveredhettek, hinduk és muzulmánok lehettek egyazon család tagjai; mégis két „nemzet"-nek nyilvánították őket. Világos, hogy ez a kísérlet, amely a nemzet fogalmát a vallásközösségre, valamint a vallásközösséggel kapcsolatos közös kultúrára akarja alapítani, a nemzet jellegéről alkotott minden elismert történelmi és nemzetközi felfogással ellentétben áll. A gyakorlatban ez a felfogás ugyanazt jelentené, mintha Európa katolikusait egy „nemzet"-nek tekintenők. Sőt, ennek az érvelésnek a logikája odavezetne, hogy ha a nemzet fogalma a muzulmánokra alkalmazható lenne, akkor Észak-Afrikától Indiáig valamennyi muzulmán egy „nemzet" tagja lenne és a Pakisztán-elmélet a pánizlámizmusban érné el végső kifejlődését.

A marxizmus tanítását a nemzet fogalmáról Sztálin foglalta össze jólismert meghatározásában a „Marxizmus és nemzeti kérdés" című munkájában:

„A nemzet az emberek történelmileg kialakult tartós közössége, mely a nyelvnek, a területnek, a gazdasági életnek és a kultúra közösségében megnyilvánuló lelki alkatnak közössége alapján keletkezett"[40].

Sztálin ehhez a következő fontos negatív pontot tette hozzá:

„Hangsúlyoznunk kell, hogy a felsorolt ismérvek közül egymagában egyik sem elegendő a nemzet meghatározásához. Sőt: ha ez ismérvek közül csak egy is hiányzik, a nemzet megszűnik nemzet lenni"[41].

E meghatározás szerint nyilvánvaló, hogy India muzulmánjait nem lehet egységes „nemzet"-nek tekinteni. Nyelvük, területük, kultúrájuk különböző, és különböző népekhez tartoznak. A pathan és a bengáli muzulmán között az egyetlen közös vonás a vallás és a régi kultúrának egynéhány maradványa. Mindez azonban nem elégséges ahhoz, hogy nemzetet alkossanak. A cári Oroszországban a zsidók különböző területeken laktak és különböző nyelveken beszéltek. Sztálin a következőkben indokolta meg, hogy miért nem nevezhetők nemzetnek: ha életükben van is valami közös,

[40] Sztálin. Marxizmus és nemzeti kérdés. Lásd *Sztálin* Művei. 2. köt. Szikra 1949. 321. old.
[41] Ugyanott.

„... akkor ez a vallás, a közös származás és a nemzeti jelleg némi maradványa. Mindez kétségtelen. De hogyan lehet komolyan állítani, hogy megcsontosodott vallási szertartások és elhalványuló pszichológiai maradványok erősebben hatnak az említett zsidók «sorsára», mint eleven társadalmi, gazdasági és kulturális környezetük?"[42]

Itt nemcsak a nemzet meghatározásának formai kérdéséről van szó. Ha csak terminológiai kérdésről lenne szó, a vita céltalan lenne. Annak a kísérletnek a hamis kiindulópontja azonban, amely egy nemzetet a vallásra akar alapítani, igen komoly politikai következményeket von maga után. Ennek a politikai teoretikusok és nem az élet által alkotott elméletnek az volt az eredménye, hogy — miután a rideg, megmásíthatatlan tények szerint egy nemzet csak egy bizonyos területen élhet — megkíséreltek mesterségesen kiszabni egy területet a feltételezett „nemzet" számára. Amint megvizsgáljuk a Mozlim Liga eredeti Pakisztán-követelésének földrajzi jellegét, az elmélet gyengéje rögtön nyilvánvalóvá válik.

Annak a hat tartománynak, amelynek a terv szerint „jelenlegi határaival" Pakisztánt kellett alkotnia, összlakossága 107 millió volt. Közülük 59 millió, vagyis 55 százalék muzulmán és 48 millió, vagyis 45 százalék nem-muzulmán. Így tehát a nem muzulmánok ennek a muzulmán államnak majdnem a felét alkották volna, míg mintegy 30 milliónyi muzulmán, vagyis az Indiában élő muzulmánoknak csaknem kétötöde, az állam határain kívül maradt volna. Ez megmutatja, hogy mennyire sikertelen minden olyan kísérlet, amely az erősen keveredett hindu-muzulmán lakosság vallási kérdéseit önkényes területi alapon kívánja megoldani.

Amikor 1947-ben a Mountbatten-döntés alapján megalakították Pakisztán dominiumot, India felosztása Pandzsáb és Bengál felosztását is jelentette. Az új „muzulmán államnak" még így is mintegy 20 millió lakosa — vagyis a lakosság egynegyed és egyharmad közötti része — volt a nem muzulmán, míg mintegy 30 millió muzulmán, vagyis az indiai államokon kívüleső, azelőtt fel nem osztott terület összmuzulmán lakosságának csaknem kétötöde Pakisztánon kívül maradt. Ez a helyzet az új határok mindkét oldalán gyilkos viszályokat és tömegmészárlásokat robbantott ki és a menekültek millióinak tömeges vándorlását indította el.

Indiának két részre: az Indiai Unió és Pakisztán dominiumokra való felosztása tehát semilyen értelemben sem jelentett haladást

[42] Ugyanott, 324. old.

a nemzeti felszabadulás vagy a nemzeti önrendelkezés felé. A valóságban mindkét állam a nemzeti burzsoázia, egyik esetben a Kongresszus, másikban a Mozlim Liga kompromisszumát jelentette az imperializmussal. A kettéosztás módszere arra szolgált, hogy gyengítse és megossza Indiában a demokratikus mozgalmat, hogy mindkét domínium területén felszítsa a vallási ellentéteket, és hogy két olyan csatlós kormányt alakítson, amelyek kölcsönös ellenségeskedéssel gyengítik egymást és amelyek az imperializmus kegyeiért versengenek.

Mindezek a tények azonban nem szabad, hogy eltakarják előlünk az eredeti Pakisztán-követelésben meglévő igazi nemzeti tartalmat. Az a széleskörű népi támogatás, mely a Pakisztán-követelést kísérte és amely Pakisztán domínium megalakulásának helyeslésében fejeződött ki, nemcsak a vallási agitáció eredménye volt és nemcsak a tömeges elégedetlenség társadalmi és gazdasági okainak vallási formákba való torzítását jelentette, hanem a nemzeti öntudatosodás új formáinak megjelenését és a nemzeti mozgalom mind szélesebb tömegekre való kiterjedését is tükrözte. Pakisztán kérdése előtérbe állította annak szükségességét, hogy India felszabadulásának általános programja keretében a nemzeti kérdésnek megfelelő figyelmet szenteljenek.

Ennek a kérdésnek bármilyen végleges megoldása csakis demokratikus úton történhet. Az önrendelkezés demokratikus elve elismeri, hogy ha egy adott területen fellép az önrendelkezés világos nemzeti követelése, vagyis ha egy adott terület népességének többsége világosan külön politikai intézményeket követel saját nemzeti jellege és kultúrája alapján — feltéve hogy ez földrajzilag és gazdaságilag lehetséges — a népnek joga van ilyen független politikai intézményekre, megbocsáthatatlan lenne az a kísérlet, hogy akarata ellenére kényszerítsenek rá politikai intézményeket. Az önrendelkezés e demokratikus elvének következetes alkalmazása jelenti az indiai nemzetiségi kérdés megoldásának legcélravezetőbb útját és ez biztosítaná a legkedvezőbb feltételeket az önkéntes egyesüléshez. A nemzeti kérdés ilyetén megoldása megfelelne annak, amelyet a soknemzetiségű Szovjetunióban teljes sikerrel vittek végbe.

Ennek az elvnek az elfogadása azt jelentené, hogy elismerik: az indiai nép minden olyan egysége, amely összefüggő területtel, közös történelmi hagyománnyal, közös nyelvvel, kultúrával, lelki alkattal rendelkezik és melynek gazdasági élete közös, jogosan

követeli, hogy mint külön nemzetiségnek saját külön szerepe legyen a szabad Indiában, továbbá hogy joga legyen autonóm államot alakítani, ha úgy kívánja, a szabad Indiai Unió vagy Indiai Szövetség kebelén belül (beleértve az elszakadás jogát).

Igy a holnap szabad Indiája talán a különböző autonóm nemzetiségek (a pathanok, a pandzsábiak, a szindhuk, a hindosztániak, a radzsasztániak, a gudzsaratiak, a bengálok, az aszamaiak, a bihá-riak, az oriák, az andhrák, a tamilok, a kannakák, a maharastriák stb.) szövetkezésének, vagy egyesülésének formáját ölti. Ott, ahol az ilymódon alakított új államok területén elszórtan kisebbségek élnek, ezek jogát saját kultúrájuk, nyelvük, oktatásuk stb. szabadságára törvénnyel kell biztosítani, amelynek megszegése büntetendő cselekmény. A kasztra, nemzetiségre vagy felekezetre alapozott mindenféle előjogot, illetve megkülönböztetést törvényerővel kell eltörölni, melynek megszegését büntetendő cselekménynek kell minősíteni.

Az önrendelkezés jogának elismerése, beleértve az elszakadás jogát is, nem jelenti azt, hogy az elszakadás kívánatos. Ellenkezőleg, India haladó demokratikus fejlődésének legnagyobb érdeke India egysége. India egysége rendkívüli fontosságú az ország valamennyi részének gyors fejlődése szempontjából, melyhez ezeknek a részeknek az együttműködése szükséges. India egysége nélkülözhetetlen az egész országra kiterjedő gazdasági tervezéshez és fejlesztéshez, valamint az általános anyagi és kulturális színvonal emeléséhez. Az egyesülésnek azonban önkéntességen kell alapulnia.

Ezt a politikát az Indiai Kommunista Párt képviselte. Először egy 1942. évi határozatban fektette le, amely az indiai nép soknemzetiségű jellegéből eredő új problémák első komoly tanulmányát jelentette, majd később 1946-ban egy a brit kormányküldöttséghez intézett emlékiratban fogalmazta meg.

„A Kongresszus és a Liga közötti éles ellentétet az Alkotmányozó Gyűlés kérdésében csupán az önrendelkezés elvének helyes alkalmazásával lehet megoldani.

Azt javasoljuk, hogy az ideiglenes kormányt bízzák meg egy határbizottság felállításával, amely minden nép természetes ősi otthonát alapulvéve állapítsa meg a határokat. Ezek az új határokkal rendelkező tartományok, amennyire csak lehetséges, alkossanak nyelvileg és kulturálisan homogén nemzeti egységeket, mint például: Szindhu, Pathan-föld, Belu-

csisztán, Nyugat-Pandzsáb stb.[43] Minden ilyen egység népének legyen korlátlan önrendelkezési joga, vagyis joga legyen szabadon elhatározni, csatlakozik-e az Indiai Unióhoz, külön államot alkot, avagy egy másik Indiai Uniót akar-e létrehozni.

Az Alkotmányozó Gyűlésbe való választásokat tehát ennek az alapvető jognak az elismerésére kell alapozni. A választások alatt a politikai pártok az elszakadás vagy az egyesülés kérdését tárják a nép elé. Minden egyes nemzeti egység képviselője a többség véleménye alapján határozza el, hogy az illető egység csatlakozik-e az Összindiai Alkotmányozó Gyűléshez, hogy résztvegyen az Indiai Unió megalakításában, vagy kívül marad ezen és külön államot alkot, vagypedig egy másik Indiai Unióhoz csatlakozik.

A Kommunista Párt az önálló egységek szabad, önkéntes egyesüléséből születő demokratikus Indiai Unióért harcol. A Párt szilárd meggyőződése, hogy az indiai tömegek érdekeit legjobban az szolgálja, ha Unióban egyesülnek és mint testvérek védelmezik szabadságukat, s oldják meg a nyomor kérdését, amihez mindannyiok együttműködése szükséges. India egységét csupán az önrendelkezés jogának fent vázolt alkalmazása alapján lehet megőrizni."

A kérdésnek ez a megközelítése vezet a problémák leggyorsabb megoldáshoz.

[43] A fenti javaslat alapján és a fejedelemségek tervezett megszüntetése után megalakítandó nemzeti egységek teljes listája a következő: Tamilnad, Andhradesa, Kerala, Karnatak, Maharastra, Gudzsarat, Radzsasztán, Szindhu, Belucsisztán, Pathan-föld, Kasmir, Pandzsáb, Hindosztán, Bihár, Aszama, Bengál és Orissza.

ÖTÖDIK RÉSZ

IMPERIALIZMUS ÉS NEMZETI FELSZABADULÁS

XIV. fejezet. ALKOTMÁNYJOGI CSATATÉR

1. Imperializmus és önkormányzat
2. A reformpolitika 1917 előtt
3. A dominiumi státus kérdése
4. Az 1935-ös alkotmány

XV. fejezet. A NEMZETI HARC A HÁBORÚ KÜSZÖBÉN

1. Az új ébredés
2. Az 1937-es választási győzelem
3. A kongresszusi tartományi minisztériumok
4. A szövetségi alkotmány és a kibontakozó válság

XVI. fejezet. INDIA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

1. A brit világstratégia és India
2. A nemzeti mozgalom és a külpolitika
3. India és a háború (1939—1942)
4. Az augusztusi határozat és az azt követő időszak (1942—1945)

XVII. fejezet. A FEJLŐDÉS JELENLEGI SZAKASZA

1. India a változó világban
2. Az 1945/46-os nemzeti fellendülés
3. A kormányküldöttség
4. A Mountbatten-döntés
5. Az Indiai Unió és Pakisztán
6. A jövő távlatai

XIV. FEJEZET

ALKOTMÁNYJOGI CSATATÉR

„Az a javaslat, hogy Nagybritannia adja fel önkéntesen minden hatalmát gyarmatai felett és hagyja, hogy azok saját előljárókat válasszanak, saját törvényeket hozzanak és saját elgondolásuk szerint döntsenek háború és béke felett — azt jelentené, hogy olyan intézkedést követelnek tőle, amilyent a világ egyetlen nemzete sem hajtott végre és soha nem is fog végrehajtani. Egyetlen nemzet sem adta még fel soha önkéntesen a hatalmát valamely tartománya felett."

Adam Smith. Wealth of Nations. (A nemzetek gazdagsága.) 1776.

Az elmúlt félévszázad során, amint az indiai nép nemzeti felszabadító mozgalma a tömegek egyre növekvő erejének támogatásával előretört és megremegtette az imperialista hatalom alapjait, az imperializmus politikai sakkhúzásai és manőverei a körülményeknek megfelelően változtak. Mindezek a mesterkedések arra irányultak, hogy az erősödő mozgalmat lefejezzék és megosszák. Igyekeztek megnyerni maguknak a mozgalom vezetőségét, szövetségeseket találni a felső rétegek tagjai között a népi felkelés ellen és így új politikai formák között lényegében fenntartani hatalmukat és a kizsákmányolást.

Az imperializmus szívós alkalmazkodása és a nemzeti mozgalom különböző köreinek egymás ellen való kijátszása, mely a fejlődési fokok és formák végtelen változatán ment keresztül — jellemezte az elmúlt félszázad során a politikai és alkotmányjogi fejlődést Indiában. A kegyetlen elnyomó intézkedések mellett az egymást követő alkotmányjogi reformok, javaslatok, tervek és döntések hosszú sora jellemezte a modern imperializmus indiai működését. Ez a sorozat a XIX. század második felében kezdődött a tanácsadó testületekről szóló első, még tartózkodó törvénnyel és a XX. század első évtizedében hozott Morley—Minto-reformokkal és csúcspontját az 1947. évi Mountbatten-döntéssel és India és Pakisztán dominiumok megalakításával érte el, amit az imperializmus széltében-hosszában mint az indiai szabadság beteljesülését hirdetett.

A hosszú fejlődés során egymást követő alkotmányjogi reformok és döntések soha nem jelentették az indiai kérdés megoldását, a mély válság közepette hozott Mountbatten-döntés, mely pedig az

eddigiekhez képest a legmerészebb fordulatot jelentette, éppúgy nem mint a többi. Ez a döntés, mely elsőízben vonta be a vezetésbe az indiai burzsoáziát és tette az imperializmus ifjabb társává, hárította rá a felelősséget az indiai tömegek feletti hatalom megtartásáért és ugyanakkor konkrét gazdasági és katonai szálakkal szorosan az imperializmushoz kapcsolta — szintén nem törte meg a történelmi fejlődés folytonosságát. A döntés az imperializmus és az indiai nagyburzsoázia egyes csoportjai és érdekeltségei közötti alkotmányjogi kompromisszumok hosszú sorozatának végét jelentette, nem pedig az indiai szabadság megvalósulását.

Az egymást követő alkotmányjogi reformok és döntések tehát nem az indiai szabadsághoz vezető út mérföldkövei, hanem az imperializmus és az indiai nemzeti mozgalom közötti hosszú, még mindig folyó csata állomásai. Ennek az alapvető történelmi szemléletnek a fényében kell egyenként megvizsgálnunk az egymásután következő alkotmányjogi kísérleteket és kompromisszumokat.

1. Imperializmus és önkormányzat

A hivatalos imperialista körök manapság azt a felfogást igyekeznek elterjeszteni, hogy az indiai brit uralom igazi célja az indiai nép önkormányzatra való előkészítése volt.

India első brit urainak nem ez volt a nézete. Amig a nemzeti felszabadító mozgalom ereje nem kényszerítette az önkormányzat kérdését a politikai küzdőtérbe, az ilyen irányú fejlődés legkisebb lehetőségét is megvetéssel utasította el a brit uralkodó vélemény.

A brit uralom klasszikus időszakában nemcsak a konzervatív, de a liberális közvélemény felfogása is ez volt. Macaulay 1833-ban leszögezte:

„Indiában nem létesülhetnek képviseleti intézmények. A számos politikus között, aki az indiai politikával kapcsolatban javaslatokat hozott, tudomásom szerint egyetlen egy sem akadt, bármilyen demokratikus nézeteket vallott is az illető, aki lehetségesnek tartotta volna, hogy a mai időkben ilyen jellegű testületeket adjunk Indiának"[1].

John Stuart Mill, a filozófiai liberalizmus elismert prófétája és a képviseleti rendszer bajnoka, nem kevésbbé határozottan tagadta

[1] T. B. Macaulay beszéde az alsóházban, 1833 július 10-én.

meg az efféle testületek létesítésének jogát Indiától. Macaulay ugyanebben a beszédében idézte Mill nézetét:

„Ő (Mill) erős — azt hiszem, túl erős — szavakkal írt a tiszta demokrácia érdekében... Amikor azonban a mult évben a bizottság megkérdezte őt, hogy gyakorlatilag megvalósíthatónak tartja-e Indiában a képviseleti kormányt, a következő választ adta: «Teljesen ki van zárva!»"[2]

Egy Gladstone és Bright között lezajlott párbeszéd rávilágít a XIX. századbeli liberalizmus csődjére India problémájával kapcsolatban:

„Ma este igen hosszas beszélgetést folytattam Brighttal Indiáról... Elismeri annak a nehézségét, hogy a nép kormányozza a népet — tudniillik, hogy tisztán parlamentáris kormány kormányozza Indiát"[3].

Annak azonban a legkisebb nyoma sincs, hogy a XIX. századbeli liberalizmus vezetőinek bármelyikében is felötlött volna annak a megoldásnak a lehetősége, hogy az indiai nép önmagát is kormányozhatná (és emellett el kell ismerni, hogy Bright jó szolgálatot tett az indiai népellenes kormányzatot támadó agitációjával).

Lord Cromer nyomatékos szavakkal fejezte ki az imperializmus álláspontját az első világháború küszöbén:

„Ha a jelenlegi körülmények között India önkormányzatáról beszélünk, ez annyit jelent, mintha egy egyesült Európa részére hirdetnénk önkormányzatot... A gondolat nemcsak lehetetlen, nemcsak gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Messzebb is mennék ennél és azt mondanám, hogy ennek a gondolatnak az elfogadása a civilizáció elleni bűn lenne, különösen India néma milliói elleni bűn, akiknek érdekei a mi gondjainkra vannak bízva"[4].

Nem kevésbbé határozottan fejezte ki magát ugyanekkor a liberális Lord Morley, aki, jóllehet bevezette a Morley—Minto-reformok néven ismeretes alkotmányjogi reformokat, nyomatékosan tiltakozott az ellen, hogy ezeket a reformokat valamilyen értelemben is a parlamentáris intézmények előkészítésének tekintsék:

„Ha valaha is azt lehetne állítani, hogy a reformoknak ez a sorozata köz-

---

[2] Ugyanott.

[3] Gladstone levele Sir James Grahamhez, 1858 április 23-án. Lásd Life and Letters of Sir James Graham. [Sir James Graham élete és levelei.] 2. köt. 340. old.

[4] *Lord Cromer.* Ancient and Modern Imperialism. [Régi és mai imperializmus.] 1910. 123. old.

vetlenül, vagy közvetve a parlamentáris rendszer megalapozásához vezetett Indiában, én a magam részéről semmi közösséget nem vállalnék vele"[5].

Egészen 1917-ig ez volt az imperializmus szilárd álláspontja Indiával kapcsolatban. Ha pedig 1917 óta a kifejezésmódban hirtelen változás történt és a „civilizáció elleni bűn" hivatalosan proklamált célkitűzés lett, nyilvánvaló, hogy a politikai irányvonalnak, vagy a nyilvánosan hirdetett politikai irányvonalnak ez a hirtelen változása semmiképp sincs összefüggésben az eredeti szándékkal, hanem csupán a külső események éles kihatásának következménye.

Mennyiben történt ekkor igazi változás?

Vagy mennyiben jelent a politikai irányvonalnak és szemléletnek 1917 óta bekövetkezett látszólagos megváltozása alapjában taktikai alkalmazkodást a kényszerítő körülményekhez, miközben a döntő célkitűzéshez, a brit uralom fenntartásához továbbra is szilárdan ragaszkodtak és ezt a legkevésbbé sem adták fel?

Vizsgáljuk meg ezt a fontos kérdést.

2. *A reformpolitika 1917 előtt*

A háborúig az imperializmusnak az volt a nyilvánosan hirdetett célkitűzése, hogy mind több indiait vonjon be az imperialista közigazgatási gépezetbe. Enélkül egyetlen imperialista rendszer sem tudna sikeresen működni (az indiai kormány szolgálatában másfélmillió ember áll, ennek csak elenyésző része lehet angol), tehát következetesen kitartottak ezen elv mellett több mint egy évszázadon keresztül, miközben gondosan vigyáztak arra, hogy minden stratégiai ellenőrző pozíciót a saját kezükben tartsanak. Az imperializmusnak ezt a célkitűzését nem szabad összetéveszteni az önkormányzat céljával, amely a valóságban éppen ennek az ellenkezője és amelyet egészen 1917-ig nem kevésbbé állhatatosan utasítottak vissza. A két célkitűzés összezavarása gyakran azt a félrevezető képet mutatta, mintha az előbbi folyamat fokozatosan elvezetne a felelős kormány céljának megvalósulásához.

A Keletindiai Társaság alapokmánya 1833-ban leszögezte:

„Egyetlen indiai sem foszthető meg csupán vallása, születési helye, szár-

[5] Lord Morley beszéde a Lordok Házában, 1908 december 17-én,

mazása, bőrének színe vagy a fenti okok bármelyike miatt attól, hogy bármilyen hivatalt vagy állást betölthessen a nevezett kormány alatt."

Az Igazgatók Ügyvezető Testülete a következőképpen értelmezte ezt a szakaszt:

„Az Ügyvezető Testület úgy értelmezi ezt a szakaszt, hogy Brit-Indiában nem lesz uralkodó kaszt; hogy bármilyen minősítési próbát alkalmazunk is, a faji vagy vallási megkülönböztetés nem szerepelhet közötte."

A királynő 1858-ban kibocsátott kiáltványa, amelyet általában úgy tüntettek fel, mintha új politikai irányvonal kiindulópontja lenne, a valóságban csupán kibővítette a fentieket:

„Azt akarjuk, hogy alattvalóinkat, bármilyen fajúak vagy hitvallásúak legyenek is, amennyire csak lehetséges, szabadon és pártatlanul hivatalhoz juttassuk szolgálatunkban — olyan feladatokat bízzunk rájuk, amelyeknek elvégzésére képzettségük, képességeik és becsületességük alapján képesek."

Természetesen az angoloknak korántsem állt szándékukban, hogy ezeket a teljes egyenlőségről és az uralkodók és az uraltak közötti megkülönböztetés eltüntetéséről Indiának nyujtott biztosítékokat és ígéreteket abban a széleskörű értelmezésben valósítsák meg, mint amilyenben ezeket az ígéreteket látszólag megtették. Erre utalnak Lord Lyttonnak, India alkirályának (1876—1880) híres szavai, melyeket Lord Cranbrook indiaügyi miniszterhez írt. Ebben a „bizalmas" levelében elmondja véleményét a brit kormány indiai politikájáról, amely „megszegi azt az ígéretet, melyet az emberek füle hallatára tett":

„Valamennyien tudjuk, hogy ezeket a követeléseket és várakozásokat soha nem lehet és nem is fogjuk megvalósítani. Választhattunk, hogy elhallgattatjuk vagy kijátsszuk ezeket, és mi a legkevésbbé egyenes utat választottuk... A következőket bizalmasan közlöm: habozás nélkül kijelentem, hogy véleményem szerint mind Anglia, mind India kormánya egészen eddig a percig képtelen kielégítő választ adni arra a vádra, hogy minden hatalmában levő eszközt igénybevett arra, hogy megszegje azt az ígéretet, amelyet az emberek füle hallatára tett."

Lord Salisbury kertelés nélkül „politikai álszenteskedésnek" jellemezte azokat az ígéreteket, melyeket az angolok Indiának tettek. (Vajjon mit mondott volna Lord Salisbury a mai politikai élet

baldwinjairól, lloyd george-airól, macdonaldjairól és chamberlainjeiről.)

Az igazi cél, mely ennek az elmult időszaknak félrevezetően megszépített formában tett ígéreteiben és nyilatkozataiban kifejezésre jut, az volt, hogy fokozatosan mind több és több indiait vonjanak be a gondosan ellenőrzött, alárendelt pozíciókon keresztül az imperialista közigazgatási gépezetbe, hogy ilymódon megnyerjék a képzett indiai felső és középrétegek támogatását és segítségét a tömegek leigázásához (ma, magasabb fokon, hasonló folyamat megy végbe).

E célkitűzés megvalósítása során a közhivatalokban óvatosan mind több és több állást töltöttek be indiaiakkal (kulcspozíciót természetesen egyet sem) és 1861-ben megindították a reformintézkedések sorozatát.

Az 1861. évi törvény az indiai tanácsadó testületekről elrendelte, hogy az alkirály törvényhozó tanácsa hat kinevezett, nem hivatalos taggal bővüljön. A kinevezett tagok közé bevettek néhány gondosan kiválasztott indiait. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a „reform" is, mint minden további reformintézkedés, új elnyomó fegyverrel társult: az alkirályt felhatalmazták arra, hogy rendeleti úton kormányozzon, és rendeletei mindenkor hat hónapon keresztül törvényerővel bírtak. Ezt a hatalmat különösen a legújabb időkben használták ki alaposan.

1883—84-ben a helyi önkormányzatról szóló törvények bevezették a választhatóság elvét a községi közigazgatásba és létrehozták a falusi és kerületi elöljáróságokat.

Az indiai tanácsadó testületekről szóló 1892. évi törvény értelmében néhány közvetve választott tag (akiket tulajdonképpen nem szabályszerűen választottak, hanem a helyi közigazgatási szervek és egyéb testületek ajánlottak) került a tartományi törvényhozó tanácsokba és ezeken keresztül — a közvetett választási rendszer további lépcsőfokaként — az alkirály törvényhozó tanácsába.

Az indiai tanácsadó testületekről szóló 1909. évi törvény, amely Morley—Minto-reformok néven ismeretes, bevezette azt az újítást, hogy a tartományi törvényhozó tanácsok tagjainak többségét (részben közvetve, részben közvetlenül), az alkirály törvényhozó tanácsa tagjainak pedig kisebbségét válasszák (ezeket a földesurak és a muzulmánok képviselőin kívül közvetve választották). Ezeknek a tanácsadó testületeknek a tevékenysége szigorúan korlátozott volt;

a közigazgatás és a pénzügyek felett nem gyakorolhattak ellenőrzést. Hozott törvényeiket, ha nem felelt meg az uralkodó hatalom érdekeinek — megvétózhatták. A választójog rendkívül szűkkörű volt és az amúgyis sokféle választótestülethez még a külön mozlim lista rendszere járult.

Az első olyan reformok, amelyeket az egész országra kiterjedő lázongás és az önkormányzat követelése miatt és annak eredményeként hoztak — a Morley—Minto-reformok voltak; a reformok nyíltan bevallott politikai célja az volt, hogy ezt a lázongást elsimítsák és — Morley kifejezése szerint — „tömörítsék a mérsékelteket". A reformokat először 1906-ban vették tervbe a nemzeti mozgalom 1905. évi nagy fellendülése, a bojkott és az 1905-ben megindított szvadesi-kampány, valamint az 1905-ös orosz forradalom után, amely megrázkódtatta a másik nagy keleti önkényuralmat, a cárizmust. Ebben a helyzetben a parányi reformokat oly nagy dobpergéssel tálalták fel, mintha egy új korszak kezdetét jelentenék. A Morley—Minto-reformokat követő Montagu—Chelmsford-jelentés száraz szavaival élve (amely ugyanazt a folyamatot magasabb fokon ismételte meg): „a pillanat hevében túlzott fontosságot tulajdonítottak a reformoknak... a vérmes remények rövidéletűek voltak".

Lord Morley nyiltan hangoztatta azt a számítását, hogy az önkormányzatot követelő mozgalmat reformjaival megsemmisíti. A helyzetet a következő tanulságos szavakkal elemezte:

„Az emberek három osztályát kell figyelembevenni, amikor ilyen tervvel foglalkozunk. Itt vannak a szélsőségesek, akik képtelen álmokat kergetnek arról, hogy egy szép napon kiszorítanak bennünket Indiából... A második csoport semmi ilyenfajta reményt nem táplál, de gyarmati jellegű és mintájú autonómiát vagy önkormányzatot remél. Azután itt van a harmadik csoport, amely nem akar többet, minthogy engedjük őket velünk együttműködni közigazgatásunkban.

Hiszem, hogy a reformoknak az volt a hatása, — ma is az. és a jövőben is az lesz, — hogy a második csoportot, amely gyarmati önkormányzatot remél, a harmadik osztályba tereltük, amely megelégszik azzal, hogy szabályos és teljes együttműködéshez jusson"[6].

Tehát az imperializmus módszere az volt, hogy az alkotmányjogi reformok útján lehetővé tette az „együttműködést közigazgatásában" és így remélte megsemmisíteni az önkormányzat nemzeti célját.

Ebben az időben még szó sem volt arról, hogy a reformokat úgy

[6] Lord Morley beszéde a Lordok Házában, 1909 február 23-án.

állítsák be, mint amelyek „lépést jelentenek előre az önkormányzat felé". Mint már láttuk, Lord Morley tökéletes nyíltsággal kijelentette, hogy a reformoknak távolról sem céljuk, hogy „közvetlenül vagy közvetve parlamentáris rendszer megalapozásához vezessenek Indiában". Hasonló véleményt fejezett ki Lord Morley Lord Mintóhoz írt levele, amelyben elfogadta, sőt még hangsúlyozta is az utóbbi állítását, hogy sem akkor, sem a jövőben szó sem lehet egyetlen lépésről sem az indiai felelős kormány felállítása felé.

„Mikor Excellenciád visszautasította, hogy az Ön kormánya híve lenne «a szó nyugati értelmében vett képviseleti kormány adományozásának India számára», nem történt egyéb, mint amit vártunk Öntől. A képviseleti rendszer néhány buzgó európai híve is megtanulta saját indiai tapasztalatából, hogy — Excellenciád szavai szerint — «ez a rendszer mindig is idegen fog maradni, az indiai birodalom sok fajból összetevődő lakosságának természetes ösztöneitől» ... Excellenciád a tanácsadó testületben, miközben visszautasítja azt a szándékot vagy kívánságot, hogy akár kísérletképpen a képviseleti kormány bármely európai formáját indiai talajra ültessék át, megkísérli, hogy megjavítsa a jelenlegi államgépezetet, vagy hogy újat állítson fel. Felismerte ugyanis «a tanult férfiaknak azt a természetes törekvését, hogy résztvegyenek országuk kormányzásában». Mondanom sem kell, hogy ezt a tervét Őfelsége kormánya szívesen támogatja.

Mindazoknak, akiknek részük van az indiai politika vezetésében, akár a Whitehallban, akár Kalkuttában, fő mértékük és próbakövük az a hatás, amelyet valamely új javaslatuk bármikor a legfelsőbb hatalom megerősítésére és megszilárdítására gyakorol"[7].

Az imperializmus politikája eddig a pontig világos és félreérthetetlen. Szó sincs bárminemű haladásról az önkormányzat felé. A döntő a legfelsőbb hatalom érdeke. Az alkotmányjogi reformnak az a célja, hogy a felső rétegekből álló kisebbség támogatását megnyerje az imperializmus érdekeinek.

3. *A domíniumi státus kérdése*

Ezeket az eseményeket követően tört ki az 1914—18-as háború. Megrendültek az imperializmus alapjai, India népe, mint minden gyarmati nép, öntudatra ébredt, megszületett a hindu-muzulmán

[7] Lord Morley Lord Mintóhoz. Idézi a Montagu—Chelmsford-jelentés. 64. old.

egység és a Kongresszus és a Liga 1916-ban kidolgozta közös önkormányzati tervét. Kitört az 1917-es márciusi orosz forradalom, amely minden országban megindította a népi előretörés hullámát, és az egész világon felvetette a nemzeti önrendelkezés jogának jelszavát.

A brit kormány válaszképpen az eseményekre, 1917 augusztus 20-án új politikai nyilatkozatot bocsátott ki, amelyet azóta is az imperializmus modern alkotmányjogi politikája alapkövének tekintenek. A nyilatkozat döntő pontjai a következőképpen hangzanak:

„Őfelsége kormányának politikája — amellyel India kormánya teljesen egyetért — arra irányul, hogy megnövelje az indiaiak részvételét a közigazgatás minden területén és fokozatosan kifejlessze az önkormányzati intézményeket. Ennek a politikának az a célkitűzése, hogy Indiában, mint a Brit Birodalom integráns részében, fokozatosan megvalósuljon a felelős kormányzat. Őfelsége kormánya elhatározta, hogy ebben az irányban, amilyen gyorsan csak lehetséges, megteszi a döntő lépéseket... Ebben a politikában haladást csupán fokozatos lépésekkel lehet elérni. A brit kormánynak és az indiai kormánynak, amelyeken az indiai népek jólétének és halaladásának felelőssége nyugszik, kell elbírálnia minden egyes lépés idejét és mértékét, és azoknak, akik előtt így megnyílnak az új szolgálati lehetőségek, együttműködésükkel támogatniok kell e kormányokat, mégpedig abban a mértékben, ahogyan bebizonyosul, hogy meg lehet bízni felelősségérzetükben."

Ez a nyilatkozat általában Montagu-nyilatkozat néven ismeretes, E. S. Montagu indiaügyi miniszter neve után, aki a nyilatkozatot tette. Kidolgozásában jelentős részük volt a diehard-imperializmus veteránjainak: Curzonnak és Austen Chamberlainnek. Lord Curzon volt az, aki beillesztette az okmányba a „felelős kormányra" való utalást[8]. Emlékeztetünk arra, hogy amikor Lord Curzon 1905-ben elhagyta Indiát, búcsúbeszédében kijelentette: „Őszintén remélem, hogy az indiai alkirály mindig az indiai kormány feje marad, a szó legteljesebb értelmében."

A nyilatkozatot oly gyorsan bocsátották ki, hogy alapos és hosszú kormányvizsgálatnak kellett utóbb tisztáznia azt, hogy tulajdonképpen milyen javaslatokat tartalmaz. A vizsgálat eredményeképpen dolgozták ki végülis az indiai kormányról szóló 1919. évi törvényt.

Hogy a nyilatkozat vajjon a dominiumi státusra utalt-e (ez a

[8] *Ronaldshay*. Life of Lord Curzon. 3. köt. 167. old.

kifejezés nem fordult elő a nyilatkozatban), mégpedig abban az értelemben, ahogy ez az önkormányzattal rendelkező dominiumokban érvényben van, és ha igen, vajjon azt a szándékot fejezte-e ki, hogy ezt a célt bármilyen belátható időn belül meg is valósítják — mindez vita tárgya maradt.

Ennek a politikának a kulcsa az a „fokozatos lépések" elve volt, melyben a brit fennhatóságnak kell „elbírálnia minden egyes lépés idejét és mértékét". Két évig tartott, amíg az első lépést megtették. A második lépéshez képest ez valóságos villámsebességet jelentett. A Montagu—Chelmsford-jelentés tízéves szüneteket tervezett az időszakos áttekintések és módosítások céljára, az új lépés előkészítéséhez. Tizenhat évig tartott azonban, amíg megtették a második lépést és hétévi kimerítő vizsgálat után meghozták az indiai kormányról szóló 1935. évi törvényt. A Simon-jelentés a tízévi szünetet túlságosan rövidnek tartotta és azt javasolta, hogy vessék el. „Tíz év nem elég hosszú idő arra, hogy láthatóvá váljék az új «rendszer» igazi hatása a közigazgatásra"[9].

MacDonald miniszterelnök 1924 áprilisi yorki beszédében mélységesen átérezte az indiai új, imperialista politika fokozatos vizsgálódásának és óvatos, lépésről-lépésre való haladásának szellemét. (Ez a politika azonban sokkal kevésbbé volt fokozatos és késlekedő akkor, amikor gyakorlati intézkedésekre került sor, például amikor elrendelték a rendkívüli állapotot Bengálban — ami ugyanebben az időben történt és ugyancsak MacDonald nevéhez fűződött — vagy amikor bevezették a tárgyalás nélküli bebörtönzés rendszerét.) MacDonald beszédében a következő felhívást intézte Indiához:

„Őrizzétek meg a brit demokráciába vetett hiteteket, és feltétlenül bízzatok a munkáskormányban. Az indiai kormány most fejezett be egy vizsgálatot. A munkáskormány szándéka szerint ennek a vizsgálatnak olyan eredményt kell hoznia, amely az indiai alkotmány mérlegelésének, működésének és lehetőségeinek alapját képezheti. A munkáskormány azt reméli, hogy ezek a lehetőségek elő fogják segíteni, hogy az indiaiak együttműködjenek velünk az önkormányzat rendszerének megvalósulása felé vezető úton."

Ennek a programnak és ígéretnek a reménytkeltő pedantériája az Indiával kapcsolatos modern imperialista politika lényegét testesíti meg, mégpedig annak az utánozhatatlan stílusnak klasszikus formájában, amelynek MacDonald volt egyedülálló mestere.

[9] Simon-jelentés. 2. köt. 7. old.

Másfél évtizednyi szünettel két törvényerejű rendeletet hoztak az új politika végrehajtására.

Az első, az indiai kormányról szóló 1919. évi törvény, a kettőshatalmi rendszert alapozta meg. A központi kormányban nem történt változás. A tartományi kormányokban azonban bizonyos területeket, mint például egészségügy, közoktatás és hasonló építőjellegű ügyeket, amelyekre nem volt pénz, indiai miniszterekre „ruháztak", akik a tartományi törvényhozó gyűléseknek tartoztak felelősséggel, míg más, központi fontosságú területeket, mint amilyen a rendőrség, vagy a földadó, azoknak a miniszteréknek „tartották fenn", akik a kormányzónak tartoztak felelősséggel. Megalakították a tartományi törvényhozó gyűléseket, amelyekben a többség választott képviselőkből állt; ezeket vagyoni megszorítások által erősen korlátozott választójog alapján választották és így a testület a lakosságnak mindössze 2,8 százalékát képviselte (Burma kivételével). A tartományi kormányzóknak hatalmuk volt mind a törvényhozás megvétózására, mind az általuk elfogadtatni kívánt törvények „jóváhagyására", amennyiben javaslatukat nem tette magáévá a törvényhozó testület. A központban két kamarát létesítettek: az államtanácsot, amelybe a tagoknak csaknem a felét kinevezték, a többieket pedig a legszűkebb felső körökből (az egész ország területén kevesebb, mint 18 000 választó szavazata alapján) választották, és a törvényhozó gyűlést, amely választott többséggel rendelkezett. A választások még a tartományi választásoknál is szűkebb választójogon alapultak (mely a lakosságnak még fél százalékára sem terjedt ki). A főkormányzónak korlátlan felhatalmazása volt a törvények megvétózására vagy „jóváhagyására".

A kettőshatalmi rendszert nemcsak az indiai közvélemény ítélte el egyhangúlag, de néhány év tapasztalatai után az uralkodó imperialista közvélemény is. Jelenleg számunkra szükségtelen, hogy a kettőshatalmi rendszer nyilvánvaló korlátait elemezzük. Az indiaügyi miniszter 1925-ben a következőképpen írta le: „vaskalapos, maradi rendszer, amely az angolszász társadalomban általában nem talált visszhangra és... valószínűtlen, hogy vonzaná azt a társadalmat, amelynek politikai eszméi... oly nagy mértékben származnak az angolszász példaképből"[10]. Nyiltan bevallották, hogy az indiai miniszterek „felelőssége" csak komédia. A Simon-jelentés kíméletlenül leleplezte annak a rendszernek a hiányosságait, amely az indiai

[10] Lord Birkenhead beszéde a Lordok Házában, 1925 július 7-én.

minisztereket a gyakorlatban „nagyrészt a hivatalos kormányblokktól tette függővé" és amelynek következtében az indiai minisztereket „a kormány embereinek" tekintették. „A kormány egyesítésére irányuló csaknem ellenállhatatlan nyomás" — írja a Simon-jelentés — legyőzte a megosztott felelősség papír-terveit. Valóban, mi sem feltűnőbb, mint az a pártatlan igazságosság, amellyel az imperialista alkotmány-készítés minden egyes újabb szakasza leleplezte az előző szakasz hazug ürügyeit. A Montagu—Chelmsford-jelentés könyörtelenül elbánt a Morley—Minto-reformok ámító fellépésével. A Simon-jelentés nem kevésbbé kíméletlenül mutatta ki a Montagu—Chelmsford-reformok hiányosságait és csődjét. A legutolsó alkotmányról azonban — mint mindig — feltételezték, hogy eszményi és csupán az indiai közvélemény rövidlátása ítéli el.

Az indiai kormányról szóló 1935. évi törvény az 1919. évit követően a második alkotmányjogi törvény volt. Ez az alkotmány 1937-ben lépett életbe (kivéve a szövetségi részt, amelyet meghatározatlan időre felfüggesztettek és sohasem léptettek életbe) és a háború tartama alatt is érvényben maradt, egészen a Mountbatten-döntésig és az 1947. évi „India függetlenségéről szóló törvény" beiktatásáig. A következő fejezetben részletesen megvizsgáljuk ennek az alkotmánynak a jellegét.

A két világháború között eltelt két évtized során tehát állandóan folyt a kísérletezés és az alkotmánykészítés, de a második évtized végén az imperializmus hatalma még mindig korlátlan volt.

Ezekben az években az imperialista propaganda azt hirdette, hogy az angol politika célja a „domíniumi státus" megadása Indiának. Azt azonban homály fedte, hogy miként értelmezték a „domíniumi státust"? Ugyanolyan domíniumi státusra gondoltak-e, mint amilyen Kanadának és Ausztráliának van, vagy pedig valamely sajátos értelmezést adtak szavaiknak, körülbelül olyant, mint amilyennel Wedgwood Benn, indiaügyi miniszter döbbentette meg hallgatóit, amikor 1929-ben kijelentette, hogy India máris „domíniumi státust" élvez, tekintve hogy „Indiának" független „képviselete van" a Népszövetségben és függetlenül írta alá a versailles-i szerződést? És vajjon milyen időn belül érhető majd el ez az ismeretlen cél? Mindezekre a kérdésekre a legkülönbözőbb és egymásnak ellentmondó válaszok születtek. Az egész kérdést a diplomáciai szócséplés áthatolhatatlan ködébe burkolták.

Az 1917. évi nyilatkozat semmiféle említést nem tett a domíniumi státusról; az indiai kormányról szóló 1919. évi törvény ugyancsak

nem. A kérdéshez először az „Alkirálynak szóló Királyi Utasítások" közeledett 1921 márciusában, mely az új törvényre hivatkozva, leszögezte: a cél az, hogy „Brit-India elnyerje az őt megillető helyet dominiumaink sorában". Ez jelenthet mindent — vagy semmit. Azt a követelést, hogy az 1935. évi indiai kormányról szóló törvény elé bevezető cikkelyt iktassanak, amely határozottan utal a dominiumi státus ígéretére, elutasították.

A törvényes okmányoktól eltekintve, időnként különböző jelentőségű és határozottságú beszédekben is hangzottak el kijelentések minden kötelezettség nélkül a dominiumi státusra vonatkozólag. MacDonald 1928-ban, kormánya bukása után, kijelentette:

„Remélem, hogy inkább néhány hónap, mint néhány év múlva új dominium csatlakozik Államközösségünkhöz; egy másik faj dominiuma, amely a Brit Államközösségen belül mint egyenrangú fél, megtalálja majd önbecsülését. Indiára gondolok"[11].

Ami „inkább néhány hónap, mint néhány év múlva" Indiában bekövetkezett — a terror uralma és mintegy 100 000 indiai bebörtönzése volt, akik ellen éppen MacDonald adta ki ezt az intézkedést azért a bűnükért, hogy az önkormányzatért agitáltak.

Lord Irwin alkirály 1929-ben egy nyilatkozatot tett közzé, azzal a céllal, hogy előkészítse a talajt a Kerekasztal Konferenciához. A nyilatkozatban ezt mondta:

„Őfelsége kormánya felhatalmazott arra, hogy kijelentsem: megítélése szerint az 1917. évi nyilatkozatban nyilvánvalóan bennefoglaltatik, hogy India alkotmányjogi fejlődésének természetes célja — amint azt a nyilatkozat tervbevette — a dominiumi státus elérése"[12].

A nyilatkozat tiltakozó vihart váltott ki a brit parlament befolyásos politikusai között, és csak azon az alapon hagyták jóvá, hogy „nagyszerű hatást".ért el az Indiában bekövetkezett nehéz diplomáciai helyzetben. Az indiaügyi miniszter azonban szilárdan visszautasított minden kísérletet, hogy keresztkérdések alá fogják a nyilatkozat értelmezésére vonatkozóan: „az alkirály kijelentése azt jelenti, amit jelent és arra kell kérnem a tisztelt képviselő urakat, hogy ne intézzenek hozzám keresztkérdéseket, azzal a célzattal, hogy nehézségeket okozzanak".

[11] MacDonald beszéde a Brit Államközösség Munkáspárti Konferenciáján, 1928 július 2-án.

[12] Lord Irwin nyilatkozata 1929 október 31-én.

Mit jelentett a „dominiumi státus"? A kérdésre adott válaszok igen változatosak. Amint már láttuk, az indiaügyi miniszter 1929 decemberében elmésen bebizonyította, hogy India már egy évtizede élvezi a dominiumi státust, amióta „India" aláírta a versailles-i szerződést és tagja lett a Népszövetségnek. Arra azonban nem adtak magyarázatot, hogy miként egyeztethető össze ez a gyakori és igen kedvelt érvelés a dominiumi státusra vonatkozó, egyidejűleg tett ígérettel és India alkotmányjogi fejlődésének jövendő céljával, amelyről az alkirály nyilatkozata tett említést.

Másrészt azzal is érveltek, hogy a dominiumi státust tulajdonképpen lehetetlen meghatározni (figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy a westminsteri törvény már egyszer meghatározta). Így a *Times* 1935-ben ezeket írta azzal a követeléssel kapcsolatban, hogy az indiai kormányról szóló törvényhez csatoljanak egy bevezetőt, amely meghatározza a dominiumi státus célkitűzéseit:

„A «dominiumi státus» nem olyan fogalom, amelyet egy szabatos alkotmányjogi okiratban meg lehet fogalmazni... a «dominiumi státust» másmás időkben annyira különféleképpen értelmezték és ma olyan sokféle kormányzati formára alkalmazzák, hogy még egy parlamenti törvény előszavában is reménytelen kísérlet lenne általános megelégedésre meghatározni"[13].

Így tehát a ragyogó cél az ismeretlenség és a megismerhetetlenség homályába veszett. Ez a cikk azután íródott, mikor már a westminsteri törvény „alkotmányos okirat" és „parlamenti törvény" keretében igen pontosan meghatározta a dominiumi státus fogalmát. De ez Kanadára, Ausztráliára, Dél-Afrikára vonatkozott — nem pedig Indiára.

Mennyi idő kell a meghatározatlan és meghatározhatatlan „dominiumi státus" céljának eléréséhez? Ezt senki sem tudta. Egyáltalán nem jelöltek meg időpontot. Az imperializmus vezető és felelős államférfiai azonban habozás nélkül nyiltan kimondták meggyőződésüket, hogy ez az időpont még igen messze van.

Lord Birkenhead, volt indiaügyi miniszter, 1929-ben kijelentette:

„Egyetlen józan ember sem jelölheti meg megközelítőleg sem azt az időpontot, amikorra várható, hogy India elnyeri a dominiumi státust. Sen-

[13] A *Times* vezércikke 1935 január 25-én.

kinek sem volt joga azt mondani India népének, hogy a közeljövőben már valószínűleg elnyeri a domíniumi státust"[14].

Hasonlóképpen negatív és nyomatékos volt Baldwin nyilatkozata:

„Senki sem mondhatja meg, mikor jön létre a felelős kormány; senki sem mondhatja meg, hogy milyen formát fog ölteni... Senki sem tudja, mit jelent majd a domíniumi státus, amikor Indiának felelős kormánya lesz, azt sem tudhatja senki, hogy ez az időpont a közeljövőben vagy a messze távolban fog elkövetkezni"[15].

Az ismeretlen cél ilyenformán beleveszett az ismeretlen jövő végeláthatatlan messzeségébe.

1939, a háború kitörése óta a domíniumi státus célkitűzésének kérdése ismét előtérbe került. A kormány képviselője ismét ezt próbálta odakínálni a függetlenség követelésének alternatívájaként. 1939 október 17-én Lord Linlithgow alkirály kijelentette:

„Őfelsége kormányának az a szándéka és hő óhaja, amint ezt a Főkormányzóhoz Intézett Utasítások is kifejezik, hogy a Birodalmon belül elmélyítse India és az Egyesült Királyság kapcsolatát, hogy így végül India elnyerje méltó helyét a nagy domíniumok sorában."

Hogy mi lesz ez a „méltó hely", arra az alkirály semmiféle biztosítékot nem adott. A nyilatkozatot követő parlamenti vitában Sir Samuel Hoare a kormány részéről megerősítette, hogy a cél az „1926. évi domíniumi státus":

„Nincs kétféle domíniumi státus, amint ezt úgy látszik néhányan gondolják. Az a domíniumi státus, amelyet mi tervbevettünk, az 1926. évi domíniumi státus volt"[16].

A továbbiakban azonban Hoare elkódösítette előző kijelentését:

„A domíniumi státus nem valami jutalom, amelyet az azt kiérdemlő nemzetnek ítélnek oda, hanem a ténylegesen jelenlévő tények elismerése. Amint ezek a tények Indiában is fenn fognak állni — és saját véleményem szerint mennél hamarabb fog ez bekövetkezni, annál jobb — elérjük politikánk célkitűzését."

Valójában nem is olyan titokzatos az, ami e mögött az orákulum-

[14] Lord Birkenhead beszéde a Lordok Házában, 1929 november 5-én.
[15] Stanley Baldwin beszéde az alsóházban, 1929 november 7-én.
[16] Sir Samuel Hoare beszéde az alsóházban, 1939 október 26-án.

szerű nyilatkozat mögött van. A kijelentés, amivel Sir Samuel Hoare beszédét folytatta, csak a szokásos bűvészmutatványt ismételte meg:

„Ha vannak is nehézségek az úton, ezeket nem mi csináltuk, hanem annak a számtalan ellentétnek a velejárói, mely ezen a hatalmas kontinensen az osztályok és a vallások között uralkodik... A fejedelmek attól félnek, hogy Brit-India uralma alá kerülnek; a muzulmánok határozottan ellenzik, hogy a vezetésben a hinduknak többségük legyen; a kiközösítettek és más kisebbségek meg vannak győződve arról, hogy a felelős kormány, vagyis a hindu többségtől függő kormány, feláldozná érdekeiket. Ezek az aggodalmak még mindig fennállnak; kívánom, hogy bár ne lennének. Mindaddig azonban, amíg nem tűnnek el, a kormány nem teljesítheti azt a követelést, hogy meghatározott időpontban felállítson egy közvetlen és teljes felelősséggel felruházott központi kormányt."

Tehát ismét a jólismert manőverhez folyamodtak. Egyrészt megcsillogtatták a dominiumi státus ígéretét általánosságban, anélkül, hogy határozott javaslatot tettek volna, vagy határozott időpontot jelöltek volna meg; másrészt bevonták a játékba az indiai népen belüli „ellentétek" ürügyét is, hogy ezzel a dominiumi státus megvalósításának minden lehetőségét szertefoszlassák. A dominiumi státus ígérete diplomáciai sakkhúzás volt, mely arra szolgált, hogy kivédje a válságos helyzetet és ellensúlyozza a függetlenség követelését. Az ígéretet azonban olyan feltételekkel bástyázták körül, hogy megvalósítása teljesen bizonytalan kérdés, a megvalósítás időpontja pedig teljesen ismeretlen maradt.

Az az elillanó ködpára és határtalan bizonytalanság, amely az 1917. évi ígéret teljesítéséről vagy az indiai „felelős kormány" felállításáról szóló kijelentéseket jellemezte, a sziklaszilárd bizonyosságnak adott helyet, amint az India feletti brit uralom megingathatatlanságának nyomatékos leszögezéséről volt szó. Itt megszűnik minden ingadozás; itt az imperialisták hangja határozottá és bizakodóvá válik.

Lloyd George mint miniszterelnök híres „acélkeret" beszédében 1922-ben a következőket jelentette ki:

„Az, hogy Anglia semmi körülmények között sem mond le Indiában viselt felelősségéről, nemcsak a jelenlegi kormánynak alapelve, hanem minden olyan kormánynak, amely ebben az országban a nép bizalmát bírja...

Nem látok olyan időpontot, amikor India már nélkülözheti a brit köz-

igazgatási apparátus kicsiny magjának vezetését és segítségét... Ez alkotja az acélkeretet, mely az egész szerkezetet összetartja"[17].

Hasonlóképpen fejezte ki magát Churchill is 1930-ban:

„A brit nemzetnek egyáltalán nincs szándékában feladni a tényleges ellenőrzést az indiai élet és haladás felett.

Nincs szándékunkban eldobni a király koronájának ezt a legtisztábban ragyogó drágakövét, amely összes többi dominiumunknál és függő területünknél sokkal inkább jelenti a Brit Birodalom dicsőségét és erejét"[18].

1934-ben Baldwin, aki akkor miniszterelnök volt, nem kevésbbé határozott szavakban jelentette ki:

„Alaposan megfontolt ítéletem szerint a mai világban lehetséges sok változás és eshetőség közepette önöknek minden kilátásuk megvan arra, hogy az egész indiai kontinenst örökre a Birodalmon belül tarthassák"[19].

Az alkotmányjogi reformok célját 1931-ben tartott beszédében Baldwin hasonlóképpen megmagyarázta:

„Távol áll tőlünk az a szándék, hogy bármilyen mértékben is lazítsuk a Nagybritanniát és Indiát egyesítő szálakat. Minden eddiginél szorosabb egységet akarunk teremteni és jelenleg ezen a feladaton munkálkodunk"[20].

Ha áttekintjük ezeknek és a számtalan hasonló nyilatkozatnak együttes hatását, melyek egyformán gúnyosan szkeptikusak és megfoghatatlanok, ha az indiai felelős kormány megalakításáról van szó, de határozottak és dogmatikusak a brit uralom szilárd fenntartását illetően és ezt kapcsolatba hozzuk a minden stratégiai fontosságú pontot háromszoros biztonsággal brit kézben tartó különböző alkotmányjogi tervekkel, minden kétséget kizáró következtetésre jutunk az 1917 utáni időszak indiai brit politikájának igazi jellegéről. A vakságot, bizonytalanságot vagy hiszékeny ábrándképeket semmi sem mentheti.

Az imperialista politika alapja változatlan maradt, csak taktikája változott meg.

---

[17] Lloyd George beszéde az alsóházban, 1922 augusztus 2-án.

[18] Winston Churchill beszéde az Indiai Birodalmi Társaságban, 1930 december 11-én.

[19] Stanley Baldwin beszéde a Konzervatív és Unionista Egyesületek Nemzeti Szövetségének Központi Bizottsága előtt, 1934 december 4-én.

[20] Stanley Baldwin beszéde Newton Abbotban, 1931 március 6-án.

A feltételes, meg nem határozott, ismeretlen és időpont nélküli „dominiumi státus" délibábja volt az a csillogó látomás, amellyel magukhoz csalogatták az így együttműködésre bírható indiai politikusokat. Az alkotmányjogi reformok valósága azonban alapvetően más volt.

A két háború közti időszakban, akárcsak azt megelőzően, az imperialista uralom fenntartása maradt az alapvető cél. A reformok ugyanazt az utat követték mint az 1917 előttiek, de mind nehezebb viszonyok és a mind előrehaladottabb imperialista hanyatlás körülményei közepette. Az imperializmusnak nem az volt a célja, hogy az indiai brit uralmat likvidálja és az indiai kormányzatot átadja az indiai népnek, hanem az, hogy megmentse az indiai brit uralmat. Ennek érdekében megkísérelték elővigyázatos biztonsági intézkedések mellett együttműködésre bírni az indiai nép maroknyi felső rétegét, hogy ennek segítségével az indiai népet továbbra is igában tarthassák az imperialista uralom és kizsákmányolás érdekében. A nagy hangon hirdetett alkotmányjogi reformoknak és az „új szempontnak" ez volt tulajdonképpen a stratégiai célja. Az 1935. évi alkotmány szerzőjének, Baldwinnak szavait idézve:

„Alkirályainknak és kormányzóinknak és alattuk a köztisztviselőknek, akiket az indiaügyi miniszter nevez ki és a parlament véd meg, Indiában az lesz a kötelességük, és ehhez meglesznek a szükséges eszközeik is, hogy biztosítsák: az indiai miniszterek és törvényhozó testületek a politikai hatalmat *a mi általunk kitűzött célok érdekében használják fel*"[21].

4. Az 1935-ös alkotmány

Az indiai kormányról szóló 1935. évi törvényben foglalt és 20 évvel a Montagu-nyilatkozat után, 1937-ben életbeléptetett alkotmány, ha a Morley—Minto-reformokat is számításba vesszük, már a harmadik imperialista alkotmány volt a legújabb időkben, amelyet Indiának adtak. Az alkotmányt a Simon-bizottság első kinevezésétől kezdve hét éven át tartó hosszú vajúdás után dolgozták ki, miközben Angliában nagy viták, Indiában erős összeütközések zajlottak le.

Brit részről ezt az alkotmányt általában mint az önkormányzat

[21] Stanley Baldwin rádióbeszéde az indiai kormányról szóló törvényről, 1935 február 5-én. (A szerző kiemelése.)

tulajdonképpeni megvalósulását kezelték, amely csak néhány szükséges átmeneti biztonsági intézkedést tartalmaz, vagy legalábbis úgy tekintették, mint az önkormányzat egy igen nagyszabású és nagylelkű részletadományát. Ezért sokan olyanok is, akik, ha nem gyarmati népekről volt szó, liberális demokratikus nézeteket vallottak, meglepődtek és észszerűtlennek tartották, hogy az alkotmányt az indiai közvélemény — nemcsak a Nemzeti Kongresszus, de még az indiai liberális és mérsékelt körök is — egyhangúan elutasította.

Az alkotmány pontjainak gondosabb szemügyrevétele feltárja az ellenállás okait és megvilágítja, hogy az indiai politikai vezetők, bár az alkotmány gépezete által nyujtott vitathatatlan lehetőségeket elismerték és — különösen az alkotmány tartományi pontjait — teljes mértékben kihasználták a nemzeti felszabadító mozgalom fejlesztésére és kiterjesztésére, egészében mégis miért ellenezték és utasították vissza az alkotmányt, és elsősorban az indiai föderációra vonatkozó részt. Az indiai politikai vezetők felismerték, hogy az alkotmány nem az önkormányzat tervezete, hanem az indiai imperialista uralom megerősítésének tervezete.

Az alkotmány két fő részre oszlott: szövetségi részre, amely a Brit-Indiából és a fejedelemségekből tervezett Összindiai Szövetség központi kormányáról intézkedett, és tartományi részre, amely Brit-India tartományaira vonatkozott. A tartományi rész 1937-ben lépett életbe, de a szövetségi rész soha (jóllehet az akkori kormány már részben ennek alapján működött). A Nemzeti Kongresszus, mely a tartományi rész értelmében a tartományok többségében kormányra került, ellenezte a szövetségi rész életbeléptetését.

Az alkotmány kulcsa a föderatív elgondolás volt. Ez volt benne az új és egyúttal ebben rejlett alapvetően reakciós jellege.

India politikai, társadalmi és gazdasági fejlődése szempontjából döntő jelentőségű India politikai egyesítése. Ezt valamennyi politikai iskola és irányzat képviselői elismerik. India értelmetlen, sakktáblaszerű felosztása sokszáz, főként apró államra; India egységének két tökéletesen különböző közigazgatási rendszerre való bontása, amelyek az ország területének 45, illetve 55 százalékára terjednek ki; az egymást átszelő határok fantasztikus cikcakjai, amelyeknek semmiféle értelmük, földrajzi, gazdasági, faji, nyelvi, kulturális vagy egyéb igazolásuk nincs, mindez olyan anakronizmus, amelyet már régen fel kellett volna számolni és amelynek

fenntartása egyúttal minden reakciós forma fenntartását jelenti a brit uralom alatti Indiában. Mert, amint már láttuk, az indiai „államokat" egyedül a brit hatalom erős kéze tartotta mesterségesen életben és mentette meg az összeomlástól, nem azért, mintha az indiai népnek a legkisebb mértékben is szüksége lett volna rájuk, hanem azért, hogy ezek az államok a brit uralom reakciós támaszai, a kormány hivatalos képviselőjének szavaival: „barátságos erődök egy kétséges területen" maradjanak.

A föderációs javaslatok azonban a legkevésbbé sem irányultak ennek a szétszakítottságnak a felszámolására, az elavult apró önkényuralmak megszüntetésére, vagy egy egységes közigazgatási rendszer akárcsak legelemibb formájának létrehozására. A javaslatok célja csupán a reakciós anakronizmusok hatalmának növelése, ezeknek az indiai központi kormány szívébe való ültetése volt, hogy ezzel a gyengülő angol imperialista uralmat megerősítsék és ellensúlyozzák a nemzeti mozgalmat, amely az igazi nemzeti egységért száll síkra.

Mit jelent a föderáció? Melyek minden igazi föderáció alapelvei?

A föderáció a független, szuverén egységek önkéntes egyesülése, amelyeket közös politikai célok, eszmék, vagy külső szükségletek ösztönöznek arra, hogy szuverén központi kormányszervet létesítsenek. Ez a kormányszerv az egységeken épül fel és azoknak, illetve azok lakosságának felelős. Korlátolt hatáskörű közös államszervezetet állítanak fel, amely azonban nem jelent teljes központosítást, csupán annyit, hogy az önkéntes megegyezéssel megállapított kereteken belül elfogadnak egy, a szövetség minden állampolgárára kötelező, egységes szövetségi törvényt.

Mindezen ismérvek alapján nyugodtan kimondhatjuk az ítéletet: az India számára javasolt „föderáció" teljesen félrevezető elnevezés, nyelvi cselfogás volt és arra szolgált, hogy leplezzen egy önkényes zsarnoki diktatúrát, melynek szerkezetébe bizonyos különleges reakciós támaszpilléreket építettek be.

Először is, ez a szövetség nem volt szuverén. A törvény nyiltan kimondja, hogy a legfőbb hatalom a szövetségen kívül a brit uralkodó hatalom kezében van, vagyis az angol korona kezében, a Londonban kinevezett brit főkormányzó kezében, aki csak a brit kormánynak tartozik felelősséggel és aki ténylegesen önkényuralmat gyakorol; az indiaügyi miniszter kezében, aki a brit parlamentnek tartozik felelősséggel és végül a brit parlament, mint legfőbb

fennhatóság kezében. A szövetség és a szövetséget alkotó tagok nem voltak szuverének. Más szavakkal, itt nem föderációval, hanem az önkényuralom bizonyos közigazgatási fogásával állunk szemben.

Másodszor: az egyesülés nem a szuverén elemek önkéntes egyesülése lett volna. Mégha a bábfejedelmek csatlakozását — akik a gyakorlatban a brit parancs szerint cselekednek és csupán a brit akarat színpadi szócsövének szerepét töltik be — diplomáciailag „önkéntes" cselekedetnek lehetne is minősíteni (anélkül azonban, hogy a területeiken élő 90 millió embernek bármiféle része vagy beleszólása lett volna a kérdésbe), a szövetség háromnegyedét alkotó britindiai tartományok csatlakozása kívülről rájuk kényszerített kötelező, nem pedig önkéntes cselekedet lett volna.

Harmadszor, és ez mond ellent leginkább a föderáció fogalmának, hiányzott minden szövetségi törvényrendszer, a szövetség egészére vonatkozó törvényhozás és közigazgatás. A szövetség állampolgárainak alapvető jogait nem rögzítette törvény. A fejedelmek alattvalói továbbra is jogfosztottak maradtak, a szövetség nem érintette őket. A fejedelmi önkényuraknak azonban részt kellett venniök a szövetségi kamarákban, hogy Brit-India megnyirbált szavazati joggal bíró állampolgárai számára törvényeket hozzanak. A szövetségi törvényhozó testületnek nem a szövetség, hanem annak csupán egy része: Brit-India számára kellett törvényeket hoznia. Lehet-e valami, ami ennél ellentétesebb a föderáció lényegével? Nyilvánvaló, hogy ez az úgynevezett „föderáció" ismét nem jelentett változást, vagy India egységesítését, hanem csak új reakciós elemeket ültetett el Brit-Indiában.

Tehát mindjárt az elején meg kell érteni, hogy a föderáció kérdése nem volt azonos India politikai egységesítésének kérdésével. India egysége szükséges, és meg is fog valósulni, mégpedig valószínűleg valódi politikai szövetség alakjában. Ennek az alkotmánynak úgynevezett „föderációja" azonban demokráciaellenes eszköz volt, amely — míg a fennálló politikai szakadás minden átkát és az önkényuralmi fejedelemségi rendszert érintetlenül hagyta — új reakciós tényezőt akart beiktatni Indiának abba a részébe, amelynek sikerült néhány korlátozott demokratikus vagy féldemokratikus intézményt kivívnia, és ahol a nemzeti mozgalom haladást ért el.

Az úgynevezett „szövetség" tervét tehát helyesen olyan tervnek kell tekinteni, amely a brit uraikon kívül felelősséggel senkinek

sem tartozó zsarnok indiai fejedelmeknek hatalmat ad arra, hogy Brit-India 270 millió lakosa számára törvényt hozzanak. Ha tehát ezentúl utalás történik a „föderációra" az alkotmány kérdésével és a Nemzeti Kongresszus ellenállásával kapcsolatban, emlékeznünk kell arra, hogy mit jelent a valóságban.

A „föderáció" tényleges célja, vagyis az, hogy Brit-Indiában növelje a reakciós erőket, abban is megmutatkozott, hogy a javasolt Szövetségi Törvényhozó Testület mindkét házában különleges képviseletet és súlyt adtak a fejedelmeknek.

A Szövetségi Törvényhozó Testületnek a terv szerint két kamarából kellett állnia: a felsőházból, vagy államtanácsból és az alsóházból, vagy szövetségi közgyűlésből. A fejedelmeket nemcsak képviselték mindkét házban, hanem államaik nagyságához mérten aránytalanul nagy képviseletet nyertek.

Az államtanácsban 260 mandátum közül 104-et, vagyis a mandátumok kétötödét tartották fenn a fejedelmeknek.

A szövetségi közgyűlésben 375 mandátum közül 125-öt, vagyis a mandátumok egyharmadát kapták a fejedelmek.

A fejedelemségek lakosságának aránya egész Indiához képest 24 százalék volt, vagyis kevesebb mint az összlakosság egynegyede.

Ez az aránytalanság még nyilvánvalóbb, ha pénzügyi alapon nézzük. A terv szerint a szövetségi jövedelmek 90 százalékát Brit-Indiából húzták volna és csupán 10 százalékát a fejedelemségekből, ugyanakkor mégis a fejedelmeknek adták volna a felsőházi képviselet kétötödét, az alsóháznak pedig egynegyedét.

Az úgynevezett „képviseleti" rendszert tehát már rögtön a kezdetén megsemmisítették azáltal, hogy szilárd, nem választott, a népet nem képviselő, reakciós blokkot hoztak létre mindkét házban. Ez foglalta el az egykori „hivatalos tömb" helyét — csak sokkal reakciósabb volt és viszonylag sokkal nagyobb, mint a régi Montagu—Chelmsford-alkotmány ideje alatti reakciós tömb. (A régi törvényhozó testületben a nemválasztott hivatalos tömb 40 képviselőből állt 145 közül, vagyis valamivel nagyobb volt, mint az összlétszám egynegyede.)

Még beszélnünk kell ezeknek a magasztos testületeknek a „jogairól" és akkor az alkotmány által állítólag biztosított központi „felelős" kormány látszatának maradványa is eltűnik.

A terv értelmében fel kellett állítani egy szigorúan korlátozott hatáskörű minisztertanácsot, melyet a főkormányzó nevez ki és amely egyedül neki tartozik felelősséggel. Négy tárca — névsze-

rint: a hadügy, a külügy, az egyházügy és az alkotmány hatályán kívül maradt területek közigazgatása — a főkormányzó egyedüli ellenőrzése alatt állt. A különböző egyéb ügyek ellátására külön kellett kijelölni speciális szakembereket. Pénzügyi tanácsadót kellett kinevezni a pénzügy és hitel ellenőrzésére, a jogi ügyek ellátására főügyészt és másokat a szövetségi bank és a vasutak számára. A közigazgatási apparátus és a rendőrség tagjai egyedül az indiaügyi miniszter alá tartoztak. Egy sereg egyéb különleges intézkedést hoztak a brit hatalom alaptörvényei megsértésének megakadályozására és a brit gazdasági érdekeket, vagy a kisebbségek, illetve az államok jogait veszélyeztető cselekedetek elfojtására. Mindenekfelett állt a főkormányzó általános, legfelsőbb hatalma. Nehéz meghatározni, hogy tulajdonképpen mi maradt meg a miniszterek hatáskörében. Feltehető azonban, hogy megmaradt volna számukra az az igen jelentős jog, hogy felügyeljenek a posta helyes működésére.

A törvény egyetlen pontja sem szólt arról, hogy a miniszterek felelősek a törvényhozó testületnek. Javadalmazásukat nem a Törvényhozó Testületnek kellett megszavazni, és nem kellett lemondaniok, amennyiben a testület többsége bizalmatlanságot szavazott volna nekik. Csupán a Főkormányzóhoz Intézett Utasítások javasolták, hogy olyan minisztereket nevezzenek ki, akik feltehetően szilárd többséggel rendelkeznek a Törvényhozó Testületben. Az Utasítások azonban a fejedelemségek és a kisebbségek képviselőinek bevonását is ajánlották.

És milyen hatalommal rendelkezett a Törvényhozó Testület? Bármely képviseleti testület ellenőrző hatalmának kulcsa a pénzügy. Mi volt a helyzet a pénzügy terén?

A költségvetést két részre osztották: „a szövetség jövedelmeit terhelő kiadások" és „egyéb kiadások". Az elsőbe tartozott valamennyi súlyosabb és fő kiadás: katonai kiadások, az adósságokra fizetett kamat, a magasrangú tisztviselők nagy fizetései és nyugdíjai stb. Ezeket nem a Törvényhozó Testületnek kellett megszavaznia. A „nem megszavazandó" tételek az összkiadás háromnegyedétől négyötödéig terjedtek; G. N. Dzsosi professzor „Indian Administration" [Indiai közigazgatás] című könyvében (69. old.) 75 százalékra, a Nemzeti Kongresszus 80 százalékra becsülte. A főkormányzó tetszése szerint dönthette el, hogy a kiadások mely tétele esik a „nem megszavazandó"-k rovatába.

Fennmaradtak a 20 vagy 25 százalékot jelentő kisebb költségek,

melyekkel kapcsolatban a Törvényhozó Testület kifejezhette véleményét. De csak a véleményét. A Törvényhozó Testület a kiadásoknak még ezen csekély területe felett sem gyakorolhatott ellenőrzést. Semilyen pénzügyi törvényt, semilyen összegnek az előirányzását nem lehetett beterjeszteni, ha azt előbb a főkormányzó nem hagyta jóvá. Ha a Testület nem szavazza meg, vagy csökkenti az összeget, a főkormányzó kijelentheti, hogy az összeg megadását az ő különleges kötelezettségeinek ellátása teszi szükségessé és a kiadási tételt a Törvényhozó Testület szavazata ellenére jóváhagyhatja. *Így tehát minden felelős képviseleti szerv első elemi feltétele: a pénzügyi ellenőrzés, teljesen hiányzott.*

Valamely képviseleti testület ellenőrző hatalmának második kulcspontja az államgépezet, vagyis a katonai hatalom és a közigazgatás fölött gyakorolt ellenőrzés.

A hadügyet teljesen a Törvényhozó Testület hatáskörén kívül helyezték. A közigazgatási és rendőrségi hivatalnokokat az indiaügyi miniszternek kellett kineveznie. Jogaikat és szolgálati viszonyaikat különleges intézkedések védték. A rendőrségi szabályzat a főkormányzó kezében volt, aki teljhatalommal ellenőrizte a titkosrendőrséget, vagyis a politikai rendőrséget.

Az ellenőrző hatalom harmadik kulcsa a törvényhozás hatalma, a javasolt törvények elfogadásának vagy elutasításának joga.

Kétségtelen, hogy a Törvényhozó Testület bizonyos korlátozott területen hozhatott törvényeket, ha azokat a kormány jóváhagyta. Ezt a területet az intézkedések hosszú sora korlátozta. Nem érinthettek, de még csak meg sem tárgyalhattak pénzügyi intézkedéseket anélkül, hogy azokat előzetesen a főkormányzó ne hagyta volna jóvá. Nem foglalkozhattak a brit hatalom alapjait érintő kérdésekkel, katonai kérdésekkel, valamint a közigazgatási apparátus, a fejedelemségek és a kisebbségek jogait, a brit gazdasági érdekeket stb. érintő kérdésekkel. A Szövetségi Törvényhozó Testület különösen nem hozhatott semmi olyan törvényt, amely

a) az Egyesült Királyságbeli honosságú brit alattvalók jogát korlátozza abban, hogy Brit-India határát átlépjék, Brit-Indiában utazzanak, letelepedjenek, tulajdont szerezzenek és ezzel szabadon rendelkezzenek, közhivatalt viseljenek, vagy bármilyen ipari, kereskedelmi vagy szellemi foglalkozást űzzenek;

b) amely hátrányos megkülönböztetést tesz bármely, az Egyesült Királyságbeli honosságú brit állampolgárral, vagy az Egyesült Királyságban bejegyzett vállalattal indiai adózása tekintetében;

c) amely hátrányos megkülönböztetést tesz az Egyesült Királyságban nyilvántartott hajók, azok legénysége, utasai, szállítmánya stb. tekintetében;

d) amely megkülönböztetést tesz az Egyesült Királyság törvényei szerint bejegyzett és Indiában működő részvénytársaságok ellen, a szövetség jövedelméből fizetendő bármely segély, jutalom vagy szubvenció tekintetében.

Ezek a „fenntartások", melyek minden olyan kísérletet meggátoltak, mely az indiai ipar, kereskedelem vagy hajózás számára különleges engedményeket vagy támogatást akart volna juttatni (ahogy a brit kormány Angliában a brit ipart, kereskedelmet vagy hajózást támogatja) anélkül, hogy ugyanakkor hasonló engedményeket ne biztosítottak volna az indiai brit kereskedelmi és ipari érdekeltségeknek, megmutatják, milyen keményen védte a brit finánctőke érdekeit Indiában.

A törvényhozás fennmaradt területén sem volt a Törvényhozó Testületnek független hatalma. Ha a Törvényhozó Testület esetleg valamely törvényjavaslatot elfogadna, amelyet a kormány nem tart kívánatosnak, és esetleg még a szélsőségesen reakciós államtanács is elfogadja a javaslatot, a főkormányzó még akkor is „megvonhatja" beleegyezését. A főkormányzó „vissza is tarthatja" a törvényjavaslatot további megfontolás végett, és ha egy évig tartja vissza, a javaslat magától elesett. Még egy mód: ha esetleg megadta a beleegyezését és később változtatja meg a véleményét, jogában áll a beleegyezést „visszavonni" és a javaslat akkor semmissé válik.

Másrészt viszont, ha a Törvényhozó Testület nem akar elfogadni egy olyan törvényt, amelyet a kormány szükségesnek tart, a főkormányzónak jogában áll a javaslatot, mint „főkormányzói törvényt" keresztülvinni és ez egyenlő értékű lesz a rendes törvényekkel. A főkormányzó kibocsáthat rendeleteket is, melyek hat hónapig maradnak érvényben.

Ezek voltak a „Törvényhozó Testület" jogai. A fáradságos gondosság, amellyel tagjait összeválogatták, akár feleslegesnek is tűnhetik.

Mindez azonban a legkevésbbé sem meríthette ki az imperialista fennhatóság gondos óvintézkedéseit, amely szemmelláthatóan igyekezett háromszorosan megerősíteni a biztosítékokat, hogy a rendszer lelakatolt kapuin keresztül az önkormányzatról való suttogásnak még csak a lehetősége se szivárogjon be. Még alaposan meg kell vizsgálnunk a fenntartott hatalmi jogok és „biztosítékok" bűvkörét.

Amikor a Törvényhozó Testület „hatalmi köre" után a főkormányzó hatalmi körét vesszük szemügyre, olyan, mintha az éjszakából hirtelen a világos napfénybe lépnénk.

A törvénynek nem kevesebb mint 94 szakasza ruházott különleges, diszkrécionális jogokat a főkormányzóra. Így a főkormányzónak jogában állt, hogy tetszése szerint (vagyis a miniszterek bármilyen tanácsától, vagy a választott testületek véleményétől függetlenül)

1) nevezzen ki, vagy bocsásson el minisztereket;
2) vétót emeljen a Törvényhozó Testület által hozott törvény ellen;
3) olyan törvényt életbeléptessen, amelyet a Törvényhozó Testület elvetett;
4) megtiltsa a törvények megvitatását;
5) rendeleteket bocsásson ki;
6) utasítsa a tartományi kormányzókat rendeletek kiadására;
7) vétót emeljen a tartományi törvényhozás ellen;
8) rendőrségi szabályzatot bocsásson ki;
9) ellenőrizze a fegyveres erők felhasználását;
10) feloszlassa a Törvényhozó Testületet;
11) felfüggessze az alkotmányt.

Ez a főkormányzó diszkrécionális jogainak csupán egy része. Ehhez járultak még fenntartott jogai. Mint fenntartott tárcák kizárólagos ellenőrzése alatt álltak a hadügy, a külügy, az egyházak ügye és az alkotmány hatályán kívül maradt területek ügye.

Végül következett a különleges teljhatalmak egész sora, amely a még esetleges utolsó rések betömésére szolgált. A főkormányzónak nyolc „különleges feladata" volt, melyek ellátására bármely, az ő egyéni megítélése szerint szükséges intézkedést megtehetett. Ezek közé a „különleges feladatok" (amelyeket általában „biztosítékoknak" neveztek, jóllehet a valóságban a biztosítékok az egész törvényt átszőtték) közé tartoztak:

1) „India vagy annak bármely része békéjét és nyugalmát fenyegető súlyos veszedelem megelőzése";
2) „a szövetségi kormány pénzügyi szilárdságának és hitelének megvédése";
3) „a kisebbségek törvényes érdekeinek oltalmazása";
4) a közszolgálatot teljesítők és teljesítettek, vagy azok eltartottjai jogainak és „törvényes érdekeinek" védelme;
5) annak megakadályozása, hogy az Indiában működő brit személyek vagy vállalatok ellen kereskedelmi vagy pénzügyi megkülönböztet-

test tegyenek, függetlenül attól, hogy a vállalatok Indiában, vagy az Egyesült Királyságban vannak-e bejegyezve;

6) az Indiába irányuló brit behozatal elleni megkülönböztetés megakadályozása;

7) az indiai fejedelemségek és fejedelmek jogainak védelme;

8) végső, átfogó rendszabály, amely „biztosítja, hogy azokban az ügyekben, amelyekben ennek a törvénynek az értelmében belátása szerint kell cselekednie, feladatai betöltését semmi más téren foganatosított rendszabály ne zavarja vagy akadályozza".

Az egész alkotmány általános áttekintése a célunk, és így túl messze vezetne, ha megtárgyalnánk a törvény speciális (és leghosszadalmasabb) szakaszait, melyek különleges védelemben részesítik vagy független hatóságok hatásköre alá rendelik a brit finánctőke, kereskedelem, az Indiában működő brit vállalatok és a vasutak közvetlen érdekeit, továbbá a befektetéseket, adósságokat és bankügyleteket. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek voltak a törvény legsokatmondóbb szakaszai, mert leleplezték az egész alkotmány igazi szerepét, azt, hogy az alkotmány a brit finánctőkés kizsákmányolás védelmének gondosan kiagyalt gépezete.

Az alkotmány tartományi szakaszát a reakciós és önkényuralmi központi gépezetnek rendelték alá. A tartományi kormánygépezet általánosságban a központi kormánygépezet másolata volt, csak kissé enyhébb formában. A tartományi kormányzónak hasonlóképpen voltak rendkívüli hatalmi jogai: jogában állt megvétózni a törvényhozást, vagy törvényeket hozni függetlenül a Törvényhozó Testülettől, a rendőrséget, az igazságszolgáltatást és a pénzügyeket ellenőrizni és neki is megvolt a maga hét „különleges hatásköre". A törvényhozó testületeket hasonlóképpen vallásközösségi alapon állították össze és minden vezető tartományban, Bengálban, Bombay-ban, Madraszban, az Egyesült Tartományokban, és Bihárban felsőházakat létesítettek, melyek régebben egy tartományban sem működtek. Mindamellett a kormánygépezet rugalmasabb volt a tartományokban, mint a központban, sőt arra is mód volt, hogy a népi mozgalom hatást gyakoroljon rá, a következő okok miatt:

először: eltérően a fejedelemségektől, a tartományokban a törvényhozó testületeket teljes egészükben közvetlenül választották, noha a felsőházak reakciósak volfak és igen korlátozott szavazati jog alapján választották őket;

másodszor: nem voltak fenntartott tárcák úgy, mint a központi kormányban, jóllehet a rendőrséggel kapcsolatban itt is különleges

intézkedéseket hoztak. A rendőrségi szabályzat a kormányzó személyes ellenőrzése alatt állt; a titkosrendőrséget, vagyis a politikai rendőrséget különleges intézkedések védték és még jelentéseik sem voltak hozzáférhetőek az indiai miniszterek számára. Azoknak a mozgalmaknak a felszámolására, amelyről feltehető volt, hogy „a törvényes kormány megdöntésére" irányulnak, a kormányzó minden hatalmat a saját kezébe összpontosíthatott, ha úgy vélte, hogy „a tartomány békéje, nyugalma forog veszélyben". Jóllehet a tartományi minisztériumot a hatalom igazi gyakorlásában ilyen súlyos korlátozások gátolták, működése mégis az egész közigazgatásra kihatott és bizonyos mértékű kollektív felelősséget tudott kifejleszteni;

harmadszor: a törvényhozással kapcsolatos megszorítások nem voltak ugyanolyan agyafúrtak, nem azért, mintha a törvényhozás hatalmi köre szélesebb lett volna, hanem azért, mert szűkebb volt. A tartományok nem foglalkozhattak a fontosabb összindiai jellegű kérdésekkel, amelyek egyúttal az angolok különleges érdekeit, vagy a gazdasági-pénzügyi rendszert érintették.

A népi minisztériumoknak tehát szűk határok között, de megvolt a lehetőségük arra, hogy — ha vezetőszerepet nem is — de korlátozott mértékben hasznos szerepet töltsenek be a tartományokban.

Brit-India 11 tartományában 30,1 millió szavazó választotta a tartományi törvényhozó gyűlések tagjait, vagyis a lakosság 11 százaléka (szemben a Montagu—Chelmsford-féle alkotmány 2,8 százalékával). A választójog alapja mindenekelőtt a vagyoni helyzet, az adófizetés, a bizonyos összegű haszonbérlet birtoka, valamint az írni-olvasni tudás volt. A női szavazók száma 4,3 milliót tett ki. Az 1937-es választásokon 15,5 millió szavazatot adtak le azokban a választókerületekben, ahol választás folyt, vagyis ezen kerületek választópolgárainak 55 százaléka vett részt a szavazáson.

A 11 tartományi törvényhozó gyűlés 1585 mandátuma a következőképpen oszlott meg:

Általános (nyilt) mandátumok	657
Muzulmánok	482
Bejegyzett kasztok	151
Kereskedelem és ipar	56
Nők	41
Munkások	38
Földbirtokosok	37
Szikhek	34
Európaiak	26

Elmaradott területek és törzsek	24
Indiai keresztények	20
Angol-indiaiak	11
Egyetemek	8
	1585

Látható, hogy a torz és reakciós elosztás ellenére a lehetőségek aránylag még mindig sokkal kedvezőbbek voltak, mint a Szövetségi Gyűlésben.

Ezek a körülmények tették lehetővé a tartományok többségében a kongresszusi minisztériumok megalakítását. A tartományi kongresszusi minisztériumoknak a hatalma azonban a legkorlátozottabb volt, az önkormányzat megvalósításával kapcsolatos létfontosságú kérdéseket nem érinthették.

Az angolok kezében volt az önkényuralmi központ ellenőrző hatalma; a brit érdekeket vagy a rendszer alapvető szervezetét érintő bármilyen fontos kérdésbe való bármely beavatkozást a törvény tiltotta; a kormányoknak nem volt saját pénzügyük és a tartományi kormányzók rendkívüli hatalmi jogokkal voltak felruházva — ilyen körülmények között a tartományi minisztériumoknak csak igen korlátozott működési területük maradt. Különösen szembetűnő volt ez pénzügyi vonalon. A bővíthető jövedelemforrásokat, mint például a jövedelmi adókat és vámokat a központnak juttatták (a Niemeyer-döntésben meghatározott különleges kikötésektől függően, melyek a részleges kiutalásokra vonatkoztak), a központ költségvetésének 80 százaléka felett pedig nem szavazhattak az indiai képviselők. Másrészt minden építőjellegű feladatra szánt kiadást, mint például az egészségügyi és közoktatási kiadást, a tartományokra ruházták. Ezt főleg a terhes, nem rugalmas és népszerűtlen földadóból kellett a kormányoknak fedezniök, holott a földadót a nyomor enyhítésére sürgősen csökkenteni kellett volna. Az elosztás célja nyilvánvaló: béklyóba verni a tartományi minisztériumokat és ugyanakkor rájuk hárítani a szégyent, amely az imperialistákat illetné az egészségügy, a közoktatás és minden szükséges szociális intézmény vagy építőjellegű fejlesztés elhanyagolása miatt.

Amint láthatjuk, a tartományi minisztériumokat semmiféle tekintetben sem lehetett az önkormányzat megvalósulásának tekinteni; nemcsak azért, mert korlátozott működési területükön is oly súlyosan béklyóba verték hatalmi jogkörüket, hanem mindenekfelett azért, mert nem érinthették az indiai nép előtt álló alapvető, sürgető kérdéseket. A kongresszusi minisztériumok megalakítása a vezető

tartományokban a nemzeti mozgalom jelentős vívmánya volt, mert megerősítette stratégiai helyzetét az önkormányzatért folyó küzdelemben. A harcot azonban az önkormányzatért, az igazi nemzeti szabadságért, még meg kellett vívni.

Minél alaposabban vizsgáljuk meg az alkotmányt, annál inkább kitűnik, hogy az egészben véve — és különösen a döntő szövetségi központi kormányzat tekintetében — nemcsak a demokrácia megtagadását jelentette, hanem az indiai imperialista uralom erősítésére és az imperialista uralom szerkezetén belül a reakciós erők súlyának gyarapítására szolgáló gépezet volt. A „felelősség" átadása csak ámítás volt; az imperializmus hatalmát erősítették és szilárdították meg. Az igazi harcot az önkormányzatért nem lehetett ennek az alkotmánynak a keretein belül megvívni. Jóllehet az alkotmány gépezetén belül sikerült védelmi pontokat kiépíteni és előkészítő munkát végezni, a döntő csatát csupán az alkotmányon kívül és az ellen lehetett megvívni.

Minden demokratikusan gondolkodó ember végső ítélete, melyet az alkotmányról alkotott, megegyezik Anglia vezető alkotmányjogi szakértőjének, A. B. Keith professzornak a véleményével, aki könyörtelenül leplezetlen szavakkal jellemezte az alkotmányt:

„Az emberben önkénytelenül az a vélemény alakul ki, hogy vagy őszintén ki kellett volna jelenteni, hogy a felelős kormány megalakítása lehetetlenség, vagy el kellett volna ismerni a tényállást. Nem meglepő, hogy sem hála, sem együttműködés nem nyilvánul meg a különleges előjogok és az önkényes eljárások rendszerének e korcs terméke iránt.

A föderáció tervezetével aligha lehet megelégedni. Az egységek, melyek a szövetséget alkotják, túlságosan egyenlőtlenek ahhoz, hogy valóban egyesülhessenek, és túlságosan nyilvánvaló, hogy az angolok azért támogatják ezt a rendszert, mert olyan fegyvert jelent, mellyel a tiszta konzervativizmus érdekében harcba tudnak szállni a demokrácia leghalványabb veszélyével szemben is Brit-Indiában... Nehéz megcáfolni azt az Indiában elterjedt véleményt, amely szerint a szövetséget az a kívánság hívta életre, hogy megkerüljék a felelősség átadását Brit-India központi kormányának. Sőt, mi több, azáltal, hogy a hadügyet és külügyet kivonják a szövetségi ellenőrzés alól — mint ahogy vitathatatlanul ez a helyzet — a felelősség átadása felé tett állítólagos engedmények teljesen elveszítik jelentőségüket"[22].

[22] *A. B. Keith professzor.* A Constitutional History of India 1600—1935. [India alkotmányjogi története 1600—1935.] 1936. 473—474. old.

XV. FEJEZET

A NEMZETI HARC A HÁBORÚ KÜSZÖBÉN

„Sajnálatos, hogy a Kongresszus képviselői fétist csináltak a «függetlenség» szóból."

Zetland márki, indiaügyi miniszter sajtónyilatkozata 1940 február 11-én.

Az indiai nemzeti mozgalom az 1930—34-es nagy tömegharcoktól a második világháborúig három világosan megkülönböztethető fejlődési szakaszon ment keresztül. Az elnyomás súlyos csapásai után újjáépítették a mozgalom szervezetét és új politikai irányvonalat dolgoztak ki. Az 1937-es választásokon a nemzeti mozgalom hatalmas győzelmet aratott, melynek következtében most először vezető szerephez jutott. A jobboldali vezetőség a győzelmet arra használta fel, hogy Brit-India tartományainak többségében kongresszusi tartományi minisztériumokat alakított. Ez volt az 1934—37 közötti évek eredménye. Ezután azonban kezdetét vette egy gyorsan mélyülő válság és a kongresszusi tartományi minisztériumokkal kapcsolatos kiábrándító eredmények élesen szembeállították egymással a jobb- és baloldalt. Új harci szakasz bontakozott ki, amelynek első formái 1938—39-ben már láthatóak voltak. A háború körülményei és az a mélyreható válság, amelyet a háború Indiában és az indiai nemzeti mozgalomban okozott, a harcot felfokozta és bonyolulttá tette. A harc a második világháború utáni nagy forradalmi fellendülésben érte el csúcspontját.

1. Az új ébredés

Amikor a Nemzeti Kongresszus 1936 tavaszán Lakhnauban összeült, még nem tért egészen magához a heves harcok és a heves kormányelnyomás utóhatásától, mely 1934-ben érte el tetőfokát. Az első feladat erőinek tömörítése volt. A taglétszám félmillió alá esett, 457 000 tagot tartottak nyilván. Az 1934—36 közötti idő a Kongresszus történetében nem volt szerencsés időszak. Az 1934. évi vereség közvetlen hatását még nem győzte le új fellendülés. Gandhi búcsú-hagyatéka: a reakciós alapszabályzat, amelyet az

1934. évi bombay-i kongresszus elfogadott (és amelyet Lakhnauban később részben módosítottak), kétségtelenül gátolta a kibontakozást. A Kongresszus azzal, hogy 1934 végén résztvett a Törvényhozó Gyűlésbe való választásokon, tevékenysége súlypontját parlamentáris területre helyezte. A parlamentáris tevékenység azonban érdektelen volt és nem tudta megszerezni a tömegek támogatását. Nehru a lakhnaui kongresszuson tartott elnöki beszédében nem fukarkodott a fennálló helyzet hiányosságainak bírálatával és kijelentette, hogy „nagymértékben elvesztettük a tömegekkel való kapcsolatunkat".

Dzsavaharlal Nehru elnöki beszéde a lakhnaui kongresszuson azért figyelemreméltó, mert a szocialista célkitűzést hangoztatta, az indiai nép küzdelmét beillesztette a fasizmus és a reakció elleni növekvő világküzdelem keretébe, és felvetette azt a követelést, hogy az imperialistaellenes erők tömörüljenek széleskörű tömegfrontba, „közös népfrontba", mely egyesítené a munkásokat és a parasztokat a Kongresszusban túlnyomóan képviselt középrétegekkel. Minden mozgásba lendült. A Kongresszuson belül előnyomult a szocialista szárny. Már Lakhnauban is jelentős, bár kicsiny csoportot alkotott, de az 1936 decemberében tartott faizpuri kongresszuson a Kongresszusi Bizottságnak már egyharmadát alkotta. Lakhnauban nem fogadták el Nehrunak azt a javaslatát, hogy a munkás- és parasztszervezetek kollektívan csatlakozzanak a Kongresszushoz. A kongresszusi bizottság ezt a javaslatot 35 szavazattal 16 ellenében elvetette és helyette elhatározta, hogy a kérdés további megvizsgálására egy, a tömegekkel való kapcsolattal foglalkozó bizottságot állít fel. Mind követelőbb lett azonban a tömegekkel és a tömegek társadalmi és gazdasági érdekeivel való szorosabb hatásos kapcsolat megvalósítása. A kongresszuson belül történtek kísérletek arra, hogy a parasztság igazi követeléseit tartalmazó, határozott agrárprogrammal helyettesítsék a régi propagandát, mely a kéziszövésre és a parasztok felemelésére összpontosult. A faizpuri kongresszus elfogadott egy 13 pontból álló ideiglenes agrárprogramot. Ez a program, bár még mindig igen általános formában, a többi között a következő követeléseket tartalmazta: a földbér és a földadó csökkentése, az adósságok törlése vagy csökkentése, a kényszermunka és a feudális kötelezettségek eltörlése, megélhetést biztosító bérek a mezőgazdasági munkások számára és szervezkedési jog a parasztoknak.

Az 1936 áprilisi, lakhnaui kongresszussal új szakasz kezdődött a Nemzeti Kongresszus történetében. A mozgalom gyors fellendülésnek indult, Az 1936 decemberében Faizpurban tartott kongresszusig már 636 000-re növekedett a taglétszám. 1937 végéig, a választások és a tartományi kongresszusi minisztériumok megalakítása után, 3 000 000 fölé szökött, és 1938 februárjában, a haripurai kongresszuson már 3 102 000 volt a tagság összlétszáma. 1938 végén a létszám túlhaladta a 4 000 000-t és egyedül az Egyesült Tartományokban 1 250 000 tagot számláltak. Az 1939-ben Tripuriban tartott kongresszusi ülésszakon a taglétszám már elérte az 5 000 000-t.

2. *Az 1937-es választási győzelem*

A Nemzeti Kongresszus az új alkotmányhoz való viszonyát már 1934-ben leszögezte, amikor magáévá tette az Alkotmányozó Gyűlés felállításának követelését. A lakhnaui kongresszus helyeselte azt a határozatot, hogy a jövő évben az új törvény alapján tartandó választásokban a kongresszus résztvegyen. 1936 augusztusában bocsátották ki a választási kiáltványt, melyet Faizpurban jóváhagytak. Az 1936 decemberi faizpuri kongresszus határozatba foglalta a Kongresszus álláspontját a választásokon való részvétellel kapcsolatban:

„A Kongresszus ismételten teljes mértékben visszautasítja az indiai kormányról szóló 1935. évi törvényt és az ország népe kinyilvánított akarata ellenére Indiára erőszakolt alkotmányt. A Kongresszus véleménye szerint az ezzel az alkotmánnyal való bármiféle együttműködés India szabadságharcának elárulását, a brit imperializmus uralmának erősítését, és az indiai tömegek további kizsákmányolását jelenti, amelyeket az imperialista uralom már eddig is a legszörnyűbb nyomorba döntött. A Kongresszus ezért megismétli: szilárd elhatározása, hogy nem veti magát alá az alkotmánynak és nem is működik vele együtt, hanem a Törvényhozó Gyűlésen belül és kívül egyaránt harcolni fog érvénytelenítéséért. A Kongresszus nem ismeri el, és nem is fogja elismerni valamely külső hatalomnak vagy kormánynak azt a jogát, hogy meghatározza India politikai és gazdasági struktúráját. Minden ilyen kísérlet az indiai nép szervezett és meg nem alkuvó ellenállásával fog találkozni. Az indiai nép csupán olyan alkotmányt ismerhet el, amelyet ő maga dolgozott ki, amely Indiának, mint nemzetnek függetlenségén alapszik és amely szükségleteinek és kívánságainak megfelelő teljes fejlődési lehetőséget nyujt számára.

A Kongresszus harcol a demokratikus állam megteremtéséért, amelyben a politikai hatalmat a nép egészére ruházzák és a kormány a nép tényleges ellenőrzése alatt áll. Ilyen államot csak egy, az összes felnőttek szavazata alapján megválasztott Alkotmányozó Gyűlés teremthet meg, amely végső fokon dönt az ország alkotmánya felett. A Kongresszus az egész országban ezért a célért küzd és ennek érdekében szervezi a tömegeket; a Kongresszus képviselőinek a törvényhozó testületekben állandóan ezt a célkitűzést kell szem előtt tartaniok...

Azt a kérdést, hogy az új alkotmány szerint a törvényhozó testületekbe választott kongresszusi tagok elfogadják-e, vagy nem fogadják-e el a nekik felajánlott kormányfunkciót, az Összindiai Kongresszusi Bizottság a tartományi gyűlési választások után a lehető leggyorsabban el fogja dönteni."

A kormányban való részvétel kérdésében Faizpurban megoszlottak a vélemények. A többség a döntés elhalasztását követelte. Dange kommunista képviselő módosító indítványát, hogy készítsenek elő tömegharcot az Alkotmányozó Gyűlés létrehozásának lehetővétételére, a Kongresszusi Bizottság 83 szavazattal 45 ellenében, a Kongresszus pedig 451 szavazattal 62 ellenében elvetette. Egy másik indítványt, amely azt javasolta, hogy határozottan utasítsák vissza a kormányban való részvételt, a Kongresszusi Bizottság 87 szavazattal 48 ellenében elvetette.

A Nemzeti Kongresszus volt az egyetlen szervezet, amely összindiai alapon indult a választásokon. A Nemzeti Kongresszus, mint az egyesült nemzeti front képviselője, kiemelkedett a felekezeti frakciós pártok és a gyorsan megalakított, gombamódra szaporodó „pártok" és csoportosulások tarka összevisszaságából. Ezeket a „pártokat" alig leplezett hivatalos támogatással hozták létre, abból a célból, hogy az egyes tartományokban a Kongresszus ellen lépjenek fel. A Kongresszus választási győzelmének első tényezője ez a nemzeti egység, a teljes nemzeti függetlenség célkitűzésének megalkuvás nélküli hirdetése, a harcokkal teli évek, a tömeges letartóztatások és a parlamenten kívül vívott tömegharc volt.

A Kongresszus választási felhívása a teljes nemzeti függetlenségnek és az Alkotmányozó Gyűlés megalakításának követelését helyezte előtérbe, fenntartás nélkül elítélte az imperialista alkotmányt és megmagyarázta, hogy miért akarja képviseltetni magát a Törvényhozó Testületben: „Nem azért, hogy képviselőink bármilyen módon is együttműködjenek a Törvénnyel, hanem azért, hogy harcoljanak ellene és küzdjenek felszámolásáért". A választási kiáltvány nem szorítkozott általános elvekre. Azonnali határozott pro-

gramot is adott, amely a polgári szabadságjogok és a jogegyenlőség demokratikus követelését tartalmazta és olyan társadalmi és gazdasági célkitűzést hirdetett, amely a nép legszélesebb tömegeit tudta mozgósítani. Ez volt a Kongresszus választási győzelmének második tényezője.

A Kongresszus választási felhívásának társadalmi és gazdasági programja különösen figyelemreméltó, minthogy ez adta az irányvonalat a későbbi kongresszusi minisztériumok számára. Az erre vonatkozó szakasz így hangzott:

„A Kongresszus tisztában van azzal, hogy ezeknek a törvényhozó testületeknek a segítségével sem a függetlenség nem vívható ki, sem a nyomor és munkanélküliség kérdését nem lehet általuk hathatósan megoldani. Mindamellett a Kongresszus mégis India népe elé tárja általános programját, hogy a nép megismerje, miért harcol és mit akar elérni a Kongresszus, mihelyt a hatalom birtokába kerül.

A Kongresszus 1931-ben, Karácsiban tartott ülésszakán a Kongresszus általános célkitűzését az alapvető jogokról szóló határozat fektette le. Ez az általános nyilatkozat ma is érvényes. Az elmúlt öt év alatt a növekvő válság azonban szükségessé tette a nyomor és a munkanélküliség kérdésének, valamint más gazdasági problémáknak újabb megfontolását.

Az ország legfontosabb és legsürgetőbb problémája a parasztság megdöbbentő szegénysége, munkanélkülisége és eladósodottsága, amelynek alapvető oka az elavult és elnyomó földbirtok- és földadórendszer. Ezt a nyomort a legutóbbi években a mezőgazdasági termékek árának hatalmas zuhanása még jobban elmélyítette.

A Kongresszus megismétli Karácsiban tett nyilatkozatát, amely szerint harcol a földbirtok- és földadórendszer megváltoztatásáért, a mezőgazdaságra jutó terhek egyenlő elosztásáért, valamint azonnali segítségért a szegényparasztság számára. Ez utóbbi érdekében követeli a szegényparasztság által jelenleg fizetett földbér és földadó jelentős csökkentését és a törpebirtokok mentesítését a földbér és földadó fizetése alól.

Az eladósodottság kérdését sürgősen megfontolás tárgyává kell tenni, ki kell dolgozni egy tervet, amely felöleli a moratóriumot, az adósságok kivizsgálását és leszállítását s olcsó hitellehetőség nyujtását az állam részéről. Ezeket a könnyítéseket a bérlőkre, a paraszttulajdonosokra, a kisbirtokosokra és a kiskereskedőkre kell kiterjeszteni.

A Kongresszus az ipari munkások számára tisztességes életszínvonal, munkaidő és munkakörülmények biztosítását követeli, amelyek amennyire az ország gazdasági körülményei megengedik, a nemzetközi színvonalnak feleljenek meg. A Kongresszus a munkáltató és munkavállaló közötti nézeteltérések elintézésére megfelelő gépezetet, az öregkor, betegség és munka-

nélküliség gazdasági következményeitől való védelmet követel és követeli azt a jogot, hogy a munkások szakszervezetekbe tömörülhessenek és sztrájkolhassanak érdekeik védelmében.

A Kongresszus már kijelentette, hogy ellenez mindenféle nemi megkülönböztetést, mind jogi, mind társadalmi vagy a nyilvános élet bármely területén. A Kongresszus már kijelentette, hogy magáévá teszi az anyasági segélyeknek és a női munkások védelmének követelését. India asszonyainak már élenjáró szerepük van a szabadságharcban és a Kongresszus hőn várja azt az időt, mikor India férfiaival egyenlő mértékben osztoznak majd a szabad India jogaiban és kötelezettségeiben.

Közismert tény, hogy a Kongresszus milyen nagy súlyt helyez az érinthetetlenség felszámolására, és a haridzsánok s az elmaradott osztályok társadalmi és gazdasági felemelésére. A Kongresszusnak az a véleménye, hogy ezeknek az osztályoknak a tagjai a többiekkel egyenrangú állampolgárok legyenek és minden közügyben egyenlő joguk legyen.

A Kongresszus programjának ugyancsak hosszú idő óta egyik fő pontja a khaddar[1]- és falusi iparok támogatása. A nagyobb iparágakkal kapcsolatban a Kongresszusnak az az álláspontja, hogy azokat is védelemben kell részesíteni, de a munkások és a nyersanyagtermelők jogait meg kell oltalmazni és megfelelő figyelmet kell szentelni a falusi iparok érdekeinek."

Ez a széleskörű demokratikus program, amely közvetlenül adott hangot a parasztok és ipari munkások azonnali követeléseinek, nagy szerepet játszott abban, hogy a Kongresszus a választási hadjárat során olyan hatalmas erejű tömegtámogatást tudott szerezni (a Kongresszust támogató tömegek száma jóval túlhaladta a tulajdonképpeni szavazók számát).

A választásokon a Nemzeti Kongresszus elsöprő győzelmet aratott. A győzelem nagysága, amely a függetlenséget követelő egységes nemzeti akarat hatalmas demonstrációja volt, meglepte a kormányt és a hivatalos véleményt. A kormány mindent megtett, ami csak hatalmában állt, hogy az összes rendelkezésére álló erőket a Kongresszus ellen mozgósítsa. A Nemzeti Kongresszus főtitkárának a választási kampány után kiadott jelentése szerint a kormány erősen kihasználta befolyását annak érdekében, hogy legyőzze a Kongresszust:

„A kormány igen éber volt. Tudta, hogy a Kongresszus sikere kedvezőtlen előjel lenne az új alkotmány számára. Jóllehet tagadta, mégis egész idő alatt, közvetlenül és közvetve egyaránt, befolyásolta a választásokat.

[1] *Khaddar* — kézzel fonott és szőtt textilia. — *Szerk.*

Segített a pártok megalakításában. Az Egyesült Tartományokban a Nemzeti Földműves Párt, a Pandzsábban az Egyesült Párt, és hasonló pártok mindenütt a tartományi kormányok támogatását élvezték"[2].

Az Egyesült Tartományokban a Court of Wards[3] titkára hivatalos körlevelet bocsátott ki:

„Annak az osztálynak az érdekében, amelyet a Court of Wards elsősorban képvisel, valamint általában a mezőgazdaság érdekében igen lényeges, hogy a lehető legnagyobb csapást mérjük a Kongresszusra... A Court ezért elhatározta, hogy azt a jelöltet támogatja, aki aktívan szembeszáll a Kongresszus jelöltjével... A kerületi tisztviselőket utasítottuk, hogy rendszeresen, választókerületről választókerületre vizsgálják meg a tartományokat, és minden egyes választókerületben készüljenek fel a kormányhoz hű jelölt támogatására."

A körlevél miatt hivatalos mentegetődző nyilatkozatot kellett kibocsátani, de semmi kétség afelől, hogy — ha nem is mindig ilyen szembetűnő nyiltsággal — a kormány minden lehető befolyását felhasználta a választási küzdelemben.

A Kongresszus győzelmének nagyságát az eredményeken mérhetjük le. Hogy milyen nagy a jelentősége annak a 715 mandátumnak, amelyet a Kongresszus szerzett, akkor látjuk tisztán, ha visszaemlékezünk, hogy a mandátumok névleges számából, 1585-ből, a valóságban csupán 657 mandátumért folyhatott szabadon a választási küzdelem, a többit valamely külön csoportnak tartották fenn.

A Kongresszus abszolút többséghez jutott Madraszban (a felsőházban is), Bombay-ban, az Egyesült Tartományokban, Bihárban (a felsőházban is), a Középső Tartományokban és Orisszában. Bengálban és Aszamában a legerősebb vezető pártként került ki a választásokból. A liberálisokat (értsd: a mérsékelteket) mindenütt kiütötték a nyeregből. A hivatalosan támogatott Jogpártot (a régebbi „Nem brahmin Párt"), amely Madraszban egykor a legerősebb párt volt, egészen elsöpörték; a mandátumoknak kevesebb mint egytizenketted részét kapta csak meg. A hivatalosan támogatott Nemzeti Földműves Párt még ennél is rosszabbul szerepelt az Egyesült Tartományokban. A Kongresszus csupán Pandzsábban és Szindhuban ért el rossz eredményt.

---

[2] A haripurai kongresszus főtitkári jelentése. 1938.

[3] *Court of Wards* — Gyámsági Hivatal; kormányszerv, mely a kiskorú vagy gyengeelméjű személyek, továbbá a tönkrement földbirtokosok birtokait kezeli. — *Szerk.*

AZ 1937. ÉVI TARTOMÁNYI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYE

A tartomány neve	Nyilt mandátumok			Muzulmán mandátumok		
	Össz-mandátum	„Általános" mandátum	Kongresszus	Moszlim Liga	Független	Egyéb
Madrasz	215	116	159	11	—	45*
Bombay	175	99	88	20	10	57
Bengál	250	48	50	40	43	117**
Egyesült Tartományok	288	120	134	27	30	37***
Pandzsáb	175	34	18	1	—	156****
Bihár	152	71	98	—	15	39
Középső Tartományok	112	64	71	—	14	27
Aszama	108	40	35	9	14	50
Északnyugati Határtart.	50	9	19	—	2	29
Orissza	60	38	36	—	—	24
Szindhu	60	18	7	—	—	53
Összesen:	1 585	657	715	108	128	634

A Kongresszus által elnyert mandátumok majdnem teljes egészükben „általános" mandátumok voltak. Az 58 muzulmán mandátum közül, melyért harcoltak, 26-ot nyertek el (köztük 15-öt az Északnyugati Határtartományban). Elnyertek néhány munkáspárti, szikh és keresztény mandátumot is, ezenkívül 4 földbirtokos mandátumot, s a kereskedelemnek és iparnak fenntartott mandátumok közül 3-at.

A Kongresszus választási győzelmének jelentősége mély benyomást gyakorolt az imperialista közvéleményre. A londoni *Times*, amely arra kényszerült, hogy egyszersmindenkorra felszámolja azt a régi módszerét, hogy a Nemzeti Kongresszust csupán „jelentéktelen kisebbség" képviselőjeként kezelje, így írt:

„Az indiai választások ismét megmutatták, hogy egyedül a Kongresszusi Párt az, amely nem tartományi, hanem annál szélesebb alapon van megszervezve. A párt sikersorozata igen hatásos volt... Mindent összevetve, a Kongresszus jó munkát végzett. Bár sokat köszönhet kitűnő szervezettségének és a konzervatívabb elemek közti ellentétnek és ezek szer-

* A Jogpárt 17 mandátumával együtt.
** A Prodzsa Párt 38 mandátumával együtt.
*** A Nemzeti Földműves Párt 16 mandátumával együtt.
**** Legnagyobbrészt egyesültpárti mandátumok.

vezetlenségének, ezek a tényezők önmagukban nem magyarázzák meg a Kongresszus számos győzelmét... A párt javaslatai pozitívabbak és építőbb jellegűek voltak, mint legtöbb ellenfelének javaslatai. A párt a mezőgazdasági választókerületekben, ahol váratlan sikert aratott, széleskörű agrárreform-programot hirdetett... A párt... olyan jelszavakkal aratott győzelmet, amelyek sokmillió indiai falusi szavazót érdekeltek és sokmillió olyat, akinek nem volt szavazati joga"[4].

Az utolsó mondat különösen figyelemreméltó. A 15,5 millió választó ítélete, aki leadta szavazatát és a választási rendszer semmivel sem igazolható széttagoltságának béklyói és korlátai ellenére túlnyomó többséghez juttatta a Kongresszust, a függetlenséget és a szociális haladást követelő nemzeti akarat valóságos népszavazása volt. Mindemellett nem is kétséges, mennyivel elsöprőbb lett volna az eredmény, ha azokat a nagy tömegeket is, amelyekre — mint ahogy a *Times* elismeri — a Kongresszus programja a legerősebb hatást gyakorolta, szavazni engedték volna.

3. A kongresszusi tartományi minisztériumok

A választások után végleg el kellett dönteni azt a kérdést, hogy megalapítsák-e a minisztériumokat azokban a tartományokban, amelyekben a Kongresszus jutott többséghez. 1937 márciusában végülis megtalálták a megfelelő formulát, amelyet az Összindiai Kongresszusi Bizottság elfogadott és amely bizonyos feltételek között felhatalmazást adott a kormányban való részvételre.

„Az Összindiai Kongresszusi Bizottság felhatalmazást és engedélyt ad a kormányban való részvételre azokban a tartományokban, amelyeknek Törvényhozó Testületében a Kongresszus van többségben — feltéve, hogy miniszterséget addig nem fogadnak el, amíg a Kongresszusi Párt vezetője a Törvényhozó Testületben meg nem győződik arról és módjában nem áll nyilvánosság előtt kijelenteni, hogy a kormányzó nem fogja különleges beavatkozási jogait felhasználni és nem fogja semmibevenni a minisztereknek alkotmányos tevékenységükkel kapcsolatos javaslatait."

Ezt a megfogalmazást Gandhi dolgozta ki és 127 szavazattal 70 ellenében elfogadták. A szocialisták és a baloldaliak többsége általában ellenezte a kormányban való részvételt, mivel ebben az impe-

[4] Times, 1937 március 9.

rializmussal való együttműködés felé tett engedményt látott, és mert attól tartott, hogy ezzel elvágják az utat a tömegharc előtt. A baloldaliaknak a kormányban való részvétel elleni javaslatát 135 szavazattal 78 ellenében elvetették. Ez az ellenzék főleg a vezetőség mérsékelt, alkotmánypárti elemei iránti bizalmatlanság következtében alakult ki; félő volt, hogy a vezetőségnek ez a része a Kongresszus politikáját az imperializmussal való mind nagyobbmérvű megalkuvás irányába fordítaná.

Miután a kormányban való részvétel feltételes elfogadása mellett döntöttek, még három hónapig húzódott, amíg a kongresszusi minisztériumokat beiktatták. A Kongresszus továbbra is kitartott azon követelése mellett, hogy a kormány tegyen előzetes nyilatkozatot: a kormányzó nem fogja különleges hatalmi jogait olymódon felhasználni, amely akadályozhatja a minisztériumok alkotmányos tevékenységét. Időközben, április 1-én — minden bolondok napján — (az nincs feljegyezve, hogy az imperializmus hivatali szobáiban vajjon melyik tréfacsináló választotta éppen ezt az időpontot) beiktatták az új alkotmányt. A válasz erre az eseményre hatalmaserejű, teljessikerű általános hartal volt. Mivel a Kongresszus és a hatóságok közti tárgyalások még mindig nem mozdultak ki a holtpontról, csak többség nélküli ideiglenes minisztériumokat alakítottak. A tárgyalásokat végülis az alkirály június 22-i nyilatkozata vezette ki a zsákutcából. A nyilatkozat szerint minden kormányzó azon lesz, hogy „ne okozzon konfliktusokat miniszterei vel, — bármely párthoz tartozzanak is azok — sőt, mindent elkövet ilyen konfliktusok elkerülése vagy megszüntetése érdekében". A Kongresszus ezen az alapon elfogadta a kormányban való részvételt, bár a Végrehajtó Bizottság végső határozatában világosan leszögezte, hogy az alkirály és a többiek nyilatkozata „ugyan a Kongresszus követeléséhez való közeledés vágyát tükrözi, mégis hiányoznak belőle azok a biztosítékok, amelyeket az Összindiai Kongresszusi Bizottság határozata követel".

1937 júliusában megalakították a kongresszusi minisztériumokat abban a hat tartományban, amelyeknek alsóházában a Kongresszusé volt az abszolút többség. Ezek: Bombay, Madrasz, az Egyesült Tartományok, Bihár, a Középső Tartományok és Orissza. Röviddel ezután az Északnyugati Határtartományban azáltal, hogy nyolc nem kongresszusi tag együttműködésre lépett a Kongresszussal és írott nyilatkozatban magáévá tette a kongresszus elveit, a Kongresszus itt is abszolút többségbe került, és lehetővé vált, hogy itt is meg-

alakítsák a kongresszusi minisztériumot. Így tehát Brit-India 11 tartománya közül 7-ben alakított a Kongresszus minisztériumokat. Ezeken a területeken összesen csaknem 160 millió ember élt, vagyis Brit-India összlakosságának háromötöde és egész India összlakosságának több mint kétötöde. Később Aszamában és Szindhuban kongresszusi koalíciós kormányokat alakítottak.

A kongresszusi tartományi minisztériumok több mint két évig voltak kormányon; 1939 novemberében mondtak le a háborús válság kibontakozása és a központi kormánnyal való szakítás következtében. A nemzeti mozgalomban éles és növekvő ellentéteket váltott ki a minisztériumok kétéves működése.

A tartományok kongresszusi minisztériumai nem voltak modern parlamentáris értelemben vett kormányok. Gandhi egy 1938 augusztusában a *Haridzsan*-ban írt cikkében világosan rámutatott, hogy milyen rendkívül korlátozott a minisztériumok hatásköre, és hogy ebből következően milyen különleges az a szerep, melyet mint a felszabadulásért folyó igazi harc eszközei töltenek be:

„A demokratikus Anglia olyan elmés rendszert teremtett Indiában, amely — ha a maga meztelenségében tekintjük — semmi egyéb, mint egy igen jól szervezett katonai ellenőrzés. A legkevésbbé sem más a helyzet a jelenleg érvényben lévő indiai kormányról szóló törvény alatt sem. A miniszterek csupán bábok, az igazi hatalom nem az ő kezükben van. Bármely adóbehajtó vagy rendőrségi hivatalnok a kormányzó puszta parancsára megfoszthatja hivataluktól, letartóztathatja és le is csukhatja a minisztereket. Ezért javasoltam, hogy a Kongresszus, ha kormányra lép, ne abban a szellemben hajtsa végre a Törvényt, ahogy azt a Törvény alkotói tőle elvárják, hanem olymódon, hogy meggyorsítsa annak a napnak az eljövetelét, amikor ezt a Törvényt egy igazi, India által hozott törvénnyel lehet helyettesíteni."

Ezt a politikát azonban csak forradalmi vezetőség tudta volna keresztülvinni. A többségében mérsékelt vezetőség, mely a minisztériumokat irányította, valójában egészen másfajta politikát folytatott. A valóságban a kongresszusi minisztériumok „abban a szellemben hajtották végre a Törvényt, ahogy azt a Törvény alkotói tőlük elvárták" és az imperializmus képviselői nem rejtették véka alá kísérletük „sikere" feletti megelégedésüket. Bizonyos korlátozott eredményeket, különösen a kezdeti időszakban, valóban elértek a polgári szabadságjogok és az agrártörvényhozás területén és kísérleteket tettek szociális, közoktatásügyi és egészségügyi refor-

mok bevezetésére is. Mindezek azonban nem érintették és nem is érinthették az imperialista hatalom és kizsákmányolás fő alapját, vagyis a tömegek szegénységének legfőbb okait. Ezeknek a reformoknak az volt az ára, hogy a kormányon maradó kongresszusi minisztériumok egyre nyiltabban az imperialista közigazgatás szerveiként működtek a néptömegek érdekei ellen.

A kongresszusi minisztériumok a legjelentősebb eredményt a polgári szabadságjogok területén érték el. Ezen a téren különösen a kezdeti időkben történt szemmelláthatő fejlődés. Lassanként csaknem valamennyi politikai foglyot szabadon engedték, azokat is, akik olyan régi cselekményekért ültek börtönben, mint az 1922-es csauri-csaurai események és az 1921-es moplah-felkelés; most bocsátották szabadon a garhvali katonákat is. Számos politikai szervezetet oldottak fel a tilalom alól (a Kommunista Párt azonban, melyet a központi kormány tiltott be, továbbra is törvényen kívül maradt). A politikai funkcionáriusok mozgásszabadságát megszorító intézkedéseket feloldották. Az ujságoktól szedett kauciókat visszaadták és érvénytelenítették az azokról az ujságokról vezetett feketelistát, amelyeknek politikai beállítottságuk miatt a kormány nem adott közleményeket és hirdetményeket. A sajtószabadságnak ez a részleges kiszélesítése a kongresszusi kormányok vezetése alatt álló tartományokban azt eredményezte, hogy a politikai felvilágosító irodalom hatalmasan megnövekedett.

Mindezen eredmények mellett korán megmutatkozott az, hogy a kongresszusi minisztériumok lényegében az imperializmus rendőrkormányzásának eszközei. Már az első néhány hónapban megdöbbenést keltett, hogy a madraszi kormány alatt egy vezető kongreszszusi-szocialistára lázadás miatt hathónapi börtönbüntetést róttak ki. Számos esetben alkalmazták a büntetőtörvénykönyv gyűlölt 124/a. (lázító propaganda ellen) és 144. paragrafusát (a gyülekezési jog betiltásáról) — éppen azokat a paragrafusokat, melyek ellen a Kongresszus előzőleg a legélesebb hangon tiltakozott. A fejlemények éles ellentéteket váltottak ki a Kongresszus szervein belül. Az „erőszakmentesség" elvét a szokásos bámulatosan rugalmas módon kiterjesztették és ezzel a jelszóval üldözték és börtönözték be azokat, akiket „az erőszak propagandája" címén bűnösnek találtak. Az „erőszak propagandája" kifejezést a gyakorlatban igen nagyvonalúan ráhúzták minden nézetre, mely a fennálló rendszerrel szemben állt és a tömegharc rendes formáiért harcolt. Ezen intézkedé-

sek mögött az a növekvő riadalom húzódott meg, amelyet a Kongresszus vagyonos és mérsékelt elemei éreztek a munkásosztály és a parasztság mozgalmának gyors előretörése láttán.

Az új minisztériumok szociális és gazdasági programja igen korlátozott volt. Meg sem próbálták, hogy megbirkózzanak azokkal a súlyos akadályokkal, amelyeket a fennálló földbirtok-rendszer és az imperializmus a gazdasági fejlődés elé gördít. A legnagyobb mértékben szem előtt tartották a földesurak és a pénzkölcsönzők érdekeit, akik a Kongresszus vezetőségének mérsékelt szárnyát befolyásuk alatt tartották.

A törvényhozás területén végrehajtottak néhány azonnali, különösen a parasztokat érintő rendszabályt. Az eladósodottság égető kérdését illetően elrendelték a régi hátralékok egy részének megszüntetését. Így például törvényt hoztak a mezőgazdasági adósságteher könnyítéséről; az Egyesült Tartományokban és Bombay-ban elrendelték az azonnali moratóriumot; leszállították az adósságokat és a kamatlábakat általában 6—9 százalékra korlátozták. A haszonbérlettel kapcsolatban is hoztak törvényeket, melyeknek az volt a céljuk, hogy bizonyos védelmet nyujtsanak az elárverezés ellen, hogy érvénytelenítsék a földbérek emelését, hogy eltöröljék a szabályellenes pótadókat és hogy korlátozzák a hátralékos földbér után járó kamatot. Néhány esetben csökkentették a földadót is és a bombay-i 40 000 úgynevezett „dublá"-t, vagyis kötött jobbágyot, felszabadították.

A mezőgazdasági törvények hatásköre és működési területe igen korlátozott volt és ezek beiktatását is csak a heves parasztlázongások és hatalmas parasztttüntetések tudták kikényszeríteni. A törvények a földesurak makacs ellenállásába ütköztek, akik minden befolyásukat igénybevették arra, hogy a lehető legjobban megnyirbálják őket. Az adósságok leszállítása az adósságok teljes összegének csupán igen kis részét érintette. A haszonbérleti törvények a bérlőknek csupán kis töredékére terjedtek ki (így például a bombay-i haszonbérleti törvény, a törvényjavaslathoz csatolt nyilatkozat szerint is csupán a bérlők 4 százalékát kellett hogy érintse) és a földbér fő terheit érintetlenül hagyták. A törvények nem érintették a mezőgazdasági munkásokat. Jóllehet ezek például Madraszban a lakosság 42 százalékát tették ki, a mezőgazdasági adósságteher könnyítéséről szóló törvényből kirekesztették őket. Ezek a korlátozások az egész agrártörvényhozást jellemezték és

kihangsúlyozták azt a tényt, hogy amíg a minisztériumok által járt úton néhány csekély, azonnali engedményt el is lehet érni, bármiféle komolyabb segítséghez és a feladatok szélesebbkörű megoldásához sokkal radikálisabb rendszabályokra van szükség. Bihárban, Orisszában és az Egyesült Tartományokban az egész parasztság elégedetlenkedett és lázongott a miniszterek gyengesége miatt, akik nem tudták letörni a földesurak ellenállását; az úgynevezett „Kongresszus—zemindár-egyezményt" Bihárban nyilvánosan elítélték. A haszonbérleti törvények hatása általában igen korlátozott volt és céljuk nem annyira a kisbérlők és a kisajátított földművesek védelme, mint a nagygazdák támogatása volt.

A kongresszusi minisztériumok megalakítása a munkásosztályt nagyobb aktivitásra, bérkövetelésekre, és a szervezkedési munka kiterjesztésére buzdította. 1937-ben 9 millióra emelkedett a sztrájkok következtében kiesett munkanapok száma, ami több volt mint az előző három évben összesen, és a legmagasabb volt 1929 óta; a sztrájkokban 647 000 munkás vett részt, vagyis többen mint bármely eddigi sztrájkban. A kongresszusi minisztériumok, miközben az ipari béke megvalósítására törekedtek és e célra fel akarták használni az ipari viszályokra vonatkozó törvényt, befolyásukat a munkások körülményeinek javítására és béremelésre is felhasználták. A bombay-i textilmunkások helyzetét vizsgáló bizottság béremelést adott a textilmunkásoknak, és ezt a döntést a gyártulajdonosok tiltakozása ellenére is végrehajtották. Az Egyesült Tartományok kongresszusi kormánya segített a kánpuri sztrájkot úgy rendezni, hogy felemelték a béreket és elismerték a szakszervezeteket; amikor a gyárosok 1938-ban megpróbáltak szembeszállni a döntéssel, a Kongresszus és a munkások egysége győzelmet aratott.

A sztrájkmozgalommal kapcsolatban igen élesen merült fel a sztrájkjog és a szakszervezetek elismerésének kérdése. Madraszban a kormány mindig a munkások ellen és a munkáltatók oldalán avatkozott bele a konfliktusokba. A bombay-i kormánnyal szemben súlyos elégedetlenséget váltott ki az, hogy Solapurban alkalmazta a 144. paragrafust (amely megtiltja ötnél több személy gyülekezését vagy felvonulását), valamint egyéb, a sztrájkmozgalom és a munkásosztály tevékenységének szabadsága ellen irányuló kormányintézkedést. A helyzetet még jobban kiélezte az ipari viszályokra vonatkozó bombay-i törvényjavaslat 1938 második felében. Ez a törvényjavaslat komoly mértékben korlátozta a sztrájkjogot azáltal, hogy egy négyhónapos közbeeső időszakot rendelt el az

egyeztető eljárás lebonyolítására, amely idő alatt a sztrájkok törvénytelenek. A törvényjavaslat a szakszervezetek nyilvántartását is bonyolult rendelkezéseknek vetette alá, amelyek a munkáltatók által létesített és támogatott szakszervezeteknek kedveztek. A szakszervezetek követeléseinek engedve bizonyos módosításokat ugyan végrehajtottak a törvényjavaslatban, de a főbb elvek változatlanok maradtak. A bombay-i tartományi szakszervezeti kongresszusi bizottság november 7-én tiltakozó sztrájkra hívta fel a munkásságot a törvény ellen. A felhívás hatalmas visszhangra talált. A sztrájkba beavatkozott a rendőrség is, egy embert megöltek és sokat megsebesítettek.

A kongresszusi minisztériumok a szociális reformok területén a legnagyobb figyelmet arra fordították, hogy a szeszesitalok és kábítószerek tilalmát mind több helységre kiterjesszék. (Az imperialista kormány a számára jövedelemforrást jelentő szeszesital- és kábítószerárusítást ügynökségei segítségével támogatta; ez a tilalom súlyos pénzügyi veszteséget jelentett számára.) A minisztériumok megpróbáltak kidolgozni egy közoktatási reformprogramot, de minden komoly közoktatási programhoz pénzre van szükség, pénzük pedig nem volt. A szociális törvényhozás terén is történt néhány kezdeti kísérlet, így például az Egyesült Tartományokban a gyárimunkásnők számára bevezették az anyasági juttatást. A pénzügyi lehetőségeken belül megvalósítottak néhány köztisztasági intézkedést, elsősorban a falvakban, a vízellátás és csatornázás kiterjesztése terén. Az a döntő probléma, amellyel a kongresszusi minisztériumok minden lépésnél szembetalálták magukat és amely lebéklyózta működésüket, — és feltárta azt, hogy az imperializmus uralma alatt teljes tehetetlenségre vannak kárhoztatva — a pénzügyi probléma volt. A pénzhiány okozta kényszerű korlátozások rögtön megmutatkoznak, ha megvizsgáljuk a tartományi kormányok költségvetését. Látni fogjuk, hogy voltaképpen milyen kevés is volt az, amit meg tudtak valósítani.

KÖZOKTATÁSI KIADÁSOK

(ezer rupiában)

	1937—38	*1938—39*	*1939—40*
Egyesült Tartományok	20 615	20 852	21 242
Bombay	16 805	19 064	20 017
Madrasz	25 796	26 198	26 357

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK

(ezer rupiában)

	1937—38	*1938—39*	*1939—40*
Egyesült Tartományok.....	2 252	2 458	2 365
Bombay	2 406	2 754	2 810
Madrasz	4 407	2 657	2 730

A kongresszusi tartományi minisztériumok megalakulása és kezdeti fennállása — nem annyira a minisztériumok működése, mint inkább a puszta létükkel keltett remények — a nemzeti mozgalomnak nagy lendületet adtak, növelték a tömegek önbizalmát és öntudatát. De a számvetés negatív oldala igen súlyos volt. A kongresszusi minisztériumok kétévi működésének tapasztalata mind élesebben feltárta, milyen veszélyeket rejt az imperialista közigazgatással való összefonódás, különösen ha a vezetőség már eleve hajlik a megalkuvásra. A kongresszusi gépezetet és a minisztériumokat ténylegesen irányító mérsékelt vezetőség a gyakorlatban mind szorosabban együttműködött az imperializmussal, mind nyiltabban a felső osztályok, a földesurak és tőkések érdekében cselekedett és mind leplezetlenebbül ellenséges magatartást tanúsított a tömegek küzdelmének harcos formái iránt. Minél több gyakorlati tapasztalat gyült össze a minisztériumok politikájával kapcsolatban, annál jobban növekedett az elégedetlenség. Mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a függetlenségért folyó nemzeti harc döntő feladatai még korántsem oldódtak meg és a kongresszusi minisztériumok segítségével nem is lehet őket megoldani. A nemzeti mozgalom ismét válságba került.

4. A szövetségi alkotmány és a kibontakozó válság

A Nemzeti Kongresszus 1938 februárjában Haripurában tartott ülésszaka meghatározta a Kongresszus politikáját az alkotmány szövetségi szakaszával kapcsolatban és azokat a lépéseket, melyeket ezen politika érvényrejuttatása érdekében tenni kell. Az egyhangúlag elfogadott határozat leszögezte:

„A Kongresszus elutasítja az új alkotmányt és kijelenti, hogy a nép csak olyan alkotmányt fogadhat el, amely India függetlenségén alapszik,

és amelyet csakis maga a nép, minden külföldi hatalom beavatkozásától mentesen, Alkotmányozó Gyűlése által tervez. A Kongresszus, anélkül hogy elutasító álláspontját megváltoztatta volna, hozzájárult a tartományi kongresszusi minisztériumok alakításához, azzal a céllal, hogy ezek erősítsék a nemzetet függetlenségi harcában. A javasolt föderációval kapcsolatban ez nem történhet meg még feltételesen, vagy átmeneti időre sem. Ennek a föderációnak Indiára erőszakolása súlyos sérelmet jelentene az országra nézve és még jobban megszorítaná azokat a kötelékeket, amelyek az országot az imperialista uralom igája alatt tartják. A javasolt föderatív rendszer életbevágóan fontos működési területeket zár ki a kormány hatásköréből...

A Kongresszus ezért ismételten elítéli a javasolt szövetségi rendszert és felhívja a tartományi és a helyi kongresszusi bizottságokat, felszólítja a népet, valamint a tartományi kormányokat és minisztériumokat, hogy akadályozzák meg életbeléptetését. Amennyiben a nép kinyilvánított akarata ellenére ezt a rendszert megpróbálják Indiára erőszakolni, minden lehető módon harcolni kell ezen kísérlet ellen és a tartományi kormányoknak és minisztériumoknak a legkisebb részt sem szabad vállalniok ebben a kísérletben. Az Összindiai Kongresszusi Bizottságot felhatalmazzuk és utasítjuk, hogy erre az eshetőségre dolgozza ki a cselekvés irányvonalát."

Amint látható, a Kongresszus a leghatározottabban elutasította az alkotmány szövetségre vonatkozó szakaszát és nem nyujtott lehetőséget arra, hogy a kérdésben tárgyalások indulhassanak. A Kongresszus álláspontja az volt, hogy a föderáció nem az önkormányzat felé jelentett volna közeledést, hanem az imperializmus uralmát erősítette volna.

Milyen legyen tehát a Kongresszus politikája és stratégiája abban az esetben, ha az imperializmus megkísérli, hogy a szövetségi alkotmányt Indiára kényszerítse? Erre a döntő kérdésre, amely egyúttal az új harci szakasz és az új harci formák egész kérdését felvetette, a haripurai kongresszus csak elvi választ adott és nem mutatta meg konkrétan a teendőket.

Kormánykörökben az a vélemény alakult ki, hogy ezt az elutasító álláspontot még nem kell véglegesnek tekinteni, és hogy végülis, akárcsak a tartományokra vonatkozó pontokat, valamilyen formában elfogadják az alkotmányt. Ez a vélemény tökéletesen lebecsülte a nemzeti ellenállás erejét, de ha tekintetbe vesszük azt, hogy az új heves harcok előkészítésére semmit sem tett a Kongresszus és ha tekintetbe vesszük az irányadó vezetőség mérsékelt elemeinek ismert politikáját, mégsem volt teljesen alaptalan az a feltevés,

hogy a törvény rendelkezéseinek vagy gyakorlati működésének módosítása alapján meg lehet kötni az alkut.

1938-ban megindultak a tárgyalások az imperializmus neves képviselői és egyes kongresszusi vezetők között és olyan hírek terjedtek el, hogy kilátás van a megegyezésre. A híresztelésekét ugyan nem erősítette meg hivatalos nyilatkozat, de egyes jobboldali vezetők kijelentései arra utaltak, hogy ha módosítják a szövetségi alkotmányt, lehetségessé válik a megegyezés. A baloldal egy része máris megriadt az „alkotmányosság felé való sodródástól" és miután tudta azt, hogy a „vezérkarban" a jobboldal az irányadó, attól tartott, hogy a bátor szavak ellenére a harc megadással fog végződni.

A valóságban ezen ellentétek mögött mélyebb kérdés húzódott: a Kongresszus tömegbázisának kérdése és a Kongresszus viszonya a munkások és parasztok kibontakozó tömegharcához. A Kongresszus csak abban az arányban tudta erejét növelni a föderatív alkotmány ellen vívott harcban, a küzdelemben, hogy saját feltételeit kényszerítse az imperializmusra, amilyen mértékben mélyült és erősödött tömegbázisa és szerves kapcsolata a tömegek harcával. A vezetőség irányadó elemeinek riadalma a munkások és parasztok mozgalmának gyors előretörésétől, az osztályharcnak mint az „erőszakmentesség" megsértésének elítélése és az egyre növekvő készség, hogy maguk is alkalmazzák vagy legalábbis megvédjék a rendőrség erőszakos intézkedéseit a sztrájkok és lázongások ellen — mindez elkerülhetetlenül azt jelentette, hogy a Kongresszus jobboldali vezetősége olyan úton halad, amely az imperializmussal való mind nagyobb mérvű megalkuváshoz vezet.

Ilyen körülmények között határozta el Szubhasz Csandra Bosze, akit előző évben ellenjelölt nélkül jelöltek elnöknek, hogy a Kongresszus 1939. évi elnökválasztásán fellép újraválasztásáért. Politikai programja a következő volt: egész országra kiterjedő harcot kell indítani a föderáció ellen és szembe kell szállni a jobboldali vezetőségben uralkodó kompromisszumra hajló irányzatokkal. Elsőízben fordult elő, hogy a kongresszusi elnökválasztáson egy második jelölt is fellépett. A választási harcnak az adott döntő fontosságot, hogy a Kongresszus vezető szervét, Végrehajtó Bizottságát nem választották, hanem a Kongresszus elnöke nevezte ki. Így tehát az elnök választása a szabályzat által adott lehetőség volt arra, hogy a tagság kifejezésre juttassa véleményét a Kongresszus

vezetőségének politikájáról. A Boszéval szembenálló jelöltet Gandhi és a régi Végrehajtó Bizottság többsége támogatta. Boszét a baloldali nacionalisták, a szocialisták és a kommunisták támogatták. A választási küzdelemben Boszét 1575 szavazattal 1376 ellenében megválasztották.

Boszénak a hivatalos pártgépezet ellenzése dacára történt megválasztása éles belső válsághoz vezetett. Valójában azonban egy elnök személyi megválasztásának eredményét — bár kétségtelenül a tagság érzelmeinek fokmérője és így megvan a maga jelentősége — semmiképp sem lehet határozott politikai ítéletnek, vagy a tagságon belül jelenlévő baloldali többség mutatójának tekinteni, amint ezt később a tripuri fejlemények is bebizonyították. Az eredmény azonban kétségkívül azt mutatta, hogy az általános vélemény mindinkább balfelé tolódott. Gandhi Bosze győzelmét személyes vereségnek tekintette és kijelentette: „Nyilvánvaló előttem, hogy a küldöttek nem helyeslik elveimet és politikámat." A *Times of India* a következőkben foglalta össze véleményét: „Bosze megválasztása a Kongresszusnak balfelé való fordulását jelenti." A *Bombay Chronicle* kommentárja így hangzott: „A választás nyilvánvalóan bizonyítja a radikális irányzat előretörését és a tömegek növekvő öntudatraébredését." Figyelemreméltó, hogy Bengál tartományban a Kongresszusi Bizottságba való választásoknál a legtöbb szavazatot kommunisták kapták. Adhikari, a volt meeruti fogoly, a város valamennyi jelöltje közül a legmagasabb szavazatszámot kapta. Az ezután következő bombay-i városi választásokon négy kommunista jelölt indult és ők kapták a legnagyobb szavazatszámot.

Az elnökválasztás csalódást hozott Gandhi és a Kongresszus irányadó mérsékelt vezetősége számára. Nem is rejtették el elégedetlenségüket a választás eredménye felett és Gandhi nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben azzal vádolta a Kongresszust, hogy „korrupt szervezet" lett, amelynek „kétszínű tagjai" vannak. Azzal fenyegetődzött, hogy a jobbszárny elhagyhatja a Kongresszust, amennyiben nem tudná helybenhagyni a többség politikáját: „Azok, akik jóllehet kongresszusi érzületűek, mégis szándékosan kívül maradnak rajta, azok képviselik leghívebben a Kongresszust. Ezért tehát azok, akik nem érzik jól magukat a Kongresszusban, kiléphetnek belőle."

A Végrehajtó Bizottság 15 tagja közül 12 mondott le. Saját indokolásuk szerint azért, hogy szabad teret engedjenek Boszénak,

továbbá mert úgy érezték, hogy Bosze választási kampánya során megrágalmazta becsületüket. Dzsavaharlal Nehru is lemondott a Végrehajtó Bizottságban viselt tisztségéről, de ő külön nyilatkozatban magyarázta meg álláspontját (amelyet még kimerítőbben világított meg a válsággal kapcsolatban kiadott „Where Are We?" [Hol állunk mi?] — című brosúrájában).

A Nemzeti Kongresszus 1939 márciusában Tripuriban tartott ülésszaka meg tudta ugyan tartani a Kongresszus szervezeti egységét, de nem tudta megoldani az ellentéteket. A „Nemzeti Követelés"-ről szóló fő határozat ismét megerősítette a Kongresszus régebbi nyilatkozatát, mely szerint megalkuvás nélkül ellenzi az indiai kormányról szóló törvény szövetségi részét és határozottan szembeszáll azzal a törekvéssel, hogy a törvény e szakaszát India népére kényszerítsék.

A vezetőségben bekövetkezett szakadással kapcsolatban Gandhi támogatói határozati javaslatot terjesztettek elő, amelyet végülis éles vita után sikerült elfogadtatniok. Ez a határozat megerősítette a Gandhi vezetésébe és politikájába helyezett bizalmat, és azt követelte az elnöktől, hogy a Végrehajtó Bizottság tagjait Gandhi kívánságának megfelelően nevezze ki. A határozat ilyenformán a gyakorlatban Gandhi személyi diktatúráját alapozta meg, aki pedig nem volt tagja a Kongresszusnak. A határozatot a határozati bizottság 218 szavazattal 135 ellenében fogadta el és a Kongresszus is magáévá tette.

A Kongresszus tripuri ülésszaka utáni események azt bizonyították, hogy a gyakorlatban az ellentéteket nem oldották meg. A Bosze és Gandhi között folyó tárgyalások a kinevezendő Végrehajtó Bizottság összetételéről megszakadtak. Bosze 1939 áprilisában lemondott az elnökségről és az Összindiai Kongresszusi Bizottság Radzsendra Praszad személyében új elnököt választott. Bosze ezután az őt támogató ellenzéki elemeket a Kongresszuson belül csoportba szervezte. Az „Előre-tömb" [Forward Bloc] nevű új egyesülésnek az volt a célja, hogy „a Kongresszuson belül lévő radikális és antiimperialista elemeket tömörítse".

Az „Előre-tömb" nem gyakorolt alapvető bírálatot a Kongresszus alapszabályzata, elvei, politikája és programja felett, de kifejezte elégedetlenségét a vezetőséggel szemben és felszólította a Kongresszust, hogy tegye meg az előkészületeket a függetlenségért és a szövetségi státus ellen indítandó aktív harcra. 1939 nyarán

az ellentétek erősen kiéleződtek. Az Összindiai Kongresszusi Bizottság határozatot hozott a Kongresszus alapszabályzatának megszigorításáról, a tartományi kongresszusi bizottságoknak a kongresszusi minisztériumok tevékenységével kapcsolatos jogkörének megszorításáról, és megtiltotta azt, hogy a Kongresszus tagjai a megfelelő kongresszusi bizottságok engedélye nélkül passzív ellenállási mozgalmakat indítsanak. Ezzel az utóbbi határozattal gátat akartak vetni annak, hogy a munkás- és parasztmozgalmak mind fokozottabb mértékben függetlenítsék magukat a Kongresszustól. A határozatról az az általános vélemény alakult ki, hogy célja a munkások és parasztok mindennapos harcának akadályozása. Bosze és a „balszárny megszilárdítására alakult bizottság", az ellenzéki elemek koalíciója, felhívást adott ki, hogy július 9-én nyilvános tüntetésekkel tiltakozzanak a határozat ellen. Ezzel megsértették a Kongresszus fegyelmét. Boszét büntetésképpen megfosztották a Bengáli Kongresszusi Bizottság elnökségi tisztségétől és három évre minden kongresszusi tisztség viselésétől eltiltották.

A Kongresszuson belüli ellentétek élesedése az országban fokozódó válságot tükrözte. Mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a kongresszusi minisztériumok felhasználásával új vívmányokat már nem lehet elérni, és hogy az imperializmus és a nemzeti mozgalom között a harcnak elkerülhetetlenül ki kell éleződnie. Míg a Kongresszus felső vezetőségén belüli személyi kérdésekkel összekapcsolt ellentétek még nem mutattak világos politikai orientációt, addig a Kongresszus tagsága és a néptömegek között végbemenő erjedés egyre láthatóbbá vált. Az irányadó gandhista vezetőség és az „Előre-tömb" között a Kongresszus programját, elveit és politikáját illetően lényegében nem történt alapvető szakadás. Az „Előre-tömb" — Bosze szavai szerint — „Gandhi személye és politikai tana, az erőszakmentes nem együttműködés iránt a legnagyobb tiszteletet tanúsítja, ez azonban nem jelenti szükségszerűen azt, hogy bizalommal viseltetik a Kongresszus jelenlegi vezérkara iránt". A tömegmozgalom alapvető programjának és vezetésének még fejlődnie kellett. Az események azonban azt mutatták, hogy érnek már a nemzeti felszabadító mozgalom új szakaszának feltételei.

Ez volt a helyzet, amikor a háború kitörése egycsapásra a lehető legjobban kiélezte az imperializmus és a nemzeti mozgalom között gyűlő ellentéteket és új kérdéseket dobott felszínre.

XVI. FEJEZET

INDIA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

„Keresni fogjuk minden olyan nemzet — legyen az kicsi vagy nagy — együttműködését és cselekvő részvételét, amely nemzet népeinek szívét és gondolatvilágát a mienkhez hasonlóan áthatotta a zsarnokság és rabszolgaság, az elnyomás és a türelmetlenség megszüntetésének szándéka. Örömmel fogjuk üdvözölni belépésüket a demokratikus népek családjába."

Teheráni nyilatkozat, 1943 december.

A második világháború Indiát a nemzetközi politika legerősebb sodrába ragadta. Az 1914-es háború viszonylag távolmaradt Indiától annak ellenére, hogy indiai csapatokat és anyagi forrásokat használtak fel a tengerentúl. A háború 1942—44-ben azonban India legközelebbi szomszédait rohanta le és elérte India határait. Az 1914-es háború súlyos gazdasági terheket rótt Indiára. A második világháború azonban nemcsak sokkal súlyosabb gazdasági megerőltetést jelentett, hanem nagymérvű inflációt, gazdasági bomlást és éhínséget is. Az 1914-es háború kifejlesztette és kiélezte India politikai kérdéseit. A második világháború azonban India függetlenségének alapvető kérdését állította az indiai politikai élet előterébe. A háború új kérdéseket, új problémákat és ellentéteket állított az indiai politikai élet középpontjába és kihatott minden politikai irányzatra.

1914 előtt India világpolitikai szerepének kérdése elsősorban a brit stratégia és politika kérdésének tűnhetett fel. A nemzeti mozgalom figyelme természetesen az Indián belüli küzdelemre összpontosult. Amíg India nem szabad, logikátlannak tűnt volna arra felszólítani az indiai népet, hogy a világpolitikában bármilyen önálló szerepre törekedjék.

A fasizmus 1931-ben megindult világoffenzívájától kezdve azonban megváltozott a helyzet. A nemzeti mozgalmon belül is előtérbe kerültek a külpolitika kérdései.

Mielőtt a második világháború speciális kérdéseivel foglalkoznánk, hasznos lesz, ha röviden érintjük az azt megelőző fejlődést, India szerepét a brit világstratégiában és a nemzeti felszabadító mozgalom állásfoglalását a külpolitika kérdéseivel kapcsolatban.

1. A brit világstratégia és India

A legáltalánosabb értelemben a brit uralom alatt álló India kérdése mindig is világpolitikai kérdés és a világpolitika egyik legfőbb kérdése volt.

Az elmúlt két évszázadon keresztül mind világosabban nyomon lehet követni, amint a brit világstratégia az India fölötti uralom, mint tengely köré koncentrálódott. Az Anglia és Franciaország közötti háborúk a XVIII. században nem annyira a változó európai hatalmi csoportosulások kaleidoszkópja körül forogtak, jóllehet ezek látszottak a háborúk közvetlen okainak, hanem az Újvilágért folyó harc és India uralma körül. Az Egyesült Államok elvesztése még jobban megnövelte India fontosságát. Amikor Napoleon Egyiptom és a Közelkelet felé irányította hadjáratait, India elérésének látomása vezette. A XIX. század során a cárizmus tűnt olyan rémnek, amely mind messzibbre terjeszkedve Ázsia felett, Indiát fenyegette. Amikor Anglia a XX. század elején feladta elszigetelődését, az új politika első lépése egy Japánnal kötött szövetség volt. A megújításkor revideált angol-japán egyezménybe azt is belevették, hogy Japán segít fenntartani Nagybritannia uralmát Indiában. A Németországgal való konfliktus különösen a Középkelet ellenőrzése körül éleződött ki, mert ezen keresztül nyílt meg az út India felé.

India mindig Nagybritannia kimeríthetetlen tartalékát képezte nemcsak nyersanyagokban, hanem emberanyagban is, és nemcsak Indiának magának a meghódításához, hanem az ázsiai terjeszkedés egész politikája számára. India államadósságainak nagy része olyan háborúkból származik, amelyeket a brit politika céljaiért egyéb ázsiai országokban, sőt még Ázsia határain túl is viseltek és melyeknek terheit Indiára hárították. Egy angol tiszt 1859-ben a következőket írta:

„A Birodalmunk határain túl fekvő ázsiai országokkal vívott háborúink legnagyobb részét India kormányának katonai és pénzügyi forrásaival vívtuk meg, jóllehet ezeknek a háborúknak a célja számos esetben tisztán csak brit érdekeket szolgált, más esetekben pedig éppen hogy csak igen távoli kapcsolata volt India érdekeivel"[1].

[1] *Wingate* őrnagy. Our Financial Relations with India. [Pénzügyi kapcsolataink Indiával.] 1859. 17. old.

Ilyen alapon folytattak háborúkat Afgánisztánban, Burmában, Sziámban, Kínában, Perzsiában. Mezopotámiában, Arábiában, Egyiptomban és Abesszíniában.

Hogy a XIX. században, a hatalmi terjeszkedés időszakában, a brit katonai hatóságok számítgatásai és törekvései a világuralom megvalósítására, Indiával mint kiinduló bázissal, milyen korlátlanok voltak, jól illusztrálja Charles Napier kitörése, aki az 1857-es zendülés előtt Lord Dalhousie idején főparancsnok volt:

„Ó, ha én lehetnék India királya! Megremegtetném Moszkvát és Pekinget... Az öt folyó és Pandzsáb, az Indus és Szindhu, a Vörös-tenger és Malta — az országoknak és vizeknek micsoda láncolata ez, amely Angliát Indiához csatolja! Ha én volnék Anglia királya, a delhi palotából sujtanám öklömet Oroszország és Franciaország arcába. Anglia flottájának mindent uralnia kell Nyugaton, az indiai hadseregnek pedig Keleten."

Az indiai hadsereg nagyságát és a ráköltött hatalmas összegeket nagyrészt nemcsak az a szükséglet határozta meg, hogy India népét iga alatt tartsák, hanem azok a számítások is, hogy ezt a hadsereget India határain túl folytatandó háborúkra és terjeszkedésre felhasználják. 1885-ben Sir Courtenay Ilbert, az alkirály egyik tanácsosa, írásban lefektetett ellenvéleményében megmagyarázta ezt a politikát:

„Egy olyan állandó hadsereg fenntartása, amely nagyobb a hazai szükségleteknél, csaknem ellenállhatatlan kísértés arra, hogy mint támadó fegyvert használjuk fel a határon túl"[2].

Ez a jóslat közvetlen ezután beteljesedett Burma meghódításával és bekebelezésével. Azután következett az 1895-ös csitrali expedíció, a dicstelen tirahi hadjárat, 1900-ban Curzon uralma idején az Északnyugati Határterületek bekebelezése és az 1904. évi tibeti expedíció.

Az 1904—05. évi költségvetési vitában Sir E. Ellis megvédte a terjeszkedési politikát az indiai nemzeti vezető, Gokhale bírálatával szemben:

„Elégedjünk-e meg azzal, hogy megbujjunk hegyláncaink mögött, esztelenül biztonságban érezve magunkat, míg az ázsiai királyságok bekebe-

[2] Sir Courtenay Ilbert írásban lefektetett ellenvéleménye. 1885 augusztus 14.

lezése még állandóan folyamatban van?... Azt hiszem, vitathatatlan, hogy a jövőben az indiai hadseregnek kell az ázsiai hatalmi egyensúly megtartásában a fő tényezővé válnia. Lehetetlenség, hogy az indiai hadsereget továbbra is olyan helyi miliciának tartsuk, amelyet tisztán csak helyi védelemre és a rend fenntartására használunk fel."

Lord Curzon még kifejezettebben nyilatkozott ugyanebben a vitában:

„India olyan mint egy erőd, melyet két oldalán hatalmas tengerei, a harmadikon pedig hegyei védenek. De ezeken a falakon túl, melyek egyes helyeken egyáltalán nem áthatolhatatlanul magasak és könnyen keresztül lehet rajtuk nyomulni, különböző szélességű és kiterjedésű mezőny terül el. Ezt mi nem akarjuk elfoglalni, de azt sem engedhetjük meg magunknak, hogy tétlenül nézzük, amint ellenségeink foglalják el. Teljesen megelégszünk azzal, ha ez a terület szövetségeseink és barátaink kezében marad; de hogyha velünk versengő és barátságtalan befolyások lopódznak be és honosodnak meg falaink tövében, kénytelenek leszünk beavatkozni, mert különben olyan veszély ütheti fel a fejét, amely egy szép napon biztonságunkat fenyegetheti. Ez a helyzet nyitja Arábiában, Perzsiában, Afganisztánban, Tibetben, és még messzebb Keletre, Sziámban is."

Lord Curzon felfogása, akinek irányító befolyása a politikában egészen a mai napig nyomon követhető, még teljesebben jut kifejezésre „Problems of the Far East" című művében:

„Az indiai birodalom a földgolyó harmadik legfontosabb részének stratégiai középpontjában fekszik... Központi kulcspozíciója azonban sehol sem jut jobban kifejezésre, mint abban a politikai befolyásban, amelyet közeli és távoli szomszédai sorsa felett gyakorol és abban, hogy ezeknek sorsa milyen nagy mértékben forog az indiai tengely körül"[3].

Az indiai hadsereg kérdését vizsgáló bizottság 1913-ban leszögezte, hogy Indiát „nem kötelezik, hogy csapatokat tartson fenn arra a különleges célra, hogy azokat a brit kormánynak India területén kívül folytatott háborúi rendelkezésére bocsássa, jóllehet — mint ahogy ez már a multban is megtörtént — adhat ilyen csapatokat, ha ezek egyébként rendelkezésére állnak".

Az 1914—18-as háború teljes mértékben megmutatta Indiának ilyen módon való kihasználását. Csaknem egymillió főnyi hadsereget, melynek több mint fele frontszolgálatot teljesített, szállítot-

[3] G. N. Curzon. Problems of the Far East. 9—10. old.

tak Indiából Franciaországba, Kelet-Afrikába, Egyiptomba, Mezopotámiába stb. Ugyanakkor többszázmillió fontot préseltek ki Indiából. Indiát tették meg az új középkeleti birodalom meghódításának támaszpontjává, jóllehet Törökország későbbi talpraállása és Ibn Szaud Arábiájának ereje csökkentette a győzelem teljességét.

Az Esher-bizottság 1920-as jelentése az indiai hadsereg ügyét vizsgáló bizottság 1913-as jelentésénél sokkal leplezetlenebbül fejezte ki azt a hivatalos felfogást, mely szerint az indiai hadsereg a Brit Birodalom Indián kívül felhasználható fegyvere:

„Az indiai hadsereget úgy kell tekinteni, mint a Birodalom haderőinek részét."

Ennek az elvnek alapján az indiai hadsereget három csoportban szervezték újjá. A tervet Lord Rawlinson, aki az első világháború után főparancsnok volt, vázolta fel 1921-ben, majd a „The Army in India and its Evolution" [Az indiai hadsereg és fejlődése] című, 1924-ben kiadott hivatalos kézikönyvben dolgozták ki:

1) tábori hadsereg az Indián kívüli nagyobb háborúra;
2) biztosító részlegek határháború folytatására és egy esetleges nagyobb háborúban olyan védőfal kialakítására, amely mögött zavartalanul végrehajtható a mozgósítás;
3) belső biztonsági csapatok helyőrségi felhasználásra Indián belül.

A tábori hadsereg négy hadosztályból és négy (később gépesített) lovasdandárból állt. Ezt a hadsereget tekintették India bevethető haderejének nagyobb háború esetén.

Az a mérték, ahogyan az 1918 utáni időszakban a Birodalom katonai terheinek súlyát egyre inkább India vállaira helyezték, megmutatkozik a katonai kiadások számadataiban. Az alábbi táblázat összehasonlítja, hogyan növekedtek a katonai kiadások 1913 és 1928 között Nagybritanniában, Indiában és a dominiumokon:

KATONAI KIADÁSOK, 1913—1928[4]

(millió fontban)

	1913	*1928*	*Százalékos emelkedés*
Nagybritannia	77	115	49
India	22	44	100
Dominiumok	9	12	33
Összesen	108	171	57

[4] Eastern Economist, Armaments Supplement. 1929 október 19.

Az Indiára rótt terhek — miközben Indiának semmi beleszólása nem volt a dologba — megkétszereződtek, míg a Nagybritanniára háruló terhek alig felével, a dominiumokra hárulók pedig egyharmaddal növekedtek. Az 1914-es háború előtt a katonai kiadások a költségvetés kétötödét tették ki: 1891—92-ben 41 százalékát, 1913—1914-ben 42,6 százalékát. Az 1914 előtti 300 millió rupiás átlagról az 1920—21. évi inflációs árakban 874 millióra, vagyis a költségvetés 51 százalékára emelkedtek. 1925—26-ban az árak csökkenésével és a megtakarításokkal a katonai kiadásokat is csökkentették 560 millióra, vagyis a költségvetés 39 százalékára. 1928—29-ben a katonai kiadások ismét a költségvetés 45 százalékára emelkedtek. A katonai kiadások összege 1936—37-ben hivatalos becslés szerint a központi költségvetés 54 százalékát, a központi és tartományi költségvetésnek pedig együtt 29 százalékát tette ki.

India stratégiai fontossága Anglia számára a két világháború közötti időszakban megnövekedett. Az új középkeleti birodalom és befolyási terület alapja India volt. A fokföldi útra és Simonstown új tengeri támaszpontra való átállás, mely a Földközi-tenger ellenőrzésének esetleges elvesztését ellensúlyozná, továbbá a Szingapurra való koncentrálás, amelyet bevehetetlen tengeri támaszpontnak tartottak és amelynek a Csendes-óceánból az Indiai-óceánba vezető utat kellett őriznie, egyaránt visszatükrözik, milyen elsőrendű jelentőséget tulajdonítottak India, valamint az Indiához vezető utak — melyek együtt a birodalom tengelyét alkotják — ellenőrzésének. Minél bizonytalanabbá vált a Földközi-tengeren és a Szuezi-csatornán keresztül vezető út, annál jobban növekedett a birodalmi légi út, mint a Birodalom ütőerének fontossága, mely Angliát egyesítette Ausztráliával Bagdadon, Karácsin, Kalkuttán és Szingapuron keresztül, valamint a Távolkelettel Indián és Sziámon keresztül. Amint Japán a Csendes-óceánon terjeszkedett, és megvetette lábát Kína partvidékén és folyói mentén, a Burmán keresztül vezető szárazföldi út új jelentőséget nyert.

A második világháborúban nyilvánvalóvá lett mindezeknek az előkészületeknek az ingatagsága. Nem a brit imperializmus ereje hozta meg a fordulatot Ázsiában, hanem a Szövetségeseknek a tengelyhatalmak felett aratott világgyőzelme, melyet a Szovjetunió vezetésével az antifasiszta koalíció az európai döntő csatában vívott ki. Ez a győzelem megkönnyítette, hogy minden erőt Japán ellen összpontosíthassanak, ami végülis helyrehozta a Brit

Birodalom által Ázsiában elszenvedett csapásokat és veszteségeket. Azok a kísérletek azonban, amelyek a háború után helyre akarták állítani a régi gyarmati rendszert, erőteljes ellenállásba ütköztek az ázsiai gyarmati felszabadító mozgalom hatalmas előretörése következtében.

Mindamellett nem kétséges, hogy Indiának a második világháború után is döntő fontossága van a brit világstratégiában. A brit imperialista hatalom és befolyás két kulcsterülete, a Középkelet és Délkelet-Ázsia között India a tengely; India a brit politika szempontjából nélkülözhetetlen támaszpont. Az alsóház 1944 júliusi vitájában a Munkáspárt parlamenti frakciójának vezére, Lord Pethick Lawrence egészen őszintén megállapította, hogy:

„Sok minden történt, ami bizonyos mértékig kétségessé teszi, hogy Anglia hatalma egymagában elégséges-e a hét tenger békéjének fenntartására. Ez különösen áll az indiai kontinens szomszédos területeire. Én úgy látom, hogy India hatalmas stratégiai erőd"[5].

A brit imperializmus Indiát használta fel az ázsiai gyarmati mozgalmak elleni végletekig kiéleződött harcaiban mint legfontosabb katonai támaszpontot, anyagellátási forrást, sőt még mint csapatutánpótlási tartalékot is (egészen addig, amíg a nemzeti felszabadító mozgalom ellenállása az Indonézia elleni háború esetében ennek véget nem vetett), mindezt azzal a céllal, hogy ismét visszaállítsa a gyarmati uralmat és elnyomja a felszabadító mozgalmakat a szomszédos ázsiai országokban, Burmában, Malájföldön és Indonéziában. A Mountbatten-döntés, valamint India és Pakisztán dominiumok megalakulása után az indiai brit katonai ellenőrzés nem szűnt meg India fölött. A brit csapatokat ugyan visszavonták, de India és Pakisztán hadseregeiben megmaradtak a brit főparancsnokok és tisztek, és ezek a hadseregek a fegyverzet, kiképzés, felszerelés és stratégia terén továbbra is Angliától függtek. India új, formálisan „független" kormányai alatt is, külpolitikai és stratégiai tekintetben egyaránt, szoros kapcsolatban maradt az angol-amerikai imperialista tömbbel.

[5] Indian Annual Register. 1944. 2. kot. 298. old.

2. A nemzeti mozgalom és a külpolitika

Ha megvizsgáljuk India stratégiai jelentőségét a multban a brit világpolitika és a brit belpolitika számára, azt látjuk, hogy India olyan sakkfigura volt, mely a világerők és a világellentétek egyensúlyában igen fontos szerepet játszott; ezt a szerepet azonban nem maga választotta és nem is gyakorolhatott rá befolyást.

Az 1914-es háború előtt az indiai nemzeti mozgalom meg sem kísérelte, hogy bármilyen tevékeny szerepet játsszon a világpolitikában, kivéve a külföldön élő indiaiak speciális kérdésével és azzal a hátrányos helyzettel kapcsolatban, melyben a Birodalom egyéb országaiban az indiaiak voltak.

Ezt, a kor fő világpolitikai kérdéseivel szemben megmutatkozó tehetetlenségi érzést nem szabad közömbösséggel vagy tudatos elszigetelődéssel összetéveszteni. A politikai mozgalmon belül, sőt még a mozgalomtól távolálló széles néprétegekben is, igen élénk érdeklődés nyilvánult meg a külpolitikai események iránt addig, amíg azok hatással lehettek az indiai felszabadulás kilátásaira. A brit imperializmus gyengülésének minden megnyilvánulását — mint például a délafrikai háborút — élénk reménykedéssel figyelték.

Egyiptom és Irország harca a brit uralom ellen, a veszélyben forgó Török Birodalom harca a nagyhatalmak rabló szándéka ellen, vagy Perzsia harca az angol-orosz felosztási tervek ellen, szenvedélyes együttérzést váltott ki. Az 1905-ös orosz forradalom, a török és a kínai forradalmak nagy visszhangot keltettek. Mindezek a nemzetközi öntudatraébredés első jelei voltak.

Az 1914-es háború és az 1917-es orosz forradalom új helyzetet teremtett.

Az 1914-es háborúban a nemzeti mozgalom felső vezetősége százszázalékosan támogatta a brit imperializmust, abban a reményben, hogy érdemeiket India demokratikus fejlesztésével fogják jutalmazni. A Nemzeti Kongresszusnak a háború kitörésekor Londonban időző küldöttsége — Ladzspat Rai, Dzsinnah, Szinha és mások — tétovázás nélkül ajánlották fel együttműködésüket a „Birodalom gyors győzelme érdekében". Gandhi szerepéről már beszámoltunk. A háború első éveiben a Nemzeti Kongresszus az üléseken részvevő vezető kormányképviselők ünneplésének színterévé vált.

A szélsőséges nacionalisták egy kis csoportja — akiket Hardajal, Barkatullah és mások képviseltek — kapcsolatot teremtett Német-

országgal és Berlinben megalakított egy indiai bizottságot. Ezeknek azonban nem volt nagy befolyásuk.

Indián belül a nemzeti mozgalom balszárnya szállt harcba.

A háború végén a Nemzeti Kongresszus még mindig abban a reményben ringatta magát, hogy az önrendelkezés hangosan hirdetett ígéreteit Indiára is alkalmazhatják. A versailles-i békekonferenciára Tilakot választották meg a Kongresszus képviselőjéül. Ő, miután a brit kormány megtagadta számára az útlevél kiadását és ilyenformán nem vehetett részt a konferencián, levelet írt a békekonferencia elnökének, Clemenceau-nak, hogy nyomatékosan támogassa India igényeit. Ebben a levélben a többi között ezeket írta:

„Szükségtelen kitérnem az indiai kérdés megoldásának parancsoló fontosságára a világ jövendő békéjének biztosítása és India népének haladása érdekében. India meg tud állni a maga lábán, nem tör más államok területi épségére és nincsenek terjeszkedési szándékai. India hatalmas területével, mérhetetlen erőforrásaival és nagyszámú lakosságával jogosan törekedhet arra, hogy vezető hatalom legyen Ázsiában. Éppen ezért hatalmas támasza lehet a Népszövetségnek Keleten a világ békéje és a Brit Birodalom szilárdsága fenntartására, minden támadó és békebontó ellen, akár Ázsiában, akár másutt."

Ez az 1919-ben kelt okmány az indiai nemzeti mozgalom első okmánya a világpolitika területén és visszatükrözi az akkor uralkodó nézeteket.

Ezeknek a reményeknek azonban szerte kellett foszlaniok. „Indiát" a Népszövetség egyik alapító tagjává tették. A. B. Keith professzor élesen mutatott rá az ilyen „tagság" fonákságára, hiszen India ellenőrzése és ennek következtében politikájának képviselete teljes mértékben brit kézben volt:

„Alapvető hiba történt 1919-ben, mikor Indiának helyet adtak a Népszövetségben olyan időpontban, amikor az ország bel- és külpolitikáját teljes mértékben a brit kormány irányította. Ami a népszövetségi tagság igazolását, az önkormányzatot illeti, az állt a nagy dominiumokra; Indiára vonatkozólag nyugodtan ki lehetett jelenteni, hogy nem volt semmi alapja és aligha lehetett azt állítani, hogy közeli megvalósítása lehetséges volna. Ilyen körülmények között okosabb lett volna őszintén beismerni, hogy India nem kaphat helyet a Népszövetségben, ugyanakkor nyitva hagyni számára a tagságot arra az időpontra, amikor függetlenné válik... A dol-

gok jelenlegi állása szerint India helyzetét a Népszövetségben beláthatatlan ideig a brit kormány állapítja meg"[6].

Amíg a nemzeti mozgalom veterán vezérei, amint azt Tilak 1919-es levele is mutatja, még mindig természetes vezetőjüknek tekintették a brit imperializmust, és nyiltvánosan felajánlották Indiát, mint „hatalmas támaszt a Brit Birodalom szilárdsága fenntartására", ugyanakkor az első világháború vége óta új áramlatok indultak fejlődésnek. Az 1917-es orosz forradalom, a háborút követő világforradalmi hullám és a gyarmati felszabadító mozgalmak előretörése minden elnyomott országban olyan új világhelyzetet teremtett, amely Indiát közelről érintette. A nyugati imperializmus régi, reakciós táborával szemben a Szovjetuniónak, a nemzetközi munkásmozgalomnak és a gyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalmainak széleskörű közös érdekei egy új, világméretű erőcsoportosulás alapját teremtették meg. Az indiai nemzeti mozgalom valamennyi haladó áramlata élénken reagált erre az új világfrontra.

A kínai nemzeti forradalom 1925—27 közötti előretörése is lelkes visszhangra talált Indiában. A Nemzeti Kongresszus 1927-ben tiltakozó határozatot hozott az ellen, hogy indiai csapatokat vittek Sanghajba a kínai forradalom elleni felhasználásra. Ugyanabban az évben a Nemzeti Kongresszus résztvett az Elnyomott Népek Imperialistaellenes Szövetségének megalapításában és csatlakozott hozzá; a brüsszeli konferencián a Kongresszust Nehru képviselte. Fontos mérföldkő volt ez a világ antiimperialista erői közös frontjának fejlődésében, mert összekapcsolta a gyarmati népeket és a nemzetközi munkásosztályt.

Ez az öntudatraébredés rohamosan fejlődött a fasiszta háborús agresszió előretörésével, valamint annak láttán, hogy a brit imperializmus a fasiszta támadás előkészítésének bűnrészese és sietteti a világháború kitörését. A Nemzeti Kongresszus kiállt az abesszín nép és a spanyol demokrácia mellett és gyakorlati segítséget nyujtott nekik. Az 1936 szeptemberében Brüsszelben megtartott Világbékekongresszuson a Nemzeti Kongresszus képviseltette magát és csatlakozott a nemzetközi békeharchoz. Indiai szemmel nézve világos volt, hogy semmiféle szilárd béke nem épülhet fel az imperialista kizsákmányolás alapján, semmi olyan szerződés érvényessé-

[6] *Sir A. B. Keith.* Constitutional History of India 1600—1935. 1936. 472—473. old.

gét nem lehet elismerni, amely fenntartja az imperialista uralmat, és csak egy szabad India cselekedhet a Népszövetség szabad tagjaként.

1936-ban, abban az időben, amikor a brit és a francia kormány a „benemavatkozás" politikáját alkalmazta a spanyol demokrácia elleni német-olasz támadó háborúval kapcsolatban, az indiai Nemzeti Kongresszus 1936 decemberében Faizpurban tartott ülésszakán kinyilatkoztatta:

„A fasiszta agresszió fokozódik. A fasiszta hatalmak szövetségeket kötnek és háborús csoportba tömörülnek: szándékuk az, hogy uralkodjanak Európán és a világon és elpusztítsák a politikai és társadalmi szabadságot. A Kongresszus tökéletesen tudatában van annak, hogy a világ haladó nemzeteivel és népeivel együttműködve, szembe kell szállnia ezzel a világveszéllyel."

A Kongresszus haripurai ülésszaka 1938 februárjában leszögezte, hogy támogatja a „kollektív biztonság" politikáját és elítéli a fasiszta agresszióval való cinkosság politikáját, mely közelebb hozta a háború veszélyét. 1938-ban kimondták a japán áruk bojkottálását. A Nemzeti Kongresszus 1939 tavaszán Tripuriban tartott ülésszaka világosan rámutatott, hogy India nem vállal közösséget a müncheni politikával:

„A Kongresszus kijelenti, hogy teljes mértékben helyteleníti a brit külpolitikát, amely a müncheni szerződéssel, az angol-olasz egyezménnyel és a pártütő fasiszta spanyolok elismerésével erte el tetőfokát. Ez a politika a demokrácia szándékos elárulásának, a kötelezettségek ismételt megszegésének, a kollektív biztonság rendszere felszámolásának a politikája volt és együttműködést jelentett azokkal a kormányokkal, melyek a demokrácia és a szabadság esküdt ellenségei... A Kongresszus a legkisebb közösséget sem vállalja azzal a brit külpolitikával, amely következetesen támogatta a fasiszta hatalmakat és segítette a demokratikus országok elpusztítását."

Igy tehát az indiai nép, nemzeti vezérein keresztül, kinyilvánította szembenállását a fasizmussal és összefogását a világ fasisztaellenes, demokratikus és haladó erőivel, jóval azelőtt, hogy Anglia 1939-ben hadat üzent Németországnak; már az ezt megelőző kritikus években, amikor a brit kormány még gyakorlati és diplomáciai segítséget nyujtott a fasiszta agressziónak.

3. *India és a háború*
(1939—1942)

Amikor Anglia 1939-ben hadat üzent Németországnak, megkísérelte, hogy Indiával kapcsolatban ugyanazt a politikát folytassa, mint 1914-ben. Eszerint India a brit politika passzív eszköze lett volna, mely tehetetlenül sodródna Anglia uszályában, anélkül hogy csak kísérletet is tennének India népének megkérdezésére.

Az indiai alkirály a háború kitörése után néhány órával, anélkül hogy az indiai nép képviselőivel előzetesen tanácskozott volna, bejelentette, hogy India hadiállapotban van. A brit parlamentben 11 perc alatt hatályon kívül helyezték az alkotmányt még a tartományi önkormányzat tekintetében is. Az 1939 szeptember 3-án kiadott India védelméről szóló rendelet teljhatalmat adott a központi kormánynak, hogy rendeleti úton kormányozzon, hogy „olyan rendeleteket adjon ki, amelyeket Brit-India védelmének biztosítása, a közbiztonság, a közrend fenntartása, a háború zavartalan folytatása, vagy a lakosság létfontosságú javakkal való ellátásának biztosítása szempontjából szükségesnek talál". A rendelet továbbá felhatalmazta a központi kormányt, hogy betiltsa a gyűléseket és a propaganda egyéb formáit, hogy elfogatási parancs nélkül eszközölhessen letartóztatásokat, és hogy a rendeletek megszegőit akár halálbüntetéssel vagy életfogytiglani számüzetéssel is büntethesse.

Az alkirály szeptember 11-én bejelentette, hogy felfüggeszti az államszövetség létrehozására irányuló előkészületeket. Az önkényuralmi rendszer tehát Indiában minden alkotmányos fügefalevél nélkül uralkodott tovább és ezt az uralmat a legmesszebbmenő különleges felhatalmazásokkal erősítették meg. Az indiai népet ismét, mint negyedszázaddal azelőtt, a brit kormány belevonta a háborúba. Éppen az a politika állította kényszerhelyzet elé, amely ellen folytonosan tiltakozott, és amely ezt a háborút elkerülhetetlenné tette.

Az események rövidesen megmutatták, mennyiben különbözött az ekkori helyzet India 1914-es helyzetétől.

A Szovjetunió elleni német támadás, a brit-szovjet szerződés és a távolkeleti japán támadás, valamint a brit-szovjet szövetség kiterjesztése az Egyesült Nemzetek szövetségévé a Szovjetunió,

az Egyesült Államok, Anglia és Kína vezetése alatt, világosan megmutatták a gyökeres különbséget a két világháború között.

India nemzeti közvéleménye gyorsan reagált az eseményekre és azok India számára való jelentőségére. Amint Dzsavaharlal Nehru 1941 decemberében kijelentette: „A világ haladó erői most felsorakoztak a Szovjetunió, Anglia, Amerika és Kína által képviselt csoport mellé."

A nemzeti mozgalomnak nem mindegyik csoportja válaszolt azonnal ilyen határozottsággal a háború döntő jelentőségű eseményeire. Néhány csoport még mindig Gandhi „erőszakmentes" pacifista nézeteit követte. Mások megpróbáltak a fasiszta és antifasiszta háborús táborok között manőverezni azzal a céllal, hogy a legnagyobb közvetlen előnyöket szerezzék meg. Megint mások lopva Bosze szerepével rokonszenveztek, aki a fasiszta háborús táborhoz csatlakozott. Ismét mások gyanakvással fogadták a Szövetségesekkel való bármiféle együttműködés gondolatát, amely azzal járna együtt, hogy az indiai nép ellensége, a brit imperializmus mellett sorakozna fel. A nemzeti mozgalom hivatalos politikája azonban, melyet a Kongresszus elnöke, Maulana Azad és Dzsavaharlal Nehru képviselt a többség támogatásával, igyekezett megtalálni azt az alapot, melyen, mint egyenlő szövetséges, együttműködhetne az Egyesült Nemzetekkel. Világos, hogy Angliának és a Szövetségeseknek érdekükben állt megegyezési alapot találni ezekkel az erőkkel.

A brit kormány első reakciója negatív volt. 1941 augusztusában az Atlanti Karta a brit és az amerikai kormányt a következő politikára kötelezte — és ehhez később a Szövetségesek mindegyike csatlakozott:

„Tiszteletben tartják minden nép jogát, hogy maga válassza meg azt a kormányformát, amelyben élni akar; szuverén jogaik és önkormányzatuk visszaállítását kívánják látni azoknál, akiket ettől erőszakkal megfosztottak."

Egy 1941 szeptember 9-én tartott beszédében azonban Winston Churchill miniszterelnök a kormány nevében tett hivatalos nyilatkozatában határozottan kizárta Indiát, Burmát és a Birodalom egyéb részeit az Atlanti Karta hatálya alól és ezt így magyarázta:

„Az Atlanti találkozáson elsősorban Európa ama államai és nemzetei szuverenitásának, önkormányzatának és nemzeti életének a helyreállítására gondoltunk, amelyek most náci iga alatt vannak."

Ez a módosítás felbőszítette az indiai nemzeti közvéleményt és megerősítette a Szövetségesekkel szembeni ellenséges irányzatokat.

Mindamellett a Kongresszus legfőbb vezetőinek szabadonengedése 1941 decemberében azt jelentette, hogy a kormány megtette az első lépést az új politika lehetősége és az együttműködés alapjának megteremtése felé vezető úton.

1941 december végén a Nemzeti Kongresszus elfogadta a bardoli határozatot, melyet 1942 januárjában ratifikáltak. A határozat kimondta a tengelyhatalmakkal szembeni fegyveres ellenállást és az Egyesült Nemzetekkel való szövetséget, feltéve, ha India nemzeti kormány vezetése alatt mozgósíthat. A határozat megállapította:

„Jóllehet a brit politika India irányában nem változott meg, a Bizottságnak mégis tekintetbe kell vennie az új világhelyzetet, mely a most Indiához közeledő háború fejleményei során keletkezett. A Kongresszusnak kétségtelenül azokkal a népekkel kell rokonszenveznie, amelyek a támadás áldozatai és szabadságukért harcolnak. De csakis egy szabad és független India képes arra, hogy megvalósítsa az ország védelmét nemzeti alapon."

A határozat elfogadása után Gandhit felmentették a Nemzeti Kongresszus vezetése alól, mert nem értett egyet az erőszakmentesség politikájának feladásával.

1942 tavaszán tehát a helyzet kedvező volt. A megoldás nagymértékben Anglián múlott. Ha brit hivatalos körökben még volt vonakodás és ellenállás, a japánok Rangunba érkezése — márciusban — megadta a szükséges lökést.

Március 8-án elesett Rangun.

Március 11-én kinevezték a Cripps-küldöttséget.

A Cripps-küldöttség, mely 1942 márciusában és áprilisában időzött Indiában, jelentette a fordulópontot a háborúalatti angol-indiai viszony válságában. A Cripps-terv, vagyis a brit háborús kormány által India számára kidolgozott alkotmányjogi javaslatok, amelyeket Sir Stafford Cripps hozott magával, hogy ezek alapján tárgyaljon India politikai vezetőivel a megegyezésről, két fő részt tartalmazott:

1) A háború utáni időre szóló javaslatok:

a) dominiumi státus egy „új Indiai Unió számára ... azzal a joggal, hogy — ha akar — kiválhat a Brit Államközösségből";
b) közvetlenül a háború után „Alkotmányozó Testület" felállítása. Ezt részben a tartományi törvényhozó gyűlések tagjai választják, — melyeknek tagjait viszont a háború után arányos képviselet alapján választják — részben a fejedelmek államaik lakosságának arányában kinevezik. Célja az, hogy India számára új alkotmányt dolgozzon ki;
c) azon jog biztosítása Brit-India bármely tartománya, vagy bármely indiai állam számára, hogy az Unión kívül maradjon és vagy a jelenlegi alapon működjék tovább, vagy mint önálló, azonos jogokkal rendelkező dominium új alkotmányt készítsen magának;
d) szerződés kötése az angolok és az „Alkotmányozó Testület" között arról, hogy „Őfelsége kormányának ígéreteivel összhangban biztosítják a faji és vallási kisebbségek védelmét".

2) Azonnali javaslatok a háború tartamára:

A brit hatalom fenntartása indiai képviselők tanácsadó együttműködésével.

Az utolsó pont — a teljhatalommal rendelkező nemzeti kormány visszautasítása a háború tartamára — ez volt a döntő pont; ezen buktak meg a tárgyalások.

Látható, hogy a Cripps-terv, melyet ügyes sajtópropagandával új és korszakalkotó ajánlatnak tüntettek fel, voltaképpen nem jelentette az addigi politika alapvető megváltoztatását. A Cripps-küldöttség félhivatalos történetírója elismeri ennek az igazságát:

„Az alkotmánytervezetről szóló nyilatkozat nem jelentett hathatós változást politikánkban"[7].

A továbbiakban így ír:

„A tervezetről szóló nyilatkozat félreérthetetlenül elutasított minden nagyobb változtatást az alkotmány formájában a háború tartama alatt"[8].

A tárgyalások során a Kongresszus meglehetősen messzire elment az engedmények terén abban a reményben, hogy pozitív meg-

[7] *R. Coupland* professzor. The Cripps Mission. [A Cripps-küldöttség.] Oxford University Press 1942. 30. old.
[8] Ugyanott, 31. old.

állapodásra juthat. A Kongresszus felajánlotta, hogy hajlandó a brit alkirály alatt működni, feltéve ha a valódi felelősség és hatalom indiai kezekben lesz; hajlandó elfogadni egy brit főparancsnokot, nemcsak a katonai műveletek irányítására, hanem a kormány tagjaként is. Hiába. A Kongresszussal közölték, hogy a brit hatalomnak abszolútnak és diktatórikusnak kell maradnia; egy indiai hadügyminiszter legfeljebb a kantinokat és a tábori levelezőlapokat ellenőrizhetné. Amikor a Kongresszus tagjai további tárgyalásokat kíséreltek meg, hogy csökkentsék a nézeteltéréseket, közölték velük: „Ezt, vagy semmit!" Ez a „vagy-vagy" magatartás azt a benyomást keltette, hogy az imperialistáknak nem állt igazán szándékukban a tárgyalás, hanem inkább az eljövendő összeütközés számára készítették elő a talajt.

Ezt a benyomást megerősítette Lord Halifax április 7-én tartott szerencsétlen beszéde, amely — miközben a tárgyalások még folytak — már megjövendölte a tárgyalások bukását és leszögezte, hogy ebben az esetben a brit kormány fenntartaná egyeduralmát; a Cripps-küldöttség elérte célját azáltal, hogy vitathatatlan érvként lehet felhasználni azokkal szemben, akik az indiai brit hatalmat a jövendőben bírálnák.

A Cripps-terv az indiai közvélemény minden rétegének — beleértve a legmérsékeltebbeket is — ellenállásába ütközött. Nemcsak a Kongresszus, de minden fontos indiai szervezet visszautasította a Cripps-féle javaslatokat.

A kalkuttai *Statesman* a következőképpen ítélte meg a tárgyalások megszakadását:

„Mindaddig, amíg a javaslatokat az Indiaügyi Hivatal és az indiai kormány készíti elő, egyetlen küldött sem érhet el sikert és semmi sem fog történni annak érdekében, hogy az országot fenyegető, óránként növekedő veszélyt le lehessen gyűrni...

Ezért az Indiaügyi Hivatalt és az indiai kormány hivatalos köreit kell hibáztatni."

4. Az augusztusi határozat és az azt követő időszak (1942—1945)

A Cripps-tárgyalások megszakadása után rohamosan rosszabbodott a politikai helyzet.

A brit kormány kijelentette, hogy többet nem tehet, és a legszélsőségesebben részrehajló propagandakampányba kezdett, hogy befeketítse az indiai nemzeti mozgalmat és hogy bebizonyítsa a világ közvéleménye előtt valamennyi ósdi érvét, miszerint a Kongresszus nem az indiai nép képviselője, az indiai nép politikai szétszakítottsága reménytelen, és ez a nép képtelen az önkormányzatra.

Miután a Nemzeti Kongresszus kísérletei az együttműködés létrehozására meghiúsultak, egyidőre a Kongresszuson belül a tétovázás és a nézeteltérések lettek úrrá. Majd a Kongresszus a nem együttműködés felé vezető lejtőre jutott; ezzel a fegyverrel akart harcolni a nemzeti követelések kivívásáért.

A Kongresszus egy része, melyet C. Radzsagopalacsariar, volt madraszi miniszterelnök képviselt, azt a javaslatot terjesztette be, hogy — bár Anglia elutasította India nemzeti követelését — a Kongresszus mégis folytasson pozitívabb politikát. Azt javasolták továbbá, hogy a Mozlim Ligával és a többi szervezettel megegyezve, kíséreljék meg a nemzeti front felépítését. A muzulmán többségű területeknek ígérjenek nemzeti önkormányzatot annak érdekében, hogy a veszély órájában a nemzet egységesen álljon ellen Japánnak. Az Összindiai Kongresszusi Bizottság ezt a javaslatot májusban 120 szavazattal 15 ellenében elvetette, noha a Kongresszus elnöke, Maulana Azad, kijelentette, hogy a Kongresszus hajlandó lenne küldöttség útján tárgyalásokat folytatni a Mozlim Ligával a közös alap megteremtéséről. Radzsagopalacsariar kilépett a Kongresszusból, hogy saját politikáját hirdesse.

A Kongresszus közvetlen vezetése ismét Gandhi kezébe került vissza, aki 1941 decembere óta nem volt a Kongresszus vezére. Gandhi tovább hirdette pacifista elveit: 1) erőszakmentes ellenállást kell tanúsítani Japánnal szemben; 2) meg kell tagadni az együttműködést a brit hatóságokkal; 3) erkölcsi együttérzést kell tanúsítani a Szövetségesek ügyével a fasizmus ellen; 4) meg kell kísérelni India távoltartását a konfliktustól. Gandhi ellenezte Nehru javaslatait, melyeket a fegyveres ellenállással, a partizán-csapatok megalakításával és a „felperzselt föld" politikájával kapcsolatban előterjesztett. A Kongresszus nem értett egyet Gandhi pacifizmusával, de maga is az indiai szabadság elnyerésének és ezáltal India hathatós védelmi lehetőségének egyetlen megmaradó fegyvereként kezdte tekinteni Gandhinak a nem együttműködésre irányuló javaslatait. Gandhi, Nehru és Azad júniusban összeültek a kérdés megtárgyalására és közös megegyezési alapot találtak. Ennek ered-

ményeképpen a Végrehajtó Bizottság július 14-én határozatot hozott az együttműködés megtagadásáról. Így tehát még a Szövetségesekkel való együttműködés hirdetői is Gandhi uszályába kerültek, és a fenyegető japán támadás pillanatában elfogadták veszedelmes javaslatait a nem együttműködési kampányra vonatkozólag.

A tengelyhatalmak propagandája elragadtatással helyeselte a Kongresszus álláspontját. Szubhasz Csandra Bosze követői számára, akik a tengelyhatalmak égisze alatt folytatták propagandájukat, most kedvező alkalom nyílt, hogy befolyásukat növeljék. A Kongresszus riadtan észlelte az eseményeket. „A csalódás következtében gyorsan és széles körben terjedt a Nagybritannia elleni rosszindulat és nőtt az elégedettség a japán fegyverek sikere felett: a Végrehajtó Bizottság ezt a fejleményt nagy aggodalommal figyelte"[9].

Kétségtelen, hogy az indiai nemzeti felszabadító mozgalom számára súlyos tehertételt jelentett az, hogy ismét Gandhi vette kezébe a vezetést, mint a Kongresszus „generalisszimusza" (ezzel a címmel ruházták fel) és súlyos kárt okozott a világ közvéleménye szemében, amely elkerülhetetlenül összekeverte Gandhi pacifista és megbékélést hirdető nézeteit az indiai nemzeti mozgalom álláspontjával. Az igazság kedvéért azonban el kell ismerni, hogy Gandhinak az erőszakmentességgel és a megbékéléssel kapcsolatos személyes álláspontját minden hivatalos kongresszusi nyilatkozat és határozat félreérthetetlenül visszautasította.

A Kongresszus határozatát az együttműködés megtagadásáról júliusban terjesztették elő és végül módosított formában augusztus 8-án fogadták el. (A javaslat ellen az Indiai Kommunista Párt vezetésével tizenhárman szavaztak. A párt növekvő befolyásának és erejének jele volt, hogy július 22-én ismét törvényesnek nyilvánították.)

Ez a határozat ismét kifejezésre juttatta a rokonszenvet a Szövetségesek iránt és követelte: Indiát ismerjék el szabad szövetségesnek saját nemzeti kormánya alatt, hogy a fasizmus elleni fegyveres ellenállásban együttműködhessék a Szövetségesekkel:

„A brit uralmat azonnal fel kell számolni Indiában mind India, mind a Szövetségesek ügye sikerének érdekében.

India függetlenségének kinyilatkoztatásával ideiglenes kormány fog ala-

[9] A Kongresszus Végrehajtó Bizottságának július 14-i határozatából.

kulni és a szabad India szövetségre lép az Egyesült Nemzetekkel, osztozni fog velük a szabadságért folytatott közös harc megpróbáltatásaiban és szenvedéseiben.

Az ideiglenes kormányt csak az ország vezető pártjai és csoportjai együttesen alakíthatják meg... Az ideiglenes kormány elsőrendű feladata az legyen, hogy Indiát megvédje és a szövetséges hatalmakkal együttműködve, az összes fegyveres erőkkel és az erőszakmentesség eszközével egyaránt szembeszálljon az agresszióval...

Az India és a Szövetségesek közti jövendőbeli viszonyt ezen szabad országok képviselői közös tanácskozáson fogják meghatározni, úgy hogy ez a tanácskozás megfeleljen közös érdekeiknek és megteremtse az együttműködést a közös feladatban: az agresszió elleni védelemben.

A bizottság legfőbb törekvése, hogy a legkevésbbé se gátolja a Szovjetunió vagy Kína védelmi harcát, mert ezeknek az országoknak a szabadsága felbecsülhetetlen értékű és ezt meg kell védeni; a bizottság továbbá minden erejével arra törekszik, hogy ne veszélyeztesse az Egyesült Nemzetek védelmi képességét."

A határozat eddig a pontig olyan volt, hogy minden demokratikus és antifasiszta erő mind Indiában, mind szerte a világon támogathatta. A következő szakasz azonban kimondta az együttműködés megtagadását arra az esetre, ha visszautasítják India nemzeti követelését:

„Az Összindiai Kongresszusi Bizottság a világszabadság érdekében, még ebben az utolsó pillanatban is, hajlandó lenne megismételni Angliához és az Egyesült Nemzetekhez szóló felhívását.

De a Bizottság úgy érzi, semmi sem igazolja többé azt, hogy a nemzetet visszatartják attól a törekvésétől, hogy kinyilvánítsa akaratát az imperialista és önkényuralmi kormánnyal szemben, mely uralkodik felette és megakadályozza, hogy saját érdekei és az emberiség érdekei szerint cselekedjék.

A Bizottság ezért elhatározza, hogy jóváhagyja a legszélesebb alapokon indítandó tömegharcot, melynek célkitűzése India szabadsághoz és függetlenséghez való elidegeníthetetlen jogának védelme és amelyben az ország az elmúlt 22 év békés harcai során kialakult minden erőszakmentes erőt felhasználhat.

Ezt a harcot vitathatatlanul Gandhi vezetése alatt kell megvívni és ezért a Bizottság felkéri őt, hogy vegye át az irányítást és vezesse a népet azokban a lépésekben, melyeket meg kell tenni."

Az augusztusi határozat annak az elmérgesedett helyzetnek volt a következménye, amely a Cripps-bizottság tárgyalásainak sikertelenségét követte.

Mindamellett az augusztusi határozatot mint végzetes baklövést kell értékelni mind az Indián belüli, mind a világ demokratikus közvéleményére tett hatása miatt. Politikailag a határozat végzetes ellentmondást foglalt magában, amely az elfogadásához vezető zűrzavar tanújele. A bevezető és a befejező rész között olyan ellentmondás volt, amelyet semmiféle magyarázat nem tudott áthidalni. Egyrészt elismerték, hogy a háború során India döntően érdekelve van a Szövetségesek tábora sikerében. Ennek következtében kijelentették: a határozat céljai közé tartozik „az Egyesült Nemzetek ügyének sikere" és az, hogy India „az Egyesült Nemzetek egyik szövetségesévé" váljék. A határozat különösen hangsúlyozta a Kongresszusnak azt a törekvését, hogy „semmiképp se gátolja a Szovjetunió vagy Kína védelmi harcát" vagy „az Egyesült Nemzetek védelmi képességét". A végkövetkeztetés azonban olyan politikát helyez kilátásba, amely, ha végrehajtják, csak mély belső viszályt és bomlást okozhatott volna a Szövetség egyik nagy országában, s ez a gyakorlatban gyengítette volna a Szövetségesek védelmi erejét és megkönnyítette volna a tengelyhatalmak győzelmét.

Amikor a Kongresszus felismerte, hogy India létérdeke a Szovjetunió és Kína győzelmével és az Egyesült Nemzetek táborával van összekötve, és amikor Indiát közvetlenül fenyegette az invázió veszélye, a pillanatot alkalmasnak ítélték arra, hogy a tömegellenállási mozgalmat, amelyet 1939—40-ben megengedhetetlennek találtak, megindítsák.

Igaz, hogy nem állt komolyan szándékukban a harc megindítása, — a vezetőség semmiféle előkészületet nem tett erre — a harccal csupán fenyegetőzni akartak, hogy kikényszerítsék a tárgyalásokat. Ez a tény, amellyel a vezetőség politikája védelmében ismételten érvelt, még jobban hangsúlyozza annak a politikának komolytalanságát és csődjét, amely üres hetvenkedéssel akart megbirkózni a válságos hadihelyzettel — ez a politika a legjobb esetben sem lehetett több szerencsejátéknál. Ennek a politikának vak naivitása a hatalmas háború közepette leleplezte a valóságérzék teljes hiányát a helyzetnek és az imperializmus taktikájának megértésében.

A határozat taktikailag éppen ilyen rossz ítélőképességről tanúskodik. A határozat szolgáltatta az imperialista reakció által már várt ürügyet a támadás megindítására. Világos, hogy a Cripps-küldöttség bukását követő időszakban az imperialista reakció egész taktikája azt a célt tűzte maga elé, hogy a Kongresszust dilemma

elé állítsa, és olyan ballépésre kényszerítse, amely az elnyomó intézkedések ürügyéül szolgálhat.

A határozat tehát nem volt a legrövidebb út India szabadságának elérése felé; kapituláció volt az imperialista provokáció előtt és elfogadása azt jelentette, hogy egyenesen besétálnak az imperialista kelepcébe. A nemzeti vezetőség, sajnos, annyira nem volt tisztában a valóságos helyzettel, hogy a határozat meghozatala után az alkirállyal folytatandó békés tárgyalásokra készült fel. Sem letartóztatásokra nem gondoltak, sem előkészületeket nem tettek ilyen esetre és semmiféle útmutatást nem adtak.

A Kongresszus kisebbsége, amely ellenezte a határozatot, ismételten óva figyelmeztetett erre a fejleményre. Az Indiai Kommunista Párt 1942 július 26-i nyílt levelében ezt írta:

„Mi történik, ha megindítjátok a harcot? Titeket és az aktív kongresszusi funkcionáriusok ezreit börtönbe vetik és szenteskedően kijelentik, hogy ez szomorú kötelességük annak érdekében, hogy Indiát megvédjék a fasiszta támadóktól."

Ez a figyelmeztetés — sajnos — süket fülekre talált. A vezetőséget meglepetésszerűen érték a letartóztatások, mint ahogy ezt későbbi nyilatkozataikban és memoárjaikban feltárták. Rögtön a letartóztatások után, 1942 augusztus 14-én, Gandhi a következőket írta az alkirálynak:

„Az indiai kormánynak legalább addig kellett volna várnia, amíg megindítom a tömegakciót. Nyilvánosan bejelentettem azt a határozott szándékomat, hogy mielőtt bármilyen határozott akcióba kezdenék, levelet küldök Önnek."

A nemzeti mozgalom antifasiszta munkásosztagai, amelyeket az Indiai Kommunista Párt képviselt, kezdettől fogva világos és következetes irányt követtek a felszabadító háborúval kapcsolatban, és a háborúadta feladatokra és felelősségekre pozitív választ adtak. Konkrétan megmutatták, hogy ez a pozitív hozzáállás lehetséges és elengedhetetlenül szükséges annak ellenére, hogy a brit reakció ellenállt az indiai népi kezdeményezésnek és nemzeti követelésnek. Ezen az alapon fejtették ki programjukat a fennálló kritikus helyzetre vonatkozóan — és ez a program élesen szembenállt a nem együttműködés programjával:

1) Létre kell hozni Indiában az egyesült Nemzeti Frontot, melyben a

fasizmussal szembeni ellenállás közös platformján egyesül a Kongresszus, a Mozlim Liga és minden egyéb politikai csoport.

2) A Nemzeti Front alapján valamennyi csoport egységes támogatásával követelni kell a megegyezést és a nemzeti kormány megalakítását.

3) Ezeknek a jogos politikai követeléseknek a felállításával egyidőben teljes erővel részt kell venni a háborús erőfeszítésben és a nép mozgósításában, továbbá a nemzeti mozgalom vezetésével nem hivatalos intézkedéseket kell hozni a nép mozgósítására a háborús erőfeszítés és a fasizmussal szembeni nemzeti ellenállás megerősítése érdekében.

4) Határozottan vissza kell utasítani minden nem együttműködési politikát, mely végzetes az indiai nép számára.

A nemzeti érzés fokozódó elkeseredettsége következtében azonban, és annak folytán, hogy a brit uralkodókörök reakciós módon visszautasították a nemzeti kormány megalakításának követelését, ez a politika még nem tudta megnyerni a nemzeti mozgalom zömének támogatását.

Az indiai nemzeti mozgalom vezéreinek többsége kinyilvánította azt a reményét, hogy rövid, de kemény harcban még idejében kivívhatják India nemzeti függetlenségét, és így szilárdabban állhatnak ellen a japán támadásnak, s az Egyesült Nemzetek valóban számottevő szövetségeseiként cselekedhetnek. (Vallabhbhai Patel, Gandhi jobbkeze, egy héten belüli győzelemről beszélt, jóllehet Gandhi erről a lehetőségről így beszélt: „ha a győzelmet egy hét alatt kivívnánk, csoda lenne".) A siker — mint magabiztosan kijelentették — igazolná, hogy az ő taktikájuk a legjobb India védelme szempontjából és így járulnak hozzá leginkább a világnak a fasizmus felett aratott győzelméhez. Nyilvánvaló ennek a számításnak öngyilkos vaksága. Az erőszakmentesség apostolai, akik módszereikkel 22 éven keresztül nem tudták megingatni a brit hatalom fellegvárát, most azt várták, hogy hasonló kampánnyal néhány héten belül biztosíthatják a hatalom átadását — még idejében ahhoz, hogy szembeszálljanak a kapuk előtt álló japán támadókkal. Vagy ha azt remélték, hogy kampányuk hatalmas tömegfelkeléssé fejlődik, ezzel csak azt leplezték le, hogy a mozgalom, mely erőszakmentességre van idomítva, milyen könnyelműen méri fel a felfegyverzetlen lakosság hatalomért folytatott forradalmi harcának kilátásait a háború kellős közepén, amikor a támadó serégek a határon állnak. Nem vették tudomásul azt a nyilvánvaló, árnyékát már előrevető veszélyt, hogy kampányuk nem az indiai szabadság győzelméhez, hanem belső ellentétekhez, káoszhoz és

bénuláshoz vezet, és megnyitja az utat a fasizmus indiai győzelméhez. Politikájuk, mint ahogy azt az Indiai Kommunista Párt leplezetlenül kijelentette, egyenlő volt azzal, hogy „saját torkunkat vágjuk el. Ez a politika gyengíti az ország védelmét a támadók ellen és megkönnyíti a fasiszta támadó feladatát."

Augusztus 8-án fogadták el a Kongresszus határozatát. Augusztus 9-ének reggelén már valamennyi számottevő kongresszusi vezetőt letartóztattak (Bombay-ban 148-at), közöttük Gandhit, Nehrut, Azadot, Patelt, Kripalanit, Radzsendra Praszadot és másokat. A Kongresszust törvényen kívül helyezték.

A nemzeti vezetők letartóztatására a nép szerte az országban tüntetésekkel, szervezetlen helyi összetűzésekkel és rendbontásokkal válaszolt. A megmozdulásokat erőszakos és brutális rendőri elnyomással és katonai akciókkal törték le, a fegyvertelen tömegre tüzeltek, sok embert gyilkoltak le vagy sebesítettek meg. A Központi Törvényhozó Gyűlés belügyminiszterének hivatalos megállapításai szerint „1942 augusztus 9 és december 31 között 60 229 személyt tartóztattak le; 18 000-et tartottak fogva az India védelméről szóló rendelet értelmében; 940-et öltek meg rendőri vagy katonai beavatkozás során és 1630 személy sebesült meg a rendőrség vagy a katonaság tüzelése következtében"[10].

A nemzeti vezetőség letartóztatását követő tömegtiltakozás és nemzeti felháborodás spontán és széleskörű volt. Azonban a szórványos rendbontások, zavargások és az egymástól különálló csoportok és szekciók zavaros és ellentmondó utasításai nem jelentettek szervezett kongresszusi harcot. A szórványos rendbontásokat, mint ahogy Churchill később a parlamentben kijelentette, „meglepő könnyedséggel" fojtották el. A Kongresszus soha nem igazolta őket, Gandhi pedig, akinek kezében összpontosult a teljhatalom bármely harc megindítására, nyilvánosan kijelentette, hogy semmi köze ezekhez a megmozdulásokhoz.

Az augusztusi események után következő években a nemzeti mozgalom szervezetlensége, a szervezett vezetés és a világos politikai vonal teljes hiánya útvesztőbe, zűrzavarba és politikai zsákutcába vezetett. Ez volt az az időszak, amelyben a Mozlim Liga ereje gyorsan nőtt. 1944 május 6-án Gandhit egészségügyi okokból szabadon engedték, ő pedig nem vesztegetve az időt, kijelentette, hogy az

[10] „March of Evènts 1942—1945." [Az események menete 1942—1945.] Kiadta a Bombay-i Tartományi Kongresszusi Bizottság 1945-ben.

1942 augusztus 8-i határozatnak az a része, mely a törvények megtagadásának tömegmozgalmával foglalkozik, automatikusan érvényét vesztette, mivel 1944-ben nem lehet visszatérni 1942-höz. A zsákutcából azonban továbbra sem tudtak kijutni, mivel a kormány kijelentette, hogy addig nem lehet szó a tárgyalások felvételéről, amíg az augusztusi határozatot vissza nem vonják, de ugyanakkor egészen 1945 júniusáig nem volt hajlandó szabadon engedni a Végrehajtó Bizottságot, amelynek egyedül állt jogában az augusztusi határozat felülvizsgálása és bármilyen új politikai nyilatkozat kibocsátása.

1945 nyarán mégegyszer megkísérelték, hogy kimozduljanak a holtpontról. Májusban ideiglenes megállapodás jött létre a Kongresszusi Párt Központi Törvényhozó Testületben lévő frakciójának vezetője, Bhulabhai Deszai (aki a Gandhival való tanácskozás alapján és az ő beleegyezésével cselekedett) és a Mozlim Liga Párt frakciójának vezetője, Liaqat Ali Khan között. Megegyeztek abban, hogy a Kongresszus és a Mozlim Liga paritásos alapon ideiglenes nemzeti kormányt alakít (40 százalékban a Kongresszus, 40 százalékban a Mozlim Liga és 20 százalékban a többi csoport képviselője került volna az egyezmény értelmében a kormányba). A javaslatot Lord Wavell alkirály elé terjesztették, aki Londonba repült tanácskozni. Hosszas tanácskozások után Lord Wavell új politikai nyilatkozattal tért vissza, amelyet a brit kormány 1945 június 14-én hirdetett ki. A nyilatkozat tervbe vette az ideiglenes nemzeti kormány megalakítását, azonban a képviselet meghatározásában ravasz változtatást hajtott végre a Kongresszus és a Liga képviselőjének közös megfogalmazásával szemben. A Kongresszus—Liga paritást a brit terv „hindu kaszt — muzulmán kaszt paritás"-sal helyettesítette. Ilyenformán a kérdést ismét vallásközösségi síkra erőszakolták vissza. Ez a látszatra kis változtatás, amely a Londonban székelő Indiaügyi Hivatal találékonyságát tükrözi, biztosította a tárgyalások megszakadását. A módosítás azt jelentette, hogy vagy a Kongresszusnak kellett volna elfogadnia, hogy hinđu szervezetté degradálják, vagy azáltal, hogy a muzulmán mandátumok egyikét egy kongresszusi muzulmán számára követeli, megsértette volna a Ligával való paritásos alapot. Másrészről, a Ligának vagy bele kellett volna egyeznie, hogy az egyik muzulmán mandátumot egy kongresszusi muzulmán kapja, vagyis, hogy feladja a paritásos alapot és a Kongresszusénál alacsonyabb helyzetet fogad el, vagy

pedig, ha ebbe nem egyezik bele, a nyilvánosság előtt magára vállalja a tanácskozás megrekedésének felelősségét.

Amikor a Kongresszus, a Mozlim Liga és egyéb csoportok képviselői 1945 júniusában a szimlai konferencián találkoztak, a tárgyalások rövid idő alatt megrekedtek. Ahelyett, hogy az eredeti tervért közös frontba tömörültek volna, a Kongresszus és a Liga vezetői egymás ellen mesterkedtek, hogy a brit javaslatnak a saját előnyüket szolgáló értelmezést adjanak. A szimlai konferencia a tárgyalások megszakadásával végződött.

Így történt, hogy a háború végén, amikor a népek az egész világon a felszabaduláshoz közeledtek, India épp olyan teljes leigázottságban került ki a háborúból, mint ahogy belépett.

XVII. FEJEZET

A FEJLŐDÉS LEGÚJABB SZAKASZA

„Ha hazai kormány venné át a külföldi kormány helyét és minden tőkeérdekeltséget érintetlenül hagyna, úgy ez a szabadságnak még az árnyékát sem jelentené."

Dzsavaharlal Nehru. Whither India? [Hová tart India?] 1933.

A második világháború befejeződése, 1945 óta Indiában messzemenő változások történtek és vannak most is kifejlődőben.

A háborút követő nemzeti megmozdulás hatalmas mérete lehetetlenné tette az imperializmus számára, hogy a régi módon uralkodjék. A hosszú tárgyalások után — amelyeket először a kormányküldöttség 1946-ban, azután Lord Mountbatten, alkirályi minőségében, 1947-ben folytatott — 1947-ben megteremtették a politikai megegyezés új alapját, melynek következtében Indiát kettéosztották és megalakították India és Pakisztán dominiumokat.

A hivatalos nyilatkozatok mind Angliában, mind Indiában tele torokkal hirdették, hogy a megegyezés India függetlenségének beteljesedését és az imperializmus önkéntes lemondását jelenti.

1946 júniusában Attlee, munkáspárti miniszterelnök, a Munkáspárt konferenciáján tartott beszédében kijelentette:

„Másoknak is megköveteljük azt a szabadságot, amit magunknak követelünk. Hirdetjük a szabadságot, de többet is teszünk ennél. Arra törekszünk, hogy megvalósítsuk: Lásd Indiát."

A Munkáspárt elnöke, Laski professzor, hasonlóképpen a következőket jelentette ki egy interjúban, amelyet az indiai sajtó 1946 május 23-án közölt:

„Ez a legnagyobb szabású, erőszak nélkül történt hatalomátadás a modern történelemben, amelyet valamely imperialista hatalom valamely nép javára véghezvitt, és remélem, hogy az indiai nemzeti vezetők értékelni fogják az aranytálcán eléjük terjesztett ajánlatot."

A Munkáspárt hivatalos lapja, a *Daily Herald,* 1946 október 12-én „Történelmi változás" című vezércikkében ezt írta:

„Indiában most az emberiség történelmének egyik legnagyobb fejlődése megy végbe.

Nagybritannia, amely ma több mint négyszázmillió lélek felett uralkodik, önkéntesen és békésen átadja a hatalmat az indiai demokráciának."

Meg kell vizsgálnunk, hogy az öndicséretnek ezek az izzó diadalénekei mennyiben egyeznek meg az indiai új helyzet valóságos tényeivel.

Ha meg akarjuk válaszolni ezt a kérdést, mindenekelőtt India határain túl, a modern imperializmus fejlődésének szélesebb áttekintésével kell kezdenünk. Az imperialista politika legújabb szakaszában új technikát fejlesztett és dolgozott ki, amelyet mind kiterjedtebben alkalmaz: a *„formális függetlenség" technikáját.* Az elv önmagában véve nem új. Valójában csak átveszi a burkolt uralkodás régi elvét, amely az indiai brit uralom régebbi időszakát jellemezte, de mint a nemzeti felszabadító mozgalmak előretörésével szemben alkalmazott harci módszert a legújabb időszakban szélesítették és finomították ki.

E technika klasszikus példája Egyiptom esete. Egyiptomot, mint emlékezetes, egy 1922 február 29-én nyilvánosságra hozott brit politikai nyilatkozat függetlennek nyilvánította. A nyilatkozat azonban megállapította, hogy bizonyos ügyek Őfelsége kormányának egyedüli irányítása alatt maradnak addig az időpontig, amíg Nagybritannia és az egyiptomi kormány szerződésben nem szabályozza ezeket az ügyeket is.

A különleges ügyekhez tartoztak:

1) a birodalmi összekötő útvonalak biztonsága Egyiptomban;
2) Egyiptom védelme;
3) a külföldi érdekek és kisebbségek védelme Egyiptomban;
4) Szudán;
5) Egyiptom külföldi kapcsolatai.

Bár az egyiptomi nemzeti mozgalom visszautasította ezeket a feltételeket, Egyiptomot mégis függetlennek nyilvánították, Fuadot királlyá kiáltották ki és megfelelő miniszterelnököt is találtak. 1923 augusztusáig fenntartották az angol statáriumot. Ilyen módon lett Egyiptom „független".

Huszonhat évvel később, 1948-ban, a brit kormány és az egyiptomi kormány közötti tárgyalások még mindig holtponton voltak a brit csapatok végleges kivonásának rendezetlen kérdésében (eze-

ket a csapatokat egy 1936-ban kötött ideiglenes egyezmény értelmében tartották Egyiptomban), továbbá Szudán jövőjét illetően.

Azóta ezt az új imperialista technikát még jobban kifejlesztették és kifinomították. 1927-ben Irakot nyilvánították „függetlennek" Feisal király uralma alatt — és ugyanakkor egyezménnyel biztosították a brit támaszpontok fenntartását. A második világháború után ezek a példák megsokszorozódtak. 1946-ban hirtelen „függetlennek" kiáltották ki Transzjordániát Abdullah király uralma alatt. Így akarták megakadályozni, hogy az addigi mandátumi területet az Egyesült Nemzetek gyámsága alá helyezzék. Ugyanakkor különleges kikötéseket szabtak arra nézve, hogy Transzjordánia fegyveres ereje brit katonai ellenőrzés alatt maradjon és Anglia kétmillió fontot kitevő és az angol adófizetőket terhelő évi szubvenciót juttasson Transzjordániának. 1947-ben az Egyesült Államok a brit imperializmus példájára „függetlennek" nyilvánította a Fülöp-szigeteket és egyúttal kikötötte az amerikai gazdasági jogok, az amerikai katonai támaszpontok és egy amerikai katonai misszió további fenntartását. A szerződés biztosítására amerikai csapatokat hagytak az országban. 1948-ban Burma „függetlenségét" kiáltották ki, de az erről szóló egyezmény feljogosította Angliát, hogy katonai missziót tartson fenn az országban, és Burmát az angol kölcsönök kamatainak törlesztésére, s a brit monopóliumok érdekeinek védelmére kötelezte.

Ezek a példák azt mutatják, hogy a „függetlenség" kifejezés használata igen rugalmas és a palackon szereplő cimke még nem biztosíték a palack tartalmára vonatkozólag. A fentidézett példákban a legkülönbözőbb formákkal találkozunk, kezdve az azelőtt nyiltan protektorátusnak vagy bábállamnak nevezett formáktól, mint amilyenek a középkeleti példák, egészen a közvetett uralom ravaszabb formáiig. Minden egyes esetben természetesen a diplomáciai konvenciók és a papírformulák mögé kell nézni, hogy meg tudjuk ítélni a valóságos, konkrét körülményeket és erőviszonyokat.

A valóság valamennyi esetben egészen más képet mutat, mint a diplomáciai fikció. Az imperializmus egyelőre még egyáltalán nem vonult vissza azokból a gyarmati országokból, amelyeket imperialista módon „függetlennek" nyilvánított. Az imperialista gyarmati rendszer lényege a következőkben rejlik: *elsősorban,* a gyarmati ország gazdasági kizsákmányolása, nyersanyagforrásainak elrablása és munkaerejének kiszipolyozása az imperialista hatalom nagy

monopóliumainak érdekében; *másodszor,* az ország feletti stratégiai uralom és az egész világra kiterjedő imperialista tömbbe való beolvasztás; és *harmadszor,* olyan politikai rendszer fenntartása, amely ezeknek a céloknak a megvalósítását az imperialista hatalom érdekében biztosítani tudja. A különleges politikai formát alárendelik ezeknek a döntő fontosságú céloknak. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a gyarmati országok, amelyekre formális „függetlenséget" ruháztak, — durva formában, mint a kitartott Abdullah király uralma alatti Transzjordánia esetében, vagy burkoltabban a fejlettebb területek esetében, ahol a közigazgatást a gazdaságilag és stratégiailag az imperializmushoz kötött megalkuvó burzsoá érdekeltségeknek adják át — több-kevesebb nyiltsággal gyarmati országok maradnak, mégha mindez a régi imperialista hatalom hanyatlásának előrehaladott szakaszában történik is. A nagy imperialista monopóliumok, amelyek az ország életét uralják és fojtogatják, érdekeltségeiket a szerződések különleges pontjai révén fenntartják, védik és biztosítják. Továbbra is megmaradnak a közös katonai intézmények — különböző fokokon, kezdve a közvetlen megszállástól a katonai missziók által történő ellenőrzésig és támaszpontok fenntartásáig. Az imperializmus és a bábkormányok közösen viselnek hadat, a gyarmati népek szabadságharca és munkásmozgalma ellen, és közösen nyomják el ezeket a mozgalmakat.

A modern imperializmus eme új „félfüggetlenség"-technikájának ismeretében kell gondosabban megvizsgálnunk az indiai eseményeket.

Másodsorban azt is tekintetbe kell venni, hogy azok a politikai változtatások, amelyeket az imperializmus Indiában a háború befejezése óta véghezvitt, korántsem jelentettek olyan teljesen „önkéntes lemondást", mint ahogy azt az angolok hangoztatták. Illetékes és jólinformált brit megfigyelők véleménye szerint ezeket a politikai intézkedéseket a válság mélysége és a háború után fellendülő tömegmozgalom, amely a fegyveres erőket sem hagyta érintetlenül, kényszerítette ki. Ezekben a politikai intézkedésekben látták az egyedüli eszközt, amelynek segítségével el lehet kerülni vagy el lehet halasztani az indiai forradalmat:

„Sokak véleménye szerint India a forradalom küszöbén állt, mielőtt a brit kormányküldöttség megérkezett. A kormányküldöttség ha nem is küszöbölte ki, de legalább elhalasztotta a veszélyt"[1].

[1] P. J. Griffiths, az európai csoport vezetője, az Indiai Központi Tör-

Az 1947 március 5-i parlamenti vitában Sir Stafford Cripps a következőket jelentette ki a brit kormány nevében politikájuk igazolásaképpen:

„A kormánynak alapjában két lehetőség között kellett választania. Először, megkísérelhette, hogy megerősíti az India feletti brit ellenőrzést az Indiaügyi Minisztérium szolgálatában álló személyzet felduzzasztása és a brit csapatok jelentékeny megerősítése útján, és így olyan helyzetet teremt, amelyben közigazgatási felelősségünket a szükséges ideig fenntarthatjuk és kivárhatjuk a vallásközösségek közötti megegyezést. Ez a politika azt jelentette volna, hogy határozottan eltökéljük: legalább 15—20 évig Indiában maradunk, mert ennél lényegesen rövidebb idő alatt nem lennénk képesek közigazgatási apparátusunkat biztos és erős alapon újjászervezni. *A másik lehetőség az volt, hogy elismerjük az első alternatíva kivihetetlenségét. Egy dolog mindenesetre egészen nyilvánvalóan lehetetlen volt, mégpedig az, hogy elhatározzuk kormányzatunk fenntartását meghatározatlan ideig, és valójában saját akaratunk ellenére, olyan időpontban, amikor már nincs meg a hatalmunk ennek keresztülvitelére.*"

Igy tehát a kormány által vázolt „alapjában két lehetőség" közül nevezetesen: 1) fenntartani a közvetlen brit uralmat Indiában „a csapatok jelentékeny megerősítése" által, vagy 2) végrehajtani a politikai hatalomátadást az 1947-es megegyezés elvei alapján — az elsőt a kormány „kivihetetlennek" ítélte... „nincs meg a hatalmunk keresztülvitelére". Az egyszerű olvasónak tehát meg lehet bocsátani, ha azt a következtetést vonja le, hogy a „két lehetőség" mindössze egy volt. A sok komplikált parlamenti szócsépléstől megtisztítva a feltételezett „két lehetőség"-ből csak egy lett — más szavakkal: *nem volt választás.* A *Manchester Guardian* egy 1947 október 11-én közölt vezércikke ugyanígy értelmezte az eseményeket:

„A közvélemény avval a brit erénnyel kérkedett, hogy önként vonultunk ki Indiából. Az utókor azonban valószínűleg inkább foglalkozik majd azzal a sietséggel, amellyel a visszavonulást véghezvittük... Nehéz volna kibogozni, vajjon ezt az akciót fennkölt elvekre alapoztuk-e, vagypedig arra a kevésbbé dicsőséges kívánságra, hogy védett helyre vonuljunk vissza, mielőtt a vihar kitör."

Az 1947-es politikai megegyezés tehát nem az imperializmusnak valami nagylelkű, önkéntes szabadság-ajándéka volt az indiai nép

---

vényhozó Gyűlésben. Beszéd a Keletindiai Szövetség előtt Londonban. 1946 június 24.

számára, hanem tudatos politikai manőver, amelyet a válság körülményei kényszerítettek ki és diktáltak. A válság felülmúlta az imperializmus erejét, és megfosztotta az imperializmust attól a lehetőségtől, hogy erőfölényére támaszkodva uralkodjék a helyzet fölött.

A tények ismeretében kell vizsgálnunk, vajjon ez a politikai manőver az imperializmus „lemondását", vagyis az indiai imperialista uralom és kizsákmányolás befejeződését jelentette-e. Vizsgálódásunkat az egyezményt megelőző körülmények és erőviszonyok, az egyezmény jellege és az 1947 utáni indiai helyzet pontosabb áttekintése alapján kell folytatnunk.

1. India a változó világban

Miért változtatta meg a brit imperializmus Indiával kapcsolatos politikáját a második világháború után?

A brit politika új irányzatának négy fő indítéka van.

Először, a háború vége az egész világon hatalmasan fellendítette a népi mozgalmakat. A fasizmust, a reakció mai zászlóvivőjét, a demokrácia elleni támadás vezetőjét és a nyilt és kendőzetlen fajelmélet legerőszakosabb képviselőjét a demokratikus népek egyesült harca legyőzte. A német, az olasz és a japán imperializmust eltörölték a nagyhatalmak sorából. Az angol-amerikai imperializmus fennmaradt, de befolyását ellensúlyozta az antiimperialista tábor élén haladó szocialista Szovjetunió. A Szovjetunió a háborúban elszenvedett súlyos veszteségei ellenére, — a háború legfőbb terhe a Szovjet Hadseregre és a szovjet népre nehezedett — a világban elfoglalt helyzetét és befolyását tekintve, mérhetetlenül megerősödve került ki a háborúból. A felszabadított európai nemzetek a haladás és demokrácia útján nyomultak előre azok ellen a régi feudális, militarista és nagytőkés erők ellen, amelyek elárulták a nemzeti ügyet és kiszolgálták Hitlert. Megtört Japán Kína körüli szorítása és a kínai nemzeti és demokratikus mozgalom rohamosan fejlődött, annak ellenére, hogy az amerikai reakció minden erejével igyekezett megakadályozni. A gyarmati népek megmozdultak, követelték a szabadságot, amelyért felszabadító mozgalmuk harcolt. Ebben az új világhelyzetben szó sem lehetett arról, hogy Indiában, a legnagyobb gyarmati országban, ahol a nemzeti mozgalom igen fejlett volt, a régi önkényes és bürokratikus rendszert változatlanul fenntartsák.

Másodszor, a brit birodalom alapjaiban rendült meg, jóllehet részese volt a közös győzelemnek. A brit imperializmus viszonylagos hanyatlása — mind belső gazdasága, mind a világgazdaságban elfoglalt helyzete, mindpedig gyarmatbirodalma feletti uralma tekintetében — a két világháború közötti időszak jellegzetes vonása volt. A második világháború kihatásai még gyorsították Anglia viszonylagos lecsúszását régi világuralmi helyzetéből. A brit imperializmus befolyásos politikusai, mint Smuts vagy Churchill, riadtan figyeltek fel arra a lehetőségre, hogy a brit imperializmus a második vagy harmadik helyre süllyed. A Brit Birodalmat minden oldalról, Egyiptomtól és Palesztinától Burmáig, Malájföldig és Indonéziáig körülvette azoknak a népeknek fenyegető nyomása, amelyek közvetlenül vagy közvetve érdekkörébe tartoztak.

Az angol néptömegek, melyek kezdték megérteni az új körülményeket, elfordultak a torizmustól, hogy megkeressék Anglia fejlődésének és jólétének új útját. A birodalom régi urai azonban minden körülmények között fenn akarták tartani és vissza akarták állítani a hatalom régi, omladozó alapját. Arra törekedtek, hogy helyreállítsák a gyarmati elnyomást a visszahódított területeken, mint Burmában, Malájföldön és Indonéziában. Arra törekedtek, hogy a világ megváltozott egyensúlyát új imperialista szövetségekkel ellensúlyozzák. Nyugateurópai blokk létrehozásával kísérleteztek angol-amerikai fennhatóság alatt a Szovjetunió ellen. India mindezekben az új stratégiai számításokban elsődleges fontosságú szerepet játszott. A gyengülő brit imperializmus számára mind gazdasági, mind pedig stratégiai szempontokból döntő fontosságúvá vált, hogy olyan megegyezési alapot találjon Indiában, amelyen, miközben megbékítheti, és ha lehetséges, megnyerheti magának a nemzeti mozgalom felső köreit, Indiát a brit gazdasági és stratégiai érdekkörön belül tartja.

Harmadszor, Nagybritannia világhelyzetének megváltozása Anglia belső helyzetében is visszatükröződött. A torizmus 1945 nyarán döntő vereséget szenvedett a választásokon, noha a régi tory választási gépezet mindent elkövetett, hogy a győzelem pillanatából és Churchill tekintélyéből hasznot húzzon. Első esetben került hatalomra munkáspárti többség. Az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői, akik az új kormányt megalakították, a gyakorlatban szoros szövetségben álltak a brit konzervatív imperialista politikával, mint ahogy a tapasztalatok ezt rövidesen megmutatták. De

az a tény, hogy a torizmust a tömegek visszautasították, — ami a választásokon nyilvánvalóvá lett — annak a jele volt, hogy az angol nép új utat keres és a régi, imperialista alapot újjal akarja helyettesíteni. A munkáspárti konferencia, a szakszervezeti kongresszust követőleg, a mozgalom nyomására és a Végrehajtó Bizottság kezdeti ellenállásával szemben határozatot fogadott el India függetlenségére vonatkozólag. Igy a munkásmozgalom hivatalosan is állást foglalt India függetlensége mellett és az új munkáspárti kormány számára elkerülhetetlenné vált, hogy Indiával kapcsolatban új politikát kövessen.

A negyedik döntő fontosságú ok az Indián belül növekvő népi mozgalom volt és az azonnali függetlenség általános követelése. Az imperializmus többé már nem tudta a régi módon gyakorolni India feletti uralmát.

2. Az 1945—46-os nemzeti fellendülés

A népi előretörésnek az a hatalmas hulláma, amely a fasizmus legyőzése után az egész világon végigsöpört, Indiát sem hagyta érintetlenül. Jóllehet India nem tudott résztvenni abban a nagy népi felszabadító mozgalomban, mely az Egyesült Nemzetekkel szövetségben harcolt, és amely a fasiszta megszállás alatt lévő országokban olyan nagy szerepet játszott a győzelem kivívásában és a háborúutáni politikai átalakulás útjának előkészítésében — Indiát is felrázta a nemzeti felszabadulás és a demokratikus előrehaladás lendülete.

A szimlai konferencia megszakadása 1945 nyarán feltárta, hogy a brit imperializmus politikájának útja mennyire járhatatlanná vált. De feltárta egyúttal a Kongresszus és a Mozlim Liga közötti mély és látszólag áthidalhatatlan szakadékot is. Mind a Kongresszus, mind a Mozlim Liga vezetősége kényelmesebbnek találta, ha az angolokkal tárgyal egymás ellen, mintsem hogy közös frontban egyesüljön az angolok ellen. A második világháború után ez volt a nemzeti front döntő gyengesége és ez a helyzet éles ellentétben állt az első világháborút követő Kongresszus—Liga—Khilafat-szövetséggel. A brit politika alaposan kihasználta ezt a gyengeséget.

Igy történt, hogy a közvetlenül a háború után Indiában kialakuló tömegmozgalom a hivatalos nemzeti mozgalom erős, egységes veze-

tése nélkül maradt. A tömegekben hatalmas vágy élt az iránt, hogy az imperializmus elleni harcban létrejöjjön az egység. Ez a kívánság megmutatkozott a Kalkuttában, Bombay-ban és más főbb városokban lezajló nagy tüntetéseken, amelyeken a Kongresszus és a Mozlim Liga zászlait és sok esetben a Kommunista Párt lobogóit is a tömegek egységesen emelték magasra. Sajnos, az alulról kezdeményezett egység nem talált megfelelő egységre a vezetésben.

A mozgalom mindezek ellenére nemcsak a polgári lakosság körében terjedt rohamléptekkel, hanem a katonaság körében is. Ez új fejlődést jelentett Indiában, amelynek forradalmi jelentősége nem kerülte el az uralkodó brit imperializmus és a nemzeti mozgalom vezetősége vagyonos elemeinek figyelmét. 1930-ban már előfordult, hogy a garhvalik megtagadták a tüzelést, most azonban azok a nagyarányú sztrájkok, melyek a fegyveres erőknél és különösen a légierőknél és a haditengerészetnél kitörtek, a brit uralomnak éppen hatalma döntő alapjában és gépezetében végbemenő bomlását tárták fel. Az indiai flotta 1946. februári felkelése a villám fényével világított rá az indiai forradalom összes érlelődő erőire. Az 1946 februári tengerészfelkelés, az ezt támogató indiai tömegmozgalom és a bombay-i dolgozók hősies helytállása az Indiában kezdődő új korszak jeladása és India történelmének egyik nagyjelentőségű mérföldköve volt. Ezekben a februári napokban megmutatkozott, hogy ki barátja és ki ellensége az indiai nép haladásának.

A királyi indiai flotta matrózainak felkelése Bombay-ban, Karácsiban és Madraszban tört ki, és ezek, valamint más városok lakosságának a támogatása kísérte. Központja Bombay-ban volt. A felkelés február 18-án reggel, a Talwar tengerészkiképző iskolában kezdődött, kitörésének oka az orvosolatlan sérelmek hosszú sorozata volt. Február 19-én reggelre már a bombay-i hadikikötő 12 kaszárnyájának mind a 20 000 matrózára, valamint a külvárosokra és a kikötőben lévő 20 hajóra is átterjedt a lázadás. A Union Jack-et [a brit birodalmi lobogót] eltávolították a hajók árbocáról és helyébe a Kongresszus és a Mozlim Liga zászlait húzták fel. A városban hatalmas tüntetések zajlottak le, melyeken egymás mellett lobogtak a Kongresszus, a Mozlim Liga zászlai és a vörös lobogók, és a tömeg a következő jelszavakat vitte: „Győzelem Indiának!", „Hinduk és muzulmánok egyesüljetek!", „Le a brit imperializmussal!", „Fogadjátok el követeléseinket!", „Engedjétek szaba-

don a politikai foglyokat!", „Vonjátok vissza az indiai hadsereget Indonéziából!". A sztrájk az indiai flotta egyéb hajóira is kiterjedt, köztük a karácsi *Hindosztanra*, amely később fegyveres akcióban vett részt.

A matrózok kezdettől fogva megteremtették a kapcsolatot a Kongresszus és a Mozlim Liga vezetőivel, de semmiféle támogatást vagy gyakorlati segítséget nem kaptak. Központi flotta-sztrájkbizottságot választottak és tökéletes fegyelmet tartottak fenn. Bombay dolgozói élelemmel látták el a hajókat. A szolidaritás, melyet Bombay népe a sztrájkoló flottával vállalt, nagyszerű volt. A brit hatóságokat meglepte a mozgalom mérete és erőszakos elnyomó intézkedésekkel próbálták letörni. Sietve erős tengerészeti és katonai erősítéseket küldtek Bombay-ba és Karácsiba. Amikor az indiai katonák megtagadták a tüzelést, brit csapatokat hoztak és február 21-én a Castle-kaszárnya mellett hétórás csatára került sor. 21-én délután Godfrey tengernagy rádión közölte ultimátumát, amely szerint „a kormány rendelkezésére álló hatalmas túlerőt képviselő erőket a végsőkig bevetjük... még akkor is, ha ez a flotta megsemmisítését jelentené". A központi flotta-sztrájkbizottság erre azzal válaszolt, hogy a polgári lakosságot békés sztrájkra és hartalra szólította fel. Jóllehet ez a támogatás a fenyegető veszedelem elhárítására és a tengerészek életének megmentéséhez égetően szükséges volt, a Kongresszus vezetősége részéről Vallabhbhai Patel elutasította és megtiltotta a sztrájk és a hartal támogatását. Ennek ellenére a központi flotta-sztrájkbizottság felhívására, amelyet a bombay-i szakszervezetek és a Kommunista Párt támogattak, február 22-én Bombay dolgozó népe lelkes választ adott. A brit hatóságok megkísérelték szétverni a népi mozgalmat és ennek érdekében katonai és rendőri tüzet zúdítottak a népre. Három nap alatt, február 21-től 23-ig, a hivatalos jelentések szerint 250 embert gyilkoltak le. Érdemes idézni egy angol tiszt szemtanú leírását:

„Délután 4 órakor a Szuparibag-utcán mentem végig, az Elphinstone-utca sarkához közel, Bombay munkásnegyedében, Parelben.

Sok ember volt az utcán, de tömegről nem lehetett beszélni, még kevésbbé csőcselékről. A Kommunista Párt tanácsára egyikük sem volt felfegyverezve, még csak botokkal vagy kövekkel sem.

Hirtelen a legcsekélyebb figyelmeztetés nélkül brit csapatokkal, puskákkal és egy Bren-típusú géppuskával megrakott nyitott teherautó hajtott keresztül az Elphinstone-utcán,

Ahogy az emberek, beleértve saját magamat is, a kapualjakba futottak, a csapatok utánuk tüzeltek. Húsz ember megsebesült, négy meghalt.

Mi volt ennek az oka?

A szakszervezetek általános sztrájkra hívták fel a munkásokat a tengerészek támogatására. A sztrájk a textilüzemekben, gyárakban és a vasúti műhelyekben százszázalékos volt.

Egy magas pozícióban lévő egyén elhatározta, hogy «megleckézteti a wogokat»[2]. Igy tehát az utcákon teherautókon fegyveres járőrök cirkáltak teljes harci rendben, önkényesen lövöldöztek a népes utcákon és tovább száguldottak, mielőtt bárki akárcsak egy követ is ragadhatott volna.

Az utcákon nem volt segélyhely és az embereknek úgy kellett kórházba eljutniok, ahogy éppen tudtak.

Később a DeLisle-utcán láttam, hogy a katonák bementek a nyomornegyed lakásaiba és saját házukban lőttek az emberekre. Négyen meghaltak, tizenhatan megsebesültek.

Az egyik kórházban, a King Edward Memorial Hospital-ban, amely a Parel-kerülethez tartozik, 50 sebesült halt meg. A Parel-kerület kórházai a 600 sebesült közül több mint 200-at fogadtak be.

Sok ujság beszélt a «felelőtlen lázadásról». Arról azonban nem beszéltek, hogy a hatóságok a sztrájkolókat a Castle-kaszárnyába rendelték be, ott étel és ital nélkül bezárták őket és tüzeltek rájuk, amikor azok italért jöttek ki (illetve «megrohamozták a kapukat», ahogy a hivatalos kommüniké mondta).

A lapok a tömeg erőszakos cselekményeiről és huliganizmusról beszéltek. Arról azonban hallgattak, hogy az első köveket egy olyan teherautó után dobták, amely nagy sebességgel belehajtott a rendezett menetbe és legázolta az embereket.

A nép egységes harca volt ez, hogy megvédje életét és otthonát a féktelen terror ellen.

Egységes — ez a helyes kifejezés. A látvány, amely remegésre késztette a magas urakat, az volt, hogy a Kongresszus trikolorját, a Mozlim Liga lobogóját és a vörös zászlót a menetben egymás mellett vitték; a Liga és a Kongresszus zászlaja a *Narbada* hadihajó árbocán egymás mellett lobogott.

Amikor a kapualjban meghúzódtunk és fülünk mellett fütyültek a golyók, egy indiai azt mondta nekem: «Ime, a brit szocializmus működés közben». Aggódom a mi munkáspárti kormányunk becsületéért, amely 24 óra alatt elvesztette mindazt a rokonszenvet, amely Indonézia után még megmaradt számára.

---

[2] *Wog* — „westernised oriental gentleman" rövidítése; jelentése — „elnyugatiasodott keleti úr" — gúnyos kifejezés, mellyel a brit urak az ázsiaiak és afrikaiak iránti gőgös lenézésüket akarták kifejezni. — *Szerk.*

Mindenekfelett azonban az angol nép becsületéért aggódom. Akik tüzeltek, azok majdnem kizárólag angol katonák voltak.

A rendőrség a háttérbe húzódott. Indiai csapatokat egyáltalán nem láttam és amint tudomásomra jutott, a hatóságok azért nem alkalmaztak indiai csapatokat az elnyomás ezen orgiájában, mert attól féltek, hogy a hadsereg is megtagadja az engedelmességet.

Az angol katonák nem különleges csapatok vagy közbiztonsági egységek kötelékeibe tartoztak. Közlegények és önkéntesek voltak — angol munkások egyenruhában, a Liecester hadsereg, az Essex hadsereg, a tüzérség, a haditengerészet tagjai."

Végül február 23-án, Vallabhbhai Patel nyomására, aki azt tanácsolta a flottának, hogy adja meg magát és megígérte, hogy „a Kongresszus mindent megtesz annak érdekében, hogy senkit ne büntessenek meg", és miután a Mozlim Liga is hasonló ígéretet tett, a központi flotta-sztrájkbizottság elhatározta, hogy feladja a harcot. A vezetőket két nap alatt letartóztatták. A sztrájkbizottság elnöke utolsó nyilatkozatában kijelentette: „Indiának adjuk meg magunkat, nem pedig Angliának".

A februári napokban kitört flottafelkelés és a bombay-i nép harca teljes világossággal feltárta azt, hogy Indiában, 1946 elején a pattanásig feszült helyzetben hogyan csoportosulnak az erők. Az egyik oldalon megvilágította a mozgalom fejlettségét, a nép bátorságát és elszántságát és a hindu-muzulmán, Kongresszus—Liga egység elsöprő tömegtámogatását. Megmutatta, hogy a mozgalom már elérte a hadsereget és ezért a brit uralom alapja többé nem biztos. A másik oldalon viszont azt mutatta, hogy a régi nemzeti vezetőség felkészületlen és nem egységes, és ennek következtében képtelen a nemzeti harc vezetésére.

Most, amikor a tömegek valóban megmozdultak, amikor a hindu-muzulmán egység megvalósult és tettekben nyilvánult meg, amikor a fegyveres erők egyesültek a polgári lakossággal a nemzeti mozgalomban, és amikor a szabadságért folytatott igazi harc megnyitotta a brit uralom erődítményének kapuit, a nemzeti mozgalom felső vezetőségének magatartása figyelemreméltó változáson ment keresztül. A Kongresszus és a Mozlim Liga nagyburzsoá vezetősége — mint a törvény és a rend képviselője a nép ellen — szembefordult a tömegmozgalommal és a brit imperializmus mellé sorakozott fel. Nyilatkozatok és denunciációk egész sorát bocsátották ki, elítélték az „erőszakot", de nem az imperialista hatóságok erőszakoskodását, akik három nap alatt az emberek százait mészá-

rolták le kegyetlenül, hanem a fegyvertelen népét, amely a katonai sortüzek áldozata volt. Vallabhbhai Patel nyilatkozatot tett közzé, amelyben kijelentette, hogy a flotta legénységének nem kellett volna fegyvert fognia, és ő osztja „a főparancsnok véleményét, mely szerint a flottában fegyelemnek kell lennie". Azad, a Kongresszus elnöke, kijelentette:

„Sztrájkok, hartalok és a pillanatnyi ideiglenes hatalom felé való kihívás nem helyén való. Semmi sem adott okot arra, hogy az idegen uralkodókkal, akik mint ügyvezetők kormányoznak, ellentétbe kerüljünk."

Gandhi egy sokatmondó nyilatkozatban elítélte — amint ő nevezte — a hinduk és muzulmánok „szentségtelen kapcsolatát", mely megsértette az erőszakmentesség elvét:

„Talán megértettem volna, ha a vezetőség csatlakozott volna a tömegek harcához. Ez természetesen azt jelentette volna, hogy Indiát a csőcseléknek szolgáltatják ki. Nem akarnék 125 éves életkort elérni, nehogy tanúja legyek ennek a végnek. Inkább elpusztulnék a lángokban"[3].

Ilyenformán a nagyburzsoáziát képviselő felső nemzeti vezetőség és a tömegmozgalom közötti szakadás, amely már Csauri Csaura után, 1922-ben és az 1931. évi Gandhi—Irwin-paktumban is megmutatkozott, most, még magasabb fokon, ismét feltárult. A nagyburzsoá vezetőség a hindu-muzulmán egységet, melyet a brit uralom elleni harc hívott életre, nem az indiai nemzeti függetlenség útjának tekintette, hanem óriási veszélynek, amelyet mindenképpen meg kell akadályozni, mert ez az egység India néptömegeinek győzelmét jelentené. („Indiát a csőcseléknek szolgáltatják ki" — ez a mondat leleplezi a nagyburzsoá vezetőség kibékíthetetlen ellentétét a néptömegekkel.) Az angolokat, akiket eddig India elnyomóinak tekintettek, most mint az indiai felső osztályok érdekét szolgáló „ügyintézőket" tisztelték. Így fajultak el és csúsztak át az imperializmus oldalára a válság pillanatában az indiai lappangó forradalmi erőktől való félelmükben. Most az indiai szabadságharc legdöntőbb szakaszában megismétlődött ugyanaz a folyamat, amely eddig mindannyiszor lejátszódott, valahányszor a tömegharc magasra lángolt.

A brit uralkodók gyorsan észrevették a nemzeti frontnak ezt a

[3] Haridzsan. 1946 április 7.

belső gyengeségét és teljes mértékben ki is használták. Mint a brit kormányküldöttség ténykedése megmutatta, a brit imperializmus most egész taktikáját a Kongresszus és a Mozlim Liga vezetősége felé irányította. Egyidejűleg játszotta meg a Kongresszusnak és a Ligának azt a reménységét, hogy az uralkodó hatalmat békésen az ő kezükbe adják át; kihasználta a Kongresszus és a Liga félelmét a néptömegektől és kölcsönös ellentéteiket.

Február 18-án kezdődött a bombay-i flottasztrájk.

Február 19-én Attlee az alsóházban bejelentette azt az elhatározást, hogy kormányküldöttséget küldenek Indiába.

3. *A kormányküldöttség*

A brit kormányküldöttség 1946 márciusában érkezett Indiába. A küldöttség utasításai megfeleltek annak a politikai nyilatkozatnak, amelyet az alkirály 1945 szeptemberében a rádióban tett.

Az alkirály 1945 szeptemberi rádióbeszéde leszögezte:

„Őfelsége kormánya minél előbb Alkotmányozó Testületet szándékozik összehívni. Felhatalmazást kaptam arra, hogy megtegyem a szükséges előkészítő lépéseket és rögtön a választások után tárgyalásokat indítsak a tartományi törvényhozó testületek képviselőivel. Ezeken a tárgyalásokon be kell bizonyosodnia, vajjon az 1942. évi nyilatkozatban tett javaslatok elfogadhatóak-e, vagy más, esetleg módosított javaslatokra lenne-e szükség.

Az indiai fejedelemségek képviselőivel ugyancsak megbeszéléseket fogunk tartani azzal a céllal, hogy megállapítsuk, milyen módon tudnának a legjobban résztvenni az Alkotmányozó Testület munkájában.

Őfelsége kormánya megkezdte a tárgyalásokat a Nagybritannia és India között megkötendő szerződés tartalma felett.

Ezen előkészítő szakasz tartama alatt az indiai kormánynak továbbra is hivatalban kell maradnia... Őfelsége kormánya ezért arra is felhatalmazott engem, hogy amint nyilvánosságra kerülnek majd a tartományi választások eredményei, megtegyem a szükséges lépéseket a főbb indiai pártok támogatását élvező Végrehajtó Tanács megalakítására..."

Világosan látható, hogy ez a nyilatkozat szorosan az 1942. évi Cripps-féle javaslatok vonalán haladt, bár adott lehetőséget a módosításra. A miniszterelnök az alkirály rádióbeszédével azonos értelmű nyilatkozatában kijelentette:

„Az Indiával kapcsolatos brit politika világos megfogalmazása, amely

már az 1942-es deklarációban is bentfoglaltatott, és amelyet országunk valamennyi pártja támogat, továbbra is teljes mértékben érvényben van."

1946 első hónapjaiban megtartották a választásokat. Az eredmények megmutatták, hogy a közvélemény a függetlenségért harcoló két fő politikai szervezet köré kristályosodott ki. Az általános mandátumok terén a Kongresszus, a muzulmán mandátumok terén a Mozlim Liga vezetett. A régebbi kisebb szekciós csoportosulások, mint például a Hindu Mahaszabha, vagy a regionális és hivatalosan támogatott pártok, mint például a pandzsábi Egyesültpárt és a madraszi „Jogpárt", viszonylag visszaestek. A Központi Törvényhozó Gyűlésben (amelyet rendkívül szükkörű választójog alapján választottak meg; Brit-India lakosságának kevesebb mint fél százalékának volt szavazati joga) a Kongresszus 56 mandátumhoz jutott (előzőleg 36-hoz), megkapta az általános mandátumokra adott szavazatok 91 százalékát és az összszavazatok 59 százalékát. A Mozlim Liga összesen 30 muzulmán mandátumot szerzett (előzőleg 25-öt), vagyis a muzulmán szavazatok 86 százalékát és az összszavazatok 27,6 százalékát kapta. A tartományi gyűlések választásain, ahol a szavazati jog a lakosság 11 százalékára, vagyis körülbelül a felnőtt lakosságnak egyötöd és egynegyed közötti részére terjedt ki, a Kongresszus 930 mandátumot szerzett az 1937. évi 715-tel szemben, továbbá az összszavazatok 55,5 százalékát, míg a Mozlim Liga 427 mandátumot szerzett az 507 muzulmán mandátumból az 1937. évi 108-cal szemben és megkapta a muzulmán szavazatok 74,3 százalékát. A Kommunista Párt most először tudott résztvenni a választásokon és nyolc mandátumot szerzett 684 928 szavazattal.

Az angol miniszterelnök február 19-én jelentette be, hogy három kormánytagból álló küldöttséget nevez ki Indiába. A küldöttség tagjai: Pethick Lawrence indiaügyi miniszter, Stafford Cripps kereskedelmi miniszter és Alexander haditengerészeti miniszter. Ezzel a bejelentéssel együtt nyilatkozott a küldöttség céljáról is: „A küldöttségnek az indiai közvélemény vezetőivel együttműködésben elő kell készítenie India teljes önkormányzatának minél előbbi megvalósítását."

Ennek érdekében a következő lépéseket kell tenniök:

„1) Előkészítő megbeszéléseket kell tartaniok Brit-India választott képviselőivel és az indiai fejedelemségekkel, hogy a lehető legnagyobb összhangot biztosítsák az alkotmány kidolgozásának módszerét illetően.

2) Alkotmányozó Testületet kell létesíteniök.

3) Végrehajtó Tanácsot kell létrehozniok, amely a főbb indiai pártok támogatását élvezi."

A parlament március 15-i ülésén a kormányküldöttség elutazásával kapcsolatban a miniszterelnök újabb politikai nyilatkozatot tett (lásd I. fejezet. 13—14. old.), amelynek két pontja különösen nagy érdeklődést váltott ki. Az első pont utalás volt a „függetlenségre", amelyet India a domíniumi státussal szemben választhatna:

„Indiának magának kell döntenie... jövendő alkotmánya felől, és arról... hogy milyen helyet foglaljon el a világban. Remélem, hogy India megmarad a Brit Államközösség keretei között... Ha azonban India az önállóságot választja — és véleményünk szerint ehhez joga van — akkor nekünk kötelességünk segítséget nyujtani, hogy ez az átalakulás, amennyire csak lehetséges, zökkenőmentes legyen."

A második pont a kisebbségek kérdésére utal:

„Mi tekintetbe vesszük a kisebbségek jogait. A kisebbségeknek félelemmentesen kell élniök. Másrészt viszont nem engedhetjük meg egy kisebbségnek, hogy vétóját a többség előrehaladása ellen használja fel."

A „függetlenségre", mint az indiai alkotmányjogi fejlődés esetleges eredményére való utalást igyekeztek úgy magyarázni, hogy ez merőben ellentétben áll a régi politikával és a Nagybritannia és India közötti kapcsolatok új szellemét bizonyítja. A parlamenti vitában a toryk képviselői gyanús egyöntetűséggel csatlakoztak a kórushoz. „Miért kell visszariadni a függetlenség kifejezéstől?" — jelentette ki az indiai brit uralomnak olyan megrögzött régi bajnoka, mint Sir Stanley Reed. Mindezek ellenére ez a nagyon óvatos, hipotétikus ajánlat, melynek értelmében egy jövendő nemdemokratikus alkotmányozó testület, amelynek helyzetét és működését a brit uralkodók határoznák meg, választhatna a domíniumi státus és a függetlenség között — a valóságban a legkevésbbé sem jelentett új politikai irányt. Ugyanezt tartalmazta az 1942-es Cripps-ajánlat is, melyet a torytöbbségű kormány jóváhagyott:

„India önkormányzatának lehető leggyorsabb megvalósulása érdekében a brit kormány azt javasolja, hogy lépéseket kell tenni egy új Indiai Unió alakítására, amely teljes domíniumi státust élvez és fel lesz ruházva azzal a joggal, hogy — ha akar — kiválhat a Brit Államközösségből."

Az az ígéret, hogy megakadályozzák a kisebbségek vétójoghasz-

nálatát a politikai haladás ellen, fejlődést jelentett a szimlai konferencia álláspontjához képest, és azt az elhatározást mutatta, hogy megkeresik a kiutat a politikai zsákutcából. A később Indiában nyilvánosságra hozott hivatalos kommentárok azonban, amelyek szerint a kisebbségekre való hivatkozás nem vonatkozik a muzulmán közösségre, lecsökkentette a feltételezett politikai irányváltozás jelentőségét.

A kormányküldöttség működésének első néhány hetét a kormányzókkal, fejedelmekkel, tartományi miniszterelnökökkel, az ellenzék vezetőivel és a Kongresszus, a Mozlim Liga, valamint egyéb szervezetek vezetőivel való külön megbeszélésekkel töltötte. Ezek a külön tárgyalások arra szolgáltak, hogy a világ közvéleménye elé tárják India különböző politikai csoportjai közti ellentéteket, különös tekintettel a Kongresszus és a Mozlim Liga közti ellentétekre. Működésének következő szakaszában, a husvéti szünet után, a küldöttség azzal a céllal nyitotta meg a tárgyalásokat, hogy megtalálja a megegyezés alapját a Kongresszus és a Liga között. Erre vonatkozólag a küldöttség javaslatokat terjesztett elő. A konferenciát Szimlába helyezték át, ahol május 5-e és 12-e között zajlottak le a háromoldalú tárgyalások a küldöttség, a Kongresszus és a Liga között. Ez a második szimlai konferencia is, mint egy évvel ezelőtt az első, a tárgyalások megszakadásával végződött. A kormányküldöttség működésének első hét hete tehát előkészítette a talajt a brit döntés számára.

A kormányküldöttség az alkirállyal és a brit kormánnyal együttesen május 16-án tette közzé politikai nyilatkozatát, mely határozatokat és javaslatokat egyaránt tartalmazott. A határozatok az Alkotmányozó Gyűlés létrehozásával, összetételével és működésével kapcsolatos azonnali lépésekre vonatkoztak, a javaslatok pedig egy jövendőbeli alkotmány főbb irányelveit tartalmazták. Míg a javaslatokat az Alkotmányozó Gyűlés módosíthatta, a határozatokat csak elfogadni vagy visszautasítani volt joga. Tekintve, hogy a határozatok a valóságban minden fontos lépést meghatároztak és ezzel elkerülhetetlenül meghatározták a jövendő alkotmány jellegét, ez a politikai nyilatkozat ténylegesen döntés volt (bár ezt a kifejezést kerülték, sőt tagadták hogy erről van szó), olyan döntés, amelyet az angolok önkényesen erőszakoltak Indiára.

A kormányküldöttség május 16-i nyilatkozata a következő javaslatokat terjesztette elő:

1. *Javaslatok a jövendő alkotmányra vonatkozólag*

1) Létre kell hozni az Indiai Uniót, amely mind Brit-Indiát, mind az indiai fejedelemségeket magában foglalja; hatáskörébe tartozna a külügy, a honvédelem, a posta és a közlekedésügy; az Uniónak megfelelő hatalma lenne ahhoz, hogy az ezekhez a tárcákhoz szükséges anyagi fedezetet előteremtse.

2) Az Uniónak lenne végrehajtó és törvényhozó szerve, amely Brit-India és a fejedelemségek képviselőiből állna.

Ha a Törvényhozó Testületben bármilyen nagyobb közösségi kérdés merülne fel, annak eldöntésére a két fő közösség (a Kongresszus és a Mozlim Liga) jelenlevő és szavazó képviselőinek többsége, valamint valamennyi jelenlevő és szavazó képviselő többsége lenne szükséges.

3) Valamennyi az Unió hatáskörébe nem tartozó ügy és minden egyéb hatalom a tartományokhoz tartozna.

4) A fejedelemségek minden ügyben önállóak lennének és minden hatalmat megtartanának, kivéve azokat, amelyek az Unió hatáskörébe tartoznak.

5) A tartományoknak jogukban állna, hogy külön végrehajtó és törvényhozó testületekkel csoportokba tömörüljenek; minden egyes csoport maga határozhatná meg azokat a tartományi ügyeket, melyeket közösen akarnak intézni.

6) Az Unió és a csoportok alkotmánya tartalmazna egy olyan pontot, mely szerint bármelyik tartomány Törvényhozó Gyűlése többségi határozatával tízéves kezdeti időszak után, és ezután tíz évenként, követelheti az alkotmány pontjainak újbóli megvitatását.

2. *Javaslatok az alkotmányelőkészítő szerv megalakítására*

1) Alkotmányozó Gyűlést kell alakítani 389 taggal; 292-t közülük Brit-India tartományaiból a meglévő tartományi törvényhozó gyűlések közösségi alapon közvetve választanak, külön mandátumokkal, melyeket a lakosság száma szerint osztanak el mozlim és szikh mandátumokra; 93 tagot a fejedelemségek küldenek, ezek kiválasztásának módját tárgyalásokon kell megállapítani.

2) A tartományokat három részre kell felosztani:

a) a hindu többségű területek (Madrasz, Bombay, Egyesült Tartományok, Bihár, Középső Tartományok és Orissza);

b) az északnyugati muzulmán többségű terület (Pandzsáb, az Északnyugati Határtartomány, Szindhu és Belucsisztán), és az északkeleti muzulmán többségű terület (Bengál és Aszama).

Ezeknek a csoportoknak a képviselői külön gyűljenek össze, hogy meghatározzák valamennyi csoport tartományainak tartományi alkotmányát. A tartományoknak csak az új alkotmány és az ennek alapján megtartott első választások után legyen joguk kiválni.

3) A kisebb létszámú kisebbségek számára tanácsadó bizottságokat kell létesíteni.

4) Létre kell hozni az Unió Alkotmányozó Gyűlését, amely meghatározza az Unió alkotmányát.

A nagyobb, általános jelentőségű határozatok meghozatalához mindkét fő közösség jelenlevő és szavazó képviselőinek többsége legyen szükséges.

3. *A fejedelemségek*

Tárgyalásokon kell meghatározni az indiai fejedelemségek együttműködésének alapját az új Indiai Unión belül. A fejedelemségeket az előzetes szakaszokban egy tárgyaló bizottságnak kell képviselni.

A legfelsőbb hatalom megszűnik, amint Brit-India elnyeri függetlenségét.

4. *Angol-indiai szerződés*

Angol-indiai szerződést kell kötni az Unió Alkotmányozó Gyűlése és az Egyesült Királyság között.

5. *Az ideiglenes kormány*

Javasoljuk egy, „a fő politikai pártok támogatását élvező ideiglenes kormány" alakítását, ami Végrehajtó Tanácsa átszervezése alapján az alkirály feladata.

A kormányküldöttség terve igen vegyes fogadtatásban részesült. Az angol kommentárok általában lelkesen üdvözölték a javaslatokat, azt állítva róluk, hogy nagylelkűen és teljes mértékben beváltják az India függetlenségére tett ígéretet és megvalósítják az indiai nép ama jogát, hogy önmaga határozza meg alkotmányát. A Churchill által képviselt tory-jobbszárnynak egy része ugyan bírálta a javaslatokat, de ezzel csak aláhúzta az általános véleményt, mert a bírálat alapja szintén az a feltevés volt, hogy a terv Indiának függetlenséget biztosít.

Az indiai kommentárok már változatosabbak voltak. Gandhi, aki a tárgyalások egész ideje alatt a legbuzgóbban dícsérte a kormányküldöttség és a brit kormány őszinteségét és jóakaratát („nem fognak megcsalni bennünket" — különös és leleplező szavak egy lázadó nemzet vezetőjének a szájából az elnyomókkal kapcsolatban), lelkesen üdvözölte a tervet: „a javaslatok magukban hordják a magot, amely a szomorúságnak ezt az országát szomorúság és szenvedés nélküli országgá változtatja". A legfontosabb kongresszusi kommentárok egy része helyeselte, egy része bírálta a

tervet. A Mozlim Liga először óvatosan és semmire sem kötelezően nyilatkozott, mindaddig, amíg később Dzsinnah ki nem jelentette, hogy a terv megadja „Pakisztán megalakításának alapját". A Kongresszus balszárnyának véleménye nyiltan ellenséges volt. A *Free Press Journal* elítélte a tervet: „az angolok ezzel a tervvel akarják India jövőjét káoszba fojtani". P. C. Dzsosi kommunista vezető, megbélyegezte a tervet: „nem egyéb, mint az angolok imperialista terve, melynek az a célja, hogy Anglia Indiát megőrizze legnagyobb gyarmati támaszpontjaként"; „olyan tervezet, mely meg akarja akadályozni a függetlenség elérését és az indiaiakat állandó egymásközötti háborúskodásban akarja tartani".

A terv nyilvánosságra hozatalát hosszú tárgyalások követték. A Kongresszus Végrehajtó Bizottsága május 24-én hivatalos nyilatkozatot bocsátott ki álláspontjáról. A Kongresszus határozata nem adott végső értékelést, de számos ellentétre mutatott rá a Kongresszus politikája és a terv között. Ilyen volt elsősorban a katonai megszállás fenntartása az átmeneti időszakban („a külföldi megszálló hadsereg ittmaradása egyenlő a függetlenség megtagadásával"), továbbá az európaiak képviselete a Törvényhozó Testületben, a tartományi autonómia megszegése a tartományok kényszerű csoportosítása révén, a demokrácia biztosítékainak hiánya a fejedelemségekben és a javasolt ideiglenes kormány hatalmának korlátozása.

Az Összindiai Kongresszusi Bizottság hivatalos közlönye június 1-én nyilvánosságra hozta véleményét és leszögezte, hogy a terv

„nem sokkal jobb annál, amelyet Churchill és Amery urak 1942 márciusában hajlandók voltak jóváhagyni.

Az ígért függetlenség annyira tele van korlátozásokkal, hogy teljesen indokolatlan a «függetlenség» szó használata. Az úgynevezett Alkotmányozó Gyűlés csak látszatra lesz szuverén testület, a valóságban a legkevésbbé sem. Mind az Unió, mind a tartományok bizonyos önkényes tartományi csoportosításoktól fognak függeni. A rendszernek megvan majdnem mindaz a hiányossága, mint a vallási alapon szétszakított Indiának lenne, de ráadásul hiányzik belőle az érett Pakisztán-terv, amely a tartományi egységeket egységeseknek és szuveréneknek hagyná meg. Az Unió kormánya túl gyenge lesz a pénz- és bankrendszer, a vámok és a gazdasági tervezés ellenőrzése nélkül ahhoz, hogy a nemzet gazdasági fejlődését a modern ipar feltételei között irányítsa...

A terv a nemzeti érdekeket nemcsak a felekezeti, hanem még a feudális érdekeknek is alárendeli. Nem a népek, hanem fejedelmeik fogják meghatározni az indiai államok jövendő kapcsolatait az Unióval...

A terv még azzal az erénnyel sem dicsekedhetik, hogy egyszerű és könnyen megvalósítható.

A terv a szuverenitást oly hosszú ideig és olyan ravaszul osztja meg a Szövetségi Unió, a Szövetség alá tartozó csoportok, a tartományi egységek és a fejedelmek között (nem beszélve Őfelsége kormányáról, amelynek a kezében marad a döntés joga még az alkotmány létrehozása után is), hogy örökös probléma lesz annak tényleges gyakorlóját megállapítani...

A megszorítások, fenntartások, biztonsági rendszabályok és az érdekek egymás ellen való kijátszásának ebben a dzsungelében igen nehéz elképzelni a szabad és független India tiszta és teljes képét.

Az angolok Indiában folytatott imperialista cselszövésének idáig a vallásközösségi és feudális érdekek voltak a fő támaszai. Az a törekvés, amely ezeket a támaszokat az úgynevezett Független India állandó és hatékony tényezőiként akarja megtartani, felébreszti a jogos gyanút, hogy a brit kormány nem képes szakítani elődjeinek hagyományos politikájával."

A Kongresszus május 24-i határozatára válaszolva a kormányküldöttség május 25-én újabb nyilatkozatot tett közzé. Ez a nyilatkozat egyebek között világosan leszögezte, hogy:

1) „A terv egységes egész" — tehát teljes egészében kell elfogadni vagy elvetni.

2) A tartományoknak nem áll jogukban úgy határozni, hogy kilépnek a csoportokból, amíg el nem készül és életbe nem lép az alkotmány és amíg meg nem tartják a választásokat.

3) A szuverenitás Indiára ruházása a jövőben két feltételtől függ, mégpedig, hogy

a) „megfelelő intézkedéseket hozzanak a kisebbségek védelmére";

b) „készek legyenek a brit kormánnyal szerződést kötni azon kérdések rendezésére, melyek a hatalom átadásából adódnak".

4) Az indiai államok képviseletét az Alkotmányozó Gyűlésben csak az ő beleegyezésükkel rendezhetik; „ez nem tartozik azon kérdések közé, melyekben a küldöttség dönthet".

5) „A jelenlegi alkotmánynak az átmeneti szakaszban is érvényben kell maradnia, tehát az ideiglenes kormányt a Központi Törvényhozó Testület előtt nem lehet törvényesen felelősségre vonni."

6) A katonai megszállást az átmeneti időszakban fenn kell tartani; ezen időszak alatt a jelenlegi alkotmány értelmében a brit parlamenté a végső felelősség India biztonságáért és ezért szükséges, hogy a brit csapatok ott maradjanak.

Az Alkotmányozó Gyűlésbe való választások későbbi előkészületei folyamán kiderült, hogy az Alkotmányozó Gyűlés tagjainak

előre kötelezniök kellett magukat az alkotmányterv elfogadására és életbeléptetésére.

A tervnek ezek a részei, melyek sokkal élesebben leplezték le igazi jellegét, mint bármely kierőszakolt döntés, fokozták az ellenállást a Kongresszus számottevő csoportjaiban és a baloldali nemzeti közvéleményben.

A Mozlim Liga június 6-án, miközben megismételte, hogy „a teljesen szuverén Pakisztán megalakításának célja továbbra is India muzulmánjainak változatlan célkitűzése marad", bejelentette, hogy a tervet egészében elfogadja, mind a tartós érvényű, mind az átmeneti időre szóló javaslatokat, „annál is inkább mivel Pakisztán megalakításának alapja bentfoglaltatik a kormányküldöttség tervében".

Ezután megindultak a tárgyalások az ideiglenes kormány felállítása kérdésében. A kormányt a Kongresszus és a Liga — mint a kisebbségek fő képviselői — közös képviseletének alapján kellett megalakítani. A tárgyalások egyszeriben feltárták, hogy a terv alapvető célja a széthúzás és súrlódás állandósítása; ez a gyakorlatban a terv végrehajtásával kapcsolatos minden egyes kísérletnél megmutatkozott. A Kongresszus és a Liga nem tudott megegyezni az ideiglenes kormány összetételét illetően. Megegyezés hiányában az angolok ismét kihasználták a helyzetet és június 16-án nyilvánosságra hozták dontésüket. Bejelentették az ideiglenes kormány javasolt összetételét: a Kongresszus ad öt képviselőt (valamennyi hindu, egyetlen kongresszusi muzulmán sincs közöttük), a Mozlim Liga öt képviselőt és a kisebbségek négy képviselőt (szikhek, keresztények, haridzsánok és parszik — a Kongresszusnak még odavetettek egy koncot azzal, hogy a haridzsán képviselő kongresszusi haridzsán volt, ilyenformán a Kongresszus hat mandátumhoz jutott).

Világosan kijelentették, hogy a kormányba való belépés feltétele „az alkotmány kidolgozásának megkezdése a május 16-i nyilatkozat értelmében".

Az ideiglenes kormánynak ez a javasolt összetétele erős ellenállást váltott ki, különösen avval kapcsolatban, hogy egy kongresszusi muzulmánt kizártak, és ilyenformán a Kongresszust hindu szervezetté süllyesztették. A Kongresszus június 24-én bejelentette, hogy visszautasítja az ideiglenes kormányra vonatkozó tervet, de elfogadta az Alkotmányozó Gyűlésben való részvételt. A Kongresz-

szus Végrehajtó Bizottságának június 26-i határozata kiemelte a brit kormányküldöttség tervének „hiányosságait". Megismételte, hogy a Kongresszus célkitűzése az „azonnali függetlenség" és a társadalmi haladás, és leszögezte, hogy a terv nem tartalmazza ezeket a célkitűzéseket. A Kongresszus határozata nem jelentette ki, hogy elfogadják a tervet, csupán azt, hogy csatlakoznak a javasolt Alkotmányozó Gyűléshez: „ezzel célunk a szabad, egységes és demokratikus India alkotmányának kidolgozása". Tudomásra hozták, hogy ők saját értelmezésük alapján fognak csatlakozni, amit majd törvényesen alátámasztanak és nem fogják elfogadni a tartományok kényszercsoportosítását.

A brit kormányküldöttség és az alkirály ezt a nyilatkozatot követően bejelentették, hogy hivatalnokokból álló ideiglenes ügyintéző kormányt fognak alakítani és függőben hagyják a további tárgyalásokat az ideiglenes nemzeti kormány megalakításáról.

A kormányküldöttség június 29-én elhagyta Indiát.

Az 1946-os új alkotmányjogi tervet úgy tálalták a világ közvéleménye elé, mint India szabadságának a tervét. Ha azonban feltételeit megvizsgáljuk, csakis azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a terv a valóságban alig jelentett valamivel többet, mint az 1942. évi Cripps-féle ajánlat megismétlését és igen messze volt attól, hogy Indiának szabadságot adjon, megalapozza vagy megvalósítsa az indiai népnek azt a jogát, hogy demokratikusan választott képviselői által saját maga határozza meg jövőjét.

Először is, az a feltételes ajánlat, hogy a jövőben India választhat a dominiumi státus és függetlenség között, igen messze volt a függetlenség azonnali megadásától, amelyet kivétel nélkül valamennyi indiai politikai szervezet követelt. A függetlenség kérdése feletti döntést valójában egy nem képviseleti testületre bízták, amelynek összetételéről az angolok döntöttek és amelynek reakciós működéséről az angolok gondoskodtak.

Másodszor, az állítólagos sürgősség ürügyével visszautasították az alkotmány demokratikus kidolgozásának elengedhetetlen alapját, azaz az általános választójogon alapuló demokratikus Alkotmányozó Gyűlés megválasztását. Az Alkotmányozó Gyűlés összetétele nem volt demokratikus, állandósította a vallásközösségi megosztást, közvetve választották, olyan testületek által, amelyek maguk is a lakosság 11 százalékára kiterjedő választójogon alapultak; az

összetételt még meghamisították a fejedelmek 93 jelöltjének kinevezésével, akik az egész gyűlés egynegyedét képviselték.

Harmadszor, semmiféle intézkedést nem tettek a fejedelemségek demokratizálására, amelyek területileg India egyharmadát alkották. A fejedelmekkel való egyezményeket — beleértve a fejedelmek képviseleti arányának kérdését is az Alkotmányozó Gyűlésben — teljesen az önkéntes tárgyalásokra bízták. A fejedelemségeket nemcsak hogy érintetlenül hagyták, hanem leszögezték, hogy a legfelsőbb hatalom felszámolása után, amennyiben az átmeneti időben nem tudnak olyan megállapodásra jutni, amihez az államok is hozzájárulnak, az indiai államok jogilag és diplomáciailag is független szuverén államok maradnak.

Negyedszer, a terv Indiát négy zónára osztotta — egy hindu többségű zónára, két muzulmán többségű zónára és a fejedelemségekből álló negyedik zónára. A felosztást önkényesen döntötték el anélkül, hogy az érintett területek lakosságát erre nézve megkérdezték volna. Ennek a felosztásnak semmi köze nem volt az önrendelkezés elvéhez; az így adódó háromszoros adminisztráció a közigazgatást rendkívül nehézkessé és a gyakorlatban valószínűleg kivihetetlenné tette volna.

Ötödször, a felosztás alapján a központi kormány igen gyenge, hatalma igen korlátozott lett volna. Meg lett volna fosztva az egész Indiát átfogó gazdasági tervezéshez és társadalmi rendszabályok végrehajtásához szükséges minden hatalmi eszköztől; hiányzott volna a haladó demokratikus fejlődéshez, a hatékony, nagyszabású gazdasági építéshez és a társadalmi színvonal emeléséhez feltétlenül szükséges hatalma.

Hatodszor, a hatalom átadásáról az átmeneti időszak alatt nem volt szó; továbbra is a régi alkotmány maradt volna érvényben és az ideiglenes kormány csupán az alkirály újjászervezett tanácsa lett volna, amellyel szemben az alkirály vétójogát és rendkívüli felhatalmazását szükség esetén továbbra is érvényre juttathatta volna.

Hetedszer, a katonai megszállás továbbfolytatódott volna az egész, meg nem határozott idejű átmeneti időszak alatt, ilyenformán az új alkotmányt a katonai megszállás árnyékában dolgozták volna ki.

Nyolcadszor, az Alkotmányozó Gyűlés nem lett volna szuverén. Az általa kidolgozott új alkotmány nem léphetett volna érvénybe mindaddig, amíg az angolok jóvá nem hagyják; az angolok jóvá-

hagyása pedig két feltételtől függött: először az alkotmánynak a brit uralkodók kielégítésére megfelelő intézkedéseket kellett tartalmaznia a kisebbségek védelmére vonatkozóan, másodszor, egy angol-indiai szerződést kellett elfogadni. Addig, amíg mindkét feltételt nem teljesítik, nem kerülhet sor a szuverenitás feladására.

Mindebből csak egyetlen következtetés vonható le. Az 1946-os alkotmányjogi terv továbbfolytatta a régi módszert: az indiai politikai élet különböző elemeinek egymás ellen való agyafúrt kijátszását és egyensúlyozását. Ezt elsősorban úgy érte el, hogy a politikai helyzetet a vallásközösségi ellentétekre építette fel, a Kongresszust kijátszotta a Mozlim Liga ellen, a fejedelmeket a reakció központjává tette, és ilyen módon az indiai szabadság állítólagos felajánlásának értékét a gyakorlatban nullával tette egyenlővé, s a valódi ellenőrzést továbbra is angol kézben tartotta. A terv értelmében az angol ellenőrzésnek a válságos és meghatározatlan idejű átmeneti időszakban tovább kellett folytatódnia, hogy így ők tudják döntően meghatározni az új alkotmány jellegét. A brit imperializmus még nem mondott le és nem adta át a hatalmat az indiai népnek, sőt felhasználta minden találékonyságát és évszázados politikai tapasztalatát arra, hogy jól kiagyalt, bonyolult és függő gépezetet létesítsen, amelynek segítségével — még az indiai „függetlenség" hivatalos spanyolfala mögül is — tovább folytathatja mesterkedéseit és megkísérelheti, hogy gazdasági és stratégiai uralmát lényegében fenntartsa.

4. A Mountbatten-egyezmény

Mialatt az imperializmus képviselői (a kormányküldöttség eltávozása után az alkirály, Lord Wavell vette át ennek szerepét) és a Kongresszus, valamint a Mozlim Liga vezetősége között 1946 második felében és 1947 első hónapjaiban véget nem érő tárgyalások folytak, az indiai válság egyre fokozódott.

Az ipari munkásság sztrájkmozgalma állandóan emelkedő görbét mutatott. 1945-ben 747 000 munkás vett részt a sztrájkokban és 4 054 000 munkanap veszett el. 1946-ban a sztrájkoló munkások száma 1 961 000-re, az elveszett munkanapok száma pedig 12 717 000-re emelkedett, vagyis az 1945. évinek több mint háromszorosára. 1947 első nyolc hónapjában már 1 323 000 munkás vett részt a sztrájkokban és 11 195 863 munkanap esett ki, vagyis az

év kétharmadában csaknem annyi, mint az egész 1946-os évben. Ilyenformán, amíg a nemzeti mozgalom egészét megbénította és szétzüllesztette a vezetőség megalkuvó taktikája, amely az imperializmussal való megegyezésbe csúszott át, a munkásosztály harca mind erőteljesebben bontakozott ki.

Ugyanakkor a fejedelemségek népének harca a fejedelmek uralma ellen újból magasra lángolt. Különösen nagyarányúak voltak a tiruvánkuri és hajderábádi, s mindenekelőtt a kasmiri harcok. A „Hagyjátok el Kasmirt!" mozgalmat, mely Abdullah sejk és a Nemzeti Konferencia vezetésével a maharadzsa uralmának felszámolásáért folyt, erőszakosan elnyomták. Az egész országban terror uralkodott, a vezetőket bebörtönözték és a fegyvertelen tömegekre tüzeltek.

Másrészt, a nemzeti mozgalom bomlása — amelyet az idézett elő, hogy a vezetőség kapitulált az imperialista intrikák előtt — elősegítette a reakciós és romboló erők egyidejű előretörését. 1945 végén és 1946 elején, a kormányküldöttség érkezése előtt, a nagy nemzeti fellendülést a közösségek egysége jellemezte, most a kormányküldöttség bomlasztó tevékenysége ismét felszította a vallásközösségi ellentéteket. Ezt a taktikát, mely szüntelenül a hinduk és muzulmánok szembeállítására törekedett, még erősítette és segítette a Kongresszus, valamint a Mozlim Liga vezetőségének megalkuvó és vadul versengő taktikája. 1946 júniusában, a kormányküldöttség munkájának riasztó kommentáraként, ismét felütötte visszataszító fejét a vallásközösségi villongás. 1946 őszére a vallásközösségi harc új, soha nem ismert gyilkos magasságokba szökött. A Mozlim Liga „direkt akció" napját, melyet augusztusban Kalkuttában rendezett, októberben a keletbengáli zavargások és a bihári muzulmánellenes zavargások követték. Az eredmény ezrek legyilkolása, sokezer sebesült és hajléktalan, hatalmas tömegmészárlások, gyujtogatások, fosztogatások, példa nélkül álló borzalmak voltak. Az „erőszakmentesség" tana, amely csak arra szolgált, hogy elfojtsa és megbénítsa a tömegek forradalmi energiáját, megakadályozza, hogy az az imperializmus ellen irányuljon, most borzalmas módon, példa nélkül álló erőszakosságokban és vérfürdőkben bosszulta meg azt, hogy a reakció vezetésével a tömegek energiáját eltorzították, elfordították igazi ellenségeitől és a testvérgyilkosság és a gyilkos önmegsemmisítés útjára terelték. A vallási fanatizmus a Mozlim Ligában és a Kongresszus sorai-

ban egyaránt elterjedt, közben rohamosan erősödött a Hindu Mahaszabha és számos egyéb hindu vallási szervezet. Ez az állapot jelentősen befolyásolta a Kongresszusnak novemberben Meerutban tartott ülésszakát. Patel a Kongresszuson nagy tetszésnyilvánítás közepette hirdette az új tant, amely szerint „kardra karddal válaszolunk" — és ez a felhívás nem az indiaiakat szólította harcra az imperializmus ellen, hanem a hindukat a muzulmánok ellen.

Az imperializmus, a mélyülő válság láttán — mely a munkásosztály és a parasztság harcának fejlődésében, a fejedelmi uralom elleni népi felkelésben, a politikai szétforgácsolódásban, a reakciós vallásközösségi ellentétekben és az anarchiában egyaránt tükröződött — arra törekedett, hogy közelebb hozza az új politikai egyezmény időpontját. 1946 augusztusában új ideiglenes kormányt alakítottak (még mindig az alkirály végrehajtó tanácsának hivatalos keretei között) a kongresszusi és a szikh vezetőségből, Nehruval az élen. Októberben a Mozlim Liga képviselőit is bevonták az ideiglenes kormányba. Az ideiglenes kormány azonban nem alkotott koalíciót; a két vezetőség továbbra is nyiltan szembenállt egymással. Fennforgott az a veszély, hogy a központ teljesen megbénul.

1946 decemberében Londonban konferenciát hívtak össze az indiai vezetők és a brit kormány között, Attlee, Wavell, Nehru és Dzsinnah részvételével. Ez a konferencia sem tudta megtalálni a kiutat. A nyilatkozat azonban, amelyet a brit kormány a konferencia eredményéről közzétett, igen figyelemreméltó befejező szakaszt tartalmazott:

„Amennyiben olyan Alkotmányozó Gyűlés dolgozná ki az alkotmányt, amely nem képviseli az indiai lakosság nagy részét, Őfelsége kormányának természetesen nem állhat szándékában, hogy ezt az alkotmányt ráerőszakolja az ország azon részeire, amelyek nem kívánják elfogadni."

Ennek a nyilatkozatnak a jelentősége nyilvánvaló. A hivatkozás az „indiai lakosság nagy részére", amelyet az Alkotmányozó Gyűlés nem képvisel, természetesen nem Brit-India felnőtt lakosságának szavazati jogtól megfosztott háromnegyed részére vonatkozott. E többségnek nem volt semmi beleszólása a Tartományi Gyűlésnek, a javasolt Alkotmányozó Gyűlés közvetett alapjának megválasztásába. A brit kormány nyilatkozata — és ezt egyöntetűen így is értelmezték — csakis a Mozlim Ligára vonatkozott és arra, hogy a Mozlim Liga visszautasítaná az olyan Alkotmányozó Gyűlés több-

ségi határozatainak elfogadását, amelyben a Mozlim Liga képviselői kisebbségben lennének. Ez a nyilatkozat volt tehát az első világos jele annak, hogy a brit kormány India felosztásában keresi a „megoldást". A nyilatkozat teljes vétójogot adott a Mozlim Ligának, és előre biztosította, hogy ha a Mozlim Liga élni akar ezzel a vétójoggal, a brit kormány kikényszeríti az ország felosztását.

Ahogy a válság 1947 elején tovább mélyült, fokozták az elnyomást. 1947 januárjában országszerte nagyszabású razziákat tartottak a Kommunista Párt helyiségeiben és a pártfunkcionáriusok százait tartóztatták le. A letartóztatásokat a közönséges imperialista rendőri gépezet hajtotta végre, de a felelősséget értük végülis — némi előzetes csűrés-csavarás után — a központi kormány vállalta magára belügyminiszterén, Patelen keresztül. Patel a Központi Gyűlés előtt február 21-én tett nyilatkozatában elismerte, hogy 1950 kommunistát tartóztattak le. A brit képviselők Londonba küldött jelentéseikben hangsúlyozták, hogy a helyzet feletti uralom kezd kicsúszni a kezükből, a közigazgatási gépezetet a felbomlás veszélye fenyegeti és nyomatékosan hangsúlyozták a gyors politikai megegyezés sürgősségét.

A brit kormány 1947 februárjában új határozatokat hozott az egyezmény meggyorsítására. Lord Wavell alkirályt visszahívták és helyére Lord Mountbattent nevezték ki, aki a háború alatt már Délkelet-Ázsiában szolgált, mint szövetséges főparancsnok (1921-ben, amikor a walesi herceg Indiában járt, mellette teljesített szolgálatot). Most új utasításokkal Indiába küldték, hogy hozza tető alá a gyors megegyezést, amely a gyakorlatban India kettéosztásán alapulna. Egyidejűleg, február 20-án, Attlee miniszterelnök az alsóházban új politikai nyilatkozatot tett, amely Attlee-nyilatkozat néven lett közismert, és amelyet Fehér Könyv formájában hoztak nyilvánosságra. A nyilatkozat kijelentette:

„Őfelsége kormánya világosan le kívánja szögezni: elhatározott szándéka, hogy 1948 júniusáig bezárólag megteszi a szükséges lépéseket a hatalom felelős indiai kezekbe való átadására."

A nyilatkozat ugyanakkor figyelmeztetett arra, hogy Anglia az Alkotmányozó Gyűlés semmiféle alkotmánytervezetét nem fogadja el, ha az „nincs összhangban" a brit kormányküldöttség „javaslataival" és ha nem „teljes mértékben képviseleti Alkotmányozó Gyűlés" dolgozza ki — vagyis, ha a Mozlim Liga nem járul hozzá

a tervezethez. Amennyiben a Mozlim Liga beleegyezése hiányzik, vagy ha az indiai Alkotmányozó Gyűlés olyan alkotmányt merészel kidolgozni, amelyet Anglia nem hagy jóvá:

„Őfelsége kormányának meg kell fontolnia, hogy a britindiai központi kormány hatalmát kinek adja át a megfelelő időpontban; vajjon teljes egészében valamilyen britindiai központi kormánynak, vagy az egyes területeken fennálló tartományi kormányoknak — vagy pedig, milyen más mód lenne a legészszerűbb és az indiai nép legigazibb érdekeinek megfelelő."

A fejedelemségekkel kapcsolatban a nyilatkozat a következőket mondja:

„A fejedelemségekkel kapcsolatban Őfelsége kormányának nem áll szándékában ezeknek a legfelsőbb hatalom idején gyakorolt jogait és kötelességeit bármely britindiai kormánynak átadni. Nincs szándékában, hogy a legfelsőbb hatalom rendszerét felszámolja a végleges hatalomátadás időpontja előtt, azt azonban megfontolás tárgyává teszi, hogy az átmeneti időszakban a korona viszonyát az egyes fejedelemségekhez megegyezéssel szabályozza."

Ez az 1947 februári nyilatkozat mértékadó nyilatkozat volt az úgynevezett „Szabad India" számára való „hatalomátadás" politikájával kapcsolatban, tehát megfogalmazásának rendkívüli határozottsága igen figyelemreméltó. Szó sem volt arról, hogy az indiai nép szabadon választhat, milyen kormányzat alatt kíván élni. Szó sem volt szabad Alkotmányozó Gyűlésről, amelyet az indiai nép általános választójog alapján szabadon választana és szuverén hatalommal ruházna fel az alkotmány külső beavatkozás nélküli kidolgozására. Szuverén Alkotmányozó Gyűlés egyáltalán nem volt. A szuverén, független, demokratikus állam megalakításának mindezek az ismérvei tökéletesen hiányoztak. Ellenkezőleg, az uralkodó brit hatalom előzetesen a leghatározottabban megszabta, hogy milyen alkotmányt engedélyezne. Amennyiben nem követnék az uralkodó imperialista hatalomnak ezeket a teljesen egyoldalú előírásait, úgy egyedül az uralkodó imperialista hatalomnak áll jogában annak eldöntése és meghatározása, hogy mely „felelős indiai kézbe" történjék az úgynevezett „hatalomátadás". Más szavakkal, *nem szuverén, független állam megalakításáról van szó, hanem arról, hogy az imperializmus olyan közigázgatási fennhatóságra ruházza át a hatalmat Indiában, amely megítélése szerint a legalkalmasabb érdekei kiszolgálására.* Ez az, ami a gyakorlatban a

Mountbatten-döntéssel, valamint India és Pakisztán dominiumok megalakításával történt.

Az új Mountbatten-tervet, a kormányküldöttség korábbi terveinek utódát, rohamos gyorsasággal dolgozták ki, júniusban nyilvánosságra hozták és 1947 augusztusában már életbe is léptették. A Fehér Könyvben jelzett eredeti időpontnak (1948 június) ez a közelebbhozása azt mutatta, hogy a válság egyre sürgetőbb, és azt bizonyította, hogy hivatalosan is felismerték, milyen nagy sietségre van szükség, ha az imperialista hatalom összeomlását és az indiai válság forradalmi megoldását el akarják kerülni. Mint a *Sunday Times* tudósítója 1947 május 4-én jelentette, a brit hivatalos véleménynek el kellett ismernie: „kockáztatjuk, hogy Indiát jóval 1948 júniusa előtt elborítja a káosz".

A Mountbatten-terv részletesen meghatározta az India kettéosztásával kapcsolatos intézkedéseket és lefektette a felelősség gyors átadásának módját. A terv a felosztott India részei felett uralkodó indiai kormányoknak dominiumi státust adott.

A terv formailag nem mondta ki India kettéosztását, de a Pakisztán-követelés által érintett területeknek megfelelő szervet biztosított arra a célra, hogy választhassanak a kormányküldöttség tervének megfelelő egységes Alkotmányozó Gyűlés, vagy az egyes államok szerinti külön alkotmányozó gyűlések között; döntésüket akár a Törvényhozó Gyűlésben lévő képviselőiken keresztül, akár népszavazás útján juttathatták érvényre.

Minthogy a muzulmán többségű területek és a nem muzulmán többségű területek külön dönthettek, ez egyúttal Pandzsáb és Bengál felosztását is jelentette. A gyakorlatban, a fennálló képviseleti testületek összetétele alapján, ennek a módszernek teljes biztonsággal felosztáshoz kellett vezetnie — beleértve Pandzsáb és Bengál felosztását is.

A fejedelemségek helyzetének kérdését a terv nyitva hagyta, vagyis a legfelsőbb hatalom megszűnésével, külön-külön saját feltételeik alapján és az általuk kezdeményezett tárgyalások eredményeképpen bármelyik csoporthoz csatlakozhattak; vagy pedig, elméletben, joguk volt arra, — bár a gyakorlatban nem sok kilátás volt e jog érvényrejuttatására — hogy kikiáltsák függetlenségüket és önállóan vegyék fel a kapcsolatot Nagybritanniával.

A terv alapján Indiát a következő részekre osztották fel:

1) Északnyugat-Pakisztán, ehhez tartozott Pandzsáb nyugati része,

Szindhu, az Északnyugati Határtartomány és Belucsisztán összesen mintegy 25 millió lakossal (ezek közül 8 millió a muzulmán).

2) Északkelet-Pakisztán, ide tartozott Kelet-Bengál és Aszama Szylhet kerülete összesen 44 millió lakossal (ezek közül 31 millió a muzulmán).

Ez a két terület, amelyet ezer mérföld választott el, alkotta Pakisztán államot 70 millió lakossal.

3) Az Indiai Unió, ide tartozott Brit-India többi része 225 millió lakossal.

4) A fejedelemségek, amelyek India területének kétötödét alkották, 93 millió lakossal, vagyis a lakosság egynegyedével; ezek a hatalom átadása után függetlenséget fognak kapni és külön tárgyalások alapján a két domínium valamelyikéhez csatlakozhatnak.

Valamivel több mint egy évvel később, miután már valamennyi fejedelemség csatlakozott egyik vagy másik domíniumhoz és Kasmir és Hajderábád is csatlakozott India domíniumhoz (Kasmir csatlakozását a maharadzsa határozta el 1947-ben, de a háború még 1948-ban is folyt; Hajderábád csatlakozását 1948 szeptemberében háborúval kényszerítették ki), India térképe 1948-ban a következő felosztást mutatta:

INDIA FELOSZTÁSA

(a terület négyzetmérföldben)

	A fejedelemségeken kívüli terület	*A fejedelemségek területe*	*Összesen*
India a felosztás előtt	865 446	715 964	1 581 410
India domínium, kivéve Hajderábádot és Kasmirt	632 211	421 104	1 053 315
Hajderábád és Kasmir		166 784	
Indiai Unió (Hajderábáddal és Kasmirral együtt)	632 211	587 888	1 220 099
Pakisztán	233 235	128 076	361 311

A Mountbatten-tervet India és Nagybritannia főbb politikai szervezeteinek vezetői helyesléssel fogadták.

Indiában a Kongresszus és a Mozlim Liga politikai vezetői kijelentették, hogy jelentős fenntartásokkal ugyan, de elfogadják a javaslatokat. Nehru a Kongresszus nevében kijelentette:

„A szívem nem örül, amikor ajánlom ezeket a javaslatokat."

Dzsinnah, a Mozlim Liga nevében jelentette ki:

„Nem mondhatjuk vagy érezhetjük, hogy meg vagyunk elégedve, vagy hogy egyetértünk a tervben foglalt minden kérdéssel."

És Baldev Szingh a szikhek nevében a következőket mondta:

„Nem volna igaz, ha azt mondanám, hogy fenntartás nélkül örvendünk. Az angol terv nem mindenkinek tetszik, a szikh közösségnek mindenesetre nem."

Az egész indiai baloldali közvélemény, élén a kommunistákkal, élesen bírálta a tervet, amely India feldarabolását, nem pedig a hatalom igazi átadását jelenti. Az Indiai Kommunista Párt leszögezte:

„India szétdarabolásának új angol terve kétségbeesett lépés a szabadságmozgalom ellen, amely az ország egészének teljes függetlenségéért harcol... Mountbatten tervének nem «India elhagyása» az igazi célja, hanem az, hogy a gazdasági és katonai ellenőrzést, amilyen mértékben csak lehet, továbbra is angol kézben tartsa."

Angliában kihirdették, hogy a Konzervatív- és a Munkáspárt egységesen támogatja a tervet. Churchill, ellentétben a korábbi javaslatokkal szemben tanusított elutasító magatartásával, lelkes helyeslését fejezte ki a Mountbatten-terv irányvonalával kapcsolatban és gratulált Attlee-nek, hogy Mountbattent választotta alkirálynak. Olyan dícséret volt ez, amely a *Times* szerint „az öröm pírját varázsolta a miniszterelnök orcájára". A *Manchester Guardian* megjegyezte Churchillről és Attlee-ről, hogy „ez a két férfi a parlament ezen ülésszakának megkezdése óta még soha nem jutott így közös nevezőre, mint most". A parlamenti bejelentés alkalmával csak a kommunista képviselő, Gallacher bírálta a tervet. A Cityben a bejelentést követően azonnal emelkedni kezdett az indiai részvények árfolyama, és ahogy a *Daily Herald* megjegyezte, „a City áldását adta a tervre". A City álláspontját az *Economist* juttatta kifejezésre:

„Még a formai kötelékekből is megmarad valami, ha a dominiumi státust nem mondják fel; de mindenképpen, a politikai formák megváltozása esetén is, megmaradnak a döntő stratégiai és gazdasági szálak Nagybritannia és India között"[4].

[4] Economist. 1947 június 7.

A terv nemzetközi visszhangját tekintve, az amerikai hivatalos sajtó és a legtöbb ország jobboldali sajtója dicshimnuszokat zengett. Másrészt viszont — mint ahogy a Reuter megjegyezte — „valamennyi ország baloldali sajtója kedvezőtlenül fogadta a hírt". A szovjet publicista, Zsukov, a következőkép kommentálta:

„Anglia arra kényszerül, hogy Amerikát utánozza és lemásolja az Egyesült Államok politikáját a Fülöp-szigetekkel kapcsolatban — vagyis hogy meghamisított, névleges szabadságot adjon. Más szavakkal: távozik, hogy ott maradhasson."

Lemin, szovjet publicista kommentárja levonta a következtetést:

„Azok a nyilatkozatok, amelyek hatalomátadást hirdetnek az indiai nép számára, messze vannak India valódi függetlenségétől. Az utóbbi megvalósítása elsősorban és döntően a nemzeti felszabadító mozgalom erejétől függ majd. A brit uralkodó körök fenn akarják tartani Indiában gazdasági, katonai és politikai pozícióikat, bármi legyen is az ország jövendőbeli alkotmányjogi szerkezete. Egyebek között a brit és az indiai burzsoázia között fennálló gazdasági kapcsolatokra támaszkodnak...

Az alkotmányjogi változásoktól függetlenül, a lényeg az, hogy a brit tőkének milyen tényleges gazdasági, politikai és katonai pozíciót sikerül megtartania az országban. Ez fogja eldönteni, vajjon India függetlenségének régen húzódó kérdését úgy oldják-e meg, mint a Fülöp-szigetek esetében, vagypedig India valóban független, demokratikus országgá válik."

A tulajdonképpeni új a Mountbatten-tervben India felosztása volt. Egyébként csupán továbbfejlesztette az imperializmus és az indiai nagyburzsoázia szövetségének elvét, amint azt már a kormányküldöttség terve is javasolta.

A brit uralom Indiában sok évtizeden keresztül főleg azzal kérkedett, hogy egyesítette Indiát. Két évszázados brit uralom végén Indiát, amely Aszoka és Csandragupta alatt már több mint 2000 évvel ezelőtt, Akbar idejében pedig 350 évvel ezelőtt, egységes volt, visszaadták a függő indiai uralkodóknak és a legészszerűtlenebb módon részekre szakították. Indiának fáradságos és fájdalmas utat kell végigjárnia ahhoz, hogy az imperialista „oszd meg és uralkodj" elvének átkos örökségét legyűrje és újból kikovácsolja élő egységét.

A Mountbatten-tervben lefektetett alapelvek szerinti felosztásnak szörnyű következményei voltak Indiában.

Először, az államok közti határokat nem nyelvi, kulturális vagy nemzeti, hanem vallásközösségi alapon vonták meg. Ez azt jelentette, hogy a határok önkényesek és vitathatók voltak és további konfliktusokra adtak alkalmat. Ezenkívül nagyszámú, másvallású kisebbségeket olyan államokba zártak, amelyeknek alapja — állítólag — egy bizonyos vallásközösség túlsúlya volt. A Mountbatten-terv így nemcsak azt jelentette, hogy Indiát vallási alapon két államra osztják, hanem — miután a politikai felosztás alapjául a vallást tették — azt is, hogy ez a megosztás valamennyi városban, faluban és India egész területén megsokszorozódott. Nem találhattak volna ennél hatásosabb eszközt az állandó belső konfliktus szítására. A Mountbatten-terv életbeléptetése India történelmében példátlanul borzalmas vallási villongásokat és tömegmészárlásokat engedett szabadjára, a menekülők milliói elözönlötték Indiát.

Másodszor, azzal, hogy a hatalmat nem egy egységes, hanem két egymással szembenálló indiai kormánynak adták át, megteremtették a krónikus ellentétek és konfliktusok minden feltételét e kormányok között. Ezeket a konfliktusokat még tovább bonyolította a fejedelemségek csatlakozásáért folyó nyílt versengés. A két domínium egy év mulva már közvetlen katonai hadműveleteket folytatott egymás ellen és az Egyesült Nemzeteken keresztül mindkét oldal az imperialista hatalmakhoz folyamodott támogatásért a másik ellen. Az a tény, hogy mindkét domínium hadseregének brit főparancsnoka és sok angol tisztje volt, nemhogy enyhítette volna az ellentétet, ellenkezőleg, inkább növelte a bonyodalmakat. A *Manchester Guardian* 1948 augusztus 3-án kénytelen volt megjegyezni:

„Pakisztán hivatalos részvétele a kasmiri hadjáratban komoly probléma elé állítja az egész Brit Államközösséget. Ez az első eset, hogy két domínium hadserege egymás ellen harcol...

Sőt, az a tény, hogy mind a pakisztáni, mind az indiai hadseregnek angol főparancsnoka és angol tanácsadói vannak, jóllehet az előbbinek többszáz angol tisztje van, az utóbbinak pedig csak néhány tucat, a gyakorlatban azt jelenti, hogy maguk az angolok is két ellentétes táborban, szembenállnak egymással."

Harmadszor, a felosztás szétvágta a gazdasági és politikai kapcsolatokat, elválasztotta a kölcsönösen egymástól függő mezőgazdasági és ipari területeket, megkülönböztetés nélkül átszelte a vasútvonalakat és öntözési berendezéseket, és ezzel megakadályozta az

összindiai gazdasági fejlesztést és tervezést, amelynek India jövendőbeli felvirágzása szempontjából létfontossága van. Ugyanígy a felosztás a legnagyobb nehézségeket gördítette a demokratikus mozgalom s a munkásosztály és a parasztság mozgalma elé, mely egységes alapon fejlődött ki és építette fel szervezeteit. Az új államfelosztás elkülönítette és szervezetileg szétszakította ezeket a mozgalmakat, amelyeknek most még az imperialista terv által szabadjára engedett ördögi hagyaték, a vallási megoszlás ellen is harcolniok kellett.

A Mountbatten-tervet rendkívül nagy sietséggel fogadtatták el. 1947 augusztus 15-én kikiáltották az új dominiumokat, Indiát és Pakisztánt.

5. *Az Indiai Unió és Pakisztán*

Az a mély válság, amely Indiában a második világháborút követte, nem fejeződött be az 1947 augusztus 15-i döntéssel. Ellenkezőleg, a reakciós elnyomó intézkedésekkel párhuzamosan a legkülönbözőbb formákban folytatódott tovább és új kirobbanások lehetőségeit hordozza magában. Az új dominiumok első évének tapasztalatai gyorsan leleplezték kormányaik igazi jellegét és az indiai fejlődésben betöltött szerepét.

A kezdeti időszakban tovább dúlt a kormányok megalakulását kísérő vallási vérengzés. A vérözön, zűr-zavar és tragikus indulatok közepette, a reakció által ösztönzött erőszakos cselekmények és provokációk közepette, amelyek Gandhi meggyilkolásában érték el csúcspontjukat, nem igen volt alkalom a változás nyugodt megfigyelésére. Amint azonban ezek a hullámok csendesedtek, a dominiumok és a tartományi minisztériumok programjának és kormányzati tevékenységének kibontakozása során, és nem kevésbbé a tömegmozgalom új szakaszának kifejlődésében kezdett megmutatkozni az 1947-es döntés következtében létrejött új osztályviszonyok és politikai csoportosulások valódi jellege.

Kezdetben kétségkívül általános lelkesedés fogadta az új kormány megalakítását, hiszen ennek tagjai olyan indiai politikai vezetők voltak, akikben a néptömegek éveken keresztül bíztak, és akiknek hatalmas támogatást nyujtottak a népi tömegszervezetek, a Kongresszus és a Mozlim Liga. A „Függetlenségi Napot", a szabadság és a diadal napját, mindenfelé megünnepelték; a Union Jacket

bevonták és helyébe felhúzták a nemzeti lobogót. Kezdetben kevés volt az intő hang, amely a „szabadság" és a „függetlenség" illuzórikus jellegére rámutatott volna, a tapasztalat azonban gyorsan meghozta a kiábrándulást.

Az új kormányok jellegzetes vonása a régi imperialista rendszerrel való folytonosságuk volt. Az imperializmus egész közigazgatási gépezetét átvették és fenntartották. Megmaradt a régi imperialista ügynökökből és lakájokból álló bürokrácia, igazságszolgáltatás és rendőrség; megmaradtak az elnyomás módszerei: a rendőrsortűz a fegyvertelen tömegre, a botbüntetések, a gyűlések betiltása, az ujságbetiltások, a törvénytelen őrizetbevételek, a szakszervezetek és parasztszervezetek üldözése és a baloldali politikai foglyok ezreinek bebörtönzése. Az imperializmus hatalmas indiai vagyonát, tőkebefektetéseit és pénzügyi érdekeit buzgón védték és az imperialista kizsákmányolás zavartalanul továbbfolytatódott. A katonai ellenőrzés a gyakorlatban az imperialista legfelsőbb parancsnokság kezében maradt. A kezdeti időben még a brit főkormányzó is megmaradt régi posztján az Unió élén, mindkét dominium legfontosabb tartományaiban továbbra is hivatalban maradtak a brit kormányzók, és mindkét hadseregben megmaradtak a brit főparancsnokok, katonai tanácsadók és magasrangú tisztek. Röviden, az új kormányok lelepleződtek, kiderült róluk, hogy nem új, saját jogi alappal rendelkező, független kormányok, amelyek örökre szakítottak a mult rabszolgaságával, hanem az imperializmustól függenek, a felsőbb uralkodó hatalom akarata hozta létre őket és csakis a számukra megengedett feladatokat hajthatják végre. Világosan láthatóvá vált, hogy feladataikra beidomítva járszalagon vezetik őket — az egykori foglyokból börtönőrök lettek, az erőszakmentesség egykori apostolai megtanulták, hogyan kell az imperialistaellenes küzdelmet bűnös lázadásnak bélyegezni, amelyet kemény kézzel kell letörni.

Az új kormányok összetétele számos másodrendű ellentét felidézője volt. Ellentétek támadtak személyi jellegű és vérmérsékleti okokból, valamint beállítottság és politikai hovatartozás következtében, és gyakori volt, hogy a napi politika konkrét részleteiben nem tudtak megegyezni. Ezek a másodrendű ellentétek azonban nem érinthették az új rendszer alapvető osztályjellegét. Az új rendszer az indiai nagyburzsoázia érdekeit képviselte, mely az imperializmussal szövetségben, mint annak ifjabb társa, uralkodott és

közös frontba tömörült az imperializmussal a népi tömegmozgalom ellen.

Az új uralom igazi jellege és alapja legélesebben a gazdaságpolitika területén lepleződött le. Igen figyelemreméltó, hogy már 1947 nyarán, a változás előestéjén, milyen magabiztos hangon beszél az imperialista monopoltőke egyik óriása, az Imperial Chemical Industries tájékoztató bulletinje bizalmas jellegű jelentésében az indiai „politikai kilátásokról":

„Minden okunk megvan arra a feltevésre, hogy a külföldi tőke elleni megkülönböztető intézkedések, amelyektől egykor tartani lehetett, nem fognak megvalósulni...

Az ipar államosítása körülbelül addig fog terjedni, hogy a kormány minden olyan esetben, amelyben a kereslet és kínálat átlagos esélyei szerint nem várható megfelelő haszon, államköltségen fog gyárakat létesíteni...

Egészben véve, a szilárd alapokon álló üzleti érdekeltségek nyugodtan gondolkodhatnak hosszabb távlatokban, és óvatosan optimista szemszögből."

Ezt a bizakodást a további események igazolták is. A Kongresszus programjában szerepelt valamennyi kulcsiparág és nyersanyagforrás államosítása és széleskörű állami ellenőrzése. Erre a nagyszabású államosításra nyilvánvalóan szükség lett volna nemcsak a fokozatos újjáépítés érdekében, hanem azért is, hogy felszámolják a külföldi tőke uralkodó szerepét az indiai iparban. A dominiumi kormányok megalakulása után azonban ezt a tervet sutbadobták.

Nehru miniszterelnök február 17-én a Törvényhozó Gyűlés előtt kijelentette:

„A gazdasági szerkezetben semmiféle hirtelen változást nem fogunk végrehajtani. Amennyiben nem a legszükségesebb, nem fogjuk a meglévő iparágakat államosítani."

A Reuter pénzügyi szolgálata április 1-én Új-Delhiből a következőt jelentette:

„Az indiai kormánynak az elkövetkező tíz évre szóló ipari és gazdasági politikája törölte a napirendről a meglévő iparágak nagyarányú államosítását."

1948 április 6-án nyilvánosságra hozták a kormány határozatát a gazdaságpolitikáról, amely megerősítette ezeket a jóslatokat.

A határozat leszögezte, hogy az állami tulajdont a fegyvergyártásra, az atomenergiára és a vasútra korlátozzák (amelyek már eddig is állami tulajdonban voltak). A szén, a vas, az acél és egyéb vezető iparág tekintetében „a kormány elhatározta, hogy egy tízéves időszak tartamára lehetővé teszi az e területeken működő, meglévő vállalatok további fejlődését", állami ellenőrzés alá vonja a villamosenergiát és „az ipar többi területe továbbra is korlátozás nélkül nyitva áll a magánvállalkozás számára". Az államosítást tehát feladták a fennálló nagy monopóliumok — köztük az imperialista monopóliumok — javára.

Rendkívül érdekes a gazdaságpolitikáról szóló határozattal együtt nyilvánosságra hozott magyarázó memorandum. A memorandum kijelentette:

„Az indiai piacokon utóbbi időben érezhetővé vált aggodalom, hogy a kormány kísérletet tesz az iparágak nagyarányú államosítására és ezzel veszélyezteti eredményes működésüket és hitelüket, teljesen lecsillapodott. A politikai nyilatkozat várható eredményeképpen az állami kötvények árfolyama ismét a régi színvonalra emelkedett.

Jólértesült körök véleménye szerint a kormány számára most, hogy a bizalom ismét helyreállt, nyitva áll az út, hogy újjáépítési célokra nagy kölcsönöket bocsásson ki."

Az emlékirat a továbbiakban igyekszik minden félelmet eloszlatni a profit bármilyen lehetséges korlátozásával vagy ellenőrzésével kapcsolatban:

„A piac érzékenyen reagált arra a lehetőségre, hogy a kormány közbelép és szabályozza vagy korlátozza a magánvállalkozások profitját. A most nyilvánosságra hozott gazdaságpolitika a leghalványabb ilyenirányú utalást sem tartalmazza, és így a részvények értéke feltétlenül emelkedni fog. A magánvállalkozás tehát biztatást kap."

„Magánvállalkozás... biztatás", „a részvények értéke feltétlenül emelkedni fog" — ennek a felhívásnak az osztályalapja éppen eléggé nyilvánvaló.

Afelől sem marad semmi kétség, hogy ezt a felhívást elsősorban milyen típusú „magánvállalkozás" felé intézték — hogy a felhívás az imperializmus, az angol-amerikai tőke felé szólt. A kormányhatározattal együtt kiadott hivatalos memorandum utolsó bekezdésében leszögezték a célkitűzést:

„A határozat az indiai iparban a külföldi tőkének és vállalkozásnak teljes szabadságot kíván biztosítani és ugyanakkor azt a nemzeti érdek szerint szabályozza. A határozat e részének tanúsága szerint az indiai kormány felismerte, hogy mind a vezetésben és a technikai kiképzésben, mindpedig a tőkebefektetés terén szükség van külföldi segítségre és a kormány nyilvánvalóan látja, hogy csak haszna származik abból, ha az indiai vállalkozást segítő külföldi tőkét és szakértelmet szívesen fogadja."

„Teljes szabadság" a külföldi tőke számára — a Mountbatten-döntés a valóságban zsíros osztalékot hozott az imperializmusnak. E tekintetben különösen fontos a brit tőke eddigi pozícióinak fenntartása, sőt további behatolása Indiába (a közös indiai-brit vállalkozások módszerének továbbfolytatása és kiterjesztése által), továbbá az is, hogy az amerikai tőke behatolása mind komolyabb méreteket öltött. A brit külkereskedelmi kutatóintézet hivatalos szócsöve, a *Betro Review*, 1947 novemberi számában a következőt jelentette:

„Mindinkább nyilvánvalóvá válik az amerikai tőkének az az elhatározása, hogy kapcsolatba lép az indiai piaccal.

Jelentős számú amerikai-technikai szakember utazott Indiába ... Az amerikaiak ... az indiai-brit konszernek mintájára közös indiai-amerikai ipari vállalkozásokat létesítenek. Úgylátszik, hogy az amerikaiaknak India domínium valamennyi fő fejlesztési tervében szerepük van."

Grady — 1947—49-ig az Egyesült Államok indiai nagykövete — a háború alatt az Indiában működő amerikai műszaki küldöttség vezetője volt. A küldöttség feladatául „India ipari lehetőségeinek megvizsgálását tűzték ki. A küldöttség igen alapos jelentést dolgozott ki, ezt azonban sohasem hozták nyilvánosságra. Grady mint követ nemcsak az amerikai gazdasági behatolást segítette elő hatékonyan, hanem az indiai politikai életbe is nyíltan beavatkozott és nyilvános támadó beszédeket tartott az indiai kommunisták ellen. 1948 márciusában, Új-Delhiben, a Nemzetközi Kérdések Intézete előtt tartott beszédében javasolta, hogy dolgozzanak ki Ázsia számára egy Marshall-tervet, amelyben India is résztvenne:

„Az Önök Marshall-terve, vagy ha úgy akarják, az Önök Nehru-terve, hasonlóan hathatós kölcsönös segítségi programot nyujthatna regionális alapon. Az ázsiai és távolkeleti területeken határozottan megvannak a kereskedelem kiterjesztésének feltételei."

Az amerikai gazdasági behatolással együttjárt az amerikai poli-

tikai beavatkozás. 1948 április 30-án egy 17 amerikai üzletemberből álló csoport — miután légiúton 50 000 mérföldet tett meg a világ körül, hogy felmérje az üzleti lehetőségeket — a következőket jelentette New Yorkban:

„Véleményünk szerint valamennyi ország közül, amelyet meglátogattunk, India nyujtja a legnagyobb lehetőségeket, tekintve hogy ez a leggazdagabb ország. Az egyetlen kérdés, amely felmerül: a nyugalom és a rend fenntartása, ami a külföldi tőkebefektetés szempontjából létfontosságú."

Dr. B. C. Roj, Nyugat-Bengál miniszterelnöke, az Egyesült Államokban tett üzleti útjáról visszatérve, 1947 december 10-én Kalkuttában a Keleti Kereskedelmi Kamara előtt mondott beszédében még pontosabban meghatározta az amerikai segítség feltételeit:

„Amennyire utamon meg tudtam állapítani, az amerikaiak készek szakemberekkel és szállítmányokkal segíteni bennünket, ha biztonságban láthatják befektetéseiket Indiában. A biztonság kérdése nem az India és Pakisztán közötti belső viszályokkal, hanem az indiai kormány ipari politikájával kapcsolatban értendő. Az ipari politikán az államosítás politikáját és az ipari viszályok kezelésének politikáját értem."

Tehát az államosítás elvetése, a szakszervezetek ellen irányuló törvények és eljárás amerikai parancsra történt.

Az indiai nagytőkétől, mely tudatában volt saját gazdasági gyengeségének és az indiai tömegek elégedetlenségének, távol állt az amerikai beavatkozás visszautasítása, ellenkezőleg, udvarolt az amerikai tőkének és hajbókolt előtte. Így a Birla-szócső, az *Eastern Economist*, 1948 július 2-án a következőket írta:

„Mi is az, amit különösen ajánlanak külpolitikánk számára? Azt javasolják, hogy külpolitikánknak adjunk új irányt, adjunk határozott célt gazdasági területen, keressünk új kereskedelmi lehetőségeket és fogadjuk el az építő segítséget, ha azt megkaphatjuk, ne habozzunk, hogy ezzel mások szemében veszélyeztethetjük semlegességünket. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy közeledjünk az Egyesült Államok felé."

Az angol és amerikai tőkétől való függés külpolitikája szorosan kapcsolódott a hazai reakciós gazdasági és szociális politikához. 1948 április elején hozták nyilvánosságra a kormány határozatát a gazdaságpolitikáról, amely bejelentette az államosítás elvetését és megnyitotta a kapukat a külföldi tőke előtt. Ugyancsak 1948

április elején indult meg, soha nem látott méretű razziákkal és letartóztatásokkal, a nagy offenziva az Indiai Kommunista Párt és a szakszervezetek ellen. Ugyancsak Nyugat-Bengál miniszterelnöke, Roj volt az, aki Amerikából visszatérve törvényen kívül helyezte a Kommunista Pártot, jóllehet a Párt még a közvetlen imperialista uralom alatt is legálisan működött. Az indiai sajtóban nagy teret kaptak azok a tudósítások, amelyekből kitűnik az amerikai titkosügynököknek a kommunistaellenes offenzívában betöltött szerepe.

„Washingtoni hivatalos körök nem kicsinylik le a kommunizmus veszélyét Indiában, annak ellenére, hogy ebben az országban a Kommunista Párt tagjainak száma viszonylag csekély. Egyetértenek a Sir C. P. Ramaszvamy Ijer, Tiruvánkur egykori devanjának véleményével, aki nálunk néhány nappal ezelőtt kijelentette, hogy a kommunisták komoly veszélyt jelentenek Indiában az iparban elfoglalt stratégiai helyzetük miatt"[5].

„Egy amerikai hírügynökség jelentése legutóbb rámutatott, hogy India, Pakisztán, Burma és számos más ország kormányának akciói a kommunista pártok ellen az Egyesült Államok külügyminisztériuma által szolgáltatott információkon alapulnak"[6].

A kormány gazdaságpolitikája mind Indiában, mind Pakisztánban nagy szenvedéseket mért a néptömegekre. 1948 elején a nagytőkés érdekeltségek határozott követelésére megszüntették az élelmiszerek és ruházati cikkek árainak ellenőrzését, ami a létfenntartási költségek égbeszökő emelkedéséhez vezetett. A nagybani élelmiszerárak összindiai mutatószáma (az 1939-es év árait 100-nak véve) 1943-ban az árellenőrzés bevezetésekor 253-on és 1947-ben 252-n állt, de 1948 májusában 362,9-re szökött fel. Hogy milyen kétségbeejtő helyzet állt elő júliusban, megítélhető a következő jelentésekből:

„A központi kormány és a tartományi miniszterelnökök holnap megtárgyalják a kétszáz százalékos, sőt ennél magasabb élelmiszeráremelkedés kérdését és azt a problémát, hogy a felhajtott árak következtében a jó júniusi termés ellenére mégis éhínség várható. Az egész országot elárasztotta a felháborodás hulláma.

---

[5] U. P. A. jelentés Washingtonból. Lásd Bombay Chronicle, 1948 március 31.

[6] Free Press Journal. 1948 április 27.

Az általános vélemény szerint ennek oka a felhalmozás és üzérkedés, amelyre az adott ösztönzést, hogy a közszükségleti cikkek ára az élelmiszerellenőrzés megszűnte óta nyílegyenesen emelkedett. Bombay-tartományban a legfontosabb élelmezési cikknek, a rizsnek nagybani ára január óta 18 shillingről 54 shillingre emelkedett maundonként. Ugyanebben a tartományban a gabona ára maundonként 18 shillingről 45 shillingre emelkedett.

Az árak az ország különböző részeiben váltakoznak, de az Egyesült Tartományokban, Kelet-Pandzsábban, Biharban és Madraszban az ellenőrzés megszüntetése után átlag százszázalékkal emelkedtek az árak."

„A gazdasági helyzet egész Indiában rosszabbodik. Mult év óta megkétszereződött az élelmicikkek, a ruhaneműek és a szén ára. A közszükségleti cikkek ellenőrzésének januárban történt megszüntetése okozta elsősorban a gyors áremelkedést, és semmi kétség, hogy a nagyiparosok, különösen a textilgyárosok, kihasználták a helyzetet"[7].

A szörnyű helyzet következtében a tömegek elégedetlensége és az izgatott hangulat egyre magasabb fokra hágott, ami a sztrájkmozgalom továbbfejlődésében és vidéken a parasztlázongásokban nyilvánult meg. A lázongásokat drákói elnyomó rendszabályok követték. Általános támadást indítottak a Kommunista Párt és az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus, a paraszt- és diákszervezetek és a baloldali sajtó ellen. Nyugat-Bengálban betiltották a Kommunista Pártot és elhallgattatták lapját. Más tartományokban a félillegalitás körülményei közé kényszerítették a Pártot. Letartóztatták, őrizetbe vették a munkásosztály valamennyi kiváló vezetőjét, vagy letartóztatási parancsot adtak ki ellenük. A letartóztatott szakszervezeti vezetők között volt az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus elnöke, S. A. Dange, és alelnöke, S. S. Miradzskar. A börtönökön belüli és kívüli rendőri erőszakosságnak rengeteg halálos áldozata volt. A folytonosságot a régebbi imperialista elnyomással jól illusztrálja, hogy két letartóztatott veterán vezető, Dange és Muzzuffar Ahmed, akiket 1924-ben a kánpuri perben, 1928—32-ben a meeruti perben ítéltek el, ugyanolyan üldöztetéseket szenvedtek most, mint annakidején. Az imperializmustól átvett elnyomó törvénykezést új, különleges törvényekkel erősítették tovább. Így 1948-ban hozták a bombay-i közbiztonsági törvényt. Eddig elfogatóparancs nélkül le lehetett tartóztatni „bármely személyt, aki a közbiztonságot, a közrendet vagy a tartomány nyugalmát veszélyezteti"; most az új törvény a letartóztatás jogát kiter-

[7] A *Manchester Guardian* újdelhi tudósítója. 1948 július 19, 20.

jesztette minden olyan személyre, akiről „feltehető, hogy ezt veszélyeztetné". A „felszabadulás" első évében tehát olyan kemény támadást indítottak a munkásosztály mozgalma ellen, amely ennek félévszázados története során példátlan volt és amely túltett az imperialisták közvetlen uralma alatti valamennyi támadáson.

Ez az általános reakciós irányzat érvényesült a belpolitika minden területén. A nagybirtokosok és ipari tőkések által támogatott és anyagilag segélyezett szélsőséges és provokatív vallásközösségi szervezetek, amelyek szoros kapcsolatban álltak a terrorista bandákkal, szabadon működhettek mindkét domíniumban. Ezeké a szervezeteké a döntő, közvetlen felelősség a vallásközösségi vérengzések kirobbantásában. A muzulmán vallásközösségi mozgalommal szemben a hindu vallásközösségi szervezetek — a Hindu Mahaszabha és a sötét RSS (Rastrija Szvajam Szevak Szangh) — gyorsütemben terjesztették ki működésüket az Indiai Unióban. Amikor Gandhi életének utolsó szakaszában közvetlen támadást indított e sötét elemek ellen 1947 novemberében az Összindiai Kongresszusi Bizottságban, és nyiltan névszerint megbélyegezte a Hindu Mahaszabhát, az RSS-t és vezetőiket — 1948 januárjában megölték az RSS-sel kapcsolatban álló bandák. Az ezt követő általános felháborodás arra kényszerítette a kormányt, hogy végre — bár késedelmesen — lépéseket tegyen az RSS betiltására és vezetőinek letartóztatására. Az RSS vezetőinek többségét azonban rövidesen szabadon engedték és helyettük kommunista és szakszervezeti vezetőket börtönöztek be.

Ugyanez a reakciós irányzat érvényesült a fejedelmekhez való viszonyban is. Az indiai nemzeti mozgalom a fejedelmeket mindig az imperializmus reakciós bábjainak bélyegezte és egységes, önálló, demokratikus Indiai Köztársaság alakítását követelte. A fejedelmekkel való tárgyalások eredményeképpen létrejött új államstruktúrában azonban az alkotmányjogi reformok spanyolfala mögött fennmaradtak a fejedelemségek, amelyeknek határai keresztülszelték a népek kulturális-nemzeti csoportosulásait, a fejedelmek pedig tovább viselték az államfői tisztséget. Ezeket a területeket meg is szilárdították olymódon, hogy mintegy 25 nagyobb, a tartományok kiterjedését megközelítő területi egységet hoztak létre. Patel már 1947 júliusában, amikor a fejedelmekkel való kapcsolatok felvételére megalakították a fejedelemségek ügyeivel foglalkozó új minisztériumot, megmondotta:

„Szeretném világosan leszögezni, hogy a Kongresszus semilyen módon sem óhajt beleavatkozni az államok belső ügyeibe. Nem vagyunk ellenségei a fejedelmi rendszernek... Remélem, az indiai államok tudatában vannak annak, hogy ha elutasítják a közérdekű együttműködést, ezzel az anarchiát és a káoszt választják, amely nagy és kis államot egyaránt elborít és elpusztít, ha nem vagyunk képesek arra, hogy együttesen oldjuk meg a közös feladatoknak legalább a minimumát."

A brit imperializmus részéről Lord Mountbatten 1947 július 25-én a fejedelmek konferenciáján mondott beszédében a legteljesebb megelégedését fejezte ki e nyilatkozat fölött, amely biztosította a fejedelemségek fenntartását:

„Elképzelhetik, mennyire megkönnyebbültem — és biztos vagyok benne, hogy önök szintén megkönnyebbülést éreznek — amikor Szardar Vallabhbhai Patel a fejedelemségek ügyével foglalkozó minisztériumot átvéve, — ha szabad így mondanom — igazán bölcs nyilatkozatot tett a fejedelemségek és India dominium közötti megegyezés döntő feltételeiről."

A fejedelmek által aláírt új csatlakozási szerződés leszögezte:

„Ennek a szerződésnek egyetlen szava sem értelmezhető úgy, hogy engem bármilyen módon India bármiféle jövendőbeli alkotmányának elfogadására kötelezhetne, vagy megakadályozhatna abban, hogy bármely jövendőbeli alkotmány alapján saját elhatározásomból egyezményt kössek India kormányával... Ennek a szerződésnek egyetlen szava sem érinti szuverenitásom folytonosságát ezen államon belül és ezen állam felett."

A fejedelmek uralmának állandósítására különleges rendszabályokat léptettek életbe:

„V. B. Menon, az indiai fejedelemségek minisztériumának vezetője, azt mondta... nincs szándékukban «kiirtani» a fejedelmeket; sőt, ha valamelyik közülük gyermektelenül hal meg, nem hagynák, hogy a cím elveszszen... Ennek a döntésnek messzemenő következményei lesznek, mert olyan társadalmi rendet teremthet, amely éppen az ellentéte az indiai szociológusok által elképzelt társadalmi rendnek"[8].

A fejedelmeket nemcsak ideiglenesen, engedményképpen hagyták uralmon, hanem pozíciójukat állandósítani akarták.

Az új dominiumi kormányok uralma alatti belső helyzet és fejlődés jellege tehát világosan bebizonyítja, hogy az imperialista

[8] Times. 1948 március 29.

kizsákmányolás és uralom alapjai továbbra is fennmaradtak a nagy monopolista és a feudális érdekeltségek, az imperializmus ifjabb partnereinek oltalma alatt. A „függetlenség" külső máza nem tudta eltakarni a valóságot, az imperializmustól való függést. Ez még világosabban megmutatkozott India más országokkal való kapcsolataiban, katonai és stratégiai téren, az India és a Brit Birodalom többi része közötti viszonyban, és a külpolitika egész területén.

Bár a brit csapatokat visszavonták Indiából, a katonai gépezet és a stratégiai tervezés továbbra is brit ellenőrzés alatt maradt. Mind az indiai, mind a pakisztáni hadseregben továbbra is brit kézen maradt valamennyi stratégiai ellenőrző kulcspozíció. A kezdeti időkben, még a formális „hatalomátadás" után is, nemcsak a főparancsnokok voltak angolok mind az indiai, mind a pakisztáni hadseregben, de 1948 nyarán a jelentések szerint még mindig vagy 300 angol tiszt működött az Indiai dominiumban és mintegy 500 Pakisztánban. 1948 áprilisában, ugyanakkor, amikor közzétették az államosítás elvetését bejelentő gazdaságpolitikai kormányhatározatot és megindították a támadást a Kommunista Párt ellen, határozatot hoztak az indiai főparancsnok kinevezésére vonatkozó határozat visszavonásáról:

„A kormány alapos megfontolás után úgy határozott, hogy India és a hadsereg legfőbb érdeke, ha még egy ideig meghosszabbítják F. R. R. Bucher tábornok főparancsnoki szolgálatát. Ez hatálytalanítja a hadügyminiszter egy régebbi nyilatkozatát, amelyben kijelentette, hogy ez év áprilisában már ki lehet nevezni az indiai főparancsnokot"[9].

A katonai és tengerészkiképzést, a tisztikar betöltését és a felszerelést a legszorosabban összekapcsolták Angliával, a légitámaszpontok működését pedig az angol légierővel. 1946 őszén az indiai sajtóban közzétettek egy jelentést, mely igen élesen világít rá erre a kapcsolatra. A jelentés egy 1946 június 19-i rejtjeles utasítás szövege, amelyet a brit légügyi minisztérium küldött az indiai légierők főhadiszállásának „stratégiai tartalékok" tárgyában. Az állítólagos rejtjeles utasítás szövege — amelynek hitelességét nem cáfolták meg — a következő:

„1) Megegyezés történt, hogy az Ön színtere berendezkedik arra, hogy egy kisebb hadművelet céljára 2 hónapos előzetes bejelentés után befogad-

[9] Times. 1948 április 9.

hassa az Egyesült Királyságnak a kovetkező ideiglenes stratégiai tartalékait:

4 nagyhatósugárú bombázó dandárt

3 nappali vadász dandárt

4 csapatszállító repülő dandárt

összesen 11 dandárt.

2) 1946 decemberéig mindent elő kell készíteni a helyőrségi csapatokon túlmenőleg a fentnevezett ideiglenes stratégiai erők befogadására.

3) Tervet kell kidolgozni a stratégiai tartalékoknak a „C" terv szerint 1950 júliusáig való elhelyezésére, nevezetesen:

6 nagyhatósugarú bombázó dandár

3 könnyűbombázó dandár

3 nagyhatósugarú vadász dandár

5 földi célok ellen küzdő vadász dandár

1 egymotoros repülő dandár

összesen: 18 dandár elhelyezésére."

Jóllehet a fenti utasítás 1946-ban kelt, mégis nagyon figyelemreméltó, mert a Cripps-küldöttség kinevezése és a „függetlenség" állítólagos felajánlása után feltételezi, hogy 1950-ben az indiai stratégiai előkészületek még mindig összefüggésben lesznek a brit stratégiai előkészületekkel és az indiai légitámaszpontokat akkor is nyitva és előkészületben tartják a brit hadirepülő dandárok elhelyezésére. Az utasítás továbbá azért érdekes, mert elárulja, hogy a brit munkáspárti kormány 1946 nyarán arra számított, hogy Indiát 1950-ben támaszpontként tudja felhasználni hosszútávú bombázó hadműveletek számára egy meg nem jelölt ellenség ellen.

Világos fényt vetett az új politikai kapcsolatokra a „szabadság" nyolc hónapja után az az 1948 áprilisában hozott határozat, amely kimondja, hogy szertartásos ünnepség alkalmával ezentúl ismét el kell hangoznia a „God Save the King"-nek[10].

„A hatalom átadása óta első ízben fogják játszani a «God Save the King»-et, nagy, nyilvános gyülekezet előtt ma este, az első zenés katonai takarodó alkalmával. Pandit Nehru, India miniszterelnöke, határozta el ezt a visszatérést a «Függetlenségi Nap» előtti formaságokhoz. Nehru legutóbb kijelentette, hogy mindaddig, amíg India a Brit Államközösség tagja marad,

[10] Az angol himnusz első sora. — *Szerk.*

valamennyi hivatalos és katonai ünnepség alkalmával először eljátsszák a «God Save the King»-et, és utána hangzik majd el az indiai nemzeti himnusz"[11].

Ha Attlee bejelentette volna, hogy a jövőben Angliában minden szertartásos ünnepség alkalmával az angol nemzeti himnusz előtt a „Star Spangled Banner"-t[12] fogják játszani, még az is jelentősen kevésbbé botránkoztatta volna meg az angol nemzeti érzületet, mint a megdöbbent indiai népet az indiai imperialistaellenes, nemzeti mozgalom egykori vezetőjének ez a bejelentése, az a rendelkezés, mely a gyűlölt „sátáni" birodalom himnuszát saját nemzeti himnusza elé helyezte. A rendelet jelképesen, dióhéjban India új politikai helyzetét fejezte ki. Az sem volt véletlen, hogy a „God Save the King" visszahozása ugyanazon a napon történt, amikor egész Indiában razziákat és vadászatot rendeztek a Kommunista Párt ellen, amely az új körülmények között az indiai szabadságharc vezető ereje lett.

Az indiai domíniumok és a Birodalom közötti, vagyis az „Államközösségen" belüli kapcsolatok megtárgyalását a domíniumi miniszterelnökök 1948 októberében tartandó konferenciájára hagyták. Pakisztánt illetőleg Dzsinnah, mint főkormányzó, már 1947 december 20-án kijelentette a BBC [az angol rádió] egyik munkatársának, hogy „Pakisztán kész arra, hogy a Brit Államközösségen belül maradjon". Ami az Indiai Uniót illeti, a Kongresszus hivatalos célja és az Alkotmányozó Gyűlés eredeti alkotmánytervezete egyaránt azt követelte, hogy az Indiai Uniót nyilvánítsák „független, szuverén köztársaságnak" (egy további kiegészítés javasolta a „szuverén állam" meghatározást). Ezt azonban most nem tekintették szükségszerűen összeegyeztethetetlennek az Államközösségben való folytatólagos tagsággal, vagy a vele való szövetséggel. Inkább az okozott számukra gondot, hogy megfelelő formulát találjanak ennek a szövetségnek kifejezésére. Az alkalmas megfogalmazás keresése során a két oldal a gyakorlatban együttműködött: az imperialisták Londonban, partnereik pedig Új-Delhiben, és úgylátszott, hogy a formula megtalálásának semmiféle áthidalhatatlan akadálya nem lesz.

A domíniumi miniszterelnökök 1949 áprilisi londoni konferenciáján, amelyen India, Pakisztán és Ceylon miniszterelnökei vettek

[11] Times. 1948 április 2.
[12] Az Egyesült Államok himnuszának kezdő sora. — *Szerk.*

részt, megtalálták a megoldást. India a Brit Államközösségben vagy Birodalomban az angol király uralma alatt marad, miközben élvezheti a „szuverén, független köztársaság" névleges címének csekély fényűzését. A hivatalos kommüniké leszögezte:

„India kormánya bejelentette és megerősítette Indiának azt az óhaját, hogy továbbra is megtartsa teljesjogú tagságát az Államközösségben és Indiának azt az elhatározását, hogy elfogadja a királyt, mint az Államközösség független tagállamai szabad szövetségének jelképét és mint az Államközösség fejét."

Érdekes megjegyezni, hogy Attlee brit miniszterelnök ezt követőleg 1949 május 2-án az Alsóházban, a londoni egyezményre hivatkozva, kijelentette, hogy semmi különbséget nem kell tenni az „Államközösség", „Brit Államközösség", vagy „Brit Birodalom" kifejezések között; ezek mindegyike egymással behelyettesíthető.

A londoni nyilatkozat, amelyet az indiai nemzetgyűlés ratifikált, Indiát hivatalosan is összekapcsolta az angol-amerikai imperializmus táborával. Semmi kétség, hogy a döntést meggyorsította az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmak hatalmas fellendülése és különösen a kínai demokratikus forradalom győzelme, amelynek óriási visszhangja volt Délkelet-Ázsiában, és amely az imperializmust s ázsiai csatlósait páni félelmükben arra ösztönözte, hogy ellenforradalmi erődítményt építsenek ki maguknak Délkelet-Ázsiában.

A londoni konferenciával egyidejűleg Londonban és Washingtonban egy indiai katonai küldöttség katonai megbeszéléseket folytatott, és előkészületek történtek arra is, hogy Nehru meglátogassa Trumant. Nyilvánosságra hozták továbbá, hogy a londoni konferencián megegyezés jött létre Anglia, India és Pakisztán között arra nézve, hogy pénzügyileg és fegyverekkel közösen támogatják Burma bábkormányát a burmai nép forradalmának leverésében.

Az indiai vezető hivatalos körök álláspontját leplezetlenül fejezte ki K. M. Munsi, aki az indiai alkotmány vázlatának elkészítésében vezető szerepet játszott, amikor 1947 november 18-án Új-Delhiben „India és a világpolitika" című beszédében kijelentette:

„A világ kicsi lett és India gyors ütemben válik olyan állammá, amely világméretekben gondolkodik. A világpolitikának sok oldala van, de középpontja az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti ellentét — ellentét a demokrácia és a diktatúra között...

Bármilyen politikát kövessen is India, ennek legszükségesebb eleme az erő és a nemzetközi orientáció kell hogy legyen. Az erő katonai hatalmat jelent, amely elég nagy a délázsiai területek megvédéséhez és anyagforrást, mely elégséges e hatalom alátámasztásához. Fegyveres erőinket nemcsak számban kell növelni, de teljesen modernizálni is kell. Ez azt jelenti, hogy majdnem kétszer annyit kellene költenünk fegyveres erőinkre, mint amennyit jelenleg költünk. És a nagyobb katonai kiadások előfeltétele az erősebb és gyorsabb iparosítás, amely Anglia és az Egyesült Államok segítsége nélkül nem lehetséges.

Ami a nemzetközi orientációt illeti, Anglia — bármilyen emlékeink is legyenek elmult uralmáról — mindig barátunk volt és most is az. Több mint egy évszázados szoros szövetség szálai kötnek bennünket hozzá. Az Egyesült Államok, ez a nagy demokrácia, a világ vitathatatlan vezetője ebben a pillanatban. Még az ENSz jövője is az ő kezében van. Az ENSz a szabad nemzetek erős világszövetségét csupán az Egyesült Államokkal való szoros egységben tudja felépíteni. Csupán egy ilyen Angliával és az Egyesült Államokkal való szövetségben találhatja meg India azt az erőt, amelyre szüksége van."

Az indiai neoimperializmus vonala itt teljesen leplezetlen, félreérthetetlen továbbá 1) az imperializmus táborának a támogatása, amelyről mint a „demokrácia" táboráról beszélnek; 2) az angol-amerikai blokkhoz való csatlakozás; 3) az ellenséges magatartás a Szovjetunióval szemben; 4) a „délázsiai övezet" katonai uralmáról és politikai hegemóniájáról szőtt álom.

Az *Eastern Economist*, az indiai nagytőke álláspontját kifejezve, 1948 július 23-i számában ugyanezt az irányvonalat hirdette:

„Ha az Államközösség tagjai vagyunk, ez a tény valószínűleg a mi oldalunkra állítja az Államközösséget szovjet támadás esetén. Ez a tagság kifizetődnék nekünk az Egyesült Államok esetében is, minthogy az Egyesült Államok jelenleg nem tudja egykönnyen megszakítani Angliával való kapcsolatait. Más szavakkal, az Államközösségben való tagságunk mindkét esetben megerősítené katonai helyzetünket."

Az új indiai dóminiumok megalakítása utáni első időszakban India külpolitikáját az ország vezetői gyakran jellemezték úgy, hogy India a „két világtömb" között a „semlegesség" politikáját folytatja. Nyilvánvaló, hogy ez a „semlegesség" annyit jelent, hogy szembekerültek már az antiimperialista táborral, mellyel az indiai nemzeti mozgalom régebben szövetségben volt. A későbbi fejlemények azonban leleplezték, — mind a fent idézett nyilatkozatokban, mind az ENSz-beli indiai képviselők számos kérdésben tanú-

sított magatartásában, továbbá a nemzetközi politika egyéb területein is — hogy a „semlegesség" vékony máza csupán az imperializmus és az amerikai-angol blokk táborához való csatlakozást takarta.

Ennek az orientációnak a logikája, valamint az indiai nagytőke terjeszkedő törekvései az új indiai uralkodókat elkerülhetetlenül egyre inkább az imperializmus oldalára állította az ázsiai népek felszabadító harcával szemben. Az elvetemült szembefordulás az indiai nemzeti mozgalom minden hagyományával világosan kifejezésre jutott Patel rádióbeszédében, amelyet 1948 augusztus 15-én, a „Függetlenségi Nap" első évfordulóján tartott:

„Kínában, amely egy időben Ázsia vezető nemzetének ígérkezett, komoly belső bajok vannak... Malájföldön, Indokínában és Burmában az állapotok ugyancsak nyugtalanítóak... Ha a mi országunk nemkívánatos elemeit nem távolítanánk el azonnal erős kézzel, ezek bizonyosan éppolyan káoszt idéznének elő, mint amilyen más ázsiai országokban uralkodik."

„Nemkívánatos elemek." „Erős kéz." Ezek nem Blimp ezredes[13] szavai. Az „indiai nemzeti mozgalom", a „ szabad India" egyik vezetője mondta ezeket a szavakat, akit magát is nemrég még bebörtönöztek mint „nemkívánatos", „erős kézzel" eltávolítandó elemet. Az óra körbejárt. Az indiai burzsoá nacionalizmus indiai neoimperializmussá vedlett át.

A helyzet vigasztalan és visszataszító képet nyújtana, ha valóban az lenne az indiai függetlenségért folytatott hosszú harc vége, hogy India az imperializmus ázsiai csendőrének szerepét tölti be. De az indiai nép harcának nem ez a vége, ez csupán az imperializmus utolsó nagy manőverének, a Mountbatten-döntésnek az eredménye. A szabadságharc tovább folyik és új formákat ölt.

6. A jövő kilátásai

Az indiai új domíniumi kormány első évének ebből az elemzéséből elkerülhetetlenül le kell vonnunk az általános következtetést. Az új uralom nem oldotta meg az indiai válságot. Nem hozott felszabadulást az indiai néptömegeknek. Nem vonta ki Indiát az imperializmus fennhatósága alól.

[13] Blimp ezredes a reakciós brit militarista gúnyalakja. — *Szerk.*

A „hatalomátadás" valóban komoly politikai változást jelentett. Az imperializmus közvetlen uralma átváltozott közvetett uralommá. A változás eltávolította az indiai nagyburzsoáziát korábbi ingadozó, megalkuvó, félig-meddig ellenzéki szerepéből. Most az imperializmus ifjabb partnere lett, uralkodik és elnyomást gyakorol a tömegek felett, a népi előretörés megakadályozására egyesül a feudális és fejedelmi elemekkel, mesterkedik és tárgyalásokat folytat az imperializmus táborában — nem minden érdekösszeütközés nélkül — saját ázsiai kereskedelmi, katonai és terjeszkedő törekvései érdekében, de lényegében másodrangú és függő hatalommá vált az imperializmus táborában.

A második következtetés elkerülhetetlenül adódik az elsőből. Az indiai felszabadító mozgalom új szakaszba lépett. A változás azt jelenti, hogy az indiai nagyburzsoázia vezetői többé nem játszanak vezető szerepet az indiai nemzeti mozgalomban, átmentek az ellenforradalmi táborba, beléptek az imperialista tömbbe. Ilyenformán a nemzeti mozgalom vezetése a feltörekvő, új társadalmi erők kezébe került, amelyeket elsősorban az ipari munkásosztály hegemóniája képvisel, mint az egyetlen következetesen forradalmi és engesztelhetetlenül antiimperialista vezető erő. A munkásosztályt egyetlen szál sem fűzi a régi rendhez és képes arra, hogy egyesítse, sőt máris egyre növekvő mértékben egyesíti a felszabadulásért folytatott közös harcra a munkás-, paraszt-, értelmiségi és kispolgári tömegek minden rétegét, melyet kizsákmányol és elnyom az imperializmus és a nagyburzsoázia szövetségének jelenlegi rendszere. Az új politikai vezetés az Indiai Kommunista Párt szerepében jut kifejezésre.

Sztálin már 1925-ben rámutatott az Indiában végbemenő differenciálódásra és az ebből levonható politikai következtetésekre:

„... ez országok némelyikében, például Indiában, a kapitalizmus fokozott ütemben fejlődik és a helyi proletároknak többé-kevésbbé nagyszámú osztályát hozza létre és alakítja ki.

... az ilyen országok nemzeti burzsoáziája, a forradalmi mozgalom növekedésével, két részre szakad: forradalmi részre (kispolgárság) és megalkuvó részre (nagyburzsoázia); közülük az előbbi folytatja a forradalmi harcot, az utóbbi pedig blokkra lép az imperializmussal"[14].

Ebből az elemzésből Sztálin „három következtetést" vont le:

„1) A gyarmati és a függő országokat győzelmes forradalom nélkül nem

[14] *Sztálin* Művei. 7. köt. Szikra 1951. 153. old.

lehet az imperializmus igája alól felszabadítani: a függetlenséget nem adják ingyen.

2) Lehetetlen a forradalmat előbbrevinni és a kapitalizmus tekintetében fejlett gyarmatok és függő országok teljes függetlenségét kivívni, ha nem szigetelik el a megalkuvó nemzeti burzsoáziát, ha nem szabadítják ki a forradalmi kispolgári tömegeket a burzsoázia befolyása alól, ha nem folytatnak a proletariátus hegemóniáját biztosító politikát, ha a munkásosztály élenjáró elemei nem szervezkednek meg önálló kommunista pártban.

3) A gyarmati és a függő országokban tartós győzelem lehetetlen, ha ez országok szabadságmozgalma és Nyugat élenjáró országainak proletármozgalma között nincs tényleges összefogás"[15].

Azzal, hogy az Indiai Unió és Pakisztán kormányai az imperializmussal szövetségben megalakultak, befejeződött az az ellenforradalmi folyamat, amelynek során a nagyburzsoázia csatlakozott az imperializmus táborához. Megértek a feltételek a nemzeti demokratikus front új formái számára, melynek vezető ereje a munkásosztály.

A kínai tapasztalat új formák között, a sajátos körülményeknek megfelelően kezd megismétlődni Indiában. A régen egységes Kuomintang, a nemzeti burzsoázia vezetésével, de a munkásosztály és kommunista pártja egyre aktívabb és kiemelkedőbb szerepével, a kínai forradalom kezdeti szakaszának vezető ereje volt, majd Csang Kai-sek árulása folytán kettéhasadt a Csang Kai-sek által képviselt, az imperializmussal szövetségre lépő reakciós erőkre és a kommunisták által vezetett tömegmozgalomra. Ezt Csang Kai-sek növekvő feudális-militarista-monopolista diktatúrája követte, majd előretört a kínai nemzet valamennyi demokratikus erejét vezető kommunizmus győzedelmes offenzívája. Indiában más formák között, de ennek megfelelő fejlődés bontakozik ki.

1948 február-márciusában tartották az Indiai Kommunista Párt második kongresszusát, amely elemezte az új helyzetet és meghatározta a széles demokratikus front létrehozásával kapcsolatos feladatokat. Ennek a frontnak kell továbbvinnie a harcot a nemzeti felszabadulás és a demokratikus forradalom győzelméért Indiában.

Az 1947. évi Mountbatten-döntésen alapuló jelenlegi indiai uralmat csakis ideiglenesnek, átmenetinek lehet tekinteni. A válság tovább mélyült. A sok helyi és elszigetelt harc, az elnyomó intézkedések kegyetlensége a közelgő vihart jelzi. Az a hatalmas erejű

[15] Ugyanott, 154. old.

demokratikus népi előretörés, amely Kínában és más ázsiai országokban végbement, Indián is végig fog söpörni. Az imperializmus tábora a régebbi lekicsinylés helyett máris kénytelen elismerni a kommunizmus növekvő erejét Indiában.

„A Kommunista Párt vitathatatlanul erősödik. Keserűséget és cinizmust váltott ki az a tény, hogy a kormány a tőkések által támogatott és a Kongresszus által szervezett Indiai Nemzeti Szakszervezeti Kongresszust támogatja a kommunista befolyás alatt álló Összindiai Szakszervezeti Kongresszussal szemben. Ennek azonban semmi hatása nincs az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus tagságára, mely az egyetlen igazi munkásszervezet az országban"[16].

„Az újdelhi kormánynak azzal a ténnyel kell szembenéznie, hogy a Pakisztánnal, Hajderábáddal és Kasmir egy részével folyó viszályai sokkal kisebb veszélyt jelentenek uralma számára, mint az a veszély, amely a kommunizmus növekedésében jelentkezik.

A Kongresszus kísérletei ellenére, hogy a szakszervezeteket a maga irányítása alá vonja, a szövetségbe lépett szakszervezetek, amelyek az ipar és a közlekedés valamennyi ágában a munkásság vezetői, továbbra is szorosan a kommunisták kezei között maradnak.

Ma a kommunistáké a második legerősebb párt Indiában... Dzsaiprakas Narain szocialista pártja nem tudta befolyása alá vonni az indiai tömegeket... Jelen pillanatban a Kommunista Párt kivételével egyetlen országos jelentőségű párt sem áll a Kongresszussal szemben"[17].

Az Indiában tartózkodó angol tudósítók értékelései ugyanazt a félelmet árulják el, mint az indiai hatóságok megtorló intézkedései a kommunisták, a szakszervezeti és parasztvezetők ellen.

India 1948-ban még nem érte el a nemzeti függetlenség célkitűzését, vagyis a demokratikus forradalom győzelmét. India 1948-ban még mindig a szoros szövetségre lépett imperialista kizsákmányolók és hazai kizsákmányolók kettős igája alatt nyög. Az indiai nép előtt álló út nem könnyű. Még kemény harcokat kell megvívnia. Még sok akadályt kell leküzdenie a fennálló megosztottságok és zavarok legyőzésére és az indiai nép demokratikus egységfrontjának kiépítésére. Nem kétséges azonban, hogy gyülekeznek már azok az erők, amelyek a harc új feltételei között biztosan győzelemre viszik a nemzeti felszabadulás ügyét, és végül kivívják az indiai nép társadalmi felszabadítását Ázsia és a világ valamennyi népének felszabadításával együtt.

[16] New Statesman and Nation. 1948 augusztus 14.
[17] Daily Telegraph. 1948 szeptember 7.

FÜGGELÉK

I. AZ INDIAI KOMMUNISTA PÁRT PROGRAMTERVEZETE

II. AZ INDIAI KOMMUNISTA PÁRT VÁLASZTÁSI KIÁLTVÁNYA

I

AZ INDIAI KOMMUNISTA PÁRT PROGRAMTERVEZETE

1. Amikor 1947 augusztusában India brit imperialista urai Delhiben kormányt hoztak létre a Nemzeti Kongresszus vezetőiből, és amikor a gyűlölt angol alkirály és az angol kormányzók elhagyták az országot, India népe azt gondolta, hogy a külföldi imperialista uralom véget ért, hogy India kivívta függetlenségét és szabadságát. India népe azt gondolta, hogy a kormány és a nép — földünk és munkánk, üzemeink és gyáraink, hatalmas természeti kincseink és emberi erőtartalékaink birtokában — boldog életet teremt országunk sokmillió lakosa számára. Hozzáfoghattunk volna a munkához, hogy fokozatosan megszüntessük nyomorúságunkat és mindenkinek biztosítsuk az élelmet, a lakást, a ruházatot és a legelemibb kívánalmakat az életben.

2. A Nehru-kormány tevékenysége, négyéves kormányzása alatt, minden tekintetben csalódást váltott ki a tömegekből. A tapasztalat arról győzte meg a népet, hogy a Nemzeti Kongresszus kormánya, amely a tömegek hősi harcának eredményeképpen jutott uralomra, a valóságban a brit imperialisták beleegyezésével került hatalomra, mert már előzőleg kötelezettséget vállalt arra, hogy megvédi és megóvja Indiában a külföldi brit tőkét, megvédi és megóvja az élősdi földesurakat és az indiai fejedelmek vagyonát, akik évszázadokon keresztül támogatták az idegen hódítókat és velük együtt fosztogatták népünket és országunkat. Így a kormány a tömegek életének egyetlen területén sem váltotta be a népnek tett ígéreteit. A tömegek mindennapi életkörülményei rosszabbodtak, ugyanakkor pedig a földesurak és spekulánsok a nép rovására meggazdagodtak.

3. Az ötmillió munkást, aki gyárainkban, vasútainknál, bányáinkban, hajógyárainkban és ültetvényeinken dolgozik, keményen sujtja a reálbérek csökkenése, a drágaság, a kapitalista racionalizálás és a munkanélküliség. A magasabb munkabérért és a jobb életfeltételekért vívott harcukat sortüzekkel és rendőri terrorral fojtják vérbe. Harcos szakszervezeteiket a kormány és szekértolói megosztják, megbontják és elnyomják. A kormány a nép nevében

a termelés fokozását követeli, de ezzel csak még rosszabb munkafeltételeket kényszerít a munkásosztályra és csak a kizsákmányolóknak nyujt lehetőséget profitjuk növelésére.

4. Parasztjaink millióit, népünk 80 százalékát, most is mint azelőtt, kizsákmányolás fojtogatja. Azoktól, akiknek van földjük és meg tudják művelni, munkájuk gyümölcsét elszedik a földesurak és a pénzkölcsönzők az óriási földbér és kamat fejében, az állam adó fejében, és a parasztság ki van szolgáltatva a kapitalista piacon végbemenő mesterkedéseknek. De a parasztság háromnegyed részének nincs saját földje. Akiknek pedig nincs földjük és nem találnak munkát, azok állandó nyomorban élnek. Akik viszont mint mezőgazdasági munkások, vagy kisbérlők a földesurak és a szahukárok (uzsorások) birtokán munkához jutnak, azok jobbágy- vagy rabszolgasorban kénytelenek robotolni. Bérük még családjuk fenntartásához sem elegendő. Így hát az élelmiszer- és ipari nyersanyagtermelés csökken, ami az országban súlyos élelmiszerválságot idéz elő, az emberek milliói az éhínség következtében pusztulnak el. A kormány, amelyben a földesurak és spekulánsok a hangadók, nagy garral hirdeti, hogy felszámolja a földesúri rendszert, a valóságban azonban csak terveket dolgozgat ki arra, hogy a nép elnyomóit sokmillió rupiával kárpótolja. Így akarja lehetővé tenni számukra, hogy az állam segítségével közvetve szipolyozzák ki járadékukat a parasztoktól. A parasztságnak a földért, a földbér, a kamatláb és az adók csökkentéséért vívott harcát éppúgy vérbefojtják, mint a munkásosztály harcát. A rendőrség és a katonaság egész falvakat, körzeteket és kerületeket száll meg, csupán azért, mert a szegényparasztok és a földnélküli mezőgazdasági munkások földet merészelnek követelni, mert síkraszállnak a földbér és a kamatláb csökkentéséért és mert a munkabér emelését és jobb életfeltételek megteremtését követelik.

5. A városi középrétegek sem élnek jobb körülmények között. Nekik is magas létfenntartási költségek, csökkenő fizetés és munkanélküliség jut osztályrészül. A középrétegek azon tagjai, akik kormányhivatalokban, magánvállalatoknál, bankokban, biztosítótársaságoknál, iskolákban és főiskolákon dolgoznak, ugyanazok a megélhetési problémák gyötrik, mint a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot.

6. Még a vállalkozókra, gyárosokra és kereskedőkre is káros az a politika, melyet ez a teljes mértékben a finámcmonopolisták, a földesurak, a fejedelmek és a háttérben mesterkedő angol tanács-

adók markában tartott kormány folytat. A tőkeberuházásokat, a nyersanyagelosztást, a közlekedést, a behozatali és kiviteli engedélyek megadását mind a kormánygépezet bürokratái intézik, mégpedig olyan módon, hogy megkárosítják a kisvállalkozókat és kereskedőket és a nagy monopolisták érdekét szolgálják, akik a külföldi cégek bankjaival és szindikátusaival vannak szövetségben.

7. Az „újjáépítés" terveit, öntözőrendszerek, vízierőművek, üzemek stb. építésének tervét, melyet az állam közvetlenül, vagy a magántőkével közösen szándékozott megvalósítani, nem hajtják végre, kivéve azokat, amelyek katonai célokat szolgálnak. Ezek a tervek csak arra jók, hogy segítségükkel a külföldi cégek, szakértők és szállítók, a kormány magasrangú hivatalnokai, valamint a nagy tőzsdespekulánsok fosztogassák az államkasszát. Az ipar államosításának követelését, amelyet a kizsákmányolók által kifosztott nép vetett föl, az állami költségvetéssel űzött piszkos mesterkedésekre használják fel, arra, hogy csődbejutott, vagy elavult üzemeket szerezzenek meg, vagy pedig légbőlkapott tervekben vállaljanak részesedést. Ezek mindig összeomlanak s végülis kiárusítják ezeket a vállalkozásokat a kormánylakájoknak és a magánkapitalistáknak. Következésképpen az ország iparosításának ügye — amely az angoloknak és amerikaiaknak van kiszolgáltatva, ezeknek pedig kétségkívül nem érdekük, hogy India ipari országgá váljék — semmit sem haladt előre a jelenlegi kormány uralma alatt, hiszen ez a kormány teljesen az angol tőkétől függ.

8. Minden egyes iparág állandó válságban van, mert a tömegek és különösen a parasztság növekvő elszegényedése ezeknek az iparágaknak nem tud megfelelő piacot biztosítani az országon belül. Az iparágak mind külföldön, mind az országon belül szembekerülnek a külföldi cégeknek és a gyarmati világ más imperialista urainak konkurrenciájával és ilymódon zsákutcába jutnak.

9. Mindezeket betetőzi az a tény, hogy ez az ingatag kormány a hatalom megőrzésére törekedve, s ugyanakkor szembe kerülve a tömegek növekvő elégedetlenségével, elnyomja a nép polgári szabadságjogait, törvényen kívül állónak nyilvánít politikai pártokat és csoportokat, betiltja a szakszervezeteket és a többi népi szervezeteket, ezerszámra veti börtönbe és koncentrációs táborokba a munkásokat, parasztokat, egyetemi hallgatókat, férfiakat és nőket egyaránt. A legfőbb úr a falun a rendőrségi tisztviselő és a bürokrata, akiknek a kongresszus helyi vezetője és a földesúr jár mindenben a kezükre. Nem csoda, hogy az ilyen rendőrállam fenntar-

tása következtében növekszik az adóteher és az állami költségvetésnek több mint 50 százalékát katonai célokra és rendőrségre, továbbá a börtönökre és a hivatalnokseregre költik, és nem élelmiszerre, ruhára, lakásépítésre, közoktatásra, egészségvédelemre s a nép egészségügyi viszonyainak javítására.

10. India népe fokozatosan fölismeri az előállott helyzetet és megérti, hogy le kell váltani a földesuraknak és fejedelmeknek, a pénzcápáknak és az üzéreknek ezt a kormányát, amely engedelmesen végrehajtja a Brit Államközösség, a brit imperialisták akaratát. A kiábrándult tömegek mindinkább bekapcsolódnak a harcba, mert már nem tudják többé elviselni a lassú éhhalált. A munkásosztály harcrakel a városokban, a parasztság pedig a falvakban fejt ki ellenállást.

11. A mostani kormány a rendőri elnyomáson kívül még más eszközöket is igénybevesz, hogy megakadályozza a népnek ezt a növekvő egységét, főként a munkásosztály egységét és szövetségét a parasztsággal, valamennyi osztály egységét, amelyeknek az az érdekük, hogy elsöpörjék ezt a kormányt, amely a brit imperialistákkal együttműködő földesurak, fejedelmek és nagytőkések kormánya.

12. A kormány tudja, hogy a néptömegek az országot teljesen függetleníteni akarják a brit imperializmustól és ezért Indiát köztársaságnak kiáltotta ki. De minthogy a kormány valójában nem akarta megszakítani a kapcsolatokat az imperializmussal, szemérmetlenül kijelentette, hogy a köztársaság a Birodalom egy része.

Indiának a Brit Birodalomhoz tartozása nem csupán formaság, mint ahogy azt kijelentették. India kormánya az angol-amerikai ellentéteket bizonyos esetekben saját érdekében kihasználva, voltaképpen a brit imperializmus külpolitikáját folytatja. Noha a nép nyomására, mely nem kívánja a háborút és békére törekszik, a kormány a béke mellett és az atombomba ellen nyilatkozott, ugyanakkor azonban nem habozott, amikor arról volt szó, hogy a Koreába küldött amerikai csapatoknak segítséget nyujtson, még ha csak névleges egészségügyi segítséget is. Megengedte a brit imperialistáknak, hogy gurkhokat és szikheket toborozzanak Malájföld függetlenségi harcának elfojtására. A francia repülőgépeknek leszállóbázist biztosított Indiában a Vietnami Népköztársaság felé vezető útjukon, e köztársaság elleni háborút segítve. Az indiai hadiflotta, mint az angol hadiflotta része, angol parancsnokság alatt működik, a Hadügyminisztériumban a technikai kulcspozíciók angol tanács-

adók kezében vannak. Ha egy ország szuverenitásának és függetlenségének ismérve a fegyveres erők önállósága, akkor biztonsággal lehet állítani, hogy függetlenségünk döntő mértékben még mindig a brit imperializmus kezében van.

13. A brit imperialisták, mielőtt uralmukat az új kongresszusi kormány álarca mögé rejtették volna, hindu-muzulmán viszályba és vérfürdőbe döntötték az országot, amelyet aztán két államra, Indiára és Pakisztánra osztottak. Az imperialisták ezzel India gazdasági életét mezőgazdasági szempontból, Pakisztán gazdasági életét pedig ipari szempontból gyöngítették. Ez egymásnak ugrasztotta és hadüzenet nélküli háborúba döntötte a két államot. Végeredményben ez az úgynevezett „semleges harmadik féltől": az imperialistáktól való függőségre vezetett.

Az ország felosztása lehetővé tette a kongresszusi kormány számára, hogy a nép jogos követeléseit a hindu-muzulmán háború hisztériájába fojtsa. Ez lehetőséget adott a kormánynak arra, hogy fegyverkezésre irányozzon elő olyan összegeket, amelyeket a nép életkörülményeinek javítására lehetett volna felhasználni. Lehetővé tette, hogy a kormány fegyvert vásároljon a brit imperialistáktól, akiknek nincs más kívánságuk, mint hogy silány áruikat és szolgálataikat eladják az Indiával és Pakisztánnal szemben fennálló sterlingadósságuk fejében és ezzel népünket a gépi felszerelésektől és a legfontosabb árucikkektől megfosszák.

14. Az ország felosztását és a vallásközösségi villongásokat arra használták fel, hogy ebbe fojtsák India különböző nemzetiségeinek a szabad fejlődésre irányuló követeléseit és hogy a korábbi heterogén brit tartományok és a fejedelmi államok az Egyesült India keretében autonóm nyelvi tartományokká alakuljanak. Az ország egyesítésének ürügye alatt az egyik tartománynak — mégpedig Hindosztánnak — nyelvét kötelező állami nyelvvé nyilvánították valamennyi nemzetiség és állam számára, e nemzetiségek anyanyelvének rovására. Óriási területek és a nemzetiségek emberemilliói kénytelenek bürokraták és olyan kormányok uralma alatt élni, amelyekben egy másik nemzetiség van túlsúlyban. Hatalmas területek, amelyeket saját gazdasági élettel és kultúrával rendelkező nemzetiségek laknak, más csoportok földesurainak és uzsorásainak uralma alá kerültek. Ilymódon a tömegeknek az ország egyesítésére való törekvését arra használják fel, hogy elhintsék a viszály magvát és szakadást idézzenek elő a nép körében.

15. Végül a kormány a nép kormányának akarván feltüntetni

magát — miután a nép pénzéből a törvényhozó testületek már sokmillió rupiát költöttek fecsegésre — létrehozott valamit, amit demokratikus alkotmánynak nevez. Ezen alkotmány cikkelyei értelmében felhívja a népet, hogy maga válassza meg kormányát és éljen az alkotmányadta alapvető jogokkal. Így azt mondják a népnek, hogy ha akarja, végetvethet a fennálló önkényuralomnak és a szabad Indiai Köztársaság „demokratikus" alkotmánya révén élhet szabadságjogaival.

16. Tény az, hogy India alkotmánya szavazati jogot biztosít a felnőtt lakosságnak és hogy a nép él és élni is fog ezzel a joggal. Ámde az az állítás, hogy az alkotmány értelmében lefolyt választások önmagukban már végetvethetnek az országban a földbirtokosok és a kapitalisták uralmának és az ország fölötti imperialista uralomnak — nem más, mint a nép becsapása. A felnőtt lakosság szavazati jogának elismerése a munkásosztály és a nép érettségének fokmérője és formális eleme a demokráciának, de nem fejezheti ki az elnyomott tömegek igazi akaratát és igazi érdekeit mindaddig, amíg a föld nem a paraszt, hanem a nagybirtokosok tulajdona, amíg a nagybirtokosok és kapitalisták hatalma a földeken és az üzemekben a népet igájában tartja, amíg a tőkének a sajtó- és a propagandaeszközök fölötti hatalma hazugsággal mérgezi meg a népet, mindaddig amíg a pénz uralma arra használja ki a vallási ellentéteket és a kasztok viszálykodásait és vetélkedését, hogy megossza és gyöngítse a népet; mindaddig, amíg a bürokraták és a rendőrség politikai pártokat tilt be, elnyomja a polgári szabadságjogokat, sőt tárgyalás nélkül börtönözi be a törvényhozó testület tagjait meggyőződésükért és becsületes munkájukért.

17. Az is a nép becsapása, hogy az új alkotmány értelmében a tömegek, vagy az általuk választott kormány a szabadság és a boldogság felé haladhat. Az alkotmány semmiféle jogot sem biztosít a népnek, amelyet valami módon érvényrejuttathatna és amelyet az elmozdíthatatlan és sérthetetlen bürokraták meg ne szeghetnének önhatalmú kivételes rendelkezéseikkel. Az alkotmány nem biztosítja a munkásosztály és az alkalmazottak számára a sztrájkjogot, a létminimumot, a munkához és a pihenéshez való jogot és ezeket a jogokat semmi módon sem lehet érvényrejuttatni. A földesurak földjét, továbbá a trónjuktól megfosztott, vagy trónon ülő fejedelmek tulajdonát és jövedelmét sérthetetlennek nyilvánították. A nincstelen paraszt, amint kiderül, csak abban az esetben juthat földhöz, ha megvásárolja, vagy pedig megváltja a földesúrtól. Ahhoz

azonban, hogy földet lehessen vásárolni, vagy meg lehessen váltani, tőke szükséges, viszont az éhező szegényparasztok tíz- és tízmillióinak nincs tőkéjük. Ezért a szegényparasztok kénytelenek lesznek föld nélkül maradni és továbbra is nyomorban tengetni életüket.

Jellemző, hogy a kormány az Angliával és Amerikával kötött szerződésekben a külföldi tulajdonosoknak országunkban lévő tulajdonát szentnek és sérthetetlennek nyilvánította és olyan biztosítékokat nyujtott számukra, hogy még jövedelmükhöz sem szabad hozzányúlni és e jövedelmeket olyanmódon vonhatják ki országunkból, ahogy csak a tulajdonosok akarják. És mindez ugyanakkor történik, amikor a kormány nem hajlandó megóvni a polgárokat a rendőrség önkényével és az uzsorások és spekulánsok fosztogatásával szemben.

Ilymódon, amíg az alkotmány a földesurak, a fejedelmek és az imperialisták uralmát biztosítja gazdasági életünk, a föld és a tőke fölött — nem tartalmaz semmiféle biztosítékot népünk élete és szabadsága tekintetében és csupán csalóka, jámbor óhajokra szorítkozik. Ez az alkotmány nem demokratikus alkotmány és nem is nevezhető annak, mert nem más, mint a földesurak és tőkések államának alkotmánya, olyan államé, amely külföldi imperialista — főleg brit érdekektől függ.

18. Egészen világos, hogy a már vázolt borzalmas körülmények között, amelyek a népet nyomorra és jogfosztottságra kárhoztatják, a néptömegek elvesztették a jelenlegi kormányba vetett hitüket. Mélységes bizalmatlanság tölti el őket a kormány iránt, mindinkább úgy tekintenek rá, mint ellenségre, amely a földesurakat, uzsorásokat és egyéb kizsákmányolókat védelmezi a néppel szemben. Sőt mi több, a néptömegek több tartományban nyíltan kifejezésre juttatják felháborodásukat. Fölkelnek a mai embertelen kormányzat ellen és keresik az útját, hogyan lehetne ezt a kormányt új, népi kormánnyal fölcserélni, olyan kormánnyal, amely kifejezésre tudja juttatni a nép akaratát és érdekeit, meg tudja védeni a népet a földesurak, kapitalisták, spekulánsok, uzsorások és külföldi imperialisták igájától.

19. E tények alapján az Indiai Kommunista Párt kötelességének tartja, hogy a nép segítségére siessen és vázolja azokat a gyakorlati feladatokat, azt a gyakorlati programot, amelyért az Indiai Kommunista Párt küzd és amelyet India dolgozó osztályainak meg kell valósítaniok, ha ki akarnak kerülni abból a zsákutcából,

amelybe a jelenlegi kormány juttatta őket, ha ki akarják vívni szabadságukat és boldogságukat.

A fejlődés jelenlegi szakaszán az Indiai Kommunista Párt nem követeli a szocializmus megteremtését országunkban. Miután India a gazdasági fejlődés terén elmaradott ország és munkás-, paraszt- és dolgozó értelmiségi tömegszervezetei gyöngék, Pártunk jelenleg nem tartja lehetségesnek a szocialista átalakulás megvalósítását országunkban. Pártunk azonban teljesen megérettnek látja azt a feladatot, hogy a jelenlegi antidemokratikus és népellenes kormányt új, népi demokratikus kormánnyal váltsák fel, olyan kormánnyal, amely az ország összes demokratikus, antifeudális és antiimperialista erőinek koalíciója alapján jön létre, hatékonyan biztosítani tudja a nép jogait, ingyen földet ad a parasztoknak, megvédi nemzeti iparunkat a külföldi áruk versenyétől és biztosítja az ország iparosítását, magasabb életszínvonalat nyujt a munkásosztálynak, megszabadítja a népet a munkanélküliségtől és ilymódon az országot a haladás, a kulturális fejlődés és a függetlenség széles országútjára vezeti.

Melyek azok a gyakorlati feladatok, amelyeket az Indiai Kommunista Párt véleménye szerint az új, népi demokratikus kormánynak meg kell valósítania?

Ezek a feladatok a következők:

Az államélet területén

20. A nép szuverenitása, vagyis az ország minden hatalmának a nép kezében való összpontosítása.

A legfelsőbb államhatalmat kizárólag a nép képviselőinek kell gyakorolniok, akiket a nép választ és a választók többségének kívánságára bármikor visszahívhatók, s akik az egységes népi Parlamentet, az egységes Törvényhozó Testületet alkotják majd.

21. A köztársasági elnök jogainak korlátozása. Ennek értelmében az elnököt és az általa meghatalmazott személyeket megfosztják attól a jogtól, hogy olyan törvényeket iktassanak be, amelyet a Törvényhozó Testület nem hagyott jóvá. Az elnököt a Törvényhozó Testület választja meg.

22. A Törvényhozó Testületbe és a különböző vidéki kormányszervekbe történő minden választásnál általános, egyenlő és közvetlen választójog India minden olyan férfi- és nőpolgára számára,

aki a 18. életévet betöltötte; titkos szavazás; minden egyes választó jogosult arra, hogy bármely képviseleti szervbe beválaszthassák; fizetés folyósítása a nép választott képviselői számára; a politikai pártok arányos képviselete valamennyi választáson.

23. Népi bizottságokon épülő, széles alapokon nyugvó, széleskörű meghatalmazásokkal felruházott helyi közigazgatás; minden felülről kinevezett helyi és tartományi tisztség (vagyis: kormányzók, bírák, biztosok stb.) megszüntetése.

24. A személyi és lakás-sérthetetlenség; lelkiismereti, szólás- és sajtószabadság, gyülekezési szabadság, sztrájkjog és szervezkedési jog, költözködési szabadság és szabad szakmaválasztás.

25. Egyenlő jogok biztosítása minden állampolgár számára, függetlenül a felekezeti, kasztbeli, nemi, faji vagy nemzetiségi különbségtől; egyenlő munkáért egyenlő javadalmazás nemre való tekintet nélkül.

26. Valamennyi nemzetiség önrendelkezési joga. Az indiai köztársaság a különböző indiai nemzetiségekhez tartozó népeket nem erőszak útján, hanem a közös állam megteremtésére vonatkozó önkéntes hozzájárulásuk alapján egyesíti.

27. A fennálló, mesterségesen létrehozott tartományok vagy államok átszervezése olymódon, hogy megszüntetik a fejedelemségeket és a közös nyelv elve alapján nemzeti államokat hoznak létre. Helyi autonómiájuk és helyi kormányzatuk lesz azoknak az országrészeknek, amelyeket törzsek laknak, vagy azoknak a vidékeknek, amelyeknek lakossága sajátos összetételű és sajátos szociális viszonyok jellemzik, vagy nemzeti kisebbséget alkot.

28. A progresszív jövedelemadó bevezetése az iparban, a mezőgazdaságban és a kereskedelemben, a legmesszebbmenő adókönnyítések a munkások, parasztok és kisiparosok számára.

29. A népnek joga van arra, hogy az iskolákban anyanyelvén tanulhasson. Valamennyi társadalmi és állami intézménynél az anyanyelvet kell használni. A hindosztáni nyelvnek egész India államnyelveként való használata nem lesz kötelező.

30. Minden egyes polgárnak joga van arra, hogy bármely hivatali személy ellen bírósági eljárás megindítását kérje.

31. Az állam különválasztása minden vallási intézménytől. Az állam világi állam lesz.

32. Ingyenes és kötelező elemi oktatás a mindkét nembeli gyermekek számára, 14 éves életkorig.

33. A rendőrségnek miliciával való helyettesítése. A zsoldos és

más büntetőcsapatok felszámolása. India védelme céljából a néppel szoros kapcsolatban álló nemzeti hadsereg, hadiflotta és légihaderő megszervezése.

34. A népegészségügy megszervezése az egész országban, orvosi segélyhelyek és kórházak kiterjedt hálózatával, amelynek célja a kolera, malária és más járványos betegségek fészkeinek megszüntetése az országban.

A mezőgazdaság és parasztkérdés terén

A mezőgazdaságnak és a parasztkérdésnek elsőrangú jelentősége van hazánk életében.

Nem fejleszthetjük ki komolyan mezőgazdaságunkat és nem láthatjuk el országunkat élelmiszerrel és nyersanyaggal, mert a földjétől megfosztott, koldusbotra jutott parasztságnak nincs lehetősége arra, hogy beszerezze a legegyszerűbb mezőgazdasági eszközöket és ilymódon javítsa földművelési módszereit.

Nem tudunk komolyan hozzáfogni nemzeti iparunk fejlesztéséhez és országunk iparosításához, mert a tönkretett parasztság, amely a lakosságnak 80 százaléka, még a legcsekélyebb mennyiségű iparcikket sem tudja megvásárolni.

Államunkat akár a legcsekélyebb mértékben sem tudjuk megszilárdítani, mert az éhező parasztság, amely semmiféle támogatást nem kap a kormánytól, gyűlöli ezt a kormányt és nem hajlandó támogatni.

Nem tudjuk komolyabban megjavítani a munkásosztály helyzetét, mert az éhező emberek százezrei, akiket a nyomor a faluból a városokba kerget, elözönlik a „munkaerőpiacot", letörik a „munka árát", növelik a munkanélküliek seregét s így lehetetlenné teszik a dolgozók életszínvonalának emelését.

Nem tudunk megszabadulni kulturális elmaradottságunktól, mert az éhező parasztságnak, amely a lakosság túlnyomó többségét alkotja, egyáltalán nincs anyagi lehetősége arra, hogy gyermekeit iskoláztassa.

Ahhoz, hogy mindettől a bajtól megszabadulhassunk és kivezethessük az országot a kulturális elmaradottságból, a parasztok számára emberi megélhetést kell biztosítani, a földesuraktól el kell venni a földet és át kell adni a parasztoknak.

Ehhez pedig a következők szükségesek:

35. A földesúri földeket kártalanítás nélkül át kell adni a parasztoknak és ezt a reformot törvényhozás útján külön földbirtok-törvénnyel kell szentesíteni.

36. A parasztok számára mezőgazdasági eszközöknek és a szükséges vetőmagnak beszerzésére hosszúlejáratú és előnyös hitelt kell biztosítani. A kisiparosok számára nyersanyag stb. beszerzésére, és hogy folytathassák mesterségüket és kereskedhessenek, hosszúlejáratú és előnyös hitelt kell nyujtani.

37. Biztosítani kell a kormány segítségét a parasztok számára a régi öntözőcsatornák kijavítása és újak építése céljából.

38. A parasztok és szegény kisiparosok uzsoraadósságait el kell törölni.

39. A mezőgazdasági munkások számára megfelelő munkabért és életfeltételeket kell biztosítani.

Az ipar és a munkáskérdés terén

Nemzeti iparunk nemcsak amiatt szenved, hogy túlságosan csekély a parasztok vásárlóképessége, hanem azért is, mert az országban a külföldi áruk versenye sujtja. A dömping-politikát folytató külföldi államok elárasztják az országot olcsó áruval, nagyiparosaink pedig, akik nem kapnak támogatást a kormánytól, úgy igyekeznek kárpótolni magukat a konkurrencia-okozta veszteségeikért, hogy nyomást gyakorolnak a munkásosztályra és még az eddiginél is rosszabb életkörülmények közé taszítják. Ámde az ipar nem tud fejlődni, ha a munkások helyzete romlik, mert az éhező és ellátatlan munkás nem lehet megfelelő tényező a modern ipar fejlesztésében. Ez a körülmény is egyik oka annak, hogy nemzeti iparunk nem fejlődik eléggé. Hogy kitörhessünk ebből a hamis körforgásból, meg kell óvni nemzeti iparunkat a külföldi áruk versenyétől, teljes erővel ki kell fejlesztenünk az ország iparosítását és meg kell javítanunk a munkásosztály helyzetét. Az Indiai Kommunista Párt úgy véli, hogy ehhez a következőkre van szükség:

40. Megfelelő törvények útján gondoskodni kell a honi ipar védelméről a külföldi áruk országunkon belüli versenyével szemben.

41. Ki kell fejleszteni a nemzeti ipart és, nem sajnálva az állam erőit és anyagi eszközeit, elő kell készíteni az ország iparosításának feltételeit.

42. Gyökeresen meg kell javítani a munkások élet- és munka-

viszonyait olyképpen, hogy meg kell állapítani a létminimumot, be kell vezetni a nyolcórás munkanapot és a 44 órás munkahetet az ipar, a kisipar és a kereskedelem minden ágában, be kell vezetni a hatórás munkanapot a földalatti munkáknál és az egészségre veszélyes más munkahelyeken, az állam és a tőkések költségén kell vezetni a társadalombiztosítást a munkaképesség elveszítésének minden esetére és a munkanélküliség ellen, munkaközvetítőket kell felállítani, amelyek együttműködnek a szakszervezetekkel, döntőbíróságokat kell alakítani, el kell ismerni a szakszervezeteket és a kollektív szerződések megkötésének jogát.

43. A tömegfogyasztási cikkek árát hathatós ellenőrzés alá kell helyezni.

44. A menekültek, főként a szülőföldjüktől elszakított millió meg millió munkás, paraszt, kisiparos, középrétegekhez tartozó alkalmazott és mások problémáját olymódon kell megoldani, hogy az állam a legsürgősebben segélyben részesíti őket és főként földet, munkaeszközöket biztosít számukra és lehetőséget nyujt nekik arra, hogy életüket saját nemzeti szokásaiknak megfelelően rendezzék be.

India állami függetlensége

Noha széltében-hosszában hangoztatják azt, hogy az angolok eltávoztak országunkból, tény az, hogy meglehetősen nagyszámú gyár, bánya és ültetvény, valamint India hajózásának és bankjainak nagy része a brit tőkések birtokában van, akik abból évente többszázmilliós hasznot húznak. Minthogy ennyire uralkodnak gazdasági életünkön és országunk nagytőkéseivel, mint társtulajdonosokkal együttműködnek, a brit imperialisták s azok, akik velük egyhúron pendülnek, a színfalak mögött tevékenykedve gátolják iparunk fejlődését. Ilymódon nyomorúságunk örökös marad. Nem fejlődhetünk erős és virágzó országgá mindaddig, amíg meg nem valósítjuk a széleskörű iparosítást, ezt az iparosítást pedig nem vihetjük keresztül mindaddig, amíg brit tőke van Indiában, mert az angol vállalatok nyereségét kiviszik az országból s így nem használhatjuk fel iparunk kibővítésére, amíg a velük együttműködő hazai nagykapitalisták a Brit Birodalomhoz láncolnak bennünket.

Ehhez hozzá kell tennünk, hogy országunkban csakúgy nyüzsög-

nek az angol tanácsadók, akik elözönlik hajóhadunkat, hadseregünket, rendőrségünket és más büntető szerveinket.

Ahhoz, hogy India valóban független állam legyen, el kell szakadnia a Brit Birodalomtól, véget kell vetnie az angol tőke uralmának az ország gazdasági életében és meg kell szabadulnia az angol tanácsadóktól.

Ezért az Indiai Kommunista Párt szükségesnek tartja, hogy:

45. India lépjen ki a Brit Államközösségből és a Brit Birodalomból.

46. Ki kell sajátítani és államosítani kell valamennyi iparvállalatot, bankot, ültetvényt, hajózási vállalatot és bányát, amely angolok tulajdonában van Indiában, akár saját nevükön, akár indiai társaságok cégére alatt.

47. Az Indiában lévő angol tanácsadókat el kell távolítani állásukból.

India külpolitikájának alapelvei

Indiának békére és békés fejlődésre van szüksége. Érdeke a béke és az összes országokkal való gazdasági együttműködés. Ez alól Anglia sem kivétel, ha késznek mutatkozik arra, hogy a teljes egyenlőség elve alapján gazdasági együttműködést teremtsen Indiával. Indiának semmi érdeke sem fűződik ahhoz a hamis játékhoz, amelyet a mostani indiai kormány a béke és háború kérdésében a béke hívei és az agresszív háború prókátorai között folytat.

A béke fő ellensége és az agresszív háború legfőbb szószólója ma az Amerikai Egyesült Államok, amely maga köré gyüjtött minden agresszív országot. Ezzel a háborús táborral áll szemben a Szovjetunió vezette béketábor, amelyhez olyan országok tartoznak, mint a Kínai Népköztársaság és más népi demokratikus országok. Az indiai kormány ahelyett, hogy összefogná a béke híveivel az agresszorok ellen és megbélyegezné az Egyesült Államokat, mint legfőbb agresszort, gyanús játékot folytat a két tábor között: az Amerikai Egyesült Államokkal kacérkodik s ezzel megkönnyíti az agresszorok harcát a békeszerető országok ellen. Indiának nem erre a béke és háború közötti játékra van szüksége, hanem arra, hogy egységfrontot alkosson a békeszerető országokkal és barátságban éljen velük.

India még kevésbbé érdekelt abban a torzsalkodásban, amely az Indiai Unió és Pakisztán között folyik és amellyel szemben a mos-

tani indiai kormány teljes tétlenséget tanúsít. Csakis az India és Pakisztán közötti tartós barátsági és kölcsönös segélynyujtási szövetség útján küszöbölhető ki az az egyensúlyozatlanság, amely India egységes gazdasági életében az ország kettéosztása nyomán támadt s a Pakisztán és India közötti ellentét, amely a reakciós uralkodó körök számára lehetővé teszi a nép megosztását. Ennek a baráti szövetségnek magába kell foglalnia Ceylont is. Ceylon gazdasági élete India gazdasági életétől függ és azt kiegészíti. Lakosságának jelentős része az indiai (főként tamil) ültetvény- és egyéb munkásokból tevődött össze, akik Ceylonba vándoroltak ki. A ceyloni és indiai földesurak önző céljaik érdekében uszítják egymás ellen az indiai és ceyloni munkásokat. A szövetség hiányát az imperialisták és szekértolóik arra használják fel, hogy a viszály magvát hintsék el India, Pakisztán és Ceylon között, hogy gyűlöletet támasszanak a népek között, ami végül odavezet, hogy emberek millióit üldözik el szülőföldjükről. Csakis a tartós szövetség és barátság hiusíthatja meg az imperialistáknak és ez országok reakciós uralkodóköreinek játékait.

Ezért az Indiai Kommunista Párt a következők biztosítását tartja szükségesnek:

48. Becsületes és következetes békepolitika az összes békeszerető országokkal és egységfront ezekkel az országokkal az agresszorok ellen.

49. A gazdasági együttműködés politikája mindazokkal az országokkal, amelyek készek arra, hogy mindennemű megkülönböztetés nélkül, a teljes egyenlőség alapján gazdasági együttműködésre lépjenek.

50. A szövetség és a barátság politikája Pakisztánnal és Ceylonnal.

*

Az Indiai Kommunista Párt azért terjeszti India népe elé ezt a programot, hogy az világosan láthássa a célt, amelyért küzd.

Pártunk felhívja a dolgozók millióit, a munkásosztályt, a parasztságot, a dolgozó értelmiséget, a középrétegeket, valamint a nemzeti burzsoáziát, amelynek érdeke az ország szabadsága és a jólét megteremtése, tömörüljenek egységes demokratikus frontba, hogy kivívhassuk országunk függetlenségét, a parasztság felszabadítását a feudális földesurak igája alól, az összes dolgozók életfeltételeinek megjavítását, mezőgazdaságunk és nemzeti iparunk nagy-

arányú kifejlesztését és biztosítsuk országunk kulturális felemelkedését.

India népe, a munkásosztálynak és Marx, Engels, Lenin és Sztálin tanításai által vezérelt Kommunista Pártjának vezetésével, szoros szövetségben országunk sokmilliós parasztságával, valóra fogja váltani ezt a programot.

A marxizmus elvei, világnézete és a kommunista pártok vezetése az emberiségnek csaknem felét, a Szovjetunióval az élén eljuttatták a szocializmushoz, a szabadsághoz és az igazi demokráciához.

Ázsia népei, amelyeknek élén a nagy kínai népi demokrácia halad, most azért harcolnak, hogy megszabaduljanak az imperializmustól. India az utolsó legnagyobb félgyarmati függő-ország Ázsiában, amelyet az elnyomók még mindig fosztogatnak és kizsákmányolnak. De a Kommunista Pártnak az a meggyőződése, hogy a közeljövőben India is elfoglalja helyét a világ nagy nemzeteinek sorában, mint győzelmes népi demokratikus ország és elindul a béke, a virágzás és a boldogság útján.

AZ INDIAI KOMMUNISTA PÁRT VÁLASZTÁSI KIÁLTVÁNYA

Néhány hónap mulva 180 millió embert szólítanak fel hazánkban, hogy résztvegyen a választásokon. Felszólítják őket, hogy mondjanak ítéletet a jelenlegi kormányról s az elmúlt öt év során folytatott politikájáról és módszereiről. Válaszolniok kell arra a kérdésre: akarják-e, hogy megmaradjon a mai rendszer, vagy pedig új rendszer váltsa föl.

A jelenlegi kormány vezetői közzétették saját kiáltványukat. Dicsekszenek nagy eredményeikkel: hogy kivívták a szabadságot, egyesítették és egybeolvasztották a fejedelemségeket; dicsekszenek a földreformmal, a több élelmiszer termeléséért indított kampánnyal és a vízierőművek építésének terveivel. Kijelentik, hogy megtettek minden tőlük telhetőt és ígérik, még jobban fognak dolgozni, ha a nép ismét kifejezi irántuk bizalmát.

Mit tettek ők valójában? Mik az ő valódi eredményeik? Mit jelent ígéretük, hogy még jobban fognak dolgozni?

Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt „eredményei"

Választ ezekre a kérdésekre a kormány által nyilvánosságra hozott számadatokban hiába is keresnénk, amelyekkel mindenféleképpen lehet bűvészkedni, valamint azokban a terjedelmes jelentésekben, amelyek részletesen beszámolnak a megásott kutakról, az ültetett fákról és a különböző állami tervekre kiadott pénzösszegekről. A választ a mindenfelé látható beesett arcok és elgyötört testek adják meg. Választ adhatnak a rongydarabok, amelyekkel férfiak és nők alig bírják elfedni meztelenségüket. Választ találhatunk a sajtó által napról napra közölt hírekben, amelyek arról számolnak be, hogy férfiak és nők öngyilkossághoz folyamodnak, mert nem tudják biztosítani maguk és gyermekeik számára a betevő falatot. Választ találhatunk a sortüzekben, a könnyfakasztó gáz alkalmazásában, a rendőri bántalmazásokban, a tömeges letartóztatásokban és a gyűlések betiltásában, hiszen országszerte mindenütt ez történik, ahol az emberek küzdenek kegyetlen életkörülményeik ellen. Országunkat és népünket a katasztrófa szélére sodorta az

Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt ötesztendős uralma, amelyből négy év a „szabadság" elnyerése utáni időre esik.

Csökkent az élelmiszerek, ruházati cikkek és mindennemű nélkülözhetetlen közszükségleti cikk termelése. Bihár tartományban dühöng az éhínség és több millió embert a lassú halál fenyeget. A népünk túlnyomó többségét képviselő széles paraszttömegek továbbra is a földbér, adósságok és adók súlya alatt görnyednek, nyomorúságos körülmények között tengődnek és még éhségüket csillapítani sem képesek a mezőgazdasági munkások, akiknek száma egyre növekszik annak következtében, hogy a földesurak a parasztokat elkergetik a földjeikről. A munkások helyzete napról napra rosszabbodik, bérük messze elmaradt a növekvő árak mögött. A tanítók, hivatalnokok és munkások egyre szaporítják a munkanélküliek sorait, s még azok is, akiknek ma még van munkájuk, meggyőződnek arról, hogy reáljövedelmük szüntelenül csökken.

A diákok nem tudják megfizetni az egyre növekvő tandíjakat s otthagyják az iskolákat és egyetemeket. Az iparosok, kisüzem-tulajdonosok és kereskedők a növekvő nyersanyaghiány és a nyersanyagárak emelkedése miatt, valamint azért mennek tönkre, mert spekulánsok és a feketepiac ragadozói felvásárolnak a piacon található minden árut. Az otthonaikból elűzött pakisztáni menekültek milliói lézengenek az utcákon és országutakon, nem tudnak élelmet, szállást és munkát találni.

Mindez közismert tény. Mindenki kezdi érteni, hogy az ilyen szabadság azt jelenti, hogy az egyszerű embernek továbbra is szabad éhesnek és meztelennek, tudatlannak és elmaradottnak, betegnek és hajléktalannak lennie. Mi a gyökere mindennek a bajnak?

Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt vezetői kijelentik, hogy végetvetettek az idegen uralomnak, hogy megszüntették népünknek a brit imperialisták által történő kifosztását. Elismerik, hogy nyomor és éhség uralkodik, de szavaik szerint ezek nem egyebek, mint az új rend elkerülhetetlen szülési fájdalmai. E vezetők szerint, hogy az emberek többet kaphassanak, ahhoz többet kell termelniök; keményen kell dolgozniok; áldozatokat kell hozniok és mindenekelőtt együtt kell működniök a jelenlegi kormánnyal; ma valamennyi osztálynak és a lakosság valamennyi rétegének meg kell szenvednie azért, hogy holnap valamennyiünknek több jusson. Ez a „nemzet szolgálatának" elve, amelyet az Indiai Nemzeti Kon-

gresszusi Párt követ. Ezek az érvek egytől-egyig hazugok, mindegyik ilyen állítás csalás.

Ennek a pártnak vezetői nem vívták ki népünk számára a szabadságot. Elárulták szabadságharcunkat, beleegyeztek abba, hogy a külföldiek és a reakciós indiai vállalkozók éppenúgy fosztogassák és rabolják népünket, mint azelőtt. Ebben a rablásban ők maguk is résztvesznek.

A nemzetárulás kormánya

Megszegve összes ígéreteit és ünnepélyes nyilatkozatait, amelyeknek megvalósításáért soktízezer ember áldozta életét, a Nehru-kormány Indiát meghagyta a Brit Államközösség tagjának, amelynek élén az angol király áll és amelynek számos területén rosszabbul bánnak az indiaiakkal, mint a páriákkal. Hadiflottánk és légierőnk angol parancsnokság alatt áll. Hadseregünket angol tanácsadók és szakértők ellenőrzik, fegyvereinket angolok tervezik és gyártják. Az angolok továbbra is kezükben tartják, vagy ellenőrzik szénbányáinkat, ültetvényeinket, olajmezőinket és ásványolajfinomító gyárainkat, jutafeldolgozó gyárainkat, számos gépipari üzemünket és konszernünket. Ők ellenőrzik külkereskedelmünket, bankjainkat és pénzügyeinket. Beruházásaik összege hatmilliárd rupia, igazgatóságaik s ügynökségeik útján sokmillió rupia nyereségre tesznek szert, halálos szorításukban tartják gazdasági életünket, akadályoznak minden fejlődést, elmaradottságban és függőségben tartanak bennünket és megtagadják tőlünk az olyan gépek és berendezések szállítását, amelyeknek segítségével kifejleszthetnénk iparunkat.

A háború alatt kirabolták népünket és 16 milliárd rupia értékű árut és szolgáltatásokat kaptak tőlünk. Megígérték ugyan, hogy ezért fizetni fognak, de ígéretüket nem váltották be. Több mint a felével csökkentették ezt az összeget és megfosztottak bennünket attól a jogtól, hogy ezzel az összeggel szükségleteinknek megfelelően rendelkezzünk. Colombóban tervet dolgoztak ki, amelynek nyiltan elismert célja, hogy India továbbra is elmaradott és függő ország legyen, piacul szolgáljon az angol áruk számára, továbbra is az olcsó nyersanyag és az olcsó munkaerő forrása maradjon.

Nehru kormánya készségesen közreműködött mindebben, kezükre játszott az angoloknak abban, hogy gazdasági életünket továbbra is ellenőrizzék, népünket korlátlanul kifoszthassák és becsapják, s

hogy továbbra is gyarmati helyzetben tartsák Indiát. A Nehru-kormány ahelyett, hogy elkobozta volna az Indiában lévő angol tőkét, azzal a kéréssel fordult az angolokhoz és amerikaiakhoz, hogy további tőkéket fektessenek be és biztosította őket arról, hogy a profitot kivihetik az országból.

A Nehru-kormány nem volt hajlandó megszakítani a kapcsolatot az angolokkal és amerikaiakkal. Még csak nem is kívánt szoros kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni a demokratikus országokkal, amelyek számunkra szükséges berendezéseket és gépeket szállíthattak volna nekünk. A Nehru-kormány elfogadta az imperialisták tervét és Nehru-tervnek nevezte el. Az angol és amerikai imperialistákkal kapcsolatban álló Nehru-kormány semilyen erélyes rendszabályt nem foganatosított annak érdekében, hogy India nehéziparát — a bányászatot, gépgyártást, kohászatot, szerszámgépgyártást és vegyipart — fejlessze, pedig csak ez tenné az országot erőssé és függetlenné és ez rakná le igazi haladásunk alapjait. Az úgynevezett gépkocsi- és mozdonygyártó iparágak, amelyeket megteremtettek Indiában, csak olyan üzemeket jelentenek, amelyek Angliából és Amerikából behozott alkatrészekből szerelnek össze gépeket. Ezek az üzemek nagy profitot biztosítanak a külföldieknek s indiai ügynökeiknek és bár tudják működtetni az imperialisták hadigépezetét, bennünket mégsem segíthetnek ahhoz, hogy ipari országgá váljunk. A Nehru-kormány az amerikai imperialistáknak adja el India mangánbányáit, amelyek a leggazdagabbak az egész világon.

E tények világánál ki nevezheti Indiát valóban szabad országnak, kormányát pedig a nemzeti szabadság kormányának? A Nehru-kormány nemcsak azt engedte meg az angol imperialistáknak, hogy megtartsák ellenőrzésüket országunk gazdasági élete fölött és rabolják kincseit. Ez a kormány a fejedelmeknek, a földesuraknak, az indiai monopolistáknak és pénzembereknek szintén megengedte, hogy folytassák a rablást és fosztogatást. Fenntartotta azt az egész rendszert, amelyet az angolok, uralmuk örökös fenntartására teremtettek.

Amivel mi rendelkezunk — az nem szabadság. A brit alkirályt és tanácsadóit indiai elnökkel és miniszterekkel helyettesítették, a fehér bürokratákat barna bürokratákkal és növelték az imperialistákkal együttműködő indiai monopolisták részesedését az indiai nép kirablásában.

A Nehru-kormány nemcsak hogy nem semmisítette meg a fejedelmi önkényuralmat és kizsákmányolást, hanem a fejedelemségek összeolvasztása és egyesítése útján még újabb lehetőségeket is biztosított ezek továbbfolytatódásához. Minden olyan esetben segítségükre sietett a fejedelmeknek és feudális önkényuraknak, amikor a nép — miként ez Haiderábádban történt — fellázadt ellenük. Beavatkozott a szomszédos Nepal állam belügyeibe, hogy azoknak az áruló vezetőknek a segítségével, akik a nepali nép védelmezőiként tüntették fel magukat, megszilárdítsa a korrupt Rána[1]-rendszert.

Nem kobozta el a fejedelmek tőkéjét és földjét, hanem megengedte nekik, hogy megtartsák, ezenfelül pedig azt is lehetővé tette számukra, hogy soktízmillió rupiára rúgó civillistával rendelkezzenek. Nem szüntette meg a fejedelemségeket, hogy nyelvi alapon tartományokat létesítsen. Politikájával fokozta a nemzeti ellenségeskedést, ahelyett, hogy egyesítette volna a népet.

A Nehru-kormány fenntartotta a feudális kizsákmányolás rendszerét, amely a parasztok elnyomorodását, mezőgazdaságunk pusztulását és élelmiszertermelésünk végzetes csökkenését idézte elő. Mialatt a földesúri rendszer (a zemindárok) megszüntetéséről folyt a szó, terveket dolgozott ki, amelynek értelmében a feudális élősködőknek, népünk esküdt ellenségeinek és az angol imperialisták hű ügynökeinek óriási összeget, négymilliárd rupiát fizetnének megváltás fejében, ugyanakkor pedig többmillió acre földet magántulajdon formájában kezükön hagyna. Ahelyett, hogy a földet a parasztoknak adta volna és megszabadította volna őket a feudális kizsákmányolástól, az uzsorások fojtogatásától és ilyen módon megsemmisítette volna a mezőgazdaságunk fejlődését gátló akadályokat, másfélmilliárd rupiát költött el a nép pénzéből a „termeljünk több élelmiszert" címen hirdetett nevetséges kampányra. Ez a kampány semmit sem adott a népnek, csak a minisztereket, bürokratákat és néhány velük és a külföldi imperialistákkal kapcsolatban álló céget tett gazdagabbá. A kormány óriási összeget, 5 milliárd 380 millió rupiát pazarolt el külföldi államokban, főleg Amerikában való élelmiszervásárlásra. A vásárlás olyan feltételek mellett tör-

[1] *Rána* — nepali dinasztia, amelynek tagjai a miniszterelnökséget öröklik. — *Szerk.*

tént, amelyek nem kevesebbet jelentenek, mint azt, hogy a világ legagresszívabb imperialista hatalmának szuverenitásunkat adjuk zálogul.

Mindebben a kormányt nem a parasztság és a nép érdekei vezették, hanem a földesuraknak és gazdáiknak — a külföldi imperialistáknak érdekei.

Jelenleg a parasztok egyre fokozódó nyomora, amely közvetlen következménye az imperialisták és a feudális urak által véghezvitt rablásnak, még azt sem engedi meg, hogy a legnélkülözhetetlenebb szükségleti cikkeket megvásárolják maguknak.

Ipari termelésünk csökken. A nagyiparosok, a gyártulajdonosok csökkentik az árutermelést, hogy áruhiányt idézzenek elő és nagyobb profithoz jussanak.

Akkor, amikor milliók járnak rongyokban, a textilmágnások még gyáruk fölszerelését sem használják ki teljesen és 800 millió yard szövetet szállítanak külföldre. A nagy monopóliumok más iparágakban is ugyanilyen módszerekkel dolgoznak, pangást idéznek elő és csökkentik ipari termelésünket; ugyanakkor a monopolisták, akiknek bankfolyószámlái növekednek és akik óriási összegeket zsebelnek be a nép nyomorából, nem hajlandók olyan munkabért fizetni a munkásoknak, amiből fenn tudnák magukat tartani. Ez a helyzet a spekulánsoknak és a feketepiac hiénáinak kedvez, akik minden árukészletet felvásárolnak és növelik személyes vagyonukat.

Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt tagjainak sorából kikerülő miniszterek, barátaik és rokonaik, a magasállású hivatalnokok — mindannyian résztvesznek a pénz utáni eszeveszett hajszában és marakodnak a rablott javak felosztásánál. Az infláció még jobban meggazdagítja a gazdagokat, akik rabolják a szegényeket és az utolsó falat kenyeret is kiveszik szájukból.

Ugyanakkor, amikor sokmillió embernek nincs hajléka, a fejedelmek, földesurak és gazdagok tágas palotáit és kéjlakait nem foglalták le, nem vezették be a lakások szervezett elosztását, hanem megengedik a földesuraknak a nép kifosztását a rendkívül magas lakbér, valamint a „pagrisz"[2] és a „szalamisz"[2] útján.

A megvásárolhatóság és a vesztegetés az Indiai Nemzeti Kon-

---

[2] *Pagrisz, szalamisz* — nagy pénzösszegek, amelyeket megvesztegetés gyanánt adnak az ügynöknek, aki a felszabadult lakóhelyiségeket közvetíti. — *Szerk.*

gresszusi Párt rendszerének jellemző vonása. Az erősen felfújt kormánytervek, az állami költségvetés elherdálásának tervévé váltak a külföldi cégek és indiai ügynökeik érdekében. A kongresszusi fehér sapka[3] jelképe lett a megvesztegethetőségnek és a spekulációnak. Azok az események, amelyeknek következtében Pandzsáb tartomány valamennyi minisztere lemondott, az egész világ előtt megmutatták azoknak az embereknek igazi arculatát, akik erkölcsöt prédikálnak a népnek. Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párthoz tartozó miniszterek és hozzátartozóik Pandzsáb tartományban négy esztendős kormányzásuk alatt nem kevesebb mint 50 millió rupiát sikkasztottak. Bármennyire is igyekszik a Nehru-kormány nyilvánvaló hazugság segítségével fehérre mosni őket — mindenki előtt ismeretes a Bengál és Madrasz tartománybeli marakodás és az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt minisztereinek zsarolása Bihár és Uttar Prades tartományokban. Az a botrány, amely azzal kapcsolatban tört ki, hogy használhatatlan gépkocsikat szállítottak a kormánynak, — és amelynek hullámai mind a mai napig nem ültek el, valamint egyes követségeink sötét üzelmei világos fényt vetnek azok viselt dolgaira, akik Indiát a „független" kormány nevében a külföldön képviselik.

Ennélfogva helytelen volna azt állítani, hogy Nehru Indiájában mindenki szenved, hogy a szabadság mindenkinek szenvedést hozott. Elég egy futó pillantást vetni a jövedelmi adó tételeire, amelyeket szintén meghamisítottak, hogy rájöjjünk, mennyire hazugok az efféle állítások: az imperialisták, a fejedelmek és a földesurak, a nagy monopolisták és pénzemberek, a spekulánsok és a feketepiac martalócai — mind dúskálnak a jólétben. A szabadság nekik azt jelenti, hogy szabadon megkopaszthatják és kifoszthatják az embereket, szabadságot jelent az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párthoz tartozó miniszterek részére, hogy részt vehessenek ebben a rablásban.

A gumibot és a puskagolyó kormánya

A Nehru-kormány abból a célból, hogy fenntarthassa a gyarmati rabszolgaságnak és az éhezésnek ezt a rendszerét, népünknek az

[3] Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt tagjainak hagyományos fövege. *Szerk.*

angolokkal, szövetségeseikkel és barátaikkal közösen véghezvitt kifosztását, olyan kegyetlen és dühöngő reakciós rendszert vezetett be, amelyhez foghatót India sohasem élt még át a nyílt angol uralom napjaiban sem. A Nehru-kormány nemcsak visszaállította az angolok valamennyi népellenes törvényét, hanem újabb, még kegyetlenebb törvényeket hozott, kosarat tett a sajtó szájára és a nép életét és szabadságát a rendőrség kénye-kedvétől tette függővé. Rendeletet adott ki a vasutasok harcának letörésére. A vasutasok ugyanis azt követelték, hogy a kormány becsülettel teljesítse ígéretét és váltsa valóra a kormány által kiküldött munkabérmegállapító bizottság javaslatait. Patakokban ömlött a vér minden városban, faluban, minden helységben, valahányszor az éhező és rongyos emberek elviselhető életfeltételeket követeltek és harcolni merészeltek követeléseikért.

Munkásellenes törvények segítségével bilincsbe próbálják verni azt a munkásosztályt, amely az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt uralomrajutását lehetővé tevő 1945—46-os harcok idején az első sorokban menetelt. A munkásosztálynak a munkabérek fölemeléséért folytatott harcát pedig vérbe akarják fojtani. Már azelőtt, hogy India megkapta a „teljes szabadságot", az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párthoz tartozó miniszterek agyonlövették az amalnari munkások hős vezetőit, rémuralmat léptettek életbe, hogy elfojtsák a délindiai vasútvonalon dolgozó munkások sztrájkjait. A támadások mindaddig folytatódtak és erősödtek, amíg végül is minden munkáskerület a rendőruralom vascsizmája alá került. Az 1950-es nagy bombay-i sztrájk[4] idején tizenhárom munkást pusztítottak el a rendőrség és a biztonsági alakulatok golyói. 1951-ben gyilkos sortüzet zúdítottak Kucs-Bihár lakosságára, amely a rizs árának leszállítását követelte. Ennek a sortűznek a visszhangja bejárta az egész országot.

Kalkutta hős ifjúságát, amely a csaták százaiban a harcosok első soraiban haladt, nem egyszer lövették, csak hogy hatalmon maradhassanak a megvásárolható miniszterek, akik Nehru áldása mellett Nyugat-Bengált kormányozzák. Kalkuttában 1949-ben csupán egy nap alatt négy asszonyt gyilkolt meg a rendőrség. Fegyveres rendőröket vetettek be a kalkuttai egyetemi hallgatók ellen, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy tiltakoztak a tandíj fölemelése miatt.

---

[4] A bombay-i textilmunkások 1950-ben lefolyt általános sztrájkjáról van szó. — *Szerk.*

Abban az időszakban, amikor az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt vezetői egyezményt kötöttek a nizammal (Hajderábád fejedelme) feudális hatalmának fenntartásáról, és fegyvereket szállítottak neki, a telenganai kerület parasztttömegeinek a razakarok[5] vad bandái ellen folytatott harcára tömeges öldökléssel, akasztófákkal feleltek, erőszakot követtek el az anyákon és harcoló parasztok nővérein és visszaállították a gyűlölt földesúri kormányzatot. Mindez Nehru hadseregének segítségével történt, amely azzal az ürügygyel vonult be Hajderábádba, hogy a népnek nyujt segítséget.

Andhra és Malabár, Patiala és Ballia, Tripura és Manipur minden kerületében a földesurak segítségére sietett a Nehru-kormány és elfojtotta a parasztok harcát. Munkások, parasztok, egyetemi hallgatók, tanárok, irodai alkalmazottak, férfiak, nők, sőt gyermekek estek el tucatjával a mai kormány rendőrségének, hadseregének és fegyveres alakulatainak kezétől. Ezrek őrzik ma a gumibotok és a golyók nyomait, annak az erőszakos rendszernek emlékeként, amelyet az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt vezetett be. Saját beismerése szerint, a kormány uralmának első három éve alatt politikai ellenfelei közül 50 000-et börtönbe záratott, 13 000 embert pedig agyonlőttek, vagy megsebesítettek a kormány közegei. Mindenki tudja, hogy ezek a számok a valóságnak csupán csekély töredékét jelentik. A politikai foglyokkal szemben gyakran alkalmazott erőszakos leszámolás, a nyugatbengáli és szálemi börtönökben elkövetett szörnyű ütlegelések, amelyek során legalább 30 foglyot hidegvérrel meggyilkoltak — ezek mutatják, meddig ment el a kormány azok elnyomásában, akik ellene harcolnak. Ennélfogva nem csodálkozhatunk, hogy a rendőrség és a fegyveres erők költségvetése évről évre nő ugyanakkor, amikor a kormány azt hajtogatja, hogy nincs pénze a nép szükségleteinek kielégítésére. A központi kormány költségvetésének 80 százalékát a hadsereg és a bürokrácia fenntartására fordítják. A nacionalista kormány jelentősen nagyobb összeget költ a rendőrségre, mint a közoktatásra, és ez olyan országban történik, ahol a lakosság 90 százaléka írástudatlan.

A kormány külpolitikája nem békepolitika

Olyan kormány, amely az imperialistákkal tart kapcsolatot, amely az országon belül reakciós rendszert vezet be, nem folytathat független és haladó szellemű külpolitikát, igazi békepolitikát. Háború

[5] *Razakarok* — a hajderábádi nizam fegyveres alakulatai. — *Szerk.*

vagy béke — ez ma a főkérdés az egész világon. Ez az alapvető kérdés áll most minden ország, minden nép előtt. Amerika agresszív imperialistái és szövetségeseik meg csatlósaik — az angol, a francia és más imperialisták — az egész világot háborúba akarják dönteni, hogy megsemmisíthessék minden ország szabadságát és függetlenségét és leigázzák ezeket az országokat. Minden olyan siker, amelyet az imperialisták a földkerekség bármelyik pontján elérnek, valamennyi ország szabadságát és függetlenségét, az egyetemes békét fenyegeti. Népünk szabad és független akar lenni. Azt akarja, hogy a külföldi csapatokat vonják vissza minden országból, hogy minden ország szabad és független lehessen. Szoros barátságot és testvéri kapcsolatokat akar létesíteni nagy szomszédjával, Kínával, amely a szolgaság és a megalázás hosszú évei után felszabadult és új életet épít népe számára. Népünket lelkesedéssel tölti el a koreai nép hőskölteménybe illő küzdelme, azé a koreai népé, amely nem hajtott térdet az amerikai imperialisták ereje előtt és hazája védelmére kelt a sokszoros túlerőben lévő ellenséggel szemben. Népünk gyűlöli az angol imperialistákat, akik évszázadokon át uralkodtak fölöttünk, és együttérez Malájföld népével, amely ugyanezen ellenség ellen harcol.

Népünk szereti és tiszteli a Szovjetuniót, ahol a munkások és parasztok felszabadították magukat minden kizsákmányolás alól és megmutatták minden népnek a haladás útját. Népünk tudja, hogy a Szovjetunió minden esetben támogatta a szabadságukért küzdő gyarmati népek ügyét. Népünk barátságban kíván élni Pakisztán népével, a Kasmir-vitát pedig békés és demokratikus eszközökkel akarja rendezni, olyan eszközökkel, amelyek lehetővé teszik, hogy Kasmir népe az Egyesült Nemzetek Szervezetében domináló imperialista hatalmak beavatkozása nélkül maga döntse el sorsát.

És mindenekelőtt: népünk szereti a békét és gyűlöli a háborút. Nem felejtette el a mesterségesen felidézett bengáli éhínség borzalmait, amelynek során 3 500 000 ember pusztult el. Népünk látta, hogyan használták ki India nagy tőkései a koreai háborút, hogy emeljék az árakat és rontsák a népnek amúgy is nehéz életkörülményeit. Népünk látta, hogy minden háború újabb terheket ró rá és csak ellenségeit gazdagítja.

Mondhatja-e valaki, hogy a Nehru-kormány olyan politikát folytat, amely megfelel népünk hő vágyainak? Senki sem mondhatja

ezt. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében a Nehru-kormány a kérdések többségében — beleértve az amerikaiak koreai agressziójának szentesítését is — az angol-amerikai imperialisták oldalára állott. A Nehru-kormány „humanitását" hangoztatva, tábori kórházat küldött a koreai nép gyilkosainak. Ez a kormány nem ítélte el a koreai városok és falvak korlátlan bombázását, s közlekedési eszközöket bocsátott a franciák rendelkezésére a vietnami nép elleni hadjáratukhoz. A Nehru-kormány közvetlen segítséget nyujtott az angol imperialistáknak Malájföldön, amennyiben megengedte az angol imperialistáknak, hogy gurkh-csapatokat toborozzanak. A Nehru-kormány fegyvert küldött Thakin Nu reakciós kormányának a burmai nép ellen. A Nehru-kormány korlátozta a kereskedelmet Kínával és az amerikaiak parancsára megtiltotta egész sor áru kivitelét Kínába. Nem fejlesztett ki széleskörű kereskedelmi kapcsolatokat olyan demokratikus országokkal, mint a Szovjetunió és a népi demokratikus országok, szívesebben tart fenn kereskedelmi összeköttetést az imperialistákkal, akik azt akarják, hogy tőlük függjünk.

Az Amerikával legutóbb kötött búzaszállítási üzlet ékes fényt vet a Nehru-kormány „semleges" és „független" külpolitikájának valódi természetére. A nép nyomására és gyöngeségének tudatában, a Nehru-kormány néha föllép az imperialistáknak azok ellen az intézkedései ellen, amelyek az egész világot azonnal háborúba döntenék, de politikája alapjában véve továbbra is az angol imperialistákkal való kapcsolat politikája, a béke és háború közötti kötéltánc politikája marad.

A Nehru-kormány a Kasmir-vitát az Egyesült Nemzetek Szervezete elé vitte és az imperialisták mesterkedéseinek útját egyengette, amelyek rendkívül veszedelmes, feszült helyzetet teremtettek India és Pakisztán között. Nehru elvetette az Egyesült Nemzetek Szervezetének azt a javaslatát, hogy döntőbíróság határozzon a Kasmir-kérdésben, viszont örömmel üdvözölte Grahamet, aki most a szokott imperialista játékot űzi, „incidenseket" provokál. A reakciós vallásközösségi szervezetek, amelyek Pakisztánban uralmon vannak és különféle összeesküvési pereket agyalnak ki, hogy megsemmisítsék a pakisztáni nép legjobb fiait, arra használták fel a kialakult helyzetet, hogy Pakisztán szuverenitásának és függetlenségének védelmezőiként tüntessék fel magukat és félrevezessék a pakisztáni népet.

Ahelyett, hogy megdöntené a kasmiri maharadzsa uralmát, igazi

földreformot hajtana végre, földet adna a parasztoknak, eltávolítaná az ENSz döntőbíráját, s kivenné a Kasmir-kérdést az Egyesült Nemzetek Szervezetének kezéből, ahelyett, hogy konkrét javaslatokat tenne annak érdekében, hogy véget vessenek Kasmir fegyveres erővel történő feldarabolásának és lehetővé tegyék a kasmiri nép számára, hogy szabadon és egyöntetűen határozzon sorsa fölött — a Nehru-kormány az imperialisták segítségét keresi, akik pedig azt akarják, hogy India és Pakisztán között ellenséges viszony uralkodjon, mind a két ország gyengüljön, s a stratégiailag fontos Kasmirt háborús támaszpontnak használhassák fel a Szovjetunió és Kína ellen.

A Nehru-kormány bel- és külpolitikája tehát egyaránt azt mutatja, hogy ez a kormány az indiai nép ellenségeinek kormánya. Ez a kormány leleplezte magát; világossá vált, hogy földesurak, fejedelmek és az indiai kapitalisták legreakciósabb rétegének kormánya, azoké, akik koncért elárulják és idegen imperialisták érdekeinek szolgálatába állítják országunkat. Ennek a kormánynak tehát távoznia kell. Ez a kormány elvesztette minden jogát arra, hogy uralmon maradjon. A népnek tömegmozgalmat kell indítania, amely megdönti a kormány hatalmát, megdönti az államrendszert, amelyet ez a kormány tart fenn és az egész hatalmat a maga kezébe kell vennie. A népnek a jelenlegi kormányt népi demokratikus kormánnyal kell fölcserélnie.

A Kommunista Párt óva inti az indiai népet, hogy ne hagyja magát ismét félrevezetni az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt vezetőinek ígéreteitől, kiáltványaitól és az ország újjáépítésére irányuló terveitől. Azok, akik négy éven keresztül minden ígéretüket megszegték, újra meg fogják szegni ígéreteiket.

Mit fog tenni a népi demokratikus kormány?

A népi demokratikus kormány olyan kormány lesz, amelyben képviselve lesznek az összes demokratikus pártok, csoportok és személyek, olyan kormány, amely a munkásokat, a parasztokat, a középosztályt és a nemzeti burzsoáziát fogja képviselni, amely az ország hatékony iparosításának, India szabadságának és függetlenségének híve.

A Kommunista Párt programtervezetében már körvonalazta azokat a feladatokat, amelyeket egy ilyen kormány meg fog valósítani.

Ez a kormány szétszakítja majd azokat a láncokat, melyek országunkat a Birodalomhoz fűzik, eltávolítja az angol tiszteket hadseregünk soraiból, elkobozza és államosítja az Indiában lévő angol tőkéket. Hatékony intézkedéseket tesz, hogy megdöntse azok ellenállását, akik összefognak az imperialistákkal és a feudálisokkal a nép ellen. Eltörli a parasztok összes adósságait, a földesurak és fejedelmek földjét és a föld megműveléséhez szükséges eszközöket ingyen, kártérítés fizetése nélkül azoknak adja, akik a földet megművelik és gondoskodik arról, hogy a kis földesuraknak rendelkezésükre bocsássák a létfenntartásukhoz szükséges eszközöket és ne szenvedjenek kárt a gazdag parasztok érdekei sem. A mezőgazdasági munkásoknak a földön kívül elegendő munkabért fognak biztosítani. A feudális kizsákmányolás alól felszabadult és földhözjuttatott parasztság óriási munkaerőtartalékainak felhasználásával növelheti majd az élelmiszer- és nyersanyagtermelést, gátakat és öntözési rendszereket építhet, kiküszöbölheti az áradások veszélyét, ellátthatja élelemmel a nagy- és kisvárosok lakosságát és megváltoztathatja az egész ország arculatát, miként ez Kínában történik.

A népi demokratikus kormány fejleszteni fogja India iparát, felhasználva az államosított tőkét és bevonva az együttműködésbe a tőkéseket, akik számára biztosítani fogják a törvény által meghatározott hasznot, valamint érdekeik védelmét. Ez a kormány a katonai kiadások és a rendőrség fenntartására fordított összegek határozott csökkentése útján, hatékony árellenőrzés és pénzügyi reform segítségével véget fog vetni az inflációnak. Segítséget fog nyujtani a kisiparosoknak és a kistermelőknek, úgy, hogy hitelt, termelési eszközöket és nyersanyagot bocsát rendelkezésükre. Ez a kormány szívesen látja azoknak a magántőkéseknek és külföldi kormányoknak a segítségét, amelyek készek nemzeti érdekeinknek megfelelő feltételek mellett rendelkezésünkre bocsátani tőkéjüket. A kormány biztosítja a munkásoknak a létfenntartásukhoz szükséges munkabért, elismeri szakszervezeteiket és a kollektív szerződések kötésének jogát, az állam és a kapitalisták költségére bevezeti a munkaképtelenség, betegség és munkanélküliség esetére szóló társadalombiztosítást. Ugyanilyen intézkedéseket tesznek az alkalmazottakkal kapcsolatban is, tekintet nélkül arra, hogy állami, vagy magánintézményeknél dolgoznak. A nyereségek fölött ellenőrzést vezetnek be és közös termelési tanácsokat alakítanak.

A népi demokratikus kormány a néppel szoros kapcsolatban álló nemzeti hadsereget hoz létre, emberi életfeltételeket biztosít az

egyszerű katonák számára, akik jelenleg durva és lélektelen fegyelem alatt szenvednek, csekély zsoldot, rossz élelmezést kapnak és megsínylik azt a korrupciós rendszert, amely még ettől a nyomorúságos ellátástól is megfosztja őket. A katonák teljes polgárjogot kapnak és megengedik számukra a politikai tevékenységet. A népi demokratikus kormány megszünteti a mai rendőrséget, leváltja azokat a rendőröket, akik hirhedtté váltak, mint a nép sanyargatói és népi milíciát hoz létre. Ez a kormány a teljes polgári szabadság uralmát vezeti be az országban, életbe lépteti a szólás-, a sajtó- és a gyülekezési szabadságot, a sztrájkok és a szervezkedés szabadságát. Nemzeti sajátosságok alapján tartományokat alakít, megszünteti a fejedelemségeket, átszervezi a meglévő tartományokat és széleskörű jogokat ad a tartományoknak, beleértve az önkormányzat jogát is. A népi demokratikus kormány az egyes nemzetiségek és törzsek önkéntes beleegyezése alapján megteremti az egységes Indiát. Helyi önkormányzatot ad a törzseknek és a nemzeti kisebbségeknek ott, ahol ez lehetséges. Védelmezni fogja a kisebbségek jogait és érdekeit és üldözni fogja azokat, akik törzsi és vallásközösségi gyűlölködésre és megkülönböztetésre uszítanak, segítséget nyujt a lakosság elnyomott és elmaradott rétegeinek, hogy gyors előrehaladást érjenek el.

A népi demokratikus kormány véget fog vetni a kasztrendszeren alapuló elnyomásnak, büntetni fog minden olyan cselekedetet, amely az érinthetetlenek hátrányos megkülönböztetésére irányul, a kasztok egyenlőtlenségén alapul. Megsemmisíti a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség minden formáját, amely a nőket sujtja és lehetővé teszi, hogy a nők is teljes szabadságot és egyenlőséget élvezzenek. A nők egyenlő munkáért a férfiakkal egyenlő bért kapnak, teljes fizetéssel terhességi szabadságban részesülnek és külön intézkedéseket tesznek majd a nők egészségének megóvására. A népi demokratikus kormány bevezeti az ingyenes és kötelező elemi oktatást. Ugyancsak lépéseket tesz a közép- és felsőfokú oktatás széleskörű fejlesztésére és a nép általános műveltségének emelésére. Az egész országban népegészségügyi szerveket és egészségügyi központokat létesít a különböző betegségek ellen való küzdelem céljából. A népi demokratikus kormány földet, a föld megműveléséhez szükséges eszközöket és munkát biztosít a menekültek számára és lehetővé teszi, hogy nemzeti hagyományaiknak megfelelően rendezzék be életüket.

A népi demokratikus kormány a teljes egyenlőség és kölcsönös

előnyök alapján kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat létesít minden országgal. Harcolni fog a világ valamennyi nagyhatalma közötti békeegyezmény megkötéséért, az atombomba eltiltásáért, a fokozatos leszerelésért, a külföldi csapatok kivonásáért minden országból és minden nemzet jogáért a szabadságra és a függetlenségre. Barátsági és szövetségi szerződést fog kötni Pakisztánnal, Ceylonnal és Nepallal.

A nép erejére támaszkodva és a nép érdekeit tartva szem előtt, a népi demokratikus kormány megold minden problémát, amely országunk előtt áll. Az ország óriási természeti kincseit és embertartalékait India újjászületésének szolgálatába állítja, annak érdekében, hogy Indiát szabad, demokratikus, boldog, virágzó országgá változtassa, amely az embernek ember általi kizsákmányolásától mentes, a szocialista társadalomhoz vezető utat építi.

A népi demokrácia a népi hatalom szerve

Sokan kérdezhetik, mi a biztosítéka annak, hogy a népi demokratikus kormány mindezt meg is teszi. Vajjon az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt nem tett-e sok ígéretet, amelyeket egytől-egyig megszegett? Igaza van a népnek, ha ilyen kérdéseket tesz föl. Ezekre a kérdésekre az a válasz, hogy a népi demokratikus kormány mindenekelőtt az egyszerű emberek kormánya és nem a gazdagok kis csoportjának kormánya lesz. Ennélfogva magának az államnak a szerkezete olyan lesz, amely biztosítja, hogy maga a nép kormányozza hatékonyan az államot. Az egyesült nép harci szervei, amelyek segítségével a nép a fennálló rendszer ellen megvívta harcát és elérte e rendszer megsemmisítését, ezek a szervek válnak az új államhatalom alapjává.

Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt ugyanúgy a bürokrácia és a rendőrség hatalmát védi, mint az angolok tették, mert mint kormányzó párt a fosztogatásnak és kizsákmányolásnak ugyanazt a rendszerét akarja fenntartani, amelyet az angolok vezettek be. A népi demokratikus kormány teljesen meg fogja semmisíteni az egész mai államapparátust s vele együtt a bürokrácia és a rendőrség uralmát is.

A népi demokratikus állam valamennyi szervét, a legalsótól a legfelsőig, a nép fogja választani és a népek joga lesz, hogy visszahívja azt a képviselőt, aki nem váltja be a beléje helyezett bizal-

mat. Az államban a hatalom teljes egészében ezeknek a nép választotta szerveknek a kezében fog összpontosulni. Nem fognak felülről a népre kényszeríteni egyetlen személyt sem, aki ne tartozna felelősséggel és nem volna leváltható tisztségéből. Nem lesz egyetlen rendőrtiszt sem, aki a nép fölött állna, ne volna eltávolítható és ne tartoznék felelősséggel. Minden hivatalnokot, a legalsókat és legfelsőket egyaránt, a nép fogja választani, felelősséggel tartoznak majd a népnek és a nép eltávolíthatja őket tisztségükből. A hivatalnokok fizetését maga a nép határozza meg. A rendőrséget népi milícia váltja föl, amelyet maga a nép nevelt, vezet és ellenőriz a népi hatalom szervei útján. Ezek a hatalmi szervek fogják beszedni az adókat a lakosság széles rétegeinek közreműködésével, főleg a gazdagoktól és az adót a nép érdekeinek megfelelően használják fel. Ezek a szervek valósítják meg a föld igazságos elosztásának programját, fokozzák a termelést és biztosítják a termelt javak igazságos elosztását; el fogják osztani a meglévő lakásterületet és új házakat fognak építeni, amihez földet és építőanyagot sajátítanak ki, letelepítik a menekülteket, megszüntetik a járványokat és az írástudatlanságot, felszabadítják a nőket a gazdasági és társadalmi rabság alól. Megvédik a nemzeti kisebbségeket, harcolni fognak a nép ellenségei ellen, a megvesztegetés és egyéb társadalmi rákfenék ellen.

A helyi hatalmi szervekre támaszkodó kormány a nép kormánya lesz, mert az országot a nép fogja kormányozni. Ilyen kormány nem érez majd állandó félelmet a néppel szemben. Csökkentheti a katonai, rendőri és bürokratikus apparátus céljaira fordított óriási összegeket és az ország kincseit főleg a nép életfeltételeinek javítására fordíthatja.

A Kommunista Párt nem fordul a néphez fellengős ígéretekkel arra vonatkozóan, hogy mit tenne, ha hatalomra jutna, nem áll elő részleteiben és gondosan kidolgozott tervekkel arra vonatkozóan, mit fog tenni, ha a nép rászavaz. A Kommunista Párt azt mondja a népnek, annak érdekében, hogy vége legyen a nép nyomorának és süllyedésének, hogy fölépíthesse a boldog életet a maga és gyermekei számára, a népnek létre kell hoznia a saját kormányát és saját kezébe kell vennie a hatalmat.

A nép ellenségei azt fogják kiabálni, hogy ha minden hatalmat a népi bizottságok kezébe adnak, ez magának a társadalomnak a pusztulását fogja jelenteni. Azt fogják mondani, hogy egyetlen kormány sem szüntetheti meg a magasfizetésű bürokratikus apparátust

és a hatalmas rendőri apparátust anélkül, hogy ne sértené meg „a törvényt és a rendet" és ne döntené káoszba és anarchiába a társadalmat. A kormányzó osztályok mindig effajta fecsegésekkel igyekeznek eltéríteni a népet a forradalomtól. Az a társadalom, amelyet fenn akarnak tartani, az ő társadalmuk, a rabláson alapuló társadalom; az a törvény és rend, amelyet ők akarnak fenntartani, olyan törvény és rend, amelynek célja a vagyonos osztályok uralmának örökös fenntartása. Ilyen szóbeszédekkel ma már nem lehet megijeszteni a népet.

Előttünk áll Kína nagyszerű példája. A kínai nép, népi demokratikus kormány vezetésével, olyan sikereket ért el, amelyek csodálatba ejtették az egész világot. Ez a kormány felszabadította a parasztokat a feudális bilincsek alól, az élelmiszertermelést tízmillió tonnával növelte. Kínában gyors ütemben folyik az ipari üzemek és közlekedési eszközök építése, fokozott küzdelmet vívnak a járványos betegségek ellen és a közoktatási rendszert az ország legtávolabbi vidékein is bevezetik.

A kínai kormány felszabadította a nőket az évszázados rabszolgaság alól, véget vetett a nemzeti viszálykodásnak és olyan mértékben egyesítette a népet, amilyen egységes egész történelme folyamán még sohasem volt. A régebbi Kína, amelyet a külföldi imperialisták leigáztak, megvásárolható kormányai kifosztottak, az elmaradott és függőségben lévő Kína átadta helyét az új Kínának, egy szabad és erős világhatalomnak, amely lelkesítő példaként áll Ázsia minden népe előtt.

Mindez másfél évnél is kevesebb idő alatt ment végbe. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Kína még Indiánál is elmaradottabb ország volt. Jelentősen nagyobb lakosságot kellett élelmeznie és gazdasági életét az évtizedes háborúk szétzilálták. Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt vezetői hazudnak, amikor azt mondják, hogy nem létezhet más kormány, mint az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt kormánya és ha a nép megdönti ezt a kormányt, akkor a nép többségének helyzete mai helyzeténél még rosszabbá válik. Ugyanígy próbálta ijesztgetni Csang Kai-sek is a kínai népet. Valójában azonban Csang Kai-sek rendszerének megsemmisítése nem pusztulást, hanem boldogságot és jólétet hozott az egész népnek. Amit Kína népe megtett, azt megtehetjük mi is. Véget vetni a mai rendszernek és létrehozni a népi demokratikus kormányt Indiában, azt jelentené, hogy új korszak nyílik népünk előtt.

A Kommunista Párt fáradhatatlanul küzdeni fog a gyökeres,

demokratikus átalakulásokért, amelyekről az előbbiekben szó volt. Lankadatlanul felvilágosítja a népet arról, hogy ezek nélkül a változtatások nélkül szó sem lehet helyzetének valóságos megjavításáról, az ország valóságos fejlődéséről. Ugyanakkor a Kommunista Párt kijelenti, hogy az első időszakban az előbbiekben kifejtett program ama pontjainak megvalósításáért fog küzdeni, amelyek — akár csak korlátozott mértékben is — haladéktalanul a nép helyzetének javulására vezetnek, valamint olyan követelésekért, mint az, hogy India váljon ki a Brit Államközösségből, s hogy távolítsanak el minden angolt az indiai fegyveres erők kötelékéből, szüntessék meg a fejedelemségeket, szüntessenek be mindennemű javadalmazást, melyet eddig a fejedelmeknek fizettek, alakítsanak tartományokat nyelvi alapon, helyezzenek hatályon kívül minden megtorló törvényt és engedjék szabadon a politikai foglyokat, szállítsák le 50 százalékkal a földbérleti díjat, adjanak haladékot az adósságok fizetésére, léptessék életbe a birtok nagysága szerinti különböző földadót, enyhítsék az egyszerű nép vállaira nehezedő adóterheket és emeljék a gazdagok adóit. A Kommunista Párt harcolni fog a munkások és alkalmazottak munkabérének emeléséért, a szakszervezetek jogainak elismeréséért, a tandíjak csökkentéséért, az egy személyt illető lakásterület megállapításáért, hatékony intézkedések megvalósításáért az élelmezési kérdés megoldása érdekében, az árak stabilizálásáért és ellenőrzéséért, gyors és hatékony intézkedésekért a megvesztegetés ellen, az elmaradott községek megsegítéséért, a nemzeti kisebbségek védelméért, a helyi önkormányzati szervek hatáskörének kiszélesítéséért, megnemtámadási szerződés kötéséért Pakisztánnal, s azért, hogy kivegyék a Kasmir-kérdést az Egyesült Nemzetek Szervezetének hatásköréből és eltávolítsák az országból az ENSz közvetítőjét, s békésen és demokratikus úton rendezzék a Kasmir-kérdést, s végül a Párt harcolni fog a következetes békepolitikáért.

A Kommunista Párt együtt fog működni más demokratikus pártokkal, hogy hatalmas tömegmozgalmat hozzanak létre e követelések megvalósítására. Ha pedig az igazán demokratikus pártok egységfrontja kormányt alakít, a Kommunista Párt támogatni fogja ezt a kormányt, abban a mértékben, amennyiben megvalósítja ezt a programot.

Ezt a célt csak a nép közös harca tudja megvalósítani. Csak a nép közös akcióinak eredményeképpen lehet megbuktatni a jelenlegi vezetőket, csak így lehet őket arra kényszeríteni, hogy eltűnjenek a színtérről. A legközelebbi jövőben össze kell kovácsolni azt az egységet, amely megsemmisíti az imperialista uralmat országunkban, amely földet ad a parasztoknak, amely mindenkinek biztosít kenyeret és munkát, hatalmas békemozgalmat teremt és amelynek eredményeképpen megalakulhat a népi kormány.

A választásoknak hatalmas erővel kell megmutatniok, hogy a nép egységesen sorakozik föl e követelések megvalósításáért vívott harcban és az ország egész népét mozgósítaniok kell e követelések megvalósítására. A választásoknak meg kell mutatniok népünknek azt az egységes akaratát, hogy széttöri a rabláncot, amellyel béklyóba vertek bennünket.

Már nagy lépéseket tettünk a népi egység megteremtése felé. A bombay-i textilmunkások azzal a történelmi elhatározásukkal, hogy egységes szakszervezetet alakítanak, az egész indiai munkásosztálynak példát mutattak. Olyan kérdésekben, mint a polgári szabadságjogok megteremtése az országban, az élelmiszerprobléma megoldása, a békeharc és az ellenállás a koreai imperialista intervencióval szemben, a legkülönbözőbb pártokhoz tartozó hatalmas tömegek harcoltak közösen, vállvetve. A hatalmas és széleskörű egységmozgalom fejlődését mutatja a haladó erők győzelme a houraiⁱ⁶, a radzsnandgaoni, burdvani és csandernagori választásokon.

A népi erők az utóbbi négy esztendő során keserű tapasztalatokat szereztek és éppen ezért tömörülnek egységbe a közös ellenségek ellen. Ennek a folyamatnak nem szabad megállnia. Mindenütt meg kell alakítani a munkások, parasztok, egyetemi hallgatók, ifjak és nők egységes szervezeteit, amelyekbe be kell vonni a széles néptömegeket.

Fokozni kell a harcot a megfelelő munkabérért és drágaság pótlékért, a földesúri kizsákmányolás és a rendőri terror ellen, továbbá a művelődés jogáért és az összes politikai foglyok szabadonbocsátásáért. A Békevilágtanács felhívására sokmilliónyi aláírást kell gyűjteni és minden házba el kell juttatni a békeüzenetet.

Harcolni kell minden olyan propaganda ellen, amely a Pakisztán

---

[6] *Houra* — Kalkutta elővárosa. — *Szerk.*

elleni háborúra irányul és harcra kell buzdítani a népet azok ellen, akik a vallásközösségeket harcra bujtogatják egymás ellen.

Minden egyes gócpontban bizottságokat kell alakítani a demokratikus pártok és egyes személyek akcióegységének megteremtéséért vívandó harcra, hogy megoldhassuk az összes problémákat, amelyek a nép előtt állnak. Mindenre a nép harci egységének megteremtése végett van szükség, mert csak ez az egység biztosíthatja a demokratikus erők győzelmét ellenségeik fölött. Ha ilyen módon megteremtjük az egységet, ez hatalmas fegyver lesz a választási küzdelemben is.

Az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt tudja, hogy népünk többségének támogatását elveszítette. Azt is tudja, hogy a nép úgy tekinti, mint a kizsákmányolók és árulók pártját. Tudja, hogy felhívásai nem találnak visszhangra a népnél. Ámde az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt abban reménykedik, hogy a vele szemben álló demokratikus erőknek nem sikerül tömöríteniök soraikat, hogy energiájukat egymásközti vitákban és konfliktusokban fogják elfecsérelni és nem lesznek képesek egységes erőként szembeszállni e párt uralmával. Nem szabad megengedni, hogy ez a reményük teljesüljön.

A Kommunista Párt az ország összes demokratikus erőihez felhívással fordul, ébredjenek tudatára, hogy a nép demokratikus egységének megteremtése a mai idők legfontosabb feladata. A demokratikus pártoknak nem az a feladatuk, hogy a népnek csábító képet fessenek arról, hogy mit tesznek majd, ha a nép rájuk szavaz és hatalomra jutnak, hanem az, hogy hatalmas, egységes tömegmozgalmat teremtsenek, mert kizárólag ez döntheti meg azoknak az uralmát, akik mindannyiunkon basáskodnak. A választási harc — nemcsupán programok harca, amelyek papíron maradnának, ha továbbra is a jelenlegi kormány marad uralmon; ez a harc a népnek és az összes erőknek a mozgósításáért folyik, amelyek szembenállnak a jelenlegi kormánnyal.

A mostani alkotmány értelmében a népnek van ugyan szavazati joga, de nincs joga visszahívni azokat a jelölteket, akikre szavaz, ha ez utóbbiak megszegik a nép iránt vállalt kötelezettségeiket. Következésképpen a népnek tudnia kell, kire szavaz, hogy ne ámíthassák el hazug ígéretekkel. A nép nem azt akarja, hogy az egyik urat egy másik úr váltsa föl, a nép azt akarja, hogy maga váljon saját sorsának urává.

A Kommunista Párt India egész népét felhívja, fejlesszen ki hatalmas mozgalmat annak érdekében, hogy a haladó és demokra-

tikus pártok jelöltjeit válasszák meg a Parlamentbe. A párt felhívja a népet, ne hagyja magát elámítani a reakciósok és pártjaik hazug szólamaitól, olyanoktól, mint például a Hindu Mahaszabha, amelyek jelenleg demokratikus frázisokat hangoztatnak; ne hagyja magát becsapni olyanoktól, akik reformokat ígérnek az egész társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatása nélkül, annak az osztályuralomnak a megsemmisítése nélkül, amely a nép jelenlegi nyomorát eredményezte.

A népnek valamennyi pártot és jelöltet nemcsak szavaik, hanem cselekedeteik alapján kell megítélnie, figyelembe kell vennie, milyen osztály szolgálatában állnak és mit tettek azoknak a kérdéseknek megoldása érdekében, amelyek a nép előtt állanak.

Az egyszerű nép feladata nemcsupán az, hogy a szavazóhelyiségekben leadja szavazatát. Feladata figyelni arra is, hogy minden demokratikus párt, csoport és minden egyes személy megegyezésre jusson, közös alapra helyezkedjék és vállvetve harcoljon. Az egyszerű nép feladata ügyelni arra, hogy ellenségei ne használhassák ki a körében előforduló nézeteltéréseket. A népnek nem a szavazás passzív részvevőjeként kell a küzdőtérre lépnie, hanem a szabadság és egység tevékeny harcosaként. Akik jelenleg hatalmon vannak, minden eszközt ki fognak használni, hogy megakadályozzák a választások szabad lefolyását. Terrorcselekményekhez fognak folyamodni, továbbá a megfélemlítés és népámítás módszereihez; kihasználják a pénz erejét és a földesurak, valamint a nagytőke nyomását. Szítani fogják a vallásközösségi ellenségeskedést, hivatkozni fognak az India és Pakisztán közötti feszült helyzetre, mint olyan okra, amelynek alapján a népnek támogatnia kell az Indiai Nemzeti Kongresszusi Pártot. Semmitől nem riadnak vissza, hogy megakadályozzák a nép akaratnyilvánítását. A népnek mindenre föl kell készülnie és meg kell hiusítania ezeket a terveket.

A kormány az elmult két esztendő során többízben megígérte: azon az alapon tartanak majd választásokat, hogy minden felnőtt lakos szavazati jogot nyer, de ezt az ígéretet egyetlen egyszer sem váltotta valóra. Technikai nehézségekre, vagyis arra hivatkozott, hogy a választói névjegyzékek összeállítása nehézségekbe ütközik. De nem ez az igazi ok. Az igazi ok az, hogy az uralkodó körök egyre jobban nyugtalankodnak a választások kimenetele miatt. Az utóbbi időkben az országban több vidéken tartottak helyi önkormányzati választásokat és e választások eredményei fokozták ezt a nyugtalanságot. Lehet, hogy a kormány ismét megkísérli elhalasz-

tani a választásokat azzal az ürüggyel, hogy az országban „szükségállapot" van. Ezt nem szabad megengedni.

A Kommunista Párt a szabadság és demokrácia pártja

A Kommunista Párt nehéz körülmények között indul a választásokon. Vezetőinek és tagjainak ezrei vannak börtönben és a Nehru-kormány még most sem hajlandó őket szabadonbocsátani. A Párt sokezer tagja — köztük a Központi Bizottság tagjainak többsége — nem léphet fel nyiltan és kénytelen illegalitásban maradni. A Kommunista Párt sok helyi szervezete mind a mai napig illegalitásban van. Azokon a vidékeken, ahol a Párt erős, féktelenül tombol a katonai és rendőri terror, ami a valóságban lehetetlenné teszi a választásokon való részvételt. Éppen azok többségét nem vették föl a választói névjegyzékbe, akik a választásokon a Párt jelöltjeiként indulhatnának.

A Kommunista Párt ezeknek az akadályoknak ellenére is részt vesz a választásokon. A Kommunista Párt büszke arra, hogy India jelenlegi vezetői, ugyanúgy, mint az angolok, gyűlölik és ellenséges érzésekkel viseltetnek iránta. A Kommunista Párt büszke arra, hogy először leplezte le a néptömegek előtt annak a „szabadságnak" igazi jellegét, amelyet az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt hozott India számára és harcba vezette a népet ez ellen a „szabadság" ellen. Ennek következtében vált a Kommunista Párt a kormány támadásainak fő célpontjává.

A Párt fennállásának első napjától fogva mindig a nép érdekében szállt síkra. Tetteivel bebizonyította, hogy a munkásosztály és a dolgozó parasztság pártja, a kizsákmányolt tömegek pártja.

A kommunisták voltak azok, akik a munkásosztály nagy mozgalmának alapját lerakták, nagyszámú sztrájkot vezettek, kiküzdötték a nyolcórás munkanapot és kényszerítették az uralkodó osztályokat a létminimum megállapítására és a társadalombiztosítás elvének elfogadására.

A kommunisták voltak azok, akik India földjén kibontották a vörös zászlót, elhozták a szocializmus eszméjét a munkásosztálynak és India munkásságát bekapcsolták a nemzetközi munkásmozgalomba.

A kommunisták vezették a munkásosztályt harcra az imperialista uralom alóli felszabadulásért és a nép demokratikus jogaiért.

Sok tízezer kommunistát vetettek börtönbe és hurcoltak kon-

centrációs táborokba, közülük sokezret megkínoztak és meggyilkoltak, a vörös zászló azonban sohasem hajolt meg az elnyomók előtt.

A kommunisták voltak az elsők, akik meggyőzték a parasztokat, hogy saját szervezettel kell rendelkezniök azért, hogy harcolhassanak a földért. A kommunisták Indiában mindenütt élére álltak annak a harcnak, amelyet a parasztok és a mezőgazdasági munkások vívtak a földesurak és kapitalisták embertelen kizsákmányolása ellen. A kommunisták vezették a parasztokat nagy csatába a „tephagáért"[7] Bengálban, ők vezették harcba a parasztokat a rizsért Malabarban és a földért a haiderábádi fejedelemségben lévő Telengana kerületben.

A kommunisták, a diákok és tanítók, az alkalmazottak, írók és ujságírók, a menekültek és hajléktalanok minden megmozdulásában velük együtt harcoltak.

A Kommunista Párt és tagjai segítettek népünknek fölismerni az új világháború veszélyét és milliós tömegeket mozgósítottak harcra e veszély és az angol-amerikai imperialista háborús gyujtogatók ellen.

A kommunisták kérlelhetetlen harcot folytattak a vallásközösségi reakciósok ellen és életük kockáztatásával mentettek meg embereket, akiket vallási pogromok fenyegettek.

A kommunisták e csaták vezetése közben nem voltak mentesek tévedésektől és hibáktól, de mint komoly harcosok, mindig nyilvánosan elismerték hibáikat és maguk javították ki őket. Sohasem hagyták a tömegeket az elnyomók kényére-kedvére. Mindig síkraszálltak a tömegekért és mindig a néptömegek érdekeit védelmezték, még saját életük és tulajdonuk árán is és nem riadtak vissza azoknak az embertelen kínzásoknak az elviselésétől sem, amelyeket az angol imperialisták és mostani örököseik — az Indiai Nemzeti Kongresszusi Pártból kikerült vezetők — alkalmaztak velük szemben. A kommunisták mindig készek voltak arra, hogy ne csak tanítsák a népet, hanem tanuljanak is tőle.

A Kommunista Párt úgy lép a nép elé, mint a nemzeti szabadság és népi demokrácia pártja, mint olyan párt, amely kötelezte magát arra, hogy egyesíti népünket abban a harcban, amely a szabadságért és függetlenségért, a földért és a kenyérért, a demokráciáért és

[7] A tephaga mozgalom a betakarított termés háromnegyed részéért harcol. — *Szerk.*

békéért folyik. Pártunk olyan pártként szerepel a nép előtt, mely a nép leghősiesebb és legönfeláldozóbb harcának tüzében született, mint olyan párt, amely soraiba vonja a munkások, parasztok és értelmiségiek legaktívabb fiait és lányait, társadalmunk összes demokratikus rétegeit és elemeit.

A Kommunista Párt felhívja a népet, támogassa jelöltjeit és a demokratikus pártok jelöltjeit.

A háborúutáni években az indiai nép milliói keltek föl, hogy alapjáig lerombolják az angolok uralmát. Újabb millióknak kell harcba szállniok, hogy végetvethessünk az Indiai Nemzeti Kongresszusi Párt uralmának, mert ez a párt ugyanazt a rendszert tartotta fenn, amely ellen a nép küzdött.

Mindenki járuljon a választói urnákhoz, hogy megsemmisítő csapást mérhessünk az Indiai Nemzeti Kongresszusi Pártra, hogy biztosíthassuk a nép jelöltjeinek győzelmét és megteremthessük a népi kormányt!

Acél
— ipari profit 182
— termelés 70—71, 161, 174
— vasérckészlet 33—34
— védővám 153, 155, 347
Adams, Brooks 115—16
Adhikari, G. 404, 513
Adózás 249—50, 385—86
Afganisztán 136, 518
Afrika 16, 478, 520
Ahmadábádi Munkásszövetség 396, 410, 412
Ahmed, Muzaffar 399, 404, 407
Akali-mozgalom 335
Akbar 219
Ali fivérek 332, 449
Ali, Mohamed 443
Alkotmány, 1919-es 473—74, 486, 492
Alkotmány, 1935-ös, 10, 445, 476, 482—96 *lásd még* Szövetségi Alkotmány
Alkotmányjogi javaslat (1946) *lásd* Kormányküldöttség
Alkotmányozó Gyűlés 461—62, 498, 557—58, 587
Államadósság 136—39, 180, 517
Ambedkar, Dr. B. R. 288—89
Amerikai Egyesült Államok 579—81, 588—91
Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat 297
Amerikai gazdasági behatolás Indiába 579—80
Amerikai műszaki küldöttség (1942) 33—34, 175—76
Amritszari vérengzés (1919) 330
Anderson, Sir John 366
Andrews, C. F. 304, 308, 342, 356
Anglia 11—13, 17, 33, 57—59, 143—44, 178—79, 213—14, 382, 386, 517, 521—22, 528
Angol-amerikai pénzügyi egyezmény (1946) 180
Angol-japán egyezmény 517
Angol kereskedelem Indiával
— hanyatlása 18, 142—45
— története 95—97, 105—13, 121—23, 133—40
Angol tőke Indiában 18, 136—47, 157—60, 167—68, 179—80, 190—92
Anstey, Dr. Vera 20, 50, 55, 63, 201, 227, 257, 268—69, 288
Arany kiszipolyozása Indiából 160, 256
Árfolyam 159—60
— törvény (1927) 346—47
Árindex 38
— élelmiszereké 183
Áruimport Indiába 20
Aszama 33, 205, 501, 505
Atlanti Karta 528
Attlee-nyilatkozat 13—14, 568—69
Augusztusi harcok 419, 538
Augusztusi Határozat (1942) 419, 453, 533—35, 538—39
Ausztrália 16, 143, 176, 476, 478, 521
Azad, Maulana 528, 532, 538

Baines 113—14
Baldwin, Stanley 479, 481
Banerdzsi, Sz. N. 304, 314
Bankok és bankügyletek 139—40, 168—73
— bankbetétek 139, 170—72
— Bank of England 96, 115, 180
— Exchange Bank-ek (kereskedelmi bankok) 139, 170—72
— Imperial Bank of India (Indiai Birodalmi Bank) 139, 169—73
— Indian Joint Stock Bank-ek (in-

diai egyesült bankrészvénytársaságok) 139, 170—72
— Nemzetközi Elszámolások Bankja 160
— Presidency Bank-ekre (jegybankok) vonatkozó 1876-os törvény 139
— Reserve Bank of India (Indiai Jegybank) 169—71, 178—79, 257
Bányászok 375, 382
Bányatörvény (1935) 387
Bardoli határozat (1922) 339—44
Bardoli határozat (1941) 529
Bardoli adósztrájk (1928) 223
Barkatullah 523
Baszak, Gopal 404
Baszu, B. D. őrnagy 285, 440
Bengál
— bérek 377, 380
— éhínség (1770) 112
— éhínség (1943) 257—61, 275
— eladósodottság 244—45, 248—49, 260—61
— felosztása 323
— felsőház 491
— földadó 222, 226
— Földadót vizsgáló bizottság (Floud-bizottság) 240
— Földbirtokosok Egyesülete 229, 304
— földbirtokviszonyok végleges rendezése 111, 120, 220—21, 230, 262
— jutaipari sztrájk (1937) 412
— jutaipari vizsgálóbizottság 256
— kiközösítettek 287—90
— lakásviszonyok 390
— mezőgazdaság 205, 215, 221—22, 235, 256, 258, 260, 268—69
— munkásmozgalom 393, 412—13
— munkásság helyzete 377, 380—81
— munkászavargásokat kivizsgáló bizottság (1921) 398
— nemzeti mozgalom 304, 316, 323,
— népsűrűség 59, 64—66
— népszámlálási jelentés (1921) 206
— népszámlálási jelentés (1931) 64—65
— öntözés 211—12
— Öntözési Hivatal bizottsága 211, 256
— rendkívüli állapot elrendelése (1924) 474
— rosszultápláltság 44, 52
— tartományi bankügyleteket vizsgáló bizottság 215, 244, 268
— történetéből 31, 105, 109—13
Benn, Wedgwood 476
Bentinck, Lord William C. 126, 228—29
Bérek 45, 183—84, 376—82
— bányászok bére 382
— bérmozgalmak (1860—1938) 379
— bértörvény (1936) 387
— hajógyári munkások bére 382
— levonások 381
— mezőgazdasági munkások bére 236
Besant, Mrs. A. 315, 326
Bihár 205, 288, 290, 380, 491, 501—02, 504
Birkenhead, Lord 475, 478—79
Birla, G. D. 192
Birla—Nuffield-megállapodás 189, 192
Birodalmi vámelőny 155
Bolts, William 107—08
Bombay
— bérek 378—82
— felsőház 491
— Gyárimunkások Szövetsége 391
— halálozási arányszám 50, 74—75
— ipari viszályokkal foglalkozó törvény (1938) 508—09
— kongresszusi minisztérium 503—10
— közegészségügy 50, 74, 378—79, 510
— közoktatás 509
— lakásviszonyok 44—46, 378
— mezőgazdaság 205, 221, 223, 231—32, 238, 264, 268—69
— munkásmozgalom 322—23, 329, 348, 390—98, 400—07, 409—10, 412—20, 550—52
— munkásság helyzete 42—43, 45—48, 378—82, 386—87
— munkásság költségvetése 42—43, 381—82
— nemzeti mozgalom 316, 355—56, 359—61, 548—49
— pamutfeldolgozó üzemek 167, 302
— pamutipar profitja 156—57, 182, 383

— ,történetéből 103—04
— választások (1937) 502—03
Bombay-i terv 186
Bonnerdzsi, W. C. 307—08
Bosze, Ananda Mohan 304—05, 314
Bosze, Szubhasz 11, 244, 334, 340, 348, 350, 353, 357, 365, 369, 420, 512—15, 533
Börtönök számára előírt fejadag 42
Bradley, B. F. 404, 407
Brahmo Szamadzs 304
Brit Birodalom 16, 109, 517—22, 525, 542
Brit Keletindiai Társaság 17, 54, 95—96, 104—13, 117—21, 126, 133, 210—11, 222
— alapokmánya (1833) 468—69
Brit munkáspárti kormány
— (1924) 407, 474
— (1929—31) 360
— (1945—) 13—14, 547—48
— Munkáspárt 407, 522, 541, 547—48
— Szakszervezeti Kongresszus 374, 377, 401—02, 407, 548
Brit-szovjet szerződés (1941) 527
Buchanan, D. H. 19—20, 124—25, 127, 154, 163, 379, 392
Buchanan, Dr. F. 220
Burke 89, 113, 115, 120, 297
Burma 16, 32—33, 143, 206, 292, 423, 518, 521—22, 528, 547
Burma-Jünnan út 521
Burns, W. 61, 215
Butler, Sir Harcourt 293

Caird, Sir J. 209
Calvert, H. 220—21
Canning, Lord 425—26
Chelmsford, Lord 148, 373
Churchill W. 12, 285, 481, 528
Clive 89, 109—10
Cornwallis, Lord 111, 113, 119—20, 212, 226, 228
Coupland, Sir Reginald 530
Cripps-küldöttség 12, 529—31, 534—35
Cripps-terv 529—31
Csakravartáj, Gopendra 405
Csatornák *lásd* Öntözés
Csattopadhjaja, K. P. C. 258
Csauri Csaura 339, 506, 553
Csitrali expedíció (1895) 518
Csittagongi fegyverraktár megtámadása 358
Curzon, Lord 17, 37—38, 132, 315, 321, 327, 473, 519

Dakka 59, 123—24
Dalhousie, Lord 135—36, 425, 518
Dandiba menetelés 357
Dange, S. A. 399, 403, 407, 498, 582
Dasz, C. R. 34, 207—08, 328, 332, 337, 344—46, 394, 397
Dekáni földművesek megsegítésére irányuló törvény (1879) 245—47
— kihatását vizsgáló bizottság (1892) 254
Dekáni lázongások (1875) 271, 302
Dekáni lázongásokat kivizsgáló bizottság (1875) 243, 302
Delhi háborús konferencia (1917) 325
Delhi Kiáltvány (1929) 351—52
Demokratikus front 592—93
Deszai-Liaqat megállapodás (1945) 539
„Diarchia" (kettősuralmi rendszer) 327, 475
Dollárgyüjtőalap, birodalmi 180
Dominiumi státus 351, 472—82
Dufferin, Lord 307, 309, 315
Dutt, R. C. 103—04, 313
Dzsinnah, M. A. 325, 449, 451—52, 457, 560
Dzsos, Szoham Szingh 405
Dzsosi, N. M. 238, 396—97, 401—02, 404, 408
Dyer tábornok 330

Egészségügy
— átlagos életkor 49
— szülőnők halálozási aránya 49
Egészségügyet kivizsgáló és előmozdító bizottság 50
Egyesült Tartományok
— bérek 380—81
— mezőgazdaság 206, 231—32, 256, 268—69

— munkásság helyzete 380—81, 388
Egyiptom 16, 31, 101—02, 142—43, 213—14, 517, 520, 523, 547
Éhínségek 55—56, 112—13, 128—29, 257—61, 302—03, 305—06
Éhínség esetére előírt fejadagok 42—43
Éhínségvizsgáló bizottság (1880) 129, 202—03, 242—43, 302—03
Eladósodottság *lásd* Mezőgazdaság
Élelmezést szolgáló és ipari növények 202—03
Élelmiszertermelés mennyisége 59—65, 208, 257—58
„Előre-tömb" 514—15
Engels Frigyes 91—93, 101—02
Érinthetetlenek 286—90, 368, 445
Érinthetetlenség 286—90
Erőszakmentesség 331—32, 336, 339, 356, 358—59, 370, 416, 506, 512, 528, 532
Északnyugati Határtartomány 518, 571
Európaiak Indiában 421—22

Faluközösségi rendszer 92—95
Fegyverviselési tilalom (1879) 305
Fejedelemségek *lásd* Fejedelmek
— minisztériumai 436
— Népeinek Összindiai Konferenciája 429, 433, 435
— védelméről szóló torvény (1934) 429
Fejedelmek 229, 287, 300, 423—37, 484, 559, 566, 570—71, 583—84
— és brit finánctőke 190—93
— kamarája 432
— és kormányküldöttség terve 557—59
— és Mountbatten-egyezmény (1947) 435—36
— és szövetségi alkotmány 432, 483—85
Flotta-sztrájk (1946) 549—53
Földadó 219—23, 244—45, 249, 256
Földtulajdonrendszer 224—33
— földbirtokviszonyok végleges rendezése 227—30, 262
— mauzávár-rendszer 230—31
— rájatvár-rendszer 230—32
Francia forradalom és India 119—20, 296—97

Függetlenségi Liga 348
Fuggetlenségi Nap 352

Gandhi, M. K.
— fejedelmek támogatása 433
— 1914—18-as háború támogatása 325
— 1939—45-ös háborúval kapcsolatos magatartás 532—33, 537—38
— hadjárata az érinthetetlenség ellen 288, 368
— a hindu megújhodás hirdetője 453
— jellemzése 332—35, 349—50
— Nemzeti Kongresszus diktátora 336—37, 370, 514, 532
— és a nyelv kérdése 292—93
— szembeszállás a tömegmozgalommal 357—59, 552—53 *lásd még* Csauri Csaura
— szerepe a nemzeti mozgalomban 325—71, 449—53, 504—05, 513—14, 533—38
— tartományi minisztériumokkal kapcsolatos politika 503—05
— távozása a Kongresszusból 370
Garhvali katonák 358—59
Ghadr-mozgalom 326
Ghate, S. V. 404, 407
Girni Kamgar (Vörös Zászló) Szakszervezet 348, 401, 405—07
Godfrey tengernagy 550
Gokhale, G. K. 310, 316, 322, 518—19
Grady, H. 579
Grady-küldöttség *lásd* Amerikai műszaki kuldöttség
Gunturi adófizetésellenes mozgalom (1922) 339, 342

Gyapot
— brit pamutáruexport Indiába 97, 122, 143—44
— nyersgyapotkivitel 128, 203
— pamutipar, indiai 123—24, 161, 164—68, 174—75, 302
— profit 156—57, 182, 383—84
— racionalizálás 384—85
Gyári törvény 75—76, 148, 150—51, 164—65, 374—75, 386—88
Gyermekmunka 45, 75—76, 382, 386—87

Hajógyári munkások 382
Hadsereg, indiai
— szervezete 520
— ügyét vizsgáló bizottság (1913) 519—20
Hajderábád 276
Halálozási arányszám 49—50
Hardajal 523
Hastings, Warren 112, 119—20
Házasságkötési nagykorúsági törvény (1891) 301, 318
Helyi önkormányzatról szóló törvények (1883—84) 468
Hindosztán 292
Hinduizmus újjáélesztése 317—21, 452—55
Hindu Mahaszabha 344, 450, 454
Hume, A. O. 305—10

Ifjúmunkás Liga 409
Imperial Chemical Industries (India) 168, 186, 189 *lásd még* Tata—ICI egyezmény
Imperialistaellenes Nemzetközi Liga 348
Imperializmus, India mint tengely 16—18
Indiai Brit Egyesült Kereskedelmi Kamara 144
Indiai keresztények 445, 493
Indiai Kommunista Párt 370, 409—20, 461—62, 513, 533, 536—37, 549—50, 555
— betiltása Bengálban 581
— emlékirata a brit kormányküldöttséghez (1946) 461—62
— felhívása az ahmadábádi kongresszushoz (1921) 338
— harca a népi demokratikus kormányért 603—11, 623—35
— második kongresszusa (1948) 592—93
— nemzetiségi kérdés 461—62
— taglétszáma 419
Indiai Munkásszövetség 419
Indiai Szövetség (1875) 304
India területe 16
India védelméről szóló rendelet (1939) 527, 538
India védelméről szóló törvény (1914) 274, 324
Indiai és angol nagytőke üzletei 184—93
Infláció 181—84
Influenza, járvány 55, 326
Ipar hanyatlása 70, 202
Ipari forradalom és India 97, 113—14
Ipari munkások száma 162—64, 174, 373—76
Ipari statisztika 70—71, 376
Ipari termelés, mutatószámok 60—62, 69—70, 174—75, 181—82
Ipari viszályok, statisztika 398—99
Ipari viszályokra vonatkozó törvény (1929) 403
Ipari fejlődés akadályozása 19—21, 70, 132, 148—65, 172—77, 191—92
Írni-olvasnitudás *lásd* Közoktatás
Irwin—Gandhi-egyezmény 358, 363

Japán 142, 517 521
Juta 128, 256, 412
— profit 156—57, 182, 383—85

Kalászosok exportja 128
Kanada 35, 142, 176, 476, 478
Kánpuri összeesküvési per (1924) 347, 399—400
Kánpuri textilsztrájk (1938) 379, 413, 508
Kasmir 566
Kasztok 286—90
Kényszermunkarendszer (veth és begar) 431
Kerekasztal Konferencia (1930—33) 362—66, 477
Kereskedelmi kapitalizmus és India 105—13
Khan, Sir Szeyed Achmed 443
Khilafat-mozgalom 332, 450
Khudai khidmatgárok 453
Kína 91, 136, 213, 225, 525
Kínai forradalom és India 525, 592, 628
Kiszan Szabha 262, 272—76
Költségvetés 35, 487—88, 493, 509—10, 520—21
Kongresszus *lásd* Nemzeti Kongresszus
Kormányküldöttség 13—14, 461, 554—65

Könyvkiadás Indiában 73
Közbiztonsági rendelet (1929) 351, 403
Közbiztonsági törvény (1948) 582—83
Középázsiai köztársaságok 76—83
Középső Tartományok 33, 206, 268, 380—81, 502, 504
Közművek 98
Közoktatás 71—72, 296, 440, 509
Külföldi tőkekapcsolatokat vizsgáló bizottság jelentése 171—72

Lakásviszonyok 45—48, 377—79, 389—90
Lakhnaui egyezmény (1916) 327
Lancashire és India 302
Lázító gyülésekre vonatkozó törvény (1907) 322
Lenin Indiáról 103, 322, 372
Liberális Szövetség 322, 328

Macaulay, T. B. 297—98
MacDonald, J. R. 295, 349, 362, 472, 475
Madrasz
— bérek 379—81
— egészségügy 510
— közoktatás 509
— mezőgazdaság 205—06, 221, 229—32, 234—35, 237
— mezőgazdasági adósságteher könnyítéséről szóló törvény 507
— munkásság helyzete 381—82, 388
— rájatvár-rendszer 230—31
— történetéből 104, 229—33
Manu törvénykönyve 219
Marx Károly
— Anglia és India közti kereskedelem 95—97
— Brit Keletindiai Társaság 95—96
— brit uralom Indiában 89—100, 193—94, 210, 225—26, 299—300
— brit uralom indiai „újjáteremtő" szerepe 100—02
— eredeti tőkefelhalmozás 115
— fejedelmek (indiai fejedelemségek) 407
— földadó 97—98
— India jövője 100—01
— kasztok 290
— öntözés 210
— őskommunizmus Indiában 92—93
— régi társadalom lerombolása 94—100
— sarc Indiából Angliába 98
— túlnépesedési elméletek 54
Marxizmus és India 410—11
Meeruti per (1929) 350—51, 403—07
Mezőgazdaság 197—276
— eladósodottság 236—37, 241—52, 256—57, 260
— földbirtok elidegenítése 254—56, 259—61
— földbirtokok nagysága 204—06, 238—41, 263—64
— földművelésügyi minisztériumok 266
— kongresszusi minisztériumok politikája 505—10
— megművelt földterület 207—09
— munkások 233—39, 375
— szövetkezetek 267—69
— terméshozam 213—16
— termőföld 214
— törvényhozás 245—47, 265—70
Minto, Lord 443, 448, 472
Miradzskar, S. S. 404, 407
Mogul birodalom 219
Mohani, Haszrat 338
Montagu—Chelmsford-jelentés 131, 152, 199, 294, 327
— reformok 327
Montagu-nyilatkozat (1917) 327
Mookerdzsi, G. 304, 308
Moplah-lázadás 335, 449
Morley—Minto-reformok 131, 323, 327, 444, 470—72, 476
Mozlim Liga 326—27, 344, 441, 444, 447—62, 532, 538—40, 548—50, 555, 557, 559—60, 562, 565—67, 571
— láhori határozat (1940) 456—57
Mountbatten-terv 570—75
Munka
— munkásvédelmi törvényhozás *lásd* Munkásosztály
— Rege-bizottság (1946) 382
— Whitley-bizottság 403
— Whitley-bizottság jelentése 46, 56, 225, 380—82
Munkásbiztosítási törvény (1934) 380, 387 *lásd még* Szakszervezeti mozgalom

Munkásosztály
— bányatörvény 387
— eladósodottság 45, 381—82
— gyári törvény *lásd* Gyári törvény
— háztartási költségek 42—43, 47, 381
— helyzete 41—49, 75—76, 372—420
— kikötőkről szóló törvény (1931) 387
— lakásviszonyok 45—48, 377—79, 389—90
— megélhetési költségek 183—84
— munkásmozgalom 372—420
— munkásvédelmi törvényhozás 75—76, 386—88
— száma 162—64, 174, 372—76
— sztrájkok 329, 331, 347—48, 391—96, 409, 508—09
— sztrájkok (statisztika 1921—48) 398—99
Munkás-Paraszt Párt 348, 351, 400, 410

Naorodzsi, D. 314, 322
Nehru, Dzsavaharlal 365, 496, 514, 538, 577
Nehru-kormány
— árellenőrzés megszüntetésével kapcsolatos politika 581—82
— és ázsiai felszabadító mozgalmak 590
— belpolitikája 597—98, 602—03, 612—14, 616—17
— és a Brit Államközösség 587—89, 614—15
— gazdaságpolitikáról szóló határozat 577—79
— ipar nacionalizálásával kapcsolatos politika 577, 599
— külföldi tőkével kapcsolatos politika 580—81, 598—99, 608, 615
— külpolitikája 585—89, 600—01, 620—23
— és a „Marshall-terv Ázsia számára" 579—80
— munkások és parasztok mozgalmának elnyomása 582—83, 599, 600, 618—20
— Nehru-jelentés (1928) 350
— neo-imperialista irány 187—88, 589—90
— profitellenőrzéssel kapcsolatos politika 578—79
Nem-együttműködés 331—32, 352—71, 532—40
Nemzeti fellendülés 1945—46-ban 548—54
Nemzeti jövedelem, indiai 36—42
Nemzeti Kongresszus
— agrárpolitika 499, 507—08
— alapítása 303—11
— alapvető jogok nyilatkozata (1931) 365
— fejedelmekkel kapcsolatos politika 433—35
— függetlenség célkitűzése 352
— gazdaságpolitikáról szóló határozat 577—79
— ipar államosítása 577
— és muzulmánok 447—55
— korruptsága 617—18
— politikája az 1914—18-as háborúban 324—25
— politikája az 1939—45-ös háborúban 527—40
— története (1885—1934) 303—71
— története (1934—39) 495—515
— története (1939—46) 526—40
— ülésszakai:
— kalkuttai kongresszus (1906) 322
— lakhnaui kongresszus — Mozlim Liga egyezmény (1916) 326—27
— kalkuttai kongresszus (1917) 327
— delhi kongresszus (1918) 324
— nagpuri kongresszus (1920) 332—33
— kalkuttai rendkívüli kongresszus (1920) 332
— ahmadábádi kongresszus (1921) 336—39
— madraszi kongresszus (1927) 348
— kalkuttai kongresszus (1928) 349—50
— láhori kongresszus (1929) 352—54
— karácsi kongresszus (1931) 365
— kalkuttai kongresszus illegális ülésszaka (1933) 368
— bombay-i kongresszus (1934) 496
— faizpuri kongresszus (1936) 271—72, 413, 496—97, 526
— haripurai kongresszus (1938) 434, 508—09, 526
— tripuri kongresszus (1939) 514
— választási kampány (1937) 497—503
— választási kiáltvány (1936) 497—500
Nemzetiségi kérdés 279—86, 455—62
Nemzeti Szakszervezeti Kongresszus, Indiai 593

Népesség 9, 16
— népesség növekedésének aránya 56—58
— népsűrűség 59—61
— túlnépesedési elméletek 52—66
Népszámlálás Indiában
— (1881) 49, 200, 235
— (1891) 49, 201—02
— (1901) 49, 201, 290
— (1911) 49, 124, 201
— (1921) 49, 201, 205—06, 233—34, 290, 293
— (1931) 20—21, 233—35, 255, 292, 374—75, 421
— (1941) 16, 439
— bengáli 64—65, 205—06, 235
— bihári és orisszai 290
— madraszi 235
— pandzsábi 232
Népszövetség és India 476
North, Lord jogrendi törvénye (1773) 105
Nők
— munkások 45, 377, 382, 387
— választási képviselet 492
Nyelvkérdés 290—93

Orosz forradalmak és India 297, 321, 327, 393, 471, 473, 523, 525
Ottawai Egyezmény 155—56
„Önkormányzatot Indiának" egyesület 326
Öntözés 31, 78, 210—12, 266—67

Pakisztán 185, 193, 455—62, 571
Pandzsáb 206, 221, 247—48, 267—68, 274
— felosztása 570—71
— munkásmozgalom 399—400
— nemzeti mozgalom 323, 326, 329—30
Parasztmozgalom *lásd* Kiszan Szabha
Pénzkölcsönzők *lásd* Mezőgazdasági eladósodottság
Pénzügyi egyezmény India és az Egyesült Királyság között (1939) 177—78
Plassey-i csata 17, 114, 116
Punai egyezmény 288, 368
Profit 156—57, 181—82, 383—85

Rabszolgaság 237, 430—31
Racionalizálás 384
Rai, Ladzspat 316, 325, 331, 396, 450—51
Ranade, M. B. 318
Rendelet, (1818-as) 322
Rendőrség 488, 491—92
— titkosrendőrség vagy politikai rendőrség 488, 492
Részvénytársaságok, Indiában bejegyzett 158, 167—68
Roj, Ram Mohan 297
Rowlatt-törvények (1919) 328—29
R. S. S. (Rastrija Szvajam Szevak Szangh) 583

Sajtócenzura 428
— sajto es konyvkiadási statisztika 73
Sajtótörvény
— (1878) 305, 322
— (1910) 321
Sarc Indiából Angliába 18, 89, 98, 109—10, 133—34, 142, 146—47
Simon-bizottság 347—48
— jelentése 38—40, 199—200, 232, 238, 282—84, 290, 292—93
Solapur birtokbavétele 359—60
Sterling mérleg 179—80, 185

Szabadságjogokat korlátozó intézkedések 508
Szaklatvala, Sapurdzsi M. P. 400
Szakszervezeti Kongresszus 348, 396—401, 405, 408—10, 414
Szakszervezeti mozgalom 348, 379, 391—420
Szakszervezeti törvény (1926) 399, 403
Szállítómunkások 375
Szapru, Sir T. B. 351
Szélsőségesek 315—23, 326—27, 453
Szen, Bhovani 258, 260
Szén
— lelőhelyek 32—33
— profit 384
— termelés 70
Szimlai konferencia (1945) 540
— (1946) 557
Szocialista eszmék terjedése 399—420
Szocialista Kongresszusi Párt 411, 415—18
Szovjetunió 67—83, 546—47
Szövetkezetek *lásd* Mezőgazdaság

Szövetségi alkotmány 10—11, 432, 483—89, 497, 510—11
Sztálin
— „*Marxizmus és nemzeti kérdés*" 458—59
— Indiáról 456, 591—92
Sztrájkok *lásd* Munkásosztály
„Szvadesi" 322, 469
Szvaradzs Párt 153, 345—46

Tagore, Rabindranath 67
Tartományi választások (1937) 451, 497—503
Tata — ICI (Imperial Chemical Industries) egyezmény 189—90, 192
Tata Iron and Steel Company (Tata Vas- és Acéltársaság) 159
Tea
— kivitel 203
— profit 182, 385
— ültetvénymunkások helyzete 382—83
Terméshozam *lásd* Mezőgazdaság
Tilak, B. G. 316—18, 320—22, 326, 448, 453
Tőkebefektetések Indiában 158—60
Ültetvényrendszer 127, 237, 382—83

Választás (1946) 555
Választói listák 492, 555
Vallásközösségi kérdés 287, 301, 437—47 *lásd még* Pakisztán
Vallásközösségi választói listák 301, 443—44
Vallásközösségi villongások 445—46
Vámok 122, 150—51, 153, 155—56
Várható élettartam Indiában és Angliában 48—49
Vasutak 101, 135—40, 375, 387, 393, 413—14
Védővám *lásd* Vámok
Világbékekongresszus, Brüsszel (1936) 525
Világgazdasági válság (1929—32) 159—60, 254—57, 378—80
Világháború, első (1914—18) 324—27, 523—24
Világháború, második (1939—45) 10—13, 173—84, 257—61, 415—16, 420, 516—40
— hadi kiadások 178—79
Villamosenergiatermelés 70—71
Vízierő 35—36

Walesi herceg látogatása Indiában (1921) 335—36
Wawell, Lord 539

Zemindárok 226—32, 343
Zendülés (1857-es) 100, 137, 300, 425

TARTALOM

Előszó a harmadik kiadáshoz 7

I. India a modern világban 9
1. India a szabadság előestéjén 10
2. Az imperializmus és India 16
3. Az imperializmus csődje Indiában 19
4. India ébredése 21

Első rész

INDIA — AMILYEN ÉS AMILYEN LEHETNE

II. India gazdagsága és nyomora 29
1. India gazdagsága 29
2. India nyomora 36
3. Téveszmék a túlnépesedésről 52
III. Két világ ellentéte 67
1. A szocializmus és az imperializmus két évtizede 68
2. A középázsiai köztársaságok tapasztalatai 76

Második rész

A BRIT URALOM INDIÁBAN

IV. Az indiai nyomor titka 87
1. Marx Indiáról 90
2. Az indiai faluközösség szétzúzása 92
3. A brit uralom romboló szerepe Indiában 95
4. Az indiai brit uralom „újjáteremtő" szerepe 100
V. Brit uralom Indiában — a régi alap 103
1. India kirablása 104
2. India és az ipari forradalom 113
3. Az ipar elpusztítása 121
VI. A modern imperializmus Indiában 130
1. Az átmenet a tőkeuralomhoz 132
2. A tőke és India 140
3. Az iparosodás kérdése 148
4. Az iparosodás hátráltatói 154
5. A háborúelőtti húsz esztendő mérlege 161
6. A tőke harapófogójában 165
7. A tőke és a második világháború 173

8. A külföldi és az indiai monopóliumok szövetsége 184
9. Az imperializmus eredménye Indiában 193

Harmadik rész

INDIA ALAPVETŐ PROBLÉMÁJA — AZ AGRÁRKÉRDÉS

VII. A mezőgazdaság válsága 197
1. A mezőgazdaság túlterhelése 199
2. A mezőgazdaság túlterhelésének következményei 204
3. A mezőgazdaság pangása és visszafejlődése 207
VIII. A parasztságra nehezedő terhek 218
1. A földmonopólium 218
2. A földtulajdonrendszer átalakulása 224
3. A földesúri rendszer megteremtése 226
4. A parasztság nyomorba döntése 233
5. Az adósságteher 242
6. A hármas teher 249
IX. Az agrárforradalom felé 253
1. Az agrárválság növekedése 253
2. Az agrárforradalom szükségessége 261
3. A kormány reformpolitikájának csődje 265
4. A parasztmozgalom erősödése 271

Negyedik rész

INDIA NÉPE MEGMOZDUL

X. Az indiai nemzeti mozgalom kibontakozása 279
1. Egység és különféleség 279
2. A kaszt, vallás és nyelv kérdései 286
3. Az indiai nemzeti öntudat kialakulása 294
4. A Nemzeti Kongresszus megalakulása 303
XI. A nemzeti harc három szakasza 312
1. Az első nagy harci hullám (1905—1910) 313
2. A második nagy harci hullám (1919—1922) 324
3. A harmadik nagy harci hullám (1930—1934) 344
XII. A munkásosztály és a szocialista mozgalom kialakulása 372
1. Az ipari munkásosztály növekedése 373
2. A munkásosztály helyzete 376
3. A munkásmozgalom kialakulása 391
4. A politikai ébredés 398
5. A meeruti per 403
6. A munkásmozgalom újjáéledése Meerut után 408

7. Háborúelőtti fellendülés 411
8. A munkásosztály a második világháborúban 415
XIII. Az indiai demokrácia kérdései 421
1. A fejedelmek 423
2. A vallásközösségi megoszlás 437
3. A többnemzetiségű állam kérdése és Pakisztán 447

Ötödik rész

IMPERIALIZMUS ÉS NEMZETI FELSZABADULÁS

XIV. Alkotmányjogi csatatér 465
1. Imperializmus és önkormányzat 466
2. A reformpolitika 1917 előtt 468
3. A dominiumi státus kérdése 472
4. Az 1935-ös alkotmány 482
XV. A nemzeti harc a háború küszöbén 495
1. Az új ébredés 495
2. Az 1937-es választási győzelem 497
3. A kongresszusi tartományi minisztériumok 503
4. A szövetségi alkotmány és a kibontakozó válság 510
XVI. India a második világháborúban 516
1. A brit világstratégia és India 517
2. A nemzeti mozgalom és a külpolitika 523
3. India és a háború (1939—1942) 527
4. Az augusztusi határozat és az azt követő időszak (1942—1945) 531
XVII. A fejlődés legújabb szakasza 541
1. India a változó világban 546
2. Az 1945—46-os nemzeti fellendülés 548
3. A kormányküldöttség 554
4. A Mountbatten-egyezmény 565
5. Az Indiai Unió és Pakisztán 575
6. A jövő kilátásai 590

FÜGGELÉK

I. Az Indiai Kommunista Párt programtervezete 597
II. Az Indiai Kommunista Párt választási kiáltványa 612
Név- és tárgymutató 637

HIBAIGAZÍTÓ

114. old. 19. sor felülről: időszakában *helyett* időszakban.

158. old. 5. sor alulról: Új tőkekivitelek Brit-Indiába *helyett* Új tőkebefektetések Brit-Indiában.

Felelős lektor: Körner Éva.
Ellenőrizte: Göncöl György.

A kézirat nyomdábaadásának kelte 1951 XI. 6. — Megjelent 1951 december 13-án, 8000 példányban.

4156. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Janka Gyula.

25.–Ft.